Bob Jessop

Kapitalist Devletin Geleceği

İngilizceden Çeviren:
Ahmet Özcan

epos

Bob Jessop; Yaşayan en önemli devlet kuramcıları arasında sayılan B. Jessop, Exeter ve Cambridge Üniversiteleri'nde öğrenim gördü, halen Lancaster Üniversitesi'nde çalışıyor. Jessop'ın bu kitabın tamamlayıcısı niteliğindeki ***Devlet Teorisi: Kapitalist devleti yerine oturtmak*** başlıklı çalışması daha önce yayınevimiz tarafından yayımlanmıştır.

EPOS YAYINLARI-51
bilim-felsefe-politika- 30

Bob Jessop
Kapitalist Devletin Geleceği

İngilizceden Çeviren
Ahmet Özcan

Yayına Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

Kitabın Orijinal Adı:
The Future of the Capitalist State

© Polity Press
©Epos Yayınları

Düzelti:
Rafet Özen

Kapak Tasarımı:
Zet Tanıtım

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10

Birinci Baskı,
Ankara, Mayıs 2009
ISBN: 978-975-6790-54-0

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposkitap@eposyayinlari.com

Bob Jessop

Kapitalist Devletin Geleceği

İngilizceden Çeviren
Ahmet Özcan

epos

Ngai-Ling için

İçindekiler

Kutular Listesi 7
Tablo ve Şekil Listesi 8
Önsöz 9
Kısaltmalar 11

Türkçe Çeviri İçin Giriş ***13***
Kaynakça 24

Giriş **27**

1 Kapitalizm ve Kapitalist Devlet Tipi **41**
1. Toplumsal Bir İlişki Olarak Sermaye 42
2. Bir Toplumsallaştırma İlkesi Olarak Birikim 58
3. Sermaye, Devlet ve Politik Rejimler 77
4. Uzam-Zaman Sabitleri 93
5. Yönetişim ve Meta-yönetişim 97
6. Sonuç Değerlendirmeleri 99

2 Keynesçi Ulusal Refah Devleti **102**
1. Atlantik Fordizmi Üzerine 103
2. KURD 107
3. Ulus Devleti olarak KURD'nin Ayırt Edici Özellikleri 123
4. KURD ve Atlantik Fordizminin Uzam-zaman Sabiti 126
5. Kriz 137
6. Krizin Söylemsel Dolayımlanması 152

3 Schumpeterci Rekâbet Devleti **157**
1. Post-Fordizm ve Bilgi-tabanlı Ekonomi 159
2. Post-Fordizmde Eski ve Yeni Çelişkiler 168
3. Küreselleşmenin Etkisi 182
4. Schumpeterci Politikalar ve Rekâbet Gücü 190
5. Bir Tepki Olarak Rekâbet Devletinin İnşası 197
6. Söylem ve Söylemsel Değişiklik 210
7. Bu Post-Fordizme Nasıl Karşılık Gelir? 211
8. Sonuç Değerlendirmeleri 219

4 Toplumsal Yeniden Üretim ve Çalıştırmacı Devlet **220**
1. İlk Değerlendirmeler 221
2. Refah Devleti Reformuna Alternatif Yaklaşımlar 224
3. Atlantik Fordizminde Refah Devletinin Özgüllüğü 231
4. Çalıştırmacı Devlete Doğru 237
5. Kolektif Tüketim ve Rekâbet Devleti 252
6. Sonuç Değerlendirmeleri 260

5 Devletin Ölçeksizlendirilmesinin Politik Ekonomisi **265**
1. Ulusal Devlet 266
2. KURD'nin Ulusal Karakterindeki Kriz 269
3. Ölçeğin Politik Ekonomisi 272
4. Yeniden-ölçeklendirme 286
5. Devlette Eğilimler 293
6. Devlette Karşı-Eğilimler 305
7. Yeniden-ölçeklendirme ve KURD: Avrupa Örneği 309
8. Ulus Devlet İçin Hâlâ Bir Rol Var mı? 318
9. Sonuç Değerlendirmeleri 321

6 Karma Ekonomiden Meta-yönetişime **324**
1. Yönetişim Mekanizmalarının Maddî Temelleri 326
2. Piyasa ve Devlet Başarısızlığı 336
3. Atlantik Fordizminin Yönetişimi ve Ötesi 345
4. Yönetişim Başarısızlığı? 352
5. Meta-yönetişim 358
6. Meta-yönetişim Başarısızlığı 362
7. Sonuç Değerlendirmeleri 365

7 Schumpeterci Çalıştırmacı Post-ulusal Rejimlere Doğru mu? **367**
1. Eğilimler ve İddialar 368
2. İdeal-Tipik SÇPR 371
3. İdeal Tiplerin Kullanımı Üzerine 377
4. Alternatif SÇPR Stratejileri 384
5. Post-Fordizm ve SÇPR 395
6. Offe Paradoksunu Çözmek: Kapitalizm ve Refah Devleti 405

Kaynakça *408*
Dizin *441*

Kutular Listesi

Kutu 1.1	Kapitalizmde 'Değer Yasası'	51
Kutu 1.2	Kapitalist Devlet Tipinin Bazı İşlevleri	89
Kutu 2.1	Esping-Andersen'in Refah Rejimlerinin Dört Katlı Tipolojisi	111
Kutu 3.1	Rekâbet Gücü Biçimleri194	
Kutu 3.2	Schumpeterci Rekâbet Devleti ve Sermaye Birikimi	217
Kutu 5.1	Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Eğilimler ve Karşı-Eğilimler	305
Kutu 5.2	Ölçeksizlendirme ve Devlet Müdahalesi	322
Kutu 7.1	Küresel Neo-liberalizmi Destekleme ya da Uydurma Stratejileri	388
Kutu 7.2	Sinopsis: SÇPR ve Sermayenin Yeniden Üretimi	401

Tablolar ve Şekilleri Listesi

Tablo 1.1	Sermaye ilişkisinin temel biçimlerinde gerilim kaynakları	55
Tablo 1.2	Kapitalist toplumsallaştırmanın ve ona direnişin temelleri	74
Tablo 1.3	Stratejik-ilişkisel yaklaşımda bazı yeni kavramlar	76
Tablo 1.4	Kapitalist devlet tipinin bazı ana özellikleri	80
Tablo 2.1	Keynesçi Ulusal Refah Devleti (KURD)	107
Tablo 2.2	Sürekli refah devleti krizinin temel semptomlar	154
Tablo 4.1	Neo-liberalizm biçimleri	263
Tablo 5.1	Ulus-devletlere bağlantılı hayali politik cemaatlerin tipolojisi	266
Tablo 5.2	Küreyerelleşmeye karşı Kürekentleşme	289
Tablo 6.1	Yönetişim Tarzları	344
Tablo 7.1	Schumpeterci çalıştırmacı post-ulusal rejim	374
Şekil 7.1	Sermaye birikiminin dönemlendirilmesine göre değişen devlet müdahalesi biçimlerinin şematik sunumu	399

Önsöz

Aşağıdaki savı geliştirmekte entelektüel omuzlarına dayanmaya çalıştığım ve katkıları Giriş bölümünde ayrıntılarıyla anlatılan üç devin, Gramsci, Poulantzas ve Luhmann'ın haricinde, bu kitabı yazarken borçlandığımı ifade etmek istediğim çok sayıda kişi var. Bu borçlarım, yıllar boyunca görüşlerimi paylaştığım ya da, en azından tartıştığım bilimadamlarına ve dostlarımadır. En etkili olanını ayırmak, diğerleri için gücendirici olacaktır ve zaten onlar kendilerini biliyorlar. Dolayısıyla, sadece, büyük ya da küçük, çeşitli nedenlerden kendilerinden bahsetmeyi borç bildiğimi ifade etmek isterim: Elmar Altvater, Ash Amin, Bjørn Terje Asheim, Henrik Bang, Jens Bartelson, Mats Benner, Werner Bonefeld, Robert Boyer, Neil Brenner, Terrell Carver, Hee-yeon Cho, Myung-Rae Cho, Simon Clarke, Chris Collinge, Ryan Conlon, Robert Delorme, Alex Demirovic, Frank Deppe, Bülent Diken, Gérard Dumenil, Josef Esser, Norman Fairclough, Steve Fleetwood, Ann Haila, Colin Hay, Jerzy Hausner, Joachim Hirsch, John Holloway, Carsten Jensen, Jane Jenson, Joo Hyoung Ji, Martin Jones, Tetsuro Kato, Eleonore Kofman, Ernesto Laclau, Patrick Le Galès, Alain Lipietz, Gordon MacLeod, Rianne Mahon, Birgit Mahnkopf, James Martin, Margit Mayer, Marguerite Mendell, Timothy Mitchell, Lars Mjøset, Chantal Mouffe, Yoshikazu Nakatani, Klaus Nielsen, Claus Offe, Joe Painter, Leo Panitch, Ove Kai Pedersen, Markus Perkmann, Sue Penna, Jamie Peck, Sol Picciotto, Moishe Postone, Martin Rhodes, John Roberts, Ralf Rogowski, Andrew Sayer, Takeshi Shinoda, George Steinmetz, Gerry Stoker, Gunther Teubner, Adam Tickell, Bruno Theret, Adam Tickell, Chao-Ming Tseng, Constantine Tsoukalas, John Urry, Jennhwan Wang, Helmut Willke ve David Wolfe. Bunların hiçbiri bu kitaptaki hatalardan sorumlu tutulamaz – nitekim, bu isimlerden sadece ikisi peşpeşe gelen taslaklardan ancak birini bir bütün halinde

okumuş ve çok azı da kitabın başından sonuna meşakkatli gelişimini izlemiştir – ama en azından kitabın oluşma evresindeki çeşitli aşamalarda, etkileri yoluyla daha iyi olmasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca, yıllar boyunca sayısız diğer akademisyenin ve öğrencinin cesaretlendirmesinden, eleştirisinden ve bazen boş bakışlarından yoğun biçimde faydalandım.

Farklı zamanlarda gelen kurumsal destek için de, *Staatsaufgaben* (1988-9) üzerine ortak araştırma projesinin bir parçası olarak bir yıllık burs için Bielefeld Üniversitesi Zentrum fur Interdisziplinare Forschung'a, Hallsworth Araştırma Bursu (1996-7) için Manchester Üniversitesi'ne, Tokyo Hitotsubashi Üniversitesi'ne iki aylık verimli bir ziyaret (1997) için the Japan Society for the Promotion of Science'a, Roskilde Üniversitesi'nde Konuk Araştırma Profesörlüğü için (1997-8) Danish Social Research Council'e ve bir dizi akademik ziyaret sırasındaki destekleri için Copenhagen Business School, the Centre for Organization and Management'a teşekkür etmek isterim. Burada geliştirilen savların çoğu, the Economic and Social Research Council (United Kingdom) tarafından L311253032 nolu ödenek ile finanse edilen ekonomik gelişme ve yerel yönetim üzerine üç yıllık bir araştırma projesi sırasında bir araya geldi.

Bu kitaba başladığım zaman gösterdiği ilgi ve sorumluluk nedeniyle David Held'de de teşekkür etmek isterim. Tamamlanmasındaki gecikmeler için giderek daha inanılmaz olan bahanelere verdikleri nazik cevapları ve sürekli teşvikleri nedeniyle Lynn Dunlop ve Rachel Kerr'e şükranlarımı sunarım. Ve son derece titiz dizgisi için de Sarah Dancy'ye.

Son olarak, son on iki yıldır hayatımdaki en önemli etki, Ngai-Ling Sum olmuştur. Kendisi, bu yıllar boyunca entelektüel yoldaşlığının yanında, en iyi dostum ve güvenilir ortağım oldu. Bu kitap en içten sevgilerle ve her şey için en derin takdir duygularımla kendisine atfedilmiştir.

Bob Jessop, Lancaster

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİT	Bilişim ve İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
BTE	Bilgi-tabanlı ekonomiComecon Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ	Çokuluslu Şirket
DEB	'Doğal Ekonomik Bölge'
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EC	Avrupa Komisyonu
EMU	Avrupa Para Birliği
GATT	Genel Ticaret ve Gümrük Vergileri Anlaşması
H/İ	Hükümetten işyerine
ILO	Uluslarası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İ/İ	İşyerinden İşyerine
İ/M	İşyerinden müşteriye
KPE	Kültürel Politik Ekonomi
KURD	Keynesçi Ulusal Refah Devleti
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
SÇPR	Schumpeterci Çalıştırmacı Post-ulusal Rejim
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
TEP	Tek Avrupa Pazarı
TH	Telif Hakları
THTU	Telif Haklarının Ticarî Unsurları
UAB	Ulusaşırı Banka
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim ve Bilim Komisyonu
YSÜ	Yeni Sanayileşen Ülke

Kapitalist Devletin Geleceği
Türkçe Çevirisi İçin Giriş

Yaklaşık son otuz yıldır çalışmamın ana odağı, politik ekonominin eleştirisi ve bu eleştirinin Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya'da kapitalist toplumsal formasyonlara uygulanması olmuştur. Ekonomik, politik ve en önemlisi, ekonomik ve politik olanın stratejik koordinasyonu ve yapısal eşleşmesi üzerine çalışmaları içermektedir. Bu çalışmanın iki büyük sonucu, Türkçe de yayınlandı: *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet* (2005)* ve *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak* (2008).** Okumakta olduğunuz bu cilt ise her iki çalışmadan da ayrılmaktadır, çünkü başlıca kaygısı, diğer teorileri eleştirmektense kapitalist devlet ve geleceği üzerine kendi görüşlerimi sunmaktır. Bu güç bir mücadeleydi, çünkü daha önceki çalışmamda tanımlanmış olan devletin yeterli bir teorisini kurabilmenin önündeki sayısız engeli savuşturmak zorunda kaldım. En azından, karşılığı olan bir deneydi ve kendi teorik gelişimimde bazı önemli ilerlemeleri tetikledi. Nitekim, 2001-2002'de metni tamamlarken, kendi araştırma projemin bütünündeki için üç yeni temel tema daha çok önem kazandı.

---

* Türkçesi için bkz.: *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, Der.: Betül Yarar, Alev Özkazanç, Çev.: Betül Yarar, Alev Özkazanç ve d., İst. 2006, İletişim Yay.

** Türkçesi için bkz.: *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, Çev.: Ahmet Özcan, Ankara 2008, Epos Yay.

Bunlardan birinin – politik ekonominin daha yeterli bir eleştirisi için temel olarak politik ekolojinin radikal bir yorumunun – daha hâlâ şimdi bile çalışmamla tam olarak bütünleştirilmesi gerekmektedir. Şimdiye kadar bu konuda çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu, kısmen Marx'ın politik ekolojiye kendi katkılarının temel ve memnuniyet verici bir yeniden değerlendirmesi ile ilgilidir (bkz. özellikle Burkett 1999; Foster 2000;* Grundmann 1991); ve kısmen de endüstriyel ve bilişsel kapitalizmin tekdüze büyüme dinamiğine bağlı olarak doğal çevrede küresel ölçekte meydana gelen, açıkça geri çevrilemez değişikliklerin bilimsel olduğu kadar giderek daha fazla kamusal olarak da tanınmasıyla ilgilidir (Postone 1993; Brennan 2000; Kovel 2007). Bu ölüm-kalım konusunu daha önce göz ardı edişim de, konunun kapitalistler ve devlet yöneticileri tarafından da devam eden ihmal edilişini – ekonomik ve/veya devlet üzerine fazlasıyla geleneksel literatürde sırasıyla yansıtılan piyasa ve devlet başarısızlığının klasik örnekleri – yansıtmaktadır. 1970'lerdeki Fordizm krizi savaş sonrası dönemde sürdürülebilir kalkınma problemini ilk kez öne çıkardı ve bu, 'Küresel Güney'in büyüyen endüstrileşmesine ve dünya piyasasının artan bütünleşmesine bağlı olarak artık küresel bir meseledir (Altvater 1993; Nachtwey 2004; ten Brink 2008a, 2008b). Nitekim, Bölüm 7'nin değerlendirme kısmında dikkat çekildiği gibi, politik ekolojiyi gölgelerden sahne merkezine çekmeye zorlamak, politik ekonomi eleştirisinin âcil teorik tamamlanmasından çok daha fazlasını gerektirir. Bu, aynı zamanda gerçek dünyada süregelen bozulmanın sınırlanması için de zorunlu bir adımdır.

Gelecek'te ortaya konulan ve aynı döneme ait diğer çalışmalarımda yansıtılan ikinci bir tema da, karmaşık uzamsallık meselesidir. Bu, yer, mekân ve ölçeğin doğasını, politik ekonomi eleştiri-

* Foster ve Burkett'in sözü edilen kitaplarının Türkçeleri için bkz.:
Burkett 1999; "*Marx ve Doğa: al-yeşil bir perspektif*", Çev.: Ercüment Özkaya, Ankara 2003, Epos Yay.
Foster 2000; "*Marx'ın Ekolojisi: materyalizm ve doğa*", Çev.: Ercüment Özkaya, Ankara 2002, Epos Yay.

sinde için ölçeksel değişikliğin önemini ve ulusal devletlerin geleceği meselesinde 'ölçeğin görelileştirilmesinin' ehemmiyetini ilgilendirmektedir. Toplumsal bilimlerde son dönemlere ait ölçeksel değişiklik, sermaye birikiminin, devletin ve günlük yaşamın uzam-zamansal boyutlarının radikal biçimde yeniden-incelenmesini tetiklemiştir (örn. Allen 2003; Brenner 2004; Herod ve Wright 2002; Gough 2004; Jessop ve d., 2008; Jones ve Jessop 2009; Sheppard ve McMaster 2003). Genel olarak, 1990'larda gelişmekte olan üç konu, daha önceki çalışmamı yeniden düşünmeme yol açtı: İlk önce, kentler-arası rekabet için yerin önemi ve yerel yönetişimin değişen biçimleri; ikincisi, Fordizm krizi için ölçeğin önemi, post-Fordizmin yükselişi, ekonomilerin ve devletlerin yeniden ölçeklendirilmesi ve ölçeğin görelileştirilmesi; üçüncüsü, yeni uzam-zamansal sabitler ve uzamsal imgeseller için mekânın önemi. Uzamsal imgeseller, ekonominin, ekonomi-dışının, politiğin kapsam ve biçimlerinin, yer, mekân ve ölçeğin doğasının yeni yorumlarını gerektirmektedir ve örneğin rekabet stratejilerinde, devletin yeniden yapılandırılmasında ve küreselleşmeye direnmede hayatî bir rol oynamaktadır. Bu, bir ekonomik yönetişim nesnesi ve birikim sahası olarak 'bilgi-tabanlı ekonominin' gelişmesinde ve 'post-ulusal' bir devlete doğru kaymada görülebilir (Bölüm 3 ve 5). Bu meseleler üzerine derinlemesine düşünmek de, stratejik-ilişkisel bir bakış açısından mekân ve zaman arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkilerin daha genel bir yeniden-kavramsallaştırılmasını tetiklemiştir (Jessop 2001, 2006, 2007a, 2007b; Jessop ve d., 2008).

Yer, mekân ve ölçeği bütünleştirmek daha önceki çalışmamla en büyük kırılmayı içermektedir, çünkü istemeden, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel nüfuz alanlarında ulusal ölçeğin birincilliği etrafında örgütlenmiş Atlantik Fordizminin yapısal uyumu üzerine kurulmuştur (bkz. bölüm 5). Ulusal ölçeğe ayrıcalık verilmesi toplumsal bilimlerde yaygındır, fakat radikal coğrafyacılar, eleştirel jeo-politik bilginleri, kurumsal teorisyenler ve diğer çoğu akımın yanı sıra giderek artan şekilde (ve haklı olarak) feministler ve post-sömürgeci araştırmacılar tarafından da sorgulanmaktadır. Bu tür metodolojik

ulusalcılık teorik olarak asla doğrulanmamıştır ve 'ölçeğin görelileştirilmesi' ile belirginleşen bir küreselleşme döneminde daha da problemlidir. Dolayısıyla, *Kapitalist Devletin Geleceği*'ni yazarken, ölçeğin birçok karmaşıklığına, söylemsel ve maddî inşasına, kurumsallaştırılmasına, ölçekler-arası eklemlemenin politik ekonomisine ve ölçeksel hiyerarşileri yeniden düzenleyebilecek ve/veya kendi çıkarlarını savunmak ya da ilerletmek için 'ölçek atlayabilecek' bazı aktörlerin avantajlarına değinmek zorunda kaldım.

Bu, aynı zamanda, birikimin çelişkilerini ve ekonomik, politik ve sosyo-kültürel çatışmanın diğer nedenlerini idare etmekte, yerlerini değiştirmekte ve ertelemekte uzam-zamansal sabitlerin önemini fark etmeme yol açtı. Uzam-zamansal sabit kavramı, ilhamını tarihsel materyalist coğrafyacı David Harvey'in çalışmasından almakta, ancak bu çalışmanın ötesine geçmektedir (1982, 2001; bkz. Jessop 2006). Bu kavram, birikimi düzenlemek için hiçbir tek en iyi yol olmadığını gösterir. Bunun yerine, farklı birikim rejimleri, düzenleme tarzları ve ilişkilendirilmiş uzlaşmalar kurumsallaşırken çeşitli ikinci-en iyi çözümler ortaya çıkmaktadır. Bu çözümler, tamamen piyasa dolayımlı birikimin olanak-dışılığını kısmen tazmin etmekte ve birikime farklı bağlamlardaki ekonomik ve ekonomi-dışı unsurlarının arasındaki özgül eklemlenme biçimi yoluyla durumdan duruma daha az ya da daha çok ayırt edici bir dinamik kazandırmaktadır. Bu sadece, içinde görece dayanıklı bir 'yapısallaştırılmış uyum' kalıbının, bu uyumu sağlama almanın belirli maliyetlerinin söz konusu uzamsal sınırların ötesine gönderilmesiyle ve/veya geleceğe ertelenmesiyle güvence altına alınabileceği, tikel uzamsal ve zamansal sınırlar oluşturan bir uzam-zamansal sabit içinde gerçekleşebilir. Hiç de şaşırtmayan bir şekilde, devletlerin, uzamsal ve zamansal işbölümleri arasında biraz yapısal uyum aranmasında ve farklı eylem alanları boyunca zaman-mekân uzaklaştırması ve sıkıştırmasına ilişkin dinamiklerin yönetilmesinde anahtar bir rolleri vardır (daha fazlası için bkz. bölüm 1, 2, 5 ve 7).

Gelecek'in üçüncü yeni özelliği, teorik projemin genelinin kapi-

talizmin post-disipliner kültürel politik ekonomisini içerdiğinin daha fazla fark edilmesidir (krş. Jessop 2004; Jessop ve Sum 2001). Bu ontolojik ve tematik kültürel değişiklik, Gramsci'nin hegemonya tahlillerine duyduğum bitmez tükenmez ilgiye, kapitalist gelişime yön vermede birikim stratejilerinin rolü üzerine bizzat kendi çalışmama ve, ek olarak devlet projelerinin ve hegemonik projelerinin devleti stratejilerinde ve politikalarında bir nebze aygıt birliği ve amaç duygusu ile nasıl donattığı konusuna duyduğum ilgiye dayalıdır. Kültürel politik ekonomi (KPE), kapitalist toplumsal formasyonlara ayırt edici bir yaklaşım üretebilmek için eleştirel göstergebilimsel tahlilden (eleştirel söylem ve diğer işaret sistemlerinin tahlili) ve eleştirel politik ekonomideki kavramları ve araçları bir araya getirir. Bu, politik ekonominin göstergebilimsel ve göstergebilim-dışı özelliklerinin eş-evrimini belirleyen ana mekanizmalara gösterdiği ilgiyle diğer kültürel değişikliklerden kısmen ayrılmaktadır. Bu mekanizmalar, semiosis'in genel özellikleri yoluyla dolayımlanır ve kapitalizmin tikel biçimleri ve kurumsal dinamikleri ile şekillendirilir. Özünde KPE, tüm özsel[1] ekonomik faaliyetlerin kaotik toplamı olarak ekonomi ile imgesel olarak anlatılagelmiş olan bu faaliyetlerin az ya da çok uyumlu bir alt-dizisi olarak 'ekonomi' (ya da daha iyisi, çoğul olarak 'ekonomiler') arasında ayrım yapmaktadır. Ekonomik imgeseller ve ekonomik maddilikler arasında karmaşık bir ilişki vardır. Dolayısıyla bir yandan, ekonomik imgeselin işleyişi, temel ekonomik ilişkilerin bir alt-katmanını kendi öğesi olarak varsayar; diğer yandan da, bu imgeselin başarılı bir şekilde işletildiği ve kurumsallaştırıldığı yerde, bu öğeleri özgül bir ekonominin momentlerine dönüştürür ve yerlileştirir. Çünkü ekonomik imgeseller, bazı ekonomik faaliyetleri ekonomik ilişkilerin bütünlüğünde tanımlar, ayrıcalıklandırır, istikrar kazandırmaya çalışır ve

[1] Burada kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı ve biçimsel-rasyonel koşullarda hesaplanan biçimsel ekonomik faaliyetler ve maddî 'ön tedarik' ile ilgili özlü ekonomik faaliyetler arasında ayrım yaparak Polanyi'yi (1982) izlemekteyim.

bunları gözlem, hesaplama ve yönetişim nesnelerine dönüştürür. Böylece ekonomi, özgül sınırları, varoluş koşullarını, tipik ekonomik failleri, eğilimleri ve karşı-eğilimleri ve ayırt edici bir genel dinamiği uyumlu hale getirir. Bu tahayyül edilmiş ekonomiler, farklı alanlarda, farklı ölçeklerde ve farklı uzamsal ve zamansal ufuklarda söylemsel olarak oluşturulabilirler ve maddî olarak yeniden üretilebilirler. Bu daima özgül faillerce yürütülen mücadeleler içinde ve bu mücadeleler yoluyla gerçekleşir, tipik olarak güç ve bilginin asimetrik manipülasyonunu gerektirir ve çekişmeye ve direnişe yatkındır. Bu anlamda bir gözlem ve/veya yönetişim nesnesi olarak düşünülen 'ekonomi', her zaman sadece kısmen oluşturulmuştur ve daima verili bir 'ekonomik düzenlemeyi' ya da 'daha geniş 'ekonomik düzeni' tanımlama, yönetme ve istikrara kavuşturma yolunda her çabadan kaçan dokulararası, kalıntısal, marjinal, ilgisiz, tortusal ve açıkça çelişkili unsurları içerir. Bu ister piyasa, hiyerarşi, şebekeler aracılığıyla, ister bunların bazı bileşimleri aracılığıyla tecrübe edilsin, ekonomik yönetişim başarısızlıklarının neden tekrarlandığını açıklar.

Bu yaklaşımı benimsemek iki soruşturma hattını harekete geçirir. İlk olarak, semiosisin mümkün kıldığı olası anlamlı iletişimler ve (yanlış) anlaşılmaların sonsuzluğu dikkate alındığında, göstergesel etkenlerin yanı sıra göstergesel-dışı etkenler, semiosisin çeşitlemesi, seçimi ve hatırda tutulmasını ve kapitalist toplumsal oluşumları düzenlemekle, yeniden üretmekle ve dönüştürmekle ilgili pratiklerini nasıl etkiler? Örneğin, hangi göstergesel-dışı özellikler, birçok alternatif imge arasından post-Fordist ekonominin hegemonik söylemi olarak bilgi-tabanı ekonominin seçimini kolaylaştırmıştır ve bu imge, geniş bir yelpazedeki kurumlara, örgütsel biçimlere ve toplumsal pratiklere nasıl katıştırılmıştır ve bunun sonucunda post-Fordist birikim rejimi ve düzenleme tarzı gibi tutarlı bir şey nasıl olup da gelişmektedir? İkinci olarak, kapitalist yeniden üretimin özellikle tekrarlanan krizleri boyunca çelişkileri, ikilemleri, belirsizliği ve genel olanak dışılığı göz önüne alındığında, semiosis, kapitalist toplumsal formasyonları anlam-

landırmakta, inşa etmekte ve geçici olarak istikrara kavuşturmakta ya da en azından sınırlı istikrar bölgelerini mümkün kılmakta nasıl bir rol oynamaktadır? Örneğin, bilgi-tabanlı ekonomilere bağlantılı çeşitli söylemler, Fordizm krizini çözme çabalarına nasıl stratejik bir anlam vererek post-Fordist birikim rejiminin ve düzenleme tarzının inşasına (sadece anlamlandırılmasına değil) yardımcı olur? KPE yaklaşımı, bu iki soruşturma hattını izleyerek yumuşak ekonomik sosyoloji ve sert politik ekonominin ikiz ayartmasından kaçınmayı hedeflemektedir. Yumuşak ekonomik sosyoloji, ekonomik tahlili sosyo-kültürel tahlilin genel kategorileri altına yerleştirirken sert politik ekonomi, ekonomiği şeyleştirerek ekonomik faaliyetlerin ve kurumların katıştırıldığı daha geniş sosyo-kültürel bağlamlardan yalıtılmış halde ele almaktadır (bkz. Jessop 2004).

Dördüncü bir tema, yani militarizmin ve emperyalizmin yeniden ortaya çıkması ve gelişmiş kapitalist toplumlarda bir ulusal güvenlik devletine doğru hız kazanan temayül, bu kitap ilk kez ortaya çıktığından bu yana giderek daha önem kazandı. *Kapitalist Devletin Geleceği*, gelişmiş kapitalist devletlerin 'normal' biçimlerine ve karşılıklı ilişkilerine odaklanmaktadır ve devlet oluşumunun başlıca ekonomik boyutlarıyla ilgilenmektedir. İstisnaî rejimleri, yani, meşruiyet temeli olarak seçime dayalı temsil ilkesini askıya alanları incelememektedir, ne de tahlilini bağımlı kapitalist devletlere doğru genişletmektedir. Çünkü, kapitalist devlet tipinin değişen doğasını incelerken, gelişmiş kapitalizmin değişen birikim rejimleri ve düzenleme tarzlarına göre *biçimsel* yeterliliğiyle ilgilenmekteydim. Burada, biçimsel yeterliliği sermaye ilişkisinin farklı biçimleri arasındaki karşılıklığa göre ele alarak Marx'ı takip etmekteyim ki verili bir biçimler silsilesinin sermaye birikiminin genel dinamiğinin tam gerçekleşmesi için en iyi çerçeveyi sağladığı söylenebilsin. Dolayısıyla Marx, makineli-imalatı/üretimi (*machinofacture*), imalattaki basit ya da karmaşık işbirliğine tezat biçimde kapitalist emek sürecinin yeterli biçimi olarak tahlil etmiştir; parayı, hem takasa karşı uygun değer biçimi olarak hem de özgül yerlerde özgül zamansal-

lıklara göre değerlendirilmesi gereken tikel varlıklara karşı uygun sermaye biçimi olarak incelemiştir; ve burjuva demokrasisini, pekiştirilmiş kapitalist toplumsal formasyonlarda uygun politik örgütlenme biçimi olarak yorumlamıştır. Her durumda 'biçimsel yeterliliğin' bir özelliği, söz konusu biçimin hem sermaye birikimini ve/veya politik sınıf hâkimiyetini kolaylaştırması hem de bu ekonomik sömürünün ve/veya sınıf iktidarının tatbikinin dış görünüşlerini değiştirerek bu gerçeğin örtbas edilmesine yardımcı olmasıdır. Bu, Marksist kapitalist devlet teorisinin özünü parlak bir şekilde imbikten geçiren Moore'un aforizmasında kendini gösterir: 'sömürü mübadele biçimini aldığında, diktatörlük demokrasi biçimi alma eğilimi gösterir' (Moore 1957: 85)

İşte bu ruhla, değişen kapitalist devlet tipinin post-Fordist koşullarda toplumsal yapışma ve sermaye birikimi koşullarını güvenceye almaktaki biçimsel yeterliliğine odaklandım ve en uygun devlet biçimi olarak Schumpeterci çalıştırmacı post-ulusal rejimin, eğilimsel olarak Keynesçi refah ulusal devletinin yerini almakta olduğunu ileri sürdüm. *Kapitalist Devletin Geleceği*, birçok kez vurguladığım gibi, asla kapitalist devlet tipinin soysal özelliklerinden (anayasal, örgütlü zor kullanma tekeli gibi) bahsetmek ne de daha da açık göründüğü gibi, biçimsel olarak yeterli olsun olmasın kapitalist bir toplumdaki her tür devletten bahsetmek niyetiyle yazılmadı. Bu, kapitalist devlet tipini zorunlu olarak nitelendiren istisnacılığa doğru sürmekte olan eğilimlerin ve devletler arasındaki dış ilişkilerdeki ekonomi-dışı zora sığınarak piyasa-dolayımlı rekabete eklemeler yapmanın (hatta değiştirmenin) devam eden câzibesinin sistemli biçimde ihmalini de beraberinde getirdi. Ancak Poulantzas (1978), kapitalizmin savaş sonrasında krizi boyunca kapitalizmin soysal kriz eğilimlerinin yoğunlaşmasına ve böylece de kapitalist devlet tipinin istisnaî özelliklerindeki artışa dikkat çekmişti. Bu eğilim, belki de paradoksal biçimde, tek süper güç statüsü dikkate alındığında, bugün Amerikan ekonomisinde ve Amerikan devletinde özellikle açıktır. Nitekim, demokratik noksanı ve 'terörle savaş' duasıyla, İç Güvenlik Bakanlığı'nın genişlemesiyle ve

neo-liberal, finansın yönlendirdiği birikim stratejisinin çöküşüyle, ABD federal devleti giderek daha az bir *kapitalist devlet tipi* olarak ve daha çok, özel çıkarlarca fethedilmiş *bir kapitalist toplumdaki bir devlet* gibi işlemektedir. Buna Kongre'deki, Yüce Mahkeme'deki ve Yönetim'deki neo-muhafazakâr ve neo-liberal güçlerin hâkimiyeti de yardımcı olmaktadır ve yeni Obama Yönetimi'nin neo-liberal Clinton ve neo-muhafazakâr, neoliberal Bush rejimleriyle ilişkili personeli işe alma eğilimiyle gerçekten akıntıyı tersine çevirip çeviremeyeceğini de göreceğiz. İstisnacılık eğilimi, sözde zayıf, başarısız olmuş ya da haydut devletlerde konumlanmış stratejik metaların (petrol gibi) denetimi mücadelesiyle jeo-ekonomik koşullarda ve gelişmekte olan ekonomik ve askerî güçlerce zayıflamış bir ABD hegemonyasına (tahakküme karşı olarak) meydan okunmasıyla jeo-politik koşullarda güçlendirilmektedir. Bu bakımdan, daha önce sözü edilen politik ekoloji krizi, birçok şekilde Amerikan kapitalizminin dinamiklerinden ve Amerikan yaşam biçiminden kaynaklandığı ve de bu dinamikleri ve yaşam biçimini etkilediği için durumu daha da ağırlaştıran bir etkendir. Önümüzdeki beş yıl içinde planlı araştırma projelerinden biri, ABD'yi kapitalist devlet tipinin yoğunlaşan krizi ve bu nedenle yurtta ve yurtdışında yeni bir istisnacılık biçimine doğru dönüşle ilgili olarak incelemektir.

Son olarak, *Gelecek*'te değinilmiş ama şimdi ciddi biçimde ihmal edilmiş görünen beşinci bir tema vardır: Kapitalizmin dünya toplumu içinde ekolojik tahakkümü ve özellikle, genel sermayenin ifadesi olan en uç noktadaki para sermayesi biçimi olarak küresel finansın ekolojik tahakkümü. *Geleceği* yazarken, kesinlikle mantıksız ve sürdürülemez olduğuna dair belirtilmemiş gerekçelerle neo-liberal finans-önderliğindeki birikim mantığına, bilgi-tabanlı ekonomiye verdiğim önemi vermedim. Bunun yerine, okurlarımın fark edeceği gibi, üretken sermayenin bakış açısından bilgi-tabanlı ekonomi mantığı üzerine odaklandım. Bununla birlikte, böyle yaparak, Bölüm 1'de geliştirilen savı ve dolayısıyla finans sermayesinin asıl ekolojik tahakkümünü içeren, yani sermaye dolaşımının diğer kısımları için ve daha geniş toplumsal formasyon için kapitalist üretim

tarzının diğer özelliklerinden daha fazla probleme yol açabileceğini göz ardı ettim. Bölüm 1'de ekolojik tahakküm için getirilen beş[2] ölçüte göre finans sermayesi, en karmaşık içyapıya ve işlevsel karmaşıklığa, inovasyon ve kendi kendini yeniden-örgütleme konusunda en fazla kapasiteye, faaliyetlerini gerçek zamanda dünya ölçeğinde en büyük esnetme ve sıkıştırma (likidite problemleri sistemi hareketsiz hale getirinceye kadar), iç çelişkilerini, paradokslarını ve ikilemlerini bir süreliğine erteleme ve/veya yerlerini değiştirme kapasitesine ve daha geniş sistemde hâkim ekonomik güç olarak en kuvvetli hegemonya kurma kapasitesine sahiptir. Son iki yıldır (2007-), giderek daha hızla yayılarak dünya piyasaları boyunca Tsunami boyutlarına ulaşan yüksek faizli konut kredisi krizinin dalgaları, sadece kırılgan uluslararası finans sistemini altüst etmekle kalmayıp 'reel ekonominin' önemli kısımlarını da tahrip ettikçe, aslında bu ekolojik tahakkümün sonuçlarını görüyoruz. Gelecekteki muhtemel bir ikinci baskıda ya da belki kapitalist devlet üzerine bir diğer kitapta bu, üzerinde daha çok durulması gereken bir konu olacaktır (bkz. Jessop 2007b).

Sonuç değerlendirmeleri

Bu giriş, *Kapitalist Devletin Geleceği*'nin yerini, kendi teorik gelişimime göre belirlemeye, bu metinde örtülü ya da açıkça yansıtılmış bazı yeni teorik kaygıları tanımlamaya ve daha fazla değerlendirme gereken, gelişmekte olan bazı araştırma hatlarına dikkat çekmeye yöneliktir. Nicolas Poulantzas'ın bir seferinde dikkat çektiği gibi, hiçbir teorisyen kendi teorik evriminde asla tamamen güncel değildir. Bu, inişli çıkışlı gelişmesiyle, teorik kalıntılarıyla, eksik ilerlemeleriyle, süregelen belirsizlikleriyle ve ihmal edilen alanlarıyla benim durumum için kesinlikle doğrudur. Bu da, insanın kendisini ve çalışmasını akademik ve politik dünyada teorik ve ideolojik eleştiriyle, teori ile pratik arasındaki ayrım üzerine derinlemesi-

[2] Jessop'ta (2007b) yedi ölçüte göre yeniden belirlenmiştir.

ne düşüncelerden kaynaklanan sürekli öz-eleştiriye açmasını daha da önemli hale getirmektedir. Bu, gelecekteki teori üretme turlarının kişinin çalışmasını mükemmelliğe ve tamamlanmaya ulaştıracağını garanti etmez, fakat kişinin entelektüel projesinin inişli çıkışlı gelişiminin doğasının ve ifadesinin değişeceği anlamına da gelmez. Bu beklentiyle, bunu üstlenmekte gösterdikleri özen nedeniyle çevirmenlere Ahmet Özcan, Betül Yarar, Alev Özkazanç ve. d. özellikle müteşekkirim ve umarım *Gelecek*'in Türkçe baskısı, daha başka eleştiri ve öz-eleştiri turlarını tetikler. Bu, sadece sermaye ilişkisinin çelişkilerinin ve ikilemlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için değil, gelecekteki politik pratiğin İkinci Dünya Savaşı sonrası en ciddi ekonomik krizinde bile kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı sermaye birikimi döngüsü hâkimiyetindeki bir dünyayı değiştirmesi için daha iyi bir temel sağlamak açısından da geçerlidir.

Bob Jessop
Lancaster
15 Aralık 2008

Kaynakça

Allen, J. (2003) *Lost Geographies of Power*, Oxford: Blackwell.

Altvater, E. (1993) *The Future of the Market: on the Regulation of Money and Nature after the Collapse of 'Real Socialism'*, London: Verso.

Brennan, T. (2000) *Exhausting Modernity. Grounds for a New Economy*, London: Routledge.

Brenner, N. (2004) *New State Spaces: Urban Restructuring and State Rescaling in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press.

Burkett, P. (1999) *Marx and Nature. A Red and Green Perspective*, New York: St Martin's Press.

Foster, J.B. (2000) *Marx's Ecology. Materialism and Nature*, New York: Monthly Review Press.

Gough, J. (2004) 'Changing scale as changing class relations: variety and contradiction in the politics of scale', *Political Geography*, 23 (2), 185-211.

Grundmann, R. (1991) *Marxism and Ecology*, Oxford: Oxford University Press.

Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital*, Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2001) *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Herod, A. and Wright, M.W. (eds) (2002) *Geographies of Power. Placing Scale*, Oxford: Blackwell.

Jessop, B. (2001) 'Institutional (re)turns and the strategic-relational approach', *Environment and Planning A*, 33 (7), 1213-37.

Jessop, B. (2002) 'Time and space in the globalization of capital and their implications for state power', *Rethinking Marxism*, 14 (1), 97-116.

Jessop, B. (2003) 'The political economy of scale and the construction of micro-regions', in F. Söderbaum and T. Shaw (eds), *Theories of New Regionalism*, Basingstoke: Palgrave, 179-196.

Jessop, B. (2004) 'Critical semiotic analysis and cultural political economy', *Critical Discourse Studies*, 1 (2), 159-174.

Jessop, B. (2006) 'Spatial Fixes, Temporal Fixes, and Spatio-Temporal Fixes', in N. Castree and D. Gregory, eds, *David Harvey: a Critical Reader*, Oxford: Blackwell, 142-66.

Jessop, B. (2007a) *State Power: a Strategic-Relational Approach*, Cambridge: Polity.

Jessop, B. (2007b) 'What follows neo-liberalism? The deepening contra-

dictions of US Domination and the Struggle for a New Global Order'. In R. Albritton, B. Jessop, and R. Westra, eds, *Political Economy and Global Capitalism: The 21st Century, Present and Futures*, London: Anthem, 2007, 67-88.

Jessop, B., Brenner, N., and Jones, M.R. (2008) 'Theorizing socio-spatial relations', *Environment and Planning D: Society and Space*, 26 (3), 389-401.

Jones, M.R. and Jessop, B. (2009) 'Thinking Composşibly about State Space' (forthcoming in *Antipode*).

Jessop, B. and Sum, N. (2001) 'Pre-disciplinary and post-disciplinary perspectives in political economy', *New Political Economy*, 6 (1), 89-101.

Kovel, J. (2007) *The Enemy of Nature: the End of Capitalism or the End of the World?* London: Zed.

Moore, S.W. (1957) *The Critique of Capitalist Democracy*, New York: Paine Whitman.

Nachtwey, O. (2004) *Weltmarkt und Imperialismus*, Karlsruhe: Neuer ISP Verlag.

Postone, M. (1993) *Time, Labor and Social Domination*, Cambridge: Cambridge University Press.

Poulantzas, N. (1978) *State, Power, Socialism*, London: Verso.

Sheppard, E. and R.B. McMaster (eds) (2004) *Scale and Geographic Inquiry. Nature, Society, and Method*, Oxford: Blackwell.

Ten Brink, T. (2008a) *Geopolitik*, Münster: Westfälisches Dampfboot.

Ten Brink, T. (2008b) *Staatenkonflikte*, Stuttgart: Lucius and Lucius.

Giriş

Kapitalist devletin ve savaş-sonrası kapitalizmdeki rolü üzerine yıllar boyunca fasılalarla süren derin düşüncelerin ürünü olan bu kitap, gerçekte var olan kapitalist devlet üzerine kendi tahlilimi sunabilmek amacıyla sistematik biçimde diğer teorik akımlara sempatiyle bakan eleştirilerin ötesine geçme çabasıdır. Ana amacı, belirli politik rejimlerin ayrıntılı açıklamalarını sunmaktan ziyade, çağdaş kapitalizmde devlet tipleri üzerine bir araştırma gündeminin teorik temellerini değerlendirmektir. Bunu da son elli yıl içinde gelişmiş batılı kapitalist devletlerde ekonomik ve sosyal politiğin değişen biçimleri, işlevleri ve etkinlikleri üzerine bir araştırma gündemi belirleyerek ve bazı önsel kararlara ulaşarak yapmaktadır. Dahası, bunun hâlâ açık bir soru olduğunu kabul ederken, konunun gelecekteki olası gelişmeleri üzerine de yorum yapmaktadır.

Burada sunulan tahlil, Marx'ın pre-disipliner politik-ekonomi eleştirisinden ilham almıştır, fakat toplumbilimcilerin geniş bir yelpazedeki araştırma ve çalışmasından da post-disipliner bir tavırla esinlenmiştir. Kapitalizmin bir üretim tarzı ve düzenleme nesnesi olarak temel özelliklerinden yola çıkıp, sadece piyasa güçlerine dayalı istikrarlı sermaye birikiminin içkin olasılıksızlığını vurgulamaktadır. Daha sonra da kapitalist devlet tipinin diğer piyasa-dışı mekanizmalarla bağlantılı olarak birikim için hayatî önkoşulları sağlama almaktaki ana katkılarını ele almaktadır. Bir üretim tarzı ve düzenleme nesnesi olarak kapitalizmin temel özellikleri, kapitalizmin farklı çeşitlerinde ve evrelerinde farklı kalıplar alır. Devlet aygıtı ve

devlet iktidarı, burada, birikim dinamiğinin şekillendirilmesinde ve aynı zamanda bu dinamik tarafından şekillendirilmekte hayatî etkenlerdir. Dolayısıyla, bu savları örneklendirmek için II. Dünya Savaşı'ndan sonra Atlantik Fordizmi ile bütünleşmiş olarak yükselen kapitalist ekonomilerde gelişen devlet biçimi üzerine odaklanacağım ve daha sonra da bu biçimin son dönemlerdeki gelişimi üzerine düşüncelerle, Fordizm(in)/deki 1970'ler ve daha sonrasındaki krizleri(ni) takiben gelecekteki olası hallerine ilişkin tahminlerde bulunacağım.

Savaş sonrası devletin genel biçimini, özgül değişkenlerini ve ekonomik ve toplumsal yeniden-üretime katkılarını inceliyorum. Bu devlet biçimini, dünya ekonomisi içinde tikel ekonomik ve politik bir mekânda tarihsel olarak özgül bir sermaye birikimi aşamasına karşılık gelen (ilerleyen bölümlerde kapsamlı şekillerde ele alınacak) tarihsel olarak özgül bir politik rejim olarak yorumluyorum. Tarihsel özgüllüğünü vurgulamak için de, bu devlet biçimini ideal-tipik (ya da stilize) terimlerle bir Keynesçi ulusal refah devleti (bundan sonra KURD olarak yazılacaktır) olarak nitelendiriyorum. Bu ideal tipi tanımlamakta kullanılan dört terimin her biri, ekonomik ve toplumsal yeniden-üretimin temel bir boyutu ile bağlantılıdır. Daha sonra da bu dört boyut üzerinde KURD'nin kriz eğilimlerini ele alıp bunları çözmek ve aşmak amacıyla sarfedilen denemeyanılma çabaları üzerine yorum yapıyorum. Sonuç bölümü, inişli çıkışlı ve farklı hızlarda olsa da KURD'nin yerini alan, varit fakat hâlâ gelişmekte olan bir kapitalist devlet tipini tanımlamak için, ileri sürülen savları bir araya getirmektedir.

Savaş sonrası hızlı büyüme sırasında ilerlemiş çoğu kapitalist toplumda gelişen KURD'lerinin, uzun zamandır iyi ya da kötü, kesin bir düşüş içinde olmasa da bir tür kriz içinde olduğu düşünülmektedir. Bu krizin kesin doğası ve nedenleri hakkında ve aynı zamanda bu özel devlet biçiminin ve bu biçimle ilişkili düzenleme tarzlarının yerini neyin alabileceği ya da alması gerektiği konusunda çok az bir fikir birliği vardır. Eğer KURD krizi esasen o rejim ve bağlantılandırıldığı birikim rejimindeki rolü *içinde* bir krizi içeriyor-

sa, o zaman bunların birinde ya da her ikisinde parça parça yapılan reformlar, temel örgütsel biçimini değiştirmeden KURD'nin rolünü eski haline getirebilir. Ancak, KURD'*nin* bir krizi söz konusu ise, yeni bir ekonomik ve toplumsal yeniden-üretim rejimi gerekli olacaktır. Bu çerçevede en kışkırtıcı iddialardan biri, kriz, kriz yönetimi ve kriz çözümleme meselelerinin politik gündemi meşgul ettiği zamanlarda yazan Claus Offe'den gelmektedir: "Kapitalizm, ne refah devleti *ile* birlikte varolabilir ne de refah devleti *olmaksızın* varolabilir" (1984: 153; italikler orijinalinden). Son bölümde 'Offe paradoksu'nun nasıl çözülebileceği yolunda bir öneride bulunmak için bu konuya geri döneceğim.

Keynesçi ulusal refah devleti tahlilimi kapitalizmle ilişkilendirmekle, devlet biçimlerinin ve işlevlerinin kapitalizme kazınmış tam özerk bir mantık tarafından bir şekilde son yargıda – bırakınız ilk yargıyı – tamamıyla belirlendiğini söylemek istemiyorum. Hattâ tahlilim devletin basit, ekonomik bir yorumundan uzaklaşmaya çalışmaktadır. Bunu da üç temel yolla yapmaktadır. İlk önce, ekonomik olanın geleneksel ekonomik tahlilde alışılandan çok daha geniş bir yorumunu benimsemektedir; ikinci olarak, ekonominin, ister dar ister geniş anlamda, geleneksel olarak ekonomi-dışı olduğu düşünülenler tarafından birlikte (eş-)oluşturulduğunu savunmaktadır; üçüncü olarak da, ekonomik belirlenimin, ekonomik sistemin içinde ve ötesinde yer alan geniş bir yelpazedeki toplumsal güçlerden gelen direnişte ve diğer kurumsal düzenlerin göreli direngenliğinde köklenen önemli yapısal ve stratejik sınırları olduğunu kabul etmektedir. Devlet biçimlerinin dinamiğinin ve işlevlerinin sermaye birikimindeki değişikliklerle nasıl şekillendiğinin gösterilmesine ek olarak, sermaye birikiminin, devlet biçimlerinin dinamiği ve işlevleri de dâhil olmak üzere diğer birçok süreç tarafından nasıl eş-oluşturulduğunu da özellikle gösteriyorum. Böylece, birikim rejimlerinin ve politik rejimlerin yapısal eşleşmesi ve eş-evrimleşmesi ile bunun diğer toplumsal güçlerin kendi bireysel ve/veya ortak gelişmelerini yönlendirme çabalarından nasıl etkilendiği üzerine odaklanıyorum.

Daha önceki çalışmalarım göz önüne alındığında, okuyucuları bu özel çalışmadan ne bekleme(me)leri gerektiği konusunda üç uyarıda bulunmak yerinde olacaktır. İlk olarak bu kitap, Marksist politik ekonominin ya da Marksist devlet teorisinin elkitabı değildir. Marx'ın politik ekonominin ekonomik kategorileri ve üzücü biçimde eksik kapitalist üretim tarzı eleştirisinden fazlasıyla yararlanmama karşın, bu kitap tarihsel materyalizmi yeniden inşa etme çabalarının en sonuncusu da değildir. Bu nedenle, hiçbir genel ontolojik, epistemolojik ya da metodolojik sav geliştirmemektedir. Ayrıca, en soyut ve basit belirlenimlerinden başlayıp diyalektik olarak ve adım adım tüm somut-girift ayrıntılarıyla gerçekten varolan kapitalist dünya piyasasının açıklamasına doğru ilerleyen sistemli bir kapitalizm tahlili de geliştiriyor değilim. Bunun yerine, yalnızca sınırlı amaçlarım için gerekli ekonomik kategorileri sunuyorum ve çağdaş kapitalizmin büyük oranda ekonomik bir tahlili için bile gerekli olacak çoğu şeyi göz ardı ediyorum. Benzer şekilde, bu çalışmada devlet üzerine Marksist teori geliştirme yolundaki zengin gelenekten ilham alınmasına rağmen Marksist devlet teorilerinin ayrıntılı bir yorumunu sunmaya da niyetlenilmemiştir. Kitap bunun yerine, başka her yerde sunduğum eleştirileri olduğu gibi kabul etmekte ve yalnızca eldeki sınırlı görevler için elzem olan analitik kavramları ve teorik dersleri geliştirmektedir. Ayrıca, diğer teorik geleneklerden, genel yaklaşımımla uyumlu ve ilgili olduğu yerlerde özellikle devlet üzerine kurumsalcı çalışmalardan kategoriler de sunmaktadır. Dahası, ekonomik ve toplumsal politika üzerine odaklandığından, kapitalist devlete ait ihmal ettiği çok önemli özellikler vardır. Bunların en dikkate değenleri, askerî ve polisiye aygıtlar, bu aygıtların değişen biçimleri ve işlevleri, modern savaşın doğası ve tüm bunların daha geniş devlet sistemine bağlantılarıdır.

İkinci olarak, bu kitap refah devleti elkitabı da değildir. Bu bölüm başlığı altında geleneksel olarak içerilenler, bu çalışmanın ilgilendiği devletin biçim ve işlevlerinin dört boyutundan yalnızca birine atıfta bulunmaktadır. Dahası, bu tek boyuta atfen bile, toplum-

sal politikaya emek-gücünün toplumsal yeniden-üretiminde devletin rolü temelinde yaklaşılmıştır ve refahın diğer birçok önemli özelliği göz ardı edilmiştir. Böylece, düzenleme tarzlarının, refahın toplumsal bölüşümünün ve devletin kurumsal matrisinin stratejik seçiciliklerinin anahtar unsurları olarak cinsiyet, etnik köken ve 'ırk'a değinmeme karşın, bu anahtar unsurların kendileri bu çalışmanın ana araştırma konuları değildir. Çünkü bu çalışma, belirli refah rejimlerinin somut kurumsal tahlillerini ya da özgül refah sonuçlarının ayrıntılı açıklamalarını sunmaktan ziyade, temelde devletin ve devlet müdahalesinin *biçim analizini* geliştirme niyetiyle hazırlanmıştır. İşte tam da bu sınırlı kapsam içinde toplumsal politikayı ele alıyorum. Dolayısıyla başlangıç noktam, özgül toplumsal biçimler, bu biçimlerin verili bir toplumsal formasyonda (geleneksel, fakat ideolojik olarak doygun ve teorik olarak itiraz kaldırır 'devlet' kategorisi için tercih ettiğim biçim-analitik terim) göreli olarak birleştiği – ya da hep birleşebildiği – boyut ile biçimin işlevi garantilemekten ziyade problemli hale getirdiği yollardır (bu son özellik üzerine, *bkz.* Jessop 1982). En çok ilgi gösterilenler, çağdaş toplumsal formasyonların burjuva doğasının tarafgir (*tendential*) oluşumu ile sermaye birikiminin (kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretimi de dâhil olmak üzere) olasılık dışı yeniden-üretimi üzerinde tikel toplumsal formasyonların (özellikle sermayeye toplumsal bir ilişki olarak bağlantılandırılan formasyonların) hâkimiyetinin (daima tarafgir, daima toplumsal olarak yeniden üretilen hâkimiyetinin) etkileridir. Bu belirli amaç, toplumsal ilişkiler hakkında teorik, ampirik ya da normatif olarak söylenmeye değecek başka hiçbir şeyin olmadığı anlamına gelmez. Ancak bunu anlatmaları için diğerlerine (ve belki de başka bir fırsatta, kendime) bırakıyorum.

Üçüncü olarak, bu kitap karşılaştırmalı kapitalizmler, karşılaştırmalı refah rejimleri ya da yeni kurumsalcı araştırma gündemindeki diğer akımlar üzerine giderek büyüyen teorik bilgilerle beslenmiş ampirik araştırma kitlesine de doğrudan katkıda bulunmamaktadır. Yine de, bu literatürden çok şey öğrendim ve umarım karşılık olarak birikim re-

jimlerinin politik ekonomisi ve bunların yeniden-üretiminde kapitalist devletlerin rolü üzerine kendi eleştirel düşüncelerim de bu araştırma gündemini etkiler. Fakat bu temelde biçim-analitik çalışmadaki projem, göreli olarak hâlâ soyuttur ve dolayısıyla çoğu somut karşılaştırmalı konuyu açık bırakmak zorundadır. Bu anlamda, kapitalizm ve kapitalist devlet üzerine yeni bir araştırma gündemi için temel kavramları ayrıntılı biçimde değerlendirmeyi hedefliyorum. Bu tahlili gelecekte İngiltere, Danimarka, Almanya ve İsveç'i karşılaştıran, işbirliği halinde yapılacak bir araştırma raporunda sadeleştirmeyi umuyorum, eğer bu yapılabilirse, şimdiki yaklaşımın özgül durum çalışmalarına nasıl uygulanabileceğini gösterecek bir araç sağlayabilir.

Kapitalist devleti ve geleceğini bu ve diğer metinlerde tahlil ederken, ekonomik, politik ve diğer toplumsal fenomenlerin söylemsel ve söylemsel olmayan özellikleriyle ilgili üç tamamlayıcı teorik perspektiften özgürce yararlandım: (1) kurumsal ve evrimsel ekonomi, özellikle de kapitalist ekonominin politik ekonomisiyle ilgili düzenleme yaklaşımı; (2) politikanın ve devletin politik ekonomisine her şeyden çok Gramsci ve Poulantzas'dan ilham almış bir yaklaşım; (3) ekonomik ve politik ilişkilerin (diğer toplumsal ilişkilerin yanı sıra) söylemsel oluşumuna bağlaşık yaklaşımlar ve eleştirel söylem analizi. Bu üç perspektifin neden tamamlayıcı kılınabileceğine dair bir ana neden, hepsinin eleştirel gerçekçi bir ontoloji, epistemoloji ve metodoloji üzerine kurulmuş olmasıdır (Jessop 1982, 2001b; Sayer 2000). Dahası, KURD'nin ve potansiyel halefinin ekonomik ve politik özelliklerinin eş-evrimini araştırırken, (4) kendi kendini düzenleyen (ya da otopietik) sistemlerin ve kendi kendini düzenleyen sistemler ekseriyetinin birbirine bağımlılığının getirdiği yönetişim problemlerinin son dönemlere ait tahlillerinden de faydalandım. Otopietisçi teorilerin genellikle yapılandırmacı teorik vurguları olduğu farz edilir ama ben bunların temellük edilerek gerçekçi eleştirel bir tahlile entegre edilebileceği kanaatindeyim. İzin verin dört araştırma tarzının hepsinin ilgisini kısaca özetleyeyim.

İlk önce, kapitalizme ilişkin olarak, düzenleme yaklaşımı, yalnızca pazar güçlerinin kapitalist yayılmaya katkıda bulunan tek etken olduğunu savunmaktadır. Düzenleme yaklaşımının yandaşları, genel dengeye doğru meyilli, net bir şekilde sınırlandırılmış, toplumsal olarak çözülmüş bir ekonomik ilişkiler alanı olduğuna dair klasik ekonominin anahtar varsayımını reddederler. Bunun yerine, ekonomik rasyonalite ve dinamiklerin mükemmel piyasalarda saf mübadele ilişkileri temelinde – ilk yaklaşıklaştırma olarak bile – yeterli biçimde tahlil edilemeyeceğini vurgularlar. Mübadelenin tamamıyla, sadece fiyat mekanizmasına ve bu mekanizmanın bireysel kâr-zarar için sonuçlarına yönelmiş ve önceden verili ve istikrarlı tercih işlevleri olan, içkin biçimde rasyonel bireylerin en uygun ve en ekonomik davranışıyla sürdürüldüğünü de reddederler. Düzenlemeciler, bunun yerine, saf, kendini düzenleyen piyasa fenomenleri yerine kapitalist ekonominin toplumsal olarak katıştırılmış, toplumsal olarak düzenlenen doğasıyla ilgilenirler; ayrıca, gerek kapitalizm öncesi gerek kapitalist tüm ekonomilerde aktif özne olduğu iddia edilen bir *iktisadî insan*'ın (*homo economicus*) aşkın-tarihsel egoizminden ziyade değişen ekonomik normlar ve hesaplama tarzları ile ilgilenirler. Kapitalizmi çok geniş biçimde tahlil eden düzenleme yaklaşımı ve daha sonra da 'integral bir ekonomi' ya da 'kapsayıcı anlamda ekonomi' olarak anatomisini eleştirel biçimde inceler. İntegral ya da kapsayıcı terimlerle ele alındığında, özgül kapitalizm biçimleri bir 'birikim rejimi + toplumsal düzenleme tarzı' olarak yorumlanabilir. Bu da, bir toplumsal ilişki olarak sermayenin yayılmış yeniden-üretiminin etrafında örgütlenen (ya da en azından sürece dâhil olan), toplumsal olarak katıştırılmış, toplumsal olarak düzenlenen ve stratejik olarak seçici kurumlar, örgütler, toplumsal güçler ve eylemler topluluğunu içerir. Bu topluluk, tipik olarak, yapısal çimentosunu hem uzamsal hem zamansal boyutlarda tarihsel değişken olan özgül bir toplumsal sabitin sınırları içinde sergilediği ölçüde elde eder. Bu tür bir uzamsal-zamansal sabit, bir birikim rejimi ve düzenleme tarzını pekiştirmek için gerekli görünen uzlaşmanın

daima kısmî, geçici ve istikrarsız dengesini sağlama almaya yardımcı olur. KURD'nin kapitalizmin genişletilmiş ekonomik ve toplumsal yeniden-üretimindeki rolünü işte bu koşullarda belirliyorum (düzenleme yaklaşımı üzerine, *bkz.* özellikle Boyer 1990; Boyer ve Saillard 2002; Jessop 1997).

İkinci olarak, savaş öncesi İtalyan Komünist Antonio Gramsci'nin ve savaş sonrası Yunan Marksist teorisyen Nicos Poulantzas'ın izinden giderek, devleti bir toplumsal ilişki olarak düşünüyorum. Gramsci, devletin 'politik toplum + sivil toplum' olarak integral anlamında kapsamlı bir tanımını sunmuştur (Gramsci 1971); Poulanztas ise, devlet iktidarını, devletin içinde ve ötesinde faaliyet gösteren politik güçlerin biçim belirlenimli denge yoğunlaşması olarak tahlil etmiştir (Poulantzas 1978 [*Devlet, İktidar, Sosyalizm*]*). Devlet, bu fikirlerin birleştirilmesiyle, hayali bir politik cemaat için kolektif olarak bağlayıcı kararlar vermek (ya da en azından bu sürece aktif biçimde dâhil olmak) çerçevesinde örgütlenen, toplumsal olarak gömülü, toplumsal olarak düzenlenmiş ve stratejik olarak seçici kurumlar, örgütler, toplumsal güçler ve faaliyetler topluluğu olarak tanımlanabilir. Devlet iktidarı da, bu kurumsal topluluk içinde ve bu topluluk boyunca dolayımlanan bir iktidar ilişkisi olarak anlaşılabilir. Devlet iktidarı, devlet tarafından uygulanmaz: Devlet bir özne değildir. Devlet iktidarı, bizzat devletin içinden ya da devlet personelinden de kaynaklanmaz. Aksine, devlet aygıtlarının içindekine olduğu kadar daha geniş toplumun içindeki güçler dengesine de bağlıdır. Gramsci'nin çalışmasından çıkarılacak üç temel tema daha vardır: Hegemonya, tarihsel blok ve entelektüellerin rolü. Hegemonyayı, verili bir politik mekân içinde ve üzerinde toplumsal güçleri ve kurumları belirli bir dönemde kapitalist yeniden-üretimin ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirecek şekilde politik, entelektüel ve ahlâkî liderlik tatbiki olarak tanımlamaktadır. Ba-

* Türkçesi için *bkz.*: *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, Fransızcadan Çeviren: Turhan Ilgaz, Ankara 2006, Epos Yay.

şarılı olarak tatbik edildiği yerlerde hegemonya, Gramsci'nin terimleriyle tarihsel bir blokta yansıtılmaktadır. Bu, hâlihazırdaki amaçlarımız için verili bir toplumsal formasyonun ekonomik, hukukî-politik ve etik boyutları arasındaki tarihsel olarak özgül, olumsal karşılıklılık olarak tanımlanabilir. Gramsci'nin öncü çalışmasının izinden giderek, hegemonyanın tatbikinde ve tarihsel bir bloğun inşasında anahtar bir rolün alternatif ekonomik stratejiler, devlet projeleri ve hegemonik vizyonlar geliştiren ve böylece verili bir ekonomik, politik ve toplumsal düzen etrafındaki farklı toplumsal güçler arasında istikrarsız bir uzlaşma dengesinin pekişmesine katkıda bulunabilen entelektüeller tarafından oynandığını savunuyorum. Bu fikirlerden, refah rejimlerinin toplumsal tabanlarından ve özgül birikim rejimlerini ve kendilerine karşılık gelen düzenleme tarzlarını pekiştirmedeki rollerinden bahsetmekte yararlanıyorum (devlet teorisi üzerine, *bkz.* Jessop 1982,1985,1990b ve 2001a).

Üçüncü olarak, eleştirel söylem analizinden ve toplumsal dünyanın öyküsel özellikleri üzerine son dönem çalışmalardan ilham alarak, hayali bir kurumsal cemaat olarak ulusal devletin ve bir düzenleme nesnesi olarak kapitalist ekonominin inşasında söylemin katkısını vurguluyorum. Ekonomik ve politik kurumların ve iktidar ilişkilerinin toplumsal olduğu kadar kültürel katıştırılmışlığı üzerinde de ısrar ediyorum. Dolayısıyla, bir düzenleme nesnesi olarak ekonomi, özgül sınırlar, varoluş koşulları, tipik ekonomik failler, eğilimler ve karşı-eğilimler ve ayırt edici genel bir dinamiğin bağdaştırıldığı hayali öyküsel bir sistem olarak görülmektedir. Devlet sistemi de, kendi özgül sınırları, varoluş koşulları, politik eyleyicileri, gelişimsel eğilimleri, meşruiyet kaynakları ve devlet projeleriyle hayali bir politik varlık olarak ele alınmaktadır. Şüphesiz, söylem analizi, hegemonya tahliliyle çok ilgilidir de. Ekonominin ve devletin söylemsel momentlerini vurgularken de, bir şekilde 'saf' söylemsel olduklarını ve herhangi kurumsal bir maddiyattan yoksun olduklarını söylemek niyetinde değilim. Bunun yerine, iki konuyu vurgulamak isterim. İlk olarak, ekonomik ve politik ilişkiler o kadar

karmaşıktır ki, onlara yönelik herhangi bir eylem, toplumsal, maddî ve uzam-zamansal eylem ufku olarak özgül toplumsal ilişkilerin altkümelerini oluşturan bazı söylemsel sadeleştirmeler (dolayısıyla ekonomik ya da politik bir imgesel) gerektirmektedir. Bu bakımdan, hegemonya için ya da en azından çağdaş toplumda hâkim bir konum için rekâbet eden çok fazla ekonomik ve politik imgesel unsur söz konusudur. Ve ikinci olarak, bu türden söylemsel sadeleştirmeler, ekonomik, politik ve diğer sistemlerin kendi kurumsal ayrımlarını ve müteakip eklemlenmelerinin şekillendirildiği ve daima taraflı oluşumunda ve pekiştirilmesinde hayatî bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, kapitalist ekonominin dinamiği, daha az ya da daha çok yayılmış ve değişen bir dünya piyasası çerçevesinde uzun zamandır gözler önüne serilmiş olmasına karşın, genellikle az ya da çok netlikle sınırlandırılmış ulusal ya da bölgesel ekonomiler silsilesi olarak algılanmaktadır. Son dönemlerin küreselleşme etrafındaki söylemleri ise, ekonomik ve/veya politik anlayışlarda bir kayma içermektedir ve hem ekonomik ve politik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasında hem de ekonomik ve politik stratejilerdeki tutum değişikliğinde yansımaktadır. Böylece, birikim rejimlerinin ve ilgili politik çerçevelerinin kurumsal maddiyatını ve stratejik taraflılığını değiştirmeye yardımcı olmaktadırlar. Farklı bağlamlarda ve konjonktürlerde ekonomik ve politik yapıların ve stratejilerin genel olarak şekillendirilmesinde söylemlerin hayatî katkısını göstermek için ekonomik ve politik tahlilin diğer düzeylerinde de benzer iddialar ortaya koyacağım (eleştirel söylem analizi üzerine, *bkz.* özellikle Fairclough 1992 ve 2000).

Dördüncü olarak, ekonomik ve politik olan arasındaki kurumsal ve toplumsal karşılıklı bağlantıları araştırırken de, kendi kendine örgütlenme teorilerinden yararlanıyorum. Burada ilk ilham kaynağım, Marx'ın sermayenin kendi kendini değerli kılması; yani, sermayenin, Marx'ın sermaye dolaşımı olarak nitelendirdiği peş peşe gelen aşamalar boyunca tekrar tekrar hareket ederken geçmiş kârların, kârlı yeniden yatırımları yoluyla kendini yeniden üretme kapa-

sitesi olarak tahlilidir. Bununla birlikte, Marx'ın kendi kendine örgütlenme tahlilini başlıca kapitalist üretim tarzı ile sınırlamasına karşın, çağdaş toplumlarda toplumsal düzen için büyük önemi taşıyan, potansiyel açıdan kendi kendine örgütlenen (ya da otopietik) diğer bazı sistemleri ele almakta da fayda vardır. Bunlar, hukukî sistem, politik sistem, bilim, eğitim sistemi, din ve sanattır. Hepsinin kendi işleyiş kanunu, örgütsel ilkeleri, kurumsal dinamikleri, araçsal rasyonellikleri ve uygunluk mantıkları vardır. Hep birlikte, şahsî işlevsel özerklikleri ve birbirlerine maddi bağımlılıkları arasındaki etkileşim yoluyla gelişen, kendi kendine örgütlenen bir kurumsallaşmış sistemler ekolojisi oluştururlar. Bu yaklaşımın ekonomik ve politik olanın yapısal eşleşmesi ve eş-evrimi çalışmaları için hem sermaye birikimi hem de devlet iktidarının tatbiki bakımından temel sonuçları vardır. Buradaki sistem nüfuz alanı boyunca, böylesi sistemlere ve mantıklarına indirgenemeyecek zengin ve karmaşık bir yaşamdünyası (bazen yetersiz biçimde 'sivil toplum' olarak tanımlanan) vardır. Bu yaşamdünyası, karşılıklı tanımalar ve dayanışmaların yanı sıra mücadeleler ve çatışmalar için de kendi çapında temel bir çevre oluştururken bu mantıklar için çoklu direniş alanları da sağlar (Luhmann'ın otopiesis'e yaklaşımı üzerine, *bkz.* Jessop 1990b; Lange ve Schimank 2000; Rasch 2000; Thornhill 2000; Willke 1992,1997).

Temel teorik kaynaklarım ve özsel ilgi alanlarımın bu kısa açıklamasından bu kitaptaki savların çok sayıda araştırmacıya borçlu olduğu açıktır. Bunların arasından artık yaşamayan üçü, özel ilgiyi hak etmektedir. En güçlü etki hiç şüphesiz Nicos Poulantzas'a aittir: Onunla yalnızca bir kez karşılaştım, ama devlet teorisi ve daha genel tahlillerinden çok uzun bir süredir ilham almaktayım. Antonio Gramsci'nin çalışmaları da – özellikle ekonomik ve politik olan arasındaki organik bağlantılarla, tarihsel blokların olumsal gelişimiyle ve iktidarın ilişkisel doğasıyla ilgili olanlar – çok etkili olmuştur. Ve belki de çoğu okur için şaşırtıcı olacak ama toplumsal analizde sistemler teorisinin rolü hakkında merhum Niklas Luh-

mann'dan da çok şey öğrendim. Luhmann, fikirlerini kullanma şeklimi – özellikle otopietik sistemler teorisini, çağdaş toplumlar analizi için oldukça yetersiz çağdaş-öncesi bir teori olduğunu iddia ettiği Marksizm ile sentezleme çabamı – kesinlikle onaylamayacaktır. Bu çalışmanın bir amacı da bu iddiayı çürütmektir.

Kitabın geri kalanı, yedi bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölüm 1, Atlantik Fordizmi dolaşımlarındaki savaş sonrası devlet biçimi tahlilimde ve bu devlet biçiminin geleceği üzerine tahminlerimde kullanılacak ana teorik kavramları sunmaktadır. Bölüm 2, Atlantik Fordizminin, Atlantik Fordizminin düzenlenmesinde anahtar bir rolü olan Keynesci ulusal refah devletinin, Atlantik Fordist birikim rejiminin istikrarına yardımcı olan daha genel uzam-zamansal sabitin ve 1960'ların ortalarından sonra Fordizmde ortaya çıkan krizlerin doğasının kabaca bir resmini çizmektedir. Bölüm 3, post-Fordizmin doğasını araştırmaktadır ve uygulanabilir post-Fordist bir birikim rejiminin, özsel nitelikleri hakkındaki ilk belirsizliklerin ardından, aşama aşama küreselleşen bilgi-temelli bir ekonomi biçimi almakta olduğunu savunmaktadır. Bunun ne kadar gerçekleşeceği, salt ekonomik bir mantığa değil, istikrarına ve yönetişimine katkıda bulunan ekonomi-dışı güçlerin eş-oluşumuna da bağlıdır. Bölüm, bu koşullarda post-Fordizmin ana özelliklerinin sermaye birikiminin içkin yapısal çelişkilerinin ve ikilemlerinin genel bir resmini çizdikten sonra gelişmekte olan bilgi-temelli ekonomide yeni rekâbet biçimlerini ve küreselleşmenin karmaşıklıklarını araştırmaktadır. Bölüm, düzenli bir şekilde Keynesçi tam istihdam devletinin yerini almakta olan Schumpeterci rekâbet devletinin ayırt edici işlevlerinin tartışmasıyla sona ermektedir ve gelişmekte olan bu devlet biçiminin post-Fordizm için yeterli olup olmadığını ele almaktadır. Bölüm 4, refah devletinin yeniden tasarlanmasını, toplumsal yeniden-üretimde değişen rolünü ve ekonomik ve toplumsal politika arasında değişen eklemlenmeyi inceleyerek bu analiz çizgisini sürdürmektedir. İlk önce, refah devletinin özgüllüğünü daha ayrıntılı biçimde ele almakta ve ekonomik

kriz ve küreselleşmeye tepki olarak yeniden yapılandırılması, yeniden birlikte dengede durma ve tutum değişikliğine ilişkin bazı ana alternatif yaklaşımları eleştirmektedir. Daha sonra da refah devletindeki üç temel değişiklik incelenmektedir: Toplumsal politikanın giderek ekonomik politikaya bağımlı hale gelmesi, bir üretim maliyeti olarak düşünülen toplumsal ücret üzerindeki düşüş baskısı ve kolektif tüketimin yeniden yapılandırılması. Bölümde, aynı zamanda, kapitalist demokrasilerde politikanın doğasında olduğu kadar devletin emek-gücünün yeniden-üretimindeki rolünde kök salmış refah kesintilerinin sınırlarını ve birikimin ekonomi harici koşullarını vurguluyorum.

Bölüm 5, Atlantik Fordizmi krizlerine tepki olarak kapitalist devlet tipinin yeniden ölçeklendirilmesi, yeni rekâbet biçimleri ve küreselleşen, bilgi-güdülü bir ekonominin oluşumu üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, ulusal devletin yeniden yapılandırılmasındaki üç ana akımı ve bunların karşı-akımlarını da tanımlamaktadır. Daha sonra da sermaye birikiminin genel yeniden-üretiminde ve toplumsal yapışmanın sürdürülmesinde ulusal devlet için hâlâ temel bir rol olup olmadığını ele alıyorum. Vardığım sonuç ise, ulusal devletin, birincilliğine karşı meydan okumalara rağmen, daha hâlâ küresel ekonominin, küresel yönetim biçiminin ve gelişmekte olan küresel bir sivil toplumun örgütlenmesinde hayatî roller oynadığıdır. Diğer bir deyişle, ulusal devlet, bu meydan okumalara tepki olarak yitip gitmekten ziyade yeniden canlandırılmakta, yeniden düzenlenmekte ve tutum değiştirmektedir. Sonraki bölüm, kapitalizm tarihi boyunca pazar güçlerinin idamesi, korporatist işbirliği ve koordinasyon ve buyruksal koordinasyon için maddî temelleri araştırmakta ve daha sonra da piyasa, şebeke ve devlet başarısızlığına götüren bazı temel eğilimleri ele almaktadır. Daha sonra da Keynesçi ulusal refah devletini nitelendiren yönetişimin karma ekonomi paradigması krizini ve küreselleşen, bilgi-temelli ekonomide ağ yönetişim biçimlerine giderek daha fazla bağımlılık eğilimini incelemektedir. Bölüm, toplumsal kapitalist formasyonlarda gelecek-

te potansiyel kriz kaynakları olarak yönetişim başarısızlığı, meta-yönetişim ve meta-yönetişim başarısızlığı üzerine gözlemlerle sona ermektedir.

Sonuç bölümü ise, daha önceki bölümlerde sunulan ana tartışma başlıklarını bir araya getirmektedir. Keynesçi refah devletinin yerini Schumpeterci çalıştırmacı post-ulusal rejiminin alına eğilimi gösterdiğini savunmaktadır. Bölümde, bu yeni devlet biçiminin, sermaye birikimi için yeni bir uzam-zamansal sabitin yapısal çimentosuna nasıl katkıda bulunabileceğine işaret ettim. Daha sonra da bu yeni devlet biçiminin olası değişken biçimlerini ele alarak, bu biçimlerin kapitalizmin yol-bağımlı farklı çeşitlerine nasıl bağlantılandırılacağını gösteriyorum. Son olarak da, sermaye birikiminin ve devletin değişen eklemlenmesini gözler önüne sererek, Offe paradoksuna bir çözüm öneriyorum.

1
Kapitalizm ve Kapitalist Devlet Tipi

Bu bölümde, kitabın geri kalanında değerlendirilecek üç ana tema geliştirilmektedir. İlk olarak, ne bir bütün olarak kapitalizm ne de kapitalizmin çelişkili ve zıt dinamiğinin bağlı olduğu emek-sermaye ilişkisi, saf piyasa ilişkileriyle yeniden-üretilebilir. Her ikisinin de – kısmen devletin faaliyetleri yoluyla olanlar da dâhil olmak üzere – ek üretim, düzenleme ve yönetişim tarzlarına ihtiyacı vardır. İkinci olarak ve özellikle, özünde kurgusal bir meta olan emek-gücü, sadece ücret biçimi ve emek piyasası yoluyla yeniden-üretilemez. Nitekim çeşitli piyasa dışı mekanizmalar, burada da anahtar rol oynar. Ve üçüncü olarak, sermaye birikimi küresel ölçekte genişledikçe, bu birikimin dinamiği, toplumsal sistemlerin ve yaşam dünyasının[1] tüm evriminin şekillendirilmesinde ekolojik açıdan daha tahakkümcü bir hale gelir.

[1] Sistem ve yaşamdünyası arasındaki ayrım ilk kez Habermas tarafından ortaya konmuştur (1975, 1987 ve 1996). Sistemleri, kendi aygıtsal rasyonelliği, kurumsal matrisi ve eylemlerini o sistemin koduna bilinçli olarak yönlendiren toplumsal eyleyicileriyle kendi kendini düzenleyen (ya da otopietik) her sistemi dahil edecek şekilde Habermas'ın ekonomi ve hukuk-politik başlangıç ikilisinin çok ötesine genişlettim. Yaşamdünyasını da Habermas'ın başlangıçta yaptığından çok daha geniş yorumluyorum. Dolayısıyla, yaşamdünyası burada samimiyet ve dayanışma kadar düşmanlık ve antagonizm de dahil olmak üzere, günlük yaşamda toplumsal etkileşimin altkatmanını ve zeminini sağlayan ve herhangi bir sistemin mantığına doğrudan demir atmayan tüm o kimliklere, çıkarlara, değerlere ve herkesçe kabul edilmiş uygulamalara atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.

Bu üç temayı geliştirirken, sermaye birikimi dinamiğinin devletlerin ve modern devlet sisteminin, bırakınız gelişimlerinin en son ayrıntısını, inşası ve işleyişi hakkında önemli olan her şeyi açıkladığını savunma niyetinde değilim. Tam aksine, işte tam da kapitalizm, kesinlikle kendi yeniden-üretimi için ihtiyaç duyulan tüm koşulları yalnızca piyasa güçleri ile sağlayamadığı için toplumsal formasyonun geri kalanı üzerinde hiçbir şekilde son yargıda ekonomik belirlenim uygulayamaz. Bu durum, bizim sermaye birikiminin piyasa-dolayımlı ve piyasa-dışı toplumsal ilişkilerin etkileşimi yoluyla eş-oluşumunu ve daha sonra karmaşık ve üst-belirlenimli doğasının toplumsal ilişkilerin tüm gelişimi üzerindeki etkisini çok yakından izlememizi gerektirir. Sonuç itibariyle bu bölüm, bir üretim tarzı ve düzenleme nesnesi olarak kapitalizmin tahlilinde kendini sadece ekonomik kavramların sunumuyla sınırlayamaz, aynı zamanda politika ve devlet, yaşamdünyası ve sivil toplum ile bunların ekonomik kategorilere ve birbirlerine bağlantılarının tahliline uygun başka kavramlar da geliştirmelidir. Bölüm, bu daha karmaşık kavramsal araç tankını geliştirirken, bir yandan da devletin kapitalist yeniden-üretimde ve bu yeniden-üretimin kurumsal, toplumsal ve söylemsel dolayımlanmasında oynadığı rolün son dönemlerdeki değişikliklerinin dört boyutlu bir tahlili için de zemin hazırlayacaktır.

1. Toplumsal Bir İlişki Olarak Sermaye

Yüzeysel görünüşlere göre kapitalizm, başlangıçta özel sermayeye ait meta ve ücretli-emek kullanan çok sayıda ayrı firmada mal ve hizmetlerin (kâr etme niyetiyle) satılmak için üretildiği ekonomik bir sistem olarak tanımlanabilir (Bowles ve Edwards 1985: 394). Çoğu gözlemci bu tanımı geniş oranda destekleyecektir, ancak bu durum, tanımın emek-gücünün doğası, emek süreci, sermaye iktidarları ve birikim dinamiği gibi anahtar konulardaki muğlâklığı ile pekâlâ açıklanabilir. Bu dört konunun eşelenmesi kaçınılmaz teorik ve politik tartışmalara yol açmaya mahkûmdur, ancak eğer, bir üretim tarzı olarak kapitalizmin tarihsel özgüllüğünü ve ekonomik ve toplumsal politika için so-

nuçlarını belirleyeceksek bundan kaçınmak mümkün değildir. Buna bağlı olarak, önce kapitalist hatlarda meta üretimini düzenlemenin bazı daha soyut ve basit önkoşullarını araştıracağım ve daha sonra da bu başlangıç tanımını, kapitalizmin daha somut ve karmaşık özelliklerini anlatan birkaç sarmal adımla genişletip derinleştireceğim. Özü itibarıyla bu teorik alıştırma, ekonomik ve toplumsal politika biçimlerinin ve bu biçimlerin kapitalizmin tüm yeniden-üretimiyle ve yayılmasıyla birlikte değişen rollerinin tahliline başlamak için daha zengin bir kategori seti sunacaktır. Paradoksal biçimde, aynı zamanda da gerçekten varolan devletlerin pek çok karmaşıklığına saf bir sermaye- ve sınıf-teorik yaklaşımın sınırlarını ortaya çıkarmaya yardımcı olacak ve böylece bu yaklaşımı farklı toplumsal ilişki setlerinden yola çıkan diğer teorik yaklaşımlarla birleştirmenin önemini gösterecektir.

Kapitalist üretim tarzı

Kapitalizmi, diğer satılık mal ve hizmet üretme biçimlerinden en fazla ayıran şey, meta biçiminin emek-gücüne genellenmesidir. Bu, işçilerin biçimsel olarak özgür ve eşit ticarî bir işlemle emek-güçlerini sundukları bir emek pazarının tarihsel gelişimini, müteakip yeniden-üretimini ve yayılmasını gerektirir. Soyut terimlerle, emek-sermaye ilişkisi şöyle işler: İşçiler, çalışma kapasitelerini bir ücret karşılığında değiş-tokuş ederler ve sermayenin üretim süreci içinde kendi emek-güçlerini denetleme(ye çalışma) hakkını ve satılık hizmet ya da mal üretme çabalarının sonucunda elde edilen kârı temellük etme (ya da oluşabilecek zararı sindirme) hakkını kabul ederler. Ücretlerini hâkim toplumsal tüketim normlarına göre tüketim araçlarına harcayarak aslında emek-güçlerini yeniden-üretmiş olan işçiler, böylece emek-güçlerini bir kez daha ve yeniden satılabilir hale getirirler.[2] Bu yolla üc-

[2] Üretkenliğin ve dolayısıyla 'zenginlik yaratımının' sürekli gelişimiyle, gelişmiş kapitalist toplumlarda toplumsal tüketim normları (tüketici eşyaları ve hizmetlerinin nitelik ve niceliğinde görüldüğü gibi) herhangi bir yalın geçim asgarisinin çok üzerine yükselme eğilimi gösterecektir. Bu kullanım-değerlerinin yükselişinin ve dönüşümünün aynı zamanda toplam üretim artı-değerinde artan bir payı da temsil edip etmediği tamamen başka bir meseledir ve gelişmiş kapitalist toplumsal for-

ret, bir üretim maliyeti (tüm sermayeler için), bir kendini yeniden-üretim aracı (emek için) ve bir talep kaynağı (ilk yargıda tüketim eşyaları üreten sermayeler için ve dolaylı olarak sermaye eşyaları üreten sermayeler için) olarak hizmet görür. Sermayenin doğal kaynakları temellük etmesine ve dönüştürmesine ve doğanın üretici güçlerini de kullanmasına (ve böylece bu kaynaklar ve güçlerin kullanım-değerlerine ve sonuçta zenginlikteki artışa katkıda bulunmasına) rağmen, meta üretiminde tüketilen toplumsal olarak zorunlu emek-gücü, bir bütün olarak ele alınan sermaye için tek artı-değer (ve dolayısıyla kâr) kaynağıdır. Bu nokta, sonuçtaki fazlanın tikel sermayeler arasında nasıl bölünebileceğinden bağımsız olarak toplamda geçerlidir. Dahası, süper-kârların inovasyondan, diğer geçici avantajlardan ya da diğer sermayeler için ortalamanın altında kâr oranları pahasına tekel oluşturmaktan kaynaklanabileceği olasılığını dışlamaktan öte, rekâbetin böylesi süper-kârları oluşturmak için sermayenin tüm dinamiğinde nasıl önemli bir kaynak olduğunun altını çizer.

Metanın emek-gücüne genellenmesi emek-gücünün gerçekten bir meta halini aldığı anlamına gelmez. Emek gücü, bunun yerine, *kurgusal bir meta* olur. Kurgusal meta, bir meta biçimine sahiptir (bir başka deyişle, alınıp satılabilir), ancak kendi üretiminin rasyonel hale getirilmesi ve yatırım sermayesinin devir süresinin azaltılması amacıyla piyasa güçlerinin tipik rekâbetçi baskılarına tâbi, kâr-güdümlü bir emek-sürecinde yaratılmamıştır. Kurgusal metanın dört anahtar kategorisi vardır: Toprak (ya da doğa), para, bilgi ve emek-gücü. Bunların her biri, genellikle piyasa ekonomisine girdiği, orada dönüştüğü ve böylece satılık mal ve hizmetlerin üretimine katkıda bulunduğu koşulları karartacak şekilde, basit bir üretim etkeni olarak görülür. Fakat kurgusal metaların nesnel olarak verili üretim faktörleri şeklinde do-

masyonların içinde ve ötesinde geniş bir yelpazedeki ekonomik ve politik mücadelelerin sonucuna bağlıdır (zenginlik ve değer arasındaki ayrım konusunda *bkz.* Postone 1993). Dahası, gelişmiş kapitalist toplumlarda artan zenginliğe doğru olan eğilimi kabul ederken, bunun son derece orantısız çalışma koşulları, ücretler ve yaşam standartlarıyla da ortaya konan, giderek küreselleşen işbölümüne bağlı olduğu da unutulmamalıdır.

ğallaştırılmasına yönelik bu eğilim, bizleri ekonomik değerin olumsal, tarihsel olarak özgül toplumsal ilişkilerden ziyade, şeylerin içkin, sonsuz özelliklerinden kaynaklandığına dair, Marx'ın da şiddetle eleştirmiş olduğu o temelsiz inanca doğru yönlendirir.

'Toprak', tüm doğal donatımları (dünyanın yüzeyinde, altında ya da üzerinde) ve bunların özgül bağlamlarda üretici kapasitelerini ifade eder. Böylesi doğal donatımların son biçimi, tipik olarak, insan müdahalesi olmadan meydana gelen doğal gelişmelerin yanı sıra doğanın geçmiş ve şimdiki toplumsal dönüşümünü de yansıtır. Bâkir topraklar ve benzeri kaynaklar, kapitalist girişimler tarafından meta olarak üretilmezler, ancak kapitalist girişimler bu kaynakları, doğanın hediyesi olarak temellük edip kâra dönüştürürler – genellikle de özgül yeniden-üretim aşamalarına, genel yenilenebilirliklerine ya da, toprak, su ve hava örneğinde, çevre kirliliğini sindirme kapasitelerine dikkat etmeksizin. Para, bir hesaplama, değer depolama birimi ve ödeme aracı (örneğin vergiler, aşar vergisi ve cezalar) ve ekonomik değiş-tokuş vasıtasıdır. Doğal biçimi (örneğin, deniz kabuğu), bir meta biçimi (örneğin, kıymetli metaller) ya da itibari biçimi (örneğin kağıt paralar, elektronik para) olup olmadığına bakmaksızın, bu tür paraların dolaştığı parasal sistem, sadece kâr için üretilen ve işletilen bir ekonomik fenomen değildir (ve olamaz). Çünkü paranın ekonomik işlevlerini yerine getirebilmesi, hayatî biçimde ekonomi-dışı kurumlara, yaptırımlara, şahsî ve gayri-şahsî güvene bağlıdır. Devlet, paranın ulusal para olarak piyasada dolaştığı sürece, biçimsel olarak rasyonel bir para sisteminin güvence altına alınmasında anahtar bir rol oynamaktadır; zıt biçimde, paranın devletsiz para olarak giderek artan dolaşımı, parasal ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ilişkin ciddî problemler doğurmaktadır. Bilgi, çeşitli bağlamlarda – ticarî olduğu kadar ticaret dışı da – ve farklı zaman ufuklarında bireysel, örgütsel ve kolektif öğrenmeye dayalı kolektif olarak üretilmiş ortak bir kaynaktır. Bilgi, niteliği gereği nadir değildir (ortodoks ekonomik terimlerle, rekâbet etmeyen bir maldır), sadece yapay olarak nadirleştirildiği ve kendisine erişim ücrete (telif ücreti, lisans bedeli, vs.) bağlı kılındığı

sürece, meta biçimini kazanır. Dolayısıyla, bilgiyi satılabilir bir şeye dönüştürmek için sıkı bir toplumsal yeniden örgütlenme gerekmektedir (Schiller 1988: 32). Son olarak, çalışma becerisi insan soyuna özgü bir yetenektir. Bu beceri, sadece, işçiler emek piyasalarına ücretli olarak girmeye razı edildiklerinde ya da zorlandıklarında ticarî biçim alır. Dahası, emek-gücü, ticarî biçim aldığında bile, yeniden-üretilmesi toplumsal ilişkiler ve piyasa kurumlarının yanı sıra piyasa-dışı ilişkiler ve kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir.

Ticarî biçimi toprak, para ve bilgiye genişletmekten kaynaklanan yapısal çelişkilerin[3] ve stratejik ikilemlerin[4] bazıları sonraki bölümlerde ele alınmaktadır. Burada, kısaca ve sağduyulu bir şekilde, insana özgü bir yetenek olarak emek-gücü üzerinde durmak istiyorum. İnsanın yeniden-üretimi, – en azından henüz – kapitalist bir şekilde örgütlenmemiştir. Bebekler bu dünyaya nadiren meta olarak getirilirler (ücretli taşıyıcı annelik ve yeni üreme teknolojilerinin ticarî olanaklarına rağmen); ve tipik olarak ailelerde (ya da aile yerine geçenlerde) – bu tür bir bakım için nakit bağlantısına ciddî başvuru olmaksızın bakılır ve kollanırlar. Kitle(sel) eğitim, halen geniş oranda kâr amacı gütmeyen kamu kurumlarınca ya da özel kurumlarca sağlanmaktadır (ba-

[3] Yapısal çelişkiler en az üç farklı koşul tipinde artma eğilimi gösterir: İlk olarak, bir kurumsal topluluğun genel mantığı karşı çıkılan gelişme eğilimleri gösterdiğinde (örneğin, üretici güçlerin büyüyen toplumsallaşmasına karşı üretim ilişkileri ve fazlanın bölüşümünde artan özel sektör denetimi); ikinci olarak, sistem yeniden-üretiminin gereksinimleri ve bireysel eylem mantığı arasında çatışma ya da gerginlik olduğunda (örneğin, genel sermayeye karşı tikel sermayeler); ve üçüncü olarak, bir toplumsal ilişki, içkin karşıt çıkarlar arasında toplumsal yapılı çelişkiler üretmeye meyilli biçimde oluşturulduğunda (örneğin, sermayeye karşı emek).

[4] Faillerin, verili eylem ufuklarında ve parametrelerinde, öyle seçimlerle karşı karşıya kalıp sürdürdükleri her eylemin (eylemsizlik dâhil) varoluşlarının bazı anahtar koşul(lar)ını ve/veya daha geniş çıkarlar dizisi gerçekleştirme kapasitelerini baltaladığı durumlarda stratejik bir ikilem vardır. İkilemler, farklı bireysel ve kolektif eyleyicilik düzeylerinde tanımlanabilir. Eğer eylem ufukları ve parametrik koşullar değiştirilirse kısmi çözümler mümkün olabilir. Örneğin, bu, ikilemin uçları arasında gidip gelme yoluyla, tekrara dayalı stratejik öğrenme yoluyla, verili bir eylem yolunun ters etkilerini erteleme ya da yerini değiştirme yoluyla ve saireyle meydana gelebilir.

şarı tabloları ve piyasanın genel durumunu yansıtan/temsil eden seçilmiş modellerin neoliberal revaçtalığına rağmen). Çalışanlar, diğer toplumsal ilişkilere rağmen tüm yaşamlarını sistematik olarak artan gelir fırsatlarına yönlendirmezler (hepimizin üzerindeki girişimci özneler olmamız ve tüm hayatlarımızın metalaştırılmasını hoş karşılamamız için artan baskılara rağmen). Kısaca, çoğu insan, yaşamak ve toplumsal hayata tam bir katılım sağlamak amacıyla emek-gücünü satmak zorunda olmasına karşın, gerçekte meta değildir – kendilerine metaymışlar gibi davranılır.

Sermayenin piyasa-dolayımıyla gerçekleşebilen kendini-değerli kılması, sadece emek-gücünün bir meta biçimi almasıyla mümkün olur. Sermayenin kendini-değerli kılması, aslında, sermayenin geçmişteki kârlarının kârlı biçimde yeniden yatırımı yoluyla genişlediği bir süreçtir. Bu da sermayenin, sermaye dolaşımı boyunca yinelenen kendi-kendine-dönüşümü yoluyla mümkün olur. Dolayısıyla, bu, sermaye olarak paranın, daha sonra eklenen değerin (üretken sermaye aşaması) bir üretim sürecinde birleştirildiği malzemeleri, üretim araçlarını ve emek-gücünü satın almakta kullanıldığı para sermayesi aşamasıyla başlar. Kapitalist üretim, sadece kullanım-değeri eklemek için doğanın maddî dönüşümünü değil, üretim süreci boyunca harcanan zorunlu toplumsal emek zamanına eklenen her mübadele-değerinin başarılı temellükü yoluyla sermayenin değerli kılınmasını da içerir. Bununla birlikte, bu şekilde yaratılan mübadele-değeri, sadece bu metaların bir gelir olarak paraya (ticarî sermaye aşaması) mukabil olan bir kârla satılmasıyla gerçekleştirilir. Bu türden satışların garantisi yoktur. Dolaşım, bu kâr ile kısmen ya da tümüyle artırılmış olarak başlangıç sermayesinin – aynı ve/veya diğer üretim alanlarına – yeniden yatırımı ile tamamlanır ve yenilenir. Sermaye dolaşımı daha çok gelişip farklılaştıkça, dolaşım içindeki özgül işlevler etrafında farklı sermaye fraksiyonlarının oluşması mümkündür. Bu türdeki her bireysel sermayenin, dolaşımın herhangi bir aşamasında uzmanlaşmış olsa da, diğer aşamaları ile de uğraşmak zorunda kalacağı görülecektir – dolayısıyla para sermayesi, üretken sermaye ve ticarî sermaye arasın-

daki temel terimlerde ayrım yapılabilir (Bryan 1995:94-5). Daha somut-kapsamlı tahlil düzeylerinde, daha zengin ayrım setleri gerekli ya da uygun olabilir.

Emek-gücünün kurgusal metalaştırılmasıyla, artı-emeğin temellükü, piyasa güçleri içinde ve bu güçler yoluyla ayırt edici kapitalist dolayımlanmasını gerçekleştirir. Kısaca, sömürü[5] mübadele biçimini alır. 'Metalaştırılmış' emek-gücünün ücretli-emek piyasasının gelişimi yoluyla sermayeye resmen bağımlı kılınışı, üretimde emek-gücü kullanımının fabrika sisteminde makine-temposuna bağlanarak doğrudan kapitalist denetim altına alınmasıyla tarihsel olarak pekiştirilmiştir.[6] Metalaştırma, hem emek piyasasını hem de emek sürecini, sermaye ve işçiler arasındaki sınıf mücadelesi alanlarına dönüştürür.[7] Bu mücadelenin temel ekonomik biçimleri, ücret biçimi, teknik ve toplumsal işbölümü ve bir zaman ekonomisi olarak kapitalist üretimin örgütlenmesi ile şekillendirilir. Fakat, ekonomik sınıf mücadelesi dinamiği, birçok başka ekonomik ve ekonomi-dışı belirleyeni içermektedir ve buna ek olarak sınıf mücadeleleri, dar anlamda ekonominin ötesine, toplumsal örgütlenmenin diğer alanlarına yayılırlar. Kurgusal bir meta olarak emek-gücünün doğası, sermayeler arasındaki emek-gücünün en etkin biçimde değerli kılınmasına ve sonuçtaki artı-değerin temellükünün güvence altına alınmasına ilişkin rekâbeti de şekillendirir. Rekâbet ve

[5] 'Sömürü' terimi burada ahlâkî açıdan tarafsız bir tavırla kullanılmıştır.

[6] Böylesi 'gerçek bir kapsama' (Marx'ın ifadesini kullanırsak) o zamandan beri elle yapılmayan [non-manuel] işleri izleyen ve düzenleyen akıllı büro makinelerinin kullanımı yoluyla elle yapılmayan işlere kadar genişletilmiştir. Fakat bu durum kendi içinde emek-gücünün boyun eğmesini güvenceye almak için yeterli değildir ve tipik olarak, zor, bürokrasi, performansa göre ücret ve işçilerin öznelliğini kalıba dökme girişimleri de dâhil olmak üzere, diğer disiplin ve denetleme biçimleriyle desteklenir (bkz. Marsden 1999).

[7] Sınıf ilişkileri, asla saf ekonomik ilişkiler seviyesinde tanımlanmaz, fakat hukukî-politik ve ideolojik yapıların müdahalesiyle ve sınıfın diğer kategorilere eklemlenmesiyle üst-belirlenirler. Dahası, stratejik ve/veya taktiksel bakış açısından, işçiler, kapitalistler ve diğer toplumsal güçler emek piyasalarını ve emek sürecini diğer çıkarlara ve kategorilere göre örgütlemeye çalışarak parçalara ayrılmış emek piyasalarına ve çarpıklaşmış işbölümüne yol açarlar.

sınıf mücadelesi, bir üretim tarzı olarak kapitalizm'in açık uçlu dinamiğinin temel kaynaklarıdır. Son olarak, dar anlamıyla ekonominin içinde hâkim örgütlenme ilkesi haline geldiğinde toplumların tüm doğası üzerinde de önemli etki kazanan sermaye birikimi, belli durumlarda da toplumsal örgütlenmenin hâkim ilkesine dönüşebilir (*bkz.* s. 58-9).

Kapitalizmdeki en önemli genel yasa, değer yasasıdır. Bu kapitalistlerin kaynakları kâr beklentilerine göre farklı üretim sahalarına tahsis etme eğilimini tanımlar (*bkz.* kutu 1.1). Özel kararları, toplumsal anlamda geçerli kılan ya da geçersizleştiren işleyişi, fiyat mekanizmaları ve piyasa güçleri aracılığıyla dolayımlanıyor olsa bile, değer yasasının temelleri kesinlikle üretim alanındadır. Çünkü yeni değerin zorunlu toplumsal emek zamanı uygulaması aracılığıyla yaratılmasını izleyen her değerli kıl(-ın)manın, yeniden dağıtım, hattâ bozma için kullanılabilir hale geldiği yer işte tam burasıdır.[8] Marx, kapitalist ekonomilerin diğer yasa ve eğilimlerini de tanımlamıştır. Bunlarla şimdilik ilgilenmemiz gerekli değildir.[9] Ancak Marx'ın değer yasasını ve

[8] Verili bir teşebbüsün toplumsal olarak gerekli emek zamanının altında metalar üretmesini – ki bu tür metalar için tipiktir – ve/veya gerçekleştirme maliyetlerini ortalamanın altında tutmasını mümkün kılan inovasyonlar, genelleşene kadar fazlalık kârlar üretecek ve böylece toplumsal olarak neyin gerekli olduğunu yeniden tanımlayacaktır. Bu anlamda, kapitalist rekabet ortalama kâr oranı etrafında döner.

[9] Bu kanun ve eğilimler şunları içerir: (1) sermayenin artan konsantrasyonu, yani, kapitalist mal varlıklarının geçmiş kârların yeniden yatırımı yoluyla tek bir firmada birikmesi; (2) fazlanın yaratılmasında daha uzun çalışma saatleri ve daha çok çabaya (mutlak artı-değer) karşı üretkenlik kazançlarının (göreli artı-değer) artan önemi; (3) kapitalist yayılmanın kârın düşme eğilimiyle – Marx'a göre ücretli-emeğin emek-gücü kadar sermaye malları ve malzemeleri satın almak için geliştirilen toplam sermayede tek kâr kaynağı olmasına rağmen tüm teşebbüsler, ücretli-emeğin yerine emek-tasarrufu sağlayan makineler koyarak rekabet üstünlüğü elde etmeye çalıştığı sürece ortaya çıkan genel bir eğilim – ilgili engellerini aşmanın artan âciliyeti; (4) sermayenin giderek büyüyen merkezîleşmesi yani, farklı bireyler ya da firmaların sahip olduğu mal varlıklarının bir teşebbüs tarafından yönetilmesi (örneğin, anonim şirketler ya da bankalar); (5) anonim şirketlerin ve ilgili iş örgütlenme biçimlerinin gelişimi yoluyla üretim araçlarının yasal sahipliğinin artan ayrımı ve etkin denetimi; (6) kapitalist sistemin işleyişinde kredinin artan önemi ve saire.

diğer eğilimleri kaçınılmaz zorunluluklar olarak ele almadığını da belirtmeliyiz. Aksine, bunların kapitalist rekâbet ve sınıf mücadeleleri yoluyla dolayımlanmalarını vurgulamıştır.

Marx, meta biçiminde mübadele- ve kullanım-değeri özellikleri arasındaki temel çelişkiyi belirlemiştir (Marx 1967). Mübadele-değeri bir metanın satıcı için piyasa-dolayımlı parasal değerine atıfta bulunmaktadır; kullanım-değeri ise, satın alan kişi için maddî ve/veya sembolik kullanışlılığına atıftır. Metalar, mübadele-değeri olmaksızın satış için üretilmezlerdi; kullanım-değeri olmaksızın da satın alınmazlardı.[10] Bu, Marx'ın kapitalist üretim tarzının kompleks dinamiğini – yenileştirilmiş yayılıma bir temel olarak sermaye dolaşımının yeniden bütünleştirilmesinde periyodik krizlerin zorunluluğu ve rolü de dâhil olmak üzere – diyalektik olarak ortaya koyduğu temeldir. Bu sava dayanarak, tüm sermaye ilişkilerinin bu temel çelişkinin farklı, fakat birbirine bağlı versiyonlarını cisimleştirdiklerini ve bunların sermaye (farklı fraksiyonları) ve emek (farklı katmanları) üzerinde farklı zamanlarda ve yerlerde farklı şekillerde etki gösterdiklerini savunuyorum. Bu çelişkinin farklı biçimlerini gelecek bölümde ele alacağım.

Daha geniş bir toplumsal formasyonu da etkileyen bu çelişkiler, bizatihi kapitalizmin kendini yeniden-üretmesiyle birlikte zorunlu olarak yeniden-üretilirler. Lâkin bu çelişkilerin birikim ya da düzenleme süresince göreli olarak aynı ağırlığı ya da önemi taşımaları gerekmez. Hattâ, göreceğimiz gibi, bu yöndeki farklılıklar, kapitalizmin farklı aşamaları ve/veya çeşitleri arasında ayrım yapmanın bir yolunu sağlar. Burada, aynı zamanda, 'bu çelişkilerin kapitalist gelişimin tarihsel eğilimi üzerindeki tesiri ve çelişen etkileriyle birlikte yeniden-üretiminin *sınıf mücadelesine* bağlı olduğunu' da eklemeliyiz (Poulantzas 1975: 40-1; italikler orijinalinden). Daha sonra da, farklı toplumsal mübadele biçimlerini sınıf mücadelesi temelinde sermaye birikimine dayanarak tanımlamanın ne kadar uygun olduğu konusunu ele

[10] Kurgusal bir meta olarak emek-gücü burada alışılmadıktır, çünkü bir mübadele-değeri olarak üretilmemektedir; ve buna ek olarak, kapitalizmde kullanım-değeri, mübadele-değeri üretme kapasitesidir.

Kutu 1.1 ***Kapitalizmde 'değer yasası'***

Genel ifadelerle, değer yasası, yaratılmaları sırasında harcanan zorunlu toplumsal emek zamanı ile ölçüldüğünde piyasa fiyatı, üretim fiyatlarının üzerinde olan metaların üretimine daha fazla zaman harcanacağını söyler. Tezat biçimde, piyasa fiyatı üretim fiyatlarından daha az olan metaların üretimine daha az zaman harcanacaktır. Kapitalist ekonomilerde bireysel sermayeler farklı fiziksel sermaye ve ücretli-emek – ücretli emeğin 'artı-değerin' tek kaynağı olmasına karşın – kullansalar bile rekâbet kâr oranlarını eşitleme eğilimi göstereceğinden bu mekanizma karmaşıktır. Buna bağlı olarak, kapitalizmde değer yasasını dolayımlayan *kârlardaki* (piyasa fiyatı eksi maliyet fiyatı) dalgalanmalardır. Bu dalgalanmalara cevap olarak ve gelecekte nasıl gelişebileceklerinin beklentisiyle, bireysel sermayeler, sadece emek-gücünün değil, fiziksel sermayenin de üretime, dağıtıma ve dolaşıma nasıl tahsis edileceğine karar verirler. Bu hesaplamaların doğru olup olmadığı ve sonuçtaki metaları karla satıp satamayacakları, piyasa güçlerinin müteakip işleyişine bağlıdır ve dolayısıyla içkin olarak belirsizdir. Kapitalist ekonomilerde toplam üretim, rakip sermayelerin farklı yatırım ve üretim kalıplarından doğan kâr fırsatları hakkındaki koordinasyonsuz kararlarına bağlıdır. Kâr, sadece farklı metalar için talebe (bunların hâkim kullanım değerini de ortaya koyan) değil, farklı üretim dallarındaki ekonomik sömürü oranına da bağlıdır. Dolayısıyla kâr, sermaye dolaşımındaki ve daha geniş toplumsal formasyondaki birçok farklı noktada sermaye ve emek arasındaki mücadelelerin seyrine ve sonucuna da çok ciddî biçimde bağlıdır.

alacağım (*bkz.* s. 71-2). Çeşitli sınıf-ilişkili toplumsal mücadelelerin, sermaye ilişkisinin değişik çelişkilerinin ve ikilemlerinin özgül konjonktürlerde ifade edilegeldiği biçimleri şekillendirdiğini ileri sürmek şimdilik yeterlidir; bu mücadeleler, aynı zamanda, eğer varsa, yenilenmiş yayılımın muhtemel temellerinin kurulduğu, bloke edildiği ya

da bozulduğu tavır ve kapsamı da etkilerler. Bu da, birikimin sürekli tekrarlanan kendini-değerli kılma döngüleriyle, sürekli kendini-dönüştürme, krizin tetiklediği yeniden yapılanma ve diğer değişiklik kipleri arasında sürekli değişen bir dengeyi neden gerektirdiğini açıklar. Bunlar genellikle, birikim için önde gelen yerler ve mekânlar ile hâkim uzam-zamansal ufuklardaki kaymalarla olduğu kadar zaman-mekân uzaklaştırmasının ve sıkıştırmasının (*bkz s.* 180-2) yeni kalıplarıyla da bağlantılıdırlar. Bu boyutların karmaşıklığı, kapitalizmin aşamalarının tek bir çizgide ilerleyen herhangi bir açıklamasını geçersiz kılar, çünkü bu aşamalar farklı durumlarda farklı rotalara izin verirler. Söz konusu karmaşıklık, aynı nedenle, birikimin bir tür denge teorisine göre açıklanmasına ilişkin her tür çabayı da imkânsızlaştırır.

Bir düzenleme nesnesi olarak sermaye

Bu çelişki ve ikilemler, hep birlikte, sermaye ilişkisinin tamamıyla piyasa mübadelesi yoluyla üretilemeyeceği ve dolayısıyla, genellikle ideolojik biçimde 'piyasa başarısızlığı' olarak ifade edilen şeye yatkın olduğu anlamına gelir. Bu da, sermayenin olasılık dışı kendini-değerli-kılmasının, iddia edildiği gibi öyle bir takım kendi-kendini-düzeltme, kendi-kendini-genişletme mantığına göre açıklanamayacağı anlamına gelir. Bu da bizi, sermayenin çelişkilerine rağmen, birikimin düzenlenebileceği ve yeniden-üretilebileceği mekanizmaları düşünmeye yönlendirir. Bu mekanizmalar, dar anlamıyla dolaylı ve dolaysız ekonomi-dışı mekanizmaları kapsayacak şekilde (kâr-yönelimli üretim, piyasa-dolayımlı mübadele) kapitalist ekonominin çok ötesine uzanırlar. Dahası, ekonomi-dışı mekanizmalar, sermaye ilişkilerinin ekonomik mekanizmalarına içkin çelişkileri ve ikilemleri de yeniden-ürettikleri sürece, bu çelişki ve ikilemlerin ifade edildiği tavrı ve birikimin seyrini şekillendiren eyleyicilerin, stratejilerin ve taktiklerin kapsamını daha da genişletirler. Ve bu da sermaye birikiminin mümkün görünmeyen doğasına dair herhangi bir tahlildeki eyleyicinin ciddîye alınmasını gerektirir.

Kapitalizmin burada söz konusu olan şeyi, düzenlemeye neden ih-

tiyaç duyduğunu sorarak anlayabiliriz. Cevap, sermaye ilişkisi ve dinamiğinin belirsiz, fakat antagonistik doğasında yatmaktadır. Bunun üç ana özelliği vardır:

- Saf bir ekonomik (ya da piyasa-dolayımlı) ilişki olarak sermayenin bitmemişliği, değişen ekonomi-dışı koşulların çelişkili ve istikrarsız yolundaki kesintisiz yeniden-üretiminin sürdürülmesine bağlıdır;
- Sermaye ilişkisine içkin olan çeşitli yapısal çelişkiler ve stratejik ikilemlerle bunların farklı birikim rejimlerinde, düzenleme tarzlarında ve konjonktürlerde değişen yapısal eklemlenmeleri ve görünüş biçimleri; ve de,
- Bu çelişki ve ikilemlerin hem sermaye dolaşımında hem de daha geniş toplumsal formasyonda ifade edilişlerindeki düzenlenme ve/veya yönetimlerine dair çatışmalar.

İlk özellik, kapitalizmin ekonomik şartlarda kendi kendine kapanışı gerçekleştirmedeki içkin yetersizliğine, ya da başka bir deyişle, kendini-genişleten bir metalaştırma mantığındaki değer biçimi aracılığıyla kendisini tamamen yeniden-üretme yeteneksizliğine atıfta bulunmaktadır. Bu toprak, para ve bilginin ve hepsinden başka emek-gücünün meta olarak kurgusal karakteriyle ve birikimin sadece bu kurgusal metalara değil, toplumsal ilişkilerin çeşitli meta-olmayan biçimlerine bağımlılığıyla ilişkilidir. Kapitalizmin kurucu ya da tanımlayıcı bir özelliği olarak bitmemişlik olgusunun genel dinamik üzerinde temel sonuçları vardır. Kapitalizmin yeniden-üretimi, bırakınız gerçekten varolan biçimlerindekini, en soyut tahlil düzeyinde bile piyasa-dolayımlı ekonomik taşıyıcılar ve etkinlikleri piyasa mekanizmalarının ötesindeki konumlarına bağlı diğer ekonomi-dışı mekanizmalar arasında istikrarsızlığa içikin bir denge kurma başarısına bağlıdır. Bu da, her şeyin eninde sonunda metalaştırılmasını kapsam dışında bırakır ve, *a fortiori*, saf bir kapitalist ekonomiyi olanaksız hale getirir. Sonuçtaki istikrarsızlık ise, sermaye ilişkisinin mübadele-değer momentlerini

büyütme mücadelesi gerçek yapısal sınırlamalar ve/veya artan direnişle karşılaştıkça ve benzer şekilde, bu sınırlamaların ve direnişin aşılması için yeni yollar arandıkça ortaya çıkan düzensiz metalaştırma, metasızlaştırma ve yeniden metalaştırma dalgalarına açıklık getirir (Offe 1984). Bu istikrarsızlığın, ayrıca, hâkim sabitler çözülmeye başladığında görülen yeni uzam-zamansal sabit biçimleri arayışı ve düzensiz yerliyurtlulaşma (territorialization), yersizyurtsuzlaşma (deterritorialization) ve yeniden-yerliyurtlulaşma (reterritorialization) dalgaları (Brenner 1999a, b) ile de ilgisi vardır (Jessop 1999a; 2000; 2001b; ve Bölüm 4). Böylesi yapısal sınırlandırmalar ve çelişkiler (ve ilgili 'piyasa başarısızlıkları'), kapitalizm rekâbet baskısı altında sürekli olarak yeni kâr fırsatlarına yöneldiği sürece yön değiştirme şansı sağlar. Bu açık-uçlu dinamik, sermaye birikimi ve/veya sınıf mücadelesi mantıklarının kaçınılmaz biçimde yaklaştıkları herhangi bir nihai bitiş çizgisini kapsam dışında bırakır (değerlendirme için bkz. Postone 1993). Kısacası, özünden bakarsak, kapitalizmin önceden verili hiçbir rotası yoktur.

İkinci olarak, bir bütün olarak kapitalist ekonomi içindeki birikim, esasen ücretli-emeğin emek süreci içindeki kâr-güdümlü, piyasa-dolayımlı sömürüsüne dayalıdır. Çünkü, artı-değer arayışlarını dolayımlayarak, sınıflar içinde ve sınıflar arasında paylaşımını düzenleyen piyasalar, artı-değeri kendileri üretemezler. Dahası, yayılmış piyasa mekanizması içinde köklenmiş metalaştırma sürecinin bizzat kendisi, o mekanizma içinde çözümlenemeyecek olan yapısal çelişkileri ortaya çıkarır. Bu çelişkilerin çoğu ve ilgili stratejik ikilemleri, meta biçimindeki mübadele- ve kullanım-değeri arasındaki temel çelişkinin farklı ifadeleridir (bkz. tablo 1.1).

Böylece üretken sermaye, hem hareket halindeki soyut değerdir (özellikle yeniden-yatırımda kullanılabilecek gerçekleştirilmiş kâr biçiminde) hem de değerli kılınma sürecinde zaten üzerine yatırım yapılmış zaman- ve yere-özgü somut değerler stokudur; işçi, emek-gücünün diğer benzer birimler (hatta üretimin diğer etkenleri) tarafından yeri alınabilecek soyut bir birimidir, hem de özgül becerileri, bilgisi

Tablo 1.1 Sermaye ilişkisinin temel biçimlerinde gerginlik kaynakları

Biçim	*Mübadele-değeri momenti*	*Kullanım-değeri momenti*
Meta	Mübadele-değeri	Kullanım-değeri
Emek-gücü	(a) değiştirilebilir bir üretim faktörü olarak soyut emek (b) salt artı-değer kaynağı	(a) Soysal ve somut beceriler, farklı bilgi biçimleri (b) İşçi için meslekî gurur kaynağı
Ücret	(a) üretim için parasal maliyet (b) verili zamanda faydalı emek arzını güvenceye alma aracı	(a) etkin talep kaynağı (b) nakit-temelli bir toplumda istekleri tatmin etme aracı
Para	(a) faiz getiren sermaye, özel kredi (b) uluslararası para (c) genelde sermayenin nihai ifadesi	(a) değer birimi, değer stoku, mübadele aracı (b) ulusal para, yasal ihale (c) daha geniş toplumda genel iktidar biçimi
Üretken sermaye	(a) gelecek zamanda ve yerde bazı yatırım biçimleri için kullanılabilir eylem halindeki soyut değer (ya da para sermayesi) (b) işyeri kârlarının kaynağı	(a) özgül koşullar altında özgül zamanda ve yerde değerlenecek özgül aktifler stoku (b) somut girişimci ve yönetici becerileri
Toprak	a) [hâlihazırda] devredilemez olan 'doğanın bedava hediyesi' (b) devredilmiş ve devredilebilir mülk, kira kaynağı	(a) bedava ulaşılabilir ve işlenmemiş kaynaklar (b) dönüştürülmüş doğal kaynaklar
Bilgi	(a) entelektüel mülkiyet (b) parasallaştırılmış risk	(a) entelektüel müşterekler (b) belirsizlik
Devlet	İdeal kolektif kapitalist	Toplumsal yapışma etkeni

ve yaratıcılığı ile somut bir bireydir (hattâ, somut kolektif bir işgücünün bir üyesidir);[11] ücret, hem bir üretim maliyetidir hem de bir talep kaynağıdır; para, hem diğer para birimlerine karşı (ideal olarak devletsiz mekânda) uluslararası mübadele edilebilir döviz olarak hem de ulus toplumlarda dolaşan ulusal para olarak[12] işlev görür ve bazı devlet denetimlerine tâbidir; toprak, hem kira şeklinde beklenen gelirlere göre konuşlandırılmış (doğanın şahsî temellüküne dayanarak) bir mülkiyet biçimi hem de az ya da çok yenilenebilir ya da geri-dönüşümlü doğal bir kaynak (geçmiş eylemlere göre değiştirilmiş haliyle) olarak işlev görür; bilgi, hem entelektüel mülkiyet haklarının temelidir hem de kolektif bir kaynaktır (entelektüel müşterekler). Benzer şekilde, devletin sorumluluğu, sadece kurgusal bir meta olarak emekgücünün yeniden-üretimi ve sermayenin değerli kılınmasının belirli anahtar koşullarının güvence altına alınmasından ibaret değildir, aynı zamanda toplumsal olarak bölünmüş, çoğulcu bir toplumsal formasyonun toplumsal yapışmasının sürdürülmesine dönük genel politik bir sorumluluğu da üstlenmiştir. Buna karşılık, vergilendirme de hem özel gelirlerden (firma gelirleri, ücretler, faizler, kiralar) kısır bir kesinti hem de kolektif yatırımları ve 'piyasa başarısızlıklarının' tazmini için tüketimi finanse etme aracıdır. Vesaire.

Sermaye ilişkisine içkin olan bu yapısal çelişkilerin doğurduğu gerginlikler ve ikilemler, genel olarak sermaye birikiminin tahlil edilmesinde önemli bir girizgâh sağlarlar. Bununla birlikte, aynı durumun farklı bağlamlarda farklı biçimler alabileceklerini ve farklı ağırlıklara sahip olabileceklerini teslim etmek de önemlidir. Bu gerginlik ve ikilemler, özgül uzam-zamansal sabitlere ve zaman zaman ilişkilendirildikleri kurumsallaşmış sınıf uzlaşmalarına bağlı olarak az ya da çok

[11] *Krş.* ücret biçimi üzerine Cleaver: 'Tamamen işçilerin ihtiyaçları olduğu için (ve ihtiyaç duydukları şeyi üretecek araçları olmadığı için) sermaye o kullanım-değerlerini satabilir ve arzu ettiği mübadele-değerlerini gerçekleştirir. Bütünüyle, emekgücü, sermaye için bir kullanım-değeri olduğundan emek için de mübadele-değeridir' (1979: 92).

[12] Aynı ilke, paranın çokuluslu mekânlarda dolaştığı yerlerde de, tek bir devletin hâkimiyetindeki resmî ya da gayrıresmi imparatorluklar gibi, geçerlidir.

idare edilebilirler. Bu farklılıklar, kapitalizmin farklı evrelerinin ve/veya çeşitlerinin tahlil edilmesinde bir giriş-noktası sağlar. İşte tam da bu bağlamda KURD'nin, kapitalist ekonomiğin daima problem yaratan doğumunun ve toplumsal yeniden-üretimin örgütlendiği birçok mekanizmadan sadece biri olduğunu savunacağım. KURD, kapitalizmin genel düzenlenmesi ve daha geniş topluma katıştırılmasıyla meşgul olacak özgül bir yeniden-üretim rejimi üretilmesinde diğer benzeri mekanizmalarla birlikte var olur (*bkz.* Bölüm 2 ve 4).

Üçüncü olarak, düzenleme tarzları ve yönetişim kalıpları ciddî çeşitlilikler gösterir. Sermaye dolaşımının kapanmasına çabalamanın ve/veya sürekli birikiminin güvenceye alınmasında bu kapanmanın eksikliğini telâfî etmenin çeşitli yolları vardır. Bu kalıpların hangisinin hâkimiyet kuracağı, mevcut çabaların cereyan edeceği özgül toplumsal ve uzam-zamansal matrislere bağlıdır. Nitekim, sermaye birikimine içkin olan tek bir dünya pazarı yaratılana kadar genişleme eğilimine rağmen, özellikle neo-liberal biçimdeki – fakat sadece bu biçime karşı değil – küreselleşmenin bütünüyle gerçekleşmesine karşı duran önemli karşı-eğilimler ve başka kısıtlamalar söz konusudur (*bkz.* bölüm 3 ve 5; aynı zamanda Altvater ve Mahnkopf 1999; Polanyi 1944). Dolayısıyla, özgül birikim rejimleri ve düzenleme tarzları, tipik biçimde bu özgül toplumsal mekânlar ve uzam-zamansal sabitler içinde inşa edilirler. Şâyet bu üç etken takımının hepsi bir arada ele alınırsa, sermaye birikiminin düzenlemesi meselesinde tek başına en iyi hiçbir sonucun olmadığını – lâkin bunun yerine, çeşitli birikim rejimlerinin ve düzenleme tarzlarının, yukarıda belirtilen temel çelişki, ikilem ve çatışmalarının kendilerine özgü görünüş biçimleriyle ilişkilendirileceklerini gösterir. Birikimin genel seyri, bu farklı çözümlerin birbirlerini nasıl tamamladığına ve/veya dünya pazarındaki rekâbette nasıl kazandığına bağlı olacaktır.

2. Bir Toplumsallaştırma İlkesi Olarak Birikim

Sermayenin kendini değerli kılması, kapitalist üretimdeki anahtar girdilerin çoğunun meta biçimine (gerçek ya da kurgusal) dönüşmesiyle gerçekleşebilir; emek-süreci boyunca emek-gücü üzerinde etkin bir denetim vardır; çevre, sermayelerin faaliyetlerini sistematik biçimde kâr fırsatlarına yönlendirmesini mümkün kılınmasında yeterince istikrarlıdır; ve kârlar gerçekleştirilebilir ve yeniden yatırıma çevrilebilir. Bunların hiçbiri, tüm toplumsal ilişkilerin meta biçimi başlığı altında toplanarak piyasa güçlerine bütünüyle bağımlı olmasını gerektirmez. Nitekim, eğer böyle olsaydı kapitalizm imkânsız olurdu. Aksine, kapitalist piyasa güçlerinin (ve ilgili kâr-güden mantığın) toplumsal ilişkilerin genel örgütlenmesine ve dinamiklerine nereye kadar hükmedebileceğine dair geniş bir çeşitlilik söz konusudur. Bu da birikimin toplumsal örgütlenmenin (ya da toplumsallaştırmanın) hâkim ilkesi olabileceği koşullar hakkında sorulara yol açar. Çünkü genel olarak herhangi bir verili toplumsallaştırma ilkesine boyun eğmekten kaçan ve hattâ gerçek ya da potansiyel düzensizlik kaynağı olduğu kadar esneklik ve inovasyon haznesi olarak da hizmet gören çatlakta, artık, marjinal, ilgisiz, inatçı ve açıkça çelişen unsurlar vardır. Bu da, radikal biçimde farklı örgütlenme ilkelerine ayrıcalık sağlayan toplumsallaştırıcı projeler üzerine çatışma için olduğu kadar aynı ilkeye dayalı rakip projeler arasındaki çatışma için de geniş yer olduğu anlamına gelir. Toplumsal formasyonlar, göreli olarak din (teokrasiler), askerî-politik düşünceler (ulusal güvenlik devletleri), ulus-inşası (yeni uluslar), toplumsal olarak inşa edilmiş 'ırksal' sınırlar (ırk ayrımı), sermaye birikimi (burjuva toplumları) vs. hâkimiyetinde birleştirilebilir (toplumsallaştırma üzerine bkz. Jessop 1990b: 4-6).

Bu anlamda burjuva toplumsallaştırması devam eden birikimden çok daha fazlasının gerektirir. Bu teokrasilerde de, ulusal güvenlik devletlerinde de, yeni uluslarda da, devrimci durumlarda da ya da devletçi sosyalist toplumlarda da vuku bulabilir. Gerçekte burjuva toplumsallaştırılmasının gerektirdiği, tüm bir toplumsal düzenin ser-

maye birikiminin mantığına ve yeniden-üretim gereksinimlerine boyun eğmesidir. Bu 'piyasa ekonomisinin piyasa toplumuna katıştırılması' olarak (Polanyi 1944); ekonomik temel, hukukî-politik üstyapı ve bilinç biçimleri arasındaki bir 'tarihsel blokun' gelişimi olarak (Gramsci 1971); ya da bir 'burjuva uygarlığının' yükselişi olarak tanımlanabilir. Dört farklı mekanizma bu duruma katkıda bulunur: Ekonomik belirlenim, ekolojik tahakküm ekonomik hâkimiyet ve burjuva hegemonyası. İlk ilke, ekonomik işleyişe ait sistemik bir özelliktir, ikincisi ekonomi ve diğer sistemler arasındaki sistemik ilişkilerle ilgilidir, üçüncüsü ekonomideki yapısal iktidarın kurumsal ve örgütsel boyutlarıyla ve/veya ekonomik eyleyiciler ve ekonomi-dışı güçler arasındaki ilişkiyle ilgilidir ve dördüncü mekanizma ise fikirsel ya da söylemsel bir düzlemde ilk yargıda işler – başarılı bir hegemonyanın aynı zamanda yapısal olarak katıştırılmış ve mizacında cisimleşmiş olma eğilimi göstermesine rağmen.

Ekonomik belirlenim

Ortodoks Marksistlerin çoğu, ekonomi-dışı olanın ekonomi tarafından son yargıda belirlenimini savunmuştur. Bu, toplumsal üretim ilişkilerinin nihayetinde hukukî-politik kurumların biçim ve işlevlerini ve sözde ideolojik üstyapıyı belirlediği iddiasına kadar uzanır. Bu sav çok az yarar içerir, hattâ sıradan bir incelemede bile tutarsız olduğu görülür. Çünkü toplumsal üretim ilişkileri bu belirleyici rolü sadece iki koşulda yerine getirebilir: (1) eğer işleyişleri konusunda bütünüyle kendilerine yeterli ve kendi kendilerini yeniden-üretebilir iseler ve böylece nedensiz bir neden olarak işlerlerse ve (2) eğer ekonomiyle, diğer kurumlar ve yaşamdünyası arasında zorunlu bir karşılıklılık varsa. Bununla birlikte, ekonomik ve ekonomi-dışı olanın birbirine bağımlılığını bir kez hesaba kattığımızda, ekonomik olan, tek başına, ilk, son ya da herhangi ara bir yargıda asla belirleyici olamaz. Çünkü ekonomik olanın kendisi de karşılıklı olarak sırasıyla ekonomi-dışı tarafından belirlenmeksizin ekonomi-dışının belirlenmesi sürecinde zorunlu olan kendini kapatma özelliğinden yoksundur. Aynı sav, daha güçlü

şekillerde, üretim güçlerine nihai belirleyici rolü atfeden teknolojik belirlenimcilik hakkındaki iddialar karşısında da geçerlidir. Bu genel konuya, ekolojik tahakküm temelinde yaklaşımın alternatif bir yolu aşağıda sunulmaktadır.

Bununla birlikte, tüm bir toplumdaki teknik ya da toplumsal üretim ilişkilerini ve/veya üretim güçlerinin nihai belirleyici rollerinin göz ardı edilmesi, bunların ekonomi içindeki önemlerini dışlamaz. Burada ekonomik belirlenim ilkesi, üretimin genel sermaye dolaşımı içindeki önceliğine göre ifade edilebilir. Ek olarak, üretken sermayenin (sadece endüstriyel sermaye ile eşleştirilmemelidir) para ve ticarî sermayeye karşı öncelliği anlamına gelmektedir. Bu, zenginliğin dağıtılmadan önce üretilmesi ya da Marksist ifadeyle, değerin gerçekleştirilebilmesinden önce üretilmesi gerektiği gerçeğinden daha fazlasını (ama kesinlikle daha azını değil) gerektirmez. Dot.com balonuna dayalı, sözde yeni ekonominin günümüzdeki yükselişi ve düşüşü bunu çok iyi resmetmektedir, çünkü dot.com firmalarının kâra geçmeden harcadıkları yatırım amaçlı ve sürdürülebilir olamayan nakit oranı nedeniyle çöken firmalar, başka yerlerde yaratılan değeri yok etmiştir. Benzer şekilde, üretimde karşılığı olmaksızın talebi artırmak amacıyla verilen devlet kredilerindeki büyüme de, enflasyonu tetikleyebilir (Atlantik Fordizminde enflasyon üzerine *bkz.* bölüm 2). Bu da, sermaye birikimi seyrinin, öncelikle, kapitalist ekonominin değer biçiminin hâkimiyeti altında örgütlenmesiyle ve kapitalist değer yasası aracılığıyla dinamik biçimde dolayımlanmasıyla şekillendirileceği anlamına gelir. Üretim sermaye dolaşımının tam kalbinde yer aldığından, üretken sermayenin performansı da birikim sürecinin geneli için hayatî önem taşımaktadır. Bu da para sermayesinin (kredi dâhil olmak üzere), ticarî sermayenin ve toprak sermayesinin gerçek getiri oranlarının uzun vadede üretken sermayenin sürekli değerli kılınmasına bağlı olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu da, sermayenin emek-gücünün şartlarını, koşullarını ve performansını denetleme ve – artı-değer sadece metaların uygun miktarlarda ve fiyatlarda satışıyla gerçekleştirilebildiğinden – ürünlerinin pazarlanabilirliğini güvence altına alma ye-

teneğinin sürdürülmesine bağlıdır. Bununla birlikte, ayrı, özerk üretim merkezlerinin ve meta biçimindeki ürün ve hizmet çıktılarının çokluğuna bağlı olarak, piyasa güçleri ve rekâbet yoluyla dolayımlanan kapitalist ekonominin koordinasyonu özünde anarşiktir. *Ex ante* [önceden] değil *ex post* [sonradan] olarak işleyen piyasa güçleri, sermaye kararlarının ve üretimin nihai gerçekleşmesiyle ilgili daimi problemlere yol açarlar (piyasa başarısızlığı üzerine daha geniş bir tartışma için, bkz. bölüm 6). Problemler bizzat, firmaların iç piyasalara bel bağlamak yerine daha çok yukarıdan aşağıya doğru bir örgütlenmeye ve dâhili şebeke oluşturmaya dayanarak kendileri dışındaki ekonomik eyleyicilerle ortak projeler aracılığıyla işbirliği yapmış olsalar bile geçerlidir. Çünkü bu tür firmaların ve ittifakların temelindeki rekâbet gücü ve güncel rekâbet stratejileri, daha hâlâ piyasanın görünmez elinin denetimine maruz kalacaktır. Bu ekonomik belirlenim açıklamasının üretime yaptığı vurgunun sözde post-endüstriyel ya da bilgitabanlı kapitalizmin çelişkilerinin ve ikilemlerinin tahlilinde önemli sonuçları vardır (bkz. Bölüm 3).

Ekolojik tahakküm

Bu kavram başlangıçta biyolojik bilimlerde geliştirildi. Ekolojik tahakküm, verili bir ekolojik topluluktaki bir türün, diğer türlere baskın çıkan bir etki yarattığı gerçeğine atıfta bulunur. Bu fikir yararlı bir şekilde toplumsal sistemlere doğru da genişletilebilir. Bu, hem toplumsal sistemlerin iletişimsel ya da söylemsel dolayımlanan sistemler olarak özgüllüklerinin hem de toplumsal güçlerin kendi evrimleri hakkında düşünme ve öğrenme, bu evrimi (başarılı ya da başarısız biçimde) yönlendirme, hatta evrimin bizzat kendisinin evrildiği biçimleri değiştirme amacıyla planlı çaba harcama kapasitelerinin hesaba katılmasını gerektirir (Willke 1997: 48-51). Bu şekilde anlaşıldığında ekolojik tahakküm, kendi kendini-düzenleyen bir sistemler ekolojisi içinde verili bir sistemin kendi gelişim mantığını diğer sistemlerin işleyişlerine, bu sistemlerin kendi şahsî mantıklarını o sisteme dayatabildiğinden çok daha güçlü baskılamasına ilişkin yapısal ve/veya stra-

tejik kapasitesine bir atıftır.[13] Bu kapasite, daima yaşam-dünyasının iletişim rasyonellikleri ve diğer sistemlerin işleyiş mantıkları içinde ve bunlar aracılığıyla dolayımlanır. Örneğin, kapitalizmin çağdaş devletler üzerindeki ekolojik tahakkümü, kısmen, devlet yöneticilerinin, devlet gelirlerinin bağımlı olduğu fiskal-finansal sistemdeki ve para piyasalarındaki değişikliklere ilişkin kararlarının olası etkilerine dair yaptıkları hesaplamalar aracılığıyla dolayımlanır. Tam aksine, devlet faaliyetleri ve performansı ise, ekonomiyi piyasa aktörlerinin kâr (ya da diğer gelir biçimleri) fırsatları üzerindeki etkilerini hesaplamaları yoluyla etkileme eğilimindedir. Örneğin, İngiltere ve ABD'nin emperyalist rolleri, güçlü askerî-sınaî tesisleriyle ilişkilendirilirken, sosyal-demokrat refah rejimlerinde çok gelişmiş bir 'toplumsal-sınaî' kompleksi görürüz (O'Connor 1973). Ekonomik ve politik rejimlerin göreli yol-bağımlı yapısal eşleşmesinin ve eş-evriminin bir diğer örneği de, farklı refah rejimlerinin teşvik ettiği esnek-işgücü biçimlerinde bulunabilir. Böylece, işe al-kov (girdi-çıktı) emek piyasalarında işleyen, işverenleri de işi idare etme haklarını kullanmaya teşvik eden liberal refah rejimleri ve çalışanların firmaya özgü becerilere yatırım yapma cesaretlerini kıran düşük ücretli özel sektör hizmetlerinin yayılmasını destekler. Zıt biçimde, sosyal-demokrat ve Hıristiyan demokrat (ya da korporatist-muhafazakâr) refah rejimleri, görece esnek olmayan, yüksek-ücretli emek-piyasalarını üreten ekonomik ve sosyal haklarla ilişkilendirilirler; bu da çalışanları firmaya özgü ya da dala özgü beceriler edinme konusunda teşvik eder, firmaları bu vasıflı emek gücünden faydalanma ve yüksek ücret maliyetlerinin karşılanması için yüksek teknolojili ve yüksek üretkeniğe sahip süreçler ve ürünler geliştirme konusunda harekete geçirerek düşük-ücretli, düşük verimli hizmet sektörlerinin yayılması konusunda cesaret kırar (Este-

[13] Ekolojik tahakküm hakkındaki bu sav, aynı zamanda, örgütler ve şebekeler gibi diğer toplumsal ekoloji tiplerindeki diğer toplumsal güç tipleri için de geçerlidir. Örgütler ve şebekeler, ilgili toplumsal dünyalarında ekolojik olarak daha az ya da daha çok tahakküm eden olabilir.

vez-Abe v.d. 2001; Scharpf 1997). Yaşamdünyasına gelince, kapitalizmin ekolojik tahakkümündeki parasallaşmış kâr-zarar hesabının diğer hesaplama tarzları ve öznellikler pahasına yaşam-dünyasına ne kadar nüfuz ettiğine bağlıdır. Böylece kapitalist ekonomi, diğer kimlikler, değerler ve hesaplama tarzlarından genellikle kâr fırsatlarını (ya da diğer gelir biçimlerini) şekillendirdikleri oranda etkilenirler – örneğin, emek piyasasının kesitlere ayrılmasında kaynak olarak, ücret farklılığı tehditleri olarak ya da yeni pazarların geliştirilme fırsatı olarak. Bunun kapitalizme direniş meselesinde ne anlama geldiğini sonraki bölümde araştıracağım.

Ekolojik tahakküm daima farklarla ilgili, ilişkisel ve olumsaldır. Dolayısıyla verili bir sistem az ya da çok ekolojik tahakküm içerebilir; tahakküm, çeşitli sistemler boyunca ve yaşamdünyasının farklı alanlarında ya da özelliklerinde değişiklik gösterir ve bütün toplumsal eko-sistemin gelişimine bağlıdır. Bu durum, ekolojik tahakkümü içeren sistemlerin diğer sistemlerin işleyişinden etkilenmeyeceği ya da özgül toplumsal güçlerin bu tahakkümü ters yüz etmeye, kırmaya ya da yönlendirmeye çalışmayacakları anlamını taşımaz. Dahas ziyade adından da anlaşıldığı gibi, ekolojik tahakkümü içeren bir sistemin karmaşık, eş-evrilen bir durum içinde baskın konuma geçtiği *ekolojik bir ilişkiyi* içerir; tek bir sistemin kendi iradesini diğerlerine tek taraflı olarak dayattığı tek taraflı bir *tahakküm ilişkisini* içermez (*krş.* Morin 1980:44). Ekolojik tahakküm ilişkilerinde hiçbir 'son yargı' yoktur – daima olumsaldırlar. Bu nedenle, birikimin daha geniş bir toplumsal formasyonda ekolojik tahakkümü içeren bir sürece dönüşme eğilimi gösterdiği özgül tarihsel koşulları incelememiz gerekmektedir.

Ekolojik tahakkümün konularımızla ilgisi, kapitalizmin sadece değer biçimi yoluyla yeniden-üretilemeyeceğini hatırladığımızda açıkça görülür. Kapitalizm, sermaye dolaşımı halkasının kapatılmasında ve piyasa başarısızlıklarının telâfî edilmesinde hem diğer sistemlere ve hem de yaşamdünyasına bağımlıdır. O zaman kapitalizm, tamamıyla hayali saf bir kapitalist ekonominin dışında, diğer sistemlerle ve yaşamdünyasıyla yapısal olarak eşleşmiştir. Dolayısıyla kapitalist (piya-

sa) ekonomi(si)nin gelişimi ekonomik olmayan faktörlere yakından bağlıdır. Asla saf ekonomik bir mantık yürütmez.

Diğer sistemler ve yaşamdünyası birbirleriyle olduğu kadar ekonomiyle de yapısal olarak eşleşirler, ancak hangisinin ekolojik olarak tahakküm edebileceğini sormalıyız. Bir sistemin bu bakımdan toplumsal dünyadaki (biyolojik dünyaya karşılık) potansiyelini etkileyen analitik olarak farklı, fakat ampirik olarak birbirleriyle ilişkili en az beş yönü vardır:

- sistemin içsel olarak yapısal ve işleyişsel karmaşıklığının kapsamı ve bu kapsamın verili sonucunun güvence altına alınmasında o sisteme sağladığı özgürlük dereceleri;
- işleyişini daha geniş bir koşullar yelpazesinde ve daha az veya daha çok ciddî düzen bozukluklarında, eğer gerekirse kendiliğinden ve kendini uyarlamaya yönelik yeniden örgütlenmeler yoluyla sürdürebilme yeteneği;
- kendini yeniden-üretim sürecinde en geniş fırsatlar yelpazesinden faydalanabilmek amacıyla faaliyetlerini mekân ve zaman içinde uzaklaştırma ve sıkıştırma yeteneği;
- içsel çelişkilerini, paradokslarını ve ikilemlerini çözme ya da idare etme, bunları çevresinden atma ya da geleceğe erteleme becerisi; ve
- diğer sistemlerdeki ya da yaşamdünyalarındaki aktörlerin, kendisinin (tahakküm eden sistemin) daima ve zorunlu olarak sadece bir parçası olduğu daha geniş sistemin yeniden-üretiminde kendi faaliyetlerini merkeze yerleştirmelerini – ve böylece bu faillerin şahsi faaliyetlerini az ya da çok isteyerek tahakküm eden sistemin tikel yeniden-üretim ihtiyaçlarına dair şahsî anlayışlarına göre yönlendirmelerini – sağlama yeteneği.

Daha genel bir ifadeyle, kapitalist ekonomi, ayrı ve kendini değerli kılan mantığıyla, sadece ekolojik tahakkümü destekleyen özellikleri edinme eğilimindedir. Kapitalist ekonomi, piyasa güçlerinin merkez-

sizleştirilmiş, anarşik doğası ve fiyat mekanizmasının hem öğrenme dürtüsü olarak hem de sermayenin farklı ekonomik faaliyetlere pay edilmesi için esnek bir mekanizma olarak ikili rolü nedeniyle, içsel olarak karmaşık ve esnektir. Dahası, kapitalizm geliştikçe, kapitalizmin çelişkilerinin, ikilemlerinin ve paradokslarının farklı momentlerini ifade etmek amacıyla ortaya çıkma eğilimi gösteren farklı örgütler, kurumlar ve aygıtlar, daha sonra bu örgüt, kurum ve aygıtlar özgül uzam-zamansal sabitler çerçevesinde piyasa başarısızlıklarının telâfî edilmesinde etkileşebilirler. Faaliyetlerini zaman ve mekân içine genişletme (mekân-zaman genişletmesi) ve sıkıştırma (mekân-zaman sıkıştırması) kapasitesini geliştiren sermaye, karışıklıklara tepki olarak kendi-yayılmacı mantığını izlemeyi kolaylaştırır. Kapitalizm, bunlar ve diğer mekanizmalar yoluyla, diğer sistemlerin bizzat kendi işleyişine yaptıkları genel katkıya tüm bağımlılığından ya da kendi iç çelişkileri ve ikilemleri ile ilişkili kriz-eğilimlerinden kurtulamasa bile, söz konusu sistemlerin belirli yapısal kısıtlamalarından ve bu sistemlerin kontrol çabalarından kurtulma yeteneğini geliştirir. Kapitalizm, zaman (indirim, sigorta, risk yönetimi, vadeli işlemler, devren işlemler vs.) ya da mekân içinde (sermaye kaçışı, yer değiştirme, dokunulmazlık vs.) kendi iç faaliyetlerini kullanarak ya da diğer sistemleri meta biçimi aracılığıyla veya basitçe kişisel yozlaşmayla sömürgeleştirip çökerterek, belirli kısıtlamalardan ve belirli kontrol çabalarından kurtulmaya gayret edebilir. Kapitalizm belirli koşullarda, politik, entelektüel ve ahlâkî liderlik için süregelen mücadelede birikimin diğer toplumsallaştırma ilkeleri üzerinde üstünlük kurmak konusunda destek de kazanabilir.

En azından varolduğu sürece, daima olumsal olan ekolojik tahakküm, tarihsel olarak da değişkendir. Birikim rejimlerinin ve düzenleme tarzlarının kendine has özelliklerine, çevresindeki diğer sistemlerin doğasına ve özgül konjonktürel özelliklere bağlıdır. Diğer sistemler ve aktörleri, ekonomi üzerine kendi sistemik önceliklerini ve hesaplama tarzlarını dayatarak metalaştırılmaya/değiştirilmeye karşı az ya da çok direnebilir ya da bunu sınırlandırabilir ve ekonomik

faaliyetleri yönlendirebilirler. Örneğin, alternatif bir toplumsallaştırma ilkesine bağlı ve dünya piyasalarından bağlarının koparılmasının politik maliyetini kabul etmeye istekli bir ülkenin devletinin etkisini düşünün.[14] Tezat biçimde, özellikle neoliberal biçimiyle küreselleşmenin yeniden doğuşu ya da yükselişi, birikimin böylesi kısıtlamalardan kaçacağı alanı genişleterek sermayenin ekolojik tahakkümünü artırmak için önemlidir (Jessop 2000: 328-33; Bölümler 3 ve 5). Ancak bu, aynı zamanda, görece dizginlenmemiş (ya da çözülmüş) bir kapitalizmin çelişkilerinin ve ikilemlerinin diğer sistemlerin işleyişini şekillendirdiği kapsamı da geliştirerek birikim için hayatî olan ekonomi-dışı koşulları da baltalayabilecektir.

Dahası diğer sistemler, koşulların kapitalist ekonominin uzun-dönemli ekolojik tahakkümün desteklendiği durumlarda bile, herhangi bir yerdeki krizlere karşılık kısa-dönemli öncelik kazanabilirler. Çünkü, hiçbir bireysel sistem, bütünü temsil edemez ya da bütünün yerini alamaz. Her otopietik sistem, özde hem diğer sistemlerle birbirlerine bağımlı hem de işleyiş olarak özerktir. Ekolojik olarak tahakkümü içeren bir sistem bile, diğer sistemlerin yeterli toplumsal performansına bağımlıdır ve normal olarak bağımlı bir sistem, istisnaî durumlarda tahakkümcü bir konuma gelebilir. Bu, ekonomik olmayan bir krizi çözmenin, tüm sistemlerin – kapitalist ekonomi de dâhil olmak üzere – başarılı yeniden-üretimi için en ivedi problem haline geldiği ölçüde gerçekleşecektir. Örneğin ekonomi, büyük savaşlar ya da bu savaşlara hazırlık esnasında algılanan askerî-politik ihtiyaçlar ışığında devletler tarafından planlanabilir ya da yönlendirilebilir. Bu, Soğuk Savaş sırasındaki ulusal güvenlik devletlerinde de (örneğin

[14] Herhangi bir yanlış anlaşılmayı engellemek için, bu ifade devlet ve sermayenin tamamıyla özerk varlıklar olduğunu ve dolayısıyla devletin, münhasıran ekonomik bir sermaye dolaşımına kendi saf ekonomik eylem yasalarının tam olarak gerçekleştirilmesini askıya almak için bütünüyle dışarıdan müdahale edebileceğini söylememektedir. Sadece kapitalizmin yeniden-üretiminin daima uygun ekonomi-dışı koşullara bağlı olduğunu ve eğilimlerinin sadece ve tastamam 'birikim uğruna birikimin' hâkim toplumsallaştırma ilkesi olarak tesis edildiğinde gerçekleştirildiğini vurgulamak niyetiyle kullanılmıştır.

Tayvan, Güney Kore) görülebilir. Mamafih, birikimin öncelliğinin bu türden olağanüstü hallerin ardından yeniden vurgulanması muhtemeldir. Normal olarak, böylesi istisnaî koşulların yol-bağımlı izlerini (örneğin, barış-zamanı savaş ekonomilerinin ayırt edici özellikleri ya da savaş sonrası ekonomik rotalar üzerindeki bütün savaşın kalıntıları) tahakküm eden sistemlerden dışlamaz. Fakat, böylesi bir yol-bağımlılığı verilmiş olsa bile, ekolojik açıdan tahakküm eden bir sistemin 'yarı-aşkın [*quasi-transcendental*] meta-kodu',[15] çok-taraflı yapısal eşleşme ve eş-evrim sürecindeki diğer sistemlerin üzerinde bu sistemlerin kendi üzerinde yapacağından daha fazla etki yapmayı hâlâ sürdürecektir.

Ekonomik hâkimiyet

Ekonomik hâkimiyetin iki boyutu vardır. İlki, ekonomiye içseldir ve sermayenin bir ya da diğer fraksiyonunun (ya da sadece bir kartel, hattâ tek bir firma bile) âcil çıkarlarını diğer fraksiyonların taleplerini dikkate almadan ve/veya onlara rağmen dayatma gücünü içerir. Bu tür bir hâkimiyet, ilgili fraksiyonun (kartel, firma) doğrudan özgül bir ekonomik konjonktürün genel sermaye dolaşımındaki konumuyla ya da dolaylı olarak, bazı ekonomi-dışı zor biçimlerine (devlet iktidarının kullanılması da dâhil olmak üzere) başvurulmasıyla kurulabilir. Birçok iş stratejisi kitapçığı, kusursuz rekâbetin soğuk rüzgârlarına maruz kalmamak amacıyla bu türden hâkim piyasa konumlarının en iyi şekilde nasıl inşa edilebileceği ve savunulabileceği üzerine ilginç tavsiyelerde bulunmaktadır. Ekonomik hâkimiyetin kapsamı, uygulanışı ve etki alnındaki değişiklikler nedeniyle gayet geniş bir çeşitlilik yelpazesi söz konusudur – ki bu da kesinlikle üretken sermayenin kesintisiz değerli kılınışıyla uyum içinde bulunması gerekliliğine tâbidir. Eğer değerli kılınma, uygun bir ölçekte (küresele kadar) gerçekleşmiyorsa, tüm sermayeler arasında bölüşülecek olan artı-değerin kütle-

[15] Bu uygun ifade, her ne kadar Luhmann'ın ekolojik tahakküm tahliline katkısını kabul etmese de, Bltihdorn'un Luhmann yorumundan gelmektedir (2000: 351).

sinde bir azalma meydana gelecektir. Ve bu da mevcut birikim rejiminde sadece yeni ve etkin bir birikim rejiminin geliştirilip kurumsallaştırılmasıyla kapitalist biçimde çözümlenebilecek olan bir krize ya da uzun vadeli bir düşüşe yol açacaktır. Ekonomik hâkimiyet ve üretken sermayenin değerli kılınması arasındaki bu gerilimin kendisini ortaya koyma biçimi, kendi ayırt edici yönetişim ve düzenleme tarzlarıyla kapitalizm ve özgül birikim rejimi çeşitleri arasındaki anahtar farklılaştırma etkenlerinden biridir (bu anlamda ekonomik hâkimiyet hakkında farklı terimlerle de olsa daha eski dönemlere ait bir tartışma için *bkz.* Veblen 1958, 1967; ve Veblen'in benzer terimlerle daha yeni dönemlere ait bir yorumu için *bkz.* Nitzan 1998).

Ekonomik hâkimiyetin ikinci boyutu, ekonomik ve ekonomi-dışı olanın eklemlenmesini içerir. Bu boyut, genel sermayenin, verili bir sermaye fraksiyonunun ya da tikel sermayelerin ya salt yapısal güçleriyle ya da özgül stratejik kapasiteleriyle diğer kurumsal düzenlerin evrimini sermaye birikiminin talepleriyle uyumlu şekilde yönlendirme kapasitelerine atıfta bulunmaktadır. Kendini çeşitli şekillerde ifade edebilen ve belirli durumlarda da kapitalizmin daha genel ekolojik tahakkümü çerçevesinde temel bir öğe haline gelebilecek olan böyle bir hâkimiyet, kapitalizmin doğasına dayanmaktadır. Sermaye ilk önce ve en kaba biçimde, diğer sistemlerin (devlet gibi) kendi özgül yeniden-üretim gereksinimlerine itaati güvenceye almak amacıyla 'grev', 'sabotaj' ve 'kaçış' silâhlarını kullanabilir. Kapitalist ekonominin uzun vadedeki taraflı ekolojik tahakkümüne eğilimli olan bu kapasite; kısa vadede, ekonomik ve ekonomi-dışı olan arasındaki özgül maddî bağımlılık biçimlerine bağlıdır. İkincisi, meta ilişkileri, sermayenin yeni değerli kılınma kaynakları arayışındaki süreçte henüz birikimin mantığına tâbi olmayan alanlara doğru genişletilebilir. Politik, eğitimsel, sağlıksal, bilimsel ve diğer birçok faaliyetin metalaştırılmasında görülen bu süreçteki faaliyetler, öncelikle ve doğrudan kâr fırsatlarına yönelirler. Üçüncüsü, genel olarak sermaye, geniş oranda gayri-ticarî faaliyetler içinde bulunan diğer sistemler üzerinde kâr amaçlı bir ekonomikleştirme mantığı dayatmaya girişebilir. Ticarî ol-

mayan faaliyetler arasındaki tercih, ilişkili olan temel kodu şu ya da bu şekilde uygulamanın ekonomik kârlılığı hakkında hesaplamalarla şekillendirildiğinde apaçık hale gelir. Örneğin, eğitimsel, sağlıksal, bilimsel ve diğer neo-liberal 'reformlar', bu sistemlerdeki karar-vericileri daha ticarî iş-imsi olmaya sevk etmek amacıyla yapılmaktadır. Bu karar-vericiler, eğitim, tıp ya da bilim alanlarındaki meselelerde sadece bu alanların ilgili temel kodlarına göre değil, maddî sonuçlarına göre de karar vermeye sevk edilirler. Bu durum, kariyercilikte, piyasanın genel durumunu yansıtan seçilmiş modellerin gayrı ticarî örgütlerdeki etkisinde ve çeşitli kurumların güçlü ve sağlıklı (uluslararası alanda rekabet edebilir) bir ekonominin (algılanan, var olduğu iddia edilen) zorunluluklarına boyun eğmesinde görülür.

Ekonomik hegemonya

Birikim stratejileri, bazı kapitalist çıkarları daima ve zorunlu olarak marjinalleştirecek hayal edilmiş bir 'genel ekonomik çıkar' inşa ederek genel ve tikel sermayelerin ihtiyaçları arasındaki çatışmaları çözme çabalarını içerir. Ekonomik hegemonya, farklı kurumsal düzenler içinde ve bu düzenler aracılığıyla gerçekleşen faaliyetleri belirli bir ekonomik rotanın etrafında koordine etmek, idare etmek ve yönlendirmek amacıyla karşıt toplumsal güçler arasında varılan kurumsallaşmış bir uzlaşmanın temelinin verili bir birikim stratejisi[16] olduğu yerde vardır. Çıkarlar sadece ilişkisel değil, aynı zamanda görelidir de, dolayısıyla verili bir aktörün çıkarları sadece diğer aktörlerle ilişkili olarak, farklı uzam ve zaman ufuklarına göre belirlenir. Hayal edilmiş genel çıkar, kimlikleri ve ilişkileri hesaplanmakta olan çıkarlara göre sınırlar ve bunun vuku bulduğu uzamsal ve zamansal ufukları tanımlar. Hangi kimliklerin ve çıkarların genel bir çıkar içinde sentezlene-

[16] Birikim stratejileri, dal ya da bölge yoluyla bir firmanın farklı birimlerinden ulusal ya da ulusüstü bloğa birçok ölçekte ekonomik faaliyet üzerine formüle edilirler. Farklı fail tipleri, her durumda başrol oynar. Firma düzeyinde birikim stratejilerinin boyutlarının bir tartışması için bkz. Williams ve d. 1983, ve dal seviyesinde bkz. Ruigrok ve van Tulder 1995.

bileceğine dair, farklı zaman ufuklarının (kısa-, orta-, uzun-dönem, konjonktür dalgalanması, seçimlerle ilgili politik dalgalanma, uzun dalga, vs.) eklemlenmesine dair ve uzamsal ufuklara (yerel, bölgesel, ulusal, ulus-üstü, vs.) dair özgül nosyonlar içerir. Dolayısıyla genel bir ekonomik çıkarlar kavramı, bazı kimlikleri, çıkarları ve uzam-zamansal ufukları öne çıkarırken bazılarını da kısıtlar ya da marjinalleştirir. Bu kavram, hem birikim stratejisine uygun olan kurumsallaşmış bir sınıfsal uzlaşmanın güvence altına alınmasını ve hem de daha geniş toplumsal yapışma problemlerinin işaret ettiği ihtiyaçlara atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla bu mesele, genel olarak uzam-zamansal sabitlerle yakından ilgilidir (bkz. aşağıda).

Birikim ve düzenleme koşulları genellikle kendilerini yaşatılabilir başarıdan ziyade tekrarlanan başarısızlıklara açan bir deneme-yanılma arayışıyla saptanırlar. Dahası, ekonomik birikim mantığında onun diğer kurumsal düzenleri kaçınılmaz olarak boyunduruğu altına alacağını ve yaşamdünyasını sömürgeleştireceğini şarta bağlayan hiçbir şey yoktur. Birikim, bunun olduğu kadar, sermaye dolaşımının ekolojik tahakkümü kadar politik projeler ve hegemonik görüşler etrafındaki politik ve ideolojik mücadelelerin sonucuna da bağlıdır (daha fazla tartışma için bkz. Jessop 1990b: 196-219, 307-37).

Kapitalist toplumsallaştırma ve direniş

Kapitalist toplumsallaştırmaya bu koşullarda yaklaşmak, bize kapitalist tahakküm, hâkimiyet ve hegemonyaya direnişin kaynaklarını tanımlama imkânını da sağlar. İlk olarak, sınıf mücadelesi, değerli kılmanın hâkim olduğu yerde başlar. Bu sadece dar bir çerçevede görüldüğü gibi kapitalist ekonomi – emek ve sermaye arasındaki ana ekonomik sınıf mücadelesi alanı – değil, aynı zamanda kapitalist sömürüyle bağlantılı çeşitli ekonomi-dışı bağlamlarda da gerçekleşir. Dahası, eğer metalaştırma belirli sınırların ötesine zorlanırsa, 'piyasa başarısızlığı' sermaye birikimini bir bütün olarak tehdit eder. İkinci olarak, diğer bir sistem kodunun ya da sınıfsal olmayan kimliğin birincil olduğu yerde, kârlılığın ikincil bir kod olarak dayatılmasına direnilebi-

lir. Çünkü değerli kılmanın hâlihazırdaki mantığı dışındaki kurumsal düzenlerin ve toplumsal ilişkilerin kendi değerleri ve normları, toplumsal kabul ya da dışlama temelleri, yapısallaşmış kendi çatışma biçimleri ve benzerleri vardır. Bu eğilim, farklı türden piyasa başarısızlıkları ile yapısal olarak da sınırlandırılmıştır. Üçüncü olarak, kapitalist hegemonya kurma çabaları, sıklıkla, diğer toplumsal hedeflere ulaşmanın ana koşulunun birikim olduğu iddiasına direnecek karşı-mücadeleleri de kışkırtır. Bu da bizi, sistem mantıklarını, geniş bir yelpazedeki kimlikleriyle, değerleriyle ve çıkarlarıyla burjuva hegemonyasına temel bir direniş kaynağı (aynı zamanda burjuva hegemonyası kurma mücadeleleri için de bir alan) olabilecek ve yaşamdünyasını kapsayacak şekilde değiştirme ya da bu mantıklara meydan okuyan eylemlerin çok ötesine götürür.

Sınıf mücadelesi üzerine

Kavramın tam da esnek ve kesin olmayan *bir* tanımıyla, direniş(in) bütün biçimleri tamamen sınıf mücadelesine indirgenebilir. Sınıf mücadelesi terimini, kapsayıcı anlamda kapitalist ekonomi içinde kendini değerli kılmanın koşullarının oluşturulması, sürdürülmesi ve yenilenme mücadeleleri ile sınırlamayı tercih ederim. Bu, kesinlikle para biçimi gibi ekonomik düzenleme tarzları, rekâbet tarzları, ekonomik ve toplumsal politika rejimleri ya da uluslararası ekonomik rejimler gibi unsurları da kapsayacak şekilde ücretler ve çalışma koşulları mücadelelerin ötesine geçer. Dahası, bu geniş kapsamda (ancak her şey kapsamaktan da uzak olan) bile, sarih 'sınıf bilincini'n farklı mücadelelerin gerçek etkisinden ayırılması faydalıdır. Bu ayrım, iki nedenden dolayı önemlidir: İlk olarak, verili bir toplumsal gücün ortaya konulmuş olan sınıfsal kimliği ve/veya mücadele biçimi kasıtlı olarak yanlış tanıtılabilir, basitçe yanlış anlaşılabilir ya da bütünüyle hayali olabilir; ikinci olarak, tüm toplumsal mücadelelerin çok-değerliliği, bu mücadelelerin geçici sonuçlarının genellikle daha sonraki tarihlerde telâfî edilebileceği ya da bozulabileceği anlamına gelmektedir. Tikel mücadelelerin sınıf ilişkisi, asla tek bir seferde tüm zamanlar için ve-

rilmez ancak zaman ve mekân içinde hem uğruna savaşılır hem de sonuna kadar ortaya konur. Açıklanmış olan sınıfsal âidiyet (örneğin konum, bağlılık ya da üyelik) ile tikel toplumsal hareketlerin ya da mücadele biçimlerinin fiilî sınıfsal etkisi arasında kesinlikle tek anlamlı hiçbir karşılıklılık yoktur. Ne de sınıfsal çıkarlar ya da etkileri, aynı derecede apaçık biçimde, sermaye ilişkisindeki soyut konumlardan türetilebilir. Bu tür herhangi bir çıkar hesaplaması, katılımcıların ya da gözlemcilerin, özgül konjonktürlerin – birikimin toplumsallaştırmanın hâkim ilkesi olduğu boyut da dahil olmak üzere – stratejik-ilişkisel bir tahliline girişmelerini gerektirir (bkz. Jessop 1982: 241-7).

Kapitalizme direnişin geriye kalan alanları ve ortaya koydukları, basit bir sınıf tahliline daha az uygundur (bkz. tablo 1.2). Bunlar genellikle, kapitalizm içindeki sınıfsal çıkarlar üzerine değil de daha çok birikim ilkesinin bizzat kendisi üzerine çatışmaları içerirler. Hem sermaye mantığının diğer alanlara genişlemesini hem de bir bütün olarak toplum üzerinde burjuva hegemonyası kurma çabalarını gerektirirler. Böylesi çatışmalar, genellikle toplumsal dışlama ve marjinalleşme konuları etrafındaki halk hareketlerini ve/veya çeşitli kurumsal düzenleri, kimlikleri ve çıkarların yeniden düzenlenmesiyle ilgili 'elit' toplumsal hareketleri başlatırlar. 'Sivil toplum', bu çatışmaların çoğunda ortadaki büyük pay haline gelebilir. Sivil toplum, hem sivil toplumu şu ya da bu özgül kurumsal düzenin hizmetine daha etkin biçimde sokmak için sömürgeleştirme mücadeleleri (örneğin metalaştırma, hukuklaştırma, bilimleştirme, 'öğrenme toplumu'nun yükselişi, politikleştirme, askerileştirme vs. yoluyla), hem de bunların dışındaki ve/veya bunları boydan boya kesen kimliklerin ve çıkarların (örneğin sınıf, cinsiyet, cinsel tercih, 'ırk', ulus, yaşam-süreci basamakları, sakatlık, vatandaşlık, insan hakları ya da çevre) savunması adına bu tür sömürgeleştirme çabalarına direnme ve etkisiz hale getirme mücadeleleri alanıdır. Bu anlamda, kendi hâkimiyet ve dışlama tarzlarıyla ve kendi kimlik ve farklılık politikalarıyla ekonomi-dışı kurumsal düzenler etrafında örgütlenen halk ya da elit hareketlerin hiçbir zorunlu sınıfsal aidiyetleri yoktur (Laclau 1977). Fakat hâlâ konjonktürel olarak belirlenmiş – dolayısıyla hesaplanması zor ve geçici – sınıf-

sal uygunlukları söz konusudur. Bunun tam tersine işaret eden bir problem, görünürde sınıfsal olmayan hareketlerin (feminizm ya da ırkçılık aleyhtarı hareketler gibi), geniş oranda sınıf-uygun hareketlerle ya da sınıf-tabanlı ittifakların stratejik ya da taktiksel değerinin hesaplanmaya çalışıldığı sırada meydana gelir. Bu türdeki bütün mücadeleler, ciddî stratejik ikilemler içerir. Bunlar, geniş koalisyonlardaki seferberliğin farklı temellerine verilecek göreli ağırlığı; bu türden çok fazla temel varken kalıcı koalisyonlar inşa etmek için hiçbir çabanın olmadığı zamanlarda politik bölünme risklerini içerir (Poulantzas 1978). Hattâ geniş anlamda, toplumsallaştırmanın tipik haldeki yayılımının hâkim/hegemonik bir ilkesi olarak birikimin yerleşikleşme mücadelesi, sınıfsal mücadelenin çok ötesine uzanır.

Kapitalizm üzerine bazı ön değerlendirmeler ve uyarılar

Şimdiye kadar, kapitalist devletin geleceğine ilişkin içerimleriyle, sermaye birikimi ve bu birikimin aşağıdaki tahlilde kullanılabilecek kavramların başlangıç setini sundum. Eğer ana ilgi alanım kapitalizmin diğer özellikleri ve/veya toplumsal formasyonlar olsaydı, farklı kavram setleri daha uygun olurdu. Bu konulara yaklaşımım Marksist teoriye dayandığı ancak çoğu ortodoks yorumdan da uzaklaştığı için, Marksizmin önerilen biçim-analitik ve stratejik-ilişkisel bir okumasını, [Marksizmin] uzun ve bulanık tarihi boyunca geliştirilen daha ortodoks bazı yorumlarından ayıran kavramsal inovasyonların bir kısmını sıralamaya değecektir. Bu inovasyonların çoğu ya belli belirsiz tanımlanmıştır ya da tamamen başka yerlerde geliştirilmiştir: Örneğin, düzenleme yaklaşımında, son dönem Marksist devlet teorisinde ve eleştirel söylem analizinde. Diğer ilham kaynağım ise, kendini düzenleyen sistemler, yapısal eşleşmeleri ve eş-evrimleşmeleri teorisidir. Tablo 1.3, bu yaklaşım tarafından mümkün kılınan araştırma programı için başlıca inovasyonlardan bazılarını (bu bölümde daha sonra bahsedilecekler de dahil olmak üzere) sunmaktadır, fakat bu inovasyonların bulgusal ve açıklayıcı güçlerinin ilk sınaması, diğer bölümlerde daha ayrıntılı tahlilleri beklemek zorundadır.

Tablo 1.2 Kapitalist toplumsallaştırma ve ona direnişin temelleri

Burjuva toplumsallaştırmasının temelleri	*Direniş tarzları*	*Bu temelden yana ya da ona karşı harekete geçmiş tipik aktörler*
Piyasanın gelişimi 'Kurgusal' metalaştırma ve ekonomik ilişkilerde değer biçiminin dayatılması	Uygun anlamlarında sınıf mücadeleleri – değer biçimlerinin hâkimiyetine uygun ekonomi-dışı koşullara karşı mücadeleler de dâhil olmak üzere	(a) Bireyler ve/veya sınıf kimlikli mülkiyetler (b) Mücadeleleri bu temelin sağlamlaştırılmasıyla ilgili diğer toplumsal güçler
Ekonomik olmayan sahalarda 'ekonomikleştirme' mantığının dayatılması	Diğer hesaplama tarzlarının önceliği için mücadeleler	Diğer hesaplama tarzları ve değerleri destekleyen ve/veya bunlarla tanımlanan çeşitli toplumsal kategoriler
Kapitalist ekonominin ekolojik tahakkümü	Diğer sistem ya da sistemlerin işleyiş mantığına imtiyaz kazandırma mücadeleleri	Diğer mantıkların (örn. meşruluk, askerî güvenlik, sağlık, din) savunucuları
Verili bir birikim stratejisinin ekonomik hegemonyası	Daimi kapitalist yayılma mantığından başka değerlere öncelik veren karşıhegemonik projeleri pekiştirme mücadeleleri	Ekonomi harici sistemlerden toplumsal kategorilerle ve bağımlı toplumsal sınıflarla ittifak halindeki 'yaşamdünyasından' temellenen güçler Bu türden mücadeleler yeni bir hegemonik blok, yani alternatif hegemonik projeye dayalı dayanıklı bir ittifak için temel olabilir.

Kapitalist devlet tipinin biçim ve işlevlerini ele almadan önce beş konuda daha uyarıya ihtiyaç vardır. İlk olarak, pek çok kurum, sermaye ilişkisinin temel kategorileriyle (meta, emek-gücü, para, sermaye ya da fiyat) ilgili iken benimsedikleri farklı biçimler bu temel kategorilere indirgenemez. Kurumlar önemlidir.[17] Kapitalist gelişimin birbirini takip eden aşamaları ve/veya kapitalizmin çeşitleri üzerine yapılan çok büyük miktardaki çalışma bunu çok iyi göstermektedir. Bu çalışmalar, yapısal biçimlerin farklı yapılandırılmalarına nasıl istikrar kazandırılabileceğini ve bu yapılandırmaların farklı çelişki ve ikilemlere ve bu farklı çelişki ve ikilemlerin farklı özelliklerine, farklı çatışma ve uzlaşma kalıplarına ve de problemleri ve kriz eğilimlerini erteleme ve/veya yerini değiştirme konularında farklı olasılıklara nasıl olup da farklı ağırlıklar yüklenmesine yol açabileceğini inceler. Böylesi çalışmalar, ancak ve sadece kapitalizmin farklı çeşitleri içinde değil, çeşitler boyunca da farklı zaman ufuklarında ve farklı ölçeklerde gerçekleşen çatışmaların ve tamamlayıcıların göz önüne alınmasıyla daha ileriye götürülebilir. İkinci olarak, belirli yapısal ve kurumsal biçimler, daima eylem içinde ve eylem boyunca oluşturulmuşlardır, daima taraflıdırlar ve daima stabilizasyona ihtiyaçları vardır. Özellikle, bırakınız kapitalizmin kendisini, tikel birikim rejimleri ya da düzenleme tarzları ile bağlantılı olan tüm eğilimlerin kendileri bile daima taraflıdır. Eğilimlerin bu iki kat tarafgir doğası, tam da verili bir birikim rejimi ya da düzenleme tarzı ile bağlantılı eğilimlerin varlığının (aynı zamanda fiilileşmiş özgül koşullardaki eğilimler olsa da olmasa da) kendilerini doğuran toplumsal biçimlerin bizzat kendilerinin ne oranda yeniden-üretildiğine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu da açıkça gösterir ki, verili bir toplumsal biçimin tam olarak gerçekleştirilememesi ve\veya müteakip ayrışması, bu eksik gerçekleşmenin ya da ayrışmanın olmaması halinde söz konusu biçimin doğası gereği sahip olacağı kabul edilen eğilimlerini zayıflatacaktır. Üçüncü olarak, yapısal biçimler ve kurumlar eylemleri asla bütünüyle kısıtlamazlar.

[17] Kurumların ve kurumsalcılığın öneminin stratejik-ilişkisel bir eleştirisi ve yeniden yorumlanması için, *bkz.* Jessop 2001c.

Tablo 1.3 Stratejik-ilişkisel yaklaşımda bazı yeni kavramlar

Bazı ortodoks Marksist savlar	*Stratejik ilişkisel alternatifler*
Genel toplumsal formasyonun ve gelişiminin son yargıda ekonomik belirlenimi. Bu üretken güçlerin gelişimiyle ve/veya toplumsal üretim ilişkilerinin gelişimiyle gerçekleşir	(a) Sermaye dolaşımı içindeki üretken sermayenin zorunlu ve tarafgir önceliği (b) Daha geniş toplumda sermaye birikiminin olumsal ekolojik tahakkümü
Birikimin karmaşık ekonomik, politik ve ideolojik koşullarını güvenceye almak için gerekenden ne daha az ne daha çok özerklik ile 'ideal kolektif kapitalist' olarak kapitalist devletin göreli özerkliği	(a) İşlevsel olarak özerk, kurumsal olarak ayrı politik sistem öyle ki (b) bu ayrım devletin sermaye lehine ve aleyhine performansını sorunsallaştırır.
Ya Ekonomik temelin toplumsal bilinçliliğin ana biçimleri ve hukukî-politik üstyapıya göre tek taraflı belirleyici rolü *Ya da* Ekonomik temel, hukukî-politik üstyapı ve ideolojiler arasındaki karşılıklı işlevsel bağlantılar, kapitalist ekonomiyi yeniden-üretmeye hizmet eder.	(a) birikimin 'ekolojik tahakkümü' (dünya piyasası tamamen geliştiğinde en güçlü) altında işlevsel özerk sistemlerin karşılıklı yapısal eşleşmesi (b) 'Uzam-zamansal sabit' çelişkilerin, ikilemlerin, vs. yerini değiştirmeye ya da ertelemeye yardımcı *olabilir* fakat bu daima sınırlıdır, geçicidir ve devlet sınırları ile çakışmayabilir (c) bir toplumsal formasyonda farklı kurumsal düzenlerin yapısal eşleşmesinden ve eş-evrimleşmesinden bir 'tarihsel blok' doğabilir
Sivil toplum bireylerin kendi egoist öz-çıkarlarının peşinde oldukları piyasanın ve devletin ötesinde ayrı bir çevredir	'Yaşamdünyası', özgül sistemlere ya da mantıklarına demir atmamış toplumsal ilişkiler, hesaplama tarzları, değerler ve kimlikler diyarıdır.
Sınıf mücadelesi, nesnel olarak önceden-verili sınıfların (üretim ilişkilerindeki yerleri ile tanımlanmış) daha aktif, sınıf-bilinçli 'kendileri-için-sınıf' oldukları ölçüde gelişir ve de kendi çıkarlarına hizmet etmesi için uygun ekonomik ve politik örgüt biçimlerini geliştirir Sınıf-bilinçli kendileri-için-sınıflar da, sınıfların sırasıyla üretim, daha geniş toplumsal formasyon ve kapitalist gelişimin genel mantığı içindeki yerleriyle nesnel olarak önceden-verilidirler.	(a) 'Sınıf kimliklerini' toplumsal güçlerin ve mücadelelerin 'sınıfsal uygunluğundan' ayırır (b) Söylemin tüm kimlikleri ('sınıf' olsun sınıf harici olsun) belirlemede anahtar bir rolü vardır (c) Herhangi verili öznel bir kimliğe bağlantılı nesnel çıkarlar görelidir ve kalıcı ve kapsamlı bir temelden ziyade sadece özgül mücadele alanları ve konjonktürler için hesaplanabilirler

Bunun bizim amaçlarımız için anlamı, mücadelelerin kendilerini kısıtlamak için kurulmuş ya da kurumsallaşmış uzlaşmalardan doğmuş yapısal biçimlerden taşma eğilimi gösterecek olmasıdır. Stratejik-ilişkisel yaklaşımın ana temalarından biri olan bu durum, yapısal kısıtlamaların olumsallığını ve göreliliğini öne çıkarır (Jessop 1982, 1985, 1990b, 2001a,c; ve s. 40-1 sonrası). Dördüncü olarak, stratejiler, çelişkiler ve ilgili ikilemler, stratejik seçim için bir alan açsa bile saf çelişkilerin ürünleri olarak açıklanamazlar. Çünkü stratejiler daima söylemler içinde ve söylemler yoluyla değerlendirilirler; uygulamaları da örgütsel ya da öğrenme kapasitelerine bağlıdır. Beşinci ve son olarak, stratejiler, bazı stratejileri diğerlerinden daha geçerli hale getiren stratejik seçici bir zemin üzerinde uygulanırlar. Bu zemin, ekonomi ne kadar geniş kapsamlı tanımlanırsa tanımlansın, saf ekonomik değildir. Daima ekonomik ve ekonomi-dışı sistemler ve toplumsal ilişkilerin etkileşiminin ürünüdür.

3. Sermaye, Devlet ve Politik Rejimler

Bu bölümde kapitalist devlet tipinin tahlilinde sunulan bazı temel kategoriler, ekonomik ve toplumsal politika rejimleriyle ilişkilendirilmektedir. Tarihsel temeli ve kavramsal başlangıç noktası, kapitalizmde ekonomik ve ekonomi-dışının kurumsal ayrımıdır. Bu ayrım, meta biçiminin emek-gücüne genellenmesine dayandırılır ki zor, emek piyasasının işleyişinden dışlanabilsin. Aynı zamanda bu ayrıma, ayrıca, daha çok metalaştırmaya yönelik içkin kapitalist dürtü ile bu dürtünün toplumsal ilişkilerin meta olmayan biçimlerine bağımlılığı arasındaki istikrarsız dengenin idare edilmesi için de ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu ayrım, tek, sabitlenmiş ve değiştirilemez bir sınır içermez; aksine, çoğul, itiraz edilebilir ve değiştirilebilir sınırlar içerir. Ne de bu sınırlar ekonomi ve devlet arasındaki (daima karmaşık) kurumsal ayrıma özdeştir; aksine, ekonomik ve ekonomi-dışı olan arasında geniş bir yelpazede uzlaştırılamaz değilse de genellikle heterojen ayrımlar içerirler. Tipik olarak bunların asıl değişimleri, birikim rejimleri ve düzenleme tarzlarının değişmesiyle meydana gelir. Örneğin, da-

ha sonraki bölümlerde savunulduğu gibi, rekâbet gücünün küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomilerle ilgili olarak değişen biçimleri, ekonomik ve ekonomi-dışının temel biçimde yeniden eklemlenmesine yol açar. Daha genel biçimde, bu da piyasa-devlet-sivil toplum ilişkilerinin daha geniş kapsamlı yeniden yapılandırılması, yeniden ölçeklendirilmesi ve yeniden zamansallaştırılmasına olduğu kadar dar biçimde algılanan piyasa güçlerinin tanımını, düzenlemesini ve işleyişini etkileyen devlet müdahalesinin değişen biçimlerine de bağlıdır. Dolayısıyla bu kavramsal üçlüdeki 'ekonomi-dışının' sadece devleti ya da hukukî-politik sistemi değil, aynı zamanda aile, hane halkı ve sivil birlik biçimlerini kapsayan unsuru gösterme değeri de vardır. Ayrıca, devletin neoliberal 'ricatının', piyasa başarısızlığı nedeniyle yapılan düzenlemelerin yükünü nasıl aileye (çoğu durumda da kadınların üzerine) ya da sivil toplum dayanışmalarına, şebekelerine ve kurumlarına yıkma eğiliminde olduğunu göstermeye de yarar. Fakat bu üç terim, daha karmaşık ve değişken toplumsal ilişki dizilerine uygun olan tek stenografidir.

Kapitalist devlet tipi

Modern devlet, genellikle verili bir toprak alanı üzerinde meşru (ya da anayasallaştırılmış) örgütlü zor tekeli hakkı iddiası, diğer ayırt edici devlet imkân ve yetenekleri (örneğin vergileri artırma becerisi ya da hâkim olduğu topraklarda mevcut bireyler ve topluluklar için topluca bağlayıcı kararlar alma hakkı) ya da ayırt edici politik mantığı, rasyonelliği ya da yönetimselliği (örneğin toprak bütünlüğünü sürdürüşü, özel egoizme karşı toplumsal olarak inşa edilmiş bir 'kamu çıkarını' resmen teşvik etme sorumluluğu, toplumsal çimentoyu sağlam tutmaktaki anahtar rolü) ile karakterize edilir. Bununla birlikte bu savlar devlet ve politikanın ayırt edici özelliklerini belirlemeye yardımcı olurken, modern devletin tarihsel önkoşulları ile diğer kurumsal düzenlere ve sivil topluma eklemlenmesini izleyen ve bunlarla karşılıklı nüfuz edişlerinin karmaşıklıkları hakkında bir anlayış ile tamamlanmalıdır. Aksi halde, ekonomik ve politik arasındaki kurumsal

ayrımı, kamu ve özel arasındaki hukuksal ayrımı, iç ve dış politika arasındaki işlevsel ayrımı vs. fetişleştirme ve doğallaştırma riskini üstlenirler. Bu risk, en çok toplum bilimsel tahlilde bağımsız bir anahtar değişken olarak 'devleti geri getirmeye' çabalayan devlet-merkezli yaklaşımda görülür (klasik olarak, Evans ve d., 1985). Zıt biçimde, diğer çoğu eleştirel devlet teorisyeni ile birlikte ben de bu tür sınırların söylemsel olarak oluşturulmuş, kurumsal olarak somutlaştırılmış, yapısal olarak diğer kurumsal sınırlarla eşleşmiş, esasen itiraz kaldırır ve değişmeye mahkûm olduğunu düşünüyorum (hayali devlet-toplum sınırının hayatî rolü üzerine bkz. özellikle Mitchell 1991).

En azından kapitalist devlet tipinin, kendisini hem pre-kapitalist ya da kapitalist olmayan formasyonlardaki devletlerden hem de bazı biçimlerdeki[18] kapitalizmin hiç değilse ekonomik örgütlenmenin önemli bir özelliği olduğu toplumlardaki değişik politik rejim biçimlerinden (örneğin talancı askerî diktatörlükler) ayıran özellikleri olduğunu kabul etmek önemlidir. Çünkü kapitalist devlet tipinin devlet müdahalesinin örgütlenmesi ve etkinliği için önemli sonuçlarıyla ayırt edici, biçim-belirlenimli bir stratejik seçiciliği söz konusudur (*bkz.* özellikle Gramsci 1971; Kratke 1984; O'Connor 1973; Offe 1972; Pashukanis 1978; Poulantzas 1973,1978; Theret 1992). Bazı temel biçim-analitik özellikleri tablo 1.4'te sunuyorum, fakat onları buradan sonra bu devlet tipinin Atlantik Fordizminin devrelerinde somutlaştırıldığı sıradaki daha özgül kurumsal özelliklerinin altını çizmek amacıyla sorgulamadan oldukları gibi ele alıyorum. Belki de, günümüzdeki 'normal' kapitalist devlet biçimi, kendi toprakları üzerinde kurulmuş verili bir devletteki yetişkin vatandaşların evrensel seçme-seçilme hakkına ve vatandaşlara resmen hesap verme sorumluluğu taşıyan bir yürütme yetkisine ve/veya yasama gücüne dayalı temsili demokrasiyi gerektirse bile, en azından yukarıdaki tabloda listelenen soysal

[18] Max Weber, burada kapitalist devlet tipi olarak adlandırdığım şeyin yokluğunda kapitalizmin kesinlikle varolabilecek ve belki de çok iyi gelişecek birçok biçimini ayırt etti (örneğin, ganimet kapitalizmi, politik kapitalizm) (*bkz.* Weber 1978; ve iyi bir tartışma için, Swedberg 1998).

Tablo 1.4 Kapitalist devlet tipinin bazı anahtar özellikleri

Kapitalizmde devlet ve ekonominin eklemlenmesi	*Ekonomi ve sınıf ilişkileri için sonuçları*	*Devlet ve politika için sonuçları*
Piyasa ekonomisi, egemen devlet ile devlet ve piyasanın ötesine yerleştirilmiş kamu alanı (sivil toplum) arasındaki kurumsal ayrım	Ekonomi, sermaye ve ekonomik sınıf mücadeleleri arasındaki rekâbet yoluyla dolayımlanan kapitalist değer yasası hâkimiyeti altında örgütlenir	Piyasanın kâr-zarar mantığından ve dinî, ahlâkî ya da etik ilkelerden ayrı *hikmet-i hükümet* (özerk politik rasyonellik)
Devlet tarafından haritası çizilmiş topraklarda anayasallaştırılmış örgütlü zor tekeli hakkı iddiası. Devlet ve faaliyetlerinin meşrulaştırılmasında yasallık rolü	Zor, emek sürecinin hâlihazırdaki örgütlenmesinden dışlanır. Böylece, doğrudan zor değil, değer biçimi ve piyasa güçleri, sermaye birikimini şekillendirir. Zorun, hiç değilse, kapitalist ekonominin işleyişinin dış varoluş koşullarını güvenceye almakta anahtar bir rolü vardır.	Uzmanlaşmış askerî-polis organları anayasal denetime tâbidir. Gücün baskıcı işlevleri kadar ideolojik işlevleri de vardır Hukuka tâbi olarak, devlet 'ulusal' ya da 'kamu' çıkarları adına piyasa başarısızlığını tazmin için müdahale edebilir
Devlet, bir vergi devletidir. Gelir, geniş oranda ekonomik mülk, aktörler ve faaliyetlerden ve piyasa aktörlerinden elde edilen borçlardan elde edilir Vergi kapasitesi yasal otorite + zora bağlıdır İdeal burjuva vergi biçimi, özellikle özgül görevler için kesilmiş ve *ad hoc* değil, devlet tarafından görevleri meşrulaştırmak için serbestçe başvurulabilecek hükümet gelirlerine sürekli ve genel bir katkıdır.	Özel sektör gelirlerinden alınan vergiler 'kamu malları' üretmek için kullanılabilir. Böylece vergi devleti faaliyetlerinin mübadele- ve kullanım-değerleri arasında olası bir gerginlik ortaya çıkar. Eğer devlet-mülkiyetindeki ve devlet tarafından yürütülen üretim kârlı ise, bu devletin özel ekonomik güçlere bağımlılığını azaltır ve/veya kurumsal ayrımı zayıflatır. Kâr getirmeyen faaliyetler zararları toplumu mal edebilir, yeniden paylaştırabilir ya da zenginlik ve değerleri yok edebilir	Devletin sınırları içindeki uyrukların, özgül devlet faaliyetlerini onaylayıp onaylamadıklarına bakmaksızın genel bir vergi ödeme yükümlülükleri vardır Devlet tarafından tedavüle sokulan ulusal para aynı zamanda vergi ödeme aracıdır Vergilendirme kapasitesi, ülke borçları için bir güvence olarak görev yapar Vergiler ve uygulamaları, sınıf mücadelelerinin ve politik mücadelelerin ilk odak noktalarından biridir.

Tablo 1.4 ***Devamı***

Kapitalizmde devlet ve ekonominin eklemlenmesi	*Ekonomi ve sınıf ilişkileri için sonuçları*	*Devlet ve politika için sonuçları*
Kendi işe alma kanalları, eğitimi ve *espri de corps'* u (işyeri ruhu) olan uzmanlaşmış idarî personel. Bu personel, politik yürütmenin otoritesine tâbidir. Piyasa ve statü konumu ile kendi içinde bölünmüş toplumsal bir kategori (sınıf değil) oluşturur	Devlet kafa ve kol emeği arasındaki genel ayrıma özel bir yer verir. Resmi görevliler ve politik sınıf, uzmanlık bilgileri ve iktidarlarıyla yakın ilişki içindeki zihin emeğinde uzmanlaşma eğilimi gösterir. Bilgi devletin kapasitelerinin ana temeli haline gelir.	Resmi söylemin devlet iktidarının uygulanmasında anahtar bir rolü vardır. Kamu ve özel sektördeki entelektüeller, ulusal ve/veya 'ulusal-popüler' çıkarları tanımlayan devlet projelerini ve hegemonik projeleri biçimlendirirler. Devlet, meşruiyetini ulusal ve/veya 'ulusal-popüler' çıkarları yansıtarak kazanır
Rechtstaat: devlet hukukun üstünlüğüne dayalıdır, insanın değil. Özel, idarî ve kamu kanunu arasında bir ayrım vardır. Uluslararası hukuk devletlerarası ilişkileri yönlendirir. Politik iktidarın hâkim ekonomik sınıf(lar) üzerinde hiçbir resmî tekeli yoktur, ama resmen tüm vatandaşlar 'kanun önünde eşittir'.	Ekonomik özneler resmî olarak özgürdür ve emekgücü de dahil olmak üzere metaların eşit sahipleridir Özel hukuk, mülkiyet hakları ve sözleşme hukukuna dayalıdır Devletin ekonomik mübadele için dış koşulları güvenceye almakta anahtar bir rolü vardır	Devletin resmî özneleri, feodal mülkler ya da kolektif ekonomik sınıflar değil, vatandaşlık hakları olan bireylerdir. Bu hakları genişletme mücadeleleri devlet faaliyetlerinin yayılmasında anahtar bir rol oynar Birey-devlet, kamu-özel, ulusal-uluslar arası ayrımları etrafında örgütlenmiş kamu hukuku
Diğer devletler ya da failler tarafından doğrudan, amirane müdahale olmaksızın hareket etmekte serbest olduğu ayrı ve münhasır topraklarıyla resmen egemen devlet Özünde, devletlerin egemenliklerini tatbiki, ülke içi denge kadar uluslararası güçler dengesi ile de sınırlanmıştır	Kaçınılmaz biçimde politik olarak üstbelirlenmiş karakteriyle, yerelleştirilmiş faaliyetlerin toplamı olarak ekonomi ve dünya piyasasında soyut ve apolitik 'akışların mekânı' olarak ekonomi arasındaki çatışma Tikel sermayeler devlet denetiminden kaçmaya çalışabilir ya da ilgili devletlerinden dünya rekâbetinde destek arayabilir	İdeal olarak, devletler diğer devletler tarafından kendi topraklarında egemen kabul edilirler, fakat bu toprak bütünlüğünü güç yoluyla savunma ihtiyacı duyabilirler Politik ve askerî rekâbet edebilirlik, kısmen ulusal ekonominin gücüne bağlıdır. Jeo-ekonomik ve jeo-politik amaçların izlenmesine ve toplumsal yapışmaya ihtiyaç vardır

özelliklerin, demokratik kurumları kapsamadığına dikkat çekmeye değer. Bu özellik, kapitalist devlet tipiyle yaşıt değildir. 1970'lerin ortalarına kadar Güney Avrupa'nın üç periferik Fordist kapitalist ekonomisinde görülmemektedir, ama daha çok son zamanlarda, gelişmiş kapitalist toplumlarda yirminci yüzyılda ve oldukça inişli çıkışlı biçimde gelişmiştir. En azından temsili demokrasinin, özellikle kitlesel politikaların devlet içinde ve devletten belirli bir mesafede artan etkisi nedeniyle politik mücadele biçimlerine ilişkin ve devlet bağlamlı hegemonik projelerin tanımlanma çabalarında 'ulusal-popüler' oryantasyonun önemine ilişkin ciddî sonuçları vardır (bkz. Gramsci 1971; Jessop 1982, 1990b; Poulantzas 1973,1978).

Aşağıda benimsenen genel biçim-analitik, stratejik-ilişkisel yaklaşım, devleti bir toplumsal ilişki olarak ele almaktadır (Poulantzas 1978). Bu da, devlet iktidarının (ya da daha iyisi çoğul olarak devlet iktidarlarının) değişen güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşmasını gerektirdiğini ima etmektedir. Diğer bir deyişle, yapısına kazınmış stratejik seçiciliğiyle devlet aygıtı boyunca kurumsal olarak dolayımlanan devlet iktidarı, aslında hâkim olan güçler dengesini yansıtmaktadır. Bu yaklaşımı benimsersek, devlet, tahayyül edilmiş bir politik topluluk adına toplu olarak bağlayıcı kararlar alma (ya da en azından bağlayıcı kararlar alınmasına yardımcı olma) fiilen etrafında örgütlenmiş, toplumun içine gömülü, toplumsal olarak düzenlenmiş ve stratejik olarak seçici kurumlar, örgütler, toplumsal güçler ve eylemlerin görece birleşik bir topluluğu olarak tanımlanabilir. Stratejik seçicilik ile, çeşitli politik güçlerin verili devlet kapasitelerine – etkinlikleri için daima devletin resmi sınırları ötesinde varolan ve işleyen güçlerle ve iktidarlarla bağlantılara bağımlı kapasitelere – erişimleri ve/veya bu kapasiteleri denetlemeleri yoluyla özgül uzam-zamansal bağlamlarda tikel çıkarlar ve stratejiler izleyebilme becerisi üzerinde toplumsal bir topluluk olarak düşünülen devletin özgül, fark yaratan etkisinin görüldüğü yönleri anlıyorum.[19] Bırakınız devletin ken-

[19] Daha erken dönemlerin yapısal seçicilik kavramı üzerine bkz. Offe 1972 ve Poulantzas 1978; Poulantzas'ın çalışması temelinde geliştirilmiş daha yakın za-

disini, iktidarı tatbik eden devlet görevlilerinden bahsetmek bile en iyi haliyle devlet aygıtının ve ayırt edici özelliklerinin çok ötesine uzanan çok daha karmaşık toplumsal ilişkiler ağını maskeleyen kolay bir kurguya düşmek olacaktır. İlginç biçimde, bu durum devlet yöneticilerinin bizzat kendi söylemlerinde ve pratiklerinde de yansıtılmaktadır. Çünkü, bir yandan genel bir strateji hattı ya da özgül bir politika başlatmak ve yürütmekle övünürken diğer yandan da süregelen iktidar savaşının bir ya da diğer noktasında devlet eylemlerinin ve/veya sonuçlarının sorumluluğunu başka toplumsal güçlere (ya da *mücbir sebeplere*) yüklemeye çalışırlar. Devlet iktidarının anayasallaştırılması ve merkezileştirilmesi, sorumluluğun ismen belirlenmiş görevlilere ya da birimlere atfedilmesini mümkün kılarken, bu durum bizi biçimsel politik sorumluluğu özgül noktalarda ve/veya özgül kişiliklerde sabitleme fetişizmine götürmemelidir. İktidarın daima, devletin hem içinde hem ötesinde daha geniş ve daha kapsamlı toplumsal ilişkiler yoluyla dolaşımını izlemeye çalışmalıyız. Bu, devlet iktidarının büyüyen karmaşıklığı ve kitlesel medyatikleştirilmesi politik gerçekleri basitleştirecek ve onları çözme sözü verecek karizmatik figürler arayışına yönlendirdiğinde özellikle önemlidir. Çünkü, Grande'ın (2000) gösterdiği gibi, karizma, gerçekte kamuda açıklanması ya da savunulması güç olan, kaotik olmasa da karmaşık perde arkası pratiklerin saklanmasına hizmet eder.

Bu yaklaşım, devleti kapitalist üretim ilişkilerini yeniden-üretmek için basit bir araç ya da işlevsel bir mekanizma olarak ele alma yönündeki herhangi bir çaba ile tutarlı değildir. Nitekim, kapitalist devletin tipik biçiminin gerçekte sermaye birikimi ve politik sınıf hâkimiyeti için genel işlevselliğini problemli hale getirdiğini ileri sürer. Çünkü devletin piyasa ekonomisinden kurumsal ayrımı – kapitalist toplumların gerekli ve tanımlayıcı bir özelliği olan ayrım – esasen devlette ve ekonomide farklı (ve potansiyel olarak çelişkili) kurumsal mantıklar ve hesaplama tarzlarının hâkimiyeti ile sonuçlanır (örneğin,

dönemlerin stratejik seçicilik kavramı üzerine *bkz.* Jessop 1985 ve 1990b.

Hirsch 1976; Offe 1984; Poulantzas 1978; Reuten ve Williams 1989; Wood 1981). Dolayısıyla – bunların kapitalist biçimde rasyonel bir devlet eylemi ve eylemsizlik planı için temel oluşturmak amacıyla önceden yeterli düzeyde nesnel olarak tanımlanabildiği farz edilse bile – politik sonuçların sermayenin ihtiyaçlarına hizmet edeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Devletin işleyişsel özerkliği, bu bakımdan işleri daha da karmaşıklaştıran çok daha büyük bir etkendir. Nitekim bu özerklik, devletin tikel sermayeler pahasına genel sermayenin çıkarlarını izlemesini ne kadar mümkün kılarsa, genel sermayenin çıkarlarına zarar vermesini de o kadar mümkün kılmaktadır. Buna bağlı olarak, özgül devlet biçimlerinin ve politik rejimlerin yapısal olarak kazılı stratejik seçiciliğine karşı oldukça dikkatli olunmalı ve soyut, genellikle özcü teori üretiminden uzaklaşarak toplumsal mücadelelerin ve kurumların kapsamlı karşılıklı etkileşiminin daha ayrıntılı açıklamalarına doğru ilerlenmelidir. Bu tür araştırmalardaki anahtar öğelerden biri, değişen devlete ve/veya ayırt edici kurumsal yapılandırılmalarıyla kapitalizmin farklı çeşitlerinde ve/veya toplumsal gelişimin belirli dönemlerinde, aşamalarında ya da evrelerindeki devlet eylemlerinin (ve eylemsizliğinin) doğasını ve amaçlarını tanımlayan hegemonik projelere gösterilen ilgidir. Ayrıca devlet içinde olduğu kadar, devlet ötesindeki olayları ve faaliyetleri izleyen, tepki vererek devlet projelerini ve devlet iktidarını tatbik etme çabalarını besleyen kalifiye, söylemsel pratikler repertuarı olarak devlet idaresine (hükümet etme sanatına) de dikkat etmek gereklidir.

Bu bakımdan devlet, birbirine bağlantılı altı boyuta göre incelenebilir. Bunların üçü öncelikle bir toplumsal ilişki olarak görülen devletin resmî kurumsal özellikleri ile ilgilidir: (1) politik temsiliyet tarzları ve eklemlenmeleri; (2) devlet aygıtının içsel eklemlenmesi; ve (3) müdahale tarzları ve eklemlenmeleri. Analitik olarak ayrı olmalarına karşın ampirik olarak tipik biçimde örtüşen özelliklerin her birinin kendi yapısına kazınmış stratejik seçiciliği söz konusudur. Bu tür bir örtüşmenin açık bir örneğini verecek olursak, korporatizm, işbölümündeki işlev temelinde müdahaleyi, karar-almayı ve temsiliyeti

kapsar. Bu unsurlar, en temel devlet biçimlerinden özgül rejimlerin oldukça somut-kompleks tanımlarına doğru farklı soyutlama ve karmaşıklık düzeylerinde incelenebilirler. Diğer üç boyut da başlıca toplumsal bir ilişki olarak görülen devletin özsel ve stratejik özellikleriyle ilgilidir: (4) devlet sistemi içinde temsil edilen farklı toplumsal güçlerce eklemlenen politik projeler, bu türden temsiliyetler ararlar ya da hâlihazırdaki biçimlerini, işlevlerini ve eylemlerini tartışmaya açarlar; (5) devlet sisteminin farklı dalları, daireleri ve ölçekleri arasında daima göreli bir birlik dayatmaya çabalayan ve aynı zamanda böylesi ihtimal dışı bir iç birlikteliği inşa etme çabasının önkoşulu olarak devlet ve çevresi arasındaki sınırları tanımlayan devlet idaresi ve raison d'etat – ya da hükümet rasyonelliğiyle – hâkim devlet projesi; (6) devletin doğası ve amaçlarını kamu çıkarının daha geniş – fakat daima seçici – politik, entelektüel ve ahlâkî vizyonu, iyi toplum, ortak zenginlik ya da toplumsallaştırmanın bazı benzer ilkeleriyle bağlantılandırarak tikel ve evrenseli bağdaştırmaya çalışan hegemonik projeler. Bu projeler, devletin daha biçimsel özelliklerine içerik kazandırmaktadır ve verili konjonktürlerde devletin yapısal ve stratejik değişikliklerini dolayımlayan şey, toplumsal güçlerin rakip projelerde yarışmasıdır.

Sermaye ve devlet

Bazı klasik ekonomistlerin ve neoliberal ideologların iddialarına karşın saf bir kapitalist ekonomi bile piyasa başarısızlığına eğilimli olacaktır. Kâr için rekâbet eden ve kendi eylem özgürlüklerinin sınırlarından kurtulmaya çabalayan bireysel sermayeler, kendi çıkarları için hareket ederler. Bireysel sermayeleri, kendi bakış açılarından kârsız ekonomik ve toplumsal yeniden-üretim için gerekli faaliyetleri üstlenmekten alıkoyan rekâbet, aynı zamanda onları ekonomik ve toplumsal yeniden-üretimin genel koşullarını baltalayan faaliyetlere de yönlendirir. Örneğin, ekonomik yeniden-üretimle ilgili olarak, ne üretim için gereken genel dışsal koşulların (hukuk, mülkiyet ve para gibi) piyasa güçlerince güvenceye alınacağının ve ne de üretimin belirli genel eko-

nomik koşullarının ('kamu malları') doğru miktarlarda ve doğru fiyatlarla sunulacağının garantisi söz konusudur. Bu da sermaye birikiminin önemli koşullarının tedarikinde kısmî ya da genel piyasa başarısızlığının ekonomi-dışı kurumlarca telâfî edilmesi ihtiyacına işaret etmektedir. Bu koşullar, biçimsel olarak rasyonel bir para sistemi, biçimsel olarak rasyonel bir yasal sistem ve kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretimini kapsar. Fakat, yukarıda belirttiğim ve aşağıda da eleş alacağım gibi, başka koşullar da vardır. Bu anlamda, devlet müdahalesi sadece kendine yeterli bir piyasanın etkilerini değiştirmeyi hedefleyen ikincil bir faaliyet değil, aynı zamanda, kapitalist üretim ve piyasa ilişkileri için kesinlikle hayatî bir eylemdir. Çünkü metalar, piyasalar ve/veya politik eylem yoluyla dağıtılmadan önce üretilmelidirler. Dolayısıyla, ekonomik ve politik olan arasındaki kurumsal ayrım göz önüne alındığında, devletin sermaye birikiminin yeniden-dağıtım faaliyetlerine başlayabilmekten önce bu birikimin gerçekleşmesini güvence altına alması gerekmektedir (Muller ve Neususs 1975:43-6; Offe 1972).

Devletin bu çerçevede müdahale edebilmesinin ve etmesinin pek çok yolu vardır. Soyut terimlerle, sermayenin değerlendirilmesi ve toplumsal yeniden-üretimdeki devlet desteği, güç, hukuk ve düzenleme, para, mallar ve hizmetler, bilgi ya da 'ahlâkî ikna' yoluyla ve meta-, makro-, meso- ya da mikro-politikalar biçiminde sağlanabilir. İnceleyeceğimiz gibi, bu türden müdahale araçlarının göreli ağırlığı ve yeterliliği, zaman içinde ve özgül birikim rejimleriyle ilgili olarak önemli ölçüde değişir. Buna karşılık, ekonomik ve toplumsal politikalar arz-taraflı koşullara ve/veya (kurgusal) metalar ya da ticareti yapılmayan mallar ve hizmetlere olan talebe yöneltilebilir. Metapolitikalar, toplumun genel örgütsel kalıplarına dayalı sistemik rekâbet gücünü etkileyen geniş bir yelpazedeki ekonomi-dışı faktörlere hitap ederler (Messner 1998) ve karakterleri rekâbet gücü nosyonları ile birlikte değişir (bkz. Bölüm 3). Makro-politikalar, söylemsel ve kurumsal olarak oluşturulmuş bir ekonominin uzam-zamansal ufukları içindeki genel üretim koşullarının (örneğin altyapı ve emek-gücünün

arzı) tedarikine ve genel olarak dışsal üretim koşullarına (örneğin biçimsel olarak rasyonel hukuk ve para sistemleri) odaklanır. Örneğin, emperyalizm çağında bu, merkez-periferi ilişkilerine göre örgütlenmiş çokuluslu bir ekonomiydi. Atlantik Fordizmindeki makrodüzey ise, ulusal ekonominin Keynesçi ulusal refah devleti tarafından idare edilmesiyle yerleştirildi. Daha yakın zamanlarda, Avrupa Ekonomik Alanı [*European Economic Space*], Avrupa Birliği'nin (AB) müdahalesi için uygun bir makroekonomik çerçeve olarak düşünülüyor ve kurumsallaştırılıyor. Şüphesiz devletler, her üç durumda da, ilgili makrodüzey ekonomisinin dünya piyasası çerçevesindeki daha geniş ekonomik ilişkiler silsilesine yerleştirilmesine dönük politikalar izlediler. Meso-politikalar, bu daha geniş ekonomik sistem içindeki özgül dallar/sektörler ve/veya özgül mekânlar/yerlerle ilgilidir. Ve son olarak, mikro-politikalar 'bireysel' ekonomik birimleri (hane halkı, bireysel işçiler ya da bireysel firmalar gibi) etkiler.

Bu ayrımlar, daima tahlilin tikel ölçeklerine göredir. Bu, AB üyesi devletler için makro-düzeyin Avrupa düzeyinde kısmî yeniden ölçeklendirmesinde ve günümüzdeki küreselleşme çağında meta- ve meso-düzeylerin değişen kapsamında görülebilir. Benzer şekilde, arz- ve talep-taraflı politikalar arasındaki ayrım da, özgül piyasalara, meta zincirlerine ve benzerlerine göredir. Dahası, bu ayrımların sorgulanmadan olduğu gibi doğal kabul edilmiş anlamları savaş sonrası karma ulusal ekonomi krizi sonucunda bozuldukça, Keynesçi ulusal refah devletinin geleneksel politik hedeflerinin yerini neyin alması gerektiği konusundaki tartışmalara yer açılmıştır.

Devletlerin kapitalist ekonomi meselesinde yerine getirebileceği genel işlevlerin kısa ve eksik bir listesi kutu 1.2'de sunulmuştur. Kapitalizmin özgül basamaklarında ve çeşitlerinde kurumsal olarak özgül biçimlere bürünen genel işlevler, tikel basamaklara, tikel basamak çeşitleriyle birikim rejimlerine ve düzenleme tarzlarına göre daha ayırt edici işlevlere eklemlenirler. Karmaşık ve birbirleriyle karşılıklı ilişkili işlevlerin birikimin bakış açısından yeterli biçimde yerine getirileceğinin (bırakınız kapitalist devlet tipinin genel doğasına kazın-

mış garantileri) hiçbir garantisi olamaz. Çünkü, yukarıda savunduğum gibi, kaçınılmaz biçimde eksik ve çelişkili olan sermaye ilişkisinin, saf tekno-ekonomik düzeydeki işlevlerin yerine getirilmesinde bile kaçınılmaz çelişkili etkileri söz konusudur. Dahası, buradaki eksik listeye bakışın da ortaya koyduğu gibi, bu meselelerle ilgili devlet müdahalesi, dar tekno-ekonomik konulardan çok daha fazlasını gerektirir. Daima üretim güçlerinden, sermayenin kâr edebilirliğinden ya da daha genel ekonomik performanstan fazlasını etkiler. Ve daima toplumsal yapışma ve dışlanmanın yanı sıra devlet ve hükümetin meşruluğuyla ilgili daha geniş bir politik bağlamda gerçekleşir. Dolayısıyla, ekonomik ve toplumsal politikalar arasındaki tercihler tipik olarak yaygın birikim stratejileriyle, devlet projeleriyle, hegemonik projelerle ve iyi toplumun genel felsefî ve normatif görüşleriyle bağlantılıdır. Ekonomik ve toplumsal müdahalenin kaçınılmaz politik karakterinin açıkça görüldüğü bir saha, kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretimidir. Zira bu bir vatandaşın varolma hakkını içeren kapitalist devlet tipi ile de ilgilidir (*krş.* Reuten ve Williams 1989).

Emek-gücü ve toplumsal yeniden-üretim

Sermayenin değerli kılınmasında emek-sermaye ilişkisinin merkezîliğine ve sermayenin emek sürecini yönetme hakkını ve ücret ilişkisini güvenceye almak konusunda devletin rolüne zaten kısaca değinmiştim. Şimdi de devletin toplumsal yeniden-üretimdeki rolünü ele alacağım. Bu da toplumsal öznelerin özgül toplumsallaştırma ilkelerine göre gün-be-gün, yaşam boyu ve nesillerarası yeniden-üretimini içerir. Kapitalist toplumsal formasyonlarda toplumsal yeniden-üretim, başlıca (değişen) ücret ilişkisi ve bu ilişkinin birikim adına ve birikim tarafından hükmedilen bir ekonomiye yerleştirilmesi yoluyla ve/veya bunların etrafında örgütlenir. Kapitalist ücret ilişkisinin toplumsal yeniden-üretime uyumlu, piyasa-dolayımlı bir çözüme karşı – özellikle toplumsal yeniden-üretim yaşam-süreci ve nesillerarası yeniden-üretim üzerinde koruma sağlamak için emek gücünün aktif bir üyesi ola-

Kutu 1. 2 ***Kapitalist devlet tipinin bazı işlevleri***

1. Sermaye birikimi için gereken biçimsel olarak rasyonel yasal düzen ve mülkiyet haklarının korunması gibi genel dış koşulların güvenceye alınması.
2. Toprak, para, emek-gücü ve bilginin kurgusal metalaştırılmasını ve böylesi bir kurgusal metalaştırmanın kapsamına ve sonuçlarına karşı koyan değişen güçler dengesinin ve de sermayenin yapısal çelişkileri ve stratejik ikilemlerinin değişen görünüş biçimlerinin ışığında müteakip metasızlaştırılmasını ve yeniden-metalaştırılmasını güvenceye almak. Emek-gücüyle ilgili olarak bu, emek gücünün arzını, emek piyasalarını ve emek sürecindeki istihdam şartlarını yönetmeyi gerektirir.
3. Sermayenin, üretim sürecinde emek-gücünü denetleme hak ve kapasitelerini güvenceye almak ve emek piyasası ile emek sürecinde emek-sermaye ilişkisinin kayıt ve şartlarını düzenlemek.
4. Ekonomik ve ekonomi-dışı arasındaki sınırları tanımlamak ve somut ve söylemsel olarak oluşturulmuş olan değişen rekâbet biçimleri ışığında ve ekonomi-dışının sermaye mantığıyla sömürgeleştirilmesi karşısındaki direnişin ışığında sermaye birikiminin ekonomik ve ekonomi-dışı önkoşulları arasındaki bağlantıları tadil etmek.
5. Genel üretim koşullarının sağlanmasını, özellikle uzun devir zamanı, verili bir aşamaya ve/veya kapitalizm çeşidine uygunluğu ile sermaye-yoğun altyapıyı desteklemek.
6. Üretken güçlerin giderek artan biçimde toplumsal doğası ile artı-emeğin bölüşümü ve toplumsal üretim ilişkilerinin sürekli özel ve rekâbetçi doğası arasındaki temel çelişkiyi idare etmek.
7. Görece istikrarlı birikim dönemleri için zorunlu uzam-zamansal sabitlerin yeniden yapılmasıyla ilgili birbiriyle bağlantılı yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma ve zamansalsızlaştırma (detemporalization) ve yeniden-zamansallaştırma (retemporalization) süreçlerini eklemlemek.
8. Kapitalist çelişkiler ve ikilemlerin, özgül politik örgütlenme ve toplumsal seferberlik biçimleri içinde ve bu biçimler yoluyla dolayımlanırken değişen görünüş biçimlerinin daha geniş politik ve toplumsal yansımalarıyla ilgilenmek.

rak günlük yaşam mücadelesinin ötesine geçtiğinde – etkili olan üç özelliği vardır. İlk olarak, işçiler ve (eğer varsa) bakmakla yükümlü oldukları kişiler, ücretlerini sermayenin ihtiyaçlarını dikkate almaksızın harcamakta serbesttirler, ancak bunu yapmaya meyilli olsalar bile nesnel olarak gerçekleştiremeyebilirler. Dolayısıyla işçiler, sermayenin maddî ihtiyaçlarını karşılayacak emek-güçlerini (genel çalışma kapasitelerinin yanı sıra özgül beceriler, bilgi ve bağlılık da dâhil olmak üzere) yeniden-üretemeyebilirler; emek piyasasına emek-güçlerinin sürekli değerli kılınması lehine olan koşullarda giremeyebilirler (ya da o piyasa içinde kalamayabilirler). Dahası, tüketim normları tikel metalar sunan tikel sermayeler tarafından ortaklaşa oluşturulduğu sürece işçiler, kendilerine olduğu kadar genel sermayeye de zararlı (bazı tikel sermayeler için kârlı olsa bile) tüketim kalıpları benimseyebilirler. İstihdam, emek-gücünün yeterli biçimde yeniden-üretildiği yerde bile uygun bir ücret karşılığı mümkün olmayabilir, ya da hiç olmayabilir. İkinci olarak, ücretli emek, emek sürecinde sermayenin denetimine geçer geçmez, aşırı-sömürü (yoğun çalışma saatleri ya da çalışma yoğunluğu) yoluyla ya da 'tâli' hasar (kazalar ya da meslek hastalıkları) yoluyla yok edilebilir ya da zayıflatılabilir. Çünkü sermaye, emek-gücünün yeniden-üretiminden ve refahından ziyade kendini değerli kılmaya öncelik verme eğilimindedir. Tikel sermayeler, 'beşeri sermayelerini' geliştirmek amacıyla yatırım yapmaya ya da değerindeki düşüşü tazmin etmeye, bunları yapmak kârlı oluncaya dek kesinlikle mecbur değillerdir ve hattâ sermayenin eğitim ve öğretime yetersiz yatırım yapma yolunda genel bir eğilimi olduğu, yaygın biçimde kabul görmektedir. Bu problem, diğer üretim faktörleri arasında yerine yenisi konulabilir bir üretim etkeni olarak emek-gücü ile bir özgül beceriler ve yeterlilikler seti olarak emek-gücü arasındaki çelişkiyle; ve üretim maliyeti olarak ücret ile talep kaynağı olarak ücret arasındaki çelişkiyle bağlantılıdır. En azından bazı üretim rejimi tipleri ve düzenleme tarzları, kısmî çözümleri kurumsallaştırmayı başarırlar. Üçüncüsü, hem emek-gücünün emek sürecinde sömürülmesiyle hem de özel tüketimiyle ilgili olarak, işçiler açısından emek gücünün

yeniden-üretiminde kendi kolektif çıkarlarını savunmak güçtür – özellikle de büyük bir işsiz fakat çalıştırılabilir işçi havuzu varsa.

Emek-gücünün saf piyasa dolayımlı yeniden-üretimiyle ilgili bu problemler, emek gücünün piyasanın başaramayacağı ölçüde yeniden-üretimine yardımcı olacak bir ya da daha fazla ekonomi-dışı (burada, piyasa harici) kurum için bir alan yaratır. Nakit ilişkisinin dışında sarfedilen yerel emeğin rolü burada açıkça önemlidir ve bu nedenle aile ve/veya hane halkı biçimleri (dolayısıyla cinsiyet ve nesillerarası ilişkiler), daima, mücadele alanları olmalarının yanı sıra yönetişimin de ana nesneleridir. Bununla birlikte, okumakta olduğunuz bu çalışma, başlıca devletin bu meselelerdeki anahtar rolleri üzerinedir. Devlet, emek-sürecinin yaşam döngüsü boyunca yeniden-üretimine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunurken, günlük, yaşamboyu ve nesillerarası yeniden-üretimi etkileyerek yerelden ulusüstüne bir ya da daha fazla ölçekte işler. İkili görevi, eğer mümkünse, emek piyasasının değişen (ve sıklıkla öngörülemez) talepleri çerçevesindeki uygun kalifiye emek-gücünün sürekli ve yeterli arzını güvenceye almak ve metalaştırmanın toplumsal yeniden-üretim ve toplumsal yapışma üzerindeki etkilerini dengelemektir (Aumeeruddy ve d. 1978; de Brunhoff 1978; Offe 1985b; Reuten ve Williams 1989).

Dolayısıyla ücret ilişkisi, sosyal politikadan daha fazlasını gerektiren 'toplum meselesine' yönelik geniş politika yelpazesine uygun bir başlangıç noktasıdır. Çünkü, Kaufmann'ın dikkat çektiği gibi:

> Refah devleti derken kullandığımız terim, genellikle sadece devlete değil, aynı zamanda, Alman sosyal bilimcilerin 19. yy ortalarında kesin biçimde formüle ettiği gibi, sivil topluma da atıfta bulunmaktadır. Kanuna göre hükümetin kamu alanı ve piyasa ekonomisinin özel alanı arasındaki 'dolayımlanmaya' 1850'lerde 'Sozialpolitik' olarak atıfta bulunulmuştur (Pankoke 1970). 'Sozialpolitik' İngilizceye 'sosyal politika' ya da 'sosyal yönetim biçimleri' olarak çevrilebilir. Almanca bağlamında sosyal politikanın hedeflediği ana ilgi alanı, yeni oluşturulmuş Alman Devletinde (*Reich*) gelişmekte olan çalışan sınıfların politik ve toplumsal entegrasyonuydu. İngiliz ve İskandinav geleneğinde ise, uzun zamandır, gelişmekte olan emeğin korunması, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler politikaları için hiçbir kapsamlı kavram yoktu.

'Refah devleti' terimi 1930'larda İskandinavya'da kabul edildi fakat İngiltere'de geniş biçimde II. Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlandı. 'Refah devleti' burada toplumsal siyaset ile sosyal politikalardan daha az ilgilidir (2001:17).

Kaufmann'ın ulusal geleneklere atfı, söylemin, devlet politikasının oluşturulmasındaki rolünü bir kez daha göstermektedir. Kaufmann, ekonomik ve toplumsal politika konuları farklı şekillerde yeniden sorunsallaştırıldıkça ve hükümet uygun yeni çözümler önerdikçe ve bu çözümler kurumsallaştırılıp izlendikçe münferit ulusal devletlerde zamanla meydana gelen önemli çeşitliliklere de işaret eder. Ne işçilerin ne de bireysel sermayelerin bu ikilemleri yardımsız çözemeyeceği gerçeği, devletin onları çöz*ebileceği* (ya da çözmesi gerektiği) anlamına gelmez. Nitekim, yukarıda ele alınan diğer devlet işlevlerinde olduğu gibi, devletin bunları nasıl çözmesi gerektiğini önceden bilebilmesi, böylesi toptan çözümler mümkün olsa bile pek olası değildir. Böylesi ekonomik ve toplumsal işlevler, önceden belirlenmiş, özerk ekonomik ve toplumsal politikaların izlenmesinden ziyade, çelişkiye içkin bir sistemde değişen konjonktürlerin etkin idaresini gerektirirler. Bu ekonomik ve toplumsal işlevler, daima, dar anlamda teknik ve ekonomik terimlerle belirlenmekten ziyade geniş biçimde tanımlanan politik mücadeleler içinde ve bu mücadeleler yoluyla dolayımlanırlar. Ve kapitalist toplumlarda politikanın ayırt edici doğasında köklenmiş olan, devletin kendi ayırt edici başarısızlıklarından ve kriz eğilimlerinden etkilenirler. Bu ikilemlerin, şirketlerden başlayarak yukarı doğru çeşitli düzeylerde ve çeşitli ekonomik olmayan alanlarda ele alınmalarına rağmen devlet sadece bu alanlardaki taleplerin temel muhatabı olmakla kalmamış, aynı zamanda bu ikilemleri kendi emek piyasası ve toplumsal politikaları yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak idare etmekte temel bir rol kazanmıştır.

4. Uzam-zamansal Sabitler Üzerine

Sermayeyi bir toplumsal ilişki olarak yeniden-üretmenin ve düzenlemenin, özgül bağlamlarda saf sermaye ilişkisinin eksikliğini tazmin eden bir toplumsal sabit (düzenleme tarzı) gerektirdiğini ve bu yeniden-üretmenin ve düzenlemenin, sermayeye ekonomik ve ekonomi-dışı unsurlarının eklemlenmesi yoluyla özgül bir dinamik kazandırdığını zaten söylemiştim. Bu toplumsal sabit(in), sermaye ilişkisine içkin çelişkilerin ve ikilemlerin idare edilmesinde görece dayanıklı bir yapısal uyumu güvence altına almaya yardımcı olması nedeniyle, hem farklı biçimler hem de kurumlar ve pratikler birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirme eğilimi gösterirler. Bu, uzam-zamansal bir sabitin söz konusu ekonomik ve ekonomi-dışı unsurlarına yapılan dayatmayı da kapsar. Bu kavram, daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir, fakat burada da hakkında bazı kısa yorumlar yapmak uygun olacaktır.

Bu sabitler, yapısal olarak bir birikim rejimi ve o rejimin düzenleme tarzı, verili bir uzam-zamansal sabit çerçevesinde ama bu çerçevenin daha ötesine geçmeden belirli bir yapısal uyum üreterek eş-evrildiğinde ortaya çıkar. Bu, tipik biçimde, bir bütün olarak kurumsal mimari içindeki etkileşimleri etkileyen ve böylece bütün uzam-zamansal sabit mantığını şekillendiren karakteristik yapısal biçimler hiyerarşisiyle ilişkilendirilir. Bu hiyerarşi, bazı yapısal biçimlerin düzenlenmesine (ve belki de ilgili çelişkilerine ve ikilemlerine) diğer yapısal biçimlerden daha büyük öncelik vermeyi gerektirir. Bu öncelikler birikim rejimlerine, büyüme tarzlarına ve yönetişim kapasitelerine göre değişecektir (*krş.* Petit 1999). Örneğin, Atlantik Fordizminde ücret ve para biçimleri düzenleme tarzının tam kalbindeki temel yapısal biçimlerdir; post-Fordizmde ise diğer biçimler daha çok önem kazanır (*bkz.* Bölüm 2 ve 3). Ya da liberal piyasa ekonomilerinin yerine-yenisi(nin)-konulabileceği bir üretim faktörü olarak emek-gücüne ve bir üretim maliyeti olarak ücrete daha çok ağırlık verirken, daha koordineli kapitalist ekonomiler sözde beşeri sermaye kılığındaki emek-gücüne ve talep kaynağı olarak ücrete yeniden önem verebilir-

ler. Stratejik olarak, kapitalizmin çelişkileri ve ikilemlerinin soyut anlamda çözülemez olmaları nedeniyle, özgül uzam-zamansal bağlamlardaki çeşitli ekonomik ve politik ölçeklerdeki özgül birikim stratejilerin formülasyonu-gerçekleştirilmesi yoluyla – eğer çözülüyorlarsa da kısmen ve geçici olarak – çözülürler. O zaman, bir kez daha, birikim stratejilerinin (ve ilgili devlet projelerinin ve ilgili olduğu yerlerde, hegemonik vizyonların) önemi nedeniyle, sermaye birikiminde eyleyicinin ve söylemin önemini fark ederiz. Böylesi uzam-zamansal sabitler, içlerinde yapısal uyumun güvence altına alındığı ana uzamsal ve zamansal sınırları tehdit ederler ve bu uyumu güvence altına almanın bazı bedellerini bu sınırların dışına taşırlar. Bu sınırlar içinde bile bazı sınıflar, sınıf fraksiyonları, toplumsal kategoriler ya da söz konusu uzam-zamansal sınırlar içinde yerleşik diğer toplumsal güçler marjinalleştirilir, dışlanır ya da baskı altında kalır. Dolayısıyla, uzam-zamansal sabitler, birikim rejimlerinin ve o rejimlere ait düzenleme tarzlarının bağımlı olduğu kurumsallaşmış uzlaşmaları da kolaylaştırır ve ardından cisimlendirir. Bu, uzlaşma dışında kalan içsel ve dışsal mekânların süper-sömürüsünü, doğanın ya da miras kalmış toplumsal kaynakların süper-sömürüsünü, problemlerin gelecekte belirsiz bir tarihe ertelenmesini ve şüphesiz özgül sınıfların, katmanların ya da diğer toplumsal kategorilerin sömürüsünü ve/veya bunlara baskı uygulanmasını içerebilir. Atlantik Fordizminin uzam-zamansal sabitini ve ayrıntılı tahlilini gelecek bölümde ele alıyorum.

En azından, bu tür uzlaşmalar uzun-vadeli birikim için elzem işlevlerin veya işleyişlerin hâmili olarak hareket eden güçleri marjinalleştirdikçe sermaye dolaşımındaki önemli dengesizliklerin, orantısızlıkların ya da çözülmelerin artması, bu güçlerin elini kuvvetlendirecek ve – belirli bir birikim rejimi, düzenleme tarzı, devlet biçimi ya da uzam-zamansal sabitle ilgili – kurumsallaşmış uzlaşmaların bozulmasını mümkün kılacaktır (*krş.* Clarke 1977). Bu tür krizler, sermaye dolaşımı birliğinin yeni birikim stratejileri ve düzenleme tarzları yoluyla zorla yeniden dayatılmasını yönetme çabalarını tipik biçimde tetikledikleri sürece, sermaye birikiminin daima geçici, kısmî ve istikrarsız olan yeniden-dengelenmesindeki bir yönlendirme mekanizması

olarak hareket eder (*krş.* Hirsch 1976,1977; Lindner 1973; Wirth 1977).

Etrafında bu tür sabitlerin inşa edildiği temel ölçekler ve zamansal ufuklarla, bunların tutarlılıklarının kapsamı, zaman içinde ciddî şekilde değişir. Bu, farklı eylem sınırlarının, çerçevelerinin ya da cephelerinin örtüşmesindeki değişkenlikte ve farklı ölçeklerin değişen önceliğinde kendini gösterir. Örneğin, politik sınırlar, ortaçağa ait çokbiçimlilik, Westphalian şartı ve post-Westphalian karmaşıklığı ile karakterize edilmiştir. Benzer şekilde, kapitalizmin pekişmesi, kentler ulusal ekonomik sistemlerle bütünleştikçe ve ulusal toprak devletlerinin politik iktidarına boyun eğdikçe kent ölçeğinin ulusal tutulmasına tanık olmuştur. Ve ulusal ölçek de, o zamandan beri ulusal art bölgelerden ziyade diğer küresel kentlere yönelen küresel kent şebekesinin yükselişinin tehdidi altındadır (krş. Braudel 1984; Brenner 1999a, 1999b; Taylor 1994). Yeniden ölçeklendirmenin bazı sonuçlarını bölüm 5'te ele aldım.

Bu fikirlerin, çeşitli eylem ölçeklerinde ve farklı zaman ufuklarında birikim stratejileri, devlet projeleri ve hegemonik projeler için önemli sonuçları vardır. Çünkü bunların her biri sırasıyla, birikimde, devlet faaliyetlerinde ve toplumsal formasyonlarda sınırlı olan yerelleştirilmiş yapısal bir uyumun elde edilmesi amacıyla farklı sistemler ve yaşam-dünyası arasındaki faaliyetlerin stratejik koordinasyon çabasını içerir. Toplumsal güçler arasında birikim stratejileri, devlet projeleri ve hegemonik vizyonlar üzerine rekâbetin yanı sıra, stratejiler arasında ayrı ayrı tahayyül edilmiş olan kendi alanlarına hükmetmek amacından kayklanan bu türden bir rekâbetten doğacak potansiyel ayrılmalar için de bol bol yer vardır. Bu bağlamda, çelişkileri ve çatışmaları uzlaştırmayı ve çeşitli eylem ölçekleri ve sahalarındaki ikilemleri çözmeyi hedefleyen stratejileri, projeleri ve vizyonları eklemlemek amacıyla, entelektüel güçlerin bireysel ya da toplu, serbest ya da düzenlenmiş bir tavırla sürdürdükleri mücadeleleri ve rekâbetleri aracılığıyla koydukları rol anahtar niteliktedir (krş. Gramsci 1971; Jessop 1990b; Portelli 1973). Bu rekâbet ve mücadelelerdeki temel güçler, örgütlenmiş çıkarlar, politik partiler ve toplumsal hareketlerdir ve bu

konulardaki hegemonya mücadelesinin dolayımlanmasında merkezî konumu kamusal alandan ziyade kitle iletişim araçları almaktadır. İlerdeki bölümlerde bunun birçok örneğini göreceğiz.

Farklı kurumlar, aygıtlar ya da eyleyiciler, verili bir uzam-zamansal sabitin parçası olarak, öncelikle ikilemin bir ya da diğer ucunda uzmanlaşabilir, onunla farklı zaman ufuklarında meşgul olabilir ya da farklı zamanlarda farklı özellikleriyle ilgilenebilirler. Devlet de, kurumlar, aygıtlar ve eyleyiciler arasındaki dengeyi, koşullar değişirken sorumlulukları ve kaynakları bunların politik destek ve meşruiyet için rekâbet etmelerine yol açacak şekilde yeniden düzenleyerek değiştirebilir vs. Böylesi stratejiler, tamamen devlet içinde izlenebilir ya da devletle, devlet harici yönetişim tarzları arasındaki bölüşüme yayılabilir. Farklı kriz yönetimi ya da politika-üretim tarzlarının sınırlarından kaynaklanan potansiyel problemlerle baş etmenin bir diğer yolu da, farklı eylem ölçekleri ve zaman ufukları arasındaki değişken politika vurgularından geçmektedir. Örneğin, Atlantik Fordizminde, ulusal devlet, makroekonomik çerçeveyi belirlemiştir; yerel devlet, ulusal olarak belirlenmiş politikaların çoğu için ulusal devletin yansıtıcısı olarak görev yapmıştır; çeşitli uluslararası rejimlerdeki hükümetlerarası işbirliği de, ulusal ekonomik büyüme için gerekli koşulları sağlamıştır. Benzer şekilde, çağdaş neo-liberal birikim rejimlerinde, arz-tarafının uluslararası ve ulusal düzeyde özsel (biçimsele karşıt olarak) koşullarının mekân içinde ve mekân boyunca sermaye akışları lehine göreli ihmali, özgül üretken sermayeler arasındaki birçok karşılıklı maddî bağımlılık biçiminin yer aldığı bölgesel, kentsel ve yerel seviyelerdeki daha müdahaleci politikalarla kısmen telâfî edilmesine yaramıştır (Gough ve Eisenschitz 1996). Bu da, yerel ya da bölgesel kaynakların gelişimini yönlendirmek ve teşvik etmek amacıyla yeni yerel ya da bölgesel ortaklık biçimleri ortaya çıktıkça, yerel devletlerin neden yeniden örgütlendiğini açıklamaya yardımcı olur (*bkz.* bölüm 5).

Uzam-ölçeksel işbölümünün bir diğer örneği, modern devlet sistemine içkin olan dış ve iç ilişkiler arasındaki ayrımdır, öyle ki devlet

aygıtının bazı bölümleri dışsal ilişkilerde bazıları da içsel ilişkilerde uzmanlaşır. Bununla birlikte, küreselleşmenin ve rekâbet edebilirliğin yeni biçimlerinin büyüyen etkisiyle, devlet emeğine içkin bölünmeler de değişmektedir. Dolayısıyla, sadece dış ve iç politika arasındaki ayrımın bulanıklaşması değil; ulusaltı hükümetler de artık sınır-ötesi işbirliği, uluslararası yerelleştirme ve benzerleri yoluyla dış (ekonomik) politika ile meşgul olmaktadır, aynı zamanda ulusüstü oluşumlar da, ulusaltı politikaların yeniden çizilmesine ve bu politikalardaki tutum değişikliğine müdahele etmektedir.

Farklı zaman ufuklarında çelişkilere, ikilemlere ve paradokslara tepki olarak farklı kurumlar, aygıtlar ve eyleyiciler arasında zamansal iş bölümü de olabilir. Bu, kurumlar içindeki planlama ve yürütme arasındaki geleneksel ayrımda ve kuruluşlar arasında farklı zaman ufuklarına verilen öncelikte görülebilir (örneğin bankalar ve merkez bankaları, bilgisayar programlı arbitraj fonları ve uzun vadeli risk sermayesi fonları). Benzer şekilde, korporatist düzenlemeler, genellikle, karmaşık, karşılıklı birbirine bağımlılıklar – ilgili politika alanlarını seçimle ilgili dalgalanmaların ve parlamento içi kavganın kısa vadeli zaman ufukları dışına taşıyarak – uzun vadeli işbirliği gerektirdiğinde, uzun vadeli ekonomik ve toplumsal meseleleri ele almak amacıyla yapılmıştır. Bu kurumlar her iki durumda da, aygıtlar ya da eyleyiciler arasındaki ilişkileri, kaynakları farklı biçimlerde tahsis edip bunların değişen koşullarda meşruiyet amaçlı rekâbetlerine izin veren yeniden-dengeleme faaliyetleri için alan vardır.

5. Yönetişim ve Metayönetişim

Sermaye ilişkisinin kurucu eksikliği, birikimin çelişkileriyle ikilemleri – bu problemleri kontrol altına almak, yerlerini değiştirmek ve ertelemek için gelişen –, uzam-zamansal sabitler, süregelen idare, idare-i maslahat ve kriz yönetimi çabaları için bir alan yaratır. Yönetişim ve metayönetişim, bu tür konuları ve bunların ekonomik ve toplumsal müdahale için sonuçlarını ele almak için yararlı kavramlardır. Burada yönetişim, – basit ikili etkileşimlerden karmaşık toplumsal işbölümü-

ne kadar uzanan – her türden bağımsız toplumsal ilişki koordinasyonuna yapılan atıftır. Üç ana biçim özellikle ayrılmıştır: Mübadele anarşisi (örneğin piyasa güçleri), komuta hiyerarşisi (örneğin, devletin buyruksal koordinasyonu) ve kendi kendine örgütlenme heterarşisi (örneğin ufuksal şebekeler). Ara sıra bu üçüncü biçime de bir yönetişim olarak atıfta bulunacağım, ancak dar anlamda mı yoksa geniş kapsamda mı atıfta bulunduğum içerikten açıkça anlaşılabilecektir. Diğer iki biçime olasılıkla âşina olunduğu için burada heterarşi üzerine odaklanacağım. Bu da, kapsamlı karşılıklı birbirine bağımlılık ilişkileri olan bağımsız aktörlerin karşılıklı yararlı ortak projeler geliştirmek ve bu durumlarda kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak olan çelişkilerin ve ikilemlerin yönetilmesinde sürekli diyalog ve kaynak-paylaşımına dayalı olacak şekilde kendi kendine dönüşlü örgütlenmesini içermektedir (her üç tip hakkında daha kapsamlı tartışma için bkz. Bölüm 6). Bu temelde örgütlenmiş yönetişimin iktidar ilişkilerinde tam bir simetri ya da hak ve menfaatlerin bölüşümünde tam bir eşitlik içinde olması gerekmez: Nitekim, yönetişim sürecine fiilen katılan 'hissedarlardan' ya da yönetişim nesnesinden neredeyse tamamen bağımsız olarak tam bir eşitliğin sağlanması, son derece olasılık dışıdır. Bu başlangıç tanımında söz konusu olan şey, karmaşık karşılıklı bağımlılık karşısında ilgililerin refleksif kendini-örgütlemeye olan bağlılığıdır. Sahip olabilecekleri herhangi genel bir ilintiye ek olarak bu üç koordinasyon biçimi, daha genelde sermaye ilişkisinin ve kapitalist toplumsallaştırmanın farklı yönleriyle de örtüşür (Bölüm 6). Bu anlamda, her üç koordinasyon biçimi de, sermaye birikiminin bizzat kendisi yeniden-üretildikçe, farklı zamanlarda farklı ağırlıklarla olsa da yeniden-üretilme eğilimi gösterirler.

Yönetişim mekanizmasının ve pratiklerinin, ölçeksel ve uzamsal iş bölümünü düzenlemekte ve farklı zaman ölçeklerine ve dönemlerine özgül görevler paylaştırmakta anahtar rolleri vardır. Fakat, daha genel olarak düzenleme tarzları gibi, bu yönetişim mekanizmaları ve pratikleri de sermaye birikimi sırasında istikrarsızlaştırılabilirler. Çünkü sermaye birikimi, kendini düzenlemek ve/veya yönetmek için ku-

rumsallaştırılmış biçimlerden daima kaçma eğilimi gösterir ve bu şekilde, o aynı birikim sürecinin daha önce etrafında örgütlendiği istikrarsız uzlaşmalar dengesini değiştirebilir hattâ bozabilir. Birikim için bazı anahtar koşulların ihmali, bu ihmali ele alma konusunda giderek artan gerilimlere yol açar (ya krizlerin oluşumu yoluyla ya da süregelen birikim için önem taşıyan ve bu ihmalden olumsuz etkilenen toplumsal güçlerin harekete geçirilmesi edilmesi yoluyla). Bu, ekonomi içerisinde ekonomik çatışmalar kadar, fiyat hareketlerine de yansır, politik sistemde ise politik protestolar vs. kadar kamuoyunda ve elit düşüncesindeki kaymalarda da görülür. Metayönlendirme (bazen metayönetişim olarak adlandırılır) işte burada toplumsal güçler çeşitli yönetişim mekanizmalarıyla birlikte dengede durmaya (aralarındaki göreli dengeyi ayarlamaya) ve kendi göreli önemlerini değiştirmeye çabalarken devreye girer. Birlikte dengede durma, Dunsire'a (1996) göre, karşılıklı karmaşık bağımlılıkların farklı koordinasyon biçimlerinin genel örgütlenmesi ve dengelenmesi ile ilgilidir. Az çok ayrı anarşik piyasa mübadelesi sahaları, hiyerarşik örgütlenmeler ve heterarşik kendi kendine örgütlenmeler içindeki metayönlendirme pratiklerine ek olarak, bu farklı koordinasyon tarzları arasında evrim geçirmekte olan ilişkiyi yönlendiren daha genel pratikler için de geniş bir alan vardır. Bu tür pratiklere olan ihtiyaç, gelişmekte olan bir dünya toplumunda yönetişim mekanizmalarının geniş dağılımına bağlı olarak özellikle şiddetlidir ve bunun karşılığında en ücra köşelere kadar ilgilenebilmek amacıyla uygun makro-örgütsel ya da sistemlerarası kapasitelerin inşasına duyulan ihtiyaç, birbirine bağımlılıkların karmaşıklığında artmaktadır.

6. Sonuç Değerlendirmeleri

Bu bölümde, ekonomik ve toplumsal yeniden-üretim çalışmasına bir bağlam kazandırılması amacıyla, bir üretim tarzı ve düzenleme nesnesi olarak kapitalizmin bazı temel özellikleri, kapitalizmin göreli stabilizasyonunun güvenceye alınmasında bilhassa uzam-zamansal sabitin önemine dikkat çekilerek anlatılmıştır. Kapitalist devlet tipi, devlet

müdahale tarzları, devletin ekonomik ve toplumsal politik işlevleri ve refah rejimleriyle ilgileri hakkında bazı temel düşünceler ortaya konmuştur. Ve aynı zamanda yönetişim ve meta-yönetişim konularına ve kendi özgül dinamiklerine dair bazı genel temalar ve kavramlar da ortaya konmuştur. Bu fikirler, sonraki bölümlerde değerlendirilmekte, eklemeler yapılmakta ve nitelendirilmektedir.

Bu savlarla, devletin, sermaye birikimi, toplumsal yeniden-üretim, ölçek ve yönetişime göre değişen biçim ve işlevlerinin dört-boyutlu bir tahlili için zemin hazırlanmıştır. İlk boyut, tikel sermayelerin ve genel sermayenin bakış açısından kârlı özel işlerin ihtimal dışı sürekliliği için gereken koşulların sağlanmasında devletin kendine özgü rollerine atıfta bulunmaktadır. Bu, ekonomik politikanın sahasıdır. Önemlidir, çünkü piyasa güçleri tek başlarına bu koşulları güvenceye alamazlar ve piyasa harici mekanizmalarla tamamlanmalıdır. İkinci boyut, emek-gücünün, günlük, yaşamboyu ve nesillerarasında temellenen yeniden-üretim sorunsalının koşullarının, tikel sermayeler, genel sermaye ve işçilerin (hem işçiler hem vatandaşlar olarak düşünüldüğünde) bakış açısından nasıl güvenceye alındığına atıfta bulunmaktadır. Mesele, elinizde bulunan kitapta tanımlandığı şekliyle toplumsal politikanın sahasıdır. Önem taşımaktadır, çünkü emek-gücü kurgusal bir metadır. Çünkü, emek piyasalarında alınıp satılmasına ve üretime değer ekleyebilmesine rağmen kendisi doğrudan kapitalist şirketler içinde ve bu şirketler tarafından özel kâr elde etmek amacıyla (yeniden-) üretilmez. Emek-gücü, piyasa ekonomisine dışarıdan girer. Bu, güvenli bir gelirin ve diğer varlıkların yokluğunda kendi idamesiyle ve sermayenin ihtiyaçlarına bireysel ve kolektif uygunluğuyla ilgili ekonomik problemler; toplumsal katılımla ve yapışmayla ilgili – yatırımları çekme konusunda önemli – toplumsal problemler; bu alanda devlet müdahalesinin meşruluğuyla ilgili politik problemler doğurur.

Üçüncü boyut, bu iki faaliyet dizisinin ölçeksel örgütlenmesine, tipik biçimde bir ölçeğin birincil olduğu uzam-zamansal sabitler yoluyla yapısallaştırılmış belirli bir uyumun nasıl verildiğiyle ilgilidir. Dolayısıyla buradaki ana konu, eğer varsa, ekonomik ve toplumsal

politikaların – diğer ölçeklerde desteklenseler ya da uygulansalar bile – belirlendiği birincil ölçektir (*bkz.* özellikle Collinge 1999). Ekonomik ve toplumsal politikalar politik olarak dolayımlandığından ve politik örgütlenmenin birincil ölçekleri, ekonomi ve toplumsal hayatın ölçekleriyle çakışmayabileceğinden bu önemlidir. Dördüncü boyut, eğer varsa, emek-gücünün yeniden-üretimini ve kapitalist kârlılığı kolaylaştırmada piyasa güçlerini tamamlayan ana mekanizmayla ve daha genel olarak bu üretim tarzlarının ya da yönetişimin göreli ağırlığının tutarlı bir şekilde nasıl sürdürüleceğiyle ilgilidir. Bu önemlidir, çünkü devlet, piyasa başarısızlıklarının ve yetersizliklerinin aşılması için çaba sarf edilen birçok mekanizmadan sadece biridir. Kapitalizmin genel dinamiği ve daha geniş toplumun doğası mekanizmaların özel bileşimine bağlıdır. Bu dört boyutu yerine oturttuktan sonra şimdi de Keynesçi ulusal refah devletinin ana özelliklerini sergileyerek, kriz-eğilimlerini açıklayacağım ve yerinin eğilimsel olarak yeni bir refah rejimi biçimi ile değiştirilmekte olduğunu savunacağım.

2
Keynesçi Ulusal Refah Devleti

Bu bölümde, Atlantik Fordizmi ekonomilerindeki savaş-sonrası devletin, yani ABD, Kanada, Kuzey-batı Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın stilize bir modeli inşa edilmektedir. Bu ekonomileri iki nedenden dolayı Atlantik Fordist olarak karakterize ediyorum. İlk önce, büyüme dinamiği büyük oranda yerel temelli (ya da otosentrik) olmasına rağmen, Fordist birikim rejiminin yayılması, Amerikan endüstriyel paradigmasının Kuzeybatı Avrupa'ya yayılması yoluyla gerçekleşmiştir ve ikinci olarak da çeşitli transatlantik uluslararası rejimler tarafından desteklenmektedir (van der Pijl 1984; Rupert 1994). Bu rejime Avustralya ve Yeni Zelanda da eklenmiştir, çünkü aynı dönemde İngiliz hegemonyası altında örgütlenen ekonomik ve politik bir blokla bütünleşerek, Amerikan askerî ittifaklarına dâhil olmuşlardır. Atlantik Fordizmi, kısaca, ve Keynesçi ulusal refah devletinde (ya da KURD) söylemsel, kurumsal ve pratik olarak somutlaşmış ayırt edici bir düzenleme tarzı aracılığıyla güvence altına alınmış olan seri üretim ve kitlesel tüketimin bereketli otosentrik döngüsüne dayalı bir temelden yükselen bir birikim rejimi olarak tanımlanabilir. Atlantik Fordizmini aşağıda daha ayrıntılı tanımlayıp ideal tipik devletin dört ana özelliğini değerlendirdim. Fakat aynı zamanda, farklı ulusal ekonomilerin, toplumların ve devletlerin bu geniş ideal-tipik matriste farklı ekonomik büyüme tarzları, farklı refah rejimleri ve farklı yönetişim

biçimlerine doğru eğilerek ideal tipten nasıl saptıklarını da dikkat çektim. Daha sonra da KURD'nin Atlantik Fordizminin uzam-zamansal sabitini güvenceye almakta neden anahtar bir rol oynadığını açıkladım. Bölüm, tipik KURD'deki kriz-eğilimleri ile sona ermektedir.

1. Atlantik Fordizmi Üzerine

Burası Fordizm ve post-Fordizm hakkındaki literatürün bir eleştirisine girişme yeri değil (bkz. Amin 1994; Boyer ve Durand 1997; Jessop 1992a) ancak Fordizmin kısa bir açıklaması uygun olacaktır (post-Fordizm üzerine bkz. Bölüm 3). Fordizm beş açıdan tahlil edilebilir: (1) teknik ve toplumsal işbölümünün tikel yapılanması olarak görülen emek süreci; (2) kapitalist üretim ve tüketimin büyümesini yapısal olarak destekleyen bir büyüme kalıbındaki bir makroekonomik rejimi içeren birikim rejimi; (3) verili bir birikim rejimi ve bu rejimi 'yönlendiren' bir normlar, kurumlar, örgütsel biçimler, toplumsal şebekeler ve davranış biçimleri topluluğu olarak tanımlanan bir düzenleme tarzı; (4) toplumsallaştırma tarzı, yani, hâkim birikim rejimini ve ekonomik düzenleme tarzını tamamlayan ve böylece toplumun daha geniş bir kesimindeki hâkimiyet koşullarını güvence altına alan kurumsal bütünleşme ve toplumsal yapışma kalıbı ve (5) önceki dört başvuru noktası arasındaki olumsal karşılıklılıkla karakterize edilen toplumsal bir formasyon olarak. Bu bölüm, Fordizmi işaret edilen açılarından ele almaktadır: Ek olarak, Bölüm 4'te uzam-zamansal sabitleri, söz konusu beş boyutu boydan kesen ve bir birikim rejimi ve düzenleme tarzı olarak Atlantik Fordizminin bazı kısıtlamalarını ortaya çıkaran altıncı perspektif araştırılmaktadır.

Ayırt edici bir emek süreci olarak Fordizm, başlangıçta, daha geniş olan herhangi bir bağlantıdan bağımsız özgül bir üretim süreci olarak düşünülebilir. Bu anlamda, kitlesel işçinin yarı-kalifiye emeğiyle işleyen hareketli montaj bandı temelinde seri üretimi gerektirir. Dolayısıyla, seri üretimin hâkim olduğu bir işletmenin diğer emek süreçlerini de kapsamayacağı ya da işçi tiplerini çalıştıramayacağı ve/veya verili bir dal, bölge ya da daha geniş ekonomik mekân içinde bunlar-

la bağlantılandırılamayacağı anlamına gelmez. Bu tür durumlarda anahtar nokta, seri üretimin ekonomik dinamizmin ana kaynağı olmasıdır.

İstikrarlı bir makroekonomik büyüme tarzı olarak Fordizm, katı, ideal-tipik anlamında seri üretime dayalı bereketli bir büyüme döngüsünü, ölçek ekonomilerine dayalı olarak artan üretkenliği, üretkenlikle bağlantılı olarak artan geliri, artan ücretlere göre artan kitlesel talebi, tam kapasite kullanımına dayalı olarak artan kârları ve gelişmiş seri üretim araçlarına ve tekniklerine artan yatırımı içerir. Bu büyüme tarzının gerçekleşmesi için ekonominin her dalının Fordist üretim tekniklerinin hâkimiyetinde olması gerekmez: Önde gelen sektörlerin Fordist olması yeterlidir. Nitekim Fordist seri üretiminin yayılım için kitlesel bir pazar bulması gerekiyorsa, o halde, yukarıda belirtildiği şekliyle Fordizmin çok ötesinde, geniş bir emek süreçleri yelpazesi gerektiren tamamlayıcı malların (petrol, çelik, elektrik, yollar ve iskân gibi) ve hizmetlerin (perakendecilik, reklâmcılık, tüketici kredisi ve dayanıklı tüketim mallarının servisi gibi) üretiminde de uygun bir büyüme olmalıdır.

Bir ekonomik düzenleme tarzı olarak Fordizm beş yapısal düzenleme tarzı temelinde ele alınabilir: Teşebbüs biçimi ve rekâbet tarzları, ücret ilişkisi, para emisyonunun doğası ve kredi ilişkileri, devletin biçim ve işlevleri, uluslararası rejimlere dahil edilme şekli (Boyer 1990). Tipik Fordist teşebbüs biçimi, merkezî denetime tâbi, farklı ve çok bölümlü, merkezsizleştirilmiş örgütleri içeren büyük korporasyonlardaki mülkiyet ve denetim ayrımını gerektirir: Ölçek ve pazar payı ekonomilerine – içsel yayılma kadar birleşmeler ve kazanımlar da dâhil olmak üzere – dayalı bir büyüme arayışı ve maliyet-artı fiyatlandırma stratejileri. Fordist ücretlendirme ilişkisi, sorumlu sendikacılığın meşruiyeti ve toplu görüşmeler kadar büyük işyerleri tarafından tanınmaya da dayalıdır; ve de sorumlu sendikanın (ya da en azından sendika liderlerinin) yönetimin yönetme hakkını tanımasına. Bu bağlamda, ücretler üretkenlikte büyümeye ve perakendedeki fiyat enflasyonuna bağlanır. Para emisyonu ve kredi politikaları, yayılmacı,

fakat ılımlı enflasyonist bir çevredeki kayıpların ve borçların toplumsallaştırılmasına ve ulusal ekonomilerdeki toplam etkin talebin güvence altına alınmasına yönlendirilir. Bu bağlamda, anahtar ücret görüşmeleri seri üretim endüstrilerinde yapılacaktır: Buradaki oran daha sonra işçiler arasında karşılaştırılabilirlik talepleri yoluyla ve artan oranlı vergilerle finanse edilen refah yardımlarının ekonomik olarak etkin olmayanlara endekslenmesi yoluyla yayılacaktır. Yetersiz talebe bağlı tüketim azlığına ve/veya ücretin tetiklediği bir kâr daralmasına[1] doğru herhangi bir eğilim, tüketici eşyaları sektöründe üretkenliğin ve ücretlerin benzer bir yelpazede hareket etmesi halinde, karşılığı ile denkleştirilebilir. Fordist büyümenin bereketli döngüsünün sürdürülebilmesi için, KURD biçimindeki devlet, bu hassas dengeye sermaye dolaşımlarının ve tüketim malları endüstrilerinin bütünleştirilmesi, emek-sermaye arasındaki bireysel ve toplumsal ücret üzerine anlaşmazlıkların idare edilmesiyle katkıda bulunur. Kamu sektörü istihdamının ve kolektif tüketimin yayılması da burada rol oynar (bkz. aşağıda ve Bölüm 4). Bu kalıp, genel kitle talep seviyesi üretkenlikle orantılı biçimde artmaya devam ettiği sürece, ikili emek piyasalarına ya da sendikasızlaştırılmış firmalara ya da sektörlere son vermeyi gerektirmez. Uluslararası para, ticaret, yatırım, enerji ve güvenlik rejimleri, Atlantik Fordizminin ekonomik ve politik mekânındaki koşullara yöneltildikleri sürece, temelde Amerikan hegemonyasındaki ulusal ekonomilerin Fordist büyümeyi sürdürebilmelerine ve kapitalist dünya piyasasındaki uluslararası ticaretin ve yatırımların düzenli yayılımının desteklenmesine hizmet ederler.

Genel bir toplumsal örgütlenme kalıbı (toplumsallaştırma) olarak

Fordizm, işçinin beşikten mezara kadar olan ihtiyaçlarını karşılaması için bireysel ve/veya toplumsal ücrete bağımlılığını; standartlaştırılmış kolektif malların ve hizmetlerin bürokratik devlet tarafından tedarik

[1] Bkz. Lipietz 1982. Lipietz aynı zamanda, Fordizmin bereketli döngüsünün de, eğer sermaye/çıktı oranı büyümeyecek ve kârları baskılayacaksa, sermaye malları sektöründe artan üretkenliğin sermayenin artan teknik kompozisyonunu (ya da üretimin sermaye yoğunluğunu) karşılamasını gerektirdiğine dikkat çekmektedir.

edilmesinde ve çekirdek hane halkının standartlaştırılmış tüketiminde büyümeyi; bürokratik devletin emek ve sermaye arasındaki çatışmaları ve Fordizmin hâkimiyeti, bürokratizm, kolektif tüketim ve benzerlerinden kaynaklanan toplumsal gerilimlerin idare edilmesindeki anahtar rolünü; Fordist tüketim kalıpları ya da yaşam biçimi alanları olarak şehir ve banliyölerin önemli rolünü içerir. Dolayısıyla, kısacası, elimizde kentsel-endüstriyel, 'orta-kitle', ücretli bir toplum(umuz) mevcuttur.

Daha geniş ifadelerle, 1945 sonrası küresel yayılmanın dinamiği, bir emek süreci olarak Fordizmin ABD'den (savaşarası dönemde zaten hâkimiyet kurma yolunda olduğu yerden) diğer Atlantik Fordist ekonomilere kesintisiz yayılmasına paralel olarak bu genişletilmiş mekânda seri üretim ve kitle tüketim dinamiğinin pekiştirilmesine dayalıydı. Bu en çok İngiltere, Fransa ve Almanya'nın büyük ekonomileri için geçerliydi.[2] Bu üç ülkenin ulusal ekonomileri, büyük oranda genişleyen iç piyasalara dayalı büyümeyle, temelde Fordist bir dinamik kazandı. Küçük, açık ekonomiler de (Avusturya, Danimarka, Yeni Zelanda, İsveç, Kanada ve Avustralya gibi[3]) bir KURD ile kitlesel tüketim toplumuna doğru hareket edebildiler, çünkü transatlantik dinamiği kesin biçimde önde gelen ekonomilerin önde gelen Fordist sektörleri tarafından şekillendirilen uluslararası işbölümünde köşe taşlarını tutmuşlardı. Bu, onların sahip oldukları herhangi bir dinamik Fordist sektör kadar, Fordist olmayan sektörlerde de (küçük parti sermaye malları, lüks tüketim malları, tarımsal mallar, hammaddeler) kârlara ve artan ihracat talebine dayanarak yayılan kolektif tüketimi ve bu kolektif tüketimin yükselen standartlarını finanse etmelerini

[2] Şüphesiz tüm ekonomilerin kendilerine has özellikleri vardır; fakat burada Almanya'nın genel büyüme dinamiği içindeki ihraç-yönelimli sermaye malları endüstrisinin önemi nedeniyle farklı olduğunu belirtmeye değer. En azından, Almanya'nın genel ekonomik performansı ve ülkede kitlesel tüketimini geliştirme kapasitesi, bu sermaye mallarına karşı büyük oranda Atlantik Fordizminin genel dinamiği tarafından oluşturulan talebe bağlıydı.

[3] Avustralya ve Kanada küçük ekonomiler olarak tanımlanmaktadır, çünkü çok geniş topraklarına rağmen nüfusları ve çıktıları görece küçüktür.

mümkün kıldı. Bu küçük açık ekonomiler, kendi farklı KURD çeşitlerine uygun bir ekonomik mantığın yanı sıra aynı zamanda politik bir mantık da oluşturdular (bkz. aşağıda). Kısaca, söz konusu ekonomi, Atlantik Fordizmine dâhil edilen bir ekonominin kendisinin hâkim bir Fordist yapısı ve mantığının olmadığı yerde, ancak Fordizmin genel büyüme dinamiğinin dışında kalmaktan ziyade içerden pay alacaksa, o zaman hâkim Fordist mantığı tamamlayıcı bir büyüme tarzına ihtiyaç duyacaktı. Üretim rejimlerinin ve düzenleme tarzlarının (KURD dâhil olmak üzere) bu yollarla yapısal eşleşmesi ve eş-evrimi, kriz biçimlerini ve kriz-yönetimine dair beklentileri şekillendiren yol-bağımlı (ancak belirlenimci değil) yapısal bir uyum oluşturdu.

2. KURD

Atlantik Fordizminde kapitalist devlet tipinin biçim ve işlevleri, Keynesçi ulusal refah devleti temelinde yararlı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu dörtlü yapıdaki her terim KURD'nin *ayırt edici* özelliklerini öne çıkarmaktadır, ancak *soysal* özellikleri ve diğer kapitalist devlet tiple-

Tablo 2.1 Keynesçi Ulusal refah devleti (KURD

Ayırt edici ekonomik politikalar dizisi	*Ayırt edici toplumsal politikalar dizisi*	*Birincil ölçek (eğer varsa)*	*Piyasa başarısızlığını tazmin etmek için birincil araçlar*
Tam istihdam, talep yönetimi, kitle üretimi ve tüketimini desteklemek için altyapı sağlanması	Toplu görüşme ve devlet kitle tüketimi normlarını genelleştirmeye yardımcı olur. Refah haklarının yayılması	Merkezî dağıtım kadar yerel dağıtımla da ekonomik ve toplumsal politika belirlenmesinde ulusal ölçeğin göreli birincilliği	Piyasa ve devlet bir 'karma ekonomi' oluşturur. Devletin piyasa başarısızlıklarını tazmin etmesi beklenir
Keynesçi	*Refah*	*Ulusal*	*Devlet*

riyle paylaşabileceği işlevleri göz ardı etmektedir. İlgili ayırt edici özellikleri değerlendirmek amacıyla dört katlı şemanın temelinin yanı sıra bu soysal özelliklerin birçoğu da Bölüm 1'de sunulmuştur. O halde olası değişken biçimlerinin nasıl ayırt edileceğini ele almadan önce tüm KURD'yi doğrudan dört boyutu üzerinden stilize eden ifadelerle sunmaya yönelebilirim (*bkz.* tablo 2.1).

İlk olarak, sermaye birikimine gerekli iç ve dış koşulları sağlamaya yardımcı olarak özel sermayenin kâr edebilirlik koşullarını desteklemek bakımından KURD, görece kapalı ulusal bir ekonomi olarak ele alınan şeyde tam istihdamı güvenceye almayı ve bunu özellikle talep-tarafı yönetimiyle yapmayı hedeflediği kadar *Keynesçi* idi. KURD, ölçekli ekonomilere ve göreli esnek üretim araçlarına bağımlılığı nedeniyle etkin talebi Fordist seri üretimin arz-dürtülü ihtiyaçlarına uydurmaya çalıştı. Benzer şekilde KURD, kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden üretilmesi ve toplumsal yeniden-üretim koşullarının güvence altına alınmasına destek olmak bakımından, toplu sözleşme görüşmelerini büyümenin tam istihdam seviyeleri ile tutarlı olan sınırları içinde düzenlemeye çalıştığı ölçüde; ve kitle tüketim normlarını vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla tastamam donatılmış bütün ulusal vatandaşların ve eğer varsa bakımakla yükümlü olduğu aile bireylerinin ekonomik büyümenin meyvelerinden yararlanabilmesi (ve böylece etkin iç talebe katkıda bulunması) amacıyla Fordist sektörde ailesinin geçimini sağlayan erkek işçilerin ötesine genellemeye çalıştığı ölçüde; ve Fordist büyüme tarzı lehine kolektif tüketim biçimlerini desteklemeye çalıştığı ölçüde *refah*a yönlendirildi. Bu, KURD'nin şaşaalı günlerindeki işsizlik sigortası, sağlık sigortası ve emeklilik ücretlerindeki artan yenileme oranları gibi belirtilerde yansımaktadır (Huber ve Stephens 2001: 207-8; Marglin ve Schor 1990). İsveçli ekonomist Berthil Ohlin, İsveç modelinin üretim araçlarını değil, tüketimi ulusallaştırdığı savında Fordizmin bu genel karakteristik özelliğini önceden görmüştür (1938:5). Daha genel olarak, KURD'nin ekonomik ve toplumsal politikaları, ulusal toprak devleti vatandaşlığına – bu vatandaşlık kökene, kültürleşmeye, ülke yurttaş-

lığına kabule, politik testlere ya da başka bir ölçüte bağlı olsun ya da olmasın – dolaylı ya da dolaysız bağlanmış ekonomik ve toplumsal hakların giderek genişleyen bir tanımına ve kademeli kurumsallaşmasına yakından bağlantılıdır (ulus-devletine karşı farklı ulusal devlet tipleri üzerine bkz. aşağısı ve Bölüm 5).

KURD ulusal toprak devleti farklı ölçeklerde Keynesçi refah politikalarını geliştirme ve yönlendirmede ana sorumluluğu üstlendiği sürece *ulusal* idi. Bu, savaş sonrası büyümenin 'otuz parlak yılındaki' ulusal ekonomilerin ve ulusal devletlerin daha genel önemini yansıtmaktadır. Çünkü ulusal olan sadece Atlantik Fordizminin dolaşımlarında değil, aynı zamanda Doğu Asya'nın sözde merkantilist rejimlerinde ya da ticaret yapan uluslarında ve Latin Amerikan ekonomilerinin ithal-ikâmeci birikim stratejilerinde de hâkimiyet kurdu. Savaş-sonrası dönemin Atlantik Fordizmi ile bağlantılı olan çeşitli uluslararası rejimleri, başlıca, Avrupa ulusal devletlerini kurtarma, ulusal ekonomilerde istikrarı yeniden sağlama, iç ekonomik büyümenin koşullarını yaratma, ulusal ekonomilerin düzgün işleyişinin garantilenmesi amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve mümkün olan yerlerde, bu ekonomileri lağvetmektense tamamlayıcılıklarını güvenceye alma ve güçlendirme ya da bunları bir tür süper emperyalist sistemle bütünleştirme peşindeydiler. Benzer şekilde, yerel ve bölgesel devletler, ulusal çerçeveli politikaları yerel koşulların ve güçler dengesinin ışığında düzenleyerek ancak asla radikal biçimde farklı politikalar başlatmayarak bu politikalar için temel bir aktarıcı olarak davranma eğilimindeydiler. Özellikle, ulusal devlet tarafından yukarıdan aşağı doğru yönetilen kentsel ve bölgesel düzeydeki ekonomik ve toplumsal politikaların temel kaygısı, ulusal ekonomilerin her birindeki ekonomik ve toplumsal koşulların eşitlenmesiydi. Ulusal ekonominin ve ulusal devletin bu kurumsal ve söylemsel '*yerlileştirilmesi*' seri üretim ve kitlesel tüketim temelinde yeniden yapılandırılan savaş-sonrası ekonomilerin göreli kapanışıyla (Atlantik Fordizmi içinde) bağlantılandırıldı. Bu dönem, bir ekonomik, politik ve toplumsal iktidar taşıyıcısı olarak Avrupa'daki ulusal devlet biçiminin, Marshall Planı'nın

başarısından ve 1945-68'de Avrupa Topluluğu'nun gelişmesinin ardından 1960'ların sonunda ulaştığı doruk noktasıyla, en üst aşamasına işaret eder (Milward 1993). Fordist olarak tanımlanamayacak olmalarına rağmen Birçok Doğu Asya ekonomisinde, aynı etkiye ulusun içsel ve/veya dışsal güvenliğini iç ekonominin yakın kontrolüne bağlayan 'ulusal güvenlik' söylemleriyle ulaşılmıştır.

Ve dördüncü olarak KURD, devlet kurumlarının (farklı düzeylerde) Fordist birikim rejimindeki piyasa güçlerinin temel tamamlayıcısı olduğu ve aynı zamanda sivil toplum kurumlarında hâkim bir rol oynadığı sürece *devletçi* idi. Böylece, ekonomik, toplumsal ve politik düzenlemenin yerçekim merkezini sağlayan 'karma ekonomi' oldu. Piyasaların ekonomik büyümenin, ulusal sınırlar içinde dengeli bölgesel gelişmenin, tam istihdamın, sürdürülebilir ticaret dengesinin ve zenginlik ve gelirlerin toplumsal olarak âdil dağıtımının beklenen değerlerini gerçekleştiremediği ölçüde devletten bu başarısızlıkları telâfî etmesi ve refahı tüm vatandaşlarına yayması istendi.

KURD'nin değişken biçimleri

Ayırt edici dört özelliğinin her birinin farklı şekillerde gerçekleşebilmesi nedeniyle, hiç kimse, saf bir KURD biçimi bulmayı beklememelidir. Ancak bu durum, stilize edilmiş temel bir model üzerine daha az ya da daha çok farklı olan çeşitlemeleri dışlamaz. Nitekim, kurumsal ekonomistler, toplumsal politika uzmanları ve karşılaştırmalı siyaset bilimciler, savaş sonrası dönemin politik rejimi refah devleti ve kapitalizminin tarihsel olarak önemli, ampirik olarak doğrulanabilir tiplerini ve alt-tiplerini belirleme çabalarında gerçekten de taksonomik gayret göstermişlerdir. Bu açılardan en geniş kapsamlı araştırmaların bazıları refah rejimleri üzerine yapılmıştır. Refah rejimi kavramının kapsamı KURD'den daha sınırlı olmasına rağmen, tipolojiye dökmek için harcanan çaba bu tür girişimlerin genel problemini ortaya koymaktadır. Bazı yazarlar Avrupa refah rejimlerinin ayırt edici özelliklerini tanımlamak için sadece genelleyici 'Avrupa toplumsal modeli' ifadesini kullanırken (örneğin, Grahl ve Teague 1997; Palier ve Sykes

2000), diğerleri Avrupa'da ve diğer yerlerde farklı refah rejimlerini belirlemek için epeyce teorik ve ampirik çaba harcadılar. Sonuçtaki tipolojilerin en etkilisi, Esping-Andersen (1985, 1990) tarafından geliştirildi. Esping-Andersen, başlangıç tipolojisini savaş sonrası dönemin 18 OECD ülkesindeki emek-gücünün metasızlaştırılmasıyla ilgili basit niceliksel kriterlerden derleyerek daha sonra da bunların toplam sonuçları temelinde, bu on sekiz ülkeyi altışarlık üç gruba böldü. Ardından da her üç grubun ekonomik, toplumsal ve politik tarihlerini inceleyerek, üç farklı refah rejimi kümesi olduğunu ve bunların daha önce belirledikleriyle çakıştığını gördü. Daha sonra bir Güney Avrupa modeli ekledi ve Japonya'nın da liberal ve muhafazakâr refah rejimlerinin bir melezi olduğunu savundu (Japonya üzerine, bkz. Esping-Andersen 1997; dört ana tip üzerine, bkz. kutu 2.1).

Kutu 2.1. Esping-Andersen'in dört katlı refah rejimleri tipolojisi

Liberal tip, en düşük düzeyde emek gücünü metasızlaştırma seviyesine sahiptir. Üç temel sütun üzerinde yükselir: devlet için minimal bir rol (toplumsal refahı sağlamakta tortu bir rol dâhil olmak üzere); emek piyasası katılımıyla ilgili risklerin toplumsallaştırılmasından ziyade bireyselleştirmeye vurgu; ekonomik ve toplumsal problemlere piyasa çözümü yönünde tercih. Bu üç sütun daha özgül özelliklerde kendini gösterir: araçları test edilmiş yardım, ılımlı evrensel transferler ya da piyasa-temelli sosyal-sigorta planları; düşük gelirli, genellikle çalışan sınıftan devlete bağımlılar için yardımlar; refah yardımlarına sıkı, damgalayıcı uygunluk kuralları; ekonomik ve toplumsal yeniden-üretimi sağlamakta piyasaların gelişimi için devlet teşviki.

Muhafazakâr tipte metasızlaştırma orta düzeydedir (tanım itibarıyla) ve üç temel özelliği olduğu söylenmektedir: piyasa başarısızlığını tazmin etmede aileciliğe ve korporatizme biçilen anahtar rol, statü farklılaştırmasını sürdürmeye bağlılık, risklerin evrensel bir temelde tüm ulusal vatandaşlardan ziyade belirli meslek grupları ve/veya toplumsal tabaka içinde toplanması. Refah hakları, geleneksel aile biçimine ayrıcalık tanırlar, ulusal vatandaşlıktan zi-

Kutu 2.1. ***Devamı***

yade sınıf ve statü ile ilişkilendirilirler ve sınırlı yeniden bölüşümsel etkiye sahiptirler çünkü varolan sınıf ve statü eşitsizliklerini azaltmaktan ziyade yansıtırlar. Muhafazakâr refah rejimleri de gönüllü sektöre anahtar bir rol verir.

Sosyal demokrat refah rejimi, Esping-Andersen'in seçili ölçümlerinde en yüksek düzeyde metasızlaştırmaya sahiptir. En güçlü biçimde İskandinav ekonomilerinde gelişmiştir, güçlü bir emek hareketiyle bağlantılıdır ve toplumsal yeniden bölüşüme sıkı sıkıya bağlıdır. Piyasa başarısızlıklarını tazmin etmede devlet faaliyetine genişletilmiş bir rol verilmesini kabul eder, geniş bir yelpazedeki riskleri toplumsallaştırır ve cömert düzeylerde evrensel yardım ve yeniden bölüşüm sunar. Dolayısıyla, 'çalışma toplumu' (*Arbeitsgesellschaft, société salarie* ya da ücret-kazanan toplum) kavramına dayalı evrensel faydalar sergiler. Tam istihdama dayalı yüksek ve artan sosyal yardımlar sağlamaya kendini adamıştır ve genel ekonomik büyümeye bağlıdır; metasızlaştırma önlemlerini orta sınıfa yayar ve böylece onları devleti desteklemeye kilitler; ve tüm vatandaşların kendilerini emek piyasasıyla bütünleştirmelerini mümkün kılar.

Ailesel ya da Güney Avrupa refah rejimi, tortusal bir refah devletidir. Piyasa olumsallıklarına karşı ekonomik ve toplumsal yeniden-üretim için erkek bir ekmek-kazanıcı ile geniş aileye dayanır. Böylece orta düzeyde farklı bir metasızlaştırma biçimi meydana getirir.

Esping-Andersen'in tipolojisi temelde KURD'nin tanımının merkezîndeki dört boyutun sadece birine – ve hattâ bu boyutun sadece bir özelliğine dayalıydı. Bu, devletin ücretli erkek emeğinin metasızlaştırılmasında devletin oynadığı roldü. Böylece, bir kurgusal meta olarak emek-gücünün yeniden-üretiminde devletin rolü hakkında bile Esping-Andersen, kadınların ücretli ve ücretsiz emeğiyle ilgili devletin eşit derecede önemli rollerini dikkate almadı. Devletin, eğitim, sağlık ve barınma gibi konularda – son çalışmaları bu konulara uzanmasına

rağmen – toplumsal yeniden-üretime dahlinin diğer boyutlarını da incelemedi. Ancak dördüncü boyutun ilgili bir özelliğine, yani, emekgücünün toplumsal yeniden-üretiminde kullanılan yönetişim mekanizmasına ikincil bir rol verdi. Özellikle, liberal piyasa güçlerine ek olarak, korporatist sigorta planları, resmî rasyonel yeniden-dağıtımda devlet konusuna ve daha sonra ki çalışmalarında da, klientalizme ve aileye atıfta bulundu. Başlangıçtaki tipolojisi de refah rejimlerinin kurucu momentlerindeki toplumsal güçlerin ayırt edici ulusal dengelerinin nasıl farklı refah rejimlerine götürdüğünü ve daha sonra da bu rejimlerin müteakip gelişimlerinde sürekli yol-bağımlı etkilere yol açtığını incelemek için geliştirilmişti.

Esping-Andersen'in etkili öncü çalışmasına dayalı müteakip çalışmalar dört ile altı arasında refah rejimini kapsamaktadır. Bunlar: piyasa liberal (bazen Kuzey Atlantik ve Antipodean [Yeni Zelanda ve Avustralya] değişkenler olarak bölünür); sosyal-demokrat; muhafazakâr-korporatist (ya da Hıristiyan demokrat); Akdeniz (ya da Güney Avrupa ya da Latin Kuşağı) ve sadece bazılarınca kabul gören Konfüçyen (Doğu Asya) rejimlerdir.[4] Bu genişletilmiş tipoloji, ilk kez ortaya konuluşundaki amacının yanı sıra pek çok amaç için kullanılmıştır, fakat daha hâlâ Esping-Andersen'in ilk araştırma sorusuyla şekillendirilmektedir. Bu da onu, farklı refah rejimlerinin daha geniş ekonomik düzenleme tarzlarıyla ve/veya ayırt edici 'tarihsel bloklarla' (yani, birbirini karşılıklı saran, yapısal olarak eşleşmiş ve tarihsel olarak eş-evrilen, inşası kurumların ve davranışların derece derece ve birden gelişiveren eş-benimsenmesine olduğu kadar organik entelektüellerin faaliyetlerine ve kolektif projelere de dayalı olan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel ilişkiler) nasıl olup da birleştiğini gösterme

[4] Pitruzello (1999), Esping-Andersen'in tipolojisini kümeleme tahliline uygulayarak, beş katlı yeni bir şema geliştirdi. Bu da Antipodean [Avustralya-Yeni Zelanda] ve Anglo-Amerikan liberal piyasa rejimleri arasındaki artık yaygın olan ayrımı tekrar etmektedir ve diğer durumları üç takım halinde yeniden sınıflandırmaktadır: Evrenselci (Belçika, Danimarka, Norveç, İsveç), Bismarkçı (Almanya, İsviçre, Hollanda) ve muhafazakâr-korporatist rejim altında yeni bir alt-takım (Avusturya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Japonya).

konusunda daha az ilgili kılmaktadır. Aynı zamanda, refah rejimlerindeki krizlere ve/veya refah rejimlerinin krizlerine tepki olarak ortaya çıkan son dönemlere ait *küçülme* politikasını (yayılmaya karşı olarak) tahlil etmek için de daha az yararlı olabilir (Pierson 1995; fakat aynı zamanda bkz. Huber ve Stephens 2001).

Bu, sadece herhangi yeni bir tipolojinin Esping-Andersen'in orijinal çalışmasında eksik olan durumları içermekle kalmayıp, aynı zamanda teorik ve ampirik temellerinin[5] en delici eleştirilerini de yansıtması ve KURD'nin diğer boyutlarıyla (da) bütünleşmesi gerektiğini göstermektedir. Ekonomik müdahale tarzlarına – daha önce ihmal edilen – ve yönetişim tarzlarına – daha önce oldukça üstünkörü ele alınan – özel ilgi gösterilmelidir. Bu, ekonomik büyüme tarzlarının, düzenleme tarzlarının yol-bağımlı yapısal eşleşmesinin ve refah rejimlerinin doğasının daha sofistike bir tahliline imkân tanıyacaktır (bkz. gelecek altbölüm). Örneğin, ekonomik ve toplumsal müdahale biçimlerine göre, liberal toplumsal piyasa rejimleri; tripartist sosyal-demokratik rejimler; toplumsal refahın kısmen meslek ya da statü hatlarında düzenlendiği ve böylece ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri zayıflatmaktan ziyade koruma eğilimi gösteren muhafazakâr-korporatif rejimler; güçlü devlet ve göreli olarak parçalanmış emek-gücüyle güdümcü rejimler; genişletilmiş evrensel bir refah devletinden ziyade emek yasası ve zorunlu toplu görüşmelere destek yoluyla işgücünü koruyan düzenlemeci devletler; ve de daha klientalist ekonomi ve toplumsal müdahale tarzları arasında ayrım yapılabilir. Bunlar sırasıyla Kuzey Atlantik Fordist, İskandinav, korporatist-muhafazakâr, Fransız, Antipodean ve Güney Avrupa refah rejimlerine karşılık gelmektedir. Atlantik Fordizminin dolaşımlarının ötesindeki durumlar için de, Doğu Asya ya da Latin Amerika toplumları gibi birçok diğer modele ihtiyaç vardır.

Benzer şekilde yönetişime göre de, devlete biçtiği tortusal zorun-

[5] Pitruzello (1999) başlıca eleştirilerin iyi bir genel görünüşünü sunmaktadır; bkz. aynı zamanda Abrahamson 1999 ve feminist eleştiriler için, Bussemaker ve van Kersbergen 1994 ve Daly 1994.

lu rol ile piyasa güçlerine ayrıcalık tanıyan liberal karma ekonomi modeli; devletten istendiği şekilde bir destekle toplumsal ortaklar arasında işbirliği ve koordinasyona dayalı görüşmeci ekonomi modeli; piyasanın, kâr amacı gütmeyen örgütlerin ve sivil refah örgütlerinin faaliyetleri kadar işçilerin ve işverenlerin yükümlülüklerinin de devlet tarafından tanımlanıp düzenlediği devletçi model; ve genişletilmiş ailenin ve paternalist ve/veya 'aileci' örgütlerin yeniden bölüşümde anahtar roller oynadığı ailesel model arasında ayrım yapabilir. Bu tipler, kapitalist formasyonlarda işbölümünü yönetmenin dört şekline karşılık gelirler (bkz. Bölüm 6). Liberalizm, meta sahipleri arasında serbest mübadele ilkesine karşılık gelir – prensipte emek-gücü sahipleriyle diğer sözde üretim faktörlerinin sahipleri arasında hiçbir ayrım olmaksızın. Görüşmeci ekonomi modeli, kapitalist sınıf ilişkilerinin bir değerli kılma süreci olarak düşünülen üretimdeki içkin antagonist sınıf ilişkilerine odaklanan Marksist bir açıklamasından ziyade potansiyel olarak olumlu-toplam işbirliğinden 'üretim etkenlerine' dönüşlere ve bölüşüm konularına odaklanan Ricardocu açıklamasına bağlıdır. Muhafazakâr-korporatist modeller de – genel toplumsal beraberliğin çimentosunun güvence altına alınması ve kendi kendine örgütlenmenin koşullarının düzenlenmesi için tüm sorumluluğun verildiği devlet ve mülkiyet-benzeri, korporatifçi ya da organisist ifadelerle ele alınan farklı işlevler ve rollerle – işbölümüne işlevselci bir yaklaşıma dayanır. Ve ailesel model de, modern toplumların kutsal üçlü 'piyasa-devlet-sivil toplum' görüşü içinde kolektif toplumsal sorumluluklara yetki ikâmeci bir yaklaşıma bağlıdır.

Politik ölçek ekonomisi, Esping-Andersen'in tipolojisiyle daha az ilgilidir çünkü araştırmasında kapsanan zaman dilimi boyunca Esping-Andersen'in meseleleri hep ulusal ölçeğin öncelliğiyle belirlenmiştir. Burada bile, radikal reformun politik dinamikleri ve kapsamı, ulusal devletin üniter, federal ya da yetki ikâmeci biçim ve işleyişine göre değişir. Ölçek konusunu da, önceki ve sonraki dönemlerle karşılaştırmaları kolaylaştırmak için dahil etmeye değer. Bir yandan da, daha erken dönemler, refah rejimlerinin kaynakları ve gelişimiyle

özellikle ilgili olduğu için de dikkati hak etmektedir. Yerel devlet kapasiteleri ve iç politika biçimleri, refah rejimlerinin oluşum sürecinde ekonomik ve politik güçler dengesini önemli ölçüde etkilediler. Örneğin, muhafazakâr-korporatist ve Güney Avrupa rejimleri güçlü yerel ve/veya bölgesel eğilimlerle birleşme eğilimi gösterirken daha evrenselci, sosyal-demokrat rejimler, daha merkezîleşmiş ulusal hükümetlerle bağlantı eğilimi gösterdiler. Diğer yandan, son dönem de önemlidir, çünkü çağdaş refah rejimlerinin ulusal ölçekte süren çeşitliliği, kendini ekonomik birleşmenin teşvik edilmesi ve Sosyal bir Avrupa kurmak yönündeki farklı projelerin ve stratejilerin izlenmesinde göstermektedir. NAFTA da – gelişmekte olan ulusüstü politik bir rejimin eylemlerinden ziyade, kilit ABD sermayelerinin ekonomik hâkimiyeti ve daha genelde ABD ekonomisinin katıksız ekolojik tahakkümü yoluyla olsa bile –, Kanada ve Meksika için benzer sorunlara yol açmıştır. AB ekonomik ve toplumsal politikalarının yol açtığı bazı meseleler, Bölüm 5'te incelenmektedir.

Daha somut-kapsamlı tahliller, burada benimsenen düzenlemeci ve devlet-teorik bakış açısına göre KURD'nin dört anahtar özelliğinin ikincil değişikliklerini de dikkate alabilirdi. Bunlar, içsel eklemlenmelerini, toplumsal temellerini, cinsiyet tonlamalarını, 'cinselleştirilmiş' ve 'ırksallaştırılmış' karakterini, aile-dostu olma derecesini, nesil yanlılığını (örneğin, çocuklara, çalışan yetişkinlere ya da emeklilere karşı[6]), ayırt edici politik projelerini ve ilgili hegemonik projelerini kapsayabilir.[7] Bir örnek verirsek, şâyet refah rejimlerinin, içkin ataerkil doğaları artık yoksa, cinsiyet boyutlarında zengin literatürleri vardır. Bu da erkek-ekmek kazanıcı ve bireysel ücret-kazanıcı tipler arasında önemli bir zıtlık ortaya koymaktadır. Birinci tip, emeğin cinsiye-

[6] OECD verileri Güney Avrupa refah devletleri, Japonya ve ABD'de kamu harcamalarının özellikle yaşlılara yöneldiğini, Antipodean (Yeni Zelanda ve Avustralya) sosyal-demokrat refah rejimlerinde ise daha çok çocuklara ve çalışan yetişkinlere yönelik olduğunu göstermektedir (OECD 1996).

[7] Bu özellikler, bu tahlilin düzenlemeci devlet-teorik başlangıç noktasına göre ikincildir. Bununla birlikte, örneğin cinsiyet birincil tahlil odağı ise, diğer özellikler ikincil kabul edilecektir.

te göre bölüşümünü öngürür, erkek-ekmek kazanıcı olarak erkeğin statüsüne ve istihdam fırsatlarına öncelik tanır, aileyi gelir transferlerinin ve refah paylarının birimi olarak görür, eşlerin ortak vergilendirilmesini benimser ve karı ve kocaya farklı haklar verir. İkinci tip ise, emeğin cinsiyete göre bölüşümünde tarafsız olma eğilimindedir, hattâ fırsat eşitliğini bile destekler, istihdamı bir 'çalışmacı toplumdaki' refah paylarının temeli olarak görür, cinsiyet ya da medenî durum temelinde ayrım yapmaktan ziyade, istihdam sicili, vatandaşlık ya da ikâmet temelinde bir-örnek haklar tahsis eder ve vergilendirmeyi de hane halkından ziyade bireyler temelinde yapar (bkz. örneğin, Bussemaker ve van Kersbergen 1994; Jenson 1997; Lewis 1992; Sainsbury 1996; Siim 2000).

Farklı amaçlar için farklı tipolojiler geliştirmek oldukça uygun olacaktır. Çoğu ampirik araştırma, ilk olarak Esping-Andersen tarafından ayırt edilen üç temel rejimin ilgisini ve/veya daha karmaşık tipolojilerin gelişmiş tanımlayıcı ve bulgusal gücünü teyid etme eğilindedir (*bkz.* özellikle Pitruzello 1999). Bununla birlikte, başlangıç tipolojisi her üç kümenin çağdaş özellikleri kadar tarihsel köklerine göre savunulsa da, Esping-Andersen'in bizzat kendisi şunları kaydetmiştir

> Savaş-sonrası refah rejimlerinin temel bileşenlerinin yerine konduğu belirleyici dönem, tâbiri câizse refah kapitalizminin kurumsallaştığı zaman, savaş-sonrası onyıllar değil, 1960'lar ve 1970'lerdir. Bu, güçlü işçi korumasının ve emek piyasası düzenlemesinin ortaya çıktığı, sosyal vatandaşlığın tamamen onaylandığı bir zamandır. Ve bu, refah devletlerinin çekirdek özelliklerinin belirginleştiği zamandır. Nordik, sosyal-demokrat, Kıta Avrupası ve Anglo-Saxon liberal refah devletleri arasındaki özlü farklılıklar bu yıllarda teyid edilmiştir. (1999: 4)

Bu şüphesiz, söz konusu refah rejimlerinin ilişkilendirildiği birikim rejimlerinin ve daha genel düzenleme tarzlarının pekiştirildiği dönemdir de. Bu da, Atlantik Fordizminde ve daha geniş uluslararası ekonomide evrilen işbölümü bağlamında gerçekleşmiştir. İşbölümü, aynı zamanda, farklı dinamik rekâbet avantajı kalıplarıyla da yakından ilgilidir (Porter 1990). Farklı kalıplar ise, farklı büyüme tarzlarının daha geniş toplumsal ilişki setlerine katıştırıldığı yollarla yakından ilgi-

lidir (bkz. Ashton ve Green 1996; Crouch 1993; Hall ve Soskice 2001b; Hollingsworth ve Boyer 1997a; Huber ve Stephens 2001; Streeck 1992; Streeck ve Crouch 1997). Esping-Andersen, gözlemlerinden yol-bağımlı dört ayrı refah rejiminin bu dönemde pekiştiği sonucuna ulaşmış görünmektedir. Alternatif bir başka sonuç ise, çeşitli yol-bağımlı refah rejimlerinin ilgili büyüme tarzlarıyla bu dönem boyunca eş-evrildiği, ancak katıştırıldıkları toplumsal formasyonlar dışındaki genel değişikliklere tepki olarak kendilerinin de değiştiğidir.

Burada Scharpf ve Schmidt'in Esping-Andersen'in orijinal üç katlı refah rejimi tipolojisinde yaptıkları hafif düzeltmeyle ilgili olan bir yorumlarına dikkat çekmeye değer:

> Bu temel yapısal farklılıklara rağmen, her üç model de altın-çağ döneminin sonundaki gelir güvenliği problemleri için işlevsel açıdan eşdeğer çözümler olarak görülebilirdi. Garantili tam istihdam koşulları altında, eşit sosyal yardımlar üzerine eklenen tamamlayıcı özel sektör yardımları, gelire bağlı kamu yardımları kadar tatmin edici olabilirdi; bölümlere ayrılmış olumsal sigorta sistemleri kapsamlarını genişlettikçe, Anglo-Sakson ve İskandinav sistemlerinin evrenselciliğine yaklaşabilirdi; ve ulusal ekonomilerin sınırları içinde, genel vergilendirme ve ücret-tabanlı sosyal güvenlik katkılarının ekonomik açıdan yaşayabilirlikleri arasında fark yoktu. Bununla birlikte işlevsel eşitlik, ufukta görünen yeni uluslararası meseleler nedeniyle kaybedildi. İşsizlik arttıkça, Kıta ve İskandinav refah devletleri kurumsal sözlerinin malî yükünü üstlenmek zorunda kalırken Anglo-Saxon refah devletleri gelir sürekliliğini garantileme kapasitelerini kaybettiler. Sonunda, ürün ve sermaye piyasalarının bütünleşmesiyle, vergi-finanslı ve katkı-finanslı refah devletleri arasındaki farkların önemi de arttı. (2000b: 9)

Bu önemli gözlem, savaş-sonrası ekonomik büyümenin 'otuz altın yılı'ndaki farklı refah rejimi biçimlerinin büyük yapısal uygunluk içinde olduğuna işaret eden savımı desteklemektedir. Böylece, somut-kapsamlı araştırma hedefleri için mümkün olan türe göre taksonomileri rötuştan geçirme, yeniden sınıflandırma, genişletme, ayırt etme ve eleştirme çabalarının tüm asıl ilgileri ve metodolojik önemleri adına, refah rejiminin değişken biçimlerine gösterilen abartılmış bir ilgi, daha soyut-basit tahlil düzeylerindeki temel eşleşimlerinin kabul görmesini önleyebilirdi. Bu kesinlikle bu tür taksonomik çabaları ya da

ampirik sonuçlarını reddetme çağrısı değildir. Tüm vurgulamak istediğim, Atlantik Fordizminin büyüme dinamiğinin göreli ekolojik tahakkümü ve bu dönemdeki piyasa ekonomisi ve kapitalist devletlerin yapısal eşleşmesi ve eş-evrimi üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, aynı geniş işlevsel sonuca giden birçok olası yol-bağımlı rotanın olduğuydu. Bonoli, George ve Taylor-Gooby 'Avrupa refah devletlerinin benzer meselelerle karşılaştıklarını, benzer sonuçlar almak için her ülkenin refah kurumlarına ve politik yapılandırılmasına bağlı olarak farklı çözümler geliştirdiklerini' savunurken Avrupa'da refah devletindeki küçülme dönemi için aynı noktayı dile getirmektedirler (2000; 46). Zıt biçimde, dikkatler karşılaştırmalı refah araştırması meraklılarınca tipik biçimde incelenen daha somut-kapsamlı konulara döndüğünde, ulusal refah rejimlerinin yol-bağımlı özgüllükleri, incelenecek özgül problemlere göre bağımlı ve/veya bağımsız değişken olarak anahtar önem kazanır. İlerleyen bölümlerde bu tür özgüllüklere kesinlikle atıfta bulunacağım.

Refahın ve refah kapitalizminin dünyaları

Refah rejimleri, toplumsal transferlerin örgütlenmesindeki rollerine ek olarak, kapitalist ekonominin üretici sektörünü de farklı şekillerde örgütler (Goodin ve d. 1999: 5; *bkz.* aynı zamanda Ebbinghaus ve Manow 2001b; Hall ve Soskice 2001b). Esping-Andersen tipolojisini benimseyen Gooling ve çalışma arkadaşları, liberal refah rejiminin liberal siyaseti, kapitalist ekonomiyi ve kalıntısal toplumsal politikaları; sosyal demokrat rejimin sınıf siyasetini, sosyalist ekonomiyi ve yeniden-dağıtımcı toplumsal politikaları ve muhafazakar rejimlerin ise grup siyasetini, toplulukçu ekonomiyi ve mutualist toplumsal politikaları temel aldığına işaret etmektedirler (1999: 40-54). Benim kendi yaklaşımım ise refah rejimlerinin ekonomik büyüme tarzlarıyla (bunların uluslararası işbölümüne eklenmesi de dahil olmak üzere) ve daha kapsayıcı düzenleme tarzlarıyla yapısal olarak nasıl eşleştiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan Avrupa ve Kuzey Amerika'da dört kalıp ayırt edilebilir:

- liberal refah rejimleri, sermayenin para kavramının hâkimiyet kurma eğiliminde olduğu finans-temelli, piyasa-düzenlemeli kapitalist rejimlerle bağlantılıdır;
- sosyal-demokrat refah rejimleri, güçlü Fordist ihraç-yönelimli dallar ve/veya gedik pazar-yönelimli, yüksek-beceri, yüksek-üretkenlik ve yüksek-ücret içeren, esnek biçimde uzmanlaşmış ihracat-sektörleri ile bağlantılıdır;
- daha muhafazakâr, korporatist refah rejimleri ise, – sermayenin üretkenlik kavramının önsel-hâkimiyet kurma eğilimi gösterdiği – geniş bir geleneksel ve yeni küçük burjuvaziye, emek yoğun üretime ve lonca örgütlenmesine vurgu yapan ve de büyük endüstriyel ilgi alanları ile küçük-orta ölçekli işletmelerin yanı sıra endüstri ve finans arasında da yakın bir koordinasyon içeren açık ya da kapalı daha geniş ekonomilerle bağlantılıdır;
- Güneydoğu Avrupa refah modeli, geniş tarım sektörleriyle, geleneksel toplumsal yapılarıyla ve aile kapitalizmiyle son dönemlerde gelişen Fordist periferi ekonomilerle bağlantılıdır.

Şüphesiz böyle korelasyonların sadece öne sürülmekten ziyade açıklanması da gerekir. Neyse ki bu meseleyle ilgili giderek büyüyen bir kurumsalcı tahlil grubu var (örneğin, Ebbinghaus ve Manow 2001b; Hall ve Soskice 2001b; Huber ve Stephens 2001). Düzenlemeci bir yaklaşım, bu bakımdan en az üç değişkeni inceleyecektir. İlk olarak, finans-endüstri ilişkilerinin farklı kalıpları, sermayenin önde gelen fraksiyon/-u(-ları) tarafından ekonomik sürecin 'para-sermaye' ya da 'üretken-sermaye' kavramının göreli hâkimiyetine nasıl bağlanmaktadır? Para-sermaye kavramı, biçimsel olarak serbest dolaşım ve mübadeleye olan ilgisiyle daha liberaldir (ve genellikle daha uluslararasıcı); üretken-sermaye kavramı ise, üretken güçlerin birbirlerine özsel bağımlılığına (ya da toplumsallaşmaya) daha uygundur ve artıdeğerin üretimi için özsel koşulların güvenceye altına alınmasına ilgisi nedeniyle daha müdahalecidir (ve belki de korumacı) (Overbeek 1990:25-9; van der Pijl 1984:8-34). Bunun, düzenleme tarzları, eko-

nomik kılavuzluk ya da devletin planlama kapasitesi, vergilendirme seviyeleri ve sıklığı, eğitim ve öğretim politikası da dâhil olmak üzere, sadece ekonomik politika üzerinde değil, toplumsal politikada, piyasanın ve devletin göreli ağırlığı üzerinde de sonuçları vardır. (krş. Boyer 1997; Hall ve Soskice 2001b; Huber ve d. 1999; Huber ve Stephens 2001; Polanyi 1944; Soskice 1999).

İkinci önemli bir etken, biçimsel olarak özgür emek piyasasının sanayileşmenin başlangıcı ve gelişmesiyle, kentsel emek üzerindeki lonca gözetiminin aksamasının zamanlamasıyla ve feodal emek alacaklarının feshedilmesinin zamanlamasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkışının zamanlamasıdır (Biernacki 1995; Crouch 1993). Çünkü, Biernacki'nin gösterdiği gibi, bunlar, özellikle emek-gücü öncelikle diğerleri arasında yerine yenisi konulabilir bir üretim etkeni olarak ya da haklar ve sorumluluklara iliştirilmiş ayırt edici bir yaratıcı kapasiteler kümesi olarak görüldüğünde emek-gücünün hâkim kültürel algılamalarını etkiler. Kültürel algılamalar, sadece üretim örgütlenmesini, emek piyasası kurumlarını, endüstriyel ilişkileri ve korporatist ilişkinin temayülünü değil, aynı zamanda emek hareketlerinin daha genel olan ekonomik ve politik taleplerini de etkiler (Biernacki 1995).[8] Refah rejimleri ve emek piyasası örgütlenmesi arasındaki eşleşme, Visser (2000) tarafından da işsizlik politikaları çerçevesinde incelenmiş, refah rejimleri ve üretim rejimleri arasındaki eşleşme ise Estevez-Abe ve d. (2001), Huber ve d. (1999), Huber ve Stephens (2001) ve Thelen (2001) tarafından araştırılmıştır.

Üçüncü olarak, farklı firmalar-arası rekâbet ve/veya işbirliği tarzlarının, biçimsel piyasa mübadelesinin göreli hâkimiyetine ya da değerli kılma, inovasyon vs. koşullarının güvence altına alınmasında farklı şebeke kurma biçimlerine nasıl yol açtığını incelemeliyiz.[9] Bu etkenler dizisi, başlangıçta dallar ve sektörler düzeyinde işler (örne-

[8] Bu bakımdan Almanya, İngiltere, Fransa ve kuzey İtalya konusunda, bkz. Biernacki 1995.

[9] Soskice'e (1999:102) göre, bir üretim rejimi, finansal endüstriyel ilişkiler, eğitim ve öğretim ve şirketlerarası sistemler içermektedir.

ğin, emek süreci örgütlenmesi, emek piyasalarını yapısı, eğitim rejimlerin ya da paternalizmin ve meslekî refahın farklı gelişimi) ancak özgül etkileri, özgül ekonomik sektörlerin ve sermaye fraksiyonlarının göreli yapısal hâkimiyetine ve hegemonik kapasitelerine bağlı olarak, belirli bölgesel ya da ulusal formasyonlar içinde daha genel (hattâ evrensel) hale gelebilir. Bu tipik bir hâkimiyet biçimi olarak evrensel refahın desteklenmesini kolaylaştıran ya da zorlaştıran devlet biçimlerinin stratejik seçiciliği ve değişen güçler dengesiyle dolayımlanır. Farklı etkenlerin göreli ağırlığı da kapitalizmin aşamalarına göre değişir. Dolayısıyla, oldukça gündemde olan bir örnek alırsak, sermayenin para kavramı, şimdiki neoliberal küreselleşmeyle karşılaştırıldığında Atlantik Fordizmi döneminde indirgenmiş bir öneme sahipti (Dumenil ve Levy 2001 a,b; van Apeldoorn 1998; van der Pijl 1984).

Devletin stratejik seçiciliğine ve politik mücadeleleri dolayımlamadaki biçim-belirlenimli rolüne göre bir açıklama, devletin 1. Bölüm'de not edilen temel kurumsal ve stratejik etkenleri üzerine yoğunlaşacaktır. (s. 37-42). Bu etkenler, temsiliyet tarzlarını, devlet aygıtının farklı dallar boyunca eklemlenmesini, işlevsel nüfuz sahalarını, bölgesel ölçekleri ve müdahale tarzlarını; ve daha geniş politik sistemler içinde, ekonomik etkenler kadar ekonomi-dışı etkenler tarafından da şekillenen endüstriyel ilişki kalıplarını ve parti sistemlerini kapsar (bkz. örneğin, Crouch 1993; Martin 1995; Rokkan 1999). Devlet sisteminin farklı ölçeklerde, özellikle ulusal düzeydeki stratejik seçiciliği, ortak stratejiler üzerinde daha az ya da daha çok sistematik kısıtlama ve fırsat kalıpları ortaya çıkarır (diğer fail tipleri tarafından izlenen diğer strateji tiplerine yaptığı gibi). Bu, sadece o ândaki piyasa durumlarını ve kâr fırsatlarıyla (ve zarar tehditleriyle) ilgili beklentilerini değil, aynı zamanda bu fırsatlara ve tehditlere hem ekonomik hem de politik olarak cevap verme kapasitelerini etkiler. Dahası, bu yapısal eşleşme ve eş-evrim mekanizmaları yoluyla, farklı ekonomilerdeki refah rejimleri ve üretim rejimlerinin daha geniş özellikleri arasındaki karşılıklılığın ya da ayrılmanın kapsamını da şekillendirir (bu yapılandırmaların ve kurumsal tamamlayıcıların son dö-

nemlere ait bir tahlili için, bkz. Hall ve Soskice 2001b; devlet gelenekleri, sendikacılık ve endüstriyel ilişkiler arasındaki bağlantı için, bkz. Crouch 1993).

Değişken biçimler, KURD'*nin* kriziyle ve KURD'*deki* krizlerle ve bunların daha yeni ekonomik ve toplumsal müdahale biçimlerine herhangi bir geçişle ilgili sonuçlarını ele almakta en önemli unsurlardır. Çünkü hiçbir saf KURD olmadığı gibi, saf bir KURD krizi de yoktur – sadece sıklıkla bölgesel özgül belirtilerle, özgül, yol-bağımlı, ulusal olarak değişken krizler vardır. Bazı durumlar, refah devleti *içinde* azar azar artan düzenlemelerin uygun düşebileceği bir kriz olduğu görüşünün hâkimiyetine bağlı olarak daha büyük bir süreklilik gösterirler (örneğin, Danimarka, İsveç, Almanya). Diğer durumlar da, refah devletinin söylemsel olarak inşa edilmiş bir krizine bağlı – kuşkusuz gerçek politika sonuçlarından çok beyan edilmiş politika değişikliklerinde daha çok belirgin – daha büyük bir süreksizlik içerirler (örneğin, Yeni Zelanda, İngiltere). İşte bu son durumun örneklerinde en büyük kaymalar (tipik biçimde neoliberal rejim kaymasıyla birlikte) kurumsal olarak ve düzenleme üzerine en ciddî gelir kutuplaşması sonucunun gerçekleştiği yerde meydana gelir.

3. Ulusal Bir Devlet Olarak KURD'nin Ayırt Edici Özellikleri

Atlantik Fordizminin ve KURD'nin genel özelliklerini ve refah rejimlerinin olası taksonomilerini gördükten sonra, artık ulusal devlet olarak KURD'nin ayırt edici özelliklerini ele alacağım. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1 Egemen devlet, biçimsel politik örgütün çeşitli uzamsal ölçekleri arasındaki temel ölçek olarak görüldü. Yerel ve bölgesel devletler, ulusal ekonomik ve toplumsal politikalar için temelde geçiş kuşakları olarak hizmet etti. Anahtar ulusüstü kurumlar, – tipik olarak ABD hegemonyası altında örgütlenmiş – çeşitli uluslararası ve hükümetlerarası eyleyicileri içermekteydi ve de Avrupa'da savaş

sonrası ekonomik ve politik yeniden canlanmanın ve Kuzey Amerika'daki ekonomik büyümenin güvenceye alınmasına yardımcı olmak için ulusal devletler arasında işbirliğini desteklemek amacıyla tasarlanmışlardı. Ulusal devletin başlıca ilgi odakları, nüfus, üreme, vatandaşlık, göç ve toprak savunmasıdır. Bunların her birinin cins(iyet), etnik ve 'ırksal' özellikleri vardır. Dolayısıyla KURD, ulusal devletin ve uluslararası devlet sisteminin önceliğini yeniden üretmekle, dolaylı da olsa aynı zamanda özgül ataerkil, etnik ve 'ırksal' hâkimiyet biçimlerini de yeniden üretir.

2 Devlet ekonomik stratejileri ve ekonomik düzenlemesi, göreli olarak kapalı ulusal ekonomilerin varlığına dayalıdır. Karmaşık çok-ölçekli bir ekonomik ilişkiler sahası, göreli olarak kapalı ulusal ekonomiler dizisine bölünmüş gibi ele alınmıştır. Bizzat KURD'nin kendisi ile ekonomik düzenleme, ulusal ekonomilerin düzenleme nesneleri olarak söylemsel oluşumu kadar maddî oluşumuna da katkıda bulunmuştur. Uluslararası ekonomi, esasen ayrı ulusal ekonomiler arasındaki finans ve ticaret akışları temelinde anlaşılır. Ulusal ve uluslararası ekonomik yönetim nesnesi, tipik haliyle 'iktisadî insan' kapitalist mantığı temelinde işleyen biçimsel piyasa ekonomisi ya da, en fazla, ulusal bağlamdaki piyasa ve devletin eklemlenmesiyle oluşturulmuş 'karma ekonomi' olarak kabul edilir (bkz. üstte). Bu ekonomik yönetim nesnesinin kapitalist ve/veya ataerkil özelliklerinin üstesinden gelme konusunda bırakınız bilinçli politika üretimini, farkındalık bile çok azdı.

3 Ekonomik örgütlenmenin çeşitli uzamsal ölçekleri arasından, devletin eylemi nedeniyle öncelik kazanan aynı zamanda ulusal yığınlara göre ölçülen ve tanımlanan ulusal ekonomi, aynı temelde yer alan yığınlardaki hedeflenmiş değişikliğe göre idare edildi (Barnes ve Ledubur 1991,1998; Bryan 1995; Radice 1984). Ulusal ekonominin alt-birimleri gibi ele alınan yerel ya da bölgesel ekonomilerde ise, bölgelerarası farklılıklar görece önemsiz kabul edildi.

4 Refah ve toplumsal yeniden-üretim politikalarının birincil nesnesi,

yerleşik ulusal nüfus ve bileşenini oluşturan hane halkı ve bireysel vatandaşlar olarak kabul edildi. Bu politikaların çoğu, 'aile ücretini' erkeklerin aldığı ve yaşamboyu bir iş olmasa da yaşamboyu istihdamın beklenebileceği bir ebeveynden (anne-baba) oluşan istikrarlı ailelerin hâkimiyetini varsaymıştır. Buradaki temel istisna 'bireysel kazanç sahibi' ile refah rejimlerinde görülür. Dahası, Keynesçi refah devleti, ataerkil aile biçiminin istikrarını sadece varsaymamakla kalmaz, aynı zamanda diğer aile biçimlerini ya da hane halkını ve alternatif cinsiyetleri de marjinalleştirir (Carabine 1996).

5 Devletin toplumsal temelinin başlıca birimleri, ulusal devletin vatandaşları olarak çeşitli yasal, politik ve sosyal haklarla donatılan ekonomik-korporatif örgütlerin (sendikalar ya da ticarî birlikler/dernekler) üyeleri ve/veya sorumlu politik partilerin destekçileri olarak örgütlenmiş bireysel politik öznelerdi. Farklı vatandaşlık rejimi tipleri de bu temel modelle uyumlu idi. (Boris 1995; Fraser 1987,1997; Jenson 1986,1997; Williams 1995). Fakat çoğunun ataerkil bir biçimi vardı, ve genellikle vatandaşlık haklarına erişimde resmî olduğu kadar gayrı resmî sınırlamalar da vardı (bkz. aşağıda Atlantik Fordizminin uzam-zamansal sabiti üzerine kısım 4).

6 Ülke içi politik hegemonya üzerine mücadelelerin ekseni, 'ulusal-popüler' eksenle, bu ulusal-popüler eksenin, özünde kapitalist özellikleri sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilen bir ekonomideki ekonomik ve toplumsal yeniden bölüşüm konularıyla ilgili politik bir süreçte vatandaşlık haklarının genişletilmesi ve korunması çerçevesinde gerçekleştirilmesiydi.

Kısacası, ulusal devlet biçimi ve Keynesçi refahçılık arasında yakın ve birbirini karşılıklı destekleyen bir bağlantı söz konusuydu. Nitekim, KURD muhtemelen geniş ekonomilerde ulusal devletin örgütsel ve toplumsallaştırıcı olanaklarına içi en dolu olan ifadeyi atfetmiştir. KURD, resmen çokuluslu imparatorluklar ABD'nin ve özgürlük hareketlerinin baskısı altında dağılmaktayken, gelişmiş kapitalist eko-

nomiler arasındaki ulusüstü blokları pekiştirmek amacıyla ciddî çabalar harcanmaya başlamadan önce ortaya çıkmıştır. Ulus ölçeğinin birincilliği, bu potansiyelin teleolojik bir açılım nedeniyle değil, ABD hegemonyası altındaki Atlantik Fordizmi örgütlenmesiyle bağlantılı olan özgül ekonomik ve politik koşullar nedeniyle gerçekleşmiştir. Böylece, gerçeklere karşı olarak söylemek gerekirse, eğer Nazi Almanyası, 'Yeni Düzen' tasarısı için gereken şartları, ekonomik ve askerî emperyalizm aracılığıyla güvence altına almış olsaydı, Avrupa'ya çok daha güçlü olan çokuluslu ve çok daha kutuplaşmış bir ekonomik düzenleme tarzı yerleşecekti. Fakat Müttefiklerin Mihver güçlerini yenmesi, Amerikan Yeni Düzen'inin (New Deal) Avrupa'ya genellenmesi için bazı hayatî koşulları yarattı. Bu, bariz paradoksal biçimde – ulusal devletin örgütlenme ilkesinin yeniden teyidi yoluyla oldu. Ulusal ekonominin kendine özgü 'tahayyül edilmiş' bir ekonomik mekân olarak düzenlenmesi ve bir 'refah politikasının' sağ ve sol kanat aşırıcılığının üstesinden gelmesinin temeli olarak ulusal üretim ve tüketimin birbirini tamamlayan şekilde yayılmasını güvenceye alma çabaları, ulusal devlet yoluyla gerçekleşti (Hall 1989; Maier 1978; Milward ve d. 1993; Siegel 1988; van der Pijl 1984).

4. KURD ve Atlantik Fordizminin Uzam-zamansal Sabiti

Ölçeği ne olursa olsun hiçbir birikim stratejisi bütünüyle tutarlı olamaz ya da tamamen kurumsallaşamaz. Bunun için bizzat kapitalizmin kendi doğasına içkin olan üç temel nedenini zaten yazmıştım (s. 52-6). Burada, birikimi özgül bir uzam-zamansal sabit etrafında örgütlenen birikim stratejileri yoluyla düzenleme çabalarının dört sonucuna dikkat çekmek istiyorum. İlk olarak, sermaye ilişkisinin doğasında verili olan eksik, çelişkili ve ikilemli durum nedeniyle, birikimin zorunlu özgül koşulları, saydamsızlık, belirsizleşme ve değişikliğe yatkınlık eğilimi gösterir. Bu, verili herhangi bir uzam-zaman ufukları kümesindeki birikimi düzenleme ve yönetme çabalarının deneme-yanılmacı doğasını kısmen açıklar. İkinci olarak, dünya piyasası düzeyinde kurumsallaşmış kapsamlı bir uzam-zaman sabitin şimdiye

kadar ki eksikliği (ve içkin olasılıksızlığı) dikkate alındığında, hâkim birikim rejimlerinin başarısı için gerekli ama bu rejimlerin kendi düzenleme tarzlarının erişiminin çok ötesine uzanan etkenler ve süreçler her zaman olacaktır. Bu, bir uzam-zaman sabitinin çelişkileri ve krize eğilimlerini erteleme ya da yerlerini değiştirme kapasitesinin diğer yüzüdür. Üçüncü olarak, bir uzam-zaman sabitini pekiştirmek, karşılık gelen birikim stratejileri, bu stratejilerin kendi devlet projeleri ve ilgili olduğu yerlerde hegemonik vizyonları açısından birçok ihtilaflı ve çekişmeli sahada ve bu sahalar boyunca destek sağlamayı gerektirir. Bununla birlikte, böyle bir strateji hâkim ya da hegemonik olduğu ve özgül bir uzam-zaman sabitinde kurumsallaştığı sürece, bir birikim rejiminin kendisine karşılık gelen ekonomik uzamında pekiştirilmesine yardımcı olur. Ve dördüncü olarak tüm bu rejimler, alttaki mevcut çelişki ve ikilemlerin hâlâ var olması nedeniyle kısmî, geçici ve istikrarsızdır. Sermaye dolaşımı, hâlâ uzam-zaman sabitinin içinde ve ötesinde birçok noktada kırılabilir. O zaman ekonomik krizler, yeniden yapılanmayı, piyasa güçlerinin normal çalışması yoluyla olduğu kadar birikim koşullarının restore edilmesindeki daha dikkatli çabalar yoluyla da teşvik edecektir. Eğer böyle çabalar, hâkim birikim rejimiyle uyumlu ise, büyüme kendi parametreleri içinde yenilenecektir. Eğer bu çabalar birikim rejimiyle uyumlu değilse, – sadece birikim rejimi *içinde* bir kriz değil, – birikim rejimi*nin de* krizi ortaya çıkacak ve bu da yeni strateji, yeni kurumsallaşmış uzlaşmalar ve yeni uzam-zaman sabitleri arayışlarını tetikleyecektir (bu ayrım üzerine, bkz. Boyer 1990; Lipietz 1988).

Ekonomik krize çözüm arayışının hâkim birikim rejimini ve düzenleme tarzını yenileyip yenilemeyeceği ve krizi bu çerçevede çözmenin prensipte nesnel olarak gerçekleştirilebilir olup olmadığı, sadece krizin nesnel özelliklerine bağlı değildir. Aynı zamanda krizi çözmeye çalışan toplumsal güçlerin kurumsal, örgütsel ve öğrenme kapasitelerine ve krizin doğasını belirleme, çeşitli nesnel sebeplerini açıklama, gelişmesinin suçlusunu bulma ve en uygun çözümleri belirleme yarışının sonucuna bağlıdır. Buna bağlı olarak, benzer nesnel

ekonomik krizler 1970'ler ve 1980'ler boyunca Atlantik Fordizmi ekonomilerini etkilerken bütünüyle aynı şekilde çözümlenmediler. Bazı durumlarda geniş oranda Atlantik Fordizmi *içinde* krizler olarak, diğerlerinde Atlantik Fordizm*inin* krizleri olarak yönetildiler. Birikim rejimleri ve düzenleme tarzları (ya da üretim ve refah rejimleri) ve daha genel devlet kapasiteleri arasındaki eklemlenmenin daha somut-kapsamlı tahlilleri, işte bu bağlamda yapılmalıdır. Ancak daha ayrıntılı çalışmalar, krizin farklı açıklamalarının ve olası çözümlerinin etrafında harekete geçmiş olan güçlerin değişen dengesini de inceleyecektir. Bu iddiaların temeli, ilk yargıda Atlantik Fordizminde düzenlemenin ve birikimin yapısal tutarlılığından ve bozulmasına yol açan etkenlerden hareketle örneklendirilebilir.

Bununla birlikte, konuyla doğrudan ilgilenmeden önce, Fordist bir kitle toplumunda modern devlet tarafından benimsenebilecek çeşitli biçimler arasından sadece olası birini etraflıca ele almaktansa, KURD'nin tipik-ideal 'Fordist devlet' olduğu (ve dolayısıyla Fordizme karşılık gelen ve onunla birlikte evrilen özgül Fordist özellikleri olduğu) iddiasının ne şekilde değerlendirilebileceğini sormaya değer. Bu soruya, Fordizmin alternatif göndergelerine karşılık gelen dört şekilde yaklaşılabilir. (1) Bizzat devlet sektöründeki emek sürecinin doğası (örneğin Hoggett 1987); (2) Fordist bir birikim rejiminde devlet sektörünün doğrudan ekonomik rolü (örneğin Overbeek 1990: 114-19); (3) böyle bir rejime bağlantılı toplumsal ekonomik düzenleme tarzında devletin daha geniş rolü (örneğin, Moulaert ve d. 1988; Painter 1991); ya da (4) Fordizmin olası bir ya da daha fazla kılığının hâkim olduğu bir toplumsal formasyonun kurumsal bütünleşmesini ve toplumsal yapışmasını güvenceye almaktaki rolüne göre değerlendirilmiştir (Hirsch ve Roth 1986). Göreceğimiz gibi, son üç kriterin, Atlantik Fordist uzam-zamansal sabit için de sonuçları vardır.

Devletteki emek sürecinin karakterinin olarak ne derece Fordist (ya da yarı-Fordist) olabileceğini araştırmak ilginç olabilir, ancak bu diğer kriterlerin yokluğunda devleti birçok ekonomik faaliyet sahasından birine indirgeme eğilimi gösterecektir. Dolayısıyla devlet ola-

rak ayırt-ediciliğini yitirecektir. Aynı zamanda devletin ya da kamu sektörünün dolaysız ekonomik rolü üzerine odaklanmak da, bir bütün olarak devletin ayırt edici özelliklerini ihmale yönlendirebilir. Zıt biçimde, devletin Fordist toplumsallaştırmanın güvence altına alınmasındaki rolüne bakmak da, Fordist bir devlet cevherini, Fordist oluş halindeki bir toplumdaki toplumsal çimentoyu sağlayan devletten net olarak ayırt etmeyi güçleştirir. Bu da, KURD'nin 'Fordist' doğasına en umut verici yaklaşımın, kendine özgü Fordist bir birikim rejimi ve düzenleme tarzının güvenceye alınmasına (KURD'nin) bir devlet *olarak* biçim ve işlevlerinin kendine özgü katkısı olduğunu gösterir. Bundan, ne KURD'nin söz konusu işlevleri yerine getirmek için ortaya çıktığı ne de birikim rejiminin kendi düzenleme tarzının gelişmesinden önce varolduğu anlamı çıkarılmalıdır. Aksine bu, birikim rejimiyle düzenleme tarzının yapısal eşleşmesini ve eş-evrimini, ayrıca bunların önemli bir zaman dilimi içerisinde sermaye birikiminin olasılıksız yeniden-üretimini güvenceye almaya yardımcı olacak derecede yapısal bir uyum (ya da kurumsal bütünleşme) sağlayabildikleri boyutu araştırmak için bir çağrıdır (düzenleme yaklaşımında işlevselciliğin reddi üzerine bkz. Lipietz 1988; Jessop 1990a,b).

Bu koşullarda yaklaşıldığında, KURD'nin Atlantik Fordizminin düzenlenmesine özgün katkısı, sermaye ilişkisinin farklı biçimlerindeki çelişkilerini ve stratejik ikilemlerini Fordist birikim rejimlerinde ifade edilirlerken en azından bir süreliğine yönetme, yerlerini değiştirme ya da erteleme kapasitesiydi. Bunlar, ulusal ekonomi, ulusal devlet, sivil ve politik haklar kadar toplumsalı da kucaklayan ulusal vatandaşlık, ulusal toplum arasındaki eşleşmeye dayalı uzam-bölgesel bir matristen; ve tam istihdam ile ekonomik büyümeyi güvenceye almak ve seçimlere ilişkin ulusal dalgalanmaları yönetmek görevlerini birleştirmeye görece iyi uyum sağlamış kurumlardan faydalandılar. Bazen gömülü liberalizm (Ruggie 1982) olarak da tanımlanan bu uzam-zamansal sabit, sermaye birikiminin çelişkilerinin Atlantik Fordizminde ifade edilişindeki özgül, fakat kısmî ve geçici bir çözümünü mümkün kılmıştır. Bu özgül çözümün KURD içinde ve çerçeve-

sinde örgütlendiği temel yapısal biçimler (ilgili çelişkileri ve ikilemleriyle birlikte), ücret ve para biçimleriydi. Artık bu iddiayı yukarıdaki alt başlık 2'de getirilen stilize edilmiş modeli ayrıntılandırarak doğrulamaya çalışacağım.

İlk olarak, KURD ile ilgili olduğu kadarıyla Atlantik Fordizmindeki ücret biçiminin temel özelliği, bir uluslararası üretim maliyetinden ziyade bir iç talep kaynağı olarak rolüdür.[10] Dolayısıyla, ulusal ekonomi içinde tam istihdam seviyesindeki talebi güvenceye alma çabalarına odaklanan devlet, diğer alanlardaki müdahalelerini ve politikalarını mümkün olduğu kadar bu amacı destekleyecek şekilde düzenledi. Nitekim, bu süre içinde tam istihdam seviyelerine ulaşılmasının, sıklıkla, başarılı Keynesçi ince-ayara atfedilmesine karşın,[11] aslında bu başarı, daha çok, KURD'nin seri üretim ve kitlesel tüketimi teşvik ederek güvence altına alınmasına yardımcı olduğu Fordist yayılmanın temel dinamiğinden kaynaklanmaktaydı. Uluslararası üretim maliyeti olarak ücretlerin rolünün KURD için önemi ikincil derecededir. Nitekim devlet, Fordist emek-gücü kadar endüstriyel sermaye çıkarlarına da hizmet eden tam istihdam seviyesindeki talebin korunması amacıyla gerekli görüldüğünde ılımlı bir enflasyon ile birlikte yaşamaya ve ılımlı devalüasyona gitmeye de ekonomik ve politik olarak istekliydi (aşağıdaki para ve enflasyon tartışmasına da *bkz.*). Bu, devletin ücret maliyetleriyle hiç ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü, sürekli ekonomik büyüme meselesine genel ilgisinden başka, aynı zamanda özel sektörden mal ve hizmet satın alan önemli bir müşteri olarak devlet, önemi tam anlamıyla giderek artan bir işverendi. Fakat devlet, genel olarak, üretkenlikle ve fiyatlarla birlikte arttığı, böylece Fordist birikimin bereketli döngüsüne katkıda bulunduğu sü-

[10] Baş [çelişki] ve ikincil çelişkilerin ve söz konusu çelişkilerin birincil ve ikincil özellikleri(nin) terminolojisi Mao Ze-Dung'dan (1967) derlenmiştir ve Louis Althusser (1977) tarafından farklı bir bağlamda yeniden sahneye konmuştur. Benim bu dille flörtüm ise bulgusal amaçlara hizmet etmektedir. Bkz. Bölüm 4.

[11] Nitekim, birçok çalışma böyle ince-ayarların büyük olasılıkla konjonktür-karşıtı değil konjonktür-lehine etkileri olduğunu göstermektedir.

rece ücretlere ılımlı bir umursamazlıkla baktı. Bunun, üretkenliğe ve fiyatlara endeksli toplu görüşmeleriyle ve ölçek ekonomileriyle Fordist firmaların ve dalların devam eden büyümesine bağlı olarak, Atlantik Fordizminin 1950'ler ve 1960'lardaki yayılma aşaması süresi içinde piyasa güçlerinin işleyişi yoluyla başarılması, görece kolaydı. Bu dönemde, emek piyasasına dönük baskılar ise, üretkenliği düşük olan tarımdan işçi transferi yoluyla ve, ayrıca kadınların emek gücüne katılması ve daha sonra göçmen işçilerin çalıştırılması gibi süreçlerle hafifletildi.

Bu savlar, KURD'nin Fordist birikim için koşulları güvenceye almaktaki daha genel rolüyle ilişkilendirilebilir. Öncelikle, ölçek ekonomilerinin Fordist emek sürecindeki anahtar rolü ve üretimin arzdürtülü ('her ihtimale karşıcı') doğası dikkate alındığında, devlet, endüstrinin üretimde daha büyük ayarlamalar yapma ihtiyacını en aza indirerek Fordist üretimin mikroekonomik esnekliğinin sınırlı kapsamının telâfî edilmesinde önemli bir rol oynadı. Özellikle, ücret ilişkisi ve emek piyasası politikalarını idare ederek ve toplam talebi yönlendirerek, rekabetçi piyasaların niteliği şiddetli konjonktürel sapmalar olmaksızın arz ve talebi dengelemeye yardımcı oldu. Dahası, devlet, ekonomik dalgalanmaları dindirme ve istikrarlı, hesap edilebilir büyümeyi güvence altına alma vaadiyle, Fordist firmaların ölçeğe daha fazla getiriyi güvenceye almalarını sağladı ve yatırım yapmalarını teşvik etti. Bu, Fordist firmaların Fordist büyüme dinamiğindeki hâkimiyeti göz önüne alındığında, önde gelen sektörlerdeki firmaların faaliyetlerini tamamlayan diğer firmalar için de kâr fırsatları sağladı. O halde, bu ve diğer bakımlardan, piyasa rekâbeti ve ekonomik tamamlayıcılığın birbirine örülü mantığı aracılığıyla bir bütün olarak ulusal ekonomiye Fordist bir dinamik verilmesi seçimine ve bu seçimin pekiştirilerek uygulanmasına, görece tutarlı bir birikim stratejisi yardımcı oldu. İkinci olarak, artan üretkenlik, artan ücretler, artan talep, artan kârlar ve artan yatırımda köklenmiş potansiyel bereketli yayılma döngüsü dikkate alındığında, devlet, sermaye ile tüketici ürünleri endüstrilerini bütünleştirmekte ve ücret ilişkilerini bu yönde idare et-

mekte anahtar bir rol oynadı. Buradaki faaliyetleri, kitlesel tüketimin ulus çapında yayılmasının genel altyapısal koşullarının (örneğin elektrik şebekesi, bütünleşmiş ulaşım, modern barınma) teşvik edilmesini, ölçek ekonomilerini ve/veya destekleyici birleşme politikalarının kamulaştırma yoluyla teşvik edilmesini, konjonktür-karşıtı talep yönetimi ile meşgul olmayı, güvenilir toplu görüşmelerin meşrulaştırılmasını ve kitlesel tüketim normlarının kamu sektörü istihdamı ve refah harcamaları yoluyla genelleştirilmesini içermektedir. Eşit olmayan gelişmeyi azaltmaya yönelik kentsel ve bölgesel politikalar, geniş oranda otosentrik bir ekonomideki aşırı yerel ısınmalara bağlı enflasyonist baskıların azaltılmasına ve seri üretim, kitlesel bölüşüm, kitlesel tüketim için gereken koşulların güvence altına alınmasına yardımcı oldu. Son olarak, devletin seri üretim ve kitlesel tüketim koşullarını yaratmaktaki ve sosyal vatandaşlık haklarının genişletilmiş kavramlarının karşılıklarını sağlamaktaki genel rolünün yanı sıra kolektif tüketim için gerekli önlemleri alması da, emek-gücünün toplumsal yeniden-üretim maliyetini düşürmeye ve toplumsallaşmaya yardımcı oldu.

Ücret ilişkisiyle ilgili bu faaliyetlerin çoğu, emek süreci ve Fordist birikim rejimine olduğu kadar Fordist düzenleme tarzına da yakından bağlıydı. Burada özellikle önemli olan, devletin sorumlu sendikacılık, toplu görüşme, endüstriyel modernizasyon, büyük işletmelerin sağlamlaştırılması ve ikili ya da üçlü korporatizm biçimlerine verdiği destekti. Fordist yayılma döneminde oldukça farklılaşan sendikal örgütlenme kalıplarının bu amaca hizmet edebileceği görülürken, krizin baş göstermesi, endüstriyel ilişkiler sistemini daha fazla zorladı. Dolayısıyla, stagflasyon döneminde ikili ya da üçlü kooperasyon ve koordinasyon, Fordist ekonomilerde korporatist olmayan sistemlerle ilgili üç temel makroekonomik kriter – işsizlik, enflasyon ve büyüme – üzerinde önemli bir hafifletici rol oynayarak görece iyi durumdaki ekonomik performansa katkı sağladı (Garrett 1998; Katzenstein 1985; Keman ve d. 1987; Notermans 2000; Scharpf 1991; Western 1997; Windolf 1990). Aynı zamanda, Fordist düzenlemenin bu görece kapalı ekonomilerdeki hâkimiyeti, bireysel ve toplumsal ücre-

tin iç piyasaya yönelik endüstri sürecinde (bir) talep kaynağı olarak işlev görebildiği ölçüde, KURD'nin örgütlü iç sermayenin ve örgütlü emeğin (özellikle vasıflı erkek işçilerin) çıkarlarını tam istihdam ve sosyal refah programlarıyla bağlantılandırmasını mümkün kıldı. Böylesi korporatist uzlaşmalar, bazen ücret sınırlaması karşılığı toplumsal ücretin bir parçası olarak geliştirilmiş emekli haklarından faydalanmayı gerektirdi. Bununla birlikte, bu ertelenmiş ücret biçimi, her halükarda, bu hakların tamamı için kaynak sağlanmadığı sürece ekonomik problemleri çözmekten ziyade ertelemeye hizmet etti (*bkz.* Bölüm 5).

KURD ile ilgili olduğu kadarıyla Atlantik Fordizminde para biçiminin birincil özelliği, ulusal kredi parası olarak niteliğiydi. Yeterli ulusal, makroekonomik istatistiklerin gelişimi ve barış zamanı devlet bütçesinin istikrarlı büyümesi, KURD'ye ekonomiyi yönlendirmesi sürecinde fiskal ve parasal olarak rekâbetçi kapitalizm döneminde liberal devletin sahip olduğundan çok daha güçlü bir manivela sağladı. İnce-ayarın başarısı kesinlikle abartılabilirken (özellikle merkezî bankaların gerçek özerklikten yoksun olduğu yerlerde genellikle seçimsel hesaplarla üst-belirlenirken), kamu harcamalarındaki genel artış, sürekli büyüme koşullarının yaratılmasına büyük katkı yaptı. Kamu harcamalarının ve borçlarının rolüne ek olarak, özel sektör borcu da savaş-sonrası büyümede önemli bir rol oynadı. Borç, işletmeler için sabit yatırım ve iş sermayesini finanse etmekte giderek önemli bir unsur oldu ve tüketici kredisi kitle tüketiminin büyümesini sağlamakta önemli rol oynadı. Kamu kredisi ve özel kredi ile yağlanan büyüme, altyapı tedarikinin yanı sıra kolektif tüketim, refah hakları ve toplumsal yeniden bölüşüm için vergi gelirleri oluşturulmasına ve Keynesçi refah politikalarının meşrulaştırılmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda, endüstriyel sermaye ve örgütlü emek arasındaki bir sınıf uzlaşmasına dayalı Fordist birikim rejimi için toplumsal bir temelin pekiştirilmesine de yardımcı oldu.

Tüm bunlar, en azından Atlantik Fordizminin yayılma aşamasında, paranın uluslararası tedavül birimi olarak rolünün ikinci sırada olduğu

anlamına gelmektedir. Bu özellik, Bretton Woods para rejimi ve GATT ticaret rejiminin birleştirilmesi yoluyla yönetildi. Nitekim, etkin sermaye denetimlerinden, sabit fakat ayarlanabilir döviz oranlarından ve yapılan ya da yapılacak önemli ve meşru ticaret denetimlerinden faydalanan ulus devletleriyle en ulusal ekonomiler bile, gerçekte ticarî hesaplarından ziyade sermayeleri açısından daha kapalıydılar. Bu, onların ulusal ekonomiyi bazı parasal standartlardan (sabit bir döviz kuruna bağlılık) ziyade Keynesçi bir ekonomist olan Hicks'in (1959) ulusal emek standardı olarak ifade ettiği şeye (tam istihdama bağlılık) göre idare etmelerini mümkün kıldı, böylece ekonomik politika ayarlaması ve müdahalesi, öncelikle verili bir döviz oranından çok ekonomik büyümeye ve tam istihdama yönlendirildi. Bununla birlikte, ulusal bir emek standardına bağlılık ve bunu sürdürme yeteneği, devletsiz para ve para-benzeri araçların artan akışı karşısında giderek baltalanırken, ulus devletler bazen isteksizce, bazen de isteyerek sermaye denetimlerini terk etmeyi ve dalgalı döviz kurunu benimsemeyi seçtiler. Ulusal parası aynı zamanda hegemonik uluslararası para birimi olan ABD, şüphesiz ki bu genel tablonun kısmî istisnasıydı. ABD, Atlantik Fordizminin yayılması sırasında, ticaret fazlalarını Marshall Yardımı, askerî harcama ve doğrudan yabancı yatırım ya da portföy yatırımı yoluyla Avrupa'da yeniden dolaşıma soktu. Bununla birlikte, ABD dolarının bu ilk yararlı rolü daha sonraki evrelerde, Atlantik Fordizmi için bir başka istikrarsızlığın ve krizin kaynağı oldu.

KURD'nin açık başarısı, savaş-sonrası hızlı büyümenin ve ürettiği vergi gelirlerinin doğasındaki zemine dayalıydı. Dahası, parçalanmıştan ziyade görece birleşmiş bir emek piyasasında tam istihdam sağlandığı sürece, çalışan aileler arasında primer yoksulluğun hacmini küçülttü. Bu da diğer gruplar için daha cömert gelir sürdürme programlarına (dolayısıyla kitle tüketimini sürdürerek ve genelleyerek) ve/veya diğer alanlarda refah yayılmasına (sıklıkla Fordizmin değişen toplumsal yeniden-üretim gereksinimlerine bağlı olarak) olanak sağladı. Kısaca, eğer KURD Fordist ekonomik yayılmanın koşullarını güvence altına alınmasına yardımcı olduysa, Fordist ekonomik yayılma

da KURD'nin yayılma koşullarını güvence altına alınmasına yardımcı oldu.

Kitle tüketim normlarının genellenmesine yardımcı olarak talep edilen tam istihdam seviyelerine katkıda bulunan ulusal vatandaşlığa dayalı refah hakları, varlığını Fordist sendikalar ve Fordist firmalar arasında kurumsallaştırılan bir uzlaşma ile sürdürdü. Bazı durumlarda (özellikle ABD'de), firma ve sektör düzeyinde toplu sözleşme görüşmeleri, meslekî refahı güvenceye almak ve böylece devlet-elinden – fakat genellikle hâlâ düalistik – refah içinde ve bu refah aracılığıyla yapılacak daha sonraki genelleme için olası referans noktaları belirlemek açısından önemliydi. Ekonomik büyümenin tam istihdam ve genişletilmiş refah haklarıyla güvence altına alınması, tüm Atlantik Fordist toplumlardaki politik parti rekâbetinin önemli bir eksenidir. Son olarak, Fordist uzlaşmanın ve KURD'nin bazı bedellerinin, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, geleneksel küçük burjuvazide ve tarımda göreli azalma; kendilerine Atlantik Fordizminin dolaşımında rekâbet rolü bulamayan kentlerde, bölgelerde ve sektörlerde küçülme; parçalanmış emek piyasalarının avantajsız kesimlerinde istihdam edilen işçiler; ve özellikle liberal refah rejimlerinde, hem ücretli iş hem de evişi yüküne maruz kalan kadınlar ile Fordist toplumların bizzat kendilerince ödendiğini belirtmeliyiz. Bu uzam-zamansal sabitte göçmen emeğinin de önemli bir rolü vardı. Çünkü, Klein-Beekman'ın dikkat çektiği gibi, 'Fordist devlet-toplum ilişkisi, kısmen bu kaymakta olan uzamsallık eklemlenmesiyle mümkün kılındı. Uluslararası göç meselesi ise, refah devleti etrafında merkezîleşmiş ve vatandaşların evrensel katılımı kriterine dayalı dışlayıcı bir politik-ekonomik düzen kurma çabasına sökülemez biçimde bağlıydı (1996: 440; bkz. Soysal 1994).

Atlantik Fordizminin ve KURD'nin kendi çelişkilerini erteleme ve maliyetlerinin yerini değiştirme (ya da yeniden dağıtma) mekanizmalarından biri de enflasyondu. Enflasyon bankaların ve devletin kredi verme kapasitelerine bağlı olarak, başka türlü kârsız olacak üretimin (sahte-) değerli kılınmasına ve yüksek kapasite kullanımına ve istihdam seviyelerinin sürdürülmesine hizmet etti (Lipietz 1985). Bu durum, tüm ilgili ekonomilerin enflasyon oranlarının aynı ılımlı dü-

zeyde bulunduğu ya da daha yüksek enflasyonlu ekonomilerin ara sıra ılımlı devalüasyonlara girişebildiği koşullarda, Atlantik Fordizminin kendi dolaşımının tamamlanması temelinde bir problem oluşturmadı (Aglietta 1982). Fakat bu durumun bedeli, kendini daha sonraları tipik Atlantik Fordist stagflasyon probleminde (liberal rekâbetçi kapitalizmde mümkün olmayan ancak Fordist düzenleme tarzı altında oldukça mümkün durgunluk ve enflasyonun bileşimi) yoğunlaşmış olan ekonomik problemlerde gösterdi. Ayrıca, sınıf, sektör ve bölge temelinde yeniden-bölüşüme ilişkin önemli etkileri oldu. Dolayısıyla, enflasyon, diğer etkiler arasında, kârları ve pazar payını küçük ve orta ölçekli işletmeler pahasına büyük sermaye lehine yeniden-bölüştürme eğilimi göstermekteydi (Galbraith 1967; Nitzan 1998, 2001). Diğer bedeller, Atlantik Fordizminin sürekli büyümesi için gerekli, ancak bizzat Fordist uzlaşmanın içinde yer almayan uluslararası rejimlerle (ucuz petrol ya da göçmen emeği için olanlar gibi) bütünleşen diğer ekonomik ve politik mekânlar sayesinde Fordist toplumların ötesine taşınarak ödendi. Atlantik Fordizmi, aynı zamanda, ikiyüzlü bir zamansal sabit yoluyla da mümkün kılındı. Atlantik Fordizmi, bir yandan doğanın hızlandırılmış süper-sömürüsüne (özellikle fosil yakıtları gibi binyıl boyunca oluşmuş hammaddeler ve yenilenemez doğal kaynaklar) dayalıydı. Diğer yandan da, kendi zamansal ufuklarında meşgul olmadığı çevre kirliliği ve toplumsal problemler üretmekteydi – *apres moi, le deluge* [benden sonra tufan] ilkesiyle çalışıyormuş gibi. Bu, Fordizmin hâlihazırdaki çevresel maliyetlerinin (hem doğal kaynakların yenilenebilirliği hem de çevrenin 'pislik çukuru' işlevi ile ilgili olarak) ertelenmesini gerektirdi (bkz. örneğin, Altvater 1993:247-78; Brennan 1995; Stahel 1999). Aynı zamanda, KURD'nin zamansal ritmleri, daha uzun veya daha kısa ufuklarla (24 saat durmaksızın finansal alım-satım ya da uzun dalga birikim rejimleri gibi) ilişkili problemlerden ziyade ticarî dalgalanmalar ya da seçimsel dalgalanmaları idare etmeye yönlendirildi. KURD'yi dönüştürme çabalarını tetikleyen, Atlantik Fordizminin bu uzam-zamansal sabitini sürdürmede artan güçlüklerdi.

5. Kriz

KURD, 1970'lerde ve 1980'lerde bir kriz geçirdi. Bunun çeşitli ekonomik, politik ve sosyokültürel nedenleri vardı. Aynı zamanda, özel durumlarda krizin zamanlamasını, biçimlerini ve oluş sıklığını etkileyen daha özgül, konjonktürel etkenler de vardı. Çünkü Fordizm krizleri ya da Fordizmdeki krizler kaçınılmaz biçimde üst-belirlenmişti. Fordizm*deki* ekonomik krizin tipik belirtisi, giderek artan stagflasyon eğiliminden başka – ki bu ücret ve para biçimlerindeki düzenleme tarzının ayırt edici temellendirilmesini ortaya koyuyordu – Fordist büyüme dinamiğinin giderek tüketilmesi, kâr oranı ve kitlesinin düşme eğilimiydi. Stagflasyon, devletin hem karşıt döngüsel talep yönetimi ile ilgilenme kapasitesini sorunsallaştırır hem de artan uluslararasılaştırma ışığında ek problemlere yol açar. Bu problemler, artan talebin ülke içi üretimden ziyade yurtdışından karşılanması riskini; devletin faiz oranlarını ve/veya döviz oranlarını kontrol etme yeteneğinin giderek azalmasını; ve peş peşe gelen her stagflasyon dalgasında, uluslararasılaştırmanın artan faiz oranlarına bağlı olduğu bir zamanda artan kamu borcunu içerir. Fakat bu kriz-eğiliminin üstesinden, genellikle, krizin-tetiklediği ekonomik yeniden-yapılanmanın ve çoğalan kurumsal değişikliklerin bileşimi yoluyla gelindi. Bununla birlikte, problemler üst üste yığıldıkça, Fordizm*in* krizi kendisini tipik kriz-yönetim mekanizmalarının bozulmasında ya da Offe'nin dediği gibi kriz-yönetiminin krizinde (Offe 1984); ve stratejik olarak, toplumsal güçleri alternatif birikim stratejilerinde, devlet projelerinde ve hegemonik vizyonlarda yeniden-düzenleme çabasında yapısal olarak göstermeye başladı. Bu, düzenleme tarzı ile toplumsallaştırma tarzının diğer unsurlarındaki ve Atlantik Fordizminin ilişkili olduğu tüm uzam-zamansal sabitteki krizlerle güçlendi.

Ekonomik kriz

Ekonomik olarak, KURD'nin devam eden büyümesi, Fordist birikimi ayakta tutan bazı koşulları baltaladı. Bu, biçimin işlevi nasıl sorunlu hale getirdiğini göstermektedir (Jessop 1982). Verili bir üretim da-

lından seri üretime geçişten kaynaklanan ilk özel üretim patlamasının ardından daha fazla artış elde edilmesi, hem teknik hem de toplumsal olarak giderek zorlaştı. Daha çok ölçek ekonomisi elde etme ve iç piyasalardaki göreli pazar doygunluğunu tazmin etme arayışı, Fordist firmaların yabancı piyasalara yayılmasını tetikledi. Aynı zamanda, borç maliyetlerini kısılabilmek amacıyla yabancı krediye başvurmaya ve vergi faturalarının azaltılması amacıyla da fiyatlandırma ve/veya yabancı vergi cennetlerine transfer olmaya başladılar. Ancak bu tutum, bir ekonomik yönetim nesnesi olarak ulusal ekonominin göreli kapalılığını baltalamaya başladı. Ayrıca Fordizmin, hizmetler dâhil üretimin tüm dallarına yayılmasının da sınırları vardı. Üretimin artan sermaye yoğunluğu ve ölçek ekonomilerinin tam kapasite kullanımına bağımlılığı, örgütlü emeğin grev gücünü artırdı; ve iş yoğunluğu aracılığıyla üretkenlik artışı konusunda süregelen arayış da, işçi tarafının giderek yabancılaşmasına yol açtı.

Daha genel olarak ekonomik genişleme ve işsizlik ödenekleriyle diğer sosyal güvenlik biçimlerinin giderek pekişmesi de, ekonomik alanda altta yatan (yapısal) sınıfsal güçler dengesini örgütlü emek lehine – 1960'ların ortalarından sonlarına kadar daha büyük militanlığa dönüştürülen bir sapma – bozdu. Bu, Fordizmin krizi/Fordizmdeki krizin (diğerlerinin yanı sıra düşen kârlarda ifadesini bulan) ortaya çıkmasıyla birlikte, sermayenin emek-sermaye sürecini yeniden yapılandırmaya ve işçilik maliyetlerini kısmaya çalışmasıyla kritik bir hal aldı. Ekonomik yayılma aynı zamanda alttaki (yapısal) güçler dengesini petrol sağlayıcıları lehine bozdu, çünkü Atlantik Fordist birikim rejiminin dinamizmi, sadece üretimdeki sürekli büyümeye değil, aynı zamanda ve kritik biçimde reel olarak düşen fiyatlarla artan petrol arzına da bağlıydı. 1970'lerde Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) Örgütü'nün kurulmasıyla birlikte gelen iki petrol şoku bunun yansıması idi. Ek olarak, refah yayılması, aynı zamanda, aşağı doğru esnemezlikle birlikte (eğer yukarı doğru bir ivmesi yoksa) kârlar ve sermaye birikimi üzerinde bir fren vazifesi görebilecek sosyal bir ücreti de kurumsallaştırdı. Ortaya çıkan değişiklikler, yatırım yapma ve çalışma

yönündeki parasal teşvikleri etkileyerek, emek-sermaye ilişkisinin her iki tarafındaki ters etkileri nedeniyle Fordist büyüme rejimini tehdit etti.

Bu ülke içinde hâsıl olmuş kriz-eğilimlerine ve mekanizmalarına ek olarak, KURD'nin düzenlemedeki ekonomik ve politik etkinliği, dışadönüklük (mal, hizmet ve sermayenin dışa doğru akışı), giriş (içe doğru akış) ve içselleştirmenin (yerel ve yabancı sermaye arasında önceki ayrımı muğlaklaştıran bölgesel, uluslararası ya da küresel işbölümü içinde bütünleşme olarak tanımlandığı şekliyle) değişken bir karışımıyla daha da zayıfladı. Bazı çokuluslu şirketler (ÇUŞ) ve ulusaşırı bankalar (UAB) da, ulusal denetimlerden kaçmak için bazı faaliyetlerini yurtdışında konumlandırdılar ya da yerel, bölgesel ya da ulusal yönetimlerden tavizler kopartmak için inandırıcı bir şekilde böyle davranmakla tehdit ettiler (yer-bağımlılığının hâlâ önem taşıdığı boyut hakkında bkz. Bölüm 5). KURD ile ilişkili olan makroekonomik politika araçlarının çoğunun daha az etkili hale gelmesiyle birlikte, devlet yöneticileri KURD'nin tipik ekonomik politik hedeflerini – tam istihdam, ekonomik büyüme, istikrarlı fiyatlar ve 'sağlam' bir ödemeler dengesi – her şeye rağmen sürdürülebilir kılma umuduyla, bu araçların değiştirilmesi ya da payandanlanması çabalarına yönlendirdiler. Bu arada, hem parasal hem de reel akışların uluslararasılaştırılması tüm hızıyla sürerken ve giderek daha fazla firma, piyasa ve ülkeyi içine alırken devletler, artık ulusal ekonomiler az ya da çok kapalıymış ve büyüme dinamikleri otosentrikmiş gibi davranmayı sürdüremediler. Dahası, ulusal ekonomi politikasının uluslararasılaştırılmasının etkisinin yanı sıra, bölgesel ve yerel ekonomiler de varlıklarını giderek daha kendilerine özgü problemlerin içinde buldular. Bunlar, ne alışıldık ulusal makroekonomik politikalar ile ne de merkezde formüle edilerek standartlaştırılan endüstriyel ve/veya bölgesel politikalarla çözülebildi. Sonuçta, ulusal ekonomik mekân, artık eskisi gibi öyle apaçık bir şekilde büyümenin, inovasyonun ve rekâbetin teşvik edilmesine yönelik ekonomik politikalar açısından en uygun başlangıç noktası olarak görünmüyordu.

Bu, uluslararasılaşmadan bazı net faydalar elde etme umuduyla yerel, bölgesel ya da ulusal ekonomik mekânları küresel ekonomiye daha etkin biçimde yerleştirecek politikalara ve arz-taraflı müdahaleye yönelik daha fazla ilgiyi ve daha fazla kaymayı tetikledi. Şüphesiz, küçük açık ekonomiler bu problemle savaş-sonrası büyüme sırasında zaten karşılaşmıştı; artık, daha büyük ve önceden görece kapalı olan ekonomiler bile sermayenin daha geniş dolaşımlarına çekiliyorlardı. Dahası, ABD hegemonyasının biçimlerinde ve uzun-dönemli sürdürülebilirliğinde gelişen bir kriz ise, yeni uluslararası rejimlerin şekillendirilme mücadelelerinde ve bu rejimlerle savaş-sonrası uluslararası rejimlerin genel olarak kapitalizmden ziyade tikel Amerikan çıkarlarına hizmet etmesi gerektiği uzamda tezahür etti.[12]

Bu değişikliklerin KURD'deki birikimin iki temel çelişkisinin başlıca özelliklerinde bir kaymayı tetikleyen etkisi, uzam-zaman sabitin Atlantik Fordist tipinde, en azından ikincil bir rol oynayan kapitalizmin altta yatan çelişkilerinin diğer tanıdık ifadelerine tazelenmiş bir güç verdi. Ücret (hem bireysel hem toplumsal), doğru ya da yanlış, daha fazla bir iç talep kaynağından ziyade giderek uluslararası bir üretim maliyeti olarak görülmeye başlandı; ve paranın da artık giderek uluslararası para birimleri ve off-shore para sermayesi olarak dolaşır olması, ulusal düzeydeki Keynesçi talep yönetimini baltalayarak devletleri, sabit döviz oranlarını sürdürme çabalarını er ya da geç terk etmeye zorladı. Para biçimindeki çelişkinin birincil özelliğindeki bu değişiklik, endüstriyel sermaye dinamiğinin hipermobil finans sermayesi mantığına tâbi kılınması eğilimiyle ve de para sermayesi geri dönüşlerinin üretici sermayeninkileri geçmesi eğilimiyle ilgilidir. Fakat sermaye dolaşımları içindeki bu ekonomik hâkimiyet değişikliği, şüphesiz ki, hâlâ üretici sermayenin uzun-dönemli performansı aracılığıyla ekonomik belirlenim ilkesine tâbidir (bkz. Bölüm 1).

Daha da yıkıcı bir etken ise, Fordist büyüme modelinden ve bu modelle ilişkili olan, kitlesel tüketime, ölçek ekonomilerine ve kitle

[12] Zıt biçimde, Amerikan hegemonyası altında kurulan savaş-sonrası yeni uluslararası rejimler, sermaye birikiminde daha geniş çıkarlara hizmet etti.

tüketimine dayalı birikim stratejisinden esnek üretim, inovasyon, kapsam ekonomileri, inovasyon rantları ve daha da hızla değişen ve farklılaştırılan tüketim kalıplarına dayalı bir birikim stratejisine doğru yönelen paradigma kaymasıydı. Bu paradigma kayması üretimde süregelen değişikliklerde ve Fordizme alternatif arayışlarında köklenirken, sıklıkla birikimi yeniden yapılandırma ve yeniden yönlendirme, düzenleme ve hattâ toplumsallaştırma yönünde daha genel bir çabanın parçası şeklinde ele alınarak büyütüldü. Bu kaymanın, bizzat Fordizmin verili sektörlere ya da ulusal ekonomilere daha önceden hükmetmediği yerlerde bile, işletmelere ait, sektörel ve uzamsal stratejiler için önemli sonuçları oldu. Bu, hâlihazırdaki krizin anlaşılabilmesi ve krizden çıkma yolları arayışına biraz tutarlılık katmak için gereken temel bir çerçeve sağlamaktadır. Ek olarak, kilit ekonomik ve politik güçler, Fordist emek sürecinin ve Atlantik Fordist birikim rejiminin sınırlarının ötesine geçme çabasının sadece emek-sermaye ilişkilerinin önemli oranda yeniden dengelenmesini değil, ekonomik yayılmanın harekete geçirici ve taşıyıcı güçleri olarak yeni çekirdek teknolojilerin ve ürünlerin benimsenmesinin kolaylaştırılması için bir dizi örgütsel ve kurumsal değişikliği gerektirdiğine de hükmettiler. Bu, firmalar ve devletler için yeni uzun dalga ekonomik büyümeye geçişin en iyi şekilde nasıl idare edileceğine dair problemlere yol açarak, tipik olarak, uzam-zaman ufuklarında, kapasitelerde ve faaliyetlerde değişiklikler gerektirdi (bkz. Bölüm 5).

KURD'yi zayıflatan diğer ekonomik etkenler, daha düşük ücretli fakat giderek daha da ileri teknolojileri edinen Doğu Asya ekonomilerinin yarattığı tehditler; arzın yönlendirdiği üretim biçimlerinden daha çok talebin yönlendirdiği biçimlere kayma (genellikle paradigmatik bir şekilde özetlenir fakat, 3. Bölüm'de göreceğimiz gibi asla Fordizmden post-Fordizme geçiş olarak yeterli biçimde tanımlanmaz); emek gücünün kadınlaştırılması (KURD'nde her ikisi de anahtar rol oynayan aile biçimi ve aile ücreti üzerindeki etkisiyle); ve öncü durumlarda yoğunlaşan Fordist düzenleme tarzının diğer ekonomilere yayılarak, çevresel sınırlarının giderek tanınmasını – sadece çevresel

hareketleri değil Fordizmin itici güçlerini de etkileyen bir tanıma – içermekteydi.

Fiskal-finansal kriz

Kapitalist devlet tipinin bir biçimi olarak KURD, bir vergi devleti şeklinde düşünülmelidir (bkz. Bölüm 1 *tablo 1.4*) KURD genişledikçe, aldığı vergiler de genişledi. Dahası, kamu sektörü istihdamı ve harcaması özel sektöre göre büyürken, vergilerin başladığı gelir seviyesi, işçi sınıfının daha fazla kesimini kapsamaya başladı. Fordizmin krizi, KURD finansmanında bir 'makas' etkisi yarattı. Gelir tarafında, sosyal güvenlik ödemeleri ücret-kazanıcıya ve/veya işsizlik artmaya başladığında da istihdam vergilerine bağlandığında, bu ödemeler için gereken vergi tabanını azalttı. Sermayenin devlet gelirlerine katkısı da, brüt kârlarda düşüş ve vergi-sonrası kâr oranlarını korumak amacıyla vergi yükünün yeniden bölüşümü nedeniyle azaldı. Bu durum, sermayenin hareket edebildiği ve dolayısıyla ulusal vergilerden kaçabildiği – ya da devlet yöneticilerinin müsamahası olsun ya da olmasın inandırıcı şekilde böyle davranmakla tehdit edebildiği – ölçüde daha da güçlendi. Gelir destekleme harcamalarına (örneğin işsizlik, erken emeklilik ve aile yardımı ödemeleri) talebi artıran kriz, aynı zamanda işsizlik ve ekonomik durgunluğun toplumsal yansımalarıyla birlikte diğer refah hizmetleriyle ilgili (barınma, sağlık ve aile politikaları gibi) talebi de artırdı. Bu durum kendini, çoğu OECD ülkesinde 1970'lerde ve 1980'lerde devlet harcalamalarında vergi gelirlerinden çok daha hızlı bir yükselişte gösterdi. Dahası devlet, teknolojik inovasyon ve ekonomik yeniden yapılanma için reel ve/veya vergi gelirlerini yükselttikçe ve/veya genel sermaye üzerinden aldığı vergileri düşürdükçe, toplumsal harcamalar için kullanılabilecek kaynakları daha da kısıtladı.[13] Devletin bu durumun sonucundaki genel fiskal kri-

[13] Bu daralma, sadece Fordizmim krizinin bir refleksi olmayan, ama Sovyetlerin Afganistan'ı işgâliyle ve neoliberalizmin yükselişiyle bağlantılı olan İkinci Soğuk Savaş'ın artan askerî harcamaya yönlendirmesi ölçüsünde daha da ciddîleşti.

zi, sadece devlet harcamalarının gerçekleştirilme sıklığı ve düzeyi üzerindeki değil, vergilendirme ve kredi sistemlerinin yeniden yapılandırılması üzerindeki çatışmalarla da ilgiliydi (fiskal kriz üzerine, bkz. özellikle O'Connor 1973). Refah devletinin vergi maliyetlerine ve/veya hükümet borçlanması yoluyla refah harcamalarını finanse etmenin enflasyonist sonuçlarına karşı artan düşmanlıkta belirginleşen bu durum, İngilizce konuşulan ülkelerin Fordist ekonomilerindeki neoliberal rejim kaymalarının ve diğer Fordist ekonomilerdeki neoliberal politika ayarlamalarının arkasındaki temel etkenlerden biri oldu. Ancak, toplumsal refah harcamalarında (özelikle sermaye hesabında) provizyonları bozulmaksızın uzun-dönemli bir kısıtlamaya gitme şansı sınırlıydı (hâlâ da sınırlıdır): Özel ve 'üçüncü' sektörler arasındaki provizyonların yeniden-bölüşümü, daha az veya daha çok, ama en fazla kamuda görüldüğü şekliyle marjinal maliyetlerin azaltılması çabalarıyla birlikte söz konusu olabilirdi. Bu şüphesiz, neoliberal refah devletinin yeniden-yapılandırmasındaki anahtar unsurlardan biri oldu. Aynı zamanda, kesintiler daha marjinal devlet faaliyetlerinin ötesine uzandığında ve/veya marjinal ekonomik gruplardan ziyade çekirdek ekonomik ve politik çıkarları tehdit ettiğinde refah kısıntılarının (özellikle sağlıkta, eğitimde ve emeklilikte) toplumsal ve ekonomik yansımalarına giderek büyüyen bir düşmanlık söz konusuydu.

Bu anlamda KURD'nin – sermaye ilişkisinin çelişkileri, ikilemleri, asimetrileri ve antagonizmleri ile ilişkili olarak kapitalist devlet tipinin daha genel işlevlerinin belirli ifadeleri olan – nesnel ekonomik ve toplumsal işlevleri, devletin ilgisini kesmesine sınırlar getirmiştir. Bununla birlikte, Bölüm 5 ve 6'da göreceğimiz gibi, devlet müdahalesinin toplumsal boyutlarından ziyade ekonomik boyutlarında değişikliğe daha fazla yer vardır. KURD ile ilişkili kurumsallaşmış uzlaşmanın yol-bağımlı kurumsal ve politik mirasları da kısa- ve orta-vadede bu sınırları güçlendirmeye hizmet etmektedir. En azından, bu temel sınırlar, programlardaki marjinal ayarlamaları, faaliyetlerin yeniden ölçeklendirilmesini ya da az ya da çok olan sabit devlet bütçelerinin önemli *stratejik tutum değişikliğini* dışlamaz (ve hattâ daha iyi her-

hangi bir şeyin yokluğunda teşvik bile eder). Bu, toplumsal politikada neoliberal bir rejim kaymasının sürdürülme olanağı üzerinde refah rejimleri ve devlet farklılıkların etki gösterdiği bir alandır. Devletlerin stratejik seçiciliği ve hükümetlerin partizan doğası da burada önemlidir (bkz. örneğin Yeni Zelanda'daki tek meclisli parlamentodaki radikal neoliberal rejim kayması ile federal Avustralya'daki daha az şiddetli neoliberal politik dönüş arasındaki zıtlık).

Eğer refah devletinin sadece fiskal ve bütçeyle ilgili özellikleri ele alınacaksa, ekonomik krizin iki ana özelliği, görüş alanından çıkacaktır. İlk olarak, krizin tamamen finansal olmadığına dikkat çekmek önemlidir. Devletin finansal krizinin aynı zamanda geniş oranlı aşırı toplumsal harcama yüküne göre yorumlandığı gerçeği, Fordizmin daha genel dinamiğinde köklenmiş ekonomik ve politik güçler dengesinde bir kaymayı yansıtmaktadır. Diğer politikalara ilgi gösteren yeni ittifak oluşumları, yenilenmiş kapitalist yayılmanın krizden önceki duruma artık kolayca dönülemeyeceği sonucunu gösterir. Ve ikinci olarak, krizin altında yatan yapısal nedenler, yenilenmiş yayılma ile birlikte kaybolmayacaktır. Refah devletinin ekonomik krizi, devletin faaliyetleri ile söylemsel olarak oluşturulmuş (fakat genellikle maddî biçimde köklenmiş) sermaye birikimi ihtiyaçları arasındaki artan uyumsuzluklarda köklenmiştir. Fordist ilerleme sırasında sermayeye yarayan hizmetler, sermayenin ihtiyaçlarının değişmiş olmasına (ya da hâkim Fordist birikim stratejileri tehdit altındayken böyleymiş gibi düşünülmelerine) ve Fordist yayılma döneminden miras alınan politikaların çoğunun başarısız olmasına hattâ ters tepmesine rağmen kendi kurumsal ataletlerini ve kanunî menfaatlerini oluşturmuştur. Dolayısıyla, ekonomik krizi çözmek, özelde ve kamuda ekonomik küçülmenin yanı sıra birikim rejiminin, düzenleme tarzlarının ve toplumsallaştırma tarzının yeniden örgütlenmesini gerektirecektir.

Refah devletinin, fiskal, finansal ve bütçe ile ilgili ikilemleri, devlet harcamalarının genel yapısı ve finansları ve devletin yenilenmiş sermaye birikiminin ekonomi-dışı koşullarının güvence altına alınmasındaki rolüyle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla, bir emek sü-

reci, birikim stratejisi ve toplumsal paradigma olarak post-Fordizmin tarafgir oluşumu, refah devletinin finansmanı için de yeni problemler oluşturmaya başladı. Örneğin, 'tam istihdama' yaklaşan bir şeyin yeniden tesis edilebileceği varsayılsa bile, yarı-zamanlı, geçici ve süresiz istihdam kalıplarının ağırlığı Fordizmdekinden daha büyük oldu. Bu da, farklı ülkelerde varolan KURD'nin mevcut tikel değişkenlerini neredeyse dikkate almaksızın yeni vergilendirme ve refah payı ödemesi kalıplarına olan ihtiyacı gösterdi. Benzer şekilde, artan uluslararası sermaye hareketliliği (özellikle hizmet sektöründe) ve devletler arasında önemi hızla artan sektörlerde yatırım çekmek için artan rekâbet ile birlikte, vergilerin sermayeye katkısı aşağıya doğru yöneldi. Bu durum, muhtemelen kurumlar vergilendirmesini koordinasyon ve işbirliğiyle yürüten ulusüstü bir politikanın yokluğunda daha da sürecektir. Artık benzer problemler, ulusal vergi rejimlerini daha da baltalayan uluslararası elektronik ticaret gibi yeni fenomenlerle ortaya konmaktadır. Bu kaymalar, politik güçler dengesinde ve refah devletine yapılan taleplerin tiplerinde de kendini göstermektedir. Aşağıda göreceğimiz gibi, daha genel olarak, emek sürecinin ve emek piyasasının örgütlenmesinde yeni esneklik biçimlerine ihtiyaç duyulduğu iddiasının, refah devletinin işlevleri ve örgütlenmesinde önemli sonuçları oldu. Fordizmin krizi ve post-Fordizme geçiş, sadece refah harcamalarının finans yöntemlerini ve düzeylerini değil, aynı zamanda post-Fordist refah devletinin sermayenin değerli kılınması, toplumsal yeniden-üretim ve toplumsal bütünleşme çabalarına dair biçimleri de etkiledi.

Politik krizler

Politik olarak KURD, yeni ekonomik ve toplumsal koşullara ve bu koşullara eşlik eden, tepeden aşağı [doğru] devlet planlamasıyla – eğer yapılıyorsa – ve/veya basit piyasa güçleri aracılığıyla kolayca yönetilemeyen veya çözülemeyen problemlere, savaş-sonrasında endüstriyel sermaye ve örgütlü emek arasındaki uzlaşmadaki krize, vergilendirmeye ve stagflasyona karşı gelişen politik direniş karşısında

zayıftı. Ek olarak, savaş-sonrası uzlaşmaya kolayca entegre edilemeyecek yeni çatışmalar ve/veya mücadele biçimleri ortaya çıktı: İki temel örnek, korporatizm krizi ve yeni toplumsal hareketlerin yükselişi idi. Krize yatkın kentlerde gelişen ve ulusal konulardan ziyade genellikle küresel ya da yerel konularda tutum takınan yeni toplumsal hareketler, özellikle önemli oldular. Nihayetinde, eski biçimler içinde yönetilmesi, düzenlenmesi ya da idaresi daha zor olan çevre kirliliği ve yeni risk kategorileri gibi yeni problemler de oluştu. Ayrıca, problemlerinin bazılarına bizatihi refah devletinin yol açtığı da açıktır. Refah provizyonunun rasyonel-yasal biçimi, bürokratizm, toplumsal ilişkilerin hukuksallaştırılması, politik imparatorluk-inşası, merkezîleştirme, klientalizm ve kişisel bağımlılığın yoğunlaştırılması ile ilişkilendirilmiştir. Dahası, meslekîleştirilmiş ve bürokratikleştirilmiş yardım ve destek biçimleri, toplumsal problemleri ağırlaştırarak bağımlılığı artırmıştır. Ek olarak, liberal refah rejimlerinde, vergilendirme, ulusal sigorta ve araçları test edilmiş sosyal yardım sistemlerinin bileşimi olan iki problem yaratmıştır (ve yaratmaya devam etmektedir): Düşük ücretli işçinin (istihdam sayesinde artan gelirine karşılık sosyal yardımda kayba uğrayan) karşılaştığı yoksulluk tuzağı ve işsizlik tuzağı (işsiz bir kişinin iş sahibi olduğunda gelirindeki net reel artışı ilgilendiren). Sosyal-demokrat refah rejimlerinde ve bazı muhafazakâr-korporatist refah rejimlerinde bu ikili tuzaktan kurtulunmuştur. Aynı zamanda, refah politikalarının yönetildiği biçimler hem orta hem de çalışan sınıflarda, bölüşüm ve statü çatışmalarını ağırlaştırmıştır. İster kamu refah sistemi yoluyla, ister belirli tüketici harcamaları sınıflarındaki vergi indiriminde köklenmiş olan sözde 'fiskal refah devleti' yoluyla sağlansın, refah paylarından ve özellikle daha pahalı paylardan (örneğin eğitim, barınma ve sağlık) daha çok yararlananlar genellikle orta sınıflardır. Nitekim, kamusal, fiskal ve meslekî provizyon arasındaki ilişkiler, hem devletin orta sınıfların toplumsal yeniden-üretimine olan desteğinin kapsamını gizlemeye hem de bölüşüm ve statü çatışmaları için yeni odak noktaları sağlamaya hizmet eder.

Refah ihtiyaçları, refah devletinin yayılmasından genel çıkarı bulu-

nanlar tarafından tanımlandığı sürece, refah devletinin içkin yayılmacı bir dinamik üzerine temellendiği eleştirisinin biraz gerçeklik payı vardır.[14] Bu da, sadece politikacılar (seçim rekâbetiyle mahmuzlanmış) ve refah yöneticileri ve meslek sahipleri (refah yayılması kendileri için iş, kariyer gelişimi ve kendi imparatorluklarını kurma anlamına gelen) için değil, çıkarlarını eklemleyen sosyal yardım alıcısı gruplar ve politik lobiler için de geçerlidir. Bunun Fordizm açısından, savaş-sonrası büyüme sırasında ve daha sonrasında genişleyen toplumsal refah bütçesi ile bu genişlemenin getirdiği harcamayı finanse etmek için gereken gelirleri sağlamak amacıyla vergi ve kredi sistemlerini yeniden yapılandırma ihtiyacı da dahil olmak üzere, kaynaksal olduğu kadar yapısal sonuçları da vardır. Fordist yayılmanın toplumsal ve çevresel maliyetleri ve refah politikası belirlemenin dinamiği, etrafında toplumsal hareketlerin örgütlenebileceği yeni konular ve yeni çıkarlar yarattıkça bu problem, daha da keskinleşti. Bu konular arasında, Fordist toplumsallaştırmada hem özelleştirilmiş tüketim mahalli olarak hem de atomlarına ayrılmış bir toplumda toplumsal ve duygusal bütünleşme alanı olarak anahtar bir rol oynayan çekirdek aile biçiminin giderek bozulmasını sayabiliriz (Hirsch and Roth 1986). Çekirdek aile kalıbına uyan hane halkı elemanlarının oranı da giderek düşmeye başladı. Bu durum (eğitim, hastalık, bekâr ebeveynli aile, yaşlılık vs. için) devlet desteğine daha fazla ihtiyaç duyulmasında ve genç işsizlerin, hastalıkların ve yaşlıların bakımının yükünü üstlenmek için aileleri teşvik etme çabalarında kendini göstermeyi sürdürmektedir. Benzer şekilde, kentin yoksul kesimlerindeki gerileme, artan refah harcamalarına ve programlarına ihtiyaç duyan ve vergi tabanı azalan bölgelerde ekonomik olduğu kadar toplumsal problemleri de yoğunlaştırdı. Eğitim, barınma, sağlık, bekâr hane halkı ve bekâr ebeveynler, toplumsal izolasyon ve akıl hastalıkları ve nüfus dengesizli-

[14] Kapitalizm aynı zamanda yeni ürünler tanıtmakta, yeni istekleri canlandırmakta ve dolayısıyla yeni kazanılmış çıkarlar yaratmaktadır. Dahası, özelleştirilmiş tüketicilik, değerli-kılmayı ücret talepleri ve aşırı tüketici kredisi yayılması yoluyla, kolektif tüketimin vergilendirme ve kamu borcu yoluyla ettiği kadar tehdit etmektedir.

ğine dair toplumsal problemlerin bulunacağı yer, işte özellikle tam da burasıdır.

Yeni güçler, devlet desteği için lobi faaliyetlerinde aktifleşti. Bunlar, küçülen endüstriler ve bölgelerdeki emek-sermaye kartellerinden, etnik azınlıklar ve bekâr ebeveynlerden, alternatif kültürel ve toplumsal hareketlere kadar uzandı. Toplumsal yeniden üretim mal ve hizmetlerin (emeklilikten barınmaya ve sağlık sigortasından eğitime) özel provizyonunu desteklemek için 'vergi giderlerinin' yayılması, vergi-mükellefleri arasında politika-alıcısı olan bir dizi yeni çıkarın yanı sıra, bunlara hizmet eden kapitalist işler (emeklilik fonları gibi) arasında da müktesep kanunî çıkarlar yarattı. Büyüme yıllarında, bu artışlı süreçlerde çok az finansal ya da seçimsel engel söz konusuydu – özellikle de refah yayılması yılları, azalan askerî harcama, artan üretkenlik ve tam istihdam ile çakıştığında. Bu engeller, 1970'lerde ve 1980'lerde daha baskılayıcı bir hal aldı. Dolayısıyla, Fordizmin krizi, devletin fiskal krizi ve refah ihtiyaçlarının temini için vergilendirilme karşısında artan seçmen direnişiyle birleşti. Seçmen tepkisi, bazı durumlarda geçici iken bazılarında da yeni bir neoliberal rejim kaymasının temelini oluşturdu.

Bir başka unsur, toplumsal politikanın parasal ve hukuksal biçimlerinin sosyal devletin baş etmeye çalıştığı problemler karşısında yetersiz kalmasıydı. Sosyal devlet, ilk başta, bireylerin ve/veya ailelerin kazanç akışını bozan basit ekonomik olumsallıklarla (hastalık, konjonktürel işsizlik, hamilelik vs.) uğraştı; daha sonra da kolektif tüketim alanına artan müdahaleler yoluyla – eşitlik, sosyal demokrasi ve sosyal yeniden bölüşüm kavramlarına bağlı olarak giderek genişleyen bir yelpazede eğitim, barınma ve sağlık gibi temel refah hizmetleri sağlayarak – sosyal güvenlik devletinden bir refah devletine doğru genişledi; daha sonra da hâlâ, kişisel sosyal hizmetlerle ve sosyo-psikolojik problemlerin 'insan-işleme' ve 'ruh yönetişimi' süreçli halli ile – bazılarının 'terapatik-devlet'in (yükselişinden bahsetmesine yol açarak – derinden ilgilendi. Bireysel ekonomik olumsallıkların (emek piyasasının işleyişi ya da işyeri güvenliği ve sağlığı gibi) daha derin,

yapısal köklerine, giderek daha fazla dikkat gösterilmesi sonucunda liberal refah rejimleri örneğinden ayrı olarak, bu alanlardaki ekonomik ve toplumsal politikalar arasında daha yakın bir koordinasyon gerçekleşti. Nihayetinde, devlet, dar biçimde tasavvur edilen kapitalist ekonominin işleyişinden ziyade toplumsallaştırmanın genel tarzında kapsamlı kökleri olan yeni sosyal politika alanlarına (kentin yoksul kesimlerindeki krizi, ırk ilişkileri ve cinsiyet eşitsizlikleri gibi) doğru kaydı.

Toplumsal kriz

KURD, aynı zamanda yaşamdünyasında gelişmekte olan iki akımla baltalandı. Bunların ilki, sivil toplumun sürekli 'özelleştirilmesi' [*denationalization*] eğilimiydi. Bu durum kendini, kozmopolitanizmin ve 'kabileciliğin' gelişiminde (ya da hem 'hayali' ulusal bir topluluğa yurttaşlık bağlılığı hem de liberal bireyselcilik pahasına ezeli, duygusal kimliklerin yeniden keşfi ya da icâdı) ve artık ulusal sınırlar boyunca faaliyet gösteren çeşitli toplumsal hareketlerin yayılmasında göstermektedir. Bu özelleştirme eğilimi, dayandırıldığı hayali ulusal toplumun doğasına göre farklı biçimler alan ulus devletindeki krizle ilişkilendirildi (hâlâ da ilişkilendirilmektedir) (bkz. Bölüm 5). Bu fenomenler, hep birlikte, oluşma döneminde KURD'yi şekillendiren ulusal kimlik algısını[15] zayıflatarak aynı zamanda kendisini sürdüren güçlerin koalisyonunu da zayıflattı. İkinci toplumsal akım grubu ise, refah devletine ilişkin daha özgül değerler, toplumsal kimlikler ve çıkarlarla ve KURD'nin bir ya da daha fazla öğesine karşı toplumsal hareketlerin büyümesiyle ilgiliydi. Bu, sınıf-temelli eşitlikçiliğe sosyal-demokrat ve/veya Atlantik Fordist normatif bağlılıkta ve kendisine eşlik eden sınıf-temelli yeniden-bölüşüm politikasında; karşılıklı saygı, güvenirlik ve özerkliğe daha büyük vurgusuyla 'farklılık politikasında' ve çoğulcu kimlik politikasında; ulusal vatandaşlıktan 'kişi

[15] Buradaki diğer ilgili etkenler, uluslararası göç, çok-kültürcülüğe doğru bir akım ve önemli diasporaların gelişimidir. Bunlar, sırasıyla, *Volksnation* (etnik ulus), *Kulturnation* (kültürel ulus) ve *Staatsnation*'a (devlet-ulus) dayalı ulusal kimliklerin baltalanmasına yardımcı olmuşlardır. Ulusüstücülük üzerine, bkz. Smith 2000.

haklarının yersiz-yurtsuzlaştırılmış kavramlarına demir atmış daha evrensel bir üyelik modeline [bir devlette]' doğru bir kaymada (Soysal 1994: 3); yasal hakların bürokratik idaresinden, parasal haklardan ve birörnek kamu hizmetlerinden ziyade kişisel yetkilendirmelere karşı artan ilgide; ve saf piyasalar ve bürokratik devlet çerçevesinin dışında duran (fakat genellikle 'gölge piyasa' ve 'gölge devlet' olarak onlarla yakın bağlarla) esnek biçimde işlediği farz edilen sözde 'üçüncü' sektörün yayılmasında tezahür etmektedir.

Birbirleriyle ilişkili olan birikimin kriz doğuran dinamiğiyle, Fordist toplumların dinamiğine göre anlaşılabilir toplumsal ilişki koşullarındaki değişiklikler ve refah devleti, önemli dış kaynaklı etkenlerle takviye edilmiştir.[16] Bu etkenlerin en tepesinde demografik değişiklik vardır. Bu, refah devletinin hem kapsamını hem de malî durumunu etkilemiştir. Özellikle, emekli sayısının artması (özellikle uzundönemli tıbbî bakıma daha çok ihtiyaç duyan daha yaşlı gruplar arasında) fakat ekonomik olarak aktif insan sayısının düşmesi sonucunda (kısmen 1980'lerde ve 1990'larda aktif emek gücünü azaltma aracı olarak zorunlu ya da gönüllü emekliliğe sığınma nedeniyle) son 35 yıl içinde katkı payı ödeyenlerin sosyal yardımlardan faydalananlara oranı dramatik biçimde değişti. Bu son probleme kısmî bir çözüm olarak kullanılan göç de kendi toplumsal ve politik problemlerini yarattı. Refah devletindeki maliyetler ise orantısız olarak artma eğilimine girdi – eğitim daha da uzadı, tıbbi süreçlerin maliyetleri arttı, bekâr ebeveynli aileler daha fazla desteğe ihtiyaç duyar hale geldi ve üretkenlik-artırıcı Fordist teknikler, refah faaliyetlerine daha az uygulanabilir oldular (bu farklılaşmış fiyat ve üretkenlik tuzağının olumsal doğası ve alternatif çıkış yolları üzerine bkz. Bölüm 3). Bu da refah politikaları üzerindeki fiskal cendereyi daha da sıkılaştırdı ve çözüm arayışlarını daha âcil hale getirdi.

[16] Genel Fordist dinamiğe göre bakıldığında, demografik değişimler gibi etkenlerin bile gerçekte Fordist bir toplumsal yapının ayrılmaz unsurları ya da kaçınılmaz sonuçları olduğunu ileri sürmek çok câzip görünmektedir.

Fordizm krizine ve Fordizmdeki krizlere ilk tepkiler ve KURD

KURD'nin gelişimi, 1960'larda daha hâlâ ılımlı ve iyimser bir reformculukla belirleniyordu. Fordizmin krizine ilk tepki, ekonominin ya da devletin radikal bir dönüşümüne talep üretmedi. Bunun yerine başka önlemler ekleyerek ve güçlendirerek KURD'nin özelliklerini yoğunlaştırdı. Meydana gelen şey, KURD'nin Fordizm krizini yönetme ve bu krizin kendi içsel örgütlenmesi ve birliğindeki yansımalarını sınırlama çabalarında köklenmiş olan konjonktürel dönüşümdü. Böylece:

> Hükümetler ekonomik güçlüklere ilk önce durgunluk ve işsizlikle mücadele etme ve bunların toplumsal sonuçlarını hafifletme çabasındaki yetkilendirmeler ve harcamalar gerektiren geleneksel formülleri takip ederek tepki gösterdiler. Bütün politik renklerdeki hükümetler, 'el yordamıyla ilerlenen' bir on yıldan sonra, birbiri ardına ve sıklıkla harcamalardaki artışları dizginleyen ve gelirde artış getiren yeni politikalara giriştiler (Huber and Stephens 2001: 207)

Başlangıçtaki 'el yordamı' döneminin politik aktörleri, en başta, bir üretim maliyeti olarak ücretler üzerine tek yanlı bir saldırıya geçmek ya da ulusal bir ekonomik talep kaynağı olan ücretler için tek yanlı bir destek sağlamak arasındaki sahte ikilemle karşı karşıya geldiler. Benzer bir ikilem ise talep yönetimini monetarizm (ulusal veya uluslararası) lehine terk etmek, eşit ve tek-yanlı olarak 'tek ülkede Keynesçiliğe' ve krizin vurduğu endüstrilerde de sübvansiyona sığınmak arasında cereyan etti. Bu da, ekonomilerin (özellikle finans piyasalarının) finansal ve endüstriyel sermayenin çözülmesini güçlendirecek ve endüstriyel sermayeyi finansal sermayeye bağımlı kılacak şekilde tek yanlı liberalizasyonu ve bu iki rakip sermaye fraksiyonu arasında daha fazla işbirliğini teşvik edebilecek ve de dayatabilecek tek yanlı neo-merkantilist ya da korumacı stratejiler arasındaki seçimle ilişkilendi. KURD'nin politika yöneticileri için konuya ilişkin olarak, refah devletinde kısıntıya gitmek ve bir uluslararası üretim maliyeti olarak toplumsal ücrete saldırmak ya da uluslararası rekâbet gücü üzerindeki etkilerine bakmaksızın refah istihdamını, kamu hizmetlerini ve

temliklerini savunmak arasında bir ikilem vardı. Atlantik Fordizmi ve KURD krizleri için bu karşıt, fakat eşdeğerde yanlış çözümleri birleştiren şey, hâkim birikim rejimi ve düzenleme tarzının temel çelişkilerinin bir ya da diğer momentinin üstesinden gelmeye yaptıkları tekyanlı vurgularıydı. Bunlar, ekonomik ve politik örgütlenmelerin ulusal ölçeğini bu açılardan yeniden canlandırmaya tek yanlı bağlılık ya da potansiyel olarak kısıtlanmamış küresel eylem içindeki soyut sermaye mantıksızlığına koşulsuz destek (ya da teslim olma) arasındaki tercihlerinde farklılık göstermektedirler.

Bu salınımın Fordist birikim koşullarının yenilenmesinde başarısız kalmasıyla birlikte, politika tartışması Fordist krizin erken dönemleriyle ilişkili ulusal-uluslararası çerçevenin ötesine taşındı. Üzerinde sermayenin yapısal çelişkilerinin ve stratejik ikilemlerinin uygun bir uzam-zamansal sabit ve kurumsallaşmış uzlaşma yoluyla bir süre daha yeniden bağdaştırılabileceği başka ölçekler bulmak için giderek yoğunlaşan bir arayış vardı. Bu arayış süreci, farklı toplumsal oluşumlarda farklı biçimler aldı ancak politika rejimlerinin yeniden yapılandırılmasının ve stratejilerdeki tutum değişikliğinin giderek önem kazanan uluslararası bir boyutu da vardı. Bu, aynı zamanda yeni bir devlet biçimi arayışını da göstermektedir. Bununla birlikte, eleştirilerin ve çözümlerin çeşitliliğine rağmen, sadece sınırlı sayıda bir dizi çözüm post-Fordizmin bazı biçimlerine başarılı bir geçişle uyumlu görünmektedir. Bu çözümlerin nasıl birleştirilecekleri ve özgül toplumlarda hangisinin hâkimiyet kuracağı, farklı ulusal birikim rejimleri ve politik rejimler zeminindeki politik ve ekonomik mücadelelerin sonucuna bağlı olacaktır. Bu konular ilerleyen bölümlerde ele alınmaktadır.

6. Krizin Söylemsel Dolayımlanması

Kriz, kesinlikle otomatik biçimde belirli bir tepki ya da sonuç doğuran saf nesnel bir olgu değildir. Aksine bir kriz, yapısal çelişkilerle, bu çelişkilerin kriz eğilimleriyle ve ikilemleriyle baş etmeye çalışmanın yerleşmiş kalıpları artık beklendiği gibi iş görmediğinde ve hattâ du-

rumu daha da ağırlaştırdığında ortaya çıkar. Krizlerin en şiddetlisi, kriz eğilimleri ve gerilimler söz konusu yapının ya da sistemin birbiriyle ilgili birçok momentinde herhangi bir probleme karşı manevra alanını kısıtlayarak biriktiği zaman yaşanır. Farklı mücadele tipleri karşısında ve arkasında harekete geçmiş güçler dengesindeki değişiklikler (bkz. Bölüm 1), kriz eğilimlerini yoğunlaştırmakta ve/veya yerleşmiş kriz yönetim tarzlarını zayıflatmada veya bu tarzlara direnişte de anahtar rol oynamaktadır (Offe 1984: 35-64). Bu, daha az ya da daha fazla şiddetli bir kriz durumu, potansiyel bir kesin dönüşüm momenti ve kesin bir müdahale fırsatı yaratır. Bu anlamda, kriz durumunda bir dengesizlik vardır: Nesnel olarak üst-belirlenmiştir, fakat öznel olarak belirsizdir (Debray 1973: 113). Bu da, durumun zaman içinde kendi kendine çözüme kavuşacağı umuduyla (belki de umutsuzluğuyla) 'idare-i maslahat' çabalarının yanı sıra olayların seyrinin kararlaştırılmış stratejik müdahalelerle önemli ölçüde yeniden yönlendirmesi için gereken mekânı yaratır. O halde bunlar, potansiyel olarak yol-şekillendirici momentlerdir (yol-bağımlılığı ve yol-şekillendiricilik diyalektiği üzerine bkz. Hausner ve d. 1995).

Bu durumun KURD'nin kriziyle ya da KURD'de krizle bağlantılı olarak oluştuğunu görebiliriz. Nihayetinde bu alternatiflerin hangisinin ortaya çıkacağı kısmen krizin doğası ve önemi üzerine söylemsel mücadeleler yoluyla ve bunu takip edecek her ne ise onunla dolayımlanacaktır. Temel toplumsal yeniden-yapılanma dönemlerinde, güncel problemlere geçmiş başarısızlıklara ve gelecekteki olasılıklara göre yorumlayarak anlam vermeye çalışan çeşitli ekonomik, politik ve sosyokültürel söylemlerin bir kesişme noktası vardır. Özel ve kamusal alanlardaki farklı toplumsal güçler yeni vizyonlar, projeler, programlar ve politikalar önerirler. Örneğin, KURD'nin karşısına çıkan problemler, krizde olup olmadığına, krizin ne kadar derin olduğuna, krizin nasıl geliştiğine, krizin bitip bitmeyeceğine ve nasıl çözülebileceğine dair birbiriyle yarışan hikâyelere yol açar. Nitekim, bazı kiniklerin doğru biçimde dikkat çektiği gibi, refah devleti başlangıç ânından beri 'krizde' görünmektedir. Farklı zamanlarda hâkim olan

Tablo 2.2 Yıllardır süregelen refah devleti krizi belirtileri

1950'ler	1960'lar	1970'ler ve1980'ler	1990'lar
Enflasyon ve zarar büyümesi	Eşitlik sağlamada başarısızlık – Gereğinden fazla bürokratik	Durgunluk İşsizlik Postmateryalizm Hükümet üzerinde aşırı yük	Küreselleşme İşsizlik Katılıklar Eşitsizlikler Toplumsal dışlama Aile istikrarsızlığı
Sağcı eleştiri	Solcu eleştiri	(OECD 1981)	(Daha az partizan) (OECD 1977)

Kaynak: Esping-Anderson 1997:2

farklı okumalarla, hakkında mücadele ediliyormuş gibi görünen ise, aslında sadece krizin doğasıdır (bkz. tablo 2.2; bkz. aynı zamanda Esping-Andersen 1999: 2-4). Bununla birlikte, krizin belirtileri çoğalırken bir hegemonya (ya da en azından hâkimiyet) mücadelesiyle, yeni birikim stratejileri, devlet projeleri ya da hegemonik projeler oluşmaya başlar. Bu ekonomik ve politik çatışmalar, sadece kriz-yönetiminin maliyetinin bölüşümüyle değil, aynı zamanda krizden kaçmak için uygun politikalarla da ilgilidir.

Bu anlatıların ve ilgili stratejilerinin ve projelerinin inandırıcılığı, savaş-sonrası ekonomik ve politik düzenin gelişimini etkileyen önemli sınıflar, tabakalar, toplumsal kategoriler ya da grupların şahsî (paylaşılanlar da dahil) anlatılarındaki tınılarına (ve dolayısıyla yeniden yorumlama ve harekete geçme kapasitelerine) bağlıdır. Dahası, çeşitli inandırıcı anlatıların varlığı göz önüne alındığında, anlatıcılarının mesajlarını etrafa yayma ve mesajlarının içerdiği özgül dersler için destek sağlama yönündeki farklı kapasitelerine de daima dikkat edilmelidir. Bu yoğun biçimde kitle iletişiminin örgütlenmesi ve işleyişi-

ne ve de entelektüellerin kamu hayatındaki rollerine bağlıdır. Rakip anlatıların inandırıcılığı, çeşitli özel ve kamusal ekonomik, politik ve ideolojik hâkimiyet aygıtlarının stratejik seçici işleyişleri ve yapısal yanlılıklarıyla da şekillendirilir. Anlatılar etkileri için düz bir oyun sahasında yarışmazlar, şahsî anlatılarda biraz tını sağlama ihtiyacı kadar, söylemsel ve yapısal seçiciliklere de[17] tâbidirler. Böylesi kaygılar, bizi şüphesiz anlatılırlığın çok ötesine, anlatı câzibesinin birçok söylemdışı koşuluna götürür. Son olarak, özgül anlatıların inandırıcılığı, geniş bir yelpazedeki etkileşimler, örgütlenmeler ve kurumlar arasındaki bağlantıları ortaya koyan ve/veya tüm devirlerin anlam kazanmasına yardımcı olan meta-anlatılardan oluşan daha geniş bir diyalog ağına (Somers 1994: 614) bağlıdır. Bu kurumsalların ve meta-anlatıların güçlü tınılarının olması, görünürdeki değerleriyle ele alınmaları gerektiği anlamına gelmez. Tüm anlatılar seçicidir, bazı savları temellük ederler ve onları özgül şekillerde birleştirirler. Bu anlamda, belirtilmemiş ya da sessiz bırakılmış, resmî söylemde baskı altına alınmış ya da örtbas edilmiş olanların da dikkate alınması gereklidir.

KURD'nin krizi/KURD'de kriz hakkındaki yorumlar çok çeşitliydi (hâlâ da öyledir). Bu yorumlar, refah devletinin romantik reddini (Ivan Illich 1979, 1981 gibi eleştirmenlerin çalışmalarında açıkça görülebilir); alternatif, toplulukçu refah devleti ve/veya sınıfsal hâkimiyet kadar, ataerkillik problemleriyle de ilgilenen bir devlet çağrılarını; KURD'nin az çok aynı biçiminde yeniden canlandırılıncaya kadar geçici bir ekonomik kemer sıkma dönemi süresince yeniden örgütlenmesi ve küçülmesi yönündeki sosyal-demokrat savları; Yeni Sağ'ın refah hizmetlerinin özelleştirilmesi [*privatization*] ve/veya refah devletine ticarî kriterlerin getirilmesi talebini; ve daha bir çoğunu içermektedir. Göreceğimiz gibi, radikal bir neoliberal rejim kayması hiçbir şekilde tek sonuç değildir.

Bu tür yorumlar devlet hakkındaki tartışmalar ve yansımalarla ilgilidir. Başlangıçta, ulusal devletin artık büyüme yıllarında olduğu gi-

[17] Söylemsel seçicilik üzerine bkz. Hay 1996; yapısal seçicilik üzerine bkz. Jessop 1990b.

bi işlev görmediği iddia edilmişti. İster kendisine yönelik aşırı taleplere, ister bu talepleri karşılayacak kaynak kıtlığına, hedefleri izleme konusunda devlette kapasite yetersizliğine, politik birlik eksikliğine, hükümetin meşruluğuna dair azalan inanca ya da sadece aşırı yüke bağlı olsun, ulus devletinin krizde olduğu söylenmekteydi. Bu tür iddiaların özgül politik tınıları vardı ve politik olarak tartışmalı olmalarına rağmen, daha geniş bir yelpazedeki politik güçlerin eylemlerini yönlendirmeye hizmet ettiler. Özellikle, tartışmanın ikinci aşamasının tipik özelliği olan kriz çözümü ya da yönetimi önerilerini beslediler. Yaygın bir öneri, aşırı geliştirilmiş bir devlet aygıtı üzerindeki aşırı yükü azaltmak için devlet işlevlerinin artık devlet harici yapılar tarafından da paylaşılması gerektiğiydi. Bir diğeri ise, liberal, gece bekçisi devlete geri dönülmesiydi ki devlet, geriye kalan, minimal işlevlerinin daha etkin performansına odaklanabilsin. Daha sonra da, ulus devletindeki değişikliklerin basit bir yeniden-bölüşümle ya da başka şekilde değişmeyen işlevlerin azaltılmasıyla sınırlandırılamayacağı hâlâ kabul edilmekteydi ve dolayısıyla dikkatler tarihsel olarak yeni bir devlet ve politika tipi geliştirme arayışına yöneldi. Dolayısıyla, KURD'nin yerini neyin alacağı, savaş sonrası ekonomik büyüme tarzı krizine/tarzındaki krize ve düzenleme tarzına dair rekâbet halindeki yorumların ve bu anlatılarda belirlenmiş tüm problemlere uygun çözümlerin lehine ve aleyhine harekete geçmiş olan politik güçlerin değişen dengelerine bağlı hale geldi.

3
Schumpeterci Rekâbet Devleti

Bu bölüm temelde Atlantik Fordizminin krizinin ya da Atlantik Fordizmindeki krizin ardından gelişmiş olan kapitalist toplumlarda devletin değişen ekonomik işlevleri ile ilgilidir. Devletin kurumsal biçimindeki ve etkinliğindeki değişiklikler, gelecek bölümde incelenen değişen toplumsal işlevler tartışmasının ardından Bölüm 5 ve 6'da ele alınmıştır. Ekonomik müdahalenin değişen kalıplarını, Atlantik Fordizminde ekonomik kriz-eğilimleriyle ve post-Fordizmin gelişmekte olan özellikleriyle olduğu kadar KURD'deki politik kriz-eğilimleriyle ve daha genel biçimde Fordist kitle toplumunda köklenmiş problemlerle de ilişkilendirdim. Ekonomik, politik ve toplumsal güçler bu kriz-eğilimlerine tepki verirken, gelişmekte olan post-Fordist birikim rejimine uygun görülen ekonomik ve ekonomi-dışı koşulları desteklemekle ilgilenen farklı bir devlet tipinin belirli bir eğilime göre kristalleştiğini görebiliriz. Bu yeni devlet tipi, kullanışlı bir şekilde Schumpeterci rekâbet devleti olarak tanımlanabilir ve ben bu devletin biçim ve işlevlerini açıklayarak Schumpeterci rekâbet devleti tanımının doğruluğunu hem okumakta olduğunuz bu bölümde hem de daha sonra ki bölümlerde ortaya koyacağım. Bu devletin ayırt edici biçim ve işlevleri, açıkça Fordizmin krizi ertesinde oluşan yeni çelişki ve ikilemlerin yapılanmasına ve ayrıca yeni bir uzun dalga ekonomik büyümenin oluşumuyla ilişkili olan yeni tekno-ekonomik paradigmalarla

bağlantılıdır. Fakat bu bağlantı, otomatik ve mekanik olmaktan çok uzaktır. Söz konusu bağlantı, Atlantik Fordizminin ve düzenleme tarzının kriz-eğilimlerine anlam vermeyi ve de normal kriz-yönetimi rutinleri yoluyla yapısal krizlerin ve ılımlı toplumsal çatışmaların üstesinden gelmekteki ilk başarısızlıklara tepki olarak bazı stratejik rehber ilkeler ve yön duygusu geliştirmeyi amaçlayan bir deneme-yanılma arayışından türemektedir. Nitekim, önemli açılardan (değişen politik güçler dengesinin biçim-belirlenimli, stratejik seçici yoğunlaşması olarak düşünülen) yeni devlet biçimi, devlet faaliyetlerinin kullanmaya çalıştığı küreselleşen, şebekelendirilmiş, bilgi-tabanlı ekonominin maddî ve söylemsel oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır.

'Rekâbet devleti', burada, diğer devletlerde konuşlanan ekonomik aktör ve mekânlarla rekâbette başarı sürecinde hâlihazırda hayatî olduğu düşünülen ekonomik ve ekonomi-dışı koşulları destekleyerek, yurtdışında faaliyet gösterseler bile sınırları içinde üslenmiş olan sermayelerin rekâbet avantajlarını güvence altına almayı ve/veya sınırları içindeki ekonomik büyümeyi güvenceye almayı hedefleyen bir devleti tanımlamak için kullanılmıştır. Paradoksal biçimde on-shore devletler kendi topraklarında üslenmiş yerel ya da uluslararası sermayelerin rekâbet avantajlarını güvence altına almak amacıyla destekledikleri (ya da tolerans gösterdikleri) sürece off-shore ekonomiler, bu mücadelede bir unsur olabilirler (Hudson 2000; Palan 1998). Daha genel olarak göreceğimiz gibi, rekâbet devletlerinin faaliyetlerinin önemli bir özelliği, sermaye birikimi ve toplumsal yeniden-üretimle ilgili sınır-ötesi ya da dışsal ekonomik mekânları şekillendirmek amacıyla iktidarlarını, tek başlarına ya da diğer güçlerle (diğer devletler dâhil) birlikte, politik sınırlarının ötesine taşıma çabalarıyla ilgilidir. Rekâbet devletlerinin stratejileri, özgül yerlerde, mekânlarda ve ölçeklerde hedeflenebilmelerine ve özgül rakiplere yöneltilebilmelerine rağmen, daima dünya piyasasının bir bütün olarak işleyişi yoluyla dolayımlanırlar – özellikle de dünya piyasası neoliberal küreselleşme stratejileri yoluyla genişletilmeye ve derinleştirilmeye çalışılırken. Bu şekilde, rekâbet devleti, topraklarının, nüfusunun, inşa edilmiş çevresinin,

toplumsal kurumlarının ve ekonomik eyleyicilerinin rekâbet avantajlarını – ekonomik ve politik açıdan gerçekleştirilebilir olduğu sürece – yaratmayı, yeniden yapılandırmayı ya da güçlendirmeyi amaçlayan stratejilerin izlenmesine öncelik verir.[1] Tıpkı farklı rekâbet biçimleri olduğu gibi, farklı rekâbet devleti biçimleri de vardır. Mevcut durumda ekonomik politikadaki rolüyle ilişkili olarak gelişen hâkim devlet biçimi, teknolojik değişim, inovasyon ve girişime gösterdiği ilgi ve bu amaçlarla yeni hükümet ve yönetişim tekniklerine dair geliştirme çabası nedeniyle Schumpeterci rekâbet devleti olarak tanımlanabilir. Her ne kadar toplumsal ve ekonomik politika, rekâbet devletinde birbirine KURD'de olduğundan daha sıkı bağlanmış olsa da, bu birleşmenin doğasını ve biçimlerini henüz burada değil esas olarak Bölüm 4'te ele alacağım.

1. Post-Fordizm ve Bilgi-tabanlı Ekonomi

Sermaye birikimindeki son dönemlere ait değişiklikleri ve bu değişikliklerin ekonomik ve toplumsal politikaya ilişkin sonuçlarını incelemek için Post-Fordizm kavramının en uygun başlangıç noktası olup olmadığı konusunda yoğun ve genellikle ateşli akademik bir tartışma – şimdilerde ateşi biraz sönmeye yüz tutmuş olsa da – süregelmiştir. Burada ilişkili olan üç konu vardır: (1) post-Fordizm kavramının genel teorik yeterliliği; (2) bu kavramın 1970'lerin ortalarından beri devam eden tüm değişikliklerinin tanımlanmasına karşılık gelen kapsam; ve (3) ekonomik ve toplumsal politikada hâlihazırdaki değişikliklerin makul gösterilmesi amacıyla kullanılan ekonomik ve politik söylemlerde post-Fordizmin ve ilgili kavramların rolü. Bu meseleleri sırasıyla ele alacağım.

İlk olarak, gelişmekte olan birikim rejiminin Toyotizm, Sonyizm, Gateizm ya da Wintelizm gibi Fordizme benzer özsel bir kavram ara-

[1] Rekâbet devleti kavramı, ilk kez Cerny (1986) tarafından *nationaler Wettbewerbsstaat* (ulusal rekâbet devleti) olarak ve Hirsch (1995) tarafından kullanılmıştır. Benim yaklaşımım bunların her ikisinden de farklıdır, ama kesinlikle Hirsch'e daha yakındır.

cılığıyla karakterize edilmesi bazı amaçlar için daha iyi olabilir. Bunlar, arketipik Fordist biçimlerden daha üstün olduğu düşünülen yeni girişim ve rekâbet biçimlerine ve/veya yerleşmiş ya da gelişmekte olan imalat sektörlerindeki yeni tekno-ekonomik paradigmalara atıfta bulunurlar. Bu paradigmalar, Fordist birikim rejiminin pekiştirildiği süreçte Fordist paradigmanın yararlandığı her tarafa yayılan tınıdan yoksundurlar. Fakat bunlar, kesinlikle kendisini Fordizmden ayırmak için kronolojik bir öneke dayanan daha biçimsel post-Fordizm kavramından daha yararlıdırlar. Aynı problem, eski ve yeni arasındaki basite indirgenmiş ve abartılmış karşıtlığıyla 'yeni ekonomi' paradigması için de geçerlidir. Bundan dolayı, bunun yerine 'bilgi-tabanlı ekonomi'ye (ya da BTE) atıfta bulunacağım. Yavaş yavaş bir gerekçe olarak hegemonikleşmeye ve ekonomik, politik ve toplumsal yeniden yapılanma için stratejik bir rehber olmaya başlayarak birçok farklı sistem ve yaşamdünyası boyunca yankılanan bu paradigma, doğru ya da yanlış, post-Fordist emek sürecinde, birikim rejiminde ve düzenleme tarzında bir 'üretim etkeni' olarak bilgiye atfedilen genel önemi yansıtmaktadır (bkz. s. 204-7). Bununla birlikte, post-Fordizm kavramı, sürekliliklere ve süreksizliklere dikkat edildiği sürece verimli bir şekilde uygulanabilir. Çünkü süreklilikler olmaksızın, yeni emek süreci, birikim rejimi ya da düzenleme tarzı *post-Fordist* olmayacak, sadece Fordist olmayan bir emek süreci, birikim rejimi ya da düzenleme tarzı olarak kalacaktır; bununla birlikte, süreksizlikler olmaksızın *post*-Fordist olmayacak, sadece Fordizmin bir başka aşaması olarak kalacaktır – yüksek Fordist, geç dönem Fordist, neo-Fordist ya da her neyse. Dolayısıyla, bu Bölümde ve sonraki bölümlerde gelişmekte olan birikim rejimindeki himaye-çözücü etkilerin önemi ve bu rejimin yol-bağımlı ve yol-biçimlendirici diyalektiği de araştırılmaktadır.

İkinci olarak, bu demektir ki, çağdaş emek sürecinin, birikim rejiminin ve düzenleme tarzına ilişkin çoğu anahtar özelliğin, Fordizmin altın çağıyla çok az ilgisi vardır. Bunlar, gelişmekte olan rejim ve düzenleme tarzı içindeki konumlarında olduğu kadar kendi içlerinde de ele alınmalıdırlar. Ve üçüncü olarak, post-Fordizm kavramı hâliha-

zırda analitik bir kavram olarak teorik açıdan açıklansın ya da açıklanmasın, post-Fordizme ya da esnek uzmanlaşmaya daha az ya da daha çok, ama açık biçimde atıfta bulunan söylemler, Atlantik Fordizminin krizinde ya da Atlantik Fordizmindeki krizde meydana gelen ekonomik, politik ve toplumsal değişikliklerin başlangıçtaki dolayımlanmasında önemliydi. Gelişmekte olan gerçekleştirilebilir bir birikim rejimi ve düzenleme tarzının özsel ana özellikleri, o zamanlardan beri ana hatlarıyla çıkarılmış ve birikim stratejilerine, devlet projelerine ve hegemonik vizyonlara eklenmiştir. Bunlar, özellikle BTE'nin bölümlemesi altında, gelişmekte olan post-Fordist ekonominin pekiştirilmesini hedefleyen kılavuzluk ve takviye faaliyetleridir.

Gelişmekte olan post-Fordist, bilgi-tabanlı bir rejimin yeterli bir açıklaması, bu rejimi Fordizmde olduğu gibi ele almalıdır – farklı alanlarını ve seviyelerini tartışarak ve aynı zamanda bu seviyeler boyunca bazı yapısal uyumları güvenceye alabilecek türden uzam-zaman sabitini (ya da sabitlerini) de ele alarak. O zaman, bu anlamda, *ayırt edici bir emek süreci olarak* post-Fordizmin kapsam ekonomilerinin ve/veya şebekelerin güvence altına alınması için birleştirilen esnek sistemlerin ya da esnek makinelerin işleyişine dayalı esnek üretimi gerektireceği söylenebilir. Kapsam ekonomileri, seri üretimin tipik ölçek ekonomilerini doğuran standartlaştırılmış metaların uzun üretim serilerinin birim maliyetini azaltmaktan ziyade, verili bir teknik ve toplumsal üretim örgütlenmesiyle üretilebilecek ürünlerin çeşitliliğinden türemektedir. Şebeke(lerin) ekonomileri, başlıca, altyapı şebekeleriyle ilişkilendirilen olumlu üretim ve tüketim dışsallıklarından (ulaştırma, kullanım ve iletişim şebekeleri gibi) ve/veya farklı örgütlenmelerle denetlenen tamamlayıcı ve *uyumlu* varlıkların ortak işleyişiyle türemektedir (Economides 1996; Shy 2001). Yeni bilgi ve iletişim teknikleri (bundan sonra BİT olarak geçecektir) sermaye dolaşımının tüm aşamalarındaki şebeke ekonomilerinin her iki türü için ve de hem üretimleri hem tüketimleri açısından önemlidir. Örneğin, yeni BİT şebekeleri genellikle, 'her ek [tüketici] üye, peşinden daha çok üyeyi çekip bir faydalar spirali başlatarak şebekenin değerini artırdık-

ça', şebekenin boyutlarına neredeyse gittikçe hızlanan bir getiriyi içermektedir (Kelly 1998:25). Benzer şekilde, BİT'nin mümkün kıldığı işbirlikçi şebeke teşebbüsü, dikey çözülme, stratejik ittifaklar, dış kaynak kullanımı ve benzerleri, özellikle reel zamanda faaliyet gösterdiklerinde, pozitif dışsallıklar meydana getirirler. Post-Fordist emek süreci de, Fordist seri üretimde görece esnek olmayan yarı-vasıflı emeğin hâkim rolüne tezat şekilde, genellikle çok-vasıflı ve vasıfsız işçileri esnek biçimlerde bir araya getiren, uygun şekilde esneyebilen bir emek gücünü gerektirir. Bununla birlikte, esnek-ücretli, esnek-zamanlı, işe al-kova (girdi-çıktı) ve taşeronlara dayanmaktan kendi-kendinin patronu ya da alt-sözleşmeli vasıflı emek yoluyla iş rotasyonundan, iş zenginleştirilmesinden ve takım çalışmasından faydalanan çekirdek işçilerin çok-vasıflılığına uzanan genel esneklik biçimlerinin hepsi işçiler açısından olumlu süreçler değildir. Benzer şekilde, esnekleştirilme, bazıları diğerlerinden daha acımasız ve daha sığ olmak üzere birçok biçim alabilir. Dolayısıyla, emek sürecini esnekleştirme çabalarının stratejilerinde ve sonuçlarında önemli farklılıklar vardır.

Post-Fordist emek sürecin hayatî donanımı – ve bu sürecin tanımını en azından kronolojik açıdan post-Fordist olarak doğrulayan donanım – mikro-elektronik temelli BİT'dir. İnternetin burada, özellikle firma-içi, işyerinden-işyerine (İ-İ) ve hükümetten-işyerine (H-İ) işlemlerde giderek artan bir önemi vardır.[2] Post-Fordist emek süreci, aynı zamanda, giderek işleyiş kodlarına ve kodlanmış bilgiye dayalı akıllı yazılıma olduğu kadar bilgili 'kullanıcı' ya da 'wetware'e (henüz kodlanmamış ya da örtük bilgi sahibi entelektüel emek-gücü) dayanmaktadır.[3] Nitekim, post-Fordizmin – enformasyonalizm olarak – bir başka tanımı tam olarak bilginin bilgi üretimine dönüşlü uygulaması-

[2] Bir hesaplama, ABD ekonomisinde tüm sektörlerde İnternet kullanımının üretkenliği 2000-2010 arasında yüzde 5 artırabileceğini söylemektedir (Brookes ve Wahhaj 2000).

[3] Donanım, yazılım ve kullanıcı (wetware) arasındaki ayrım üzerine, bkz. Nelson ve Romer 1996.

nı vurgulamaktadır (Castells 1996, 2000b). Esnek emek tarafından çalıştırılan esnek makineler ya da sistemlere dayalı esnek üretim, büyük fabrikalarda esnek seri üretim ve/veya merkezsizleştirilmiş üretim şebekeleri üzerine odaklanan denetimle sonuçlanan seri üretimin hâkim olduğu sahalarla sınırlı değildir. Aynı zamanda genişletilmiş üretici şebekeleri ve/veya küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından idare edilen esnek biçimde uzmanlaşmış küçük grup halinde üretime de uygulanabilir. Benzer şekilde, kaliteli üretim durumlarında çeşitlendirilmiş inovasyon süreçleri üretkenliği geliştirebilir. Dahası, imalat sahasının ötesinde, özel, kamusal ve sözümona 'üçüncü' sektördeki çoğu hizmet tipinin üretimine de uygulanabilir. Bu iki nedenden dolayı önemlidir. İlk neden, ülkeiçi imalat endüstrisinde artan üretkenliğin, bu tür endüstrilerin yabancı alanlara doğru yer değiştirmesinin ve daha etkin olan yabancı üreticilerle rekâbetin sonucunda Atlantik Fordist ekonomilerde gelişen endüstrisizleşme eğilimidir. İkincisi ise, esnekleştirmenin üretimle ilgili hizmetlerinde var olduğu savunulan ve imalatın artırılması konusundaki problemlerin – genellikle, imal edilmiş mallarla ilgili hizmetlerin üretim fiyatındaki sürekli artışına atıfta bulunan Baumol etkisi olarak karakterize edilen problemler – üstesinden gelmek amacıyla sunulan kapsamdır. Baumol etkisine sıklıkla refah devletinin mali krizinin açıklanması amacıyla başvurulur, ancak hizmet provizyonunun demir yasasından ziyade, en iyisi toplumsal ve teknolojik olarak koşullanmış bir eğilim biçiminde anlaşılmasıdır. Bundan da anlaşıldığı gibi, post-Fordist teknolojilerin ve emek süreçlerinin gelişmekte olan herhangi bir ekonomik sistemi etkilemesi için gereken kapsam, Atlantik Fordizmiyle ilişkili olarak Fordist emek süreci için gerekenden çok daha büyüktür. Bu anlamda, bilgi-tabanlı ekonominin gerçek yeni bir uzun ekonomik yayılma dalgası başlatma potansiyeli var gibi görünmektedir.

İstikrarlı bir makroekonomik büyüme tarzı olarak post-Fordizm, esnek ve kalıcı biçimde yenilikçi olacaktır. Tipik-ideal koşullarda ve Fordizme karşıt olarak, post-Fordizmin bereketli döngüsü, esnek ve şebekelendirilmiş üretime; kapsam ekonomilerinin, şebeke ekonomi-

lerinin ve süreç inovasyonu kombinasyonlarına dayalı olarak artan üretkenliğe; vasıflı kol ve kafa işçileri (sıklıkla 'bilgi işçileri' olarak da sınıflandırılmaktadır) için artan gelirlere; bu gelirlerde artan isteğe bağlı olan unsur tarafından tercih edilen ihraç edilemez (ve dolayısıyla ithal de edilemez) hizmetler ve farklılaştırılmış mallar için artan talebe; teknolojik rantlara ve diğer inovasyon rantlarına ve esnek kapasitenin tam kullanımına dayalı olarak artan kâra; daha esnek üretim gereç ve tekniklerine ve/veya yeni ürün setlerine yeniden yatırıma; yeni bir yaratıcı yıkım halindeki inovasyon, kapsam ekonomileri ve şebeke ekonomileri evresiyle daha da artan üretkenliğe dayalı olacaktır. Böylesi bir bereketli döngünün önerilmesi yeterince kolaydır, ancak bazı ulusal ekonomilerde artan açıklığın ve azalan yapısal uyumun birleşimi göz önüne alındığında, istikrarlı ve uyumlu bir üretim ve tüketim kalıbının gerçekleştirilebileceği ölçeğin belirlenmesi zordur. Bu, post-Fordizme uyan uzam-zaman sabitindeki bir yeni birincil ölçek olarak alternatif ölçekler oluşturma mücadelesiyle birlikte hâlihazırdaki ölçeğin göreceleştirilmesine dair bir öğedir (s. 274-78). Dahası, post-Fordist büyüme dinamiğinin çekirdek işçilerin artan gelirlerinin çevre işçilere ya da ekonomik olarak faal olmayanlara genellenmesine ihtiyaç duymadığı göz önüne alınırsa, post-Fordist birikim rejimi, Atlantik Fordizmden daha büyük bir gelir kutuplaşmasına ve toplumsal dışlamaya yol açacaktır (bkz. Bölüm 4). Bu özellikle neoliberal post-Fordist rejimlerde apaçık görülmektedir.

Bir ekonomik düzenleme tarzı olarak post-Fordizm, ana yapısal düzenleme biçimlerinde arz-taraflı inovasyona ve esnekliğe bağlılık gerektirir. Korporatif yapının bürokratik biçimlerinin hâkimiyetinden çekirdek yeterlilikler etrafındaki karşılıklı bağımlılıkların stratejik yönetimini vurgulayan daha yassı, daha yatık, daha merkezsizleştirilmiş ve daha esnek örgüt biçimlerine doğru; internet ve diğer elektronik-tabanlı iletişim, koordinasyon, denetim ve istihbarat biçimleri yoluyla artan entegrasyona dayalı şebekelendirilmiş örgütlenme biçimlerine doğru; ya da mallarının veya daha yaygın biçimdeki hizmet sunumu için taşeronlar kullanan ve uç durumlarda sadece Net'de varolan

'sanal firmalara' doğru bir kayma söz konusudur. Bu da ilişkilerin, (işyerinden işyerine) İ-İ örgütlenme kadar işyerinden tüketiciye (İ-T) doğru geliştirilmesinde dijital şebekelerin genişletilmesini ve derinleştirilmesini gerektirmektedir. Bu, şebeke ekonomileri ve ilk-hamle avantajlarıyla da ilişkilendirilebilir. Hâkim olan yeni rekâbet biçimleri, bireysel ürünler için geliştirilmiş kalite ve performans kadar esnek üretim sistemlerinin planlanıp düzenlenmesi (ya da esnek hizmet sunma sistemleri tasarlama) ve bilgi ürününe uygulanan bilgiye dayalı süreç ve ürün inovasyonlarının hızlandırılma kapasitesine de bağlıdır. Dolayısıyla, endüstri içinde hayatî önem taşıyan unsur verili herhangi bir sistemdeki imalatın üretkenliğinden ziyade imalat sistemlerinin kurulmasındaki mühendislik inovasyonları ve geliştirilmiş üretkenliktir. BİT, özellikle İ-İ e-ticaret için internet kullanımı burada özellikle önemlidir. İnovasyon sistemleri de, finansal ve ticarî sektörler için hayatî önem taşımaktadır. Bu durum, yoğun ve sürekli inovasyonlara dayanan rekâbetin artık teknolojik rant arayışına, gelişmiş teknolojilerdeki de facto tekellere ya da entelektüel mülkiyet haklarına dayalı olduğu gerçeğinde; (Fordizmin tipik özelliği ölçek ekonomilerinden ziyade) kapsam, yığın ve/veya şebeke ekonomilerinde kendini göstermektedir. Kısaca post-Fordist girişim, süregelen değerli kılma ile uyumlu olduğu sürece, üretim ve bölüşümün tüm aşamalarında artan esnekliğe dayalı ürünler ve bilgi-yoğun süreçler, şebeke ekonomileri ve kapsam ekonomileri yoluyla rekâbetten ziyade o işe tahsis edilmiş üretim sistemlerinin kullanıldığı standartlaştırılmış mal ve hizmet üretimindeki ölçek ekonomisi aracılığıyla rekâbetle daha az ilişkilidir.

Değişen piyasa koşullarını yansıtacak şekilde düzenlenen ücret ilişkisi (esnek ücret ve işe al-kov ve/veya sorumluluk ücretleri ve rutin yeni vasıflar edinme) ve esnekliğin artırılması konusunda toplumsal ücret ve kolektif tüketime kilit roller verilir (bkz. Bölüm 4). Endüstriyel ilişkiler, yeni insan kaynakları yönetim stratejileri, yeni katılım biçimleri, yeni ücret sistemleri ve benzer süreçler aracılığıyla temel işgücünün, işletmeyle bütünleştirilmesine odaklanır. Ve geliştirilmiş bir esneklik peşinde, toplu iş görüşmeleri ulusaldan sektörele

hattâ firma ya da fabrika seviyesine merkezsizleştirilme eğilimi gösterir. Bu aynı zamanda bir talep kaynağı olarak ücret artışlarının genellenmesinde birleştirici ya da kalıp pazarlığın rolünün sınırlanmasına da hizmet eder. Para biçimi, uluslararası dolaşımdaki özel, köksüz banka kredisinin ve finansal ürünlerin, türevlerinin ve diğer likit varlık biçimlerinin yayılmasının hâkimiyetindedir; ve devlet kredisinin yayılması uluslararası para piyasalarının ve/veya yeni uluslararası referans noktalarının ve anlaşmaların getirdiği sınırlara tâbidir. Ticarî sermaye, giderek daha fazla bölünen piyasalar yaratmak ve bu piyasalara hizmet etmek ve özellikle neoliberal rejimlerde, toplumsal olarak dışlanmışlara ve yeni fakirlere ucuz kitle tüketim malları sağlamak için yeniden-örgütlenmektedir. Son olarak, devlet müdahalesi ve uluslararası rejimler, okuduğunuz ve takip eden bölümlerde ayrıntılandırılacak şekillerde yeniden-düzenlenmiştir.

Henüz, Atlantik Fordizmindeki Amerikan rüyasını hedefleyen kentsel, endüstriyel kitle toplumuna doğrudan benzeyen, açıkça hâkimiyet kurmuş olan hiçbir post-Fordist *toplumsallaştırma tarzı* yoktur. Bu kısmen, ekonomik yayılmada itici güç olarak Fordist emek sürecinin eninde sonunda yerini alacak şey hakkında ve post-Fordist bir birikim rejiminin yapısallaştırılmış uyumunun nasıl güvenceye alınabileceği (ya da alınacağı) hakkında 1980'ler ve 1990'larda görülen birçok belirsizliği yansıtmaktadır. Nitekim, rakip ulusal, bölgesel ve kentsel üretim, tüketim ve toplumsallaştırma modellerinin göreli üstünlüğü hakkında ateşli tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin, Amerika, Japonya ve Almanya, ulusal modeller arasındaki en büyük yarışmacılar olduklarını kanıtladılar; Silikon Vadisi, Üçüncü İtalya ve Baden-Wurttemberg birçok alternatif bölgesel model arasından öne çıkanlardı; ve de kentlerin geleceğinin küresel kentlerde mi, girişimci kentlerde mi ya da post-modern kentlerde mi yattığı hakkında tartışmalar cereyan ediyordu. Nitekim, farklı ülkelerdeki farklı güçler kadar giderek artan sayıdaki uluslararası ve ulusüstü kuruluşlar, toplumsal yaşamın bir ya da diğer resimde yeniden canlandırılması için birikim stratejilerini, devlet projelerini ve hegemonik vizyonlarını tanımlama yarışı içindeydiler. Bu belirsizlikler, her ana alternatifin karşısına yığılan problem-

lerle 1980'lerde ev sahibi Amerika'da, 1990'larda Almanya ve Japonya'da güçlendi. Şüphesiz, kapitalizmin çeşitlerine, göreli güçlerine ve zayıflıklarına gösterilen ilgi, karşılıklı tamamlayıcıların ve rakipliklerin ve hattâ kurumsal çeşitliliğin sürdürülmesindeki olası evrimsel ve uyarlanabilir faydaların giderek daha fazla kabul görmesiyle birlikte hâlâ devam etmektedir. En azından, Amerikan hegemonyası, bilgi-tabanlı ekonominin hayatî sektörlerinde ABD'nin ilerlemesi, küreselleşen ekonomiyle ilgili uluslararası rejimlerde Amerikan hâkimiyeti ve istihbaratçılığa ve yeni 'istihbarat' şebekeli savaş donanımı biçimlerine bağlı olan Amerikan askerî üstünlüğü nedeniyle küresel neoliberal proje biçimine az ya da çok başarıyla yerleştirilmiştir. Bu bakımdan Japonya, büyük bir bölgesel egemen olarak kalsa bile küresel koşullarda geriye potansiyel bir rakip olarak sadece Çin'i bırakarak etkin şekilde yana itilmiştir; ve 'Avro bölgesinin' son dönemlerde pekiştirilmesiyle alternatif düzenleme ve toplumsallaştırma modelleri sağlanmasına karşın bu bölge tüm küresel ekonomi içinde Amerikan hâkimiyetini henüz tehdit edecek boyuta gelmemiştir. Daha genel olarak toplumsallaştırma kalıpları, daha kapsamlı olan melez toplumsal örgütlenme biçimleri, ulusal kimlik krizleri ve toplumsal yapışma ile belirlenmektedir. Özellikle, kuzeydeki ayrıcalıklı sınıflara ve tabakaya tek yanlı odaklanma pahasına, yaşam biçimi ile tüketimin, gelişmiş ekonomilerdeki tabakalaşmanın, kimlik politikalarının yükselişinin ve postmodern politikalarda yeni toplumsal hareketlerin öneminin en kayda değer temelleri haline geldiklerini söyleyebiliriz. Bu da, postmodern toplumsallaştırma tarzlarının olası gelişiminin farklı teorik bir yaklaşım olarak postmodernizmi savunmak amacıyla kullanılmaması koşuluyla, postmodern bir toplumda yaşamakta olduğumuz savıyla ilişkilendirilebilir.

Fordizm ve post-Fordizm arasındaki zıtlık, KURD krizine verilen tepkileri bir bağlam içine koymaya hizmet etmiştir (ve hâlâ da etmektedir) – özellikle söylemsel ya da paradigmatik düzeyde. Fakat bu kaba zıtlık, gereğinden fazla sıklıkta radikal bir kopuşa göre ele alınan şeyin altına yerleştirilen (ve hattâ gizem katılan) değişikliklerin fiilî karmaşıklığını da saklamaktadır. Dahası, düzenlemecilerin yirmi yıl-

dan fazla bir zamandan beri vurguladıkları gibi, Fordizmden istikrarlı bir post-Fordizme geçiş garanti değildir. Aksine, böyle bir geçiş, karmaşık deneme-yanılmacı arayış süreçlerine, yeni birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik vizyonların gelişimine, büyük kurumsal inovasyonlara ve yeni uzam-zamansal sabitlerin pekiştirilmesine bağlıdır. Bu da, böylesi bir geçişin en iyi nasıl idare edilebileceği meselesine kapsamlı ve aktarılabilir bir çözüm bulma çabalarının önüne bir sürü engel koymaktadır.

2. Post-Fordizmde Eski ve Yeni Çelişkiler

Bölüm 2'de, Atlantik Fordizminin ve KURD'nin krizine katkıda bulunan bazı ekonomik kriz-eğilimleri tanımlanmıştır. Bu Bölümde ise, post-Fordist BTE'nin gelişmekte olan özellikleriyle ve bunların yeni birikim rejimleri, düzenleme tarzları ve uzam-zamansal sabitler için sonuçlarıyla ilgilenilmektedir. Daha sonraki Bölümlerde ise gelişmekte olan bu özelliklerin kapitalist devlet tipinin diğer boyutlarıyla ilgili sonuçları ele alınmaktadır. Burada üç uyarı yerinde olacaktır. İlk olarak, bu konuların gündeme getirilmesi, devletlerin kendilerini sürekli yeniden-örgütleme ve yeni işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirme becerisini her zaman geliştirebilecekleri (bırakınız sahip olmalarını) anlamına gelmez. İkinci olarak, uygun bir toplumsal düzenleme tarzı olan post-Fordist bir birikim rejiminin, hiç direnişsiz ve çatışmasız bir biçimde ortaya çıkarılabileceği ve/veya pekiştirildiği ândan itibaren problemlerden uzak olacağı anlamına gelmez. Aksine, aşağıda yer alan tartışma, ekonomik ve toplumsal politik faaliyetlerindeki eski ve yeni problemlerin çözümü için deneme-yanılma arayışına giren devletlerin bu yeni koşullarda karşılarına dikilen görevin önemine dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Ve üçüncü olarak, biraz önce savunduğum gibi, post-Fordist ekonomi, ilk önce piyasa güçlerinin kendiliğinden anlık işleyişiyle oluşup sonra da çeşitli mekanizmalar ve uygun bir düzenleme tarzının eyleyicileri aracılığıyla dışarıdan düzenlenmez. Aksine, post-Fordizmin er veya geç oluşumundaki eş-kurucu güçler, bizatihi ekonominin tasavvur edilmiş bir düzenle-

me nesnesi olarak tanımlanması ve uygun birikim stratejileri ve düzenleme tarzlarının formüle edilmesindeki mücadelelerdir. Bu da, ekonomik düzenleme ve yönetişimdeki ekonomi-dışı öncelikli mekanizma olarak devletin stratejik kapasitelerinin yeterliliği kadar değişen tekno ekonomik paradigmalar, ekonomik teoriler, söylemler ve yönetişim tekniklerine de özel önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Post-Fordizm, esnek, küreselleşen, bilgi-tabanlı 'yeni ekonominin' hâlihazırdaki tanımlarında yer alan tüm yutturmaca ve irrasyonel laf kalabalığı nedeniyle kapitalizmin çelişkilerini, ikilemlerini veya çatışmalarını ertelemez. Nitekim, kapitalizmin ekonomik mantığının ve ekonomik rekâbet gücünün daha önce 'ekonomi-dışı' olarak görülen pek çok şeyi gittikçe daha fazla kapsayacak şekilde yayılması, gerçekte bu çelişkilerin, ikilemlerin ve çatışmaların daha genel toplumsal ilişkilere daha da bütünlüklü kazındığı alanın genişletilmesine yaramaktadır. Bu da, bir toplumsallaştırma ilkesi olarak sermaye birikiminin küresel ölçekte artan ekolojik tahakkümünün bir başka unsurudur. Çünkü birikimin Fordist krizden sonra yeniden-düzenlenme problemi, eski çelişkiler kalıbının idare edilmesi için yeni yollar bulmaktan ve bunu aynı uzam-zamansal sabitin içinde yapmaktan fazlasını gerektirmektedir. Bu durum, sadece, Atlantik Fordist düzenleme tarzındaki iki temel yapısal biçimin, yani ücret ilişkisi ve para biçiminin, birincil ve ikincil özelliklerinin tersine çevrilmesi nedeniyle değildir. Diğer çelişkilerin ve bu çelişkilerle ilişkili olan ikilemlerin daha önemli hale gelmesinden ve de bu çelişkilerin ifade edildiği uzam-zaman bağlamlarının daha karmaşık bir hal almasından da kaynaklanmaktadır. Bu da, Fordizmin uzam-zaman sabitini – ulusal ölçeğin daha altında ya da daha üstünde – diğer bir ölçeğe, devlet yapıları ve diğer ilgili düzenleyici biçimler o ölçekte hemen kolayca yeniden yaratılsa bile, taşımayı güçleştirir. Bu da, yeni bir uzam-zaman sabitine duyulan ihtiyacın yanı sıra yeni düzenleme ve yönetişim araçlarına olan ihtiyacı da gösterir.

Fordizmin kriziyle ve post-Fordizme geçişle bağlantılı beş önemli çelişki vardır. Bunların ikisi, Fordist düzenleme tarzındaki temel çe-

lişkilerin birincil ve ikincil özelliklerinin basitçe alt-üst edilmelerini ve söz konusu iki çelişkinin genel öneminde, en azından post- Fordist düzenleme tarzında ulusal ölçekte bir azalmayı içermektedir. Diğer üçü, KURD için ikincil önemdeki çelişkilerin artan belirginliği kadar farklı unsurlarının yeniden tartılmasını da içermektedir.

İlk önce, bir üretim maliyeti ve talep kaynağı olarak düşünülen ücret biçiminin birincil ve ikincil özellikleri yer değiştirmiştir. İkinci olarak, ulusal para ve uluslararası döviz (ya da devletsiz para) olarak düşünülen para biçiminin birincil ve ikincil özellikleri yer değiştirmiştir. Üçüncü olarak, üretken sermayede mübadele – ve kullanımdeğeri momentleri arasındaki çelişki, Atlantik Fordizminin şaşaalı günleriyle karşılaştırıldığında gerçekleşen somut değerli kılma ve mekândaki soyut akışlar arasında artan çözülmeye bağlı olarak daha çok önem kazanmıştır. Bu, özellikle finansal sermayenin bazı fraksiyonlarının hiper hareket yeteneğiyle ilişkilendirilir, fakat sermaye dolaşımındaki görece hareketli olan diğer aktörleri ve süreçleri de etkiler. Dördüncü olarak, sermaye birikimine uygun ekonomik ve ekonomidışı koşullar arasındaki (yani, metalaştırılmış, kurgusal olarak metalaştırılmış ve metasızlaştırılmış önkoşulları arasındaki) eklemlenme, giderek daha problemli bir hal almıştır. Özellikle, ekonomik hesaplamada gelişen kısa-dönemcilik, sermayenin para kavramının hâkimiyetiyle birleşerek [sermayenin –*ç.n.*] değerli-kılınmasının giderek büyüyen bir yelpazede yer alan ve üretimi uzun zaman süren ekonomidışı koşullara gittikçe artan bağımlılığı ile ciddî bir çatışma içine girmektedir. Beşinci olarak, üretim güçlerinin giderek büyüyen toplumsallaşması ile üretim ilişkilerinde ve artık kazancın temellükünde devam etmekte olan özel denetim arasındaki temel çelişki, şebeke ekonomisinde yeni bir güç ve önem kazanır. Altıncı ve ek olarak, kendi içinde bir yapısal çelişki olmamasına rağmen, eğer varsa, Atlantik Fordizminin temel (fakat artık daha az önem taşıyan) çelişkilerinin ve hâlihazırdaki dönemin artık önem kazanmış yeni çelişkilerinin yönetilebileceği uzam-zaman sabiti için uygun eylem ufukları üzerinde ciddî çatışmalar ortaya çıkmıştır.

İlk olarak ücret, Atlantik Fordizmi ve KURD'de, öncelikle bir talep kaynağı olarak görülmüştür. Dolayısıyla, ücretlerde büyüme, ticarî sermayenin kitle tüketiminin yayılmasındaki çıkarlarına olduğu kadar üretkeni sermayenin seri üretimin hâkim olduğu görece kapalı bir ekonomide tam kapasite kullanımı elde etmekteki çıkarlarına da hizmet etmiştir. Fordizmin son aşamalarıyla birlikte sermayenin giderek uluslararasılaşması bu durumu değiştirmiştir: Ücretler, öncelikle üretim maliyeti olarak ve ancak ikinci sırada ulusal bir talep kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır.[4] Bu, hem bireysel ücretler için hem de toplumsal ücretler için geçerlidir (toplumsal ücretler konusunda bkz. Bölüm 4). Bu, örgütlü emek ve endüstriyel iç sermaye arasındaki kurumsallaşmış olan ulusal düzeydeki sınıfsal uzlaşmayı tehdit ederek, para biçiminin birincil ve ikincil özelliklerinin alt-üst edilmesiyle bağlantılı olarak söz konusu uzlaşmadaki güçler dengesini, emek aleyhine ve üretken sermaye lehine değiştirme eğilimindedir. Aynı zamanda, para sermayesini de üretken sermaye karşısında güçlendirme eğilimindedir. Bu özgül sektörlerdeki sermayeyi, hattâ verili bir ekonomik mekânda faaliyet gösteren sermayelerin çoğunluğunu bile, kurumsallaşmış ulusal sınıf uzlaşmasını bozmaya çalışmak konusunda cesaretlendirebilir. İşte bu, endüstri-finans-emek ilişkilerinin görece koordinasyonsuz doğasıyla ve merkezdeki devletlerinin danışmaya ya da koordinasyon ve işbirliğine çok fazla ihtiyaç duymaksızın radikal programlar izleme konusundaki kapasitesiyle kolaylaşan neoliberal rejim değişikliklerine tanık olan liberal ekonomilerde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, bu alt-üst olma durumu, başka bir yerde, sadece uzlaşmanın koşullarının yeniden müzakere edilmesine ve belki de o uzlaşmanın taraflarının daralmasına yol açmıştır. Bu en çok, sermaye ve/veya devletin gelişmekte olan post-Fordist ekonomideki diğer yapısal çelişkilerle başarılı şekilde mücadele edebilmek amacıyla işçilerin ve sendikaların işbirliğini zorunlu gördüğü yerlerde müm-

[4] İntra-Avrupa ticaretinin önemi dikkate alındığında, ücretin yeniden ölçeklendirilmiş bir Avrupa Keynesçiliği için talep kaynağı olup olamayacağı bir başka konudur.

kündür. Bu da, sermayenin ve/veya devletin emek-gücünü sadece diğerleri arasında yerine yenisi konulabilir bir üretim etkeni olarak değil, vasıf, yaratıcılık ve bilgi mevki olarak gördüğü kapsama bağlı olacaktır. Aynı zamanda hâkim politik durumun ve devletin daha genel özelliklerine de (bkz. Bölüm 1) bağlı olacaktır.

Kısacası, savaş-sonrası uzlaşmada gerçekleşecek kırılmanın radikalleşme ölçüsünü, ücret ilişkilerinin kesin özellikleriyle, söz konusu cephede yer alan temel yapısal güçler dengesi emek aleyhine değişmiş olsa bile uzlaşmanın bozulmasıyla hangi sermaye fraksiyonlarının (eğer varsa) gerçekten ilgilendiğine bağlıdır. Bu yeni problemlerin halli, kendini farklı ulusal çözümlerde gösterir. Dolayısıyla, emek-gücünün sabit bir maliyet (örneğin Japonya ya da Almanya'da temel işgücü) olarak görüldüğü ve/veya işçi sendikalarının yerel düzeyde yasal ve örgütsel açıdan sağlam kurulduğu (örneğin Belçika, Almanya, İsveç) yerlerde, yüksek-ücret, yüksek-teknoloji ve yüksek-büyümeli birikim stratejisinin sürdürülmesinde, inovasyona ve yeni vasıflar kazandırmaya başvurulmuştur. Aynı mesele Almanya, İsveç ve Belçika gibi örneklerde, devlet desteği de alabilecek üretkenlik paktlarında tezahür eder. Tezat biçimde sermaye, emek-gücünün değişken bir maliyet olarak görüldüğü (farklı örgütlenmiş İngiltere ve Amerika örneklerindeki gibi) ve/veya yerel sendikaların zayıf olduğu yerlerde, sendikalara tüm düzeylerde saldırarak, neoliberal esnekliğin rekâbet gücünü geliştireceği umuduyla işe al-kov (girdi-çıktı) yaklaşımını benimseyebilir (Hancke 1996). Her ne kadar farklı nedenlerle de olsa Güney Avrupa'da da toplumsal paktlar kurulmuştur (bkz. aşağıda ve Bölüm 4).

İkinci olarak KURD'de para öncelikle ulusal para olarak işlev görürken ve ulusal ekonomideki dolaşımı ulus devleti tarafından denetlenirken Pandora'nın kutusu, savaş-sonrasında düzenlenmiş olan kredi parası rejiminin sonuçtaki çöküşüyle açılmıştır. Bu, ulusal ekonomilerde ve bu ekonomiler arasındaki finansal kontrolün kaldırılmasının gelişiminde ve 'off-shore' finans sermayesinin yayılmasında görülebilir. Kredi koşullarının ve döviz fiyatlarının uluslararası piyasanın

belirlemesine doğru hareket – şüphesiz bazen bizzat ulus devletlerinin, özellikle ABD'nin göz yummasıyla – ayırt edici bir devlet biçimi olarak KURD'ni zayıflatmıştır. Finansal sermayenin artan sınır-ötesi akışları (vadeli işlem ve opsiyon borsası ticareti de dahil olmak üzere) ulus devletlerinin parasal denetimleri üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Dolayısıyla, Alan Hudson'ın belirttiği gibi, '[d]evletsiz paranın gelişimi, sabit, karşılıklı münhasır toprak devletlerinin – iktidar ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerin uzamsal bir örgütlenmesi – coğrafyasını baltalayarak, düzenleyici peyzajı yeniden şekillendirdi' (2000:277). Öncelikteki bu kaymanın bir ölçüsü de, 1970'lerden sonra uluslararası finans piyasalarının yayılmasında görülebilir. 1963 ve 1995 arasında, uluslararası piyasalardan elde edilen toplam fonların büyüklüğü, dünya ticaretindeki yıllık yüzde 5.5 büyüme oranına ve küresel üretimdeki yüzde 3.2'lik büyüme oranına karşın, yılda ortalama yüzde 24.3'lük büyüme oranıyla artmıştır. Daha da önemlisi kısadönemli finansal akışlardır. Bir günde yaklaşık 1.5 trilyon ABD doları (ya da diğer para birimleriyle karşılığı) döviz piyasalarında el değiştirmektedir ve bunun sadece yüzde 5'i ticarî mal ve hizmet ödemesiyle doğrudan ilgilidir. Bu devletsiz para akışları, savaş-sonrası uluslararası finansal rejimin ulus-merkezci düzeniyle çelişen dinamiği ve mantığıyla, esasen yersiz-yurtsuzlaşmışlardır (Leyshon ve Tickell 1994). KURD'nin krizine önemli ölçüde yük bindiren ulusal para krizi karşısında çok büyük, oynak para hareketlerinin tehdidine yeterli bir cevap bulmak, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde gelişmekte olan her türlü düzenleme tarzı için hayatî önem taşıyacaktır. Bunun, ekonomik politikadaki tutum değişikliği kadar, kurumsal mimarisi için de yansımaları vardır. Özellikle, ulusal paranın uluslararası para piyasalarındaki göreli gücünün ulusal ekonominin (ya da en büyük rekâbet gücüne sahip firmalarının, kentlerinin ve bölgelerinin) rekâbet gücüne gittikçe daha fazla bağımlı olması durumunda, devlet müdahalesinin arz-taraflı gelişmeye odaklanması yönündeki baskılar da artacaktır. Benzer şekilde, eğer oynaklığın etkisi azaltılacaksa, özellikle sözde gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde banka kredi-

sinin arz ve talebini yönetmek, içeri doğru yatırım almakta ekonomilerin özümseyici kapasitesini geliştirmek ve tikel finansal krizlerin bölgesel ya da küresel olarak yayılma riskini sınırlamak için yeni önlemler gerekmektedir.

Paranın, uluslararası para birimi ve/veya devletsiz para olarak artan belirginliği, yatırım önceliklerinde değişikliklere yol açarak, üretken ve finansal sermaye arasındaki ilişkinin de değişmesine yol açmıştır (Guttman 2002). Dahası, tüketici ürün fiyatları ve ücretlerindeki enflasyonu (konjonktür dalgalanmalarına bağlı olarak) idare etmekten finansal varlıklarda yükselme-ve-batma döngüsü endişelerine doğru gerçekleşen ilgi kayması da, post-Fordizmde para ve ücret biçimlerinin değişen rolleriyle bağlantılıdır. Buradaki hisse senedi ve menkul piyasalar özellikle önemlidir, bilhassa devlet mülkiyetindeki endüstrilerin özelleştirilmesi, kazandıkça öde emeklilik sisteminden fonlu emeklilik sistemine geçiş ve kolektif tüketimde dış kaynak kullanımı gibi diğer değişikliklerle bağlantılandırıldığı zaman (bkz. Bölüm 4). Bu, merkez bankalarından gelecek yeni tepkiler kadar, uluslararası finans mimarisinin daha geniş biçimde yeniden şekillendirilmesi bağlamında merkez bankaları arasında işbirliğini de gerektirmektedir. İnternet ve dot.com balonu buna bir örnektir; sözümona finansal sirayetle ilgili riskler de bir başka örneği oluşturur.

Üçüncü olarak, üretken sermayede mübadele- ve kullanım-değeri momentleri arasındaki çelişki, Atlantik Fordizminin şaşaalı günleriyle karşılaştırıldığında gerçekleşen somut değerli kılma ve mekândaki soyut akışlar arasında artan çözülmeye bağlı olarak daha çok önem kazanmıştır. Bu, sermaye birikiminin örgütlenmesindeki değişimim iki dizisiyle yakından ilgilidir: Sınır-ötesi işlemlerin (kapsamda küresel olmaktan ziyade genellikle görece bütünleşmiş üçlü bölgelerle sınırlı olmalarına karşın sıklıkla uluslararasılaşma ya da küreselleşme diye etiketlenen) yeniden canlanması ve sanal ekonominin yükselişi. Giderek bütünleşen dünya piyasasında mobil portföy yatırımlarının büyümesi ve kısa-dönem uluslararası finansal işlemler, parasal akışları özgül zaman ve yerlerde özgül varlıkları değerlendirmekle doğru-

dan ilgili finans sermayesi ihtiyacından uzaklaştırma eğilimindedir.[5] Bu durum, siber-uzayın bir ekonomik işlem sahası olarak gelişimiyle güçlenmiştir. Kelly'nin dikkat çektiği gibi, "yeni ekonomi bir yerden ziyade 'mekânda' işlemektedir ve zaman içinde giderek daha fazla işlem bu yeni mekâna göç edecektir" (1998: 94). Ekonomik siber-uzay, çok büyük sayıda varlık ve ilişkinin aynı ânda eş-konumlanması için siber-mekân tarafından sunulan olanaklarda köklenmiş karmaşık dinamiği ile benzeri olmayan, çok boyutlu bir mekândır. Ekonomik faaliyetler için yeni çözülme biçimleri içermesinden başka, yeniden eklenmeleri, düzenlenmeleri ve yönetişimlerine ilişkin yeni problemler doğurmaktadır. Siber-mekân, sermaye ve emek, piyasa ve devlet, kamu ve özel arasında tarafsız, üçüncü bir mekân olmaktan ziyade, bu güçler, kurumlar ve etki alanları arasındaki ihtilaflara dair kavgasını verilebileceği yeni bir zemindir.

Bu gelişmeler mekân ve yer arasındaki potansiyel çatışmayı bütün halinde yoğunlaştırmaktadır. Meselenin en yaygın dile getiriliş ifadesi, hipermobil finansal sermayenin endüstriyel sermayeden kurumsal ayrımıdır – hipermobil finansal sermaye soyut bir mekân akışında ilerlerken, endüstriyel sermayenin hâlâ bir yerde değerli kılınmaya ihtiyacı vardır. Çağdaş küreselleşme biçimleri hakkındaki en şüpheci yorumcular bile finansal akışla ilgili bir şeylerin değiştiğini teslim etmektedir (örneğin, Hirst ve Thompson 1999). Dahası, daha öncesi değilse de, Asya Krizi'nin ışığında, uluslararası ve ulusal finans düzenleyicileri, bunun yarattığı problemleri kabul etmek durumunda kalmışlardır. Fakat, birbirleriyle bağlantılarında olduğu kadar tek tek ele alınan finansal, endüstriyel ve ticarî sermaye dolaşımlarında da benzer çatışmalar görülmektedir. Çünkü, sermaye siber-mekâna göç etse bile hâlâ bazı topraksal köklere ihtiyaç duymaktadır. Şüphesiz, küresel finans sermayesinde kurulan, bu kökler, küresel şehirlerin dijital ızgaralarında bulunabilir (Sassen 1994). E-ticaretin de bir altyapıya

[5] Uzun vadede, portföy yatırımlarının getirileri üretim sürecinde sermayenin değerlendirilmesine bağlıdır; kısa-vadede ise durum böyle değildir. Finans sermayesinin kısa vadeciliği üzerindeki tartışmaların kökü buraya uzanır.

ihtiyacı vardır. Bu, internette İ-İ ve İ-T işlemlerle bağlantılı somut malların ve hizmetlerin fiziksel üretimi ve dağıtımı durumunda özellikle apaçıktır; ancak, sanal işlemler, talep üzerine dijitale çevrilmiş müzik gönderen 'kutsal müzik kutusundan' ve bir elektronik ödeme sisteminden öte bir şey olmasa bile, bir tür altyapıya ihtiyaç duyarlar. Endüstriyel sermaye durumunda ise, kökler fiziksel altyapıda olduğu kadar inovasyon ortamlarında, endüstriyel mahallelerde, öğrenme bölgelerinde vs. bulunabilir (Harvey 1982; Scott 1998; Storper 1997). Dolayısıyla, küreselleşen bilgi-tabanlı ekonomi, mekâna ilişkin engelleri aşmamışsa bile 'devingenlik ve durağanlık dinamiklerinin yeni ve daha karmaşık eklemlenmelerini' etkilemektedir. (Robins ve Gillespie 1992: 149).

Fordizm sonrası kapitalizmin yeniden-düzenlenmesindeki dördüncü problem kaynağı, en gelişmiş ekonomilerin ekonomik rekâbet gücünün ekonomi-dışı koşullara giderek daha fazla bağlanma paradoksudur. Bunun nedeni, yapısal ya da sistemik rekâbet gücüne ve hayatî bir dinamik rekâbet avantajı kaynağı olarak bilgi-tabanının işlenmesine giderek daha fazla önem atfedilmesidir. Yapısal ya da sistemik rekâbet gücü söylemleri ve stratejileri, sadece firma – ve sektör – düzeyi etkenleri değil, içinde ekonomik aktörlerin rekâbet ettiği sosyo-kültürel koşullar ve ekonomi-dışı kurumsal bağlamların genişletilmiş yelpazesinin rolünü de vurgulamaktadır.[6] Bu söylem ve stratejiler, lig tabloları oluşturan ve böyle bir rekâbet gücünün nasıl geliştirilebileceği konusunda tavsiyeler sunan hizmetlerin ve (rekâbet eden!) kıyas-

[6] OECD 1986 yılında yapısal rekâbet gücü kavramını getirdi ve halen rekâbet gücü politikası çalışmasıyla anahtar bir örgütleme ilkesi olarak durmaktadır. 'Ulusal ekonominin küresel etkinliğine, endüstrilerin yeterli ve esnek yapılarına, sermaye yatırımının oranı ve kalıbına, teknik altyapısına ve 'dışsallıkları' yani ülke firmalarının hem üretkenlik hem de rekâbet gücünü özlü biçimde artırabilecek ya da bozabilecek ekonomik, toplumsal ve kurumsal çerçeveler ve fenomenleri belirleyen diğer etkenlere' atıfta bulunur (Chesnais 1986: 86-7). Sistemik rekâbet gücü aynı zamanda kapsamlıdır. Messner bunu 'devletler, firmalar, aracı kurumlar ve verili toplumların örgütsel kapasiteleri arasındaki karmaşık ve dinamik bir etkileşim kalıbının sonucu' olarak tanımlar (1998: 10).

lama uygulamalarının hızla yayılmasıyla da bağlantılıdırlar. Böylece, tüm toplumsal formasyonlar arasında dünya piyasasının denetimi yoluyla dolayımlanarak sanal bir rekâbete doğru genişleyen ekonomik rekâbet, geniş bir yelpazede yer alan ekonomi-dışı kurum ve ilişkilerin değerlendirilmesi amacıyla (kapasite geliştirme) baskılarını artırır. Bu, post-Fordizmde bilgi-tabanına ve dolayısıyla bilgi üretimine ve üretilen bilginin toplumsal formasyondaki dağıtımına atfedilen önemin giderek artırılmasıyla güçlendirilir. Bu değiştirilmiş söylemler ve stratejiler de, katı ekonomik hesaplamanın, ekonomik olana indirgenemeyen ve bu tür hesaplamalara dirençli yumuşak toplumsal kaynakların harekete geçirilmesine giderek daha fazla dayanmakta olduğu anlamına gelmektedir (Veltz 1996: 11-12). Örneğin, kentlerin ve bölgelerin rekâbet gücünün artık sadece dar ekonomik belirleyicilere değil, ayırt edici ve câzip yerel konfora ve kültüre olduğu kadar ticarî nitelikte olmayan yerelleştirilmiş karşılıklı bağımlılıklara, bilgi varlıklarına, bölgesel yeterliliklere, kurumsal zenginliklere, toplumsal sermayeye, kolektif öğrenmeye duyulan güven ve kapasiteye de bağlı olduğu söylenmektedir (Amin ve Thrift 1995; Maskell 1998; Storper 1997). Benzer şekilde, bilgi-tabanlı ekonominin desteklenmesinde işyeri, üniversiteler ve devlet arasındaki arayüzün geliştirilmesine de giderek daha fazla vurgu yapılmaktadır (Etzkowitz ve Leydesdorff 1997). Genelde, ekonomik ve ekonomi-dışı olan arasındaki sınırların ekonomi-dışı olanın sermayenin dolaysızca değerli kılınması sürecine çekilebileceği biçimde yeniden çizilmesini gerektirir. Bir toplumsallaştırma ilkesi olarak birikimin artan hâkimiyetine göre ifade edilebilen bu durum, ekonomi-dışı sistemlerin ve yaşamdünyasının sermaye birikimi mantığı tarafından sömürgeleştirilmesinde tezahür eder (bkz. Bölüm 1). Bu kapitalizmin artan ekolojik tahakkümünün bir özelliğidir.

Bu paradoksun gelişimi, çağdaş kapitalizmin hem uzamsal hem zamansal örgütlenmesini etkileyen potansiyel çatışma alanlarıyla ve yeni büyük çelişkilerle ilişkilidir. Zamansal koşullarda, kısa-dönem ekonomik hesaplama (özellikle finansal akışta) ile yaratılması, istik-

rara kavuşturulması ve yeniden-üretilmesi yıllar alabilecek kaynaklarda (beceriler, güven, tekniklerin kolektif ustalığı, yığın ve hacim ekonomileri) köklenmiş gerçek rekâbetin uzun-dönemli dinamiği arasında giderek artan bir çatışma vardır. Bilgi-tabanlı ekonomide dönüşlülük ve öğrenmeye giderek daha fazla yapılan vurgu, bu çelişkiyi güçlendirir. Çünkü, kolektif öğrenme kapasitelerini ve güçlü bir girişimci kültürünü yaratmanın zaman alması nedeniyle, '[d]aha hızlı ve daha iyi (daha yüksek kaliteliyi ya da belirli bir kaliteyi daha ucuza üretmeyi) öğrenen firmalar, sektörler, bölgeler ve uluslar daha iyi rekâbet edebilirler, çünkü sahip oldukları bilgi nadir bir düzeyi içerir, dolayısıyla bu bilgi, yeni rakipler tarafından hemen taklit edilemez ya da kodlanmış ve resmî kanallardan rakip firmalara, bölgelere ve uluslara hemen aktarılamaz' (Storper 1997:250). Benzer şekilde, uzamsal koşullarda kapitalizm, ekonomik kaynaklar ve yeterliliklerin yanı sıra ekonomi-dışının da bölgesel ve/veya toplumsal olarak katıştırıldığı bir sistem olarak düşünülen mevcudiyetiyle kurumsallaşmış olan ekonomi ile saf bir akış mekânı halinde düşünülen biçimsel piyasa ekonomisi arasında daima potansiyel bir çelişki içermektedir. Bu çelişki, son dönemlerde üç gelişmeyle pekiştirilmiştir: (1) daha karmaşık ulusaşırı, ulusal ve bölgesel inovasyon sistemlerine dayalı yeni teknolojilerin gelişimi; (2) ölçek ekonomilerinde köklenmiş üretkenlik büyümesine vurgusuyla Fordizmden yığın ve şebeke ekonomilerine ve ekonomik esneklik ve girişimcilik kaynakları kadar toplumsal kaynakları da harekete geçirmeye yaptığı vurguyla post-Fordizme paradigma kayması; ve (3) çıkarların değerli kılınmasında mikrotoplumsal ilişkilere nüfuz etme yolunda daha genel çabalar. Bu çelişkinin yoğunlaştırılması da, toplumsal sermaye, güven ve öğrenme topluluklarına ve de girişimci kentlere, öğrenme bölgelerine, girişim kültürüne ve girişimci özneye dayalı rekâbet gücünün geliştirilmesinin önemine yapılan daha fazla vurguda görülür. Esasen bu son stratejik tutum belirleme, yeni tekno-ekonomik paradigmayla ilişkili özgül bir yapı olan bilgi-tabanlı ekonominin tanımlanma sürecindeki birçok kavramla bağlantılıdır. Bu kavramlar, ulusal, bölgesel ve yerel inovasyon sistemlerini, inovasyon ortamlarını, sistemik ya da yapısal rekâ-

bet gücünü, öğrenme bölgelerini, toplumsal sermayeyi, güveni, yaparak-öğrenmeyi, hız-temelli rekâbeti ve benzer sistemleri kapsar. Bu, sermaye ilişkisine doğru genişleyen bir ölçekler yelpazesinde, genişletildiği oranda sıkıştırılan zamansal eylem ufuklarındaki istikrarı kurmaya çalışan aktörler nezdinde yeni ikilemler doğurur.

Beşinci olarak, post-Fordist (ya da en azından post-endüstriyel) birikim rejiminde, üretici güçlerin toplumsallaştırılması ve kârın özel temellükü arasında yer alan içkin kapitalist çelişki, entelektüel müşterek olarak bilgi ve entelektüel mülkiyet olarak bilgi arasındaki gerilimde yeni bir ifade bulmaktadır. Bu pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü bu temel çelişkinin, bireysel ekonomik ya da politik aktörler için daha az ya da daha çok keskin olan ikilemler kadar, aynı zamanda temel kolektif eylem problemlerine de yol açan farklı zaman ve yerlerde farklı biçimleri söz konusudur. Mesele, en genel biçiminde, bilişim ekonomisine ya da bilişim toplumuna öncelik tanımanın çelişen gelişimsel sonuçlarına göre ifade edilebilir (krş. post-endüstriyel toplumda ekonomikleştirme ve sosyolojikleştirme mantığı arasındaki çelişki üzerine Bell 1973). Çelişkinin temel biçimi, bilginin entelektüel mülkiyet hakları (EMH) biçimindeki özel temellüküyle ilgilidir, bundan dolayı, tekel rantları ve ulusal rekâbet gücü için temel olabilir (dolayısıyla bilişim ekonomisinin akademik alt-disiplininde uzun süredir kabul edilen piyasa başarısızlığına doğru birçok eğilime tâbi olur) ve de bir kişisel güç kazanma ve kamu alanının genişlemesi için bir kaynak olarak bilgiye kamu erişiminin genişletilmesi için temel olabilir. Ancak bu çelişki, bizzat bilişim ekonomisinin kendisinde entelektüel müştereklere erişime karşı entelektüel mülkiyet hakları biçiminde; bilişim toplumunun bakış açısından da, kamu bilgisinin genişletilmesi ve derinleştirilmesine karşı bireysel mahremiyet hakları ve resmî gizlilik iddiaları biçiminde yinelenir.

Bu çelişkiler ve ikilemlerin açıkça uzun ve tartışmalı bir tarihi vardır. Fakat yeni BİT'nin gelişimiyle ve ekonomik yayılmanın hem mübadele- hem de kullanım-değeri boyutlarındaki itici gücü olarak bilgi yaratımının artan önemiyle daha büyük maddî ve söylemsel önem kazanmışlardır. Nitekim, bilgi-tabanlı ekonomilerdeki şebeke ekonomi-

lerinin ve yığın ekonomilerinin önemi her iki taraftan da çelişkiyi artırır. Böylece, üretken güçler tarafında da, şebekeli ekonomilerde bilgi üretiminin giderek daha fazla toplumsallaşması, getirilerin inovasyonlara tahsis edilmesinin temelini oluşturmak üzere farklı firmaların entelektüel mülkiyeti arasında yasal ayrım yapmayı güçleştirir (Kundnani 1998-9: 56). Bu durum, bireysel 'bilgi işçilerinin' tüm toplumsal inovasyon sistemine katkıları söz konusu olduğunda fazlasıyla geçerlidir. Dolayısıyla, bu tür şebeke ekonomilerinden rant elde edebilecek ve bunu yaparken de kendisini meydana getirenler arasında yer alan daha büyük şebeke(leri)yi tahrip etmeyecek yeni teşebbüs biçimleri arayışına yol açmaktadır. 'Sanal' firmalar, şebekeli firmalar ve stratejik ittifaklar, bunun gerçekleştiği bir biçimdir (Catells 1996: 151-200); bir diğer biçim, şebeke ekonomilerinin kulüp malları biçiminde yakalanabileceği inovasyon ortamı, öğrenen bölgeler ve benzerleri olarak daha bölgeseldir (klasik olarak Silikon Vadisi). Aynı zamanda, zayıf *bilgi ya da enformasyon tekellerini*, onları teknolojiye, piyasanın oluşturduğu standartlara, zımnî bilgiye ya da yasal olarak sağlamlaştırılmış entelektüel mülkiyet haklarına gömerek koruma çabalarını teşvik etmektedir. Bununla birlikte, nihai olarak bu çözümler, sonuçta ortaya çıkan şebekeler, şebeke üretimiyle ilgili her şeyi kucaklamadıkça üretimin toplumsal ilişkiler tarafındaki çelişkilerini yoğunlaştırmaya hizmet edecektir. Çünkü her sermaye, habere, bilgiye ve uzmanlığa ücretsiz erişim talep ederken, aslında kendisinin sağlayabileceği haber, bilgi ve uzmanlığa ücret istemektedir. Bu gerilim, aktörlerin bilgi üretimi, dolaşımı ve tüketimindeki farklı konumlarına bağlı olarak bilişim ekonomisindeki sistematik çıkar asimetrilerini doğurur. EMH rejimi, hâlihazırda şüphesiz ABD ekonomisine çok büyük fayda sağlamaktadır.

Altıncı bir problem alanı, eğer varsa, Atlantik Fordizminin eski temel çelişkileri ve hâlihazırdaki dönemin yeni önemli çelişkilerinin yönetilebilir olabileceği uzam-zaman sabiti için uygun eylem ufuklarıyla ilgilidir. Bu da, yeni zaman-mekân uzaklaştırması ve zaman-mekân sıkıştırması biçimlerinin etkileşimlerine bağlı gelişen, enformasyon kapitalizmindeki yeni bir uzam-zaman karmaşıklığıyla yakından il-

gilidir. Zaman-mekân uzaklaştırması toplumsal ilişkileri zaman-mekân üzerinde, uzun zaman dönemleri boyunca (hattâ daha uzak gelecek dâhil olmak üzere) ve uzun mesafeler, daha büyük alanlar ve daha fazla eylem ölçekleri boyunca denetlenebilecekleri ve koordine edilebilecekleri şekilde yayar. O halde, bu bakımdan küreselleşme, farklı sahalardaki işbölümlerinin artan uzamsal erişiminde görülen giderek daha çok uzamsal uzaklaştırmadan kaynaklanmaktadır; dolayısıyla yeni malzeme ve toplumsal ulaştırma, iletişim, komuta, denetim ve istihbarat teknolojileri sayesinde mümkün olmuştur. Zıt biçimde, zaman-mekân sıkıştırılması, gerçek zamanda[7] 'ayrı' olayların yoğunlaşmasını ve/veya verili bir mesafede maddî ve maddî olmayan akışların artan vektörel hızını içermektedir.[8] Bu da, 'mekânın zaman tarafından fethinin' yanı sıra daha-kısa eylem dönemleri üzerinde daha kesin denetimi mümkün kılan, değişen maddî ve toplumsal teknolojilerle bağlantılıdır. Zaman-mekânı gererek esnetme ve/veya sıkıştırma yönündeki farklı beceriler, gelişmekte olan küresel düzende iktidar ve direnişin şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, finans sermayesinin hiper-mobil biçimlerinin gücü, bir yandan küresel erişimlerini uzatmayı ve pekiştirmeyi sürdürürken bir yandan da bizzat kendilerine özgü karar-verme zamanlarını sıkıştırma (örneğin, en uç noktada, bilgisayarla saliselik alım satım) kapasitelerine bağlıdır. Bu, yeni BİT tarafından kolaylaştırılan ve Atlantik Fordizminin uzam-zamansal sabitinin erozyonuna katkıda bulunan bazı sermaye fraksiyonları (ve bazı devletler) tarafından şevkle kucaklanan zaman-mekân uzaklaştırılması ve zaman-mekân sıkıştırılmasının farklı bir bileşimidir.

En azından bu fenomen, Atlantik Fordizminin büyüme yıllarıyla

---

[7] Bu, ya verili bir 'olayın' verili bir uzamsal çerçevede üretmek için aldığı zamanı azaltarak ya da bir 'olayda' daha fazla adımı ayırt etme yeteneğini artırarak ve böylece olaya olduğu sırada müdahale ederek o olayın seyrini ya da sonucunu değiştirme fırsatları geliştirerek gerçekleşebilir.

[8] Zaman-mekân sıkıştırması burada küreselleşmeyle bağlantılı uzam-zamansal değişikliklerin doğurduğu yönelim kaybı duygusundan ziyade fiilî süreçlere atıfta bulunmaktadır.

karşılaştırıldığında, ölçeğin faydalı bir şekilde görecelileştirilmesi olarak tanımlanabilir (Collinge 1996, 1999; Bölüm 5). Ekonomik ve politik güçlerin son dönemde değişen uluslararası düzene nüfuz etmek amacıyla kendilerine en uygun gelen koşullara dair arayışları ve uzamsal ölçeklerin yayılması (topraksal, bölgesel ya da telematik: bkz. Luke 1994), bu ölçeklerin karmaşık, girift hiyerarşilerde (ölçeklerin basit yerleştirilmesinden ziyade) görece ayrışması ve giderek daha fazla sarmallaşan bir ölçek stratejileri karışımı söz konusudur. Ulusal ölçek, Atlantik Fordizminin ekonomik ve politik örgütlenmesinde sahip olduğu kabul edilmiş önceliğini yitirmiştir; fakat bu bir başka ekonomik ve politik örgütlenme ölçeğinin (küresel ya da yerel, kentsel ya da üçlüsel [ABD; AB ve Japonya – *ç.n.*] olsun) benzer bir öncelik kazandığı anlamına gelmemektedir. Nitekim, farklı ekonomik ve politik mekanlar arasında sermaye birikiminin birincil çapa noktası olmak için yoğun bir rekâbet içindedir. Ancak, üçlülerin küreselleşen, bilgi-tabanlı bir ekonominin çelişkilerini ve ikilemlerini yönetme, yerini değiştirme ve erteleme konusundaki birincil ölçek olarak eninde sonunda ulusun yerini alacağından şüphe duyuyor olsam bile – yeni ölçek politikaları henüz kararsızdır (politik ölçek ekonomisinin daha ayrıntılı tartışması için bkz. Bölüm 5). Ölçeğin görecelestirilmesi, ulusal iktidar bloklarının artan heterojenliğine, çözülmesine ve bundan dolayı da ulus devletlerinin açık iktidar kaybına katkıda bulunan bir başka etkendir.

3. Küreselleşmenin Etkisi

Kapitalist toplumsal formasyonların bazı temel çelişkilerinin (bu) yeniden-eklemlenmesi, sermaye birikiminin arkasındaki itici güç olarak rekâbette köklenmiştir. Bu sadece teknolojik inovasyonlar için değil, kâr oranını doğrudan ya da dolaylı etkileyen diğer çoğu alan üzerinde de inovasyon baskılarına yol açar. Çünkü piyasa-dolayımlı rekâbet, firmalar, bölgeler ya da üretim sistemleri üzerinde ve rakiplerinin ilerisinde olma baskısını artırarak ve böylece sürekli-yenilenen teknolojik rantlar ve artan pazar payı, süper kârların rekâbette uçup gitmesi

yönündeki normal eğilimi törpüler. Değişen ölçeklenmiş eklemlenme biçimleri ve yeni ölçeklendirme stratejileri, bu türden bir rekâbetin önemli bir unsuru olarak, başka alanlardaki problemlerin ertelenmesi ve yerinin değiştirilmesi pahasına birikimin bazı toplumsal mekanlarda stabilize edilme aracı olarak zaman zaman kurumsallaştırılabilen uzam-zamansal sabitlerin finansal kapasitesini ve yapısal çelişkilerle stratejik ikilemlerin görünüm biçimlerini etkiler. İşte tam da bu bağlamda karmaşık küreselleşme meselesinin, doğasını ve birikim rejimleri, düzenleme tarzları ve devlet üzerinde varolduğu iddia edilen etkilerini tartışmayı öneriyorum.

Küreselleşme, genellikle son dönemlerin ekonomik, politik ve kültürel değişikliklerini ortaya koyması nedeniyle aslında daha çok muğlâklaştıran çok-değerlikli, rasgele, tartışmalı bir kelimedir. En iyi şekilde çok-merkezli, çok-ölçekli, çok-zamanlı, çok-biçimli ve çok-nedenli süreçlerin süper-karmaşık silsilelerinin gösterilmesinde kullanılır. *Çok-merkezlidir*, çünkü – bazı merkezler dönüşümün motorları olarak diğerlerinden daha önemli olmasına rağmen – tek bir merkezden ziyade birçok yerdeki faaliyetlerden doğar. *Çok-ölçeklidir*, çünkü artık birçok ölçekteki – matruşkalar gibi düzenli bir hiyerarşi içinde yuvalanmış olarak görülemeyecek ama düzensiz ve karmakarışık bir tarzda birlikte var olan ve birbirine nüfuz eden – eylemlerden doğarak uzamsal işbölümü kadar, ölçeği de geliştirir ve derinleştirir. Böylece bir bakış açısından küreselleşme olarak tanımlanabilecek olan şey diğer ölçeksel bakış açılarından başka terimlerle yeniden tanımlanabilir (ve belki de daha verimli olarak): örneğin, uluslararasılaştırma, üçlü bölgeselleşme, bölgesel blok oluşumu, küresel şehir şebeke-inşası, sınır-ötesi bölge oluşumu, uluslararası yerelleştirme, küre-yerelleştirme, küre-kentleştirme ya da ulusaşırılaşma olarak (bkz. s. 278-80 ve 288-90).[9] *Çok-zamanlıdır*, çünkü geçiciliklerin ve zaman ufuklarının her zaman daha karmaşık yeniden yapılanmasını ve yeniden

[9] Küreyerelleşme üzerine bkz. Brenner 1998, 2000 ve Swyngedouw 1997: kürekentleşme üzerine bkz. Jessop ve Sum 2000; ulusaşırılaşma üzerine, bkz. Smith 2000.

eklemlenmesini gerektirir. Bu özellik, yukarıda belirtildiği gibi zaman-mekân uzaklaştırması ve zaman-mekân sıkıştırması kavramlarında görülmektedir (bkz. s. 180-1). Küreselleşme açıkça *çok-nedenlidir*, çünkü birçok farklı nedensel sürecin karmaşık, olumsal etkileşiminin sonucudur. Ve de *çokbiçimlidir*. Farklı bağlamlarda farklı biçimler alarak, farklı stratejiler yoluyla gerçekleştirilebilir – neoliberal küreselleşme ise bunlardan sadece biridir (Ruigrok ve van Tulder 1995).

Bir araya getirildiğinde, bu özellikler, küreselleşmenin üniter bir nedensel mekanizma olmasından öte, birçok ölçekte işleyen çok farklı güçlerin karmaşık, olumsal ürünü olarak anlaşılması gerektiği anlamına gelmektedir. Nitekim küre, bazı açılardan *'muazzam genişlikte bir yöreler şebekesinden'* biraz fazlasıdır (Czaraiawska ve Sevon 1996: 22; italikler orijinalinden). Bundan dolayı hiçbir şey – bırakınız arkamızdan elle tutulamaz bir sahnede ve/veya kafamızın üstünde elle tutulamaz bir düzlemde gerçekleşen kaçınılmaz ve geri çevrilemez nedensel güçleri – nedensel küreselleşme güçlerine göre açıklanamaz. Bunun yerine, tüm uzam-zamansal çeşitlerin karmaşıklıklarında açıklanması gereken, bizzat küreselleşmelerin kendileridir ve sadece farklı özellikleri çözüldüğünde ve ilgili eğilimleri ve karşı eğilimleri tanımlandığında küreselleşmenin ekonomik, politik ve toplumsal ilişkiler için sonuçlarını değerlendirmeye başlayabiliriz.

Böyle bakıldığında, küreselleşmenin yapısal ve stratejik momentleri söz konusudur. Dolayısıyla, yapısal olarak birbirleri karşısında, artan küresel bağımlılığın farklı işlevsel altsistemlerini (ekonomi, politika, eğitim, bilim, spor vs.) ve yaşamdünyasının farklı alanları içindeki (ama muhakkak ki karşısında değil) eylemleri, örgütleri ve kurumları arasında yaratılan süreçleri içermektedir. Çeşitli uzamsal ölçeklerde gerçekleşen ve her işlevsel altsistemde farklı işleyen, basit, tekdüze, aşağıdan yukarı ya da yukarıdan aşağı hareketten ziyade, kapsamlı ve karmaşık nedensel hiyerarşileri gerektiren bu süreçler, sıklıkla farklı ölçeklerdeki toplumsal örgütlenmelerin ayrıksı 'yuvalanmasını' sergiler. Küreselleşme açıkça hem mekânda hem zamanda düzensiz

bir şekilde gelişirken, ilişkili eylemlerin kovaryasyonu, uzamsal açıdan daha kapsamlıdır ve/veya daha hızlı gerçekleşir. Nitekim, günümüzdeki küreselleşme akımlarının yeniliğindeki önemli bir öğe, bu tür kovaryasyonların gerçekleşme hızıyla genişlemeye devam eden uzamsal erimdir. Sermayenin zaman-mekân uzaklaştırması ve zaman-mekân sıkıştırmasına angaje olma konusundaki üstün kapasitesi, birikimin küresel ölçekte artan ekolojik tahakkümünde temel bir etkendir. Küreselleşme, potansiyel olarak çelişkili bir uzam ve zaman ufukları yelpazesinde ilgilenilmeyi gerektirdiği sürece, küresel yönetişim için de ciddî problemler getirmektedir. Bu da bizi küreselleşmenin stratejik boyutuna götürmektedir.

Stratejik olarak küreselleşme, çeşitli aktörlerin farklı işlevsel altsistemlerdeki ve/veya yaşamdünyasındaki (ama muhakkak ki karşısında değil) faaliyetlerinin küresel olarak koordine edilme çabalarına atıfta bulunmaktadır. Bu şüphesiz, söz konusu aktörlerin küre üzerindeki tüm noktalarda fiziksel olarak hazır bulunmasını gerektirmez; gereken şey sadece küresel etki yaratma faaliyetlerini diğerleriyle koordine etmeye çalışmasıdır. Bu, daha az ya da daha çok kapsamlı olan küresel bir düzen hedefli metayönlendirmeden (anayasal ya da kurumsal tasarım) böylesi bir metaçerçevedeki özgül ekonomik-korporatif çıkarların peşinden koşmaya kadar uzanabilir. En hırslı küresel projeler arasına dünya hükümeti, dünya yönetişimi ya da Yeni Dünya Düzeni eklenebilir. Böylesi projelerde, Dünya Bankası'nın yeğlediği neoliberal, piyasa tarafından yönlendirilen küreselleşmenin, uluslararası rejimlerin destekçilerinin – özellikle sivil toplum örgütlerinin (STÖ) – yeğlediği yatay küresel yönetişimin ve daha tepeden aşağı doğru düzenlenmiş devletlerarası yönetim planlarının kanıtladığı gibi geniş bir çeşitlilik için kesinlikle yer vardır. Daha az hırslı, fakat hâlâ küresel niteliğini koruyan projeler, ulusaşırı girişimler (kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kadar daha yerel ya da bölgesel temelli firmaların dâhil olabildiği ittifaklar) tarafından yönetilen stratejik ittifaklar yoluyla ya da küresel kentler hiyerarşisinde hâkimiyetlerini pekiştirmek isteyen küresel kentler arasındaki işbirliği yoluyla küresel ölçekteki tikel eylem alanlarının yönetilmesinde uluslararası rejimler oluşturma

girişimlerinden, bireysel firmaların uluslararası işbölümü ve/veya malların ve hizmetlerin dolaşımında hâkim, hattâ gedik bir konumu pekiştirme çabalarına kadar uzanır.

Böyle görüldüğünde, günümüzde genellikle ekonomik küreselleşme olarak etiketlenen şey, dünya üzerinde tam yapısal entegrasyon ve stratejik koordinasyonu ancak nadiren gerçekleştirebilir. Bu altbaşlıktaki süreçler, fiilen şunları kapsar: (1) artan nüfuz (içeri doğru akış) ve dışadönüklük (dışarı doğru akış) yoluyla ulusal ekonomik mekânların uluslararasılaştırılması; (2) birçok ulusal ekonomiyi kucaklayan bölgesel ekonomik blokların oluşumu – en dikkati çekenler arasında Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'nın triadik bölgelerinde örgütlenmiş olan çeşitli resmî blokların oluşumu dahil olmak üzere – ve bu bloklar arasında resmî bağlantıların gelişimi – özellikle Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği forumu, Yeni Transatlantik Gündem ve Asya-Avrupa Toplantıları; (3) farklı ulusal ekonomilerde sınırdaş olan ya da olmayan yerel ya da bölgesel otoriteler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi yoluyla daha 'yerel uluslararasılaştırmaların' ya da 'sanal bölgelerin' gelişmesi – sıklıkla ulusal devlet seviyesini atlayan ama ulusal devletçe desteklenebilen bağlar; (4) çokuluslu firmalar, ulusaşırı bankalar ve uluslararası taşeron firmaları, yurtdışındaki sınırlı ekonomik faaliyetlerden daha kapsamlı ve dünya çapında stratejilere, bazen firmaların yerel farklılıkları sömürmeye ve/veya bunlara uyum sağlamaya dayalı bir küresel strateji izlediği 'küresel yerelleşmeye' kadar uzanan stratejilere yönlendikçe çokuluslulaştırılmanın yayılması ve derinleşmesi; (5) ekonomik ve ekonomik olarak ilgili konuları kapsayan uluslararası rejimin genişletilmesi ve derinleştirilmesi; ve (6) küresel norm ve standartların getirilmesi ve kabulü, küresel kıyaslamanın benimsenmesi, küresel yönelimli firmalarla birlikte küresel olarak bütünleşmiş piyasaların gelişimi ve gerçek küreselleşmenin, açık hiçbir ulusal operasyon merkezleri olmayan 'köksüz' firmalar yoluyla belirmesi. Bu süreçlerin küresel ölçekte kapitalist ekonominin yapısal bütünleşmesine ve stratejik koordinasyonuna her durumda ve ne kadar dolaylı ve dolaysız olurlarsa olsunlar katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu şekilde, bu süreçler, değer yasasının işlediği me-

kân olarak bütünleşen dünya piyasasının oluşumuyla kendilerinin karşılıklı bağlanmalarına da katkıda bulunmaktadır. Bu da kapitalist ekonominin ve çelişkili dinamiğinin artan ekolojik tahakkümüyle ilgilidir. Fakat yayılmış, parçalanmış ve parçalanmış ve kısmî bir tutumla işleyen bu süreçler, inişli çıkışlı bir uzam-zaman gelişiminin yokluğuyla belirlenen homojen bir dünya ekonomisinin yaratılmasından çok uzaktırlar.

Kısaca küreselleşme, hem yapısal ve hem de stratejik olarak, bir toplumsal ilişki alanı ve toplumsal ilişkiler ölçeğinin yeniden-yapılandırılması ve/veya yaratılmasını gerektirmektedir. Bu, reel ekonomik faaliyetlerin temel sahaları olarak daha küçük ölçeklerin (özellikle kentsel, sınır-ötesi, ulusal ve makro-bölgesel) süregelen (sık sık dönüştürülse de) öneminde; diğer ölçeklerin küresele eklemlenmesine yönelik ekonomik stratejilerde; yerelciliğe, çeşitli kabilecilik biçimlerine ya da yeniden canlanan milliyetçiliğe dayalı, küreselleşmeye farklı şekillerde direnen yeni toplumsal hareketlerde apaçık görülmektedir. Bu da küresel bir stratejinin 'saf' küresel olanı içermek yerine, diğer ölçeklere karşı hassas olması gerektiğini göstermektedir – özellikle de küresel olan sadece daha küçük ölçeklerle ilişkili toplumsal bir anlam taşırken. Nitekim küresel olan, sıklıkla fiilî eylem alanından ziyade nihai eylem ufku olarak hizmet eder. Ya da diğer bir deyişle, nihai bir eylem ufku olarak, eylemleri daha küçük ölçeklere yönlendirme aracı olarak hizmet eder. Bu önemsiz bir rol değildir. Çünkü, eylemler diğer ölçeklerle sınırlı kalsa bile, küresel olanın stratejik hesaplamasındaki başarısızlık, rekâbet gücünde, pekâlâ daha hızlı ya da daha az yavaş meydana gelebilecek kayıplara neden olabilir.

Küreselleşme, kurumsallaşmış, menkul eylem, düzenleme ve yönetişim nesneleri olarak ölçeklerin yayılmasının bir parçasıdır. Ayırt edilebilir farklı eylem ölçeklerinin sayısı potansiyel olarak sonsuzdur, fakat çok az ölçek fiilileşmiş açık düzenleme ve yönetişim nesneleri olarak kurumsallaşabilir. Çünkü bu, potansiyel eylem ölçeklerini fiilî eylem alanlarına dönüştüren özgül iktidar teknolojilerinin – maddî, toplumsal ve uzam-zamansal – mevcut kullanılabilirliğine bağlıdır. Lojistik araçlara (uzaklaştırma, sıkıştırma, sanal iletişim) ek olarak,

yönetişim tarzlarına, örgütlenme teknolojilerine ve kurumsal mimarilere de dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, ekonomik ve politik önem arzeden kurumsallaşmış eylem ölçeklerinin, yeni uzam-zamansal eylem ufuklarıyla birlikte yeni teknolojilerin, örgütlenmelerin ve kurumların gelişiminin sonucu olarak yayıldığını savunuyorum. Dahası, yeni ölçekler ortaya çıktıkça ve/veya varolan ölçeklerin kurumsal zenginlik kazanmasıyla birlikte, bunların bağlantılandırılması ya da koordine edilmesinde de eğilimsel olarak yeni mekanizmalar belirmektedir. Bu da sıklıkla, yeni koordinasyon mekânizmalarının koordine edilme çabalarını tetiklemektedir. Böylece, üçlü [*triad*] bölgeler, kurumsal biçim ve bölgesel kimlik kazanmaya başladıkça, aralarındaki ikili ilişkilerin koordine edilmesinde yeni forumlar gelişmiştir.

Benzer bir süreç de zamansal eylem ufuklarıyla ilgili olarak işbaşındadır. Yeni bilişim, iletişim ve lojistik ve örgütlenme teknolojilerinin bazı aktörlerin mekân-zaman sıkıştırması kapasitelerini artırması yaşamdünyası ve farklı sistemlerin içlerindeki ve aralarındaki iktidar ilişkilerini dönüştürmeye yardımcı olmuştur. Zaman-mekân sıkıştırması, zaman-mekân uzaklaştırmasına sağladığı kapasite artışı nedeniyle küreselleşmeye katkıda bulunur. Zaman-mekân sıkıştırması, aynı zamanda, bazı ekonomik aktörler için sermaye ilişkisinin mübadele-değeri momentini kullanım-değeri momentine rağmen yoğunlaştırma fırsatları; diğer aktörler için de bu duruma tam-zamanında üretime ve kendi piyasalarına hızlı hizmet sunmaya başlayarak tepki gösterme fırsatları doğurarak piyasa ekonomisinin ekolojik tahakkümünü güçlendirir (Sum 1999). Zaman-mekân sıkıştırması yönündeki akımlara, çevresel hasarın *uzun dönemine* – küreselleşme de bu hasarın hızlanmasıyla ilgisi olsa bile – kadar uzanan daha-uzun-dönemli zamansal ufukların giderek daha fazla kabul görmesi eşlik etmektedir. Bu gelişmeler, zamanlararası koordinasyon kadar, zamanlararası karşılaştırma ve hesaplama problemlerine de yol açarlar; bu nedenle de daha karmaşık örgütlenme ve koordinasyon biçimlerini gerektirirler – ve sistemin karmaşıklığını bir bütün olarak artırırlar.

Dolayısıyla, küreselleşmeyle ilgili çok sayıda ve çok çeşitli süreç-

ler, gerçekte, homojenleştirilmiş küresel bir ekonomik mekânın üretilmesinden oldukça uzakta, ama farklılıkların ve tamamlayıcılıkların dinamik rekâbet avantajlarının temeli olarak – geniş ve farklı uzamsal ölçeklerdeki ekonomik mekânlar yelpazesi boyunca – yeniden-düzenlenmesini gerektirmektedirler. Bunun, farklı mekânların gelişmekte olan küresel işbölümündeki ve bu işbölümünün ayrıksı, yuvalanmış alt-ölçeklerindeki yapısal eşleşmeleriyle ve eş-evrimleriyle bağlantılı yapısal özellikleri; ve farklı aktörlerin kendilerini uzamsal, ölçeksel ve zamansal işbölümüne en iyi şekilde yerleştirmenin yollarını aradığı stratejik özellikleri vardır. Dünya piyasasındaki aktörlerin tümü büyük küresel oyuncular değildir (ya da olma ümitleri yoktur) ama giderek artan sayıdaki aktörün, eylem ufku olarak küresele, değişen ölçeksel bölünmelerin sonuçlarına, ayrıca zaman-mekân uzaklaştırması ve sıkıştırmasının kendi kimlikleri, çıkarları ve stratejileri üzerindeki farklı etkilerine hâlâ ihtiyacı vardır. Küreselleşmenin söz konusu yapısal ve stratejik boyutları ve kapitalist değer yasasının işleyişini güçlendirmedeki rolü (bkz. Bölüm 1), toplumsal mekânı birikim stratejilerinin ve bu stratejilerin düzenlemelerinin bir parçası olarak üretmenin, temellük etmenin, örgütlemenin, yeniden yapılandırmanın ve denetlemenin (Lefebvre 1991) öneminin yanı sıra ekonomik, politik ve toplumsal eylemin çoklu zamansallıklarını ve bunların yer, mekân ve ölçekle etkileşimlerini dönüştürme ve denetleme yeteneğini öne çıkarır.

Bu çelişkiler ve çatışmalar küreselleşmenin hâlihazırda hâkim olan neoliberal biçiminde özellikle belirgindir. Küreselleşme çerçevesinde mevcut olan güncel neoliberal akımlar, sermaye ilişkisinin çeşitli yapısal biçimlerindeki soyut-biçimsel mübadele-değeri momentlerini kullanım-değerinin özlü-maddî momentlerine rağmen güçlendirir (bkz. Bölüm 1 tablo 1.1). Çünkü, özgül yerlerden en kolay çözülen ve böylece zaman ve mekân boyunca serbestçe 'akacak' şekilde serbest kalan, işte bu soyut momentlerdeki sermayedir.[10] Bu-

[10] Akışın zamansal boyutu 'akışkanlık' ve 'yapışkanlık' metaforunda yakalanmıştır.

nunla birlikte, sermayenin, daha somut momentlerinin her birinde kendi tikel üretim ve yeniden-üretim gereksinimleri vardır. Bunlar genellikle sadece özgül uzam-zamansal konumlarda gerçekleştirilebilirler. Bu da, giderek daha fazla çözülen bir mekân boyunca soyut (para) sermayesinin akışını hızlandırmaya yönelik neoliberal talepler ile daha somut sermaye biçimlerinin değerli kılınmalarının bir koşulu olarak özgül toplumsal ilişkilere gömülmeye ve zamanda ve yerde 'sabitlenmeye' duydukları ihtiyaç arasında genel bir gerilime yol açar. Bu, sadece sermayenin farklı fraksiyonları arasındaki ilişkide değil, emek-gücü ile bireysel ve toplumsal ücretin ne şekilde hesaba katılacağı meselesinde de geçerlidir. Dolayısıyla, finans sermayesinin neoliberal yaklaşımı, emek-gücünü, dünyanın her yerinde en ucuza satın alınabileceği yerlerin araştırılacağı, soyut, yerine yenisi konulabilir, diğerleri arasında bir üretim etkeni olarak görme eğilimindedir; buna tezat biçimde, endüstriyel sermayenin daha üretkenci anlayışı ise, emek-gücünü hâlâ özgül yerlerde özgül üretim koşullarına uygulanabilecek somut becerilerin ve bilginin cisimlendirilmesi olarak görme eğilimindedir. Kapitalizmin farklı çeşitleri ve ölçeksel stratejiler, bu gerilimin sonuçlarının yerinin değiştirilmesi ve ertelenmesi için farklı şekillerde yönetme çabalarıyla ilişkilenmektedir. Bölüm 1'de bu gerilime farklı ölçeklerdeki farklı yaklaşım olasılıklarına zaten değinilmiştir (bkz. aynı zamanda Gough ve Eisenschitz 1996) ve farklı ölçeklerdeki devletler, tipik olarak bu gerilimi herhangi tikel bir uzam-zaman sabiti içinde idare etmekte anahtar rol oynayacaklardır (bkz. ilerleyen sayfalarda altbaşlık 6).

4. Schumpeterci Politikalar ve Rekâbet Gücü

Ekonomik ve ekonomi-dışı olanın değişen eklemlenme biçimleri, küreselleşmeye eşlik eden ölçeğin göreceleştirilmesi (yukarıda tanımlandığı gibi), ve zaman-mekân uzaklaştırmasının ve sıkıştırmasının büyüyen karmaşıklıkları, rekâbet biçimlerindeki ve rekâbet gücünün temellerindeki değişikliklere katkıda bulunmuşlardır – ve karşılığında da bu değişikliklerden etkilenmişlerdir. Rekâbet edebilirliğin her biri

farklı temelleri içeren birçok avantaj tipi, birçok rekâbet kipi, birçok rekâbet alanı vardır.[11] En azından, Atlantik Fordizminin şaşaalı günlerinden bu yana rekâbetteki stratejiler ve taktikler, rekâbet gücü kapasitelerinin geliştirilmesinde metastratejiler ve birincil rekâbet gücü söylemleri önemli ölçüde değişmiştir. Buradaki faydalı ayrım, statik karşılaştırmalı ve dinamik rekâbet gücü avantajları arasında yapılan ayrımdır. Statik karşılaştırmalı avantajlar, potansiyel ticaret ortakları ya da rakiplerle ilgili olarak sözde doğal[12] faktör donanımlarının denetiminde üstün bir konuma atıfta bulunurken; dinamik rekâbet gücü avantajları, bir bakıma toplumsal olarak daha açık biçimde yaratılmıştır, toplumsal olarak dönüştürülebilmektedir ve pekâlâ stratejik müdahale nesneleri olabilmektedir.[13] Eğer rekâbet gücü tamamen karşılaştırmalı avantajlar temelinde anlaşılırsa, gerçekten önem taşıyan şey, özellikle de ticarî malların ve hizmetlerin üretiminde kaynak tahsisinin genel etkinliği olacaktır. Bu yaklaşımın, sıklıkla, en çok birincil ürünler ve standartlaştırılmış imalat malları üreten uluslar, bölgeler ya da kentlerle ilgili olduğu söylenir. Fakat etken-temelli avantajların sürdürülmesi genellikle zordur – özellikle de çoğu teknolojinin ve sermaye mallarının verili standardizasyonu (eğer zorunlu finans ve beceriler kullanılabilir ise göreli olarak hızlı ve kolay benimsenmele-

[11] Farklı uluslararası rekâbet gücü teorileri sıklıkla rekâbet avantajlarının temelleri hakkındaki farklı anlaşmazlıklara ve tipolojilere bağlıdır. Ekonomide rekâbet gücünün on bir farklı kullanımının son zamanlardaki bir araştırması için, bkz. Bloch ve Kenyon 2001. Bununla birlikte, pratikte, farklı avantaj tipleri tamamlayıcı olabilir.

[12] İlişkili Ricardocu söylem, gerçekte yoğun biçimde daha geniş toplumsal koşullara bağlı olan çoğu üretim etkenini 'doğal' olarak görme eğilimindedir: Ucuz ücretli-emeğin bolluğu bunun açık bir örneğidir.

[13] Warr'ın dikkat çektiği gibi, '[k]lasik karşılaştırmalı avantaj teorisi ciddî biçimde basitleştirilmiş olan bazı varsayımlara dayalıydı: Uluslararası piyasa fiyatlarının bilindiği ve istikrarlı olduğu farz edilmişti; ihraç ürünleri için elde edilecek ya da ithal edilen ürünler için ödenecek fiyatlar hakkında hiçbir belirsizlik yoktu; hiçbir şekilde yaparak-öğrenme yoktu; teknoloji biliniyordu; ölçeğe sabit getiriler hâkimdi; kaynakların hepsi tamamen kullanılmıştı; ve metaların nitelikleri sabitlenmişti ve herkesçe biliniyordu' (1994: 4).

rini mümkün kılan), rekâbet için uygun etkenlerin artan kullanılabilirliği (ya da aynı ânda her yerde oluşu), uluslararası sermayenin artan hareket yeteneği (üretken sermayenin daha düşük üretim maliyetleri arayışı kadar mobil para sermayeye erişimde de kendini gösteren) ve de ürün geliştirme sürecinde karşılaştırmalı avantajların yer değiştirmesi (piyasalar olgunlaşırken üretim üzerine giderek artan vurgusuyla) göz önüne alındığında (Porter 1990; Warr 1994). Bu durum, daha uzun-dönemli rekâbet gücünün dinamik rekâbet avantajları geliştirmeye ve sürdürmeye dayalı olmasının daha uygun olacağını göstermektedir. Bu sadece firmalar için değil, endüstriyel ya da merkezî iş bölgeleri, kentler, bölgeler, uluslar ve uzamsallaştırılmış rekâbet avantajı yaratabilecek mümkün olan diğer mekânlar için de geçerlidir. Endüstriyel ve merkezî iş bölgeleri, kentler, bölgeler, uluslar, uzamsallaştırılmış rekâbet avantajı yaratabilecek olası diğer mekânlar ne kadar çok anlaşılırsa, yapısal ya da sistemik rekâbet gücünden de o kadar çok bahsedilebilir (yapısal rekâbet gücü üzerine bkz. Chesnais 1986; sistemik rekâbet gücü üzerine, Esser ve d. 1996; Messner 1998; ve, diğer geniş yelpazeli kıyaslamalar üzerine, IMD 2001; ve Porter ve d. 2000).

Rekâbet gücü stratejilerinin temeli daima ve zorunlu olarak 'hayal edilmiş' bir ekonomidir. Çünkü işleyişinde alabildiğine yapısız ve karmaşık olan reel ekonomi, bir yönetim, yönetişim ya da kılavuzluk nesnesi olamaz. Aksine, ekonomik yönetim, yönetişim ve kılavuzluk, daima söylemsel ve kurumsal açıdan bu türden bir müdahalenin sabit nesneleri haline getirilmiş özgül ekonomik ilişkilerin alt-kümelerine yönlendirilmektedir. Daima seçici bir yaklaşımla kümelendirilen bu alt-kümeler, tipik biçimde tanımlanmış olan ekonomik (ve ekonomidışı) ilişkiler alt-kümesinin genel performansının zorunlu unsurlarını içermezler. Uzam-zamansal sabitlere olan bağlantı burada açık olmalıdır. Çünkü, bir ekonominin oluşturulması, o ekonominin 'doğal' (sağduyusal, doğal karşılanan) tahlil birimi olarak söylemsel inşasını, yönetimini, düzenlenmesini, yönetişimini, fethini ya da kesin sınırları, ekonomik ve ekonomi-dışı varoluş koşulları, tipik ekonomik failleri ve ekonomi-dışı paydaşları ve genel bir uzam-zamansal dinamiği

içeren diğer pratikleri gerektirmektedir. Rekâbetin özneleri, alanları ve dayanağı olarak özgül ekonomiler oluşturma mücadeleleri, tipik biçimde bunların sınırlarının, geometrilerinin ve zamansallıklarının kabulünü sağlamak amacıyla güç ve bilginin manipülasyonunu gerektirir. Ve bu da, söz konusu sınırların, geometrilerin ve zamansallıkların özgül bir uzam-zaman sabitinde kurumsallaşmasını kolaylaştıran ve böylece bir toplumsal ilişki olarak sermaye yönetiminin kaçınılmaz biçimde ilişkilendirildiği bazı kriz-eğilimlerini ve çelişkileri yer değiştirmeye ve/veya ertelemeye yardımcı olan yeni kurumsal biçimlerin gelişimini gerektirir.

Rekâbet avantajının toplumsal yaratılışını bir kez ele aldığımızda, artık List ve Schumpeter'in çalışmasının konuyla ilişkisi kurulmuş olur (Ricardocu, Listçi, Schumpeterci ve Keynesçi rekâbet gücü anlayışlarının kısa bir bahsi için bkz. kutu 3.1).[14] Dolaylı ya da dolaysız, yeni rekâbet gücü anlayışını şekillendiren ve bunu da uzun teknolojik inovasyon ve sermaye birikimi dalgalarına bağlayan Schumpeter, burada simgesel bir düşünür olarak anahtar rol oynamaktadır. Dahası, metalaştırma ve piyasa mekânizmalarının daha fazla sayıdaki toplumsal faaliyet alanına doğru genişlemesi ve yapısal ve sistemik rekâbet gücünün önem kazanmasıyla birlikte, ekonomik girişimciliğin özüne dair kapsam da genişler. Girişimcinin ayırt edici işlevi, teknik *buluş*tan (ne kadar orijinal olursa olsun), kapitalist faaliyetlerin rutin *yönetimi*nden ya da risk almaktan ziyade *inovasyon*dur. Harfi harfine, sağlam ya da Schumpeterci anlamda girişimcilik, kapitalist rekâbetten ortalamanın üzerinde kârlar (yani 'rantlar' ya da üretime uygulandığı şekliyle Marksist terminolojide, göreli artı-değer ve süper kârlar) elde etmek amacıyla yeni şeyler yapma yollarının tasarlanmasını ve gerçekleştirilmesini gerektirir. Girişimcilik, sermaye dolaşımının tümünün herhangi bir momentinde ve bu momentlerin eklemlenmesinde

[14] Sadece dört ekonomi teorisyeninden bahsetmekle, sadece bunların ilgili figürler olduğunu ya da bunların yaklaşımlarının rekâbet gücüyle ilgili tek yaklaşım olduğunu ima etmiyorum. Bunlar sadece, bu bağlamda kullanışlı simgesel figürlerdir.

gerçekleştirilebilir. Dahası, girişimcinin bireysel iş dinamosuyla denk tutulması yaygın olmasına rağmen, girişimciliğin işlev(ler)i çeşitli eyleyicilik tipleri yoluyla yerine getirilir. Nitekim, biçimleri, kombinas-

Kutu 3.1 Rekâbet gücü biçimleri

Rekâbet gücü fikri kavramsal olarak muğlâktır ve politik açıdan tartışmalıdır. Tanımlamanın ve ölçmenin bir sürü yolu vardır: ve halihazırdaki politik tartışmalar, söz konusu politik konulara işaret etmektedir. Çünkü rekâbet gücü, ekonomik ve politik açıdan apaçık stratejik sonuçları olan söylemsel olarak oluşturulmuş bir kavramdır: Farklı kavramlar, devletin içinde ve ötesindeki politik güçler dengesinde olduğu kadar firmaların, sektörlerin, bölgelerin ve ulusların rekâbet edici konumlanmalarında farklı etkileri olan farklı politik eylem biçimlerini gerektirirler.

Daha erken dönemlerin İngiliz politik ekonomisti David Ricardo'nun adını alan *Ricardocu* açıklama, statik karşılaştırmalı avantajların ve/veya göreli fiyatların önemini vurgular. Böylece, rekâbet gücü verili bir ekonomideki en verimli ve en ucuz üretim etkenlerinin sömürülmesine (örn. arazi, ham madde, emek, sermaye, girişim) ve bu etkenlerin cisimlendiği ürünleri farklı etken donanımları olan diğer mekânlardan ürünlerle mübadele etmeye dayanır. Ricardocu rekâbet gücü, verili bir teknik işbölümüyle maliyetleri en aza indirmek için kaynak(ların) tahsisinin statik etkinliğine ve halihazırdaki ekonomik koşulların devam edeceği varsayımına dayanır.

On dokuzuncu yüzyıl Alman politik ekonomisti Friedrich List'in adıyla anılan *Listçi* açıklama, bir ulus devletinin, ekonominin himayesi, devlet desteği ve devlet yönlendirmesi lehine serbest ticareti reddetmesi halinde verimli ya da ucuz üretim etkenlerine dayanmayan bebek endüstriler ya da hizmetler geliştirebileceğini savunmaktadır. Bu da uluslararası rekâbetin *zaten kullanılabilir* süreçler ve ürünler arasındaki kaynakların, ekonomik büyümeye ve bebek endüstrilerin daha gelişmiş firma ve ekonomilerle cereyan edecek prematüre bir rekâbetten koruma becerisine (yeniden) tahsislerinin olası etkilerine göre bölüştürülmesinin büyümedeki etkinliğine bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Yirminci yüzyıl Avusturyalı politik ekonomist Joseph Schumpeter'in adıyla anılan *Schumpeterci* açıklama, rekâbetin sürekli bireysel ve kolektif yeniliklere angaje olma kapasitesinin – ister kaynak bulmada, teknolojide, ürünlerde, örgütlenmede ister pazarlamada olsun – geliştirilmesine bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu kapasiteler dar ekonominin ötesine geniş bir yelpazedeki ekonomi-dışı etkenlere uzanır. Dolayısıyla, Schumpeterci rekâbet gücü, ekonomik büyümenin hızını ve yönünü değiştürecek ve ekonominin daha etkin rekâbet etmesini mümkün kılacak *inovasyonları* teşvik etmek için kaynak tahsisinin dinamik etkinliğine bağlıdır.

Keynesçi yaklaşım, görece kapalı bir ulusal ekonomi öngördüğü için uluslararası rekâbet gücü ile daha az ilgilidir. Kaynakların (emek dahil) tam kullanımının birim üretim maliyetini kısarak, ölçek ekonomilerinin işini kolaylaştırarak ve emek gücünün yetersiz istihdamını sürdürmenin yol açtığı refah maliyetlerini azaltarak etkinliği artıracağını ima etmektedir. Dahası, eğer tam kapasite kullanımı enflasyona yol açarsa, etkileri devalüasyon yoluyla tazmin edilebilir.

yonlarının doğasına, rekâbet biçimlerine ve girişim yönetişiminin nesnelerine göre değişiklik gösterecektir.

Schumpeter girişimci inovasyonların gerçekleşebileceği çeşitli yolların bir listesini yapmıştır:

> (1) Yeni bir malın tanıtımı – tüketicilerin henüz bilmediği bir ürünün – ya da bir malın yeni bir kalitesinin. (2) Hiçbir şekilde bilimsel olarak yeni bir keşifle kurulmuş olması gerekmeyen ve bir metayı ticarî olarak ele almanın yeni bir yolunda var olabilen, ilgili imalat dalında henüz tecrübeyle test edilmemiş yeni bir üretim yönteminin getirilmesi. (3) Yeni bir piyasanın, yani söz konusu olan ülkenin tikel imalat kolunun daha önce girmediği piyasanın, bu piyasa daha önce var olmuş olsun ya da olmasın, açılması. (4) Yeni bir ham madde ya da yarı-mamül malların temin kaynağının, söz konusu kaynağın daha önceden var olup olmadığına ya da önceden yaratılması gerekip gerekmediğine bakılmaksızın fethi. (5) Bir tekel konumu yaratmak (örneğin tröstleşme yoluyla) ya da bir tekel konumunun bozulması gibi herhangi bir endüstrinin yeni örgütlenmesinin

gerçekleştirilmesi (Lim 1990:215, Schumpeter'i özetleyerek 1934:129-35)

Schumpeter'in 'yeni kombinasyonlar' listesi metninin ticarî ve endüstriyel kapitalizm damgasını taşımasına karşın, bu metni bu sahalarla sınırlayan hiçbir şey yoktur. Açıkça, yeni finans biçimleri gibi diğer alanlardaki inovasyonlara da uygulanabilir; aynı zamanda da, ticarî, endüstriyel, finansal ya da diğer ekonomik faaliyet biçimlerinin özellikle uzamsal ve/veya zamansal boyutlarını da kucaklar. Hizmetlere daha fazla önem verilmesi, dinamik rekâbet avantajlarında uzam ve zamana daha fazla önem verilmesi ve 'ekonomik alanın' yapılacak olan daha genel yeniden tanımı nedeniyle Schumpeterci tahlilin potansiyel kapsamını vurgulamaya değer.

Girişimci etkinliklerinde tipik bir ekonomik dinamik vardır. Rekâbetteki integral bir öğe olarak, kendileriyle gelen risklerden ve belirsizliklerden ayrılamazlar. Başarılı bir inovasyon başlangıçta artı kârlar (ya da 'rantlar') getirecekse de, mevcut inovasyonun diğer rakipler tarafından 'en iyi pratik' olarak benimsenmesi (ya da eskisinin yerini alırken) ve/veya daha az yeterli rakiplerin piyasayı terk etmesi (terk etmeye zorlanırken) ve söz konusu kârların düşme eğilimi göstermesi sonucunda yitip gider. Bu, etkin bir (pratik ya da yasal) tekel konumu oluşturulabilene kadar, kârları normal seviyelere çekme eğilimi gösterecektir.[15] Dahası, bir inovasyonun bir kez genellenmesiyle birlikte, artık üretim maliyeti ve yeni pazarlar arayışının da önem kazanmasına yol açar ki, bu da üretim döngüsündeki rekâbet gücü avantajlarının dengesini değiştirir. Maliyetlere yapılan bu vurgu, başlangıçtaki avantajların rekâbetle yitip gitmesinin başlangıcını oluştursa da – ya en baştaki öncüler tarafından ya da belki de sonraki inovasyonlara kaynak temeli inşa etmek amacıyla ürün döngüsünün daha sonraki bir aşamasında yarışa katılıp rekâbet güçlerinden faydalanabilecekler tarafından –, başlatılacak bir sonraki inovasyon ve girişimci-

[15] Nitekim, eğer spekülatif taklit çok aşırıya kaçarsa, aşırı arz, karları normal seviyelerin altına düşürebilir.

lik dalgası için zemin hazırlar. Bu problem, dönüşlü birikim ile yoğunlaşır. Çünkü artık 'bir firma, bölge ya da üretim sisteminin kazanmak için yerine getirmesi gereken koşulların her zamankinden daha hızlı ve daha bütünlüklü imal edilmesi aynı zamanda yeniden-imal edilme sürecidir, ve bu da başarı hedefini hareketli bir hedef tahtası haline getirerek, başarısızlık riskleriyle dolu olan bir bölgede patlayıcıların sürekli yer değiştirdiği bir mayın tarlası yaratır.' (Storper 1997: 249–50).

5. Bir Tepki Olarak Rekâbet Devletinin İnşası

Şimdi de Atlantik Fordizminin süregelen çözülüşü ve yukarıda tanımlandığı haliyle gelişmeye devam eden ekonomik ve ekonomi-dışı eğilimlerin yarattığı tehditler ve *fırsatlar* karşısındaki temel politik tepki biçimini gözden geçireceğim. Firmalar ve kümeler düzeyindeki ekonomik tepkilerden bazıları, küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomi olarak post-Fordizmin ayırt edici özellikleriyle ilgili stilize edilmiş açıklamamda zaten gösterilmiştir ve bu tepkilerin, Fordizmin şaşaalı günlerinde bölük pörçük biçimde de olsa zaten mevcut oldukları düşünülürse bir birikim rejimi olarak Fordizm krizine katkıda bulundukları söylenebilir. Biraz ileride göreceğimiz gibi, bazı devletlerin eylemleri de Atlantik Fordizminin dinamiğine ve KURD'ye yönelen tehditlere katkıda bulunmuştur. Temel politik tepki, genel olarak ve kısaca, devlet yöneticileri, resmî görevliler, ekonomik ve diğer güçler tarafından Keynesçi tam istihdam devletinin Schumpeterci rekâbet devletine dönüştürülmesi, faaliyetlerinin yeniden ölçeklendirilmesi ve yeniden eklemlendirilmesi ve de piyasa başarısızlığı kadar gelişmekte olan devletin problemleriyle de ilgilenen yeni hükümet ve yönetişim biçimlerinin geliştirilmesini amaçlayan çabalar olarak özetlenebilir. KURD'nin yeniden yapılandırılmasını ve stratejik tutum alışın koşullarının tanımlanması, bu dönüşüme destek veren ya da direnen çeşitli toplumsal güçlerin, sarih bir rekâbet devletinin inşa edilme projesiyle tastamam bir bilinçle ilgilendikleri anlamına gelmemektedir. Bu sadece hâlihazırdaki akımların karakterize edilmesinde uygun bir etiket-

tir. Aynı zamanda, bu dönüşümle ilişkili otomatik ya da mekanik hiçbir şeyin olmadığı da vurgulanmalıdır. Lâkin bu dönüşüm, bir deneme-yanılmacı arayış sürecini, alternatif birikim stratejileri, devlet projeleri ve hegemonik vizyonlara destek sağlama mücadelelerini, başka yerlerdeki gelişmelerin iyi izlenmesini ve de uygun görüldüğü yerlerde az ya da çok koordineli olan politik transfer çabalarını içermektedir. Bu anlamda, söz konusu dönüşüm, değişen ekonomik durum hakkındaki söylemler aracılığıyla ve dolayısıyla da Keynesçi devlet krizinin/devlette krizin doğasını tanımlama mücadelelerinin sonucu aracılığıyla kritik biçimde dolayımlanır; ve, aynı nedenlerden, farklı birikim rejimleriyle ve bu rejimlerin politik temsiliyet, politika formasyonu ve müdahaleye ilişkin stratejik seçicilikleriyle ilgili özgül, yol-bağımlı devlet biçimlerine de hayatî biçimde bağlıdır.

Schumpeterci rekâbet devletinin ortaya çıkma eğilimine – ulusal rekâbet devletleri yoluyla girişimci mahaller, kentler ve bölgelerin gelişiminden kendi sistemik ya da yapısal rekâbet güçlerinin uluslararası, pan-bölgesel ve/veya ulusüstü temelde desteklenmesi amacıyla her üç triadik büyüme mihverinde artan çabalara varıncaya kadar – birçok farklı ölçekte rastlanabilir. Farklı rekâbet devletlerinin ayırt edici özelliği, yoğunlaşmış uluslararası (ve aynı zamanda bölgeler ve kentler için, bölgelerarası ve bölgeiçi) rekâbet karşısında duran ilişkili ekonomik mekânların rekâbet gücünün teşvik edilmesinde ileriye yönelik inisiyatifi elde bulunduran katı-imajlar olmasıdır. Bu sadece dar anlamdaki ekonomiyle değil, birikim rejiminin, düzenleme tarzının ve toplumsallaştırmaya uygun sonuçların genel kurumsal yeniden-düzenlenmesiyle de ilgilidir. Bu konulara, 'katılığı' kendinden-apaçık olan ekonomik biçimlerden integral anlamdaki ekonominin yeniden-düzenlenmesi sürecinde en azından açıkça önemli sonuçları içeren 'daha yumuşak' toplumsal ilişki dizilerine doğru ilerleyen beş adımda değineceğim. Dolayısıyla, sırasıyla şunları ele almaktayım: Ücret ve para biçimleri; uluslararasılaştırmanın yönetilmesi; yeni rekâbet biçimleri; bilgi-tabanlı ekonominin gelişiminin teşvik edilmesinde hem entelektüel müşterek olarak hem de entelektüel mülkiyet

olarak bilginin harekete geçirilmesi; ekonomi-dışı sistemlerin ve yaşamdünyasının, mevcut kapitalist gelişme dönemindeki rekâbet gücünün söylemsel olarak anlamlandırılmış ihtiyaçlara bağımlı kılınması. Bu tartışmada, olasılıkla, tüm bir müdahale biçimleri yelpazesinin ve ilgili ekonomik, politik ve sosyo-kültürel önlemlerin tamamının ayrıntılı incelemesi yapılamaz. Sadece, gelişmekte olan devlet işlevlerinin bazı anahtar özelliklerinin ve bunların devlet biçimindeki değişikliklerle ilişkili sonuçlarından bazılarının gösterilmesi hedeflenmektedir, ve bu nedenle de hem kapitalist devlet tipinin soysal ekonomik işlevlerinin hem de KURD'nin ayırt edici ekonomik işlevlerinin Schumpeterci rekâbet devletinin değiştirilmiş işleyiş tarzlarıyla bütünleştirilerek düzenlenmiş boyutunu göz ardı etmektedir. Bölüm 5'te değişen müdahale biçimlerinin ölçeksel boyutlarıyla ilgili daha fazla ayrıntı sunulmaktadır.

Ücret ve para biçimleri

Uluslararası üretim maliyeti olarak ücrete vurgu, tam istihdamı politik gündemden tamamıyla çıkarmaz – ancak tam istihdam artık ulusal devlet müdahalesinin âcil hedefi olarak kabul edilmez. İş yaratmak, artık ulusal talebin etkin yönetiminden sözde-otomatik akışa değil, çok daha yoğun biçimde emek gücünün esnekliği ve istihdam edilebilirliğine ve arz tarafının etkin yönetimine bağlıdır. Şüphesiz, bazı bakımlardan, küçük açık ekonomiler bu problemle Atlantik Fordizmi döneminde zaten karşılaştılar; ve şimdi de işleyişlerinde aktif emek piyasası politikaları gibi Schumpeterci çalışmacı post-ulusal rejime (SÇPR) işaret eden özellikleri görebiliriz. Fakat, uluslararası rekâbetin değişen koşullarına uyum göstermeye zorlanan küçük açık ekonomilerin bile, artık çok daha geniş ve çok daha derin bir yelpazedeki etkenlerle birlikte uluslararası rekâbet gücünü etkilediği düşünülmektedir. Uluslararası ya da en azından Avrupa Keynesçiliği için yapılan çağrılar, ücret biçiminin değişen önemine bir başka tepki olarak görülebilir (bkz. Bölüm 5). Post-Fordist ücret ilişkisinin diğer yönleri, takip eden bölümde ele alınmaktadır.

Ulusal para birimi ve uluslararası para arasındaki çelişki meselesinde yeni düzenleme biçimlerine ilişkin geliştirilme çabaları devam etmektedir. Ulusal devletlerin aldığı ilişkili önlemler arasında, popüler neoliberal akımdan dalgalı kura atlamak, bölgesel para birimlerinin geliştirilmesi (en dikkat çekici örnekleri Avrupa'da Euro ve Kuzey-Doğu Asya'da yen bloğu) ve dolar çıpası benimsemek ya da yerel ekonominin dış işlemler veya tüm büyük yerel ve dış işlemler açısından doğrudan dolara çevrilmesi sayılabilir. Özellikle, sözde Asya Krizinden ve takip eden ve yayılan finansal krizlerden sonra yeni bir finansal mimarînin oluşturması için çabalar artırılmıştır. Bu önlemler, çelişkinin çözülmesini değil, sadece etkilerin yerinin değiştirilmesi ve ertelenmesini sağlamaktadır. Çünkü, Amerikan devletinin ve ulusüstü Amerikan bankalarının (UAB) ve çokuluslu şirketlerinin (ÇUŞ) dünya piyasalarındaki manevra yeteneğini büyük oranda geliştiren söz konusu önlemler, diğer ekonomilerin çok uzun zaman önce kapitalist dünya piyasasının kolektif ekonomik yararlarından az çok tektaraflı ABD hâkimiyetini gerçekleştirmeye doğru yönlenen ABD politikasındaki kaymalar karşısında daha zayıf hale getirmektedir. Ve bu durum, sermayenin soyut-biçimsel momentlerinde kendisini özgül yer ve zamansallık bağlarından çözmesini mümkün kılsa da; sermayenin, daha somut momentlerinin her birinde daha hâlâ kendi özgül üretim ve yeniden-üretim gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlerle, sıklıkla yeni ölçeklerde ilgilenilmesi gerekmektedir.

Ulusal ekonomilerin göreli açılımı

Devletler, bir Keynesçi ekonomik yönetim nesnesi olarak ulusal ekonomi üzerindeki denetimlerini kaybettikçe (ya da isteyerek terk ettikçe), uluslararasılaştırma sürecinin bizzat kendisini yönlendirerek, ekonomik, politik ve toplumsal avantajlar sağlamakla ilgilendiler. Fakat bu durumun ulusal ekonomik özerkliğin daha da baltalanması ve ekonomik yönetişim sürecini büyük çapta karmaşıklaştıran paradoksal bir etkisi vardır. Bu sadece, çok-ulusluların ülke-merkezli çıkarlarının ilerletilmesini şart koşmakla kalmaz, aynı zamanda yatırımın ül-

keye çekilebilmesi için tercih edilebilir koşulların yaratılmasını da içerir. Her iki durumda da ulusun teknolojik ve ekonomik rekâbet gücünün genel etkisine ve toplumsal yapışma üzerindeki olası yansımalarına dikkat edilir. Ek olarak, devletler bu türden ekonomik süreçlerin vuku bulacağı uluslararası çerçevenin yeniden tanımlanmasıyla uğraşmaktadırlar. Bugün uluslararası rekâbeti belirleyen, her yeni ürünle birlikte üretimde daha fazla etkinliğin sağlandığı ve ürünün daha uygun işlevsel özellikler sunduğu yenilikçi ürünler ve süreçler arasında çabuk ve kolay değişiklik yapabilme becerisidir; kültür endüstrileri ve diğer bilgi-yoğun sektörlerde de benzer değişiklikler görülebilir. İşte bu bağlamda, post-Fordist bilgi-tabanlı tekno-ekonomik paradigmaya geçiş, devletin temel ekonomik işlevlerindeki tutum değişikliğini teşvik etmiştir. Çünkü eski Fordist uluslararasılaştırma ve/veya küreselleşme akımı ile esnek ve giderek daha fazla bilgi-tabanlı üretime yapılan post-Fordist vurgu arasındaki bileşim, politika yapıcılarını uluslararası rekâbet gücünün arz-taraflı yönlerine odaklanmaları ve toplumsal politikayı bilgi-tabanlı ekonomide esneklik, girişim ve inovasyon taleplerine tâbi kılmak amacıyla çaba göstermeleri konusunda cesaretlendirmektedir. Bu bakımdan birçok ilgili ekonomik politik hedefin arasında şunlar vardır: Sınır-ötesi işbirliği ve stratejik ittifaklar için yeni yasal biçimler oluşturmak, uluslararası para ve kredi sistemlerini yeniden-düzenlemek, teknoloji transferini teşvik etmek, ticarî anlaşmazlıkları çözüme bağlamak, yeni uluslararası mülkiyet hakkı rejimi tanımlamak ve emek göçü için yeni düzenleme biçimleri geliştirmek. Politik ölçek ekonomisi Bölüm 5'te daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

İnovasyon ve girişimcilik

Atlantik Fordizminden post-Fordizme geçiş, sadece emek sürecinde değil, büyüme, düzenleme ve toplumsallaştırma tarzlarında da değişiklik gerektiren bir tekno-ekonomik paradigma kaymasıyla ilişkilendirilir. Dolayısıyla inovasyon ihtiyacı, farklı (ve sıklıkla birbirine bağlı) ölçeklerde toplumsal inovasyon sistemlerini, girişim kültürünün ve

girişimci öznenin yetiştirilmesini ve teşvikini ve de değişen rekâbet gücü biçimlerine dayalı olan geniş bir yelpazedeki örgütsel ve kurumsal inovasyonları da kapsayacak şekilde teknoloji ve teknoloji transferi konularının çok ötesine uzanır. Teknolojik inovasyon ve teknoloji transferi meselesiyle ilgili olarak, inovatif kapasiteleri, teknik yeterlik ve teknoloji transferini teşvik etmekte önemli bir rol oynayan devletler, mümkün olduğu kadar çok firma ve sektörel ekonominin özel departmanlar(ın)da yürütülen ar-ge faaliyetleriyle yaratılan yeni teknolojik fırsatlardan faydalanılmasını amaçlarlar (Archibugi ve d. 1999; Chesnais 1986; Dunning 2000; Petit ve Soete 1999; Sigurdson 1990). Nitekim, görece neoliberal ekonomilerde bile, çoğu yüksek büyüme oranları olan sektör öylesine bilgi- ve sermaye-yoğundur ki gelişmeler, farklı çıkarlar (firmalar, yüksek öğretim, kamu ve özel araştırma laboratuvarları, girişim/risk sermayesi, kamu finansmanı, vs.) arasındaki yoğun işbirliğini (özellikle de rekâbet öncesi aşamalarda) gerektirir. Bu gereksinim, rekâbetin artan uzamsal erimi ve hızı ile güçlenerek gelişmiş kapitalist ekonomileri, istihdam ve büyümenin sürdürebilmesi amacıyla teknolojik hiyerarşide yükselme ve yeni çekirdek teknolojilerde uzmanlaşma baskısı altına yerleştirir. Çünkü, yeni endüstrileşen ülkelerin (YEÜ) düşük maliyetli, düşük teknolojili üretimde, hattâ yüksek-teknolojili basit ürünlerde giderek artan baskısı göz önüne alındığında, gelişmiş ekonomilerdeki sürekli büyüme ve istihdam, bu ekonomilerin teknolojik hiyerarşide sürekli yukarı doğru hareketlerine bağlı olacaktır. Yeni endüstrileşen ekonomiler ise, kendilerini tehdit eden YEÜ'lerin ortaya çıkmasıyla birlikte seviyeyi yükseltme baskısı altında kalırlar. Bu küresel ölçekli rekâbet baskılarının genel yoğunlaşmasında ve, Bölüm 1'de işaret edildiği gibi, diğer sistemlerle ve yaşamdünyasıyla ilişkili olan sermaye birikimi mantığının artan ekolojik tahakkümünde tezahür eder.

Post-Fordizmde inovasyonun ve girişimciliğin önemi yeni devlet stratejilerinde tezahür etmektedir. Teknolojik istihbarat toplamakla ilgilenen, bağımsız teknolojik kapasiteler yaratılmasına yardımcı olan ve inovasyon kapasiteleri, teknik yeterlik ve teknoloji transferini des-

tekleyen rekâbet devleti, aslında mümkün olduğu kadar çok firma ekonomisinin özel departmanlar(ın)da yürüttüğü ar-ge faaliyetleriyle yaratılan yeni teknolojik fırsatlardan faydalanılmasını amaçlar. İlk olarak, girişimleri doğrudan destekleyen, var olan ya da potansiyel kurumları ve yapıları; ve ikinci olarak da, girişim için uygun bir iklimi sürdüren kurumları ve yapıları geliştirir. Bu önlemler, kamusal ar-ge çalışmaları ya da yerel yönelimli ar-ge ortaklıkları, endüstri hizmet merkezleri, yerel ve bölgesel gelişme fonları ve kamu alımları politikaları yoluyla girişim sermayesi sağlanmasını, sübvansiyonları, iş parklarını, teknoloji transfer mekânizmalarını ve teknik desteği ve bilgi üretimine yatırımı kapsar. Girişimlerin genel arzını artırmayı, yetersiz temsil edilen sektörlerde (etnik azınlıklar ya da kadınlar gibi) girişim becerilerini/yeterliliklerini geliştirmeyi ya da yeni girişim biçimlerini (kooperatif ya da topluluk girişim programları gibi) teşvik etmeyi hedefleyen politikalar da konuyla ilgilidir. Devlet, inovasyonların teşvik edilmesinde özgül müdahale ya da kılavuzluk alanlarının yanı sıra etkinlikleri ulusüstü, ulusal, bölgesel ya da yerel olan inovasyon sistemlerinin desteklenmesiyle de ilgilenir.

Bu genellikle, ekonomik stratejileri, özgül ekonomik mekânların özelliklerinin ve bu özelliklerin ülke içinde ve dışında rekâbetçi baskılara karşı uluslararası rekâbet gücünü sürdürme ve/veya istihdamı, büyümeyi ve refahı savunma mücadelesindeki rollerinin etrafına odaklamayı gerektirir. Bu bağlamda, politik güçler sadece ideolojik ve politik aygıtları değil, kolektif öğrenme mekanizmalarını ve örgütsel istihbarat biçimlerini de harekete geçirmelidir (Storper 1997; Willke 1992,1997). Bu tür metakapasitelerin gelişimi, sermayeden ziyade ilgili bilgi ve örgütsel istihbaratın teminine; sübvansiyonlardan ziyade firmaların içinde çalıştığı kurumsal bağlamı şekillendirmeye; soyut akış mekânından ziyade yer-bağımlı avantajların örgütlenmsine; ve faaliyetlerin uzamsal ve zamansal kısıtlamalardan kurtarılmasından ziyade (yeniden)-yerliyurtlulaşmasına bağlıdır. Bu şekilde, kendisiyle birlikte gelen dibe doğru bir yarış riskiyle statik karşılaştırmalı avantajlar yerine dinamik rekâbet avantajları hedeflenebilir.

Son olarak, ulusal ekonomiler giderek daha açık hale gelirken bir yandan da bizatihi üzerlerindeki bütçesel ve fiskal baskıların artması nedeniyle devletler, batmakta olan sektörleri değiştirmeden olduğu gibi sürdürme yönündeki beyhude çabalara verdikleri endüstriyel desteği keserek, bu desteği 'bebeklik çağındaki' ya da 'üzerinde güneş doğan' sektörleri teşvik çabalarına ve/veya olgun (açıkça 'güneşi batmakta olan') sektörleri yeni süreçler uygulayabilecekleri, varolan ürünleri geliştirebilecekleri ve yeni ürünler sunabilecekleri biçimde yeniden yapılandırma çabalarına kaydırma eğilimi göstermektedirler. Hayatî nokta, ekonomik yayılmanın harekete geçirici ve taşıyıcı güçleri[16] olarak yeni çekirdek teknolojilerin gelişimine kılavuzluk edilmesi ve rekâbet gücünün geliştirilmesindeki uygulamaların genişletilmesi amacıyla, devlet eylemine ihtiyaç duyulmasıdır. Tüm yeni endüstriyel sektörleri yaratan bu teknolojiler, aynı zamanda kendi çarpraz-döllenmeleri ve/veya geleneksel sektörlerle kaynaşmaları sonucunda ürün yelpazesinin genişlemesine de yardımcı olmaktadırlar. Teknolojilerin yönetilmesi, sürekli büyüme ve yapısal rekâbet gücü için hayatî önemdedir.

Bilgi-tabanlı ekonomi

Bilgi üretimi ve [bilgi] yayılmasının teşvikiyle giderek daha fazla ilgilenen devletler, ekonomiyi de bilgi-tabanlı ve/veya bilgi-güdülü (aktif ve yoğun söylemsel çalışmayı kapsayan, süregelen bir başarı) bir temelde tanımlayarak benimsemektedirler. Kolektif bir kaynak olarak üretilen bilgi, entelektüel mülkiyetin kapitalist koşullardaki özgül biçim ve tiplerinin kâr amacıyla üretildiği yerlerde bile çok daha geniş bir entelektüel müştereke bağlıdır. Devletin her iki durumda

[16] Neo-Schumpeterci yenilik ve uzun dalgaya yaklaşımında kullanıldığı gibi, bir harekete geçirme kuvveti ekonomi boyunca potansiyel yansımalarıyla dinamik bir sektörde önemli bir inovasyonun benimsenmesine (örn. mikroçipin benimsenmesi) atıfta bulunur ve bir taşıyıcı güç de bu etkilerin yayılması için vektördür (örn. araç imalatında mikroçip teknolojilerinin benimsenmesi). Daha fazlası için bkz. Freeman ve Perez 1988.

da yerine getireceği roller vardır: Bilginin bir gelir oluşturmanın temeli olarak kolektif bir kaynaktan (entelektüel müşterek) entelektüel mülkiyete (örneğin patent, telif hakkı ve lisans biçiminde) biçimsel dönüşümü sayesinde ortaya çıkan metalaştırılması teşvik edilmelidir; fakat aynı zamanda da bir bütün olarak ekonominin rekâbet avantajlarının temeli olarak entelektüel müşterek korunmalıdır. Aynı zamanda, entelektüel emek ve kol emeği ayrımını ve de entelektüel emeğin piyasa amaçlı bilgi üreten ücretli-emeğe dönüştürülmesiyle gerçekleşen bilgi üretiminin biçimsel olarak sömürücü sınıf ilişkileri kapsamına yerleştirilmesiyle de uğraşmaktadır. Burada cereyan eden, üniversitelerin, araştırma enstitülerinin ve benzerlerinin piyasanın genel durumunu yansıtan seçilmiş modeller ve özelleştirmeler aracılığıyla dönüştürülmeleridir (ilki üzerine, bkz. örneğin Aoki 1998 ve Dawson 1998; ikincisi üzerine, bkz. Schiller 1988: 33 ve Sohn-Rethel 1978; üçüncüsü üzerine, bkz. Kelly 1998:77 ve Menzies 1998: 92-3 ve s. 166-8).

İlk olarak, devletler, tüm düzeylerde kurgusal bir meta olarak bilginin doğasında köklenmiş çelişkilerin idare edilmesinde yardımcı olur. Çünkü, bir yandan '[e]ntelektüel müşterekler bilginin üretimi için temeldir' (Dawson 1998: 281); ve diğer yandan, birikimin enformasyon kapitalizmindeki temel anahtarlarından birisi entelektüel mülkiyettir.[17] Bu çelişki, Bell'in, bilginin serbest dolaşımının firmalara üretmeleri için hiçbir saik sunmaması nedeniyle 'ister üniversite ister hükümet olsun bazı toplumsal birimler' tarafından yaratılması gerektiği iddiasında kabul görmüştür (1979: 174). Sonradan kavranan anlamıyla, Bell'in önerisi açıkça şebeke ekonomisinin gelişmekte olan mantığından ziyade Fordist karma ekonominin mantığına dayanmaktadır. Ancak en azından, devletlerin 'bilgide toplumsal olarak en iyi yatırım politikasını' üretmesi gerektiğine dair genel yargısı kabul edilebilir (a.g.e.,175). Şüphesiz, bu bakımdan farklı devletlerin farklı

[17] İlginç biçimde, bilgi kapitalizmi kavramını tanıtan Castells, bir üretim etkeni olarak bilgi üzerine odaklanarak, entelektüel mülkiyetin kendi dinamiği içindeki önemini göz ardı etmiştir (Castells 1996,2000b).

konumları vardır. İlk olarak, müştereklerin korunmasındaki ya da özelleştirilmesindeki çıkarları etrafında (örneğin Kuzey-Güney) ve ikinci olarak, küreselden yerele doğru, ama farklı ölçeklerdeki entelektüel mülkiyet haklarının en uygun biçimleri çevresinde kutuplaşma eğilimi gösterirler. Bu nedenle, bazı devletler entelektüel mülkiyetin ilk(el) birikimini teşvik etmekte, kamusal bilginin özelleştirilmesinde ve tüm bilgi biçimlerinin ticarîleştirilmesinde diğerlerinden daha aktiftir; diğerleri de entelektüel müştereklerin korunmasıyla, bilgi toplumunun teşvik edilmesiyle ve toplumsal sermayenin geliştirilmesiyle daha çok ilgilidirler. BİT ürünlerindeki rekâbet gücü avantajı ve bilgi devrimi dikkate alındığında, Amerikan devleti bilgi devriminin neoliberal biçiminin küresel ölçekte teşvik edilmesinde özellikle önemli olmuştur. Bu, Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) anahtar bir öğe olarak *Entelektüel Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri* (EMHTİY) [Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)] anlaşmasının teşvik edilmesindeki ve entelektüel mülkiyet haklarındaki çıkarlarının kabul ettirilmesi amacıyla, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının koşullara bağlanmasını ve başka biçimlerdeki baskının kullanılmasına ilişkin rolünde özellikle açıktır.

Bu tür konularda tutumları ne olursa olsun, tüm devletler, bir yandan bilgi üretimi üzerindeki herhangi doğrudan, hiyerarşik bir denetimden sakınırken, diğer yandan da bilgi üretiminin çeşitli çelişkilerini ve ikilemlerini çözmeye çalışmalıdırlar. Örneğin, 'yeni buluş faaliyetlerini canlandırma ihtiyacına karşı entelektüel müşterekin korunması ve sürdürülebilme ihtiyacını dengelemelidirler' (Dawson 1998: 278). Ayrıca devletlerin, entelektüel müştereki koruma bağlamında, 'açık sistemler oluşturarak, anahtar entelektüel mülkiyetleri kamusal alana kaydırarak ve bunun sonucunda ortaya çıkan kaynak kodu demokratik biçimde serbest bırakarak' bireysel entelektüel mülkiyetin ve bu mülkiyetle ilgili gelir akışlarının korunmasıyla birlikte entelektüel mülkiyet uygulamaların genele yayılımından sağlanan kolektif faydalar arasında bir denge kurmaları gerekmektedir (Kelly 1998: 28).(Kelly 1998: 28). Bu sonuncu görev, sıklıkla, inovasyonlar ve yayılma sistemlerindeki devlet teşviki (toplumsal sermaye de da-

hil), geniş 'teknolojik öngörü' biçimleri, bilgi üretiminin anlaşmalı 'yönlendirilmesi' ve/veya eş-katılım ve uygun metayönetişim yapılarının geliştirilmesi yoluyla yerine getirilir (Messner 1998; Willke 1997). Bu nedenle devletler, farklı ölçeklerde bilgi altyapılarına ve toplumsal inovasyon sistemlerine destek olurlar; siberuzaydaki faaliyetler için yeni yönetişim ve/veya düzenleme biçimleri ve entelektüel mülkiyet hakları rejimleri geliştirirler; seri üretim ve kitlesel tüketim çağına uygun evrensel arz yükümlülükleri olan ulusal çıkar yapılarından post-Fordist bir çağa uygun olan daha esnek, farklılaştırılmış, çokölçekli yapılara doğru hareketi teşvik ederler; ve üniversitelerdeki araştırmaları işdünyasının algılanan ihtiyaçlarına daha yakın bir çizgiye getirmek ve yan ürünler, lisans, ortaklıklar, bilim parkları, teknoloji parkları, endüstri parkları ve benzerleri yoluyla entelektüel mülkiyetin idaresini ve sömürüsünü teşvik etmek ve yeniden yapılandırmak amacıyla müdahale ederler.

Özellikle de bazı devletler, geçmiş nesillerin kolektif olarak ürettiği bilginin nitelikli gaspı aracılığıyla sermayenin *ilk birikimini* (entelektüel mülkiyet biçiminde) giderek daha yoğun biçimde teşvik etmektedirler. Bilginin kuşatılışı aşağıdaki unsurlar da dahil olmak üzere çeşitli biçimler alabilir: (1) belgelenmemiş, gayrı resmî ve kolektif bilgi, uzmanlık ve diğer entelektüel kaynaklar biçiminde yerli, kabilesel ya da köylü 'kültürünün' temellükü ve ticarî girişimler tarafından karşılığı verilmeden metalaştırılmış bilgiye (belgeli, resmî, özel) dönüştürülmesi (Coombe 1998; Frow 1996: 96-7) – biyo-korsanlık bilinen en kötü örneğidir; (2) entelektüel emeği üretim araçlarından ayırmak – akıllı makinelerde ve uzmanlık sistemlerinde cisimlendirmek – ve böylece kolektif emekçinin bilgisini temellük etmek (Robins and Webster 1987); ve (3) telif hakkının sınırlı doğasının kalıntısal herhangi bir kamusal çıkarı neticedeki erozyonuyla daha geniş mülkiyet hakları biçimlerine doğru aşamalı genişletilmesi (Frow 1996: 104). Devletlerin burada EMH kanunlarının değiştirilmesinde ve yerel firmaların ülkede ve yurtdışındaki entelektüel müştereklerin temellükünün korunmasındaki rolü anahtar özelliktedir.

Devletler bilginin metalaştırılmasını ve bilginin ve entelektüel

emeğin üretimle bütünleştirilmesini de teşvik ederler. Bu, uzaktan eğitim (bkz. Bölüm 4), BİT'nin kendi faaliyet sahalarına getirilmesi ve bilgi-tabanlı ekonomi ve bilgi toplumunun dönüştürülmesi de da dahil olmak üzere, bilgi işçilerinin eğitimi ve yaşamboyu öğrenmeye yapılan güçlü vurguda kendini gösterir. Devlet, bu stratejileri özel alanda ve üçüncü sektörde teşvik eder. Yeni teknolojilere (özellikle mikroelektronik) ve üretimin örgütlenmesinin daha esnek biçimlerine dayalı imalat ve hizmetlerde (kamu sektörü de dahil) esnekliğe de giderek artan bir vurgu vardır. Bu nedenle, devlet, post-Fordist emek pratiklerini bizzat devlet sektörüne ve yeni kamu-özel sektör ortaklıklarına getirmeye çaba gösterir. Devlet tarafından aktif şekilde desteklenen yeni teknolojiler şunları kapsar: Enformasyon ve iletişim teknolojileri, imalat teknolojisi, nanoteknoloji, biyoteknoloji, optoelektronik, genetik mühendisliği, deniz bilimleri ve teknolojisi, yeni malzemeler ve biyofarmasötik.

Devlet ayrıca inovasyonun daha genel teşvikinin bir parçası olarak yeni bilginin getirdiği *teknolojik rantların* dinamiklerini de yoğun biçimde teşvik eder. Sermayenin bakış açısına göre, sürekli ve hızlı bir değer düşüşü karşısında zayıf kalan her yeni inovasyon dalgası, enformasyon devriminin bizzat kendini baltalayıcı karakterinin yoğunlaşmasına hizmet eder. Fakat devlet, en azından, denetlediği ekonomik mekanlar için geçici avantajlar ve teknolojik rantlar elde eden devlet, sürdürülebilir ilk-hamle avantajlarını koruduğu süre boyunca, bir bölge, ulus ya da üçlü topluluk (triad) için uzun-dönemli avantajları pekiştirebilir. Bu strateji, Japon ve Doğu Asya ekonomilerinin giderek büyüyen tehdidine ilişkin karamsarlık yıllarından başlayarak ABD hegemonyasının yeniden onaylanmasındaki önemli ve oldukça açık bir öğe olarak, Amerika'nın güçlü bir EMH rejiminin pekiştirilmesine olan bağlılığının açıklanmasına yardımcı olmaktadır (krş. Lehman 1996; Schiller 1999). Dahası, eğer enformasyon ekonomisindeki firmaların, teknolojik rantların rekâbetle eriyip gitmesi eğilimine rağmen ortalamanın üzerindeki kâr oranlarını korumaları gerekiyorsa, teknolojik açıdan daha az gelişmiş firmaların da ortalamanın altında-

ki kâr oranlarını korumaları gerekmektedir. Bu, daha az kâr eden firmaların daha düşük maliyetli üretim alanlarına yeniden konuşlanmaya ya da taşeronluğa zorlanması ölçüsünde küreselleşmenin ardında yer alan bir diğer itici güç olarak küreselleşmeyle ilgili gelişimi ve eşit olmayan mübadele eğilimlerini pekiştirmektedir. Devletler ayrıca üretken sermayenin hareket yeteneğini genellikle çelişen biçimlerde teşvik etmekte ve geriletmektedir.

Ekonomi-dışı

'Ekonomik alanın' temelde yeniden tanımlanmasına yol açmış olan yapısal ya da sistemik rekâbet gücünün artan önemi nedeniyle, daha önce 'ekonomi-dışı' olarak kabul edilen birçok fenomen, artık doğrudan ekonomik ve/veya ekonomiyle ilişkili kabul edilmeye başlanmıştır. Atlantik Fordizminin şaşaalı günlerinde uluslararası rekâbet etrafındaki başlıca söylem, göreli emek birim maliyeti, büyük piyasalar ve ölçek ekonomilerin geliştirilmesi ihtiyacının çevresinde dönerdi. Bu, ulusal ekonomilerin göreli kapalılığını, ekonomik yönetimde ücret ve para biçimlerinin birincilliğini ve seri üretimin üretkenlik artışındaki rolünü gösteriyordu. Daha yakın zamanlarda, rekâbet gücünün Fordizmin şaşaalı günlerinde genellikle ekonomi-dışı olarak düşünülecek olan çok daha geniş bir fenomen yelpazesini içerdiği kabul edilmektedir. Ek olarak, uluslararası rekâbet gücünün geniş bir ekonomik ve ekonomi-dışı etkenler dizisinde küresel olarak kıyaslanmaya başlanması, yönetimde, hükümette, kitlesel iletişimde ve akademide, neoliberal rekâbet gücü normlarının genelleştirilmesine hizmet etmektedir.

Bu genellenmiş Schumpeterci bir yönelimi – yani, uzun büyüme dalgalarına bağlı yenilik, rekâbet gücü ve girişimciliğe ilgiyi ve daha yeni zamanlarda sürekli yenilik baskılarını – tetiklemektedir. Devletler, teknolojik rantların peşinden sermaye adına gitmektedir. Sosyo-ekonomik alanların bütünlüğünün birikim sürecine bağımlı olmasını getiren bu süreç, ekonomik işlevlerin devlet içinde daima baskın bir yer işgal ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, artık doğrudan devlet

müdahalesinin nesnesi olan daha önceki (ya da hâlâ biçimsel olarak) ekonomi-dışı alanlar, diğer işlevlerin ekonomik büyüme ve rekâbet gücü çerçevesinde doğrudan ekonomik önem kazanmasıyla birlikte politize edilir. Bu bağlamda devletler, zaman-mekân uzaklaştırması ve sıkıştırmasıyla ilişkili olan zaman ufukları arasındaki çelişkilerin yönetilmesiyle de uğraşmaktadırlar – özellikle de topluluklarda gömülü toplumsal sermayenin korunması, uzun-dönemli ekonomik yönelimlerin teşvik edilmesi ve inovasyonların ayakta tutulmasını sağlayan kurumların tesisiyle ilgili olarak. Fakat bu genişleyen müdahale sahası, devletin, giderek âcilleşen ekonomik zorunluluklara verdiği tepkileri, genel politik meşruiyetin ve toplumsal yapışmanın güvenceye alınması yönündeki daha genel taleplerle bağdaştırmasının daha da güçleştiği anlamına gelmektedir (Poulantzas 1978).

6. Söylem ve Söylemsel Değişiklik

Ekonomik söylemdeki, hesaplama tarzlarındaki ve stratejik kavramlardaki değişiklikler, rekabet devletinin yükselişindeki takviyeler olarak yansır. Böylesi değişiklikler, ulusal devletin dönüşümü ve küresel ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikler arasındaki önemli dolayımlamalar biçiminde tezahür eder. Çünkü söylemler, genellikle bu yapısal değişikliklere eşlik eden krizleri ve bu krizlere verilecek uygun tepkileri anlamak için yorumlayıcı bir çerçeve sağlarlar. Bu bakımdan temel söylemsel-stratejik kaymalardan birisi, 'üretkenlik' ve 'planlamanın' 'esneklik' ve 'girişimcilik' vurgusu lehine tenzil edilmesidir. Bir diğeri ise, yaşam-boyu istihdam haklarıyla ilgili bir söylemden işçilerin istihdam edilebilirliğini ve esnekliğini güvenceye almak için yaşam-boyu öğrenme yükümlülüğü söylemine kaymadır. Temel kaymalardan üçüncüsü, 1980'lerin ortaları ve sonlarından beri – doğru ya da yanlış – önceki kırk yılla karşılaştırıldığında sermaye birikimi (ve hattâ toplumsallaştırma tarzı) dinamiğindeki temel bir kaymayı gösteren küreselleşme söyleminin gelişmesidir. Dördüncü kayma, son yıllarda giderek daha çok önem kazanan, yeni ekonomideki

bilgi-tabanlı büyümeye yapılan vurgudur. Bu, öğrenme bölgeleri, yaşamboyu öğrenme ve benzerlerine yapılan vurguyla yakından ilgilidir. Beşinci kayma, bir ekonomik teori olarak monetarizmin 'yeni büyüme teorisi' lehine tenzil-i rütbe edilişinde görülmektedir; ki bu da, ekonomik büyüme için önceleri ekonominin işleyişinde dışsal kabul edilen elverişli koşulların yaratılmasında devlet müdahalesinin meziyetlerini vurgulamaktadır (yeni büyüme teorisi üzerine, bkz. Cortright 2001; Nelson ve Romer 1996). Bu beş kaymanın hepsi, rekâbet gücüne ilişkin değişen söylemlerde görülmektedir. Bunların ve ilgili söylemsel-stratejik kaymaların yeni birikim stratejilerine, devlet projelerine, hegemonik projelere ve bunların destek sağlama kapasitelerine eklemlenmesi, çağdaş devletin yeniden yapılandırılmasını ve tutum alışını şekillendirmektedir ve yeni düzenleyici rejimler üretilmesine yardımcı olmaktadır. Ve bir rekâbet devletinin başarıyla pekiştirilmesinin otomatiklikten çok uzak olmasını garantileyen, (örneğin, devlet kapasitelerinde değişkenliğin yanı sıra) kesinlikle böylesi bir dolayımlanma ihtiyacıdır.

7. Bu Post-Fordizme Nasıl Karşılık Gelir

Bu kaymaların geniş bir ekonomik ve politik rejimler yelpazesi arasındaki genel tutarlılığı, sadece tesadüften daha fazlasının ve/veya tamamen yerel ekonomik ve politik koşulların konuya dahil olduğunu göstermektedir. Bu da aslında, söz konusu kaymaların birbirleriyle yakından ilgili olduğunu ve Atlantik Fordizminin krizine verilen tepkilere ve tasavvur edilmiş olan post-Fordist ekonominin oluşturulduğu söylemsel özelliklere dayandığını göstermektedir. Başlangıçtaki 'post-Fordist' paradigma, kesinlikle KURD'nin krizine gösterilen tepkilerin bağlamsallaştırılmasına ve şekillendirilmesine yardımcı olmuştur. Fakat aynı zamanda da, önceki birikim rejiminin ve düzenleme tarzının kriz-eğilimlerine kapsamlı çözüm türü bir şey bulmakta karşılaşılan problemlerin yanı sıra, post-Fordizm alt-başlığı altında gruplanmış değişikliklerin gerçek karmaşıklığını da anlaşılmaz hale

getirmiştir. Bu post-Fordizmin genel doğasının ve alternatif post-Fordist senaryoların peş peşe ve çelişkili yorumlarında apaçıktır: Yalın üretim yoluyla esnek uzmanlaşmadan küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomiye ve belki de ötesine. Bu nedenle tikel Fordist ekonomileri etkileyen genel ve özgül değişiklikler yelpazesinin tamamına ve edinilen yol-bağımlı mirasların yanı sıra yeni çelişkilerin post-Fordizme geçişi şekillendirme biçimlerine çok dikkat edilmelidir.

En azından değişen işlevlerin genel etkisi, devletin ekonomik rolündeki bir dönüşümü gösterir. Bu durum Atlantik Fordizminde, KURD'nin ulusal açıdan özgül türlerinden bilhassa Schumpeterci biçimindeki bir rekâbet devletinin bölgesel, ulusal ve ulusüstü açıdan özgül türlerine doğru bir kaymayı gerektirir. Doğu Asya'da, Listçi çalışmacı ulusal devlet[18] biçimlerinden rekâbet devletinin diğer biçimlerine geçişi kapsamaktadır. Nitekim, Atlantik Fordist ekonomilerin tutum değişikliğini benzer bir yönde harekete geçiren şey, kısmen Doğu Asya ekonomilerinin Batı'yı yakalamaktaki açık üstünlükleri ve özellikle de Japonya'nın bazı bilgi-tabanlı endüstrilerdeki inovasyon siciliydi.

Fordizm krizi sırasında çözülme eğilimindeydi (bkz. Bölüm 2) ve yeni bir birikim rejimi ve düzenleme tarzının keşfine ve pekiştirilmesine katkı yapabilecek yeni devlet biçimleri ve işlevleri bulmak amacıyla bir deneme-yanılma arayışının olduğu bir geçiş dönemi yaşanmaktaydı. Bu hiçbir şekilde otomatik bir süreç değildir – özellikle de gelişmekte olan düzenleme tarzlarının bizzat kendileri nihai düzenleme nesnelerini oluşturmakta anahtar bir rol oynarken. Geçiş dönemi, özellikle kafa karıştırıcı ve şaşırtıcı olabilir, özellikle giderek artan bir değişiklikler silsilesiyle gelişmeyip de radikal bir rejim kayması meydana getirme çabası içerdiğinde. Çünkü geçiş dönemi, herhangi kapitalist bir devlet tipine has görevlerden başka, karmaşık bir dizi görevle de ilişkilidir ve bu durum açıkça çelişkili bir dizi politik faaliyette kendini gösterir.

[18] Önde gelen Doğu Asya ekonomileri arasındaki başlıca istisna, Hong Kong'daki Ricardocu çalışmacı sömürge rejimidir (Sum 1998).

Bu görevler, geçiş döneminin pekiştirilmiş, ancak gerilemekte olan bir Fordizm ile yükselişte olduğu varsayılan bir post-Fordizm arasındaki kesişme noktasında yer alan konumundan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, geçiş rejimi İki-yüzlüdür ve yaratıcı yıkımı içeren müdahalelere girişmelidir. Hem Fordist devlet müdahalesinin 'sınırlarını geri çekmelidir' hem de post-Fordist müdahalenin sınırlarını 'ileri götürmelidir'. Böylece, bir yandan gerilemekte olan Fordizm ile ilişkilendirilen, krizin neden olduğu istisnaî devlet biçimlerini ve işlevlerini geri çekmenin yanı sıra bir bütün olarak Keynesçi ulusal refah devletiyle bağlantılı normal, rutinleşmiş müdahale biçimlerini de zayıflatmaya çalışacaktır. Ve diğer yandan da, bir geçiş rejimi, post-Fordizm ile ilişkilendirilen 'normal' devlet biçimlerini ve işlevlerini pekiştirmeye başlamanın yanı sıra post-Fordist bir 'havalanış'ın koşullarının oluşturulması amacıyla istisnaî önlemler peşinde koşmalıdır. Görevler dizisinin ne birincisi ne de ikincisi yapısal olarak kazınmıştır ya da stratejik olarak önceden yazılmıştır. Aksine, tesadüfî keşifler, arayış süreçleri, politika transferleri ve toplumsal mücadeleleri içerirler. Bu da, post-Fordizme zorunlu geçişi dair *ex ante* (ve dolayısıyla teleolojik) açıklamalardan ziyade, post-Fordist devletlerin nasıl oluştuğuna dair *ex post* tahlillere olan ihtiyacı göstermektedir.

Bununla birlikte, oluşumları henüz apaçık olmayan post-Fordist devletler konusunda teleolojik risk almalıyız. Dolayısıyla artık pekiştirilmiş ideal-tipik bir post-Fordist devletin tanımlanabilmesi için bazı kriterlere işaret edeceğim Bu, post-Fordist at arabasının geçiş dönemi atının önüne bağlanması gibi görünebilir, ancak Fordizmin krizlerinin/Fordizmdeki krizlerin çözülüp çözülmediğini ya da sürüp sürmediğini tayin etmekte buluşsal bir değeri vardır. Bununla birlikte, gelecek adımı ve ifade edilen ispatsız durumu, doğru yargılayıp yargılamadığımı zaman söyleyecektir. Gelişmekte olan Schumpeterci rekâbet devletinin post-Fordizme uygun olup olmadığını belirlemek için üç adımda ilerlemeliyiz. İlk adım Fordizmin ve kriz eğilimlerinin anahtar özelliklerini ayrıntılandırmaktır. İkinci adım, post-Fordist bir birikim rejiminin anahtar özelliklerini belirlemektir. Ve üçüncü adım

da devletteki ve politik sistemdeki hangi yapısal biçimlerin ve stratejik kapasitelerin bu rejime karşılık gelebileceğini belirlemektir.

Bu devlet biçiminin açıkça belirtilmesinin hâlâ çok erken olduğu savunulabilir, fakat ben başlangıç için hâlihazırdaki yeniden yapılanmada açıkça görülen temel eğilimlerden, devlet biçimleri ve işlevlerinin sonuçlarından bazı ipuçları toplanabileceğini ileri sürüyorum. Dahası, ilk kez 1990'ların başlarında formüle edilen bu savlar, Schumpeterci çalışmacı devletin temel bir eğilimle yükselişine göre ifade edilen (Jessop 1992c, 1993,1994a,b), bu yaklaşımın ima ettiği eğilimlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini yargılamaya başlamak için makul bir süre geçmiştir. Bu bakımdan mümkün olan en az üç test vardır:

- KURD rejimlerinin önemli açılardan Atlantik Fordizminin büyüme dinamiği ile yapısal olarak eşleştiğini ve SÇRD'ye geçişin dolaylı ya da dolaysız olarak Atlantik Fordizminin ve/veya ilgili KURD rejimlerinin temel kriz-eğilimlerini çözmeye yardımcı olduğunu (ya da yardımcı olmaya zorlandığını) ve böylece yeni bir bereketli döngüye ve yeni bir uzam-zaman sabitine dayalı yeni bir birikim dalgasının mümkün olduğunu göstermek;
- Gelişmekte olan SÇRD'nin ayırt edici özelliklerinin kilit açılardan yeni küresel ekonominin gelişmekte olan büyüme dinamiğine karşılık geldiğini ve integral bir bakış açısından düşünülen bu dinamiğin genel şekillendirilmesine ve pekiştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu – böylece de kapitalizmin Fordist dönem(in)den sonra yenilenmesini ve yeniden-düzenlenmesini teşvik ettiğini göstermek; ve
- Gelişmekte olan bu düzendeki en rekâbetçi ekonomik mekânların (kendileri gerçekte Fordist olmasalar, ama bir Fordizm denizinde Fordist olmayan bir ada olarak varolsalar bile) gerçekte bu devlet biçiminin öncülüğünü yaptıklarını ve böylece başka her yerdeki yeniden yapılandırma ve yeniden-düzenleme çabaları için paradigmatik, örnek bir statü kazandıklarını göstermek.

Bu testlerin tam bir değerlendirmesi için SÇRD'nin diğer üç boyutu

ele alınıncaya kadar beklenmelidir. En azından, rekâbet devletinin Schumpeterci türünün her üç potansiyel kıstası, durumu bir ölçüde karşılar görünmektedir. Bu devlet tipinin, Fordizmin tüm kriz-eğilimlerini tek başına çözebileceğini, tek başına post-Fordizmin yükselişinde ve pekiştirilmesinde başı çekeceğini ya da diğer tüm stratejik paradigmaları tümüyle dışlayacağını savunmaya niyetim yok. Nitekim, düzenleme tarzı kavramının bizzat kendisi, birikim rejimlerindeki temel krizleri çözmek amacıyla ücret biçiminde, korporatif örgütlenmede, rekâbet biçimlerinde, inovasyon sistemlerinde ve benzerlerinde değişikliklere ihtiyaç olacağını söylemektedir. Benzer şekilde, stratejik yeniden yapılandırma ve yeniden-düzenleme momentiyle ilgili olarak, ekonomik ve politik tasavvurun işleyişinde çok az kısıtlama vardır. Fakat devlet sistemini yeniden yapılandırma ve tutum değişikliği çabaları, Fordizmden post-Fordizme geçişin şekillendirilmesinde hem doğrudan hem de diğer düzenleyici alanlarda meydana gelen değişikliklerdeki yansımaları aracılığıyla önemli rol oynarlar.

Rekâbet devletini post-Fordist olarak tanımlamak için gereken olası zeminleri ele almadan önce, Atlantik Fordizminin ilgili kriz-eğilimlerini yeniden özetleyelim. Bunlar, seri üretimin yeni dallara genişletilmesinden kaynaklanan büyüme potansiyelinin aşamalı (ve daima göreli) tükenmesini; dayanıklı tüketim mallarındaki göreli piyasa doygunluğunu; kârlılıkta düşüşü; Fordist birikimin bereketli döngüsünün uluslararasılaştırma aracılığıyla bozulmasını; ulusal ekonomilerin giderek açılmasına rağmen, ulusal ekonomik yönetimin artan tutarsızlığı ve etkisizliği; KURD'nin Fordist büyüme dinamiği üzerindeki stagflasyonist etkisi (özellikle devlet ekonomik müdahalesinin çökmekte olan sektörlerde istihdamın sürdürülmesiyle çok fazla ilgili olduğu yerlerde); toplumsal tüketim harcamalarının derece derece artmasından kaynaklanan ve giderek büyüyen fiskal krizi; tam zamanlı Fordist norm pahasına yarım-zamanlı, geçici ve süreksiz istihdamın yayılması nedeniyle gelişen sosyal güvenlik krizini kapsar.

Gelişmekte olan bir post-Fordist birikim rejiminin bu türden kriz eğilimlerine çeşitli yollarla tepki gösterdiği söylenebilir. Seri üretimi dönüştürür ve sınırını aşar, eski piyasaları böler ve yeni piyasalar oluş-

turur, kâr oranının eski şartlara çekilmesi için fırsatlar sunar, ulusal talep koşulları tarafından daha az sınırlanır, ama bölgesel ve ulusal inovasyon sistemleriyle yeni talepler yaratır, otosentrik ekonomilerde makroekonomik planlamayı yeni teknolojilerin muazzam dallanmalarına tepki olarak inovasyon, esneklik ve yapısal rekâbeti teşvik etmek için arz-taraflı politikalarla değiştirir. Benzer şekilde, yapısal ve/veya sistemik rekâbet gücüne ilgisi, uluslararası rekâbetin artan önemi kadar değişmekte olan kayıt ve şartlarını da teslim eder. Eski endüstrileri yenisiyle değiştirmenin yanı sıra yeniden canlandırmanın yollarını sunar, maliyeti azaltmak ve iş için daha işlevsel hale getirmek amacıyla toplumsal tüketime ilişkin yeni örgütleme biçimleri vadeder ve emek gücünün Fordizm krizine bağlı olarak parçalanmasını ve kutuplaşmasını daha da sömürebilir. Toplumsal refahı yeniden yapılandırıp piyasa güçlerine bağımlı kılmak amacıyla sadece refah kesintilerinin çok ötesine gider. Toplumsal yeniden-üretimi esneklik ve kısıntıya doğru yeniden yapılandırması ve yönlendirmesi, para ve ücretlerin birincil işlevlerinin uluslararasılaştırılmasının etkisi kadar post-Fordist paradigma kaymasının da farkında olduğunu gösterir. Ekonomik ve toplumsal yeniden-üretime yapılan bu müdahale biçimlerini, küreselleşen ekonomideki daha karmaşık ve çok-ölçekli, küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki karmaşık diyalektikte kendini gösteren birikim biçimleri karşısında yeniden ölçeklendirir. Ve karma ekonomide tepeden aşağı devlet müdahalesinin sınırlarını aşan yeni stratejik güdüm ve koordinasyon biçimleri getirir. Schumpeterci rekâbet devleti bu alanların birçoğunda anahtar rol oynayabilir (bkz. kutu 3.2). Bu yaklaşımın ikna ediciliği, özgül SÇRD rejimlerinin (ve gelişmekte olan küresel düzenin alternatif toplumsal düzenleme tarzlarının) etkinlikleri uygun şekilde incelenene ve özgül konjonktürlerde varlıklarını ne kadar sürdürebilecekleri belirlenineye kadar büyük oranda varsayıma dayanmak zorundadır.

Bununla birlikte, alternatif bir yaklaşım, ikna gücünü olası post-Fordist gelecek tahminlerinden ziyade geçmiş performanstan aldığından, hâlihazırdaki amaçlar için daha umut vericidir. Bu yaklaşım, Fordizmdeki/ Fordizmin küresel kriz/krizi boyunca en hızlı büyüyen ve

krizdeki ekonomiler için model olan ekonomilerin, Schumpeterci rekâbet devletinin geliştirilmesinde özellikle ileri durumda olduklarını ortaya koymayı gerektirmektedir. Bugün için bu ekonomilerin başlıca örnekleri arasında, ABD, Almanya, Finlandiya ve Üçüncü İtalya'nın yanı sıra başka türlü davrandığı takdirde krize dayanıksız hale gelecek ekonomilerdeki bazı en başarılı bölgesel ekonomileri sayabiliriz. Japonya ve ilk-dalga Doğu Asya ejderi ekonomileri, bir zaman için diğer örnekleri oluşturdular ancak Japonya'daki durgunluk ve Asya Krizi, bu ekonomilerin konuyla hâlihazırdaki ve geçmişteki ilintileri hakkında şüpheler uyandırdı (Doğu Asya üzerine alternatif bir görüş için bkz. Weiss 1998; ve Japonya üzerine, bkz. Boyer ve Yamada

Kutu 3.2. Schumpeterci rekâbet devleti ve sermaye birikimi

1. Ulusal ekonomik mekânda emek piyasası esnekliğine ve hareket yeteneğine yardımcı olmak için düzenleyici çerçeveyi değiştirmek.
2. Döviz hareketlerinin liberalizasyonu ve kuralsızlaştırılması (deregulation) ve uluslararasılaşan ve hızlanan sermaye akışının etkisiyle uluslararası finansal mimarinin değiştirilmesi.
3. Uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırım için kurumsal çerçevenin değiştirilmesi.
   - Teknolojik, ekonomik, sosyokültürel ve çevresel konulara standart ya da uyum getirme kurallarını belirlemek için rakiplerle mücadeleye ve çatışmaya girerek ekonomik küreselleşmenin çokbiçimliliğine hitap etmek.
   - Teknolojilerin, endüstriyel ve ticarî sermayenin, entelektüel mülkiyetin ve en azından bazı emek-gücü tiplerinin uluslararası hareket yeteneği için yeğlenebilir koşulları örgütleyerek bu bağlamda akış mekânını teşvik etmek
4. Sınırlar içindeki ve karşısındaki finansal, endüstriyel ve ticarî sermayenin faaliyetlerini destekleyen uzamsal sabitleri planlamak ve sübvanse etmek.
5. Kendi ulusal ya da bölgesel kapitalizmlerini ve küresel yayılmaları için uygun koşulları teşvik etmek.

Kutu 3.2. ***Devamı***

6. Mobil sermayeyi devletin kendi ekonomik mekânları içinde sabitleme ve kendi yer-yönelimli sermayelerinin kentlerarası, bölgelerarası ya da uluslararası rekâbet gücünü geliştirme çabasıyla yertemelli rekâbetin diğer biçimleriyle ve *Standortpolitik*'in tamamlayıcı biçimleriyle uğraşmak.

7. (a) Potansiyel olarak mobil sermayenin yer-bağımlılığının azaltılmasındaki ve/veya kendisini zamansal kısıtlamalardan kurtarmaktaki çıkarları ve (b) devletin (yararlı olduğu iddia edilen) sermayeyi kendi topraklarında sabitlemesindeki ve sermayenin zamansal ufuklarını ve ritmlerini kendi politik rutinleriyle, zamansallıklarıyla ve kriz-eğilimleriyle uyumlu hale getirmekteki kendi çıkarı arasındaki gerilimi idare etmeye çalışmak.

8. Yeni zamansal eylem ufuklarını ve yeni zamansal esneklik biçimlerini teşvik etmek.
   - çoklu zaman bölgelerinin artan belirginliğiyle (ticarette, diplomaside, güvenlikte vs.) başetmek
   - zamansallıkların kesişmesini yeniden ayarlamak ve idare etmek (örn. bilgisayar programlı ticareti düzenlemek, 24 saat yaşayan kenti tüketim merkezi olarak teşvik etmek, çevresel riskleri idare etmek).

9. Kısa-dönem hesaplamalar piyasaya yansımış ekonomik faaliyetlerde giderek daha hâkim olurken uzun dönemli üretim koşullarını toplumsallaştırmak.

10. Sermaye ilişkisinde içkin yapısal çelişkileri idare etmek için yeni uzam-zaman sabitleri yaratmak umuduyla yeni mekân-zaman uzaklaştırması ve mekân-zaman sıkıştırması biçimleriyle ilgili birbirine bağımlı yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma, zamansızlaştırma ve yeniden zamansallaştırma süreçlerini eklemleme.

Not: Bu liste eksiktir ve faaliyetler kısmen örtüşmektedir. Diğer Bölümlerdeki tablolar bunlardan başka faaliyetleri de tanımlayacaktır. Bu faaliyetlerin her biri farklı birikim stratejileriyle ve devlet projeleriyle bağlantılandırılabilir (bkz. özellikle Bölüm 7).

2000). Tüm bu ulusları ve/veya bölgesel ekonomileri kelime anlamında post-Fordist olarak kategorize etmek yanlış olsa dahi (çünkü asla gerçek Fordist olmadılar), krizdeki Fordist rejimler için alternatif (ve açıkça başarılı) rota örnekleri olarak artan önemleri, paradigmatik bir post-Fordist statüleri olduğu anlamına gelmektedir.

8. Sonuç Değerlendirmeleri

Yukarıda sunulan savlar, gelişmekte olan post-Fordist bir emek süreci, birikim rejimi ya da düzenleme tarzının işlevsel açıdan gerek duyduğu bir tamamlayıcı olarak rekâbet devletinin teleolojik tahlilinden kaçınmak amacıyla, Fordist büyüme tarzlarının daha somut ve daha kapsamlı tahlillerinin yanı sıra ayrı bir devlet biçimi ve politik rejim olarak KURD'nin kriz mekanizmaları üzerine daha sağlam çalışmalarla da desteklenmelidir (bkz. Bölüm 5). Rekâbet devletinin daha ayrıntılı bir tahliline ilişkin Fordizm tipleri ile ulus devletin karakteri arasındaki yapısal eşleşmeyi ve bunun yarattığı problemleri göstermesi gerekecektir: Her rejim tipinde, sermaye ilişkisinin karmaşıklıklarını ve bunun kriz-çözümünde ekonomik ve politik mücadele biçimlerine yansıyan sonuçlarını; bu türden mücadeleler içinde ve bu mücadeleler yoluyla oluşan ve krizden kaynaklanan rotanın yol-bağımlılığını; ve dolayısıyla devletin geçişi idare edecek imkân ve yeteneklerden yoksunluğu nedeniyle oluşan problemleri.

4
Toplumsal Yeniden Üretim ve Çalıştırmacı Devlet

Geleneksel biçimde refah devleti olarak adlandırılan şey, evrensel olmaktan çok uzaktır. Hiçbir şekilde geriye çevrilemez evrimsel bir başarı olarak nitelendirilemeyecek olan [refah devletine] tüm endüstriyel toplumlarda, hattâ tüm gelişmiş kapitalist toplumlarda bile rastlanmamıştır. Tam aksine, son yıllardaki ekonomik ve toplumsal politikaların söylemsel çerçevelerinin oluşturulmasında ve meşrulaştırılmasında, bu alanlardaki politik formasyonunun ve reformunun gerçekleşme hızında ve ölçeğinde, bu politikaların izlenmesine yarayan kurumsal mekanizmalarda ve şebekelerde ve bunların ekonomik, politik ve toplumsal temellerinde önemli değişiklikler olmaktadır. Gördüğümüz gibi, bu değişiklikler dört dizi etkenle ilgilidir: (1) emek sürecinin, birikim rejimlerinin ve düzenleme tarzlarının Atlantik-Fordizminin temel kriz-eğilimlerine ve kapitalizmdeki yeni temel çelişkilerin oluşumuna tepki olarak yeniden örgütlenmesi; (2) KURD'de gelişmekte olan fiskal-finansal cendere, bu cendereye bağlantılı herkesi-yakala partisi sistemindeki (*catch-all party system)* kriz, KURD'nin dayandığı kurumsallaştırılmış uzlaşma ve yeni toplumsal güçlerin gelişimi; (3) liberalizmin korporatizm ve devletçiliğe bir alternatif olarak ekonomik yönetişim tarzları ve devlet projeleri halinde neoliberalizm kılığında yeniden ortaya çıkışı ya da yeniden canlanması ve Atlantik Fordizminde hegemonik bir devlet olarak ABD ve

küçük ortağı İngiltere tarafından aktif biçimde desteklenmesi ve (4) yeni ekonomik ve toplumsal problemlerin ve hâkim düzenleme tarzını tehdit eden ve eski ve yeni problemlerle ilgilenmenin yeni yollarını talep eden yeni toplumsal hareketlerin yükselişi. Bu etkenlere verilen tepkilerin, refah devletinin politikaları için, refah devletinin küçülmesi ve yeniden yapılanması için ve hayatî seçmen desteğini ve daha genelde politik desteği kaybetmeden ya da ulus devletin meşruiyetini baltalamadan refah devletinin ötesine ilerleme çabaları için önemli sonuçları vardır.

Bu bölümde, kurgusal bir meta olarak emek gücünün toplumsal yeniden-üretimi meselesinde KURD'nin 1970'lerin ortalarından bu yana yeniden yapılandırılması ve stratejik tutum değişikliği incelenmektedir. Bu da, bizim, prim katkılı sigorta ilkesine, vatandaşlık haklarına ya da belki ikâmet ayrıcalıklarına dayalı gelir transferinde olduğu kadar kolektif tüketim biçimlerinde ve işlevlerindeki değişiklikleri de göz önüne almamızı, ve ayrıca, küreselleşen, bilgi-tabanlı bir ekonomiye geçiş ve bu ekonominin müteakip işleyişine uygun görülen yeni toplumsal yeniden-üretim biçimleri ve temellerinin söylemsel ve maddî inşasına da dikkat etmemizi gerektirir. Dolayısıyla, toplumsal yeniden-bölüşüm ve gelir transferlerindeki değişiklikler sürecinde emek piyasası politikasının ve eğitimin yeniden yapılandırılmasını da ele alacağım. Değişiklikler her ne kadar farklı zaman ve hızlarda ve farklı süreksizlik derecelerinde olsa da, sadece neoliberal hükümetlerin yönetiminde değil, daha geleneksel sosyal-demokrat, Hıristiyan-demokrat ve merkez-sol rejimlerde de meydana gelmiştir.

1. İlk Değerlendirmeler

Piyasa güçleri biçimsel olarak serbest emek piyasasının gelişimiyle, kapitalizmdeki tüm ekonomik faaliyetlere ilişkin ana koordinasyon tarzı haline geldi. Fakat, biçimsel para maksimizasyonlarıyla, gayrışahsî işleyişiyle (Marx'ın dediği gibi, üreticilerin arkalarından iş çevirerek), süreçsel rasyonelliğiyle ve *post hoc* işleyişiyle görülmez el,

daima daha özsel nesneler, gayrı-şahsî ya da örgütler-arası müzakere öğeleri, kolektif hedeflere yönelim ve *ex ante* işbirliği ve diyalog sunan diğer koordinasyon tarzları tarafından takviye edilmiştir. Bu, sermaye birikiminin bazı anahtar koşullarının refah rejimleri tarafından güvence altına alınmasına yardımcı olabileceği yerdir. Çünkü refah rejimleri, piyasa güçlerinin işleyişini yönlendirmek ve piyasa başarısızlıklarıyla ilgilenmek amacıyla politik ve bürokratik süreçler kurumsallaştırırlar, piyasa çıktılarını değerlendirmek ve düzeltmek amacıyla da özlü kıstaslar kurumsallaştırırlar. Aynı zamanda da birikim stratejilerinin geliştirilmesinde ve bunların devlet projeleriyle ve hegemonik vizyonlarla bağlantılandırılmasında ve piyasa güçlerinin işleyişi için hayatî önkoşulların güvence altına alınmasında anahtar rol oynarlar. Bu bakımdan, sermaye birikimi için ekonomik ve ekonomi-dışı koşullar arasında önemli bir arayüz oluştururlar. Bunun, ekonomik, politik, hukukî, eğitimsel, tıbbî ve diğer sistemlerin yapısal eşleşmesi ve eş-evrimleşmesi için olduğu kadar bu sistemler ve yaşamdünyası arasındaki ilişki için de içerimleri söz konusudur. Söz konusu sistemler ve yaşamdünyası arasındaki ilişki açısından, refah rejimleri, işbölümünün ekonomik, cinsiyete ilişkin, etnik, nesillerarası özelliklerine ve diğer birçok yönüne toplumsal formasyon yoluyla yoğun biçimde karışmıştır. Nitekim, varolan toplumsal kimliklere farklılaştırılmış yaklaşımları ve/veya başka toplumsal kimlikler yaratmaları yoluyla 'işbölümüne' de katkıda bulunurlar (Munro 1997). Böylece de özgül uzam-zamansal sabitler bağlamında toplumsal kabulün-dışlamanın ve işbölümünde farklılaştırılmış bir tavrın temeli olarak bireylerin, grupların ve diğer toplumsal güçlerin sınıflandırılmasına ve normalleştirilmesine katkıda bulunurlar (bkz. Bölümler 1 ve 2).

SÇRD'nin temel bir eğilimle gelişimindeki değişikliklerin genel ve yaygın doğası, bu geçişin birincil nedenlerinin 1970'ler ve 1980'lerden bu yana savaş-sonrası ekonominin genel ve yaygın özelliklerinde aranması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenlerin, sadece bir ya da iki özel duruma özgü faktör halinde cereyan etmeleri pek de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, bir yandan ilgili temel eği-

limlerin daha somut-kapsamlı tahlil düzeylerinde üst-belirlenmesi gerektiğini kabul ederken bu eğilimlerin belirlenmesinde açıklanacak olan şeyi yeterince yüksek bir soyutlama düzeyinde ve basitlikte tanımlanması önemlidir. Bu, bizim uygun bir makro-açıklama aramamızı ve gereksiz mikro-nedensel açıklamalardan kaçınmamızı mümkün kılar (Garfinkel 1981: 55, 59; Jessop 1982: 282-90; Manners 1998). En azından, geçişlerin zamanlamasında ve rotalarındaki geniş çeşitlilik, söylemleri ve meşrulukları, toplumsal temelleri ve sonuçları da, refah devletinde/refah devletinin algılanan herhangi bir krizin/krizinin söylemsel çerçevesine, en yakın maddî nedenlerine, tarihsel olarak tikel konjonktürlerdeki özgül güç dengeleriyle bağlantılarına, kurumsal dolayımlanmalarına ve stratejik seçiciliklerine ve ardıllıklarıyla ilgili konularda gayet dikkatli olmayı gerektirir. Benzer şekilde, toplumsal yeniden-üretimi yeniden-yapılandırma ve stratejik tutum değişikliği çabalarının gerçek sonucu, dünya piyasasına ve uluslararası politik sistemdeki farklı yerleştirme tarzlarıyla bağlantılı olacaktır. Öyleyse, makro-açıklamamız, farklı refah rejimlerindeki sürekliliklerin ve süreksizliklerin tarihsel özgüllüklerini açıklayan daha çok mikro-düzeydeki tahlillerle uyumlu olmalıdır.

Bundan önceki iki bölümde, KURD'nin refah boyutundaki değişiklikler konusunda makro-açıklamanın bir kısmını zaten ortaya koydum. En azından Atlantik Fordizminin krizi, KURD'nin eski biçiminde sürmesini dışlamasına rağmen refah devletinde reform yapmaktan ziyade onu çözme ya da yok etme yolunda çaba gösterilmesini gerektirmedi. Nitekim, kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretiminde ekonomi-dışı etkenlerin gerekliliği hakkındaki savlarım göz önüne alındığında, genel ve dayanıklı bir fiyat indiriminin pekiştirilmesi olanaksız görünmektedir. Kurumların yeniden tasarlanması ve/veya toplumsal yeniden-üretimdeki rollerinin belirlenmesinde tutum değişikliği çabaları çok daha olanaklıdır. Bu anlamda, ABD; İngiltere, Yeni Zelanda ve daha az da olsa Avustralya ve Kanada'da görülen büyük neoliberal rejim kaymalarını etkilemek için sarf edilen çeşitli çabalar, refahın yeniden yapılandırmasında normdan ziyade is-

tisna oluştururlar. Dahası bu rejimlerin, neoliberal dönüşten önceki genel liberal doğası göz önüne alındığında, neoliberal rejim kaymasını teşvik etme çabaları bile diğer refah devletlerinde harcanacak benzer çabalardan daha az radikaldi. Bununla birlikte, mevcut çelişkileri ve sınırlamaları, burada bile hem kendi koşullarında hem de diğer ekonomik ve politik mekânlar için modeller olarak ele almalıyız.

2. Refah Devleti Reformuna Alternatif Yaklaşımlar

Varolan refaha ilişkin mevcut reformların çoğu kuşkusuz önemlidir, lâkin bu Bölüme teğet geçen konularla ilişkilidir. Şimdiki amaçlarımızın karşısındaki ilk problem, bazı çalışmaların refah devleti-nin/ndeki ilk kriz-ine/-e tepki olarak kemer sıkma ve tasarruf ile gereğinden fazla ilgili olması ve/veya yoğun biçimde marjinal nicel fiskal-finansal çeşitler üzerine odaklanmasıdır. Kesinlikle artık-karma vergilerin (gelir kaynağı olarak hareketli ve hareketsiz ekonomik faillerin göreli vergi katkısı), karma gelirler (vergilendirme ve borçlanmanın değişen dengesi) ve karma bütçeler (harcamaların değişen hedefleri) hakkında daha fazla şey biliyoruz. Maalesef, kesin rakamları, eğilimleri ve oranları etkileyebilen çok karmaşık ve etkileşim halindeki faktörler söz konusudur ve bu niceliksel çeşitlemenin basit tahlillerinin karşılaştırmalı tahliller aracılığıyla yorumlanmasını zorlaştırır. Dahası, daha neoliberal refah rejimlerinde bile, refah harcamaları, ilk ciddî ve ısrarlı tasarruf çağrılarından sonraki yirmi yılda bile yüksek düzeylerde seyretmiştir (bkz. s. 234-7). Bu da toplumsal değişimdeki muhafazakâr çözülmenin etkileri hakkında olduğu kadar refah devletinin rolündeki olası niteliksel kaymalar hakkında da ilginç sorulara yol açar. Ek olarak, bu uzun-dönemli dizisel çalışmalar, kolektif tüketimin (örneğin eğitim, sağlık hizmetleri ve barınma) yeniden yapılandırılmasında ve devlete tutum değişikliğiyle bir kaldıraç sağlamak ve/veya emek gücünü yeniden düzenleyerek ve kamu sektöründeki teşvikler ve tutumlarda değişiklikler hedeflenerek harcamalardaki kısa ya da orta dönemli dalgalanmaların kasıtlı ya da kaçınılmaz kullanımının göz ar-

dı edilmesi eğilimindedirler. Diğer taktikler arasında, yetersiz fonlama dönemlerinin ardından, yeni çalışma tarzları, stratejik alanlara taze kan pompalanması, yeni performans hedefleri, kıyaslama noktaları vesaire ile uyumlu olması koşuluyla piyasaya seçici ek paraların sürülmesi yer alabilir. Benzer şekilde, ekstra fonlar ad hoc tehditlere, genelleştirilmiş rekâbete ya da kamu fonlamasının özel fonların mobilizasyonuna uydurulması yönündeki özgül gereksinimlere bağlı olabilir. Ek olarak, kamu sektöründe istihdam ve ücretler üzerinde uzun dönemli bir kısıtlama, az ya da çok direnişle karşılaşmasına rağmen, gelirleri başka yerlerde kullanabilmek amacıyla – her ne kadar motivasyon, moral ve daha sonraki tarihlerde işe eleman alma pahasına olsa da – empoze edilebilir. Benzer şekilde, seçimlere ilişkin daha hassas carî harcamaların geçerli düzeyinin desteklenmesi amacıyla sermaye harcamalarında kesintiler yapılabilir – bunun etkileri, sadece gelir transferleri ya da daha genel carî harcamalara odaklanan çalışmalarda görülmeyecektir. Sonuçta kolektif tüketim kalitesinde meydana gelen bozulma, [kolektif tüketimin] sağlanmasının sorumluluğunun kamu-özel ortaklıklarına ya da özel girişimlere transferinin zorunlu kılınması ve/veya meşrulaştırılması için yeterince önemli olabilir. Bu en çok neoliberal durumlarda apaçıktır. Bu strateji tüm durumlarda, tikel sahalarda azaltılan sermaye harcamaları nedeniyle diğer harcamalara kaynak yaratmak amacıyla fonların devlet tarafından serbest bırakılmasını; vergi kesintilerini ve/veya diğer devlet harcamalarını finanse etmek için kullanılabilecek özelleştirme işlemlerinden gelir elde etmesini; şimdiye kadarki kamu hizmetlerinin tedariki ve işleyişinde ve/veya bu sektörlerdeki ücretler ve çalışma koşullarında daha fazla esneklik sağlamasını; küçük ve orta ölçekli işletmeler kadar daha büyük hizmet firmalarına fırsatlar yaratmasını ve/veya hizmetlerin uluslararasılaştırılmasını teşvik etmesini; toplumsal yeniden-üretime toplulukların ve vatandaşların katılımını teşvik etmesini mümkün kılar. Son olarak, carî harcama konusuna dönerek, hedeflemenin, gelir-testinin ve paranın vergi gibi yollarla geri alınmasının carî harcamaların artması, azalması ya da aynı kalması üzerinde önemli bağımsız etkileri olabilir.

Bunların tümü, sayısal çeşitliliğe ve toplam harcama seviyelerine gösterilen ilginin, dikkatleri kapitalist devlet tipinin daha geniş biçimde yeniden eklemlenmesi ve yeniden ölçeklendirilmesi ve değişen yönetişim biçimleri bağlamında toplumsal politikanın ve toplumsal refahın niceliksel biçimlerinde ve işlevlerinde çok daha önemli olabilecek sapmalardan başka yönlere çekebileceğini göstermektedir. Burada refah rejimine karşı benimsenen dört katlı yaklaşımının işlevlerinden biri de, kesinlikle niceliğe ilişkin konuların tahlilini kolaylaştırmaktır.

İkinci bir problem bu konudaki literatürün çoğunun Atlantik Fordizminin dolaşımlarındaki (eğer dışında değilse) refah devletlerinin aynı zamanda var olduğunu, yani, aynı şecereye, ritmlere, döngülere ve benzerlerine sahip olduğunu ve böylece bir takvim yılının veya bir on-yılın tüm refah devletleri ve her bir refah devletinde aynı olduğunu varsaymasıdır. Bu birbiriyle ilgili olan dört problemin ihmalinde tezahür eder. İlk olarak, toplumsal ve demografik gelişmelerin ve yeni ihtiyaçlar ve risklerin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak 'refah devletlerinin modası daima geçmiştir'. Bu, özellikle refah devletlerine payanda oluşturan entegrasyon tarzlarının bizzat kendilerinin tehdit altında kaldığı tarihsel dönemlerde' önemlidir (Daly 1998: 130; krş. Pierson 2001a refah rejimlerini yeni risklerin, problemlerin ve meydan okumaların ışığında 'yeniden ayarlama' ihtiyacı üzerine). İkinci olarak, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel gelişmeler, özellikle de ülkeler-arası biçimde ele alındıklarında, sıklıkla 'evre dışıdır'. Böylece, bazı KURD'leri savaş-içi dönemde oluşmaya başlayıp 1950'lerde ve 1960'larda pekiştirilirken bazıları da 1950'lerde ve 1960'larda ilk kez ortaya çıktı ve Atlantik Fordizm-i/-indeki krizinin/krizin başlangıcından önce olgunlaşamadılar. Özellikle Güney Avrupa'nın periferisindeki Fordist ekonomiler (İspanya, Portekiz, Yunanistan) savaş sonrası ekonomik yayılmalarına daha geç başlayan, bir KURD'yi kendi diktatörlüklerinin yıkılmasından sonra geliştirmeye başlayan, dolayısıyla 1980'lerde ve 1990'larda AB ortalamasından daha yüksek ekonomik büyüme oranları yakalayan (her ne kadar da-

ha yüksek işsizlik oranlarıyla birlikte olsa da) ve hâlâ refah devletinin pekiştirilmesinde ve aynı zamanda da giriştikleri neoliberal politika düzenlemeleriyle kuzeyli komşularına yetişmek üzeredirler. Benzer şekilde, yeni endüstrileşen ve ilk-dalgada yer alan Doğu Asya ekonomileri, özellikle ekonomik oynaklık ve temel işgücü nezdinde artan güvensizliğe de tepki olarak, daha Ricardocu ve/veya ailevî çalıştırmacı rejimlerinin yerini alacak bir refah devleti inşa etmenin getirdiği problemlerle karşı karşıyadırlar. Üçüncü olarak, daha küçük bir zaman ölçeğinde ve hem sınıfsal ve hem de diğer toplumsal mücadelelerin merceğinden bakıldığında, refah rejimleri, birbirleriyle ilişkili olarak 'konjonktür dışına çıkmış' olabilirler ve böyle bir durum herhangi bir karşılaştırmayı daha da güçleştirebilirler. Çünkü, Kalecki'nin (1943) tahmin ettiği ve sonraki analistlerin gözlemlediği gibi, savaş-sonrası ekonomik yayılma, politik konjonktür dalgalanmalarını içermekteydi. Bu nedenle, işverenler ve devlet, Keynesçi başlangıcı içeren tam istihdamın örgütlü emeğin pazarlık gücünü artırmasının peşinden, işverenler ve devlet ücret baskısının azaltılması amacıyla ekonomik durgunluğu kışkırtırdı; fakat hükümet, genel seçimler yaklaştıkça, ekonomik iyileşme bahanesiyle oy toplamak için reflasyon politikası uyguladı. Benzer şekilde, Piven ve Cloward'ın (1971, 1993) gösterdiği gibi, devlet yöneticileri ve müttefiklerinin, sırasıyla toplumsal protestoların bastırılmasını ve çalışma teşvikinin yeniden-canlandırılması girişimleri, aynı zamanda refah rejimlerinde bir konjonktür dalgalanması da yaratmaktadır. Ve dördüncüsü, ekonomik ve toplumsal reformların zamanlamasındaki ve sıralamasındaki farklılıklara bağlı olarak, zamanın 'eklem yerinden çıkmış olması' mümkündür. Böylece, refah rejimlerinin ve gömülü oldukları daha geniş ulusal ve çokuluslu ekonomik ve politik sistemlerin yapısal eşleşmesinin ve eşevriminin, özgül düzensizlik ve yer değiştirme kalıplarıyla belirlenecekleri anlaşılır.

Üçüncü bir problem kaynağı, refah rejimlerindeki değişikliklerle ilgili çalışmalarda görülen Esping-Andersen'in tipolojilerinin (ya da türevlerini) fetişize edilmesinden kaynaklanan anlaşılabilir eğilimdir.

Dolayısıyla çoğu son dönem araştırma, refah rejimlerinin bu kalıbı içindeki yakınsama ve ıraksama konularıyla ilgilenmiştir. İlginç bir şekilde, sosyal-demokrasi normatif bir ideal olarak sürdürülse bile, artık değişikliklerin değerlendirileceği ampirik referans noktası işlevini genellikle liberal rejim yerine getirmektedir. Bu da, üç (dört ya da beş) rejimdeki diğer değişiklik tiplerinin ve daha da önemlisi Atlantik Fordizminin altın çağında var olan bu rejimlerin (liberal model de dahil olmak üzere) onlardan uzaklaşan alternatif politik yol tercihlerinin ihmaline yol açabilir. Esping-Andersen'in, devletin toplumsal yeniden-üretimdeki rolünün sadece bir kısmında yakalayan (bkz. Bölüm 2) ve böylece dikkatleri hâlihazırdaki toplumsal yeniden-üretimden başka yönlere çeken modeli, özellikle problemlere yol açmaktadır.

Dördüncü olarak, bazı çalışmalar, refah rejimlerindeki değişikliklerin muhtemel nedeni olarak belirledikleri küreselleşmenin öneminin eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesiyle çok fazla meşguldürler. Bu kayda değer ilgi, diğer nedenlerle yapılan değişiklikler bir mazeret olarak 'küreselleşmenin' söylemsel rolünü yansıtarak artan uluslararası rekâbetin vergilerde ve hattâ bireysel ve toplumsal ücretlerde olduğu kadar ekonomik ve toplumsal politikaların diğer veçhelerinde de kesintileri gerektirdiği iddiasıyla sonuçlanmaktadır. Bu ilginin, aynı zamanda seçmenlerin, kamuoyunun ve diğer önemli toplumsal güçlerin genel olarak vergilere ve kamu harcamalarına karşı – tikel seçmen grupları ve baskı grupları daha fazla harcama talep etse bile – oldukları meselesiyle, yani politikacılar tarafından mazeret olarak kullanılabilecek yaygın iddia ile de bağlantısı vardır (krş. Kitschelt 1994,1997;Taylor-Gooby 1997, 2001a). Ve aynı zamanda, özelleştirme, metalaştırma ve kamu sektöründeki piyasa vekilliklerini ve bunun yanı sıra vergi yükünün azaltılmasını ve yeniden-bölüşümünü teşvik eden küresel neoliberal projenin daha genel etkisine karşılık gelir. Dolayısıyla bu, küreselleşmenin toplumsal politikaya etkisi konusundaki araştırmayı anlaşılır kılarken, bir yandan da neden genellikle teorik olarak yeterince önem verilmediğini ve neden sonuç ilişkileri so-

rularına boğulup kaldığını açıklar. Bu araştırma, özellikle küreselleşmenin çok-ölçekli, çok-merkezli ve çok-zamanlı doğasına dikkat çekmekte (bkz. Bölüm 3) başarısızdır; farklı ölçeklerdeki devletlerin (özellikle belirli ulusal devletler) küreselleşmeyi aktif olarak desteklediği boyutu dikkate almakta başarısızdır ve küreselleşmeye ilişkin olarak 'kendilerine karşı girdikleri günahlardan çok daha büyük günahlar işlenmiş' devletlerin bile, küreselleşmeye ve küreselleşmeyle ilgili söylemlere tepki verirken daha hâlâ politik seçimlere sahip olduklarını teslim etmekte başarısızdır. Bu araştırma, küreselleşmenin aynı zamanda, kendi koşullarında bile, sermaye ilişkisine içkin çelişkilerinin ve ikilemlerinin hâlihazırda ifade edildiği birçok vektörden sadece birisi olduğu gerçeğini de göz ardı etme eğilimindedir. Bu anlamda da, ulusal devlet üzerindeki baskıların kaynağının temelde küresel mi yoksa yerel mi olduğu tartışması, sermaye birikiminin değişen dinamiği noktasını ıskalamaktadır (bkz. örneğin, Iversen 2001; Pierson 2001b; ve Swank 2001, 2002).

Ek olarak, küreselleşme etkisi genellikle finansal sermayenin hipermobilliği, üretici sermayenin sınır ötesi yeniden konumlandırılması olasılıkları, bir üretim maliyeti olarak bireysel ve toplumsal ücretin rolü ve tüm diğer etkenler arasında değiştirilebilir bir üretim etkeni olarak emek-gücü üzerine tek yanlı bir odaklanmayı içermektedir. Bu bakımdan etkisi kesinlikle önemlidir. Ancak bu, devletlerin devlet bütçesi ve harcamalarını yeniden düzenleme yeteneğini, üretici faaliyetlerin ekonomi-dışı ve yer bağımlı koşulların önemini, bir talep kaynağı olarak bireysel ve toplumsal ücretin rolünü ve ekonomi-dışı yetiştirme gerektiren yaratıcı ve bilgili artı-değer kaynağı olarak emek-gücünün önemi dikkate alınmadan doğru dürüst anlaşılamaz. Kısaca çoğu çalışma, küreselleşmenin, çok-merkezli, çok-ölçekli, çok-zamanlı, çok-biçimli ve hiç şüphesiz çok-nedenli bir süreç olarak ortaya çıkan çeşitli baskılarının farklı emek süreçlerinde, üretim dallarında, bölgelerde, tüm sermaye dolaşımının kısımlarında, birikim rejimlerinde, düzenleme tarzlarında ve benzerlerinde farklı biçimlerde ifade ettiği boyutu ihmal etmektedir. Aşağıda küreselleşme mantık-

(sızlı)ğının çelişkili sonuçları üzerinde durarak (bkz. Jessop 1999c) refah devletinin yeniden yapılandırılması ve yeniden ölçeklendirilmesinin tutum değişikliğindeki önemini açıklayacağım. Aynı zamanda, bu konularla önemli ve metodolojik olarak yenilikçi biçimlerde ilgilenmeye başlayan daha yeni dönem çalışmalara da değineceğim.

Beşinci olarak, genel olarak toplumsal politika, ekonomik politikadan ziyadesiyle yalıtılarak ele alınmaktadır. İyi ya da kötü, ama bu bağlantının kurulması, refah devletinin kapitalizmdeki işlevleri üzerine erken dönem Marksist çalışmaların temel bir ilgi alanı arasındaydı (örneğin, Gough 1979; O'Connor 1973; Offe 1984; ve bu üç yazarın eleştirisi için, Klein 1993). Bu, KURD'nin gelişiminin ve söz konusu bağlantının daha başlangıcında meydana gelen projelerin haklı çıkarıldığı söylemlerde de açıkça tematize edilmektedir. Esping-Andersen de, refah devletinin metasızlaştırmadaki rolünü, *kurgusal* bir meta olarak emek-gücünün çelişkili doğası nedeniyle böylesi bir müdahalenin sermaye birikimi mantığını nasıl olup da zayıflatabildiği kadar güçlendirebileceğini de açıklamaksızın vurguladığı derecede bu konuyla tek yanlı olarak ilgilenmektedir. Bu, pekâlâ Esping-Andersen'in sermaye-teorik tahlil pahasına sınıf-teorik yaklaşıma yaptığı vurguyla bağlantılandırılabilir. Aynı zamanda da, refah haklarının, çocuk bakım yardımının, bekâr anne ve baba yardımlarıyla benzeri önlemlerin, esasen kadınların emek-gücünün yeniden metalaştırılmasına ve emek gücüyle daha fazla bütünleştirilmesine hizmet ettiği alanlarla, dışarıda ücretli, ama evde ücretsiz emek sarf eden kadınlar üzerinde ikili yükün doğuracağı çelişkili sonuçların refah devleti tarafından ihmal edilmesi arasında paralellik kurulabilir.

Giderek çoğalan ve bu konuların yeniden incelendiği çalışmalar arasında toplumsal ve ekonomik politikanın birbirleri için ifade ettiği karşılıklı sonuçları ihmal etmeyen üç önemli istisna vardır: Huber ve Stephens'ın (2001) istatistikî açıdan sofistike, ama kurumsal açıdan zengin çalışması, Hall ve Soskice'de (2001) ve de Ebbinghaus ve Manow'da (2001a) sunulan kolektif projeler. Ebbinghaus ve Manow, şunun önemli olduğuna dikkat çekmektedir:

> sosyal güvenlik sistemleri, toplu görüşme pratikleri ve istihdam rejimleri ile sağlanan sosyal korumayı göz önünde bulundurmak. Özellikle günümüzdeki krizlerinin kaynakları ve üzerinde durdukları ekonomik temel yeniden gözden geçirilinceye kadar modern refah devletleri hakkındaki bilgimiz sınırlı kalacaktır. Dahası, refah devleti politikalarının ama hedefi olarak yeniden-bölüşüme yapılan odaklanma nedeniyle toplumsal korumanın üretici işlevine genellikle üstünkörü bakılmıştır. Bu yüzden, modern kapitalizmin daha iyi anlaşılması için, refah devletinin istihdam, beceri kazanımı, ücret ayarlaması ve yatırım üzerindeki önemli etkisini dikkate almamız gerektiğine de inanıyoruz. (Ebbinghaus ve Manow 2001b: 2)

En azından, son dönemlerde refah reformunun bu ve diğer yönleri üzerine yapılmış olan en iyi çalışma bile ekonomik ve toplumsal politika arasındaki dört katlı bağlantıları, kapitalist devletin yeniden ölçeklendirilmesini ve değişen yönetişim biçimlerinin göz önüne alınmasında başarısız olmaktadır. Okumakta olduğunuz bu çalışmanın ana hedefi, söz konusu bağlantılar meselesini (hepsini tamamen çözmüş olduğumuzu iddia etmeden) ortaya koymaktır. Öyleyse bu bölüm, analitik kavrayışları ve ampirik ayrıntıları nedeniyle son dönemlerin en iyi çalışmasından bir asalak gibi faydalanabilecek olması bir yana faydalanmalıyken, ana hedefi söz konusu çalışmayı tekrarlamak ya da eleştirmek değil, orada belirlenen değişiklikleri bir bağlam üzerine oturtmaktır. Dolayısıyla, ekonomik ve politik güçler dengesindeki yapısal zorunluluklara ve değişikliklere ve post-Fordizme geçişe bağlı olan ekonomik ve toplumsal refah devletinin önceliklerindeki niceliksel kaymalara daha fazla ağırlık vereceğim. Kendi SÇPR kavramım içinde yakalamaya çalıştığım, işte bu niceliksel kaymalar setidir.

3. Atlantik Fordizminde Refah Devletinin Özgünlüğü

Refah rejimleri, refahı karmaşık bir mekanizmalar karması aracılığıyla yayarlar. Bunlar, meslekî faydaların, devletin doğrudan finansal yeniden-dağıtımının, fiskal önlemlerin, devlet-fonlu ve/veya devletin sağladığı kolektif tüketimin, hane halkı yeniden-bölüşümünün, geniş

aileler içinde nesiller-içi ve nesillerarası dayanışmanın ve yardımlaşma faaliyetlerinin değişen karmalarını içermektedir. Emek-gücünün toplumsal yeniden-üretiminin yanı sıra, devlet gelirlerini tikel sermayelerin ya da genel sermayenin çıkarlarına yönlendiren ve/veya geliri, vergi harcamaları (vergi indirimi) yoluyla aynı yerlere [sermaye,–*çn.*] bırakan karmaşık bir mekanizmalar karmasını (fiskal refah, doğrudan devlet sübvansiyonları, altyapı sağlanması, asimetrik kamu-özel ortaklıkları ve benzerleri) içeren 'sermaye için refah'ı içeren bir rejim söz konusudur. Bu türden refah rejimleri, özel, kamusal ve 'üçüncü' sektörler karmasına göre, sınıfsal, cinsiyete dayalı, etnik ve uzamsal koşullardaki bölüşüme ilişkin oldukça farklı sonuçları vardır. İşte bizzat bu seçicilik, refah karmaları mücadelesini refah devletlerinin yeniden yapılandırılması tartışmalarının anahtar konusu haline getirirler. Bu bağlamda, toplumsal ortaklık, paydaşlık, gayrı resmî şebekelerin ve yönetişimin rolü vs. bazı yeni ilginç mücadele alanları sağlar.

Refahın üç ana dağıtım biçimi vardır: (1) işsizlik, hastalık, hamilelik ve emeklilik gibi belirli olumsallık durumlarında finansal haklara yönlenen kolektif örgütlü sosyal sigorta (2) sadece transfer ödemelerini değil, fiskal refah yardımını ve devlet sübvansiyonlu meslekî refah yardımını ve konut gibi mülklerin devlet sübvansiyonu aracılığıyla özel sektör tarafından tesisini ve diğer vergi indirimlerini de kapsayan fiskal-finansal sistem kanalıyla yeniden-bölüşüm; (3) kamu mallarının ve hizmetlerinin kamu finansmanı anlamdaki kolektif tüketim. Refahın bu farklı, fakat birbiriyle bağlantılı dağıtım biçimlerinin, sınıfsal, cinsiyete dayalı, 'ırksal', etnik ve bölgesel (yeniden) bölüşümünde ve KURD'nin/ndeki krizi-nin/-in kendini gösterdiği özgül biçimlerinde çelişen sonuçları vardır. Refah mekanizmaları karmasını şekillendiren politika ise, sadece ekonomik etkenlere değil, devletin doğasına ve sivil toplumla eklemlenmesine bağlı olarak eşit düzeyde karmaşıktır. Bununla birlikte, bu karmaşıklıklara bakılmaksızın, sermayenin kendini değerli kılmasının ve kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretim koşullarının güvenceye alınmasındaki rollerinin ele alınması yararlıdır.

Kolektif tüketim kavramı, KURD'un 1950'lerde ve 1960'larda[1] Atlantik Fordizm hâkimiyetindeki ekonomik mekânda derece derece pekiştirildiği süreçte ortaya çıktı. Hem genel hem de tikel önemi vardı. Bir yandan, çanak tuttuğu sermaye dolaşımının işleyişinin kolaylaştırılmasında ve bütünleştirilmesinde devlet harcamalarının artan önemini öne çıkaran bu kavram (bu şekilde nihai hane halkı tüketimi fikrinin kısıtlamalarını da ortaya çıkararak) ve öte yandan da, Atlantik Fordizmindeki (bu) harcamanın tikel biçimlerini ve işlevlerini belirledi. Kolektif tüketim kavramı, bu son bağlamda, Atlantik Fordizminde üretimin toplumsallaşmasıyla birlikte gelişen temel bir tüketim toplumsallaşması biçimini gösterdi. Dolayısıyla, nasıl ki liberal piyasalar ve oligopolistik rekâbet, yerlerini ikili ya da üçlü müzakerelere dayalı olarak karma ekonomiye ve yön gösterici planlamaya bıraktıysa, liberal piyasa güçleri ve özel hane halkı da (ya da, en iyi haliyle, özel, girişim seviyesinde paternalizm ve sivil hayırseverlik), devletin yeniden-üretimin ve tüketimin toplumsallaşmasına giderek daha fazla karıştığı bir süreçte, emek-gücünün yeniden-üretiminde daha küçük rollerin icrasında yer aldı. Ulusal ve/veya yerel devletin müdahalesi, bir kitleye, ücret kazanan bir topluma dönüşen şeydeki yaşam-süreci üzerindeki riskleri toplumsallaştıran kapsamlı, evrensel ya da neredeyse-evrensel yeniden-bölüşüm önlemlerine yapılan vurguyla arttı. Bu, konut, eğitim, sağlık ve daha sonra bireysel sosyal hizmetler gibi sahalarda kolektif olarak finanse edilen ve sağlanan tüketimin tedarikiyle birleştirildi.

Tüketimin kolektif doğası, çağdaş kapitalizm içinde maddî olduğu kadar söylemsel olarak da oluşturulmuş olan üç bölüşüm unsurunun özgül eklemlenmesinde köklenmiştir: (1) 'kamu-özel'; (2) 'piyasa' ve 'devlet'; ve (3) 'ulusal' mekan ve dışsal çevresi. Tüketimi 'kolektif' yapan şey, o devletin topraksal sınırlarıyla geniş oranda örtüşen söylemsel olarak anlamlandırılmış ve maddî olarak kurumlaştırılmış bir ekonomik mekandaki bir ulus devletin ayırt edici biçiminin oluş-

[1] Bununla birlikte, pratik çok daha eskidir; bkz. örneğin, de Swaan 1988.Kersbergen 1994 ve Daly 1994.

turduğu (tüketimin) kamusal örgütlenmesiydi. Bununla birlikte, son dönemlerde şunları da gördük: (1) kamu ve özel arasında bir üçüncü sektörün yeniden keşfi ve aktif desteklenmesi; (2) piyasa başarısızlığı kadar devleti de tazmin etme kapasitesi olduğu iddia edilen alternatif bir yönetişim tarzı olarak şebekelerin ve kendi kendine örgütlenmenin giderek artan bir şekilde tanınması; (3) ekonomik ve toplumsal mekanların karmaşık yersiz yurtsuzlaştırılması ve yeniden yerli yurtlulaşma süreçleri ve küreselleşme-bölgeselleşme diyalektiği. Bu kolektif tüketimin KURD biçiminde devam ettirilmesini zorlaştırmıştır – dolayısıyla devlet faaliyetlerinin mümkün olduğu kadar çok özelleştirilmesini içeren neoliberal baskıların giderek arttığı bir duruma dönüşmüştür.

Atlantik Fordizmine önemli oranda uyum gösteren KURD, zaten daha 1980'lerin başlarında 'sınırlarına kadar büyümüştür' (Flora 1986-7). Bir sosyal güvenlikten ya da bir sosyal güvenlik devletinden *(Sozialstaat)* daha kapsamlı olan refah rejimlerine geçişin savaş-arası dönemde başlamış olmasına rağmen, refah devletlerinin olgunluğa erişmesi, savaş sonrası ekonomik yayılma yıllarına tekabül eder (bkz. Bölüm 2). Şüphesiz, yukarıda belirtildiği gibi, geç gelişen bazı refah devletlerinde hâlâ büyüyecek yer vardır. Fakat KURD'nin kapsamlı, temel emek piyasasına ve/veya ulusal vatandaşlığa geçmiş, şimdiki ve gelecek katılıma dayalı (dolayısıyla göçmen ya da ulusal olmayan emeği marjinalleştirme ve her halükarda onlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapma eğiliminde) olduğu genellikle doğrudur. Benzer şekilde KURD, genellikle, günlük, yaşamboyu ve nesillerarası toplumsal üretimin çoğu sahasını kapsamış, sigortalılar için yüksek gelir tazminatı oranlarıyla evrensel ya da neredeyse-evrensel provizyonlar sunmuş, gelir transfer programındaki vatandaşları için evrensel bir eğitim sistemi ve temel sağlık hizmetlerinin daha az ya da daha çok genişletilmiş toplumsallaşmasını sağlamıştır. Dahası, liberal devlet çağıyla karşılaştırıldığında genellikle yüksel vergilendirme seviyeleri ile ayakta tutulmuştur.

Bununla birlikte, kapitalist bir toplumdaki (bu) refah devleti tipi-

nin, özellikle de ekonomik ve toplumsal yeniden-bölüşüm aracı olarak daha da yayılmasının önünde ekonomik ve politik kısıtlamalar dururken, aynı zamanda refah kısıtlamalarının önünde de üç önemli engel vardır. Başta, bireysel ve toplamda kurgusal bir meta olarak emekgücünün ekonomi-dışı yeniden-üretiminin bir biçimi, sermaye birikimi için hayatîdir (bkz. Bölüm 1). Dahası, kapitalist devlet tipinin ilk yargıda dağıtılması ile doğrudan ilgili olsun ya da olmasın, en azından son çare olarak emek-gücünün toplumsal yeniden-üreticisine hizmet etmesi beklenir.[2] Böylece piyasa, devlet ve sivil toplumun ilişkili sorumlulukları ve sınırlarında cereyan edecek muhtemel kaymaların, devlet için hâlâ önemli bir yönlendirici rolü vardır. Bunun ilginç ve güncel bir örneği, bilgi-tabanlı birikim stratejilerinin desteklenmesinde ulus devletlerarasında yurtdışından kalifiye işçiler alma rekâbetinde görülebilir – tıpkı bir zamanlar, Fordist yayılma yıllarında kendi vatandaşları için ekonomik ya da sosyal açıdan kabul edilemez olduğu halde, fiziksel olarak çok yıpratıcı, pis, kötü, baskıcı çalışma koşulları, düşük ücretli ve uygunsuz çalışma saatlerini içeren işlerde istihdam edilmek üzere yurtdışından vasıfsız işçi aradıkları gibi. İkinci olarak, refah harcamalarındaki kısıntının önünde, politik mirası, program ataleti ve devletin genel mimarisinin etkileri nedeniyle önemli kurumsal sınırlamalar durmaktadır. Bu sınırlamalar, daha geniş ekonomilerde refah devletlerinin ve piyasa ekonomilerinin yapısal eşleşmelerinden ve karşılıklı maddî bağımlılıklarından doğan hızlı ve şiddetli refah kesintilerinin taşıdığı yıkıcı potansiyelin sonuçlarıyla güçlendirilir. Çünkü refah devletinin gelişimi, kâr fırsatlarındaki farklılaştırılmış etkinin yansıtıldığı özgül bir ekonomik örgütlenme yapısını üretir. Neoliberal söylem, vergilendirme ve devlet borçlanmasının verimsiz doğasından başka, ne kadar finanse edilmiş olursa olsun kamu harcamalarında zararlı olduğu iddia edilen 'dışlama' etkisini vurgular. Fakat sürekli ve ısrarlı kamu harcamaları, radikal kesintilerin yapılması

[2] Bu beklenti ekonomik ve politiktir. Devletin piyasa başarısızlığını bilişsel ve normatif olarak tazmin etmesi beklenir; ve emek gücünün kendisinin hem devletin içinde hem de devletten belirli bir mesafede özgül bir varlığı vardır.

ve etkilenen firmalarla, sektörlerin nihai üretimlerini kabul edilebilir bir zaman ufkunda yenileyememeleri, yeniden yapılandıramamaları ya da tutum belirleyememeleri halinde daha az ya da daha çok şiddette bozulacak olan arz *ve talepteki yapısal değişikliklere de (örneğin,* sermaye projeleri, sarf malzemeleri ve hizmetlerle ilgili özgül kamu sektörü refah harcaması kalıplarına bağlantılı sosyal-endüstriyel kompleksler) neden olur.

Üçüncü olarak, temsiliyet politikasında (özellikle seçmen dinamikleri ve toplumsal hareketlerin seferberliği), devlet aygıtının iç örgütlenmesinde (kazanılmış resmî daireye ya da bakanlığa ait çıkarlar, refah dağıtımının çok katmanlı doğası, refah mesleklerinin varlığı, devlet çalışanlarının hakları vs.) ve müdahale politikasında (yasal olarak yerleşmiş vatandaşlık hakları, toplumsal ortaklık dinamikleri, 'politika-alıcıların' tortulaşmış iktidarı vs.) köklenmiş politik refah kesintisi kısıtlamaları da söz konusudur. Bu kaçınılmaz olarak değişen bir konjonktürün herhangi bir tikel ânındaki güçler dengesinde tezahür ederek, kurumsal atalete ve hâkim statünün sürdürülmesini yeğleyen kazanılmış çıkarlar karşısında harekete geçirilecek yeni politik ittifaklara ilişkin yapısal kısıtlamaların dönüştürülmesinde orta-vadeli stratejilere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Kısaca, kurgusal bir meta olarak emek-gücü karakteriyle ilgili daha genel çelişkilerle etkileşen refah rejimlerinde ve üretimdeki refah kesintisinde stratejik bir seçicilik vardır:

> Refah devleti, hâkim statüyü destekleyen geniş toplumsal koalisyonlar, merkezî ve hattâ sağ-kanat partilerin haklarda önemli kesintilere gitmelerini, hattâ bunu savunmalarını engeller. Dolayısıyla, ekonomik güçlüklerin çoğu ülkede gündemin yayılma değil, ama daha ziyade kesinti anlamına geldiği ölçüde, geçmişte olduğundan daha dar partizan farklılıklar *beklenebilir. Farklılıkların daralması hem sağdaki hem soldaki* kısıtlamaların sonucudur. (Huber ve Stephens 2001:167)

Dolayısıyla, refah dağıtımının yeniden planlanması ve sosyal refah yüklerinin yeniden dağıtımı için alan olmasına rağmen, bu üç etkenler dizisi (diğer etkenler arasından) başka yerlerdeki değişiklikleri telâfî

etmeden kamu hizmetlerinde toptan kesintilerin yapılabileceği ekonomik ve politik kapsamı sınırlandırır. Çünkü, ister özel ya da kamusal, isterse de üçüncü sektörlerde gerçekleştirilsin, toplumsal yeniden-*üretim zorunlu bir maliyeti içerir. Dahası, bu tür bir yeniden-üretimi* şu ya da bu şekilde güvence altına almanın maliyetinin yanı sıra niteliğe de dikkat edilmelidir. Burada, ABD'de özelleştirilmiş sağlık hizmetlerinin durumu, kötü şöhretli demesek de özellikle kayda değerdir; çünkü hiç de eşit olmayan ve var olmayan sigorta kapsamı sağlayan bu sistem, genellikle Avrupa'daki kamu *sağlık* sistemlerinden daha pahalıdır. Bununla birlikte, birikim rejimlerindeki düzenleme tarzlarıyla ilişkili kurumsallaştırılmış uzlaşmalardaki değişikliklere tepki olarak, tikel rejimlerin hâkim düzeylerinde veya bu düzeyler çevresindeki refah harcamalarının yeniden işlevsellik kazanabileceği çok daha fazla alan vardır.

4. Çalıştırmacı Devlete Doğru

KURD'nin her üç alanında da değişiklikler olmuştur: Sigorta, fiskal-finansal yeniden-bölüşüm ve kolektif tüketim. Şüphesiz genel bir durum olmaktan uzak olsa bile toplumsal politikanın bu üç alanın bütünü boyunca, giderek ekonomik politikaya bağımlı kılındığına tanıklık ediyoruz. Bu Bölümde, tutum değişikliği, yeniden yapılandırma ve refahın yeniden tasarlanmasıyla ilişkili olan üç boyut tanımlanmaktadır. Öncelikle, toplumsal politikada ve toplumsal politikanın daha büyük önem atfedilen ekonomik politika ile eklemlenmesinde niteliğe ilişkin değişiklikler söz konusudur. İkinci olarak, bir (uluslararası) üretim maliyeti olarak ve/veya vergi direnişi karşısında bir seçim yükümlülüğü olarak düşünülen ve toplumsal ücretin aşağıya doğru artan baskısı söz konusudur – ki maliyetleri kısmada ya da en azından maliyetleri olduğu gibi tutmada, toplumsal transferlerin daha üretken hale getirilmesi için yeniden tasarlanmasında ve alınan önlemlerde tezahür eder. Ve üçüncü olarak kolektif tüketim biçimlerinde ve işlevlerinde değişiklikler yapılmaktadır. Bu değişiklikleri, işsiz işçileri ko-

nu edinen politikalarla, emeklilik aylığının uzun dönemli maliyetlerinin azaltılması ve finans hizmetleri sektörünün desteklenmesi amacıyla emeklilik politikasının yeniden düzenlenmesi ve de eğitim sisteminin, küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonominin varolduğu iddia edilen ihtiyaçlarıyla aynı çizgiye getirilmesi çabası çerçevesinde yeniden yapılandırılmasıyla örneklendirdim. Bu seçim, işsizliğin ekonomik ve politik önemine, emekliliğin en gelişmiş kapitalist devletlerin (sağlığın tipik biçimde en büyük ikinci bütçe kalemi olduğu) sivil bütçelerindeki en büyük kalemi oluşturması gerçeğine ve eğitimin ekonomik gelişmedeki ve ulusun inşasındaki anahtar rolüne bağlıdır. Toplumsal politikanın diğer alanlarında, özellikle sağlıkla, daha kapsamlı bir refah devletinin yeniden yapılandırılmasının daha uzun bir çalışmada ele alınması daha câzip olabilirdi, ancak, seçilenler ana akımların belirlenmesinde yeterince önemlidir.

Toplumsal politikanın ekonomik politikaya giderek artan bağımlılığı

Bölüm 3'te tanımlandığı şekliyle küreselleşmenin (ve çoğu son dönemlere ait küreselleşme ve toplumsal politika çalışmasında benimsenenden çok daha geniş anlamıyla) KURD'yi etkileyen iki anahtar özelliği vardır. İlk önce, ekonomik olarak yayılmış ve sosyolojik olarak zenginleştirilmiş rekâbet gücü kavramıyla – neoliberal küreselleşme projeleri bazen bu tam kamuoyu onayını sağlamakta başarısız olsa bile – bağlantılandırılır. Ve, ikinci olarak, en azından bazı sermayeler, özellikle de şeffaf finansal ürünler sunan finansal sermaye için sınırların ötesine geçme fırsatları geliştirir. Bu, ulusal ekonomilerde giderek artan kentlerarası ve bölgelerarası rekâbetle birleşince, sermayenin çıkış fırsatlarını genişletir ve güçlendirir. Bu özellikler, rekabet gücüne etkisiyle ilişkili olarak, bilhassa sosyal politikadaki önceliklerin belirleyici niteliklerini değiştirme eğilimi gösterirler. Bununla birlikte, Bölüm 3'te vurgulandığı gibi, varolan farklı rekâbet gücü anlayışları ve öncelikler farklı şekillerde yeniden ayarlanabilir. Örneğin, Ricardocu bir rekâbet gücü anlayışı, giderek daha açık hale gelen eko-

nomilerde sosyal harcamaları kesme ihtiyacına işaret edebilir. Çünkü bu anlayış, böyle bir harcamanın üretim maliyeti olduğunu, ekonomik performanstan ziyade popülist taleplerle ve toplum mühendisliği ile ilgili olduğunu, piyasadaki bireysel ekonomik failler tarafından daha iyi harcanabilecek gelirlerden verimsiz bir kesinti olduğunu ve üretici sektörde bir katılık kaynağı olduğunu söylemektedir. Tabii rekâbet gücü açıklamaları bizi daha başka yönlere sürükleyebilir. Dolayısıyla sistemik ya da yapısal rekâbet gücüne yönelmiş bir açıklama, üretim etkenlerinin mutlak ya da göreli maliyetine daha az vurgu yaparken, ekonomik çıktıya göreli katkılarına ise daha fazla ağırlık verecektir; rekâbet gücünün ekonomik boyutuna daha az, ekonomi-dışı boyutuna daha çok; sosyal harcamanın mevcut vergi maliyetlerine daha az, üretime uzun vadede katkısına daha çok; sosyal harcamanın mevcut verimsiz doğasına daha az, işçileri (ve ters etkilenen diğer toplumsal güçleri) uluslararası ticaretteki risklere ve bozulmalara karşı tazmin eden rolüne daha çok vurgu yapacaktır. Sosyal harcamanın bu yönlerine odaklanmak, muhtemelen tutum değişikliği ve yeniden tasarlanmaya karşılık olarak daha az mutlak refah kesintisi taleplerine yol açacaktır. Diğerlerine ilaveten bu durum, sosyal harcamalar bireysel vatandaşlar ve bakımakla yükümlü oldukları kimseler için destek sağlamanın yanı sıra firmaları, kentleri ya da bölgeleri ve ulusal ekonomileri de etkilediğinden, soysal refahın açık ekonomilerdeki düzenlemelerin maliyetini toplumsallaştırmakta anahtar bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte, her iki durumda da, ister Ricardocu ister yapısal rekâbet gücüne göre ele alınsın, giderek büyüyen uluslararasılaştırma, toplumsal politikanın ekonomik rekâbet gücünün sözde taleplerine bağımlılığıyla ilişkilendirilir. Bu herhangi niceliksel bir değişiklikten bağımsız olan önemli bir niteliksel kaymadır ve refah devletinin doğasında ve toplumsal yeniden-üretimde kayda değer bir değişikliği temsil eder.

Toplumsal ve ekonomik politika arasındaki ilişkinin sonuçtaki yeniden düzenlenmesi üç ana aşamadan geçmiştir. 1970'lerde Atlantik Fordizm-inin/-ndeki ilk kriz-inde/kriz-de refah devleti faaliyeti ve

harcaması artırıldı. Artışlar kısmen, KURD'de inşa edilmiş otomatik istikrar kazandırıcıların bir yansıması olarak, artan işsizlik düşük vergi gelirleri kadar artan refah harcamalarını da tetikledi; ve bu duruma, kısmen de, Fordist ekonomik yayılmanın koşullarını tekrar eski haline getirme umudu sebep oldu. Bu, stagflasyonun üstesinden gelmekte başarısız olmuş gibi göründüğünde, refah devleti haklı biçimde bilançonun pasif sütununda emek piyasasındaki katılıkların kaynağı ve üretim maliyetine ek olarak betimlendi. Bu, refah devletinde emek piyasası esnekliğinin artırılması ve maliyetlerin azaltılması yolundaki değişiklik taleplerine yol açtı. Sonuçlar, 1980'lerden sonra işsizlik yardımı ve sosyal yardım meselesindeki hak edebilirlik kriterlerinin sertleştirilmesinde ve yardımlardan yararlanma haklarının azaltılması ve/veya zamanla sınırlanması çabalarında tezahür etmektedir. İkinci dönem, 1990'larda daha açıkça görülebilen üçüncü bir aşamanın başlangıcıyla örtüşmektedir. Bu, aktif emek piyasası politikalarına ve işsizlik yardımlarının artırılmış koordinasyonuna ve 'işin para getirdiğini' gösteren 'çalışma sırasındaki yardımlara' daha fazla vurgu yapmayı gerektirir.[3]

İkinci ve üçüncü aşamalar tipik-ideal KURD'den farklılık gösterir, özellikle de işsizliğe daha pasif yaklaşımındaki liberal biçimiyle. Çünkü, makroekonomik politika tam istihdamı hedeflerken, istihdam edilmemiş işçiler tekrar iş bulana kadar pasif destek aldılar (krş. Mishra 1985). Bu destek iki ana biçim aldı. Yeterli emek piyasası deneyimi olanlar için sosyal sigortaya dayalı işsizlik ve ilgili yardımlar

[3] Pasif ve aktif arasındaki ayrım pratikte genellikle bulanıklaşmıştır: işsizliğe ilişkin yardımların idaresi daima yardımı alanın bunu hak edip etmediğinin, iş arayıp aramadığı ve yapmak istediği işin tipi hakkında mantıklı olup olmadığı da dahil olmak üzere, denetlenmesini gerektirmektedir. Bu faaliyet, çabucak, bireylerin iş arayışlarına yardımcı olmak ya da onların daha geniş bir iş yelpazesini düşünebilmelerini mümkün kılmak ve böylece de bireylerin işlerini güvenceye almayı hedefleyen başka programların düşünülebilmesine imkân tanımak için tasarlanmış programlarla birbirine geçer ... [Böylece] zorlamaya vurgunun sistemin ezici önemde bir özelliği olduğunda aktif emek piyasasının çalıştırmacılıkla harmanlandığını söyleyebiliriz (Robinson 2000:87).

ödendi; bunun aksine, böylesi yardımları almaya hak kazanamamış olanlar sosyal yardım aldı. Zıt biçimde, SÇPR emek piyasasındaki tam istihdam edilebilirlik koşullarının yaratılmasına dair önlemlerin ve işsizlerin bir kısmının ya da hepsinin tekrar çalışmaya başlamasına yardımcı olmak amacıyla aktif hazırlıkların bir bileşimi kanalıyla emek piyasasına daha aktif bir yaklaşımı benimser. Böylece, toplumsal yeniden-üretimde son dönemlere ait değişikliklerin ana özelliği, krize dayanıksız refah devletinin ya da *refahçı* rejimdeki ulusal çerçevesinin yerini alacak olan yeni rejimlerin, retoriklerin ve *çalıştırmacı* düzenleme rutinlerinin ortaya çıkmasıdır (bkz. Peck 2001). Bu yeni yaklaşımın temel özelliklerinden birisi, refahtan çalışmaya doğru giden yoldaki (ya da geçişi) pürüzlerin kaldırılmasının amaçlandığı geçici emek piyasalarının gelişimi, aktif toplumsal politikalar ve istihdam politikası biçimleri aracılığıyla da çalışmanın teşvik edilmesi ve/veya zorlanmasındaki rolüdür. Bu yaklaşım, OECD'nin (iş konulu çalışmasında, OECD 1994) ve AB'nin (örneğin, *Büyüme, Rekâbet Gücü, İstihdam* konulu *Beyaz Kitap* [White Paper] 1993 ya da *Avrupa'da Sosyal Güvence* konulu 1995 AB Raporu ve bunların yanı sıra bir dizi ekonomik zirve raporu) ulusal devletler aracılığıyla bölgesel ve yerele kadar inen tüm düzeylerdeki politik formülasyonlarda ve uygulamalarda savunulmuştur (bu pasif emek piyasası politikasından aktif emek piyasası politikasına kaymanın genel araştırmaları için, bkz. Kalish ve d. 1998; Peck 2001; Schmid 1996).

Etkinleştirme yaklaşımı, Atlantik Fordizminin ekonomik mekânında az çok evrenseldir, fakat farklı biçimler alabilir. İlk olarak, liberal refah rejimlerinde vurgu, ücret esnekliği, sigorta-temelli işsizlik yardımlarında indirimler ve test edilmiş sosyal yardım gelirleri ve asgarî ücretin indirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması üzerine odaklanmaktadır. Yukarıdaki değişiklikler Kuzey ve antipodal [Avustralya, Yeni Zelanda –*ç.n.*] liberal rejimler tarafından, kısmen devlet yapıları ve kısmen de refah hakkı kazanımlarının çok sağlam olmaması nedeniyle, çok ciddî müzakerelere ihtiyaç kalmadan daha iyi empoze edebilmiştir. Ancak bu, yukarıda belirtilen nedenlerden orta-vadeden

uzun-vadeye en uygun ekonomik çözüm olmayabilir; ve seçimler açısından da yıkıcı olabilir çünkü piyasa başarısızlığı tekrar baş gösterirse politik olarak sorumlu neoliberal hükümetleri açığa vurmaktadır (Taylor-Gooby 2001b: 10-11). İkinci olarak, talep yönetimi ve aktif emek piyasası politikalarına geçmişteki bağlılıklarını yoğunlaştırma eğilimindeki sosyal-demokrat refah rejimleri, ancak görece yüksek düzeylerde tutukları kamusal refah harcamaları politikalarına yeni bir çalıştırmacı tonlama vermekten de geri durmamışlardır. (bkz. s.156,158). Üçüncü bir kalıp, muhafazakâr-korporatist ya da Hıristiyan-demokratik rejimlerde görülür. Bunlar, sosyal refahı finanse etmek için genel vergilendirmeden ziyade yoğun biçimde maaş vergilendirmelerine dayanır ve iyi örgütlenmiş toplumsal ortakları, refah rejiminde mülkiyet hakları olduğuna inanma eğilimindedir. O halde bu rejimler, bir 'makas etkisinden' kaynaklanan 'kıtasal bir ikilem'le karşı karşıyadır (Scharpf 1997). Bu makasın bir ucunda, büyük ortanda artan işsizlik ve (genellikle erken) emeklilik seviyelerine bağlı olarak büyüyen atalet oranları; diğer ucunda da sağlamlaştırılmış sigorta-temelli ve korporatist-dolayımlı hak ve salahiyet kazanımlarına dayalı kamu harcamalarının artışı bulunmaktadır. Bu, işçilerin enflasyon ve vergilendirmeden sonra ellerine geçen net gelirlerini sürdürebilmeleri için ücret talebinde bulunmalarına imkân vermeksizin toplumsal ücretin firmalar nezdindeki maliyetinin azaltılarak genel vergilendirmeye transfer edilebilmesi amacıyla farklı meslekî tabakalar ve hükümet arasında müzakereler yapılmasını tetiklemiştir (bkz. Taylor-Gooby 2001b).

Etkinleştirme politikalarının KURD sisteminin zaten önemli bir parçası olduğu yerlerde bile (örn. İskandinav ekonomileri), çalışma yükümlülükleri 1990'larda daha açık, daha katı ve zorunlu hale geldi. Söz konusu olan, işsizlerin bir programa katılıp katılmayacağı meselesi değil, daha ziyade kendi istekleriyle ya da istemeden hangi programa katılacakları meselesidir. Katılımı reddetmek daha da zorlaşmış ve yetkililer programlara katılmayanlara yaptırım uygulama yetkisi kazanmışlardır. Ek olarak, söylem, özellikle de genç işsizlerle ilgili olarak hak kazanımlarından yükümlülüklere kaymıştır. Aslında bu, iş-

sizlik ve dolayısıyla sosyal dışlanmanın hedeflenmesi ve sosyal yardım maliyetlerinin kısılabilmesini hedefleyen bir amaç olarak sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılması süreçleri, sosyal-demokrat(ik) gelenekten uzaklaşan genel bir harekete kadar varır (Johansson 2001:70-4).

Hâlihazırdaki amaçlarımız için etkinleştirme politikalarının dört anahtar özelliği vardır: (1) emek piyasalarının esnekliğini geliştirmeyi hedeflerler; (2) işçilerin istihdam edilebilirliğini geliştirmeye ve nihayet onları, yaşamboyu işlerin artık garanti olmadığı ve beklenemeyeceği post-Fordist bir dünyada girişimci öznelere dönüştürmeye çalışmaktadırlar; (3) standart ulusal politikalardan ve önlemlerden ziyade, yerel ihtiyaçları karşılayacak sonuçlar üreteceği inancıyla ve yerel hissedarları, yetenekleri ve kaynakları harekete geçirebilecek deneysel bir tavırla politika tasarılara girişmek ve yönetmek için yerel faillere çok daha fazla dayanmaktadırlar; (4) bilgi-tabanlı ekonomiye, yeniden beceri kazandırma ve yaşamboyu öğrenime giderek daha fazla yönelmektedirler. Dolayısıyla işsizlik yardımları, işsizi tekrar istihdama kazandırmaya yardımcı olmak için tasarlanmış iş, eğitim ya da diğer programlara bağlantılandırılmaktadır. Etkinleştirme politikası, sadece istihdam sigortası ve sosyal güvenliğe değil, öğretim ve eğitime de uzanmaktadır.[4] İşçileri etkinleştirmek için benimsenen yöntemler, daha az ya da daha çok zorlayıcı ya da yetkilendirici olabilir (Peck 2001); hedefler de – kayıtlı işsizler, bekâr anne-babalar ve engelliler dahil olmak üzere – rejimler boyunca ve zaman içinde değişebilir (Robinson 1998: 87); ve programların maliyeti ve süresi, hızlı ve çabuktan, yeniden eğitime dayalı oldukça masraflı ve uzatılmış programlara kadar uzanabilir. Bu, genişletilmiş yeniden eğitim yoluyla zorlayıcı neoliberal iş-arama-odaklı çalışmaya-refah taktikleri

[4] Bu kayma İngiltere'de ilgili bakanlıkların yeniden adlandırılması ve birleştirilmesiyle kendini gösterdi: savaş sonrası dönemde Çalışma Bakanlığı, Ticaret Kurulu ve Eğitim Bakanlığı olarak başlayan kurumlar eninde sonunda birbirlerine kaynadılar ve İstihdam ve Eğitim Bakanlığı olarak (ve daha sonra da Eğitim ve Beceriler Bakanlığı olarak) yeniden adlandırıldılar.

ile hâlâ daha kapsamlı olan Hollanda'nın 'esnekgüvence' [*flexicurity*] yaklaşımı ve Danimarka'nın iş rotasyonları ve iş izin programları arasındaki çelişkide açıkça görülmektedir (Hemerijck ve Manow 2001; J0rgensen 2002; Torfing 1999; Wilthagen 1998). Bazı durumlarda, çalışan hane halkının, özellikle de çocuklu olanların elde ettikleri net gelir yoksulluk sınırının üzerine çıkabilsin ve fiskal yoksulluk tuzağı küçültülebilsin diye bu kişilere sağlanan devlet sübvansiyonları, ucuz ve çabuk yaklaşımıyla birleştirilir. Yoksullara yeni bir kılıf altında sunulan fiskal yeniden-dağıtımı da içeren bu yaklaşım, aynı zamanda düşük ücret ödeyen işverenlerin sübvanse edilmesi eğilimindedir (bkz. Robinson 2000). En azından, etkinleştirme programlarının genel etkisi, açık ya da örtülü, sosyal haklardan arındırılmadır – açık olanda doğrudan kesintilerle, örtülü olanda ise yardımlar standart yaşam-iş döngülerine bağlandığında çalışma kalıplarında kaymalar yoluyla (Rhodes ve Meny 1998:11).

Daha genel olarak, etkinleştirme politikaları *esnek-sömürü*den [flexploitation] *esnek-güvenceye* [flexicurity] uzanan bir sürekliliğe yerleştirilebilir. Esnek-sömürü, 'esnekliğin işçi aleyhtarı özelliklerine' atıfta bulunur (Gray 1998: 3), özellikle de işsiz(in) üzerindeki iş bulma zorlamasının ve iştekiler için artan güvensizliğin bileşimine. Özellikle neoliberal çalıştırmacı önlemlerle ilişkilendirilen esnek-sömürü, sosyal dışlanmanın artırılması eğilimindedir (Cook ve d. 2001; Glyn ve Wood 2001; Haughton ve d. 2000; Hyde ve d. 1999; Jones ve Gray 2001; Peck ve Theodore 2000). Zıt biçimde, güvenceli-esneklik'in orijinali flexycurity İngilizce bir sözcük olmasına karşın 1995 yılında Hollanda'da, emek piyasalarının daha esnek hale getirilmesini ve aynı zamanda da iştekiler ve işsizler için daha büyük sosyal güvence ve istihdam güvencesi sağlanmasını ve tüm emek piyasası katılımcıları için toplumsal katılımın geliştirilmesini hedefleyen bir dizi yeni politikaya atıfta bulunmak amacıyla uyduruldu (bkz. Wilthagen 1998: 21). Hollandalı *flexi-curity* (esneklik-güvence), temel işgücü için olduğu kadar geçici, tipik olmayan ya da esnek işçiler için de iş güvenliği (işyerinde güvenliği değil) sağlamayı ve bunu, kendisine karşılık gelecek kadar esnek bir sosyal güvenlik sistemi ve etkinleş-

tirme politikalarıyla desteklemeyi hedeflemektedir. Özellikle de, işsizlerin çalışmaya giden yolunun pürüzsüzleştirilmesi amacıyla kabul edilebilir geçişsel emek piyasalarının kurulmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla, 'işçilerin yetkilendirilmesine, örgütsel işbirliğine (şebekelerde ve özel-kamu ortaklıklarında), dinamik etkinliğe, etkin istihdam teşvikine yöneltmeye ve sürdürülebilir istihdama ("sonu olmayan işlerden" ziyade) bağlıdır (Wilthagen 1998:1). Daha genel olarak *flexicurity*, neo-korporatist pazarlıkla ve bir dizi ölçekteki toplumsal paktlarla ilişkilendirilme eğilimindedir (Avrupa'da 'flexicurity'-tipi aktif emek piyasası düzenlemeleri için bkz. Schmid 1996).

Toplumsal ücret üzerinde aşağı doğru baskı

1970'lerin sonlarında oluşmaya başlayan krize rağmen yüksek seyrini 1980'lere kadar sürdüren devlet bütçeleri, 1990'larda da yükselmeye devam etti (Garrett 1998, 2001; Garrett ve Mitchell 2001; Huber ve Stephens 2001). Ekonomik büyümeyi engellendiği gerekçesiyle devlet harcamalarında kesinti yapılması talepleri 1970'lerin ortalarında zaten geniş oranda dikkat çekmeye başlamıştı ve 1981'de ise kesinti talep edenler korosuna OECD de katılmıştı (OECD 1981). Bu, refah harcamaları tarafından temsil edilen toplumsal ücretin bireysel ücret gibi bir üretim maliyeti olduğu ve vergilendirmenin de, çabalar, tasarruflar ve yatırım için daimi bir engel olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Bu da, Wilding tarafından 'çoğu geleneksel refah harcaması ekonominin üretici tarafında verimsiz bir yük olduğu ve dolayısıyla gözden geçirilerek azaltılması gerektiği görüşü' olarak tanımlanan bir kamu refah yükü modeli ile ilişkilidir (1997: 417). Buna, vergilerin medenî bir topluma kabulün bedeli olduğu şeklindeki bir alternatif görüşle karşı çıkılabilir (Hutton 2002). Bununla birlikte, bu tür taleplere rağmen, kriz daha düşük harcamaya değil, daha fazla harcamaya neden oldu. Nitekim, 1980'ler, tüm refah rejimlerinin kamu harcamalarında, KURD'nin doruk noktasına ulaştığı ve kriz belirtileri göstermeye başladığı dönem olan 1970'ler boyunca rastlanandan çok daha belirgin yıllık ortalama artış görmüştür (Huber ve Stephens

2001:207). Bu sürekli artış, OECD'nin 1980'lerin başlarında oldukça mantıklı bir şekilde bu akımın geçiş dönemi yönetiminin geçici maliyetini mi gösterdiğini, yoksa devletin refah bütçesinin daima bu seviyelerde mi kalacağını sormasına yol açtı. OECD yetkilileri, o zamanlar '1960'larda ve 1970'lerde güvence ve hizmetlerdeki kazançları sürdürmenin ve onları ekonomik büyüme oranı ile aynı çizgide – ama daha hızlı değil – geliştirmenin mümkün olması gerektiğini' iddia edecek kadar iyimserdiler (OECD 1985). Bununla birlikte, OECD giderek daha umutsuz oldu ve IMF ile birlikte toplumsal politikanın üç hedef etrafında yeniden tasarlanmasını önerdi: (1) hükümet mallarının ve hizmetlerinin tesliminde ve program etkinliğinde artırılmış etkinlik; (2) harcama önceliklerinin ve program hedeflerinin gözden geçirilmesi; (3) bazı kamusal sorumlulukların özel sektöre devri (Oxley ve Martin 1991). Ve çok daha yenisi, harcama taahhütleri üzerindeki aşağı doğru süren baskı taleplerini ve bu çizgiyi (örneğin, emeklilik alanında, bkz. aşağıda) sürdürürken, refah devleti kalıntısı içindeki bir beşeri sermaye yaklaşımı ihtiyacına daha fazla vurgu yapmaya başladı (OECD 1994, 1999).

Kamu harcaması sonuçlarındaki bu eğilimler en iyi şekilde devlet gelirleriyle bağlantılı olarak yorumlanır. Dolayısıyla, 1970'lerdeki harcama, gelirlerden daha hızlı artarken, 1980'lerde gelirlerin harcamalardan daha hızlı artması, yükselmeye devam eden harcamalara rağmen açıkların azaltılma çabasını göstermektedir. Bu kalıp 1990'larda, hükümetlerin gelirleri artırmaya ve harcamaları dizginlemeye çalıştığı dönemde de devam etti (Huber ve Stephens 2001: 207). Aynı zamanda, daha yüksek harcamalı refah devletlerinin, 'beklenen' harcama eğim çizgisine, kendi rejim tiplerine göre planlanandan az harcayan devletlerden daha fazla yaklaştıklarına dair kanıtlar da vardır (Alber ve Standing 2000). Harcamaları azaltma mücadelesinin bir başka göstergesi de 1970'lerden 1990'lara hükümet harcamaları üzerindeki partizanca denetimin ve birikmiş partizanca vazifenin azalan önemidir, ki bu da manevra alanının dışsal kısıtlamalarla daraltıldığını göstermektedir (Huber ve d. 1999:190-2).

Dahası, ormandan ziyade tek bir ağaca bakarsak '[her] yerde yar-

dım kesintisi ve tasarruf programlarının gündemde olduğunu; ve de farklılıkların bu politikaların hedeflerine ulaşma derecesine ve şiddetine bağlı olduğunu' görürüz (Taylor-Gooby 1996: 214).

Ya da Bonoli ve diğerlerinin Avrupa refah rejimleriyle ilgili olarak iddia ettiği gibi:

> Artık son dönemlerde getirilen toplumsal yasama yığınının devletin refah rolünün indirgenmesine yönelik olduğuna dair genel bir mutabakat vardır. Aksi yöndeki politikaların oyundaki rolü ikincildir... Bu kısıtlayıcı toplumsal yasama kütlesi birbirini örten birçok tip içermektedir. Bazı yeni politikalar, nakit yardım seviyesini azaltmış, hak kazanımlarını kısıtlamış ve yardımların ödeneceği süreleri düşürmüştür. Diğer yasalar ise, sağlık, öğretim ve sosyal hizmet kullanıcıları tarafından yapılan ödemeleri artırmıştır. Diğer bazı yasalar da bazı nakit yardımların tedarikini ya da yönetimini işverenin ya da diğer kurumların sorumluluğu haline getirmiş ya da hizmet yönetimine piyasa ilkeleri getirmiştir. Son olarak yasama, sosyal hizmetlerin bazı Bölümlerini ya da bir bütün olarak çoğu kamu hizmetini özelleştirmiştir (Bonoli ve d. 2000:1).

Bu aşağı doğru baskının ifade edildiği birçok yol vardır. İşsizlik yardımlarındaki kesintilerin ve etkinleştirme politikaları ve 'çalışmak kazandırır' stratejileri ile eklemlendirilmelerinin rolüne zaten değinmiştim. Marjinal işçiler, işsizler ve bekâr anneler ve bekâr babalar için gelir-testinin genel olarak yayılması da söz konusudur – bu tepki, liberal rejimlerde özellikle yaygındır. Risk ve belirsizliği, devlet garantilerinden ziyade şahsî provizyon ve sivil toplum üzerine giderek artan bir vurgu yoluyla bireylere transfer etme çabaları da mevcuttur (örn. Emeklilik fonu performansında ve yıllık emeklilik maaşı oranlarında çeşitlilikler yoluyla). Genel sonuç, toplumsal olarak kabul edilebilir tüketim seviyelerini sürdürmeye yeterli bir gelir için piyasaya artan bağımlılıktır ya da, bir diğer deyişle, emek-gücünün giderek artan idarî yeniden-metalaştırılmasıdır (Bonoli ve d. 2000; Offe 1984; Pierson 2001a). Ve, nitekim, neoliberal politikaların parçalanmış ve dualistik emek piyasalarını güçlendirdiği yerlerde, sonuçtaki esnek-sömürü de artan yoksullaşmaya ve toplumsal dışlanmaya götürecektir.

Daha genel olarak, sigorta, kısmen özelleştirilmiş ya da üçüncü sektöre yerleştirilmiştir. Bu yaklaşım, bazen, 'popüler kapitalizmin' mülk-sahipliği demokrasisinin ve mülk-sahipliğinden daha geniş bir payın teşvikiyle bağlantılandırılır; fakat başka yerlerde, daha geniş bir topluluk katılımına, hissedar topluma ve STK'ları içeren kamu-özel ortaklıklarına bağlantılandırılır. Eski korporatist refah devletlerinde ve sendikaların sigortada anahtar bir rol oynadığı üçlü sosyal-demokrat rejimlerde bunun emsalleri vardır. Fiskal-finansal yeniden-bölüşüm, daha seçici olma ve maliyetleri sınırlamanın bir aracı olarak hedeflenme eğilimindedir. Ve, rekâbet gücüne uygun Schumpeterci politikalar bağlamındaki fiskal-finansal yeniden-bölüşüm, eşitsizliklerin hafifletilmesinden ziyade teşvik edilmesiyle (de) bağlantılandırılır. Bu, 'sermaye için refahın' aynı zamanda 'emek için refah' sözleşmeleri olarak ve bunun yanı sıra refahın daha genel yeniden yapılandırılması ve tasarrufu olarak yayılmasında tezahür eder. Aynı zamanda inişli çıkışlı bölgesel gelişimi tazmin etmekten ziyade teşvik etme yönündeki Schumpeterci neoliberal eğilimle de bağlantılandırılır.

Emekli aylıkları

Bu bakımdan, emekli aylıklarının gelişimini dikkate alınması yararlı bir durum çalışmasıdır. Önemli bir kamu harcaması alanı olan ve 1990'larda hükümetlerin sosyal bütçelerindeki en masraflı tek kalemi teşkil eden emeklilik aylıkları, özellikle de nüfus hızla yaşlandığı dikkate alındığında (75 yaş ve üzerindeki yoğun sağlık hizmeti gerektiren nüfus da dâhil olmak üzere)[5] tasarrufun önemli hedefi haline gelmiştir. Nitekim mevcut durum, daha 1980'lerde OECD tarafından refah devletlerinin bir temel problemi olarak belirlenmiştir; ve Dünya Bankası da son zamanlarda emeklilik aylıklarının devlet bütçesi üzerinde-

[5] Bununla birlikte bundan refah devletlerinin yaşlılar için olduğu sonucu çıkmaz. Transferlerin nesilsel yararlanıcılarında önemli çeşitlilikler vardır (ABD çocukları kayırırken İtalya bir emekliler refah devletinin önde gelen örneğidir); ve diğer yardımlardan da yaşlılardan ziyade (örn. sağlık) daha genç nesiller (örn. konut) orantısız şekilde faydalanabilir.

ki yükünü hafifletmek için özel (sektör) tanımlı katkı paylı emeklilik sistemi konusunda bastırmaktadır. Emeklilik reformu da ilginçtir, çünkü durum, aylıkların görece yüksek olduğu zamanda bile, devlet bütçesinin daha küçük bir Bölümünü teşkil eden işsizlik yardımıyla çelişmektedir. İşsizlik yardımının, işsizin emek piyasasıyla aktif yeniden bütünleşmesi paketinin bir parçası olarak kesildiği yerde, emeklilik aylıkları aşağı doğru daha büyük bir baskıya maruz kalmaktadır.

Tüm endüstriyel ülkeler için tanıdık olan baskılar demografik baskılar, neredeyse tüm devletlerin emeklilik aylıklarıyla ilgili devlet harcamalarını küçültmeye ya da en azından artış oranını azaltmaya ve farklı şekillerde finanse etmeye çalışması gerçeğinde kendini göstermektedir. Dolayısıyla Bonoli ve diğerlerinin dikkat çektiği gibi: '1980'lerde ve hattâ 1990'larda bile, emeklilik politikasındaki değişimin yönü, genel bir yayılmadan kesintiye doğrudur. Sonuçta, "emeklilik reformu" ifadesi, şimdiki durumda, giderek yaşlı emeklilik aylıklarındaki kesintilerle eşanlamlı bir sözcük olarak kullanılır olmuştur '(2000:30). Bu iddia, kesintiye gitmesi en muhtemel rejimlerin, liberal refah rejimleri ve kesintilere karşı en dirençli rejimlerin de sosyaldemokrat rejimler olduğunu gösteren Huber ve Stephens tarafından sağlanan on sekiz OECD ülkesi verileriyle de doğrulanmıştır (2001: 208-9). Ancak bu demografik baskılara karşı en dayanıksız rejimler, emeklilik sistemlerinin doğası ve emeklilerin ücret kazananlara bağımlılıklarının oranındaki daha büyük artış nedeniyle Hıristiyan-demokrat muhafazakâr-korporatist rejimlerdir.

Genelde, tüm hükümetler, değişikliklerin kapsamını ve zaman içindeki etkisini gizlemek için bir 'perdeleme stratejisinin' parçası olarak görülebilecek görüş mesafesi düşük olan reformları tercih etmişlerdir (Pierson 1995: 19-22). Kesintilerin kapsamını gizlemek için kullanılan önlemler arasında:

1. Emeklilik aylıklarının endekslenmesinde ücretlerden ziyade fiyatlara doğru bir kayma. Bu, emeklilik aylıklarının ücretlerle bağlantılandırıldığı ve ücretlerin de üretkenlik ve enflasyon ile bağlantılandırıldığı Atlantik Fordizminin konumuyla çelişmektedir. Emekliliğe hak kazan-

mak için çalışılması gereken yıl sayısının artması ve erken emeklilik teşvikleriyle (de) eşleştiğinde, bireysel emeklilik aylıklarının ortalama (aylık) gelire göre seviyesini düzenli bir biçimde aşağı çekecektir.

2. Kazandıkça öde emeklilik sisteminden (fiilen, genel vergilendirmeden finanse edilen aktif emek gücünden emekliye kolektif nesillararası yeniden-bölüşüm) önceden fonlanmış sistemlere (fiilen, tasarrufları teşvik ederek yaşamdöngüsü boyunca gelirin yeniden-bölüşümü aracı) doğru bir kayma. Bu, hâlihazırda emek piyasası içinde olanların kendi gelecek emeklilik aylıklarına katkıda bulunmak mecburiyetindeyken (ya da teşvik edilirlerken), aynı zamanda da halen emekli olanların aylıklarının finanse edilmesi için genel vergiler ödemek zorunda olmaları nedeniyle geçiş problemlerine yol açmaktadır. Bu yaklaşım hiç de şaşırtmayan bir şekilde, emeklilik reformuna karşı önemli bir direniş başlatmıştır.

3. Uzayan ortalama yaşam süresi, ücret artışı, sermaye gelirleri vs. için yapılan çeşitli aktüeryal ödeneklerle kamu emeklilik aylığı tedariğinde maaş esaslı emeklilik planından aktüeryal yapıların fonlama sistemine ve katkı esaslı emeklilik programına göre hazırlandığı emeklilik planlarına bir kayma. Bu ödeneklerle amaçlanan net etki, emeklilik aylığı faturasının azaltılmasıdır.

4. Kamu-tanımlı (maaş esaslı) emeklilik planlarından özel sektör-tanımlı emeklilik planlarına doğru bir zorlama. Bu sadece risklerin devlet sistemine göre özelleştirilmesiyle kalmayacak, aynı zamanda riskleri de işverenlerden, hükümetlerden ve emeklilik fonlarından alıp, geleceğin emekli adayları arasında yeniden-bölüştürecektir. Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar ve ulus devletler tarafından da büyük bir güçle kabul ettirilmeye çalışılmasına rağmen, özel sistemlerin gerçekte risk çeşitliliğini ve kamu sistemleri profilini karşılayabileceğine dair şüpheler vardır (Froud ve d. 2001; Orszag ve Stiglitz 2001). Aynı zamanda özel emeklilik planlarının (pazarlama maliyetleri, yönetim ücretleri, düzenleme ve uyum maliyetleri, ters seçim etkileri) yüksel maliyetlerine ve emeklilik özelleştirilmesinin, sigortalılar ve vatandaşlar pahasına finansal hizmet sektörüne dolaylı bir devlet sübvansiyonu olarak hizmet ettiğine ilişkin endişeler de vardır.

5. Minimal kamu emekliliğinin gelir-testiyle belirlenmiş yardımla sağlandığı ve/veya meslekî emekliliğin ya da bireysel devredilebilir şahsî emekliliklerin borsa performansına bağlandığı çok-katmanlı sistemlerin desteklenmesi.
6. Emekliliğin, mobil ve daha esnek emek piyasalarına karşılık gelebilecek şekilde daha 'menkul' hale getirmek için alınan önlemler.

Sözünü ettiğimiz, refah rejimleri arasında da farklılıklar vardır. Emeklilik aylıklarını ücret artışlarına endeksleyerek artırmaktan vazgeçen ve tastamam fiyat enflasyonuyla ilişkilendirmeye bel bağlayan liberal rejimler – piyasa-koordineli ve para-sermaye hâkimiyetindeki bir ekonomide finansal hizmetlere yönelik talebin artırılması konusunda ek faydaları içeren –, özel tasarruflara verdikleri güçlü destekleri ve emeklilik aylıkları üzerindeki aşağı doğru istikrarlı baskıyla en fazla ilişkilendirilen rejimlerdir. Sosyal-demokrat rejimlerde ise, emekli aylıklarının daha yüksek olması amacıyla (daha önceleri endüstrisizleşme ile mücadele etmek, işsizliği gizlemek ve genç işsizler için daha geniş işsizlik önlemleri alabilmek ve orta yaşlılar için yeniden beceri kazandırma hedefleri koyabilmek amacıyla kullanılmış olan) erken emekliliği engellemeye ve/veya emekliliği geciktirmek amacıyla güçlü teşvikler sağlamaya yönelik önlemler alınmaktadır. Sosyal-demokrat rejimler de, kamu sektörü istihdam ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak ve emekliliklerin de meslekî emeklilik aylığı aldığı ulusal emekliliği ortadan kaldırmak ya da bunu gelir-testine Tâbi kılmak için harekete geçmişlerdir. İkametle ilgili gereklilikler ve hak edebilirlilikle ilgili diğer önlemler daha da sıkılaştırılmıştır. Muhafazakâr-korporatist sistemlerde, emeklilik hak edişleri konusunda aile-dostu bir kaymanın eşlik ettiği uzatılmış bir değerlendirme dönemine tanıklık ederiz, buna göre artık çocuk bakımı yılları da aktif yıllar olarak sayılmaktadır (Taylor-Gooby, 2001b:7).

5. Kolektif Tüketim ve Rekâbet Devleti

Burada, karma ekonomide devlet tarafından sağlanan kolektif tüketimden, tüketimin toplumsallaşmasına dair daha fazla piyasa- ve/veya üçüncü sektör çözümlerine doğru bir geri çekilme olmuştur. Bu, kolektif tüketimin biçim ve işlevlerindeki beş ana değişiklik setinde kendini göstermektedir. İlk olarak, KURD'ndeki kolektif tüketim kamu hizmetlerinin tedariğini ve kamu finansmanını gerektirmektedir, oysa bu ilişki daha kapsamlı bir 'karma refah ekonomisi' üretmek için sürekli çözülüp yeniden-eklemlenegelmiştir. Bir uçta bazı sektörlerin toptan özelleştirilmesini (özel provizyon kadar özel ödemeler de dahil) görürüz; peşinden de süregelen kamu ödemeleriyle birleşik çeşitli özel ve üçüncü sektör provizyon tipleri gelir; daha az radikali ise hâlâ devlet finanslı kamu provizyonundan geriye kalanlara, piyasadan seçilmiş örneklerin uygulanmasıdır; ve diğer uçta, ılımlı kullanıcı değişiklikleri, gelir-testi, özel sigortacılar ve devlet tarafından ortak ödeme (örn. otomobil kazası kurbanları için tıbbî tedavide) ve benzerlerini görürüz. İkinci olarak, kolektif tüketim, devletin daha genel bir özelleştirmenin (denationalization) parçası olarak yeniden ölçeklendirilir (bkz. Bölüm 5). Devlet hizmetlerinin merkezsizleştirilmesi ve (merkezden taşraya) yetki devri ile, artık yerel ve bölgesel çeşitlemeler ve KURD'nin şaşaalı günleriyle karşılaştırılan deneyler için daha fazla alan vardır. Üçüncü olarak, kamu-özel ortaklıklarına, çok-failli işbirliğine ve üçüncü sektörün katılımına giderek artan güven dolayısıyla kolektif tüketim yönetişiminde bir kayma olmaktadır. Dördüncü olarak üretim süreci ve ücret ilişkisi, hâkim olan post-Fordist normlarla uyum içinde yeniden düzenlenir. Dolayısıyla, daha esnek emek piyasaları, daha esnek çalışma koşulları, daha farklılaştırılmış ürünler ve hizmetler, daha çok performans hedefleri, daha fazla kıyaslama ve benzerlerini gözlemleyebiliriz. Ve beşinci olarak, küreselleşen, bilgitabanlı bir ekonomiye geçişin desteklenmesinde kolektif tüketimi kullanma eğilimi söz konusudur. Bu, etkinlik, en iyi pratiğin desteklenmesi ve benzeri amaçların yanı sıra gösteri için de – İnternet dahil

– BİT'nin kullanımında, değişen kamu ihale ve satın alma politikalarında görülür. Bu şekilde, kolektif tüketim açık biçimde sistemik ve/veya yapısal rekâbet gücünün desteklenmesinde kullanılır.

Şimdi bu değişiklikleri öğretim alanından örneklendireceğim. Öğretimin, Atlantik Fordizmi ve KURD döneminde emek gücünün yeniden-üretiminde anahtar önemdeki bir ekonomik rolü üstlenen öğretim aynı zamanda ulusal vatandaşlığa dayalı kitlesel refah devletinin gelişiminde ve yayılmasında da önemli paralel rolleri üstlenmiştir. Gerçeğe asla tam uymayan stilize edilmiş terimlerle, öğretimden fırsat ve erişim eşitliğini desteklemesi, miras yoluyla geçen sınıf ve statü yapılarını bozacak yetenekli ve âdil bir 'meritokrasi' için temel yaratması, evrensel ve dayanışmacı bir refah devletine uygun, paylaşılan bir ulusal kimlik ve kültür yaratması, kodlaması ve yayması, kitlesel plebisiter demokrasiye olduğu kadar genişleyen bir kamusal alana da katılabilen ve katılmaya istekli bilgili ve eleştiren vatandaşlar yetiştirmesi umuldu. Bu durum kendini, çocukların ve gençlerin zorunlu eğitimde harcadığı dönemlerin uzatılmasında ve kitleler için devlet-destekli ve devlet-fonlu olan daha ileri ve yüksek öğretimin gelişiminde (1960'larda ve 1970'lerde hızlanan) gösterdi. Kitlesel yüksek öğretimin büyümesi, açıkça Fordist bir ekonomiye, KURD'ye ve kitle toplumuna uygun kabul edilen teknik ve profesyonel emek gücünün eğitilmesi göreviyle ilgili olmasına karşın, insanların eğitimlerine tercih ettikleri bir alanda ulaşabilecekleri en yüksek seviyeye kadar devam etme haklarıyla da gerekçelendiriliyordu. Keza, bu dönemde yetişkinlere yönelik öğretim de daha hâlâ beşeri sermayenin güçlü bir şekilde geliştirilmesinden ziyade, daha geniş bir demokratik vatandaşlık ve dayanışmanın teşvik edildiği projeye bağlıydı. Kitlesel öğretimin yaygınlaşması, ekonomik, toplumsal ve bölgesel eşitsizliklerin telafi edilmesini ve böylece (kitlesel öğretimin) toplumsal yeniden-bölüşümde bir rol üstlenmesi hedefleniyordu. Kısaca öğretim, Atlantik Fordizminin temelindeki kurumsallaşmış uzlaşmada anahtar bir rol oynadı. Dahası, öğretimin gerçek gelişiminin ve işleyişinin bu modele tam olarak uymadığı yerlerde ortaya çıkan uyum konusundaki ba-

şarısızlık meselesi, hegemonik KURD'nin ekonomik büyüme, fırsat eşitliği ve ulusal bütünlük değerlerinin temel alındığı şiddetli eleştirilere maruz kaldı.

Atlantik Fordizmi-nde/-inin ekonomik politik ve toplumsal kriz/-i öğretim sisteminde de yansıtılmaktadır. Bir yandan, öğrencilerin, öğretmenlerin ve okulların başarısızlığı, eğitimsel çıktı ile endüstri ve daha geniş alanlı ekonominin değişen ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluk, 'büyük bilimin' başarısızlıkları, öğretimde kamu yatırımlarının geri dönüşündeki yetersizlik ve genelde işsizliğin ve diplomalı işsiz sayısındaki artış hakkında iş ve devlet çevrelerinde giderek artan bir sessizlik vardı.[6] Ve diğer yandan, meslekî değerler sisteminden ziyade daha çok sendikal bir zihniyete doğru kaymaya başlayan fakülte üyelerinden başka, öğrenci hareketleri de, Fordist kitle toplumunun daha genel özelliklerini olduğu kadar korporatif 'eğitim fabrikasını' da protesto etti. Nihayet eğitimdeki kriz, öğretim reformunun öğrenciler açısından daha teknik ve meslekî öğretim, geliştirilmiş beceriler, yaratıcılık, esneklik ve girişimcilik ihtiyacı gibi ekonomik zorunluluklara göre, üniversite yöneticileri, öğretim görevlileri ve araştırmacılar açısından da uluslararası rekâbetin yeni taleplerine ve bilgi-tabanlı ekonomiye daha fazla dikkat gösterilmesi ihtiyacı gibi ekonomik zorunluluklara göre şekillendiren açıklamaların giderek büyüyen hegemonyası yoluyla söylemsel olarak çözüldü. Öğretimin toplumsal refaha ve ulusal vatandaşlık rollerine yaptığı katkılar, bilgi-tabanlı ekonomi adına entelektüel sermayenin (ya da bilgi tabanının) yenilenmesindeki ve beşeri sermaye hamillerinin yaşam-boyu öğrenme toplumuna katılıma hazırlamaktaki örtülü işlevlerine (öğretimin) giderek daha fazla bağlanmaktaydı. Keza, KURD'de öğretimin demokratik işlevi de, istihdam edilebilirliğin artırılması ve nadir becerilerin tedavüle sokulmasında toplumsal dışlanmanın azaltılmasına dönüştürülmüştür. Öğretimin işlevlerinin bu şekilde yeniden kalıba dökülmesindeki unsurlardan ikisi, kamunun eğitim yatırımlarının ekonomik geri dönüşleri-

[6] Paradoksal biçimde, tepkinin bir kısmı genç işsizliğini maskeleme aracı olarak yüksek öğretimin yayılmasını sürdürmekti.

ni ('insan kaynağı gelişimi') ve etkinlik, parasal değer ve kamuya hesap verme sorumluluğu ihtiyacını vurgulamaktadır. İngiltere Eğitim ve İstihdam Bakanlığı'nın (daha sonra Eğitim ve Beceriler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir) sözleriyle, 'öğrenme refahın anahtarıdır' (DfEE 1988).

Green iki akımın tanımlanmasındaki değişiklikleri iyi özetler:

> İlk olarak, 1980'lerde ve 1990'larda tüm batılı hükümetlerin söylemlerinde tekrarlandığı gibi, eğitimin ulusal çıkarla tanımlandığı yerlerde, bu tanımlama giderek vatandaşlık ve ulusal birliğe göre değil, ulusal ekonomi ve ekonomik rekâbet gücüne göre belirlendi. İkinci olarak, bazı daha eski devletler arasında, eğitimin artık eskisi gibi o kadar da açık biçimde ulus-inşasının bir parçası olmadığına dair bir anlayış gelişti... Batılı ülkeler, isteksiz de olsa nüfuslarının giderek büyüyen çeşitliliğini ve kültürel çoğulculuğunu kabul etmeye başladıkça, kendi milliyetlerinin ne anlama geldiğinden ve okullarında ne tür bir vatandaş üretilmesi gerektiğinden emin olamadılar (1997:142,143; krş. Marginson 1999: 27).

Bu dönüşüm, aynı zamanda dönemselleştirilebilir de. Fordizm-in/deki ilk kriz-i/kriz, değişen ekonominin ihtiyaçlarının karşılanmasında eğitimin başarısız olduğu eleştirisini körükleyerek, emek piyasasını yeniden tanımlamıştır. Bu, konjonktür dalgalanmalarının aşırılıklarına kısa vadeli bir tepki olarak emek piyasasına esneklik ve uyum yeteneği aşılamaya ve daha büyük oynaklık kazandırmaya giderek daha fazla yapılan bir vurgu ile ilişkilendirildi (Robin ve Webster 1989). Esneklik ve esnek öğrenme, özellikle yeni BIT'leri ve yeni bağlam-konumlu ve problem-yönelimli yeni öğretim ve öğrenim yöntemlerinin mümkün kıldığı açık ve uzaktan öğrenimin yükselişiyle birlikte, örgütsel değişikliklerle de bağlantılandırıldı. Sonra da, eğitimin beşeri sermayeyi geliştirmesi aracılığıyla küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomiyi desteklemekteki rolüne daha büyük vurgu yapıldı. Bu, zorunlu öğretim sonrası öğretimin, işyerinde eğitimin ve okullarda özgül beceriler kadar devredilebilir becerilerin belgelendirilmesine giderek daha fazla vurgu yapılmasıyla ilişkilendirildi. Eğitim ve yaşam boyu öğrenme, artık tüm gelişmiş kapitalist ekonomilerde toplumsal poli-

tikanın olduğu kadar ekonomik politikanın da ana bileşenlerindendir ve başarılı rekâbetin, bilgi tabanı ve beşeri sermayenin inşasına dayalı olduğuna dair giderek artan bir görüş birliğine düğümlenmektedir.

Bu akımlar, daha ileri ve daha yüksek öğretim yoluyla okullardan işyerinde eğitime ve kariyer bağlantılı yaşam boyu öğrenmeye ve oradan da daha yaşlı insanlar için 'üçüncü çağ [emeklilik safhası] üniversitelerine' kadar, eğitimin tüm seviyelerinde açıkça görülmektedir. Eğitim reformu konusundaki genel söylemler ve önerilerle ilgili ülkeler-arası bir araştırma, aşağıdaki unsurlara dayalı yeni bir ortodoksi belirlemiştir:

> (1) öğrenim, istihdam, üretkenlik ve ticaret arasındaki bağlantıyı sıkılaştırarak ulusal ekonomileri geliştirmek; (2) istihdam-ilişkili beceri ve yeterliliklerde öğrenci çıktılarını zenginleştirmek; (3) müfredat içeriğinde ve değerlendirmesinde daha dolaysız kontrol elde etmek; (4) öğretim yönetiminin maliyetini azaltmak; ve (5) okul karar-mekanizmalarına daha dolaysız katılım ve piyasa tercihlerinin baskısı yoluyla eğitimdeki toplum girdisini artırmak. (Carter ve O'Neill 1995, Ball 1998:122 tarafından özetlenmiş)

Artık okullardan çocukların girişimci özneler olmasını mümkün kılması ve takım çalışması için kişisel becerilerini ve kapasitelerini geliştirmesi beklenmektedir. Fakat aynı zamanda işe geçiş ve geleceğin işverenleri ile daha yakın bağlantılar kurulması için temel oluşturması da beklenmektedir. Bu kendini, öğretim ve işi, daha fazla meslekî eğitim, ortaklıklar, iş tecrübesi, eğitim kredileri ve benzerleri yoluyla bütünleştirme programlarının yayılmasında göstermektedir. Sözde piyasalara, içmaliyet merkezlerine, üretkenliğe, hedeflere, kıyaslamalara, personel takdirine yaptığı vurguyla yeni işletmecilik ve denetleme kültürünün okullara (üniversitelerin yanı sıra) yayılması da bununla bağlantılıdır (Clarke ve Newman 1997; Power 1997).

Teknoloji, korporatif yeniden yapılanma ve oynak piyasaların Fordist yaşam boyu iş fantezisinin sonunu getirmiş olduğuna inanılırken, öğretim, istihdam, üretkenlik ve ticaret arasında sıkılaştırılan bağlantı, anahtar becerilere, yaşam boyu öğrenmeye ve istihdam edilebilirliğe

giderek artan vurguyla birlikte beceri kavramına ilişkin ülkeler-arası bir tutum değişikliğinde kendini göstermektedir (Lauder ve d. 2001). Öğretim, Keynesçi devletin tam istihdama bağlılığının derecesini düşüren ve artık tam istihdam edilebilirlik koşullarını yaratmaya katkılarını vurgulayan çalıştırmacılık projesiyle bütünleşmiştir. Dolayısıyla istihdam edilebilir olma sorumluluğu, kendilerinin ulusal ve küresel piyasalarda iş için rekâbet etmelerini mümkün kılacak bireysel beceriler, yeterlilikler, esneklik, uyum yeteneği ve kişisel özellikler kazanması gereken emek gücünün bireysel üyelerine geçmektedir. Bundan, kendi beşeri sermayelerine yatırım yapan girişimci bireyler olarak ya da becerilerini geliştirmek için devlet ya da toplumsal ortaklardan destek alma hakkına sahip eşit bireyler olarak geniş oranda sorumlu olabilirler. Dolayısıyla, işverenler ve uygulayıcılar, müfredat geliştirilmesine karışmakta, yöneticiler öğretim yönetişimine ve gündem-belirlemeye çekilmekte, akademik ve akademik olmayan dünya arasındaki hareketlilik teşvik edilmekte, yüksek okullar ve üniversiteler, ileri düzeyde meslekî programlar, sürekli meslekî gelişim, yarım-zamanlı, akşam ve uzaktan öğretim yardımcı ve ikinci şans kursları ve benzerleri yoluyla yaşam boyu öğrenim sunmaktadır (Teichler 1999: 85)

Bu ülkeler-arası politika söylemi kümelenmesine rağmen, meselenin ele alınmasında ve uygulanmasında hâlâ belirgin farklılıklar vardır. Örneğin, Lauder ve d. (2001) geleceğin post-endüstriyel hizmet ekonomisinde yattığı inancının hâkim olduğu ekonomilerde, yüksek-becerili elitler ve esnek, düşük-becerili hizmet sektörü için öğretim ve eğitim arasında bir kutuplaşma olduğunu bildirmektedir. Ayrıca esnek, düşük-becerili hizmet sektörünün görece düşük yatırımı ve üretkenliği artırmaktan ziyade uzun çalışma saatleri yoluyla gerçekleştirilen çıktısı vardı. Zıt biçimde devlet, imalatın birikim stratejilerinde hâlâ anahtar rol oynadığı yerlerde, devlet, endüstri ve hizmetleri bağlantılandırmak için öğretim ve eğitim ihtiyacını ve ara seviyedeki becerileri vurguladı. Bu, yüksek üretkenlikli bir ekonomi için becerilerden faydalanmak amacıyla yüksek sermaye yatırımıyla eşleştirildi.

ABD ve İngiltere ilk modele örnek teşkil eder; Almanya ise ikinci modelin örneğini oluşturur.[7]

Dosdoğru daha ileri ve daha yüksek öğretime dönersek, üniversite öğretimini ve araştırmasını, fildişi kuleli entelektüel izolasyonundan faydalı bilginin hayatî eş-üreticileri ve tüketicileri olarak ekonomi, devlet ve toplumla tekrar ve sürekli ilişkiye döndürmeye büyük bir vurgu vardır. Bu, özellikle teknolojide, bilimlerde ve tıpta açıktır ve sosyal bilimlere de girmiştir, öyle ki artık endüstrideki, işyerlerindeki, mesleklerdeki, hükümetlerdeki ve yerel topluluklardaki kullanıcılarla yoğun bağlantılar kurmaları beklenen sadece mezunlar değil, fakülte üyelerinin kendileridir de. Dışarıdan fon sağlamaya, patent almaya, teknoloji transferine, araştırma parklarına, ticarî yan ürünlere, bilim ve teknoloji parklarına, iş geliştirme merkezlerine, danışmanlık hizmetlerine – girişimci üniversiteleri teşvik eden ve fakülte üyelerini entelektüel sermayenin girişimci hamillerine dönüştüren liberal ekonomilerde gerçek 'akademik kapitalizmin' oluşumuna varan ölçülerde – giderek artan bir vurgu vardır (Slaughter ve Leslie 1997). Bu değişiklik, ABD'de (bilgi-tabanlı ekonominin baş amigosu) entelektüel mülkiyet haklarının kapsam ve süresinin daha genele genişletilmesinin yanı sıra üniversitelerin keşiflerinin entelektüel mülkiyetini tutmalarını mümkün kılan federal araştırma fonundaki değişiklikler yoluyla teşvik edilmiştir. Ayrıca üniversiteler, araştırmalarını ticarete dökmeleri için de teşvik edilmişlerdir. Bu, akademik girişimciliği teşvik etmek, korporatif ar-ge'yi sübvanse etmek ve bölgesel ekonomik gelişmeyi kolaylaştırmak niyetiyle yapılmıştır. Benzer kalıplar, diğer üniversite sistemlerinde de bulunabilir.

Sonuçta, üniversite, iş ve devlet arasındaki 'üçlü helezon' üze-

[7] Lauder ve d. Doğu Asya'dan iki model daha ele aldı: Japonya, yüksek oranda yaygın beceriye, beceriye göre ortalama sermaye yatırımına ve yüksek üretkenlik düzeylerine erişmek için yüksek emek yoğunluğuna dayandı; Singapur ve Güney Kore, beceri yayılımına dayalı yüksek-beceri stratejisine ve üretkenliğe yol açmak için yüksek emek yoğunluklu, hızlı, fakat inişli çıkışlı beceri oluşumu bağlamında beceri kullanımına göre sermaye yatırımına dayandı.

rine önde gelen bir araştırmacı olan Etzkowitz'in sözleriyle:

> Neredeyse, ister öğretim ister prestij amaçlı kurulmuş olsun, bir üniversitesi olan her ülke, artık bilgi-tabanlı ekonomik gelişmeyi örgütlemeye çalışmaktadır... Üniversite endüstri ve hükümete daha bağımlı hale geldikçe, endüstri ve hükümet de üniversiteye daha bağımlı hale gelmektedir. 'İkinci akademik devrim' sürecinde, üniversite ve daha geniş toplum arasında, üniversiteler için kamu fonunun ekonomiye daha doğrudan bir katkıya bağlı hale getirildiği yeni bir toplumsal sözleşme yazılmaktadır (Etzkowitz 1994: 149, 151).

Burada, açıkça birbirine zıt, fakat birbirini tamamlayan iki strateji benimsenmektedir. Devlet, bir yandan öğretimin ulusal ekonomik çıkarların gerçekleştirilmesindeki önemini vurgulamaktadır; diğer yandan da öğretim kurumlarına bu çıkarlara nasıl hizmet edecekleri konusunda daha geniş bir özerklik tavizi vermektedir (Marginson 1999). Fakat bu özerklik, bilgi-tabanlı birikim stratejisinin hegemonyası, bu stratejinin hamillerinin öğretimin amaçlarına ilişkin açıklamaları şekillendirmeye giderek artan katılımı ve daha ileri ve yüksek öğretimin ne devletten ne de öğrencilerden sağlanan, ancak malî açıdan üçüncü taraflardan elde edilen gelirlere giderek daha fazla bağımlılığı bağlamında uygulanmaktadır. İlk strateji, "bir 'kamu yararı' olarak devletin öğretim işlevlerinin yeniden onaylanmasını gerektirirken, ikinci strateji, öğretimi piyasa disiplinlerine ve iş yöntem ve değerlerine bağımlı kılarak rekâbetçi özel mal olarak yeniden tanımlamaktadır" (Marginson 1999: 122). Bu stratejiler, birlikte, birikimin öğretim sistemi üzerindeki ekolojik tahakkümünü güçlendirmeye hizmet etmektedir.

Üstelik, yeniden yapılandırmanın farklı yolları söz konusudur. ABD'de üniversiteler uzun süredir ticaret firmaları gibi çalışmaya ve girişimci olmaya teşvik edilmektedir. Bu yöndeki baskılar, her şeye rağmen çoğu üniversitenin patent ve lisans getirisi alabilmek için faaliyetlerini öğretimden araştırmaya yönlendirmesi sonucunda 1980'lerden bu yana güçlenmiştir. Dahası, hâlâ öğretmek zorunda oldukları için, bu onları, öğretimi standartlaştırarak ve ticarîleştirerek, entelektüel emeği sıradanlaştırarak ve esnekleştirerek ve de iletişim araçları üzerinden verilen dersleri ticarîleştirerek maliyetleri kısmaya

ve etkinliği artırmaya yöneltmiştir. Avrupa'da, Avrupa [Sanayiciler] Yuvarlak Masası,* eğitim ve öğretimi 'endüstrinin gelecekteki başarıları için hayatî önemdeki stratejik bir yatırım' olarak gören neoliberal bir gündemi destekleyerek, iş dünyasının müfredat üzerindeki görece zayıf etkisinin güçlendirilmesi ve müfredatın özel-kamu ortaklıklarının geliştirilmesi yoluyla endüstrinin ihtiyaçlarına uydurulması için önlemler önermiştir (Levidow 2001). Bu önlemler, AB'deki öğretimin uluslararası pazar payını artırma umuduyla bizzat AB'nin kendisi tarafından da teşvik edilmiştir (Avrupa Birliği 1999).

6. Sonuç Değerlendirmeleri

Şimdi de refahın yeniden yapılandırmasının politik ekonomisi hakkındaki altı genel ön kanının – ekonomik ve toplumsal politikanın yeniden ölçeklendirilmesini ve yönetişimindeki değişiklikleri ele aldıktan sonra yeniden ziyaret edilmesi gerekecek kanılar – altını çizeceğim. İlk olarak, KURD dönemiyle karşılaştırıldığında toplumsal yeniden-üretimle ilişkili devlet müdahalesi iki temel değişiklik gösterir: (1) küreselleşen, bilgi-tabanlı bir ekonomiye uygun olan esnek, girişimci işçiler yaratmak ve emek piyasalarının esnekliğinin artırılması için de toplumsal politikanın kullanılması ve (2) artık bir iç-talep kaynağından ziyade uluslararası üretim maliyeti olarak görülen toplumsal ücrete aşağı doğru bir baskı uygulamak amacıyla toplumsal politikanın yeniden düzenlenmesi ve yeniden örgütlenmesi. İlk eğilim, özellikle sosyal ücretin, – kendi gelecek kazancını artırmak amacıyla eğitim ve öğretime yatırım yapmanın bireyin akılcı biçimde kendi-çıkarına olduğu – bireysel beşeri sermayeye bir yatırımdan ziyade kolektif emekçiye yapılan yatırımın, yani entelektüel müştereklere ortaklaşa katkıda bulunabilen kalifiye, bilgili ve yaratıcı işçiler havuzuna yatırım olarak görüldüğü günlerde oldukça sistematik biçimde takip edilmiştir. İkinci eğilim, tasarrufun maddî, kurumsal ve politik kısıtlama-

* Avrupa kökenli çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerinin bir araya gelerek oluşturduğu iş dünyası örgütü –*ç.n.*

ları ile sınırlıdır, ve de geniş oranda neoliberal rejim kaymasının gerçekleştiği toplumlarla sınırlanmış olan topyekûn özelleştirmenin yokluğunda, esas vurgu, radikal kesintilerden çok masraflardan kısmaya yapılmıştır.

İkinci olarak, gelişmekte olan refah-çalıştırmacı karmasında ve durumdan duruma verildiği biçimlerde önemli çeşitlemeler vardır. Bu, kısmen, refah rejimlerini etkileyen kurumsal yapılarda ve politik geleneklerdeki gerçek yol-bağımlı farklılıkları ve bunların sonucunda artık karşılarına çıkmış olan meseleleri ortaya koymaktadır. Kısmen, deneme-yanılma deneylerinin sonuçlarını ve/veya devlet yöneticilerinin giderek daha çok-katmanlaşan politik sistemin diğer seviyelerinden ve/veya yurtdışından politika ithal etme hevesini de yansıtmaktadır. Hiç şüphesiz, aynı zamanda, farklı güç dengelerini de ortaya koymaktadır. En azından, farklı birikim rejimlerine bağlantılı geniş politika setlerini tanımlamaya ve verili bir devletle ilgili politika karmasını belirlemeye çalışmak da zahmete değerdir.

Üçüncü olarak, neoliberalizmin 1990'ların başlarında yükselişini ve yaygınlık kazanmasını, neoliberal çalıştırmacılığın uzun vadeli yeniden üretilebilirliğinin kanıtı olarak almak için daha çok erkendir. Çünkü bu yükseliş, vahşi neoliberal zafer naraları attıracak türden (triumphalist) fantezilere biraz inanılırlık sağlamak için üç tip değişikliğin – post-sosyalist toplumlarda neoliberal sistem dönüşümü, İngilizce konuşulan demokrasilerde neoliberal rejim kayması ve 'modernleşen' korporatist ve devletçi rejimlerde neoliberal politika ayarlamaları – birleştirildiği özgül bir konjonktürü yansıtmaktadır (bkz. tablo 4.1). Bu konjonktür, post-sosyalist tecrübenin ve diğer rejimlerdeki politika ayarlamalarının kısa vadeli doğasının yarattığı hayal kırıklığının sonucu olarak zaten sona yaklaşmaktadır. Dahası, neoliberal safhanın bu en önemli noktasında bile retorikte pratikte olduğundan daha büyük yırtılma vardır. Neoliberal politikanın çelişkileri, artık diğer neoliberalizm biçimlerinin koruyucu ve aldatıcı yarı gölgeleri kayboldukça ortaya çıkmaktadır. Bu kendini, neoliberal rejimlerde bile neoliberalizmin bazı unsurlarının terse çevrilmesinde – bu neoliberal

Tablo 4.1 Neoliberalizm biçimleri

Neoliberal politika ayarlamaları	Bir birikim rejiminin ve düzenleme tarzı performansının geliştirilmesinde politikaların modülasyonu
Neoliberal rejim kayması	Birikim ve düzenlemede yeni ekonomik ve politik ilkeler getiren paradigma kayması
Radikal sistem dönüşümü olarak neoliberalizm	Devlet sosyalizminden kapitalist toplumsal formasyona hareket stratejisi olarak neoliberalizm.

hataların yol bağımlı miraslarını ortadan kaldırmasa bile – göstermektedir. Ek olarak, neoliberal çalıştırmacılığın en radikal biçimleri karşısında koordinasyon ve işbirliği halindeki bir muhalefetin yokluğu, neoliberal projenin bütününe gösterilen politik muhalefetin istikrarsızlaştırılmasındaki etkinliğine karşın kesinlikle kapitalist ekonominin genel olarak işlevselliğinin garantisi değildir. Bu, refah devletinin çelişkili işlevlerinin tahliline olan ihtiyaçla bağlantılıdır, çünkü bir uzam-zaman sabitindeki farklı işlevlerin dengelenme ihtiyacı, uzun vadede mümkün olan çeşitlilikleri sınırlamaktadır. Çünkü genel olarak sermayenin ihtiyaçları, korporatif stratejilerin düzenlenmesi yoluyla olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal politikanın çelişkileri ve salınımları yoluyla da kendilerini göstermektedir.

Dördüncü olarak, bir refah/çalıştırmacı rejimi yeniden-üretmenin önkoşulları arasında, verili bir uzam-zamansal sabit içinde, bir toplumsal ilişki olarak sermayenin düzenlenmesine ilişkin ve sermayenin devlet ve daha geniş politik sistemle daimi problematik bağlantılarındaki çelişkileri ve stratejik ikilemleri çözen özgül kurumsal bir sabit söz konusudur. KURD'de düzenlemenin temel ölçeği ulusal olandır, gelişmekte olan SÇPR'de – özellikle de neoliberal kılıfında – ise ölçek görelileştirilmektedir. Nitekim, bu o kadar problemlidir ki, saf neoliberal bir çalıştırmacı rejimin 'istikrarlı' olabilmesi olasılık dı-

şıdır. Burada söz konusu olan en az iki mesele vardır. İlk olarak bu tür bir rejimin, çalıştırmacı önlemlere direnişin çekirdek karar-verme alanlarından tecrit edildiği ve büyük oranda etkisizleşecek kadar parçalanıp dağıtıldığı bir 'ölçeksel seçiciliği' kurumsallaştırma kapasitesi hakkında şüpheler vardır. Bir direnişin yokluğu bile gerçekte başarıyı garantilemez. Çalıştırmacılık, sadece yoksulu çalıştırmaktan fazlasını içerir; esnek emek piyasalarını çalışır hale getirmekle de ilgilidir. Bu ikinci görev, farklı ölçekler boyunca, bir dizi piyasa ve piyasa dışı önlemleri içeren koordineli eylem gerektirir. İkinci olarak, iç-çelişkilerine rağmen neoliberal çalıştırmacılık, diğer çalıştırmacılık yaklaşımlarını tehdit eder. Dolayısıyla, neoliberal projeye en bağlı toplumlardaki yerel direnişin yanı sıra, diğer modellere bağlı devletler de neoliberal proje kaynaklı dibe doğru bir düzenleme yarışından kaçındıklarından bu devletler arasında da neoliberalizme ulusal ve ulusüstü direniş vardır.

Beşinci olarak, çalıştırmacılığa neoliberal yaklaşım, bir toplumsal ilişki olarak sermayeyle ilgili çelişki ve ikilemlerin sadece bir momentine öncelik vermektedir (bkz. Bölüm 1). Ücretlere, temelde bir üretim maliyeti olarak bakarak talep konusunu göz ardı eder. Bu yaklaşım, emek-gücünü temelde diğer [üretim] etkenleri arasında yerine yenisi konulabilir bir üretim etkeni olarak ele alarak, emek-gücünün bir artı-değer ve yaratıcılık kaynağı olarak hayatî rolünü göz ardı eder. Parayı temelde uluslararası para akışları penceresinden değerlendirerek, sermaye akışları üzerindeki denetimin ekonomik yönetimde oynayabileceği sürekli katkıları göz ardı eder. Sermayeyi, öncelikle belirli yerlerde değerli kılacak bir dizi somut, yatırıma dönüşmüş varlıklardan ziyade bir akış mekânındaki mobil yatırım sermayesi temelinde değerlendirir. Bu yaklaşım, tümleşik anlamda ekonominin uzun vadeli özelliklerinin zararına olan kısa vadeli bir ekonomik hesaplama tarzını benimser. KURD'nin ulusal ekonomi ve ulusal devlete dayalı ayırt edici bir ölçek koordinasyonu kalıbı yoluyla bu farklı momentleri dengelemeyi bir süreliğine de olsa başarmasına karşın, neoliberal çalıştırmacı rejimin bu farklı momentleri herhangi bir ölçekte bağdaştırması çok güçtür. Bu, neoliberalizmin KURD ile ilişki-

li kurumsal gömülülüğü ve uzamsal-kurumsal sabitleri yok etme çabalarındaki ve dünya ölçeğinde çalışmakta serbest, çözülü piyasa güçlerinin kendiliğinden yeniden-canlandırıcı güçlerine olan iyimser inancındaki amacına zarar veren doğasının bir diğer örneğidir. Bu yaklaşım, özellikle, KURD'nin anahtar örgütsel ve kurumsal desteklerini tasfiye ederek, [kendi] savunucularının neoliberal bir rejimi istikrara kavuşturmaya hizmet edebilecek potansiyel önleyici ve tamamlayıcı önlemlere erişimlerini engeller. Karmaşık 'muhafaza-çözülme etkileri' diyalektiğinde, neoliberalizm, yeni bir piyasa-dürtülü yaklaşım mantığı içinde muhafaza edilen örgüt ve kurumların işlevlerini dönüştürme fırsatını kaybeder. Dolayısıyla, neoliberal bir rejim kaymasıyla nitelendirilen toplumsal formasyonların çerçevesi dışında, yeniden tasarlanmış toplumsal ortaklık biçimlerine, sermaye birikiminin teşvikiyle ilgili olarak ortaya çıkan yeni kolektif eylem problemlerinin yönetilmesinde devletin süregelen rolüne ve bu rolün politik meşruiyet talepleriyle bağdaştırılmasına ve piyasaların yeni problemleri çözebileceğine inanmaktan ziyade, varolan kurumların bu yeni problemlerle ilgilenmeleri için yeniden ölçümlenmelerine daha büyük bir ilgi gösterilmesine çok daha fazla vurgu yapılması pek de şaşırtıcı değildir.

Altıncı ve son olarak, neoliberaller, yeni bir uzamsal-kurumsal sabit arayışında, kendilerini farklı ekonomik, toplumsal ve politik eylem ölçeklerini koordine edecekleri ve diğer seviyelerde izlenen değişikliklere tepki olarak zorunlu ve aleyhte yönleri kavrayıcı önlemler geliştirecekleri bir Arşimed noktasından yoksun bırakma riskini üstlenmektedirler. Bu, Fordizm-sonrası kapitalizmin çelişkilerini ve ikilemlerini, zaman ve mekân içinde daha fazla yayıldıkları için de yönetmeyi güçleştiren ölçeğin görecelileştirilmesi ile zaten zorlaşmıştır. Tabii bununla birlikte, diğer ekonomilerde, ulus devletinin anahtar rolüne daha güçlü bir bağlılık vardır. Bu da, eski refah rejiminin ve üretim kalıplarının koordinesiz piyasa ekonomilerinin ve süregelen öneminin ötesinde muhafaza-çözülme etkisine tâbi neoliberal modelin sınırlı yayınımında tezahür etmektedir.

5
Devletin Yeniden-Ölçeklendirilmesinin Politik Ekonomisi

Kapitalist devlet tipinin kesintisiz yeniden-yapılandırılması, Atlantik Fordizm döneminde ulusal ölçeğin genel üstünlüğüyle ve Fordist-sonrası dönemde de son zamanlardaki ölçek görelileştirilmesiyle ilişkilendirilebilir.[1] Sermaye birikiminin ve toplumsal yeniden-üretimin yapısallaştırılmış uyumunun artık güvenceye alınabileceği herhangi bir temel ölçeğin yokluğu, refah devletinin gömülü olduğu kapitalist toplumlarda süregelen kriz-eğilimlerini açıklamaktadır. Bu ayrıca, diğer ekonomik, politik ve toplumsal örgütlenme ölçekleri etrafındaki ihtilaflarda ve mücadelelerde; ve de tüm girift kapsamları içinde bu ölçekler için uygun yönetişim biçimleri bulma çabalarında da tezahür etmektedir. Bu Bölüm'de, savaş sonrası Atlantik Fordist rejiminden çok daha açık biçimde çok-ölçekli, çok-merkezli ve çok-zamansallı post-ulusal bir düzenin gelişmekte olduğu savunulmaktadır. Girişimci kentler ve bölgelerin yeniden canlanmasına, ulusüstü üçlü rejimlere, sınır-ötesi bölgelerin gelişimine, çok-seviyeli yönetişim geliştirme çabasına ve küresel (ya da en azından batılı) bir devletin gelişmekte

[1] Post-Fordizmi, yapısal uyum ile nitelenen ideal-tipik Fordist-sonrası bir rejime atıfta bulunmak için kullandım; ve Fordizm-sonrasını da, yeni bir birikim rejimi ve düzenleme tarzı henüz yerleştirilmediği için süren göreli uyumsuzlukla belirlenen ve gerçekten varolan Fordist-sonrası rejimlere atıfta bulunmak için kullandım.

Tablo 5.1 Ulus devletlerle bağlantılı hayali cemaatler tipolojisi

Ulus tipi	*Basit ulusal topluluk*	*Cemaat üyeliğinin temeli*	*Cemaatin çok katlı biçimi*	*Çözüldüğünde ulus tarafından alınan biçim*
Etnik-Ulus [Volksnation]	Millet	Kan bağları ya da uyruğa kabul edilme	Çoklu-etnik	'Eritme potası toplumu'
Kültürel-Ulus [Kulturnation]	Paylaşılan kültür	Asimilasyon kültürleşme	Çoklu-kültürel	Postmodern kimlikler oyunu
Devlet-Ulus [Staatsnation]	Anayasal vatanseverlik	Politik sadakât testi	Çok-katlı hükümete politik sadakât	Verili bir bölgede 'ikili devlet' ya da ulusaşırı diasporalar

olduğu iddiasına özel önem verilmiştir. Bu post-ulusal düzenin ağırlıklı olarak neoliberal biçimini küresel düzeyde incelerken, neoliberal biçimdeki küreselleşmenin mantıksızlığını da ele alıyorum. Bunu, post-ulusal düzenin yeniden-düzenlenebileceği ve yeni ekonomik ve toplumsal problemlerin çözümlenebileceği yeni bir ölçek için süregelen arayışa bağlıyorum. Ulus devlet için merkezî politik bir rolün devam ettiği sonucuna vararak bunun Atlantik Fordizmi döneminden nasıl farklı olduğuna dikkat çekiyorum.

1. Ulusal Devlet

Devletin geleceği üzerine genel çalışmada ulus-devletine atıflardan kaynaklanan kafa karışıklıklarından kaçınmak için ulus-devlet ve ulusal devlet arasında ayrım yapmalıyız. İlk olarak, 'topraklar üzerinde sı-

nır belirlenmesi, ulus-formasyonu politikasından daha eskidir ve topraklar üzerinde devletleşme ilkesinin, örtülü bir ilke olarak kendini tüm dünyada kabul ettirmesine karşın uluslaştırma politikası henüz tam anlamıyla tamamlanmamıştır' (Brock ve Albert 1996: 6). İkinci olarak, Benedict Anderson'un (1991) ileri sürdüğü gibi, ulus 'tahayyül edilmiş bir topluluktur'. Kendilerine aynı ulusun üyeliği için hak kazandıran ve eklemek gerekir ki, kendilerini bu tür bir üyelikten reddedilen diğer kişilerden de ayıran, paylaşıldığı varsayılan nitelikler temelinde birbirlerini tanımayan çok sayıda kişinin birbirlerini karşılıklı kabullerinden doğmaktadır. Bu paylaşılan nitelikler, bir etno-ulusal devlette (örneğin Almanya) tahayyül edilmiş bir *Volksnation* [etnik-ulus] kimliği geliştirebilir ve bu tür bir etnik uluslaşma ve kendi kaderini tayin için birçok yol vardır (Balibar 1990; Brubaker 1992; Gellner 1993; MacLaughlin 2001). Fakat aynı zamanda iki ya da daha fazla etnik uluslu (sözde çok-uluslu devletler) istikrarlı (ve istikrarsız) bölgesel devletler de vardır.

Etnik uluslaşmaya ek olarak, devlet oluşumuna bağlantılı ve verili bir devlette tek bir etnik grup ya da ulustan fazlasının varlığıyla uyumlu olduğunu ispatlamış başka en az iki uluslaşma biçimi vardır (bkz. tablo 5.1). Bunlar, devletin bizzat kendisi tarafından pekâlâ tanımlanabilecek ve aktif biçimde desteklenebilecek paylaşılan ulusal bir kültüre dayalı bir *Kulturnation* [kültürel-ulus] (örneğin Fransa); ulus oluşumuna vatansever bir bağlılık ve temsili hükümetin meşruiyetine inanç üzerine kurulmuş bir vatandaşlık temeline dayalı vatandaş ulustur, *Staatsnation* [devlet-ulus] (örneğin ABD). Uluslaşmanın bu üç biçimi birbirini güçlendirebilir (örneğin Danimarka), görece istikrarlı olan melez ulusal devlet biçimlerinin (örneğin, anakara İngiltere) üretilmesi sürecinde birleştirilebilir ya da ulus-devletin gerçek temeli üzerindeki çatışmaları kışkırtabilir (örneğin Kanada, Yeni Zelanda). Bir ulusal devletin varolan topraksal sınırları içindeki bölgesel temelli ulusal azınlıklara önemli özerklik vermek (örneğin İspanya, anakara İngiltere) ya da farklı ulusların devlet iktidarının uygulanmasındaki yeterli (ya da nispi) temsiliyetin garanti altına alındığı 'oydaş-

macı' hükümet biçimlerinin (örneğin Belçika, Yeni Zelanda) kurulmasını amaçlayan baskılar da gelişebilir. Bununla birlikte, istikrarlı durumlarda bile, uluslaşma, ulusal devletin etrafında ve bunun yanı sıra toprağa bağlı sınırları ötesinde örgütlenmiş olan bir uzam-zamansal sabitin sınırları içindeki toplumsal dışlanmayı kurumsallaştırmanın ve çelişkilerin yerini değiştirmenin temelini oluşturur (krş. Tololyan 1991).[2] Burada özellikle önemli olan, ulusları cinsiyetlendirmenin ve ulusal farklılıkları 'ırksallaştırma'nın çok-biçimli kalıplarıdır.

Uluslaşmaya karşılık gelen biçimlerine ve bunun istikrarlı ya da çelişkili olduğu kapsama bakılmaksızın, okuduğunuz bu çalışmaya konu olan devletlerin tümü, ulus devlet olarak tanımlanabilir – yani, 'ulusal' topraklar üzerinde kontrol kurmuş resmî olarak toprağa bağlı hâkim devletler olarak. Dahası bu devletler, Atlantik Fordizminin ana dolaşım devrelerine dahil edildikleri sürece Keynesçi ulusal refah devletleri olarak da karakterize edilebilirler. Bu bakımdan, farklı işlevsel sahalarda gelişen küreselleşme ve bölgeselleşme dinamiğinin bir sonucu olarak hepsi de benzer değişme baskılarına maruz kalırlar. Dolayısıyla, sadece etnik temelli ulus devletlerinin (her ne zaman gelişirlerse) geleceğine odaklanmak ya da alternatif olarak, tüm ulusal devletleri etnik-temelli ulus-devletleriymiş gibi ele almak, dikkati çok daha önemli ve genel olan savaş-sonrasındaki ulus devletlerin – etnik-ulusal olsunlar ya da olmasınlar – geleceği konusundan saptıracaktır. Burada bizi ilgilendiren konu budur. O halde, kurumsal mirasların ve üretimin yol-şekillendiren özgül olasılıklarının ve/veya refah rejimlerinin daha ayrıntılı tahlillerine döndükten sonra dikkatleri ikincil bir değişken olarak uluslaşma biçimlerine çekebiliriz.

---

[2] [Ulus-devlet]te, farklılıklar asimile edilir, yok edilir ya da sınırları o kadar keskin çizilmiş bölgelerle gettolara ayrılır, böylece ulus, açıkça kendi içinde tek ve net biçimde çizilen sınırların belirlediği farklılıkları kabul ederek, aynı zamanda da geri kalanın ayrıcalıklı homojenliğini ve bunun yanı sıra kendisi ile sınırlarının ötesinde yatan *arasındaki* mevcut farklı onaylayabilsin (Tololyan 1991: 6).

2. KURD'nin Ulusal Karakterindeki Kriz

Şimdi de, Bölüm 2'de dikkat çekildiği gibi, KURD'nin özelliklerinin 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde nasıl krize-dayanıksız hale geldiğini (görüldüğünü) ele alacağım. Bununla birlikte, tikel bir devlet tipi olarak KURD'nin farklılıklarının sıklıkla fark edilmeden esgeçilmesi nedeniyle, krizler ve kriz eğilimleri de sıklıkla daha genel olarak modern ya da kapitalist bir devlete atfedilmektedir. Bu özelliklerin her biriyle bağlantılı kriz-eğilimlerine dikkat çektikten sonra, bunların bazen nasıl olup da KURD'yi bir bütün olarak etkileyen daha temeldeki bir organik krize dönüştüklerini göstereceğim.

1 Aşırı yüklendiği iddia edilen bir 'büyük hükümetin' gelişimiyle bizatihi egemen devletin merkezîliğinin sorgulanır hale gelmesi ve devletin artık tam istihdam ve ekonomik büyümeyi garanti edemeyeceği şüpheleri, bir meşruiyet kriziyle birlikte, refah devletini baltalamakla tehdit eden bir fiskal-finansal krizin gelişmesine yol açtı. Kriz eğilimlerinin, yerel eyaletler ve merkezî hükümet arasında artan çatışmalar ve Amerikan hegemonyası altında örgütlenen uluslararası rejimlerin kriziyle alabildiğine şiddetlenmesi, bu rejimlerdeki ulusal devletlerin etkin bir ekonomik ve politik performans için ihtiyaç duydukları koşulları güvence altına kapasitelerini bile baltaladı. Amerikan hegemonyası altında örgütlenen savaş sonrası uluslararası rejimlerin krizi, bu rejimlerin ulusal devletlerin etkin ekonomik ve politik performansını kolaylaştırma kapasitelerini de baltaladı. Daha genel olarak, çeşitli ulusal devlet biçimleri, özellikle Atlantik Fordizminin çekirdek ulusal ülkelerine doğru artan göçle birlikte tehdit altında kaldı. Bu da, uluslaşmanın her üç biçimini de etkiledi. İlk olarak, diğer etnik topluluklardan içeri doğru göç çok-etnik ya da 'eritme potası' toplumlarına yol açarken ve/veya dışarı doğru göçün ulusaşırı dayanıklı diasporalar yaratması, azalan etnik homojenliğe katkıda bulundu. İkinci olarak, etnik ve kültürel grupların artan çoğulluğu nedeniyle kültürel homojenlik düşüşe geçti ve bu da gayrı-resmî, hattâ resmî çok-kültürlülü-

ğe (özellikle büyük şehirlerde) ve/veya postmodern bir toplumsal kimlik oyunu için mekânların ve yerlerin yükselişine yol açtı. Ve üçüncü olarak, ulusal devlete yurttaşlık bağlılığı da, ya ulusal devlet üzerindeki ve altındaki birimlere çok-katlı politik sadakatlerin gelişimi yoluyla ya da ulusaşırı toplumsal hareketlerle özdeşleşme yoluyla azalabilir.

2 Ulusal devletin meşruiyeti de, Atlantik Fordizmi ve KURD'nin doğurduğu ekonomik ve toplumsal beklentilerin yarattığı hayal kırıklığı ölçüsünde azalmıştır. Dahası alternatif birikim stratejileri, devlet projeleri ya da hegemonik vizyonlara destek sağlanmasında da başarısız olunmuştur. Tam istihdam, istikrarlı fiyatlar, ekonomik büyüme ve idare edilebilir bir ödemeler dengesi gibi, resmî ulusal ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır. Bu da ulusal ekonominin birincil ekonomik yönetim nesnesi olarak olduğu gibi sorgulanmadan kabul edilmesinde bir kayba yol açmıştır. Bu bazen ulusal ekonominin (ya da en azından 'batmakta olan' sektörleri ve bunlarla ilgili işleri) savunulması sürecinde korumacılığın canlanmasıyla ve/veya birikimin genişletilmiş yeniden-üretiminin yenilenebileceği daha geniş bir ekonomik mekânın kurulma çabalarıyla ilişkilendirilmiştir. Daha geniş olan bir ekonomik mekânın kurulmasına ilişkin çabalar, resmî politik araçlar (Avrupa Topluluğu ya da Avrupa Birliği gibi) ya da daha açık ekonomik sınırlar aracılığıyla gösterilebildi.

3 Bölgesel ve yerel ekonomilerin, ulusal makroekonomik politikalar yoluyla ya da sıkı bir şekilde dayatılan meso- ya da mikro-ekonomik politikalar yoluyla çözülemeyen özgül problemlerin varlığı giderek daha fazla kabul edildi. Bu da uygulanmaya aşağıdan başlanacak özgül dikimli ve hedeflenmiş kentsel ve bölgesel politika taleplerine yol açmıştır.

4 Ulusal vatandaşlık sınırlarının ve ilgili refah haklarının korunmasına dair giderek artan bir endişenin eşlik ettiği ekonomik amaçlı göç taleplerinin teşvikiyle birlikte, toplumsal yeniden-üretim alanında büyüyen bir çelişki ortaya çıktı. Avrupa Atlantik Fordizminin çekirdek devletleri, önceden geniş oranda dış göç veren ülkeler olarak görülürken ve/veya savaş-sonrası sömürgesizleşmenin

ve vatandaşların ülkelerine dönüşlerinin ardından, 1970'lerde içeriye doğru başlayan göç, ulusal yapışma, tam istihdam ve refah devleti karşısındaki bir tehdit olarak yorumlandı (Bieling 1993; krş. Kofman 1995; Leitner 1995; Soysal 1994; bkz. Joppke 1998). Nitekim 'göç, hem refah devletinin mantıksal olarak kapalı karakterini hem de bu kapalılığın sürdürülme zorluğunu göstermektedir' (Freeman 1986 63; krş. Kearney 1991). İstikrarlı anne-babalı ailelerin azalması, ücretli emek gücünün feminizasyonu ve uzun-vadeli işsizlik de istikrarsızlaştıran ek demografik etkenlerdi.

5 'Yöneten taraflara', 'işletme tarzı sendikacılığa' ve kapitalist birliklere dayalı politik temsiliyet biçimleri de krizdeydi. Bu yükselen seçmen oynaklığında ve büyük partilerden hoşnutsuzlukta ve bazı durumlarda da savaş-sonrası emek-sermaye uzlaşmasının koşullarının militanca reddinde açıkça görülmekteydi. Atlantik Fordizminin endüstriyel mantığına ve Keynesçi refahçılığın devletçi mantığına alternatif ekonomik ve politik örgütlenme biçimleri ve antibürokratik, özerk, politize olmuş sivil toplum lehinde karşı çıkılması sürecinde yeni toplumsal hareketler de gelişti (krş. Offe 1985b; Hirsch ve Roth 1986).

6 Hegemonik mücadelelerin 'ulusal-popüler' boyutu, genişleyen refahtan ve sosyal haklardan daha milliyetçi, popülist ve otoriter bir söyleme doğru ve daha açık bir ekonomide 'daha fazla piyasa, daha az devlet' için daha kozmopolit, neoliberal taleplere doğru kaydı. Bu son iki akım sürerken, refaha giden yol olarak rekâbet gücünün en iyi şekilde nasıl geliştirileceği etrafındaki hegemonik mücadeleler, Keynesçi hegemonik refahın yerini aldı.

Bu değişikliklerin genel etkisi, KURD'nin erozyona uğratılması ve en kötü durumlarda da, bu devlet tipinin *organik krizinin* üretilmesiydi (bu kavram üzerine, bkz. Gramsci 1971; Poulantzas 1974a). Organik bir krizin birçok belirtisi vardır. Bu belirtiler, devlet birliğinin aşamalı kaybı, azalan etkinlik, temsiliyet krizleri ve meşruiyet krizini içermektedir. Devlet(in) birliğinin kaybı, özgül birikim stratejilerine, devlet projelerine ve hegemonik projelere bağlı olan devlet faaliyetle-

rinin güvenceye alınmasındaki farklı hükümet dalları, aygıtları ve katmanları arasında azalan, yapısal ve işleyişsel uyumda tezahür etmiştir. Diğer bir deyişle, farklı örgütsel düzeyler boyunca dikey uyumlarına ve farklı faaliyet alanlarının yatay koordinasyonuna bağlanma kapasitelerine göre devlet aygıtlarında bir *içsel çözülme* (kurumsal kriz) vardı. Bu, hâkim ekonomik, politik ve hegemonik projelerle bağlantılı olan açıklanmış devlet hedeflerine erişim konusunda *azalan etkinlikle* ilgiliydi. Organik kriz durumlarında ortaya çıkan bir başka sonuç ise, iktidar bloğu (ya da 'kurumu') ve ilgili devlet yöneticileri arasındaki çözülme ve bunların stratejik yön kaybıydı ve/veya devlet ve projelerine verilen toplumsal desteğin temellerinin çökmesiydi. Bu da, devletin hem – yöneten politik partilere ve diğer ana kitle örgütlerine karşı destekte artan oynaklıkta ve hattâ kesin destek kaybında kendini gösteren – geniş 'ulusal-popüler' toplumsal temeliyle hem de [devletin] kuruluşundaki kurumsallaşmış uzlaşmada artan istikrarsızlıkla, hattâ çözülmeyle ilgili bir *temsiliyet krizine* yol açtı. Krizin bir diğer ifadesi de, devletin *meşruiyet krizi*ydi, yani bu devlet tipinin özellikle de ekonomik büyüme ve genel refah sağlayabilme iddiası da dâhil olmak üzere politik meşruiyet iddiasına olan inanç kaybıydı (İngiliz devletinin Thatcherizme yol açan organik krizinin 1970'lerde ve 1980'lerde Batı Almanya'daki daha sınırlı ekonomik ve politik krizleriyle ve daha sınırlı Alman *Wende*si ya da 'dönüşü'nün karşılaştırması için, bkz. Jessop 1989).

3. Ölçeğin Politik Ekonomisi

Bu krizin ulus devletinde ekonomik ve toplumsal politikanın değişen biçimleri ve işlevlerindeki etkisi son iki bölümde ele alınmaktadır. Bu Bölüm, savaş-sonrası ulusal devletin yeniden ölçeklendirilmesiyle ve bu yeniden ölçeklendirmenin devlet müdahalesinin yeniden-yapılandırılmasına ve stratejik tutum değişikliğindeki katkısıyla ilgilidir. Politik ölçek ekonomisi tahlilleri, ölçekler-arası işbölümünün stratejik seçiciliğiyle ve bu seçiciliği belirli yollarla şekillendirme çabalarıyla

ilgilidir. Bunun, çelişkiler ve ikilemlerin özgül uzam-zamansal sabitlerde yerlerinin değiştirilebildiği ve ertelenebildiği tavır ve kapsam için önemli sonuçları vardır. Bu bakımdan kullanışlı bir yaklaşım Swyngedouw tarafından önerilmiştir. Swyngedouw'a göre ölçek şudur:

> sosyo-uzamsal iktidar ilişkilerinin çekişmelerinin gerçekleştiği, uzlaşmaların görüşülüp düzenlendiği hem söylemsel hem de maddî arena ve moment. Dolayısıyla, ölçek, iktidar ve denetim için sosyal mücadelenin hem hâsılası hem de sonucudur... [Zımnen] teorik ve politik öncelik ... asla tikel bir coğrafî ölçekte yerleşmez, daha ziyade tikel ölçeklerin (yeniden) oluşturulduğu *süreçte* bulunmaktadır (1997:140-1; vurgu eklenmiştir).

Atlantik Fordizminde savaş-sonrası ekonomik büyümenin 'otuz parlak yılında'ki hâkim ölçek, ulusal ölçekti. Sosyo-uzamsal iktidar ilişkilerinde gerçekleşen çekişmeler ve uzlaşmaların görüşülüp düzenlenmesi temel olarak işte bu ölçek üzerinde yapılmaktaydı. Ulusal düzeyde belirlenen politikaların mikro-düzeydeki adaptasyon mekanizmaları ya da aktarıcıları olarak faaliyet gösteren yerel devletler, ulus devletlerini güçlendiren uluslararası rejimler çerçevesinde gerçekleşti. Ulusal ekonomiler, Atlantik Fordizminde, Doğu Asya tüccar uluslarında ve ithal ikâmeci stratejiler izleyen Latin Amerika ekonomilerinde ekonomik yönetimin sorgulanmaksızın doğal kabul edilen nesneleriydi. Doğal karşılama durumu gerçekte, kendileri doğal karşılanamayacak olan gayet özgülleşmiş maddî ve ideolojik temellere bağlıydı. Ulusal ekonomilerin, ulusal devletlerin ve ulusal toplumların yapısal ahenginin (ya da uzam-zamansal çakışmalarının) doğallaştırılması, Avrupa'nın savaş-sonrası yeniden inşasında, Doğu Asya'daki ulusal güvenlik devletinde ve Latin Amerika'daki bağımlılık eleştirilerinde temellendirildi. Bu ulusal çerçeve her durumda, uygun biçimde yerleştirilmesi gereken çeşitli (tipik olarak asimetrik) uluslararası rejimler ve ittifaklarla desteklendi. Aslında yapısal olarak ihtiyaç duyulan tamamlayıcılık biçimlerinin yeniden-üretimi, içinde kapitalizmin çelişkilerinin ve ikilemlerinin en azından kısmen çözülebilece-

ği bir uzam-zamansal sabitin kurabileceği, ekonomik yönetim, düzenleme ve yönetişim biçimlerinin deneme-yanılma yöntemiyle keşfine bağlıydı.

En azından, tüm bu çözümler birikimin çelişkili dinamiği ve sonuçtaki çatışmaları ve mücadeleleri, kendilerini uzam-zamansal olarak mıhlanmış herhangi bir verili kurumsal çerçeve içinde sabitleme çabalarından daima kaçma eğiliminde oldukça, istikrarsız ve geçicidir. Bu, savaş-sonrası ekonomik yayılmanın örgütlenmesinde hâkim olan ulusal ölçek örneğinde özellikle apaçıktır. Çünkü bu örgütlenme, küreselleşmeye katkıda bulunan çeşitli çok-ölçekli, çok-zamansallı süreçler de dâhil olmak üzere çok farklı şekillerde baltalanmıştır.

Ölçeğin görelileştirilmesi

Savaş-sonrası büyümenin şaşaalı günlerini niteleyen ulusal ekonomi, ulusal devlet ve ulusal toplum arasında azalmakta olan yapısal uyum, ölçeği görelileştirmiştir. Çünkü ulusal ölçek, savaş sonrası Atlantik Fordizminde elinde tuttuğu ve sorgulanmadan olduğu gibi doğal kabul edilen üstünlüğünü kaybetmesine rağmen, henüz başka hiçbir ekonomik ve politik örgütlenme ölçeği (küresel ya da yerel, kentsel ya da üçlü) Fordizm-sonrası dönemin hâlihazırdaki aşamasına benzeyen bir üstünlük kazanamamıştır. Ölçeklerde ve ölçekler arasındaki yapısal uyumun garantilenmesindeki diğer düzeyler etrafında örgütlenen yeni hiçbir ayrıcalıklı ölçek yoktur. Bunun yerine, hangi uzamsal ölçeğin birincil olması ve ölçeklerin nasıl eklemlenmesi gerektiğine dair süregelen mücadeleler vardır ve bu da, farklı ölçeklerin yeniden eklemlenirken daha karmaşık biçimde iç içe geçmelerinde ve birbirlerine daha karmaşık biçimde örülmelerinde kendini göstermektedir (Amin ve Robins 1990; Boyer ve Hollingsworth 1997; Collinge 1996,1999). Nitekim doğallık görüşleri, ulusaldan küresel ekonomiye, üçlü ekonomilere ve ulusüstü ya da sınır-ötesi ekonominin farklı tiplerine doğru, ama 'ulusal' olanı görüş alanından kaybetmeksizin dallanıp budaklanmaktadır. Bu, küreselin doğal ekonomik ve politik örgütlenme ölçeği olarak gelişen önemi hakkında yeni söylemlerin

ortaya çıkışında olduğu kadar 'daima-zaten-orada' bulunan yerel, kentsel ve bölgesel ekonomilerin, ekonomik ve politik müdahale alanları ve nesneleri olarak yeniden keşfinde de görülebilir. Üçlüler hakkındaki savlara gelince, üçlüler bazen sanki bölgesel ölçeğin doğal bir gelişimi ya da uzantısıymışlar ve/veya ekonomik olarak birbirlerine bağımlı olan uluslararası süreçteki doğal kaynamanın ürünüymüşler gibi sunulmaktadır. Dahası, sanal bir eylem alanı olarak siber-uzayın gelişmesiyle birlikte her yerde ve hiçbir yerdeymiş gibi görünen maddî ve toplumsal gelişimin sonraki konumu iyice karmaşıklaştırmıştır.[3] Çünkü siber-mekân, hem toprağa bağlı sınırların engellerinden ve sürtüşmelerinden daha işlevsel bir mekâna kaçış aracı, hem de toprakları ve yerleri yeni şekillerde birbirine bağlama aracı sağlamaktadır (bkz. Bölüm 3).

Yeni politik ölçek ekonomisi, sadece yeniden-düzenlenmekte olan önceden verili yerler, mekânlar ya da ölçekler dizisi içermez. Aksine, yeni yerler gelişmektedir, yeni mekânlar yaratılmaktadır, yeni örgütlenme ölçekleri geliştirilmektedir ve yeni eylem ufukları tahayyül edilmektedir – hepsi de yeni rekâbet ve rekâbet gücü (anlayış) biçimleri ışığında. Özellikle, bugünlerde hakkında çok şey duyduğumuz küresel [olan], kapitalizmin yeniden istikrara kavuşturulması çabalarının tasarlandığı ve izlendiği birçok ölçekten sadece biridir. Nitekim, küreselleşme, ister yapısal ister stratejik bakış açısından, genellikle diğer uzamsal ölçekler üzerindeki süreçlere sıkı ve karmaşık şekillerde bağlantılandırılır. En iyi şekilde, ölçeklerin ve zamansallıkların menkul, kurumsallaştırılmış eylem, düzenleme ve yönetişim nesneleri olarak yayılmasının bir parçası olarak görülür. Ayırt edilebilen eylem ölçeklerinin ve zamansallıklarının sayısı yoğundur,[4] ancak açıkça kurumsallaşabilecek bir sayıdan çok azdır. Bunun nereye kadar gerçekleşece-

[3] Sibermekân, gerçekte, eşit olarak bölüşümden ya da erişimden çok uzaktır ve özgül yerlerde kökleri vardır.

[4] Harvey'e göre Whitehead 'belirsiz sayıda uyumsuz zaman-serisi ve belirsiz sayıda ayrı mekân olduğunu' savunmaktadır. Bu nedenle, 'çoklu süreçlerin, çok-yüzlü olmasına karşın nasıl tek bir tutarlı, uyumlu zaman-mekân sistemi inşasında ktığını' incelemek önemlidir' (Harvey 1996: 260).

ği, özgül eylem ve zamansallık ölçeklerinin tanımlanmasını ve kurumsallaşmasını mümkün kılan – maddî, toplumsal ve uzam-zamansal – hâkim iktidar teknolojilerine bağlıdır. Ekonomik ve politik açıdan önemli kurumsallaşmış ölçeklerin ve zamansallıkların nasıl yayıldığının açıklanmasına yardımcı olan, işte bu yeni lojistik araçların (uzaklaştırma, sıkıştırma, iletişim), örgütlenme teknolojilerinin, yeni uzam-zamansal eylem ufukları olan kurumların, daha geniş kurumsal mimarilerin, yeni küresel standartların (dünya zamanı da dâhil olmak üzere) ve yönetişim tarzlarının gelişimidir.

Dahası toplumsal güçler, yeni ölçeklerin gelişmesi ve/veya varolan ölçeklerin kurumsal zenginlik kazanmasıyla birlikte, bunların bağlantılandırılması ya da koordine edilmesini amaçlayan mekanizmaların geliştirilmesine yönelirler. Bu farklı eylem ölçekleri, çeşitli biçimlerdeki melez yatay, dikey, çaprazlama, merkezcil, merkezkaç ve girdapsal kombinasyonlardaki bağlantılar halinde ve farklı eylem ölçekleri olarak giderek çoğalan bir karmaşıklık yaratırlar. Buradaki karmaşıklık, küresel-ulusal ya da küresel-yerel, ya da küreyerelleşme ya da transversal gibi her şeyi kapsayan melez kavramlarla zaptedilemez. Aksine, farklı uzamsallıkların yanı sıra farklı zamansallıkları olan, birinin diğerinin içine kolayca yuvalanmasından ziyade, birbiriyle giderek karmaşıklaşan girift hiyerarşilerde ilişkilendirilen, söylemsel olarak oluşturulmuş ve kurumsal olarak gerçekleştirilmiş ve katıştırılarak uzamsalsallaşmış ölçeklerin (topraksal, bölgesel ya da telematik) yayılması söz konusudur.

Bu da, Atlantik Fordizminin erken dönemleri ve yayılma yıllarına göre uzamsal ölçeklerin diğer etkiler arasında daha ayrıksı olduğu anlamına gelir.[5] Daha geniş bölgesel birimler, Atlantik Fordizminin şaşaalı günleriyle karşılaştırıldığında, sınırları içinde daha küçük birimlerin giderek azalan oranlarda ekonomik, politik ve toplumsal bağlantılarını içermektedir. Dolayısıyla, daha küçük birimler birbirlerinin içine Rus bebekleri gibi kolayca yuvalanamayacaktır. Bu özellikle, ve-

[5] Bu nitelendirme önemlidir, çünkü Atlantik Fordizmi uluslararasılaştırılmanın ya da küreselleştirilmenin ilk seviyelerinden itibaren bir bozgun yaşadı.

rili herhangi bir devlet-düzenlemesi altındaki bölgesel mekânda bir şebeke olarak yer alsa bile, gelişmekte olan küresel kentler şebekesinde açıkça görülmektedir. Bu, dünya kentlerinin başlıca imparatorlukların ve devlet-örgütlü çok-uluslu ticaret bloklarının başkentleri olarak işlev gördüğü on dokuzuncu yüzyıl ile çelişmektedir (Hall 1998; Knox ve Taylor 1995). Yeni mekânların dışmerkezliliğinin bir başka örneği de, çoğu ilgili ulusal devletleri ya da Avrupa Birliği örneğinde, ulusüstü bir yapı tarafından kasıtlı olarak teşvik edilen sınır-ötesi bölgelerin gelişmesidir (bu açıdan sınır-ötesi bölgeler hakkında daha fazla ayrıntı için, bkz. Jessop 2002d). Ek olarak, sınırsızlandırma süreçleri, yani 'yeni bölgesel sınırlandırmalara (diğer bir deyişle, sınırlarda basit bir kaymaya) yol açmadan bölgesel olarak tanımlanmış uzamları aşan yeni politik mekânların gelişmesiyle sonuçlanan değişiklikler vardır'. (Brock ve Albert 1995: 171). Kısaca, geçmiş uzamsal sabitler kadar, geçmiş ölçeksel sabitler de ekonomik ve politik baskı altında ayrışarak geniş bir yelpazede, fakat genellikle-çelişkili ölçeksel stratejiler yoluyla aktif bir şekilde yeniden elden geçirilmektedir.

Ölçeğin mevcut görelileştirilmesi, ulusal ölçeğin birincil olarak inşa edildiği ve doğal kabul edildiği dönemle karşılaştırıldığında, ekonomik, politik ve toplumsal güçler için açıkça çok farklı fırsatları ve tehditleri içermektedir. Hem küreselleşmenin üretildiği süreçleri sömürme, hem de bu süreçlere direnme eylemleriyle ilişkilendirilir. Bununla birlikte, dünya piyasası ve üçlüler en önemli *rekâbet mekânları* haline gelirken, en önemli *rekâbet gücü mekânları* genellikle ulusal, bölgesel ya da yereldir (Brenner 2000: 321). Diğer bir deyişle, kapitalist değer yasasının, küresel ölçekte her geçen gün daha fazla işleyerek tüm ekonomik ve ekonomiyle ilişkili faaliyetleri, dünya piyasasının denetimine tâbi kılmasına karşın, firmaların, devletlerin ya da diğer faillerin yer-özgül rekâbet avantajlarının takibi, daha hâlâ yerel, bölgesel ya da ulusal özgüllüklere dayanmaktadır. İşte bu, rekâbet gücünün inşa edilmesindeki süreçte, rekâbeti ve strateji biçimlerini şekillendirmektedir (bkz. Bölüm 3 ve s. 258-93). Daha genel olarak

böylece, ekonomik, politik ve toplumsal güçlerin, kendilerini aynı zamanda küresel rekâbetten korumaya çalıştıkları biçimleri ve en uygun stratejileri de şekillendirmektedir. Aşağıdaki paragraflar kısaca, birikim ve düzenlemeye uygun olan yeni uzam-zamansal sabitlerin arandığı *küresel seviyenin altındaki* farklı ölçekler yelpazesine değinmektedir. Küresel seviyeyi başlı başına bir yönetişim nesnesi olmasının yanı sıra, farklı ölçeksel stratejilerin bir etkisi olarak daha sonra ele alacağım.

Üçlü güç

Küresel ekonomik hiyerarşi yeniden tanımlanırken, dünyanın önemli bölgelerini dışlayan ulusüstü üç büyüme kutbu üzerinde giderek artan bir vurgu görürüz. Bölgesel hegemonyalara ya da en azından sırayla ABD, Almanya ve Japonya'nın hâkimiyetine dayalı olan bu tanımlar, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nda (ve bunu yarıküresel temelde Latin Amerika'ya doğru genişletme yolunda daha yeni çabalarında), Avrupa Birliği'nin hâlihazırdaki sınırlarının ötesine uzanan bir 'Avrupa Ekonomik Alanı'nın genişletilmesi ve derinleştirilme çabalarıyla, Doğu Asya'da son dönemlerde bölgesel bir üretim sisteminin yanı sıra bölgesel bir finans sistemi kurma çabalarında da tezahür etmektedir. Bu ulusüstü ya da üçlü büyüme kutuplarının her birinin kendi uzamsal ve ölçeksel işbölümü ve ilişkili oldukları kendi girift uzam ve yer hiyerarşileri söz konusudurs. Şüphesiz, bu üçlü yapıya [*triadic*] ilişkin gelişmelerin maddî temeli, artan blok-içi ticaret yoğunluğuyla (en fazla Avrupa Birliği'nde göze çarpmaktadır ama üçlünün diğer iki ayağında da bu yoğunluk artmaktadır), her blokta bölgelerarası işbölümünün derinleşmesiyle ve uygun yönetişim biçimleri geliştirme çabalarıyla zaten mevcuttur. Bu gelişme, üzerinde neoliberal küreselleşme biçimlerinin yıkıcı etkisini eninde sonunda sınırlayacak yeni bir uzam-zamansal sabitin inşa edilmesi ve sermaye birikiminin yeniden-düzenlenmesini amaçlayan çabalar için yeni bir ölçek sağlayabilir. Bu, büyük olasılıkla Avrupa Birliği'nde kısa-vadeden orta-vadeye doğru gerçekleşecektir. Bununla birlikte üçlülerin sürege-

len küresel-yerel düzensizliğin yeniden-düzenlenmesinin tamamlayıcı düğüm noktaları olabilmesi için, üçlülerin ikisinde (Amerika ve daha az bir seviyede Avrupa) neoliberalizmin hâkimiyetinin ve üçlünün üçüncüsü olan Japonya devletinde de politik felç durumunun tersine çevrilmesi gerekmektedir.

Fakat üçlülere ilişkin son dönem kutsamaları, gözlerimizi diğer üç önemli akım karşısında kapatmamalıdır: (1) üçlülerin genel tamamlayıcılıklarının geliştirilmesi ve derinleştirilmesine ilişkin çabalar sürdükçe ve bir üçlü de karargâh kurmuş olan çok-uluslular, diğer üçlülerdeki ortaklarla stratejik ittifaklar kurdukça, bizatihi üçlülerin kendilerinin birbirlerine karşı artan nüfuzları; (2) üçlüdeki (her bir ayakta) düzensiz gelişmeye bağlı olarak uzamsal hiyerarşilerde kayma – sadece 'ulusal ekonomiler' arasındaki kaymalarda değil, bölgelerin yükselişinde ve düşüşünde, yeni 'kuzey-güney' bölünme biçimlerinde ve benzerlerinde kendini göstermektedir; (3) bazı ulusal ekonomiler içinde ya da bazı durumlarda, ortak ulusal sınırlar içinde kalan bölgesel ve yerel ekonomilerin – ister genel küreselleşme sürecinin parçası olarak ister buna tepki olarak – yeniden ortaya çıkması. Kendi maddî ve/veya stratejik temelleri içeren bu değişiklikler, küresel-bölgesel-ulusal-yerel ekonomilerin süregelen karmaşık yeniden eklemlenmesine katkıda bulunurlar.

Bölgesel bloklar ve sınır-ötesi bölgeler

İkisi daha önce Atlantik Fordizminin hâkimiyetindeki ekonomik mekânda gelişen üçlü makro-bölgelere ek olarak, ulusal mekânı bölen, aşan ya da boylu boyunca kesen diğer bölgesel bloklar ya da sistemlere dair öneriler de bulunmaktadır. Bazı teorisyenler, bu alternatif önerilerin politik olduğu kadar ekonomik iktidar taşıyıcısı da olan ulus devletin zayıflamasıyla birlikte, yeniden ortaya çıkmasına ya da gelişmesine izin verilen 'doğal ekonomik bölgelerde' (DEB) köklenmiş olduğunu açıklamaktadır. Daha eski, sınır-ötesi ticaret bloklarının ve bağlantılarının Demir Perde'nin 1989-1990'da çökmesinden sonra nasıl yeniden ortaya çıktığı kesinlikle dikkat çekicidir. Fakat DEB'ler

ekonomik ve politik olarak inşa edildikleri kadar söylemsel olarak da benimsenmektedirler. Herhangi bir verili mekânın doğal kabul edilip edilmediği, örneğin, hâkim ekonomik rekâbet tarzları hakkında görüşlere ve sistemik ya da yapısal rekâbet gücünü teşvik edebilecek çeşitli ekonomik ve ekonomi-dışı etkenlere bağlıdır. Dolayısıyla, Bölüm 3'te gördüğümüz gibi, Ricardocu bir yorum (açık ekonomilerde etken-dürtülü büyümeye dayalı) bizi Listçi bir açıklamada (ekonomik ve politik-askerî güvenliğiyle ilgili ulusal devlet tarafından teşvik edilen korumacı açık kapatıcı yatırım dinamiklerine dayalı) gösterilenlerden farklı DEB'ler ve ekonomik stratejiler belirlemeye götürür. Benzer şekilde, Keynesçi bir okuma ise (seri üretim, ölçek ekonomileri ve kitlesel tüketim için gereken bağımsız koşulların güvenceye alınmasına dayalı) Shumpeterci bir okumadan (sistemik rekâbet gücü ve kalıcı inovasyonlara dayalı) farklı DEB'ler ve ekonomik stratejiler gösterecektir.

Atlantik Fordizminin göreli kapalılığının erozyonu, Soğuk Savaş'ın sonu, Sovyet Bloku'nun çözülmesi ve Çin'in yabancı sermayeye 'açılması', ölçeğin görelileştirilmesini pekiştirerek, hem firmalar hem de devletler için yeni ekonomik ve politik mekânlar yarattı. Bu değişiklikler kendini, üzerlerinde ekonomik, politik ve toplumsal ilişkilerin yeniden-yapılandırılma çabalarının sarf edildiği ölçeklerin – ekonomik küreselleşme, küresel yönetişim ve küresel kültürden yerel ekonomilerin, komşuluk demokrasisinin ve 'kabilesel' kimliklerin desteklenmesine kadar – yayılmasında gösterdi. Bir uçta da serbest ticaretin yürekten benimsenmesi ve ekonomik mekânların dünya ekonomisiyle mümkün olduğu kadar çabuk ve koşulsuz bütünleşmesi vardır. Tarihsel olarak serbest ticaretin savunulması, ekonomik olarak hâkim güçlerle, yani yeni teknolojilerde önderliği, üretim ve ticarette hâkim rolü ve hegemonik ya da temel bir para biriminin denetimini elinde tutan güçlerle ilişkilendirilir. Bununla birlikte, serbest ticaret, azalan ekonomik uyuma ya da ekonominin bozulup parçalara ayrılmasına ve dış etkilere – ister artan teknolojik bağımlılıkla, yerel girişimler pahasına ithalat nüfuzuyla (çok az yapısal ayarlama şansıyla),

paranın dalgalanmaya bırakıldığı durumlarda paranın değerinin düşmesiyle ve enflasyonla, ister ulusal para biriminin daha güçlü bir para birimine (ABD doları gibi) çıpalandığı durumlardaki ekonomik durgunlukla – boyun eğmesine yol açabileceği zayıf ekonomilerde genellikle istekle karşılanmayacaktır. En azından neoliberal stratejinin bu unsurları, ilk olarak birçok post-sosyalist ekonomide savunulmuştur (ama hiç şüphesiz neoliberal eğilimli uluslararası failler, ABD ve Thatcherci İngiltere tarafından güçlendirilmiştir); aynı zamanda da kriz içindeki Afrika ve Latin Amerika ekonomilerine Dünya Bankası tarafından önerilen yapısal düzenleme programlarına eklenmiş olan koşulluluklarda yer almaktadır; aynı zamanda da Doğu Asya'daki kriz sonrası çeşitli ekonomiler için de önerilmişlerdir (tekrar bildik uluslararası şüphelilerin desteğiyle). Yerel ölçekteki neoliberalizm, daha fazla serbest ekonomik bölgelerin, açık pazar bölgelerinin, serbest ticaret bölgelerinin ve benzerlerinin oldukça geniş alanlardaki yayılmasında da apaçıktır.

İkinci olarak, tayfın diğer ucundaki ulusal ekonomilerin krizi, otarşi ile değilse bile çeşitli korumacılık planları ile ilişkilendirilir. Bu tür planlar, uluslararası rekâbete tam açılmadan önce güçlü bir ulusal temelin geliştirilmesi amacıyla dünya ekonomisinden bütünüyle olmasa da seçici bir geri çekilmeyi gerektirmektedir. Bu yaklaşım bazen yavru endüstri tarzı savlarla ilişkilendirilmektedir ve/veya çeşitli Doğu Asyalı YEÜ'lerin büyüme rotalarının ihracat-yönelimli gelişmeye dönmeden önceki ithal ikâmeci aşamasına atfedilmektedir. Zaman zaman da jeostratejik ve güvenlikle ilgili düşüncelere bağlanmaktadır (gene Güney Kore ve Tayvan örneklerinde olduğu gibi). Fakat, tamamen gelişmiş otarşik bir strateji, ekonomilerin ithal ham maddeye bağlı olduğu, dış borcunun olduğu ya da zaten uluslararası işbölümünün içinde olduğu yerlerde güçtür.

Üçüncü olarak, diğer ekonomilerin, üçlü oluşum süreci üzerine inşa ettikleri, komşu üçlü blok ile bağlantılarını genişletme ve derinleştirme çabaları vardır. Örneğin AB ile ya da Avrupa serbest Ticaret Bölgesi ile bütünleşme, özellikle 1989'dan sonra Sovyet-dönemi Co-

mecon Bloku'nun çöküşü göz önüne alındığında çoğu Doğu ve Merkezî Avrupa ekonomisi arasında en popüler ilk seçenekti (Bakos 1993). Bu genişleme stratejisi, finansal maliyeti ve hassas sektörler üzerindeki ekonomik maliyetine gereken dikkat gösterilmek kaydıyla, çeşitli ekonomik ve/veya jeopolitik nedenlerle önde gelen AB ekonomileri tarafından da desteklendi. Bu kendini, sınırdaş olmayan bölgeler, kentler ve yerler arasındaki sınır-ötesi bağlantıların ve işbirliğinin teşvikini içeren bir dizi programda göstermektedir. Aynı genel strateji Doğu Asya'da da görülmektedir. Bu en açık biçimde Japonya'nın sözde 'uçan kazlar stratejisinde' – yani Doğu Asya YEÜ'lerinin ilk-, ikinci- ve üçüncü- katmanlarının Japonya'nın hegemonyası altında bölgesel işbölümüyle bütünleşmesinde – görülmektedir. Bu strateji, sadece yeni bir bölgesel işbölümünü değil, Japonya'nın ayırt edici emek ilişkileri sistemini ihraç (Woodiwiss 1998) ve Ricardocu refah rejiminin tamamlayıcı biçimlerini teşvik etme (Esping-Andersen 1997; Jones 1993; Kwon 1997) çabalarını da içermektedir. Amerikan yarıküresinde giderek karmaşıklaşan bölgesel ve sınır-ötesi bütünleşme biçimleri de burada zengin bir çalışma sahası sunmaktadır, özellikle de Latin Amerika'daki iç içe yuvalanmış ve/veya çeşitli ayrıksı yerel ve bölgesel ekonomik hiyerarşileriyle ilgili olarak (Grugel ve Hout 1999; Hettne ve d. 2000; Schulz ve d. 2001; Vellinga 2000).

Dördüncü olarak ve zıt bir şekilde, neomerkantilist ticaret blokları oluşturma önerileri vardır. Bu, Comecon'un ortak dış gümrük düzenlemelerini içeren bir Gümrük Birliği biçiminde çok taraflı makroekonomik bir örgütlenme olarak yeniden canlandırılması ve/veya ticaret dengesizliklerinin ikili – ya da çok taraflı – temelde dengelenebileceği bir Merkezî Avrupa Ödemeler Birliği'nin yeniden-canlandırılması fikrinde açıkça görülmektedir (Andreff ve Andreff 1995; Smyslov 1992). Daha aşağı seviyelerde, fakat hâlâ ulusüstü bir ölçekte, eski post-sosyalist ekonomilerin altkümeleri arasında yerel ekonomik bütünleşme önerileri yer almaktaydı. En iyi bilinen örnek (ve Batılı kapitalist güçlerce başlangıçta desteklenen), Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya arasında bir Merkezî Avrupa Serbest Ticaret Birliği

kurmayı hedefliyordu, ancak birlik hedefi bu ülkelerin Avrupa Birliği adaylıkları nedeniyle gölgelendi. Doğu Asya'da Konfüçyen kapitalizminin ve/veya Asyalı değerlerinin neoliberal saldırı karşısında pekiştirilebileceği bir mekân ve oynak küresel güçlerin gelecekteki etkilerine maruz kalma olasılığını azaltacak bir araç sağlamanın, Amerikan piyasasına (ve hattâ ABD dolarına) aşırı bağımlılığı azaltmanın ve bölgesel işbölümünü derinleştirmenin temeli olarak bir yen-ticaret bloğu oluşturulması konsunda benzer öneriler de ortaya konmuştur (Frankel 1994; Gong 1999; Sum 2001; Vellinga 2000).

Beşinci olarak, post-sosyalist ve kapitalist ekonomiler arasında çeşitli uluslararası işbirliği önerilerini de içeren yeni bölgesel ekonomik formasyonların yaratılması vardır. Bunlar: (1) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi; (2) Orta Asya'da Ekonomik İşbirliği Örgütü; (3) Baltık Denizi işbirliği; (4) yeniden canlandırılmış bir Tuna Konfederasyonu ve (5) 'Japon Denizi' Kıyısı Ekonomik Bölgesini içermektedir. Bu tür önerilerin geçmişten bugüne, bölgesel alışverişler, artan ekonomik bağlar ve farklı ortakların tamamlayıcı güçleri üzerine bina kurmayı hedeflemesi dışında, durumdan duruma değişen çeşitli jeopolitik, etnik, dinî, kültürel ve başka temelleri de söz konusudur. Seçeneğin bir başka örneği, Dünya Ticaret Merkezî'ne ve Pentagon'a yapılan saldırıdan başlayarak ABD'nin eski Sovyetler Birliği'nin güney Türkî cumhuriyetlerinde artan rolüdür.

Altıncı olarak, varolan tamamlayıcılıkları derinleştirmek umuduyla ikiden fazla ulusaltı ekonominin yeni bölgesel varlıklara bağlantılandırılması amacıyla, sınır-ötesi çeşitli bölgesel ortaklıklar önerilmiştir. Bunlar, post-sosyalist Avrupa ve AB/AB-dışı bağlantılar (Interreg Yunanistan, Interreg Viadrina, Interreg Italya-Slovenya ve diğer birçok örnek); ve gene, Avrupa alanının dışında, Japonya desteğiyle Mutankiang deltasında, Sibirya ve BDT'nin Uzak Doğu cumhuriyetleri, kuzeydoğu Çin'deki eyaletler ve Kuzey Kore'yi kapsayan bağlantıları içeren önerilerdir (krş. Avrupa Toplulukları 1992). Ek olarak, sınırdaş olmayan bölgeler ve/veya kentleri bağlayan ekonomik şebekelerden oluşan sanal bölgeler vardır. Bunların en bilineni, sınırdaş olma-

yan dört yüksek-büyüme bölgesini, yani Baden-Wurttemberg, Rhone-Alpes, Lombardy ve Katalonya'yı birbirine bağlayan Avrupa'nın Dört Motor Bölgesi'dir (Four Motors Region in Europe); fakat buna benzer birçok diğer bölge ve/veya resmî olarak örgütlenmiş Avrupa kentsel şebekeleri vardır (Camhis ve Fox 1992; Interreg 2001; Scott 2001; Vellinga 2000).

Şehirler

Gelişmekte olan (ya da daha kesin bir ifadeyle, yeni biçimlerde yeniden gelişen) bir diğer eylem ölçeği de konvansiyonel jeoekonomik ve jeopolitik hiyerarşileri boydan boya kesmektedir. Bu, kentsel ölçektir. Burada gerçekleşen üç önemli değişiklik vardır: (1) kentsel hiyerarşilerde, önde gelen şehirlerin boyut ve ölçeğinin geniş şekilde yayılmasıyla, daha büyük metropol ya da çok merkezli bölgesel varlıklar haline gelmesi (Pasifik Asya'da metropol bölgeler ve kentsel koridorlar hakkında daha geniş bilgi için, bkz. Forbes 1997); (2) kentlerin faaliyetlerinin ulusal mekânın ötesinde artan yapısal bütünleşmesi ve stratejik yönlenmesi – bazı şehirler içinde bulundukları ulusal topraklarla yurtdışındaki kentlerle ve ekonomik mekânlarla olan bağlarından daha az ilgili olduğu için, ulusal devletle potansiyel çatışmalar yaratan bir yönlenme ('gateway' [ağ geçidi/geçit], 'hub' [hareket/önem merkezî], 'şebeke' [network] metaforlarının artan kullanımına dikkat edin); ve paradoksal biçimde, (3) önde gelen bazı şehirlerin (şimdiye kadar ki gibi özgül firmalar ya da sektörlerden ziyade) yoğunlaşan uluslararası rekâbet karşısında devlet sponsorluğunda ve korumasındaki ulusal şampiyonlar olarak artan rolleri.

Harding bu girişimci politikaların içeriklerini şunlara karşı artan ilgiyle tanımlamıştır:

> yerel ekonomi devleti; yerel-temelli işlerin şansları; yeni şirketler çekme ve/veya o yere özgü firmaların içindeki büyümeyi teşvik etme potansiyeli; büyüyen kentsel işsizliğe karşı iş yaratma ve eğitim önlemlerini teşvik; yatırım ve ziyaretçi çekmek ve varolan ekonomik faaliyetleri desteklemek için kentsel bölgelerin altyapılarının ve varlıklarının modernizasyonu (iletişim, kültürel kurumlar, yüksek öğrenim güç ve kapasitesi); daha

öte kentselleşmeyi sınırlama, nüfusu (özellikle orta- ve yüksek gelir kazanan aileleri) ve işyerlerini elde tutma ve derli toplu, yaşanabilir şehirler yaratma ihtiyacı. (1995: 27)

Storper'ın refleksif kent tahlilinde, piyasa güçleri ve ekonomik aktörlerin ekonomi-dışı çevresinin daha çalkantılı, diğer aktörlerin stratejik hesaplamalarının daha fazla etkisi altında kalan daha geniş bir uzamsal ölçek yelpazesinde etkiye daha açık olduğu bir dönemde belirsizlik ve riskin de değişmekte olduğu iddia edilmektedir. Fakat girişimci şehirlerin tümünün aynı rekâbet gücü biçimlerini hedeflediği söylenemez. Bazı durumlarda politik inovasyonlar, vergi indirimiyle, sübvansiyonlarla, düzenleyici fiyat kırımlarıyla ve/veya basitçe yurttaşların çoşkulu desteğini sağlayabilecek bir imaj inşası yoluyla mobil sermayeden diğer yerler pahasına içeri doğru yatırım çekerek büyük oranda statik olan karşılaştırmalı avantajları güvenceye alma çabasından biraz fazlasını içermektedir. Şehirler ve bölgeler başka durumlarda, üretkenliği ve hem yerel hem de mobil sermayenin yapısal ve/veya sistemik rekâbet gücünü etkileyen diğer koşulların zenginleştirilmesinde ekonomik, politik ve toplumsal inovasyonlar geliştirirler. Bu da, giderek daha çalkantılı bir hal alan ulusal, bölgesel ve küresel bir çevrede risklerin ve belirsizliklerin esnek biçimde bir araya getirilmesini ve ekonomik dönüşlülüğü sağlamak amacıyla toplumsal olarak yoğun, kurumsal olarak zengin bir mekânı içerdikleri ölçüde güçlendirilecektir (krş. Storper 1997; Veltz 1996).

İttifak stratejileri

Bu karmaşıklıklar, küresel ölçekte yapısal rekâbet gücünün getirdiği zorunlulukların hissedildiği bir süreçle ekonomik ve toplumsal olarak hayatta kalma temelinin güvence altına alınması amacıyla, devletler arasında benzer ve farklı bölgesel ölçeklerde (örneğin, ulus-devletlerin hükümetlerarası bir kuruluşu olarak ya da bir bölgeler Avrupası olarak AB) gerçekleştirilen ittifak stratejileri potansiyeline işaret etmektedir. Geçmişteki bölgesel ve yerel büyüme tarzları bozuldukça diğer korumacılık biçimleri, ya farklı ölçeklerde önerilmiş ya da fark-

lı ölçeklerde düzenlenmiştir ('Kale Avrupa'dan 'yeni yerelciliğe', Sao Paolo Forum'undan ya da Yirmi birinci Yüzyıl için Halk Planı'ndan gecekondu bölgelerinin gayrı resmî ekonomik kendi-örgütlenmesine uzanan bir şekilde). En azından, Mittelman'ın genel ifadelerle dikkat çektiği gibi, '1990'lardaki bölgeselleşme, 1930'lardaki gibi bölgesel temelli otarşilere doğru yönelen bir hareket olarak düşünülmemelidir. Daha ziyade, çok taraflı bölgelerarası ve bölgeleriçi akışlarla, küresel ekonomide rekâbet eden politik ve ekonomik güçlerin yoğunlaşmasını temsil etmektedir' (1996:190; bkz. Keating 1998).

4. Rekâbet Ölçekleri

Önceki tahlil, rekâbetin sadece ekonomik aktörler (örneğin firmalar, stratejik ittifaklar, şebekeler) arasında değil, mekânları ve yerleri (örneğin, kentler, bölgeler, uluslar, üçlüler) temsil eden politik varlıklar arasında da cereyan ettiğine işaret etmektedir. Rekâbet gücü, ekonomik koşullar, kapasiteler ve yeterliliklere olduğu kadar ekonomi-dışı koşullar, kapasiteler ve yeterliliklere de bağlı olduğu sürece, kentler, bölgeler ve ulusları rekâbet 'birimleri' ya da 'özneleri' olarak ele almanın doğru olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bu, rekâbetin saf piyasa güçlerinden daha fazlasıyla dolayımlanmakta olduğu anlamına gelmektedir ve de bir kent, bölge ya da ulusun başarıyla rekâbet edebilmesinin koşullarının tek bir firmanın başarılı rekâbet koşullarına benzeyip benzemediği sorusunu akla getirmektedir. Kentler, bölgeler ya da uluslar, rekâbeti firmalara benzer şekilde mi yürütürler, şâyet yürütemezlerse, ekonomik rekâbet gücünü en azından birbirleriyle aynı şekilde mi yerine getirmeye çalışırlar? Cevap, açıkça hem rekâbetin, hem de rekâbet gücü ve eylem kapasitelerinin ne kadar geniş yorumlandığına bağlıdır (uluslar üzerine, bkz. IMD 2001; Porter 1990; Porter ve d. 2000; Warr 1994; kentler ve kent-bölgeler üzerine, bkz. Brenner 2000; Ohmae 1991, 1995; Porter 1995; Scott 1998, 2001; Storper 1997). Piyasanın görünmez elleriyle dolayımlanan rekâbet, ekonomik faaliyet halindeki aktörlerin rekâbet gücünü açıkça yönlendirme isteklerinden bağımsız bir biçimde işleyecektir. Bu anlamda,

piyasa güçleri bu türden ekonomik faaliyetleri – bu ekonomik faaliyetleri piyasadaki bireysel aktörlerin üstünde bulunan seviyelere çekme (ya da geri püskürtme) çabaları olsun ya da olmasın –, yerler ve mekânlar arasında paylaştırılacaktır. Bununla birlikte, kentler, bölgeler ve uluslar da, diğer yerler ve mekânlarla girdikleri rekâbet sürecinde performanslarını geliştirmek ve yatırım çekerek iş alanı yaratmak amacıyla proje ve plan geliştirerek izlenmesi daha açık, daha stratejik ve daha refleksif bir seviyede rekâbet edebilirler. Eğer bu rekâbet gücü stratejileri açık ve izlenebilir ise, o zaman kentlerin, bölgelerin ve ulusların gerçekten 'girişimci' aktörler oldukları ve kendilerini bu şekilde tanımlamalarının sadece lafta kalmadığı açıktır. Şimdi, Fordizm ile karşılaştırıldığında, post-Fordizmin bir ayırt edici önemli özelliğinin, ekonomi-dışı aktörlerce refleksif olarak izlenen girişimci stratejilerin artan önemi olduğunu ileri sürmek istiyorum.

Shcumpeterci girişimcilik tahliline dayanarak (bkz. Bölüm 3), ölçeksel aktörlerce yerler, kentler, bölgeler, uluslar ya da üçlü bloklar adına izlenebilecek beş inovasyon sahası olduğu söylenebilir:[6]

1 Yaşamak, çalışmak, üretmek, hizmet etmek ve tüketmek vs. için yeni yer ve mekân tiplerinin geliştirilmesi. Örnekler, çokkültürlü kentleri, bütünleşmiş ulaştırma ve sürdürülebilir kalkınma etrafında örgütlenmiş kentler ve sınır-ötesi bölgesel hareket merkezlerini ve geçiş kapılarını içermektedir.
2 Mal/hizmet üretimi ya da diğer kentsel faaliyetler için konum-özgül avantajlar yaratmak için yeni mekân- ya da yer-üretimi. Örnekler, yığın ekonomilerini, teknokutupları, düzenleyici fiyat kırımları ve yeniden beceri kazandırmaları teşvik eden yeni fiziksel, toplumsal ve sibernetik altyapıları kapsamaktadır.
3 Yeni piyasaların açılması – ister yeni alanlarda özgül yerler, kentler veya bölgeleri yer-pazarlayarak ister sakinlerin, evden işe yolculuk edenlerin ya da ziyaretçilerin yaşam kalitesini geliştirerek tüketimin mekânsal bölünmesini değiştirerek (örneğin, kültür, eğlence, büyük törenler, yeni şehir manzaraları, eşcinsel mahalleleri, yerle-

[6] Takip eden listede kısmen Harvey'den (1989: 9–10) esinlenilmiştir.

re/evlere üst sınıfların satın alması için yenileyerek değer kazandırma).

4 Rekâbet avantajlarının zenginleştirilmesi için yeni arz kaynakları bulmak. Örnekler, yeni göç kaynakları ya da kalıplarını, kentlerin kültürel karmasını değiştirmeyi, merkezî devletten (ya da AB'den, Avrupa fonlarından) yeni fon kaynakları bulmayı ya da işgücüne yeniden beceri kazandırmayı içermektedir.

5 Yerel, kentsel ya da bölgesel hiyerarşileri yeniden-şekillendirmek ya da yeniden tanımlamak ve/veya bunların içindeki verili bir ekonomik mekânın yerini değiştirmek. Örnekler, sınırdaş olmayan mekânlar arasındaki bölgelerarası işbirliğine dayalı bir dünya ya da küresel kent konumunun, bölgesel geçiş kapılarının, sınır-ötesi bölgelerin ve 'sanal bölgelerin' gelişimini kapsamaktadır.

Girişimsel faaliyetleri direk ekonomik ya da ekonomiyle ilişkili rutin faaliyetlere indirgeyerek önemsizleştirmekte; ve girişimsel bir öz-imgenin ya da saf yer-pazarlamasının Schumpeterci girişimciliğin kanıtı olarak ele alınmasında açık tehlikeler vardır. Bazı yerler, aktif biçimde inovasyona angaje olmaktan ziyade, sadece varolan işletme-dostu iklimi etkin şekilde idare ediyor ya da yönetiyor olabilir. Bunun sermaye birikimi için gereken belirli ekonomi-dışı koşulların sürdürülmesine yetebiliyor olması, o yerin girişimci olduğu anlamına gelmez. Rutin yer-pazarlaması da bir şehri, bölgeyi, ulusu ya da üçlüyü girişimci yapmaz. Yapısalcı bakış açısından fiilen gereken şey, 'girişimci' bir yerin inovasyonların akışını sürdürebilecek kurumsal ve örgütsel özelliklere sahip olmasıdır. Burada söz konusu olan, girişimciliği teşvik eden toplumsal hesaplama ve düzenleme tarzları ve süreçleri, örgütlenmeler, şebekeler, konvansiyonlar, normlar ve kurumların uzamsallaşmış kompleksidir. Stratejik açıdan bakılırsa, 'girişimci' bir yer, girişimci hareket etme kapasitesini geliştiren yerdir. O zaman bizzat kendisi, başlı başına ekonomik bir girişimci olarak doğrudan beş inovasyon sahasından bir ya da daha fazlasını hedefleyebilir ve/veya aktif şekilde diğer güçlerce ekonomik girişimciliğe uygun kurumsal ve örgütsel koşulları teşvik edebilir. Bu güçler verili bir gi-

Tablo 5.2 Kürekentleşmeye karşı küreyerelleşme

	Kürekentleşme	*Küreyerelleşme*
Stratejik aktörler	Kentler (belki de ulusal şampiyonlar olarak)	Firmalar (belki de stratejik ittifaklarda)
Stratejiler	Yer- ve mekân-temelli stratejiler	Firma- ya da sektör-temelli stratejiler
Yeni faaliyet ölçekleri ve zamansallıklar	Akışları yakalamak ve mobil sermayeyi katıştırmak için yerel farklılıklar yaratır	Yeni ölçeksel ve/veya uzamsal işbölümü biçimleri geliştirir
Kronotopik yönetişim	Yapısal veya sistemik rekâbet avantajları için zaman ve mekânı yeniden-eklemler	Dinamik rekâbet avantajları için küreseli ve yereli yeniden-eklemler

Kaynak : Jessop ve Sum 2000

rişimsel çabayı destekleyen her çeşitten yerel, yerel olarak bağımlı ve ilgili dış tarafları içerebilir.

Dinamik rekâbet avantajlarına ve yapısal ve/veya sistemik rekâbet gücü temellerine artan ilgiyle birlikte, yerlerin ve mekânların ekonomi-dışı özellikleri, girişimsel stratejilerin tasarlanmasında ve izlenmesinde giderek önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, sözde doğal ekonomik etken donatımlarının önemi azalmaktadır (kentsel hiyerarşilerde yerlerin konumlanmasının yol-bağımlı özelliklerine rağmen); ve toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak düzenlenmiş ve toplumsal olarak gömülü etkenler, rekâbet gücü için daha fazla önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, girişimsel kentler (ya da diğer yerler), kendilerini sadece ekonomik olarak konumlandırmakla kalmamalı, aynı zamanda bugünlerde etkin yapısal ya da sistemik rekâbet için çok önemli olan ekonomi-dışı sahalarda da konumlandırmalıdır. Burada, 'küreyerelleşmeye' benzer bir akım olarak 'kürekentleşmeye' atıf yapabiliriz (bkz. tablo 5.2). Küreyerelleşme, şirketlerin yerel farklılıkla-

rı sömürerek küresel avantaj sağlama stratejilerine atıfta bulunurken; kürekentleşme, yerel, bölgesel ya da ulusal bir devletin uluslararası rekâbet gücünü geliştirmek amacıyla kentsel mekânları yeniden-yapılandırarak küresel avantaj sağlama stratejilerine atıfta bulunmaktadır. Bu, aynı zamanda, ÇUŞ'lerin kendi 'küreyerelleşme' stratejilerini izlemelerine imkân sağlayan aynı-ânda-birçok-yerde-olma durumları ve/veya yerel farklılıklar doğurabilir. Alt-bölgesel ve sınır-ötesi gibi diğer ölçeklerde de benzer stratejiler bulunabilir.

Zayıf olduğu kadar güçlü kürekentleşme stratejisi biçimleri vardır. Güçlü stratejiler kentsel ya da bölgesel hiyerarşilerde önde gelen kentlere has iken, zayıf stratejiler genellikle 'sıradan kentler' ve 'sıradan bölgeler' tarafından izlenmektedir (Amin ve Graham 1997). Stratejiler en az üç bakımdan farklılık gösterirler: İlişkili rekâbet gücü kavramları ve söylemleri, çalışmaları istenen uzamsal ufuklar ve hâkim ölçeksel hiyerarşilerdeki farklı yerel bağlamlar ve konumlarla ilgileri. Paylaştıkları şey, genel çerçevelemede ve resmî ilânda politik otoritelerin anahtar rolüdür. Kentler ve bölgeler düzeyinde yedi seçenek ayırt edebiliriz:[7]

1 İlk seçenek, ölçeksel işbölümünün, bütünleşmiş, dikey olarak yuvalanmış ölçekler kümesi içinde genişletilmesi ya da derinleştirilmesidir. Bu, yayılmakta olan daha geniş ekonomik ve politik eylem ölçeklerinde daha geniş ekonomiye uygun bağlantılar kurarak bazı 'yapısal tamamlayıcılık' biçimlerini izlemeyi gerektirir. Böylesi stratejiler yukarıdan teşvik edilebilir ve/veya aşağıdan oluşmaya başlayabilir. Söylemsel olarak bu 'yerleri merkezî olarak çeşitli uzamsal ölçeklerin "aşamalarına": bölgesel, ulusal, uluslararası, küresel olmak üzere yerleştirme' çabalarında kendini göstermektedir (Hall ve Hubbard 1996:163-4). Pratik olarak, genellikle, yerelden bölgesel ve ulusal yoluyla derece derece ulusüstüne yükselen uzamsal ölçeklerdeki büyüme dinamiklerinin sömürülmesiyle, her-

[7] Bu tartışma, hâlihazırdaki altı katlı tipolojinin geliştirildiği başlangıçtaki dört katlı tipolojiye önemli katkılar yapan Colin Hay'le bağlantılı olarak üstlenilen bir ESRC projesine dayanmaktadır (ESRC ödeneği L311253032).

hangi bir verili ölçekteki ekonomik gelişmenin teşvik edilmesini gerektirmektedir.

2 İkinci seçenek, bütünleşmiş, dikey olarak yuvalanmış ölçekler kümesi içindeki aynı ölçekte yatay bağlantılar inşa etmektir. Bu tür stratejilerde yerelden üçlü ölçeğe uzanan geniş bir yelpaze vardır. Çoğu sınır-ötesi bölge, yerelaşırı ittifaklar ve sanal bölgeler gibi bu stratejiye örnek oluşturur. Sanal bölgeler, paylaşılan ya da tamamlayıcı çıkarları olan sınırdaş olmayan yerleri bağlantılandırmak için geliştirilmiştir – her biri başkent olmayan önemli bir kentle ilişkili, dinamik bir kent-bölge olan Baden-Wurttemberg, Rhone-Alpes, Lombardy ve Katalonya'dan oluşan Avrupa'nın sözde Dört Motor Bölgesi arasındaki ilişki gibi. Genelde, ortak bölgesel çıkarlar ve kimlikler üzerine inşa edilen bu strateji, ortak ya da tamamlayıcı kaynak ve kapasiteleri sömürmeye çalışmaktadır. Amaç, ya basit yığın ekonomileri yoluyla kritik bir kütle geliştirmek ya da ölçekler arasından ziyade aynı ölçekte bir işbölümünün geliştirilmesidir. Bu yatay strateji, yerel olarak aşağıdan geliştirilebilir ve/veya daha aşağıdaki ve/veya daha yukarıdaki katmanlar veya ölçeklerdeki yapılar tarafından teşvik edilebilir. Dolayısıyla, Avrupa'daki sınır-ötesi bölgeler Avrupa Birliği kadar yerel topluluklarca da teşvik edilmektedir.

3 Üçüncü seçenek, 'enlemesine' bağlantı denilebilecek şeyin inşasını – yani, diğer çeşitli ölçeklerdeki süreçlerle daha yakın bütünleşme arayışında bir ya da daha fazla yan komşu ölçeği/ölçeklerin atlanmasını – gerektirmektedir. Bu da, ihraç için üretim ve doğrudan yabancı yatırımın (DYY) söz konusu olduğu yerde, hinterland bağlantılarının ya da hattâ ulusal ekonominin, yerel ve ulusüstü ölçekler arasındaki bağlantıdan çok daha az önemli olabileceği sonucuyla birlikte özellikle önemlidir. Asya'daki bazı sınır-ötesi bölgeler bu stratejinin iyi birer örneğidir – yani, büyüme üçgenleri ve büyüme poligonları (Parsonage 1992; Smith 1997; Thant ve d. 1998). Diğer örnekler ithalat-işleme bölgeleri, serbest limanlar ve bölgesel geçişleri kapsar – bunların ulusal bir ülke sınırları içine yerleşme ve dışarı doğru yönlenme eğilimi göstermelerine rağmen (krş. ülkele-

rararası büyüme bölgelerinin evrimi üzerine Chen 1995; çağdaş bölge devletleri üzerine Ohmae 1995).

4 Kaynak tedariği, içşehirler, zayıflamakta olan endüstriyel ya da kıyısal bölgeler ve benzerleri gibi zayıf ya da marjinal yerlerde yaygın olan bir başka ekonomik gelişme stratejisidir. Örneğin bu, kentsel mahrumiyetten, gecekondulaşma, zayıf bir fiskal temel, mülkiyet geliştirme planları için arazi yokluğu ve politik ve kurumsal parçalanmadan musdarip içşehirlerde anlaşılabilir bir tepkidir. Avrupa'daki yerel otoriteler, fonlar için AB'ye yönelebilirler (örneğin, çeşitli yapısal fonlar); ve çok-katmanlı federal devletlerde, devletlere olduğu kadar federal otoritelere de yönelebilirler. Bununla birlikte, bir kaynak tedarik stratejisi altındaki başarılı teşebbüsler, tipik olarak olumsuz koşullarla birlikte gelirler. Bu, izlenebilecek ve genel ekonomik gelişme planının uyumunu tehlikeye atacak ekonomik girişimler yelpazesini kısıtlamaktadır (Hay 1994).

5 Yerler, düzenleyici fiyat indirimiyle, içeri doğru yatırım amaçlı uluslararası 'güzellik yarışmalarıyla' ve zayıflamakta olan bölgeler için yapısal fonlar ve diğer yeniden-yapılandırma ya da tazmin edici fonlar sağlamak amacıyla uluslararası 'çirkin kız kardeş yarışmalarıyla' yer-pazarlaması yolunu da izleyebilirler. Bu tür faaliyetlerin iki açık hedefi, mobil sermaye ve fon ajanslarıdır; merkezî devletler genellikle içeri doğru yatırım ve yeniden-yapılandırma fonları peşinde koşarken, aslında yerel ve bölgesel otoritelere yardım ve yataklık ederler. Bununla birlikte, düzenleyici fiyat indirimi, ekonomik düşüşteki sahalarda iş yaratmak konusunda ters etki yapan bir stratejidir ve dibe doğru giden bir düzenleme yarışına yol açabilir. Güçlü rekâbet stratejileri genellikle bu bakış açısından çok daha iyidir, ancak onların sonuçtaki rekâbet avantajları bile rekâbetle silinip gidebilir (bkz. Bölüm 3).

6 Altıncı bir seçenek, faaliyetleri sınırsız akış mekânında konumlandırarak ya da 'siber-uzaya' taşıyarak ölçeksel ya da yer-bağımlı kısıtlamalardan bir kaçış aramaktır. Fakat bu bir tür mekânsal sabit ihtiyacını gereksiz kılmaz (offshore adalar, vergi cennetleri vs.) (bkz. Hudson 2000; Leyshon ve Thrift 1999; Palan 1998).

7 Yedinci bir seçenek, verili bir ölçeğin daha geniş işbölümünden ve

dünya piyasasından kısmen ya da tamamen ayrılması ve büyük olasılıkla anti-kapitalist ekonomik, politik ve toplumsallaştırılma projeleriyle bağlantılandırılmasıdır (bkz. Bölüm 1).

Bu farklı uzamsal ölçek stratejilerinin çoğunun önemli bir özelliği olarak rekâbeti ilişkili uzamsal ölçeğin ötesinde daha etkin bir rekâbetin temeli olarak piyasa-yönelimli işbirliği yoluyla bölge içinde sınırlamaya (yapısal uyum) gösterdikleri ilgidir. Bu uzlaşıların kurulacağı uzamsal ölçek, kısmen meta zincirlerinin ve ekonomik kümelerin doğasıyla, ilgili uzamsal dışsallıklarla (yığın ekonomilerinin mıntıka, yakınlık ve sinerji özellikleri de dahil olmak üzere), ekonomik ilişkiler ve öğrenme süreçlerinin varolan toplumsal gömülülük biçimleriyle şekillenmektedir (Camagni 1995; Messner 1998; krş. Porter 1990; Smith 1988).

Şüphesiz, bu tür girişimsel projelerin varlığı, hiçbir şekilde 'yapısal uyumlu' gerçek ekonomik mekânların ve sürdürülebilir rekâbet avantajlarının pekiştirileceğinin garantisi değildir. Girişimci stratejileri başlatmakta ve pekiştirmekte, sadece rekâbetin devam eden bir süreç olarak içkin belirsizliği nedeniyle değil, girişimci strateji nesneleri olarak tanımlanan ekonomik mekânlar içindeki ekonomik ve ekonomi-dışı koordinasyonun zorlukları nedeniyle de birçok güçlükle karşılaşılmaktadır. Ne de başarılı bir bölgesel ya da yerel strateji için ihtiyaç duyulan tüm etkenlerin, o stratejinin birincil konumda olmasını sağlayan ekonomik mekânın sınırları içinde bulunacağını beklemek için bir sebep vardır.

5. Devletteki Eğilimler

Devletin sermaye birikimindeki ve toplumsal yeniden-üretimdeki rolünde meydana gelen değişiklikler, ulusal devletlerin biçimsel eklemlenmesinde ve işleyişlerine ilişkin özerklikte de değişiklikleri gerektirir. Bu, bazen küreselleşmeye karşı ulusal devletin gerileyişi temelinde ele alınmaktadır. Fakat bu çok yanıltıcıdır. Çünkü, *geleneksel ulusal toprak devletlerinin çoğulluğuyla* toplamı sıfır olan bir ilişki

içinde evrim geçiren, *gelişen, küreselleşen akış-tabanlı tek bir ekonomiye* tanık olmuyoruz. Böyle bir görüşün benimsenmesi, – ister savaş-sonrası Atlantik Fordist biçiminde, ister geliştirmeci devletçi, ulusal güvenlik devleti ya da diğer biçimlerde olsun – ulusal toprak devletinin güncel ve kısmen küreselleşme kaynaklı olan mevcut krizinin politik iktidarın yerli yurtlulaştırılmasına yönelik diğer herhangi bir kurumsal biçimin (ya da biçimlerin) hem o ânda hem de gelecekte imkânsızlığına işaret eden bir biçimde ele alınmasını gerektirir. Bunun yerine, burada geliştirilen yaklaşım, küreselleşmeye tepki olarak ulusal toprak devletini yeniden oluşturmak ve/veya politik iktidarın kurumsallaşmasındaki hâkim noktalar ve/veya düğüm noktaları olarak yeni bölgesel ölçekler geliştirmek amacıyla çaba sarf edileceğini savunmaktadır. Bu beklenti, West-phalia devletinin asla '[ulusal] devletin hizmetindeki mekânın fetişleştirilmesinin' getirebileceği kadar katı ya da tamam olmadığına dikkat çekersek daha da güçlenir (Lefebvre 1978; krş. 1991: 280-2; krş. Osiander 2001). Dahası, devletin kurumsal bir topluluk olarak sınırlandırılmasının hem *politik sistemin* içinde hem de olumsal olarak gerçekleştiğini bir kez kabul ettiğimizde, politik iktidarın uygulanmasında yerli-yurtlulaştırılmamış olan yönetim-yönetişim biçimlerinin öneminin artıp artmayacağını da değerlendirebiliriz. Bu noktalar, kapitalist ekonominin kurucu noksanlığını ve ekonomi-dışı etkenlere bağımlılığını göz önüne aldığımızda daha da güçlenmektedir. Çünkü bu, ekonomik küreselleşmenin kendi ekonomi-dışı desteklerinin güvence altına alındığı kurumsal biçimlerde, temel faaliyetlerde ve birincil ölçeklerde önemli kaymalar gerektireceğini söylemektedir.

Devlet iktidarı biçimlerinin yersiz-yurtsuzlaştırılmasının ve yeniden yerli-yurtlulaştırılmasının kapsamını ve/veya politik iktidarın yerli-yurtlulaştırılmayan biçimlerinin ikâmesinin kapsamını görmek için, ulusal devletlerin küreselleşmeyle birlikte, bizatihi içinde bulundukları iddia edilen mücadeleyi yeniden ele almalıyız. Küreselleşen ekonominin artan ekolojik tahakkümünün kapsamı, önde gelen ekonomik güçlerin zamanı-mekânı en devlet-tabanlı ve en devlet-yönelimli politik güçlerin denetleme kapasitelerinden kaçabilecek biçimdeki uzak-

laştırma ve sıkıştırma kapasitelerine bağlıdır. Çünkü, eğer varsa da, rutinlerini hızlı hipermobil sermayenin zaman-mekânına uydurmak için sıkıştırma yeteneği ve etkin bir küresel erişimi olan çok az münferit devlet vardır. Bu, hızlı hipermobil sermayenin zaman-mekân ufukları ve rutinleri ile en çağdaş devletlerin zaman-mekân ufukları ve rutinleri arasında giderek büyüyen bir yırtılmaya yol açmaktadır ve bunların kapitalist ekonominin genel dinamiği üzerindeki etkileri yoluyla da, potansiyel olarak küresel bir akışlar mekânı ile bölgesel olarak parçalanmış politik bir sistemin yer-bağımlılığı arasında giderek büyüyen bir yırtılma yaratmaktadır. Zamansal olarak, bu tipik devletin kendi rutinlerine ve hesaplama tarzlarına göre tepki verme yeteneğini sınırlamaktadır – bu nedenle de küreselleşmenin baskılarını hisseden çoğu devlet yöneticisi, işleyişsel özerkliği yitirdiklerine inanmaktadır. Benzer şekilde, mekânsal olarak, sınırların çoğu farklı olan akış türü karşısındaki gözenekliliğinin ve sermayenin ulusaşırı bir ölçekler yelpazesinde artan hareketliliği göz önüne alındığında, devletler ekonomik, politik ve toplumsal süreçleri sınırları dahilinde tutmak ya da akışları bu sınırlar boyunca denetlemek isteseler de, tüm bunları giderek daha büyük zorluklarla gerçekleştirebilmektedir. Nitekim bazı yorumcular, Westphaliacı devlet sisteminin giderek parçalanmasıyla yakından ilgili olan bu değişiklikler nedeniyle mevcut sistemin neo-ortaçağ bir sistemle değiştirildiğini bile savunmaktadır (örn. Anderson 1996; Cerny 2000; Ruggie 1993). Bununla birlikte, özgül sahalarda parçalanmaya doğru gözlenebilir eğilimler olmasına karşın, bunun ulusal devletin ölçekler-arası eklemlenmesinde hayatî bir düğüm noktası olarak oynadığı daha genel rolü tehlikeye atması gerekmez (bkz. s. 201-2).

En azından küreselleşen bilgi-tabanlı ekonomiyle ilişkilendirilen değişikliklerin, devlet örgütlenmesinin tüm seviyelerinde, temsiliyet, müdahale ve içsel hiyerarşi biçimlerinde, toplumsal temellerde ve devlet projelerinde önemli yansımaları olduğu gayet açıktır. Bu kısmen, aynı örgütsel düzeydeki benzer ilişkilerde büyük değişiklikleri içermektedir. Örneğin, yürütme, yargı ve yasamanın göreli gücündeki kaymalardan başka, finans, eğitim, teknoloji, çevre, sosyal güvenlik

organlarının ve diğerlerinin göreli ağırlığında da kaymalar olmaktadır. Fakat, yeniden-örgütlenme aynı zamanda farklı politik katmanlar arasındaki ilişkilerin yeniden-düzenlenmesine, hükümet ve yönetişimin eklemlenmesine ve politik sistemlere yeniden sınır çizilmesine kadar da uzanmaktadır. Yeniden örgütlenmenin bu yönleri, devlet ve politikanın örgütlenmesindeki yaygın akımlar ya da üç değişiklik seti temelinde özetlenebilir. Her bir yaygın eğilim, o eğilimin politik sınıf hâkimiyeti, birikim ve özellikle de devlet biçimiyle devletin ekonomik ve toplumsal politikaları için önemini tanımlayıp dönüştüren bir karşı-eğilimle ilişkilidir. Bu karşı-eğilimler, ilk yargıda varlığını daha önceki kalıplardan sürdürenlere değil de, daha ziyade yeni eğilimlere özgü tepkiler olarak yorumlanabilir. Bu nedenle de, tam tersinden çok, eğilimlere karşı-eğilimler olarak daha iyi görülürler. Dolayısıyla, önce eğilimleri sunup, ardından da ilgili karşı-eğilimleri ele alıyorum.

Bununla birlikte, bu akım ve karşı-akım tartışmasına girmeden önce, devletlerin sanki özdeş birimlermiş gibi ele alınması konusunda dikkatli olunmalıdır. Çünkü, Westphaliacı sistemde ulusal toprak devletlerine verilen biçimsel egemenlik, bu devletler arasında içte ve/veya uluslararası iktidarı kullanma kapasitelerine göre herhangi bir özsel kimlik ya da eşitlik anlamına gelmez. Kendilerine küreselleşmeyi doğuran çok-ölçekli, çok-zamansallı, çok-merkezli süreçler tarafından farklı problemler getirilecektir; ve bu problemlerle ilgilenmek ve tepkisel olarak örgütlenmek için farklı kapasiteleri olacaktır. Dahası, bazı devletlerdeki biçim-belirlenimli güç yoğunlaşması, devlet yöneticilerini küreselleşmeye direnmeye iterken, bazı devletler ise kendilerini açıkça, küreselleşmenin bir ya da diğer şekilde hararetli teşvikine etmeye adamıştır. Bu bakımdan yukarıda farklı ölçeksel stratejiler üzerine yaptığım yorumları tekrarlamayacağım. Önde gelen devletlerin farklı küreselleşme projeleriyle ilişkili olduğunu, daha az güçlü devletlerin ise genellikle kendi ekonomik mekânlarını ve faillerini gelişmekte olan küresel işbölümünde tercihen daha özgül olan yerel, bölgesel ya da işlevsel mevkilerde konumlandırmaya çalışacaklarını söylemek yeterlidir. Dolayısıyla bazı devletler, devletlerarası sistemdeki hegemonyalarını ya da hâkimiyetlerini güçlendirecek, bazıları da

devletlerarası hiyerarşide daha aşağılara düşecektir. Atlantik Fordizminin kriziyle hegemonyasının zayıfladığına ilişkin endişelerin dile getirilmesinin ardından ABD, özellikle küreselleşmeyi kendi imgesinde özdeşleştirip destekleyerek son yıllarda açıkça küresel nüfuz kazanmıştır.

Devletin özelleştirilmesi

İlk akım, devletin (ya da daha iyisi devlet olma halinin) özelleştirilmesidir. Bu, farklı bölgesel ölçeklerdeki devlet yöneticileri devletin işleyişe ilişkin özerkliklerini ve stratejik kapasitelerini geliştirmeye çabalarken, eski ve yeni devlet kapasitelerinin ulusüstü, ulusal, ulusaltı ve yerel-aşırı seviyelerde bölgesel ve işlevsel açıdan yeniden-düzenlenmesiyle devlet aygıtının 'içinin boşaltılmasında' ampirik olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla, ulusal devletin bazı tikel teknik-ekonomik, daha dar biçimde politik ve ideolojik işlevlerinin bazıları, pan-bölgesel, çok-uluslu ya da uluslararası ölçekli devletlerde ya da hükümetlerarası yapılarda yeniden konumlandırılmaktadır; bazı işlevleri de ulusal devlet içinde bölgesel ya da yerel seviyeye devredilmektedir; ve bazı işlevleri de, gelişmekte olan – merkezî devletleri atlayan ve çeşitli toplumlarda bölgeleri ya da yerleri bağlantılandıran ve sözde 'intermestik'[8] (ya da yereller-arası fakat ulusaşırılaştırılmış) politika belirleyen rejimlerin gelişimine yol açabilen – bölgesel ve/veya yerel – yatay güç şebekeleri tarafından üstlenilmektedir. Tamamlayıcı çıkarları olan yerel devletler arasında görece özerk, ülkelerarası ittifaklar gerektiren yatay sıçrama [sideways shift], özellikle yerel hükümetlerin ve ilgili ortaklık biçimlerinin Avrupalılaştırılmasıyla ilişkilendirilmektedir (Andersen ve Eliassen 2001; Benington 1995, Benington ve Harvey 1994; Jonsson ve d. 2000; Keil 1998; Tommel 1992,1994,1998).

İlk olarak, ulusüstü devlet sistemlerinin rolü genişlemektedir.

[8] 'Intermestic' Duchacek tarafından yerel otoriteler arasında genişleyen uluslararası bağlantılar sahasına atıfta bulunmak için uydurulmuş bir terimdir. Bkz. Duchacek ve d. 1988.

Böylesi uluslararası, ulusaşırı ve pan-bölgesel yapılar kendi içlerinde yeni değildirler: Uzun bir tarihleri vardır. Şimdi önemli olan şey, sayılarındaki diklemesine artış, bölgesel kapsamlarındaki büyüme ve önemli yeni işlevler kazanmalarıdır. Bu, artan sayıda küresel işlevsel sistemlerle (ekonomik, bilimsel, hukuksal, politik, askerî vs.), eski ve yeni risklerin küresel erişiminin daha geniş biçimde kabul edilmesinde kök salmış olan bir dünya toplumunun istikrarlı gelişiminde açığa çıkmaktadır. Söz konusu işlevsel yayılmanın temel alanlarından biri de, ulusüstü yapıların yönetmeye çalıştıkları bölgeler içindeki yapısal ya da sistemik rekâbet gücüne gösterdikleri ilgidir. Bu ilgi, geniş bir yelpazedeki, doğasında hem ekonomik hem ekonomi-dışı olan arz-taraflı etkenleri de içine alacak şekilde ticaret, yabancı sermaye yatırımı ya da uluslararası para ilişkileri idaresine gösterilen ilginin çok daha ötesine gider.

Yukarı doğru sıçrama, özellikle, iktidarların ulusüstü yapılara havale edilmesiyle ve iktidarını küresel ölçekte yaymak amacıyla yeniden hayat verilmiş kapasiteleriyle birlikte yeniden canlandırılmış ve görece karşı konulmamış bir Amerikan 'süperdevleti'yle ilişkilendirilmektedir (Shaw 2000). Aşağıda göreceğimiz gibi, söz konusu ulusüstü yapıların üzerindeki ABD'nin, bu yapıların hepsini kendi hegemonyası altında birleştirme çabaları ya da bu yapıları kendi acil çıkarlarına ilişkin hâkim algılamasını dayatmak amacıyla kullanma çabaları arasında bocalamasıyla birlikte, bu ilişkilendirme, ulusüstü yapılarda teklik ve tikelcilik arasında bir gerilim yaratmaktadır. Yukarıya doğru aynı sıçrama, daha küçük ölçekte ve farklı dinamiklerle AB'de de kendini göstermektedir. Schmitter'in hesaplamalarını güncelleyen Hooghe ve Marks, 1950 ve 2000 arasında yirmi sekiz farklı politik alanda yukarıya AB düzeyine doğru güç transferinde bir artış olduğunu göstermektedir. Bu, en belirgin şekliyle ekonomik politika alanında, daha sonra uluslararası ilişkilerde ve dış güvenlik/ekonomi politikte görülmektedir. En zayıf şekilde ise, toplumsal ve endüstriyel politikada görülmektedir, aynı durum hukukî-anayasal politikadaki bu ölçümde oldukça zayıftır (Hooghe ve Marks 2001:47-8; krş. Wessels 2000; bkz. ilerleyen sayfalarda ara başlık 8).

Bununla birlikte, bu tür faaliyetler bir 'küresel devletin' ortaya çıkışına kadar ilerlemez – en azından eğer devlet kavramı merkezî politik bir otoritenin bölgeselleştirilmesi şeklindeki çekirdek anlamını koruyacaksa – kısaca, böyle bir küresel devlet tek bir 'dünya devletine' eşdeğer olacaktır. Normalde, Poulantzas'ın kaydettiği gibi (1974b, 1975), her ulusal devletin uluslararasılaştırma sürecinin idare edilmesinde ortaya çıkan yeni sorumluluklarının ayrılmaz parçası olarak, farklı devletler arasındaki ekonomik politik koordinasyonunun güçlendirilmesi amacıyla bu türden işlevlerin kısmî ve koşullu devridir. Dahası, bir dünya devleti kurulacaksa bile, kaçınılmaz olarak hukuksal-politik teklik (egemenlik) iddiası ve acı çoğulculuk gerçeği (tavsiyelerinde ve kararlarının kasıtlı olarak seçici uygulamasında nüfuz için devletler arasında diğer ölçeklerdeki tikelci rekâbet) arasındaki gerilime tâbi olacaktır. Teklik ve çoğulculuk arasındaki bu gerilim, kesinlikle çok-katmanlı niteliğiyle daha da karmaşıklaşan Avrupa örneğinde bulduğumuz şeydir. İşte bu nedenle, küresel ölçekte işleyen devletlerarası politika, sıklıkla küresel sistem için hegemonik politik strateji geliştirmeye çalışan bir ulusal devletin uluslararası hegemonyasıyla – şüphesiz, hükümetsel güçlerin ve diğer yönetişim biçimlerinin kapsamlı bir eklemlenmesi üzerinde ve çeşitli yaptırım biçimleriyle zırhlanmış bir hegemonya aracılığıyla – belirlenir. Bu, savaş sonrası dönemde, kapitalist blok içinde süren ABD hegemonyasının değişen biçimlerinde açıkça görülen ve yine tek süper güç olarak ABD'nin nüfuzunu eski Sovyet bloğuna ve Sovyet nüfuz sahasına yaymaya başladığı İkinci Soğuk Savaş'ın sonunu takip eden özel güç için geçerlidir. Bununla birlikte, bu daha sonraki dönemde bile Amerikan buyruğunun farklı politika alanlarını (örneğin askerî polis ile toplum polisini farklılaştırmak) şekillendiren boyutunun ayırt edilmesinde dikkatli olmalıyız. Daha genel olarak teklik ve çoğulculuk arasındaki gerilim, ABD çok-taraflılığı ve tek-taraflılığı arasında sırasıyla geniş bir uluslararası rejimler yelpazesinde giderek büyüyen anlaşmazlıklarda da apaçıktır.

İkinci olarak, uluslararası devlet aygıtlarının yükselişiyle birlikte bölgesel ve/veya yerel devletler için daha güçlü bir rol buluruz. For-

dist çağ boyunca, KURD'nin uzantıları olarak faaliyet gösteren yerel devletler, bölgesel politika söz konusu olduğunda lokalleşen aşırı ısınmanın sonucunda yükselen enflasyon baskılarını hafifletmek ve tam istihdamı yaymak amacıyla endüstriyi (yeniden-) konumlandırmaya yönlendirildi. Bu tür devletler, Fordist seri üretimi destek için yerel altyapı sağladılar, kolektif tüketimi ve yerel refah devleti politikalarını desteklediler ve bazı durumlarda da (özellikle Fordizm krizi ortaya çıktığında) yeni işler yaratabilmek ya da kurulu iş sahalarının kaybını önlemek amacıyla rekâbetçi sübvansiyonlar sundular. Bununla birlikte yerel ekonomik faaliyetler, Fordist krizin ardından gelen dönemde ekonomik yeniden canlanma ve rekâbet gücü üzerine daha çok vurgu yapmaktadır. Ana ilgi odağı, devlet kurumlarının gelişmekte olan dünya ekonomisinde bölgesel ve yerel ekonomilerin rekâbet gücünü nasıl geliştirebileceği olmuştur. Bölgesel emek piyasası politikalarına, eğitim ve öğretime, teknoloji transferine, yerel yatırım sermayesine, inovasyon merkezlerine, bilim parklarına vesaireye artan bir ilgi söz konusudur (bkz. Bölüm 3). 1970'lerin sonlarında hem krizi telâfi etmek hem de çıkış yolu aramak amacıyla yeni faaliyetler yürütülürken, ulusal devletin Fordist krizle birlikte azalan etkinliği ve meşruiyeti, bölgesel ve yerel devletlerin daha zengin roller oynamasına yol açtı (Moulaert ve d. 1988; van Hoogstraten 1983). Bu durum bugün daha da nettir. Nitekim, ulusal ve uluslararası devletler, bazı ana ekonomik işlevlerden geriye doğru çekilmesine rağmen, bölgesel, kentsel ve yerel düzeylerde (Brenner 1998, 1999b, 2000; Gough ve Eisenschitz 1996) daha fazla müdahaleci politikalar uygulandığını ve bizzat sermayenin bu ihtiyaçları temin etmek amacıyla şebekeler kurmaya ve diğer ortaklık biçimlerine giderek daha çok yöneldiğini görürüz. Yukarıdan aşağı doğru işleyen ve sadece ekonomik müdahale ile sınırlı kalmayan bu güç transferi, geniş bir yelpazedeki diğer politik alanları da etkilemiştir. Örneğin, Hooghe ve Marks (2001) hiçbir AB üyesi ülkenin 1980'den sonra daha da merkezîleşmediğini ve hattâ çoğunun otoriteyi bölgesel bir yönetim katmanına doğru dağıttığını kaydetmektedir.

Üçüncü olarak, yerel devletler arasındaki bağlantılar ilk iki değ-

şikliğe yakından bağlı olarak artmaktadır. Bu eğilim, merkezî devletlerin yerele has belirli problemlerin çözümü için gereken farklı ve hassas programları izlemekteki âcizliğiyle güçlenir. Dolayısıyla merkezî devlet, bu tür görevleri yerel devletlere devrederek aynı zamanda yerel devletlere genel kaynak ve destek sağlar. Nitekim, '1970'den beri en ilginç politik gelişmelerden biri, giderek daha fazla yerel otoritenin, rollerinin tamamen ulusal terimlerle belirlenmesinden ulusaşırı ilişkilere gösterilmeye başlanan ilgiye doğru düzensiz, fakat aşamalı şekilde kayması olmuştur' (Dyson 1989: 1). Bu Avrupa'da, hem AB kurumlarıyla, özellikle Avrupa Komisyonuyla dikey bağlantıları hem de üye ülkelerdeki yerel ve bölgesel otoriteler arasında direk bağlantıları içermektedir. Sınır-ötesi destek arayışı, merkezî devletin daha neoliberal strateji izlediği oranda güçlendirilir, ancak bu arayış diğer ülkelerde de görülebilir (Jonsson ve d. 2000; Perkmann ve Sum 2002). Benzer akımlar Doğu Asya'da da görülebilir (özellikle Hong Kong, Macao ve Guangdong arasındaki bağlantılarda ve Singapur, Johore ve Riau tarafından oluşturulan sözde büyüme üçgeninde). Bu üçüncü akım Kuzey Amerika'da da aşağıdaki çarpıcı örneklerle gelişmektedir: ABD-Meksika sınırı boyunca bağlantılı kentlerin sınır-aşırı işbirliğinin yayılması, Vancouver'den Seattle'a ve Portland'a uzanan Kuzeybatı Amerikan sahilinde bir koridor içeren çok-devletli/eyaletli sınır-ötesi bölge olarak Cascadia'nın teşvik edilmesi ve ABD-Kanada sınırı boyunca kentlerin ve bölgelerin daha genel bütünleşmesi. (Blatter 2001; Sparkes 2002). Bu genel fenomen, Duchacek'i (1990), uluslar hem yerel hem de bölgesel düzeyde egemen-aşırı temaslara daha açık hale geldiğinden 'perfore egemenliğin' yayılmasından bahsetmeye itmiştir.

Politik sistemin devletsizleştirilmesi

Politik sistemin devletsizleştirilmesine doğru da bir eğilim söz konusudur. Özelleştirme [*denationalization*] devletin faaliyetlerinin (bu nedenle de yersiz-yurtsuzlaşmanın ve yeniden-yerleşmenin) bölgesel dağıtımı ile ilgiliyken, devletsizleştirme kamu-özel bölünmesinin, bu bölünmedeki örgütlenmeler ve görevler arasındaki ilişkiyi, söz konu-

su devletin faaliyet gösterdiği herhangi bölgesel ölçek(ler) üzerinde yeniden eklemleyerek ve görevleri yeniden tahsis ederek yeniden çizilmesini gerektirir. Diğer bir deyişle, daha önce ya da daha yeni devletler tarafından (her seviyede) yerine getirilen bazı tikel teknik-ekonomik, dar biçimde politik ve ideolojik işlevler, tamamıyla diğer (yani, devlete yarı bağlı, hükümetsel olmayan, özel ya da ticarî) aktörlere, kurumsal düzenlemelere ya da rejimlere transfer edilmiş ya da onlarla paylaşılmaktadır. Burada söz konusu olan şey, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin idaresindeki resmî, devlete yarı bağlı kurumlar ve STK'lar arasında devletin genellikle sadece eşitler arasında birinci olduğu hayli çeşitli ortaklık biçimlerinin (ve seviyelerinin) artan önemidir. Bu da, özel ve kamu arasındaki ayrımın belirsizleşmesine, yerellik (subsidiarity) ilkesinin bilinçli düzenlenmesine, özel teşebbüs kadar gayrı resmî sektörün rolünün de artmasına (özellikle refahın dağıtımında ve kolektif tüketimde) ve 'düzenlenmiş öz-düzenleme' ile resmen onaylanmış 'özel çıkar hükümeti' gibi mekanizmalara dayanmanın artmasına yol açmaktadır (Streeck ve Schmitter 1985). Aynı zamanda, devletin, merkezî egemen olarak buyruksal koordinasyon güçlerini kullanmaktan ziyade merkezsizleştirilmiş toplumsal rehberlik stratejilerine daha çok angaje olmasıyla da bağlantılıdır (Matzner 1994;Willke 1992). Bu anlamda, birbirine bağımlılığın, bilginin bölüşümünün ve karşılıklı öğrenme, dönüşlülük ve görüşmeci koordinasyon ihtiyacının giderek daha fazla kabulünü gerektirmektedir. Çeşitli bölgesel ölçeklerde ve çeşitli işlevsel sahalar boyunca gerçekleşen bu akım, genellikle yönetimden yönetişime kayma olarak özetlenmektedir (bkz. Bölüm 6).

Hükümetler, devlet hedeflerini gerçekleştirmede ya da devletin iktidarını resmî devlet aygıtlarının ötesine taşımada kendilerine yardımcı olması için daima başka eyleyicilere dayanmışlardır. Devlet aygıtını boydan kesen, birleştiren ve diğer toplumsal güçlere bağlayan paralel güç şebekeleri hakkında yeni hiçbir şey yoktur. Fakat bu bağlılık yeniden-düzenlenmiştir ve artmıştır. Yönetişimin göreli ağırlığı, tüm seviyelerde artmıştır – sadece ulusüstü ve yerel ya da bölgesel seviyelerde değil bölgeler-aşırı ve yereller-arası alanlarda da. Bununla

birlikte bu iktidar, sanki toplumsal bir ilişkiden ziyade, toplamı sıfır bir kaynakmış gibi hükümet iktidarındaki bir azalmayı gerektirmez. Dolayısıyla yönetişime sığınmak, devletin nüfuzunu yayma kapasitesini geliştirebilir ve hükümet olmayan ama nüfuzlu ortakların ya da hissedarların bilgi ve güç kaynaklarını harekete geçirerek [devletin, –*ç.n.*] hedeflerini güvenceye alabilir. Dahası, sınıfsal güçler dengesindeki kaymaların ışığında yönetişime dönmek, anahtar önemde kararları popüler-demokratik denetimden korumak (krş. Poulantzas 1978) ve/veya risklerin özel sermaye lehine toplumsallaştırılmasında daha karmaşık bir iktidar mücadelesinin parçası olabilir.

Yönetimden yönetişime, özellikle AB örneğinde belirgin olan bu stratejik tutum değişikliği hem bunu hem de bir önceki akımı, yani çok-düzeyde yönetişimi kapsayan ortak bir kavramda yansıtılmaktadır. Bu tutum değişikliğini başlatan Avrupa ekonomisindeki değişiklikler kadar Avrupa devletinin-inşa edilmesindeki güçlüklerdir de. Dolayısıyla ulusüstü Avrupa yönetişiminin hâlihazırdaki gelişimi, federal, konfederal ya da hükümetlerarası bir aygıtın oluşumundan çok daha fazlasını gerektirir. Ayrıca, diğer örgütlenmiş ve/veya yönlendirilmiş ulusüstü ekonomik ve toplumsal ortakların – ister işlevsel ister bölgesel olsun – aktif katılımını ve özgül iletişim, görüşme ve karar-verme mekanizmaları yoluyla gevşekçe eşleştirilmiş, esnek politika-belirleyen şebekeleri gerektirir (bkz. Tommel 1994: 14). Nitekim, 'Avrupa Komisyonu, zor Avrupa bütünleşmesi ve ... [toplumsal –*ç.n.*] yapışması hedefinin gerçekleştirilmesini desteklemenin bir aracı olarak şebekeler formasyonuna büyük bir vurgu yapmaktadır' (Cooke ve Morgan 1993: 554). Burada özellikle ilginç olan, hem bölgesel hem de işlevsel failler içeren çok katmanlı şebekelere bağlılıktır.

Yönetişime doğru olan aynı akım, ulusal, bölgesel-yerel ve yerelaşırı (ya da 'intermestik' seviyelerde de görülür. Bununla birlikte, meseleyi genel ifadeleriyle ortaya koyup Avrupa düzeyinde örneklendirerek, sadece bölgesel ve yerel yönetişim hakkındaki geniş literatüre ve geliştirilmiş yapısal rekâbete dayalı içten gelişen ekonomik gelişmenin 'ortak üretimini'n teşvik edilmesindeki rolüne atıfta bulunuyorum (bkz. şehirler hakkında s. 288-90). Yerel kaynakların gelişimi-

ni yönlendirmek ve desteklemek için yeni yerel ortaklık biçimleri ortaya çıkarken yerel ve bölgesel yönetişimin güçlendirilmesi, yerel devletin yeniden-örgütlenmesiyle bağlantılıdır. Örneğin yerel sendikalar, yerel ticaret odaları, yerel yatırım sermayesi, yerel eğitim yapıları, yerel araştırma merkezleri ve yerel devletler, yerel ekonominin yeniden canlandırılması için düzenlemelere girebilirler.

Politik rejimlerin uluslararasılaştırılması

Devlet ve siyasetin örgütlenmesindeki üçüncü akım, politik rejimlerin uluslararasılaşmasına doğru giden karmaşık bir akımdır. Ülke-içi devlet faaliyetinin (ister ulusal, ister bölgesel ya da yerel) uluslararası kapsamı, genişleyen bir yelpazede bölge-dışı ya da ulusaşırı etken ve süreçleri de içine alacak şekilde genişlemiştir; ve de iç politika için stratejik açıdan daha da önemli hale gelmiştir. Politik rejimlerdeki anahtar oyuncular da, politik fikirler, politik tasarı ve uygulama kaynakları olarak yabancı eyleyicileri ve kurumları da içlerine alacak şekilde genişlemiştir (krş. Gourevitch 1978; Doern ve d. 1996). Bu akım, devletin en geniş anlamdaki uluslararası rekâbet gücüyle daha fazla ilgilendiği ekonomik ve toplumsal politikalarda tezahür etmektedir. Ve ulusüstü devlet formasyonlarının ve uluslararası rejimlerin gelişimini olduğu kadar yerel ve bölgesel devletleri de etkiler. Farklı ulusal formasyonlardaki yerel ve bölgesel otoritelerle yönetişim rejimlerini birbirine bağlayan bölgelerarası ve sınır-ötesi bağlantıların gelişiminde de apaçık görülmektedir. Son olarak, bu akım

> ulusal hükümetlere sadece ulusüstü eyleyiciler tarafından önerilen tavsiyeleri değil, o eyleyicilerin toplumsal koruma lehine ekonomik faaliyeti düzenleme; refah hedeflerini gerçekleştirmek için kaynakları bir ülkeden diğerine yeniden dağıtma; ve belli durumlarda, ulusüstü seviyede toplumsal ihtiyaçları karşılama kapasitesini de kucaklayan (Deacon ve Hulse 1997: 44)

yeni bir inceleme sahasında kendini göstermektedir. Deacon ve Hulse sadece toplumsal politika sahasına atıfta bulunurken, aynı savlar başka birçok politik saha için de söz konusudur.

6. Devletteki Karşı-eğilimler

Bu akımlar, kasıtlı olarak tek-yanlı ve diyalektik olmayan bir tavırla sunulmuştur. Bu Poulantzas'ın kapitalizmin gelişiminde peş peşe gelen aşamalarla ilgili karmaşık 'muhafaza-çözülme' etkileri olarak tanımladığı şeye basit bir atıftan fazlasını içermektedir. Böyle etkiler, devlet dönüştürülürken, devletin geçmiş biçimleri ve işlevleri muhafaza edildiği ve/veya bozulduğu, çözüldüğü sürece kesinlikle vardır. Örneğin, SRPR'nin yanlı oluşumu, farklı ulusal toplumlar boyunca olduğu kadar farklı devlet müdahalesi sahaları boyunca da KURD üzerindeki çeşitli 'muhafaza-çözülme' etkileri ile bağlantılıdır (bkz. s. 255-9). Bu etkilerin birçoğuna önceki bölümlerde zaten değindik (bkz. kutu 5.1).

Devlet olma halinin özelleştirilmesine karşı, ulusal devletler de

Kutu 5.1
Devlet yeniden-yapılandırılmasında eğilimler ve karşı-eğilimler

Eğilimler

- özelleştirme;
- politikanın devletsizleştirilmesi;
- politika rejimlerinin uluslararasılaştırılması.

Karşı-akımlar

- ölçekler-arası eklemlenme için artan devlet kapsamı;
- metayönetişimde artan devlet rolü;
- uluslararası rejimlerin biçimlerine ve uygulamasına karşı koymak

farklı uzamsal ölçeklerin eklemlenmesindeki denetimlerini sürdürmeye çabalamaktadır. Bu bakımdan işlevin, basit bir sürekliliği olduğu düşünülebilir, ama, hâlihazırdaki ölçeğin görelileştirilmesi yoluyla önemli bir süreksizliğin getirildiğini savunacağım. En azından, ulusal devletin güçlerine eşit güçleri olan bir ulusüstü devletin yokluğunda,

devlet olma halinin özelleştirilmesi, ulusal devletler açısından farklı ekonomik ve politik örgütlenme ölçekleri arasındaki ilişkinin idare edilmesi ve iktidarlarını geri alma çabalarıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla hem ulusüstü koordinasyon hem de ulusaltı yeniden canlanma için mekân ihtiyacını doğuran özerklik kaybı, aynı zamanda bizatihi ulusal devletin giderek çoğalan ulusüstü ve ulusaltı düzeylerdeki önemli eylem ölçekleri arasındaki dolayımlanma kapsamını da genişletir. Bu bağlamda, örgütlenmenin hâkim ve düğüm noktasındaki ölçekler arasında Collinge (1999) tarafından ortaya konan bir ayrımı kullanarak, ulusüstü kurumlar üstlendikleri ve/veya etkilemek istedikleri faaliyetler yelpazesinde muhtemelen giderek daha kapsamlı ve kapsayıcı olabilirler ve giderek büyüyen bir yelpazedeki devlet faaliyetlerini aşağı doğru ve/veya yanlara doğru devredilebilirler, dolayısıyla ulusüstü düzeye ilişkin *hâkimiyetin* artırılmasına doğru herhangi bir eğilim, ulusal devletin genişleyen devlet güçleri ağındaki *düğüm noktası* rolününün azaltmasını gerektirmeyecektir diyebiliriz. Kısaca, ulusal devlet biçimsel egemenliğinin bir kısmını kaybetmiş olabilir, ama ölçekler-arası eklemlenmede anahtar rolünü pekâlâ sürdürebilir.

Yönetişime doğru kayma karşısında hükümetin metayönetişimde artan bir rolü vardır. Bu özellikle AB'nin işleyişinde ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklara bağlı kurumsal tıkanıklığı ya da karar tuzaklarını aşma çabalarında açıkça görülmektedir. Bu da yönetişimin hükümetin gölgesinde işlediği kapsamı gösterir. Hükümetler (çeşitli ölçeklerde), ortaklıkların, şebekelerin ve yönetişim rejimlerinin (metayönetişim üzerine bkz. Bölüm 6) kendi-örgütlenmelerinin örgütlenmesiyle giderek daha fazla ilgilenmektedir. Bu, ne yönetimin en üst yargısı olarak devlet egemenliğinin varlığını sürdürmesiyle ne de diğer tüm ortakların bir şekilde bağımlı olduğu türden 'megaortaklığın' oluşumuyla karıştırılmalıdır. Bunun yerine, egemen devletlerin karakteristiği olarak tepeden-aşağı politik örgütlenme hiyerarşisinden, birbirlerinden hem işlevsel olarak özerk, hem de çeşitli yapısal karşılıklı bağımlılık biçimleri aracılığıyla eşleşen birçok eyleyici, kurum ve sistemin yönlendirilmesine yapılan vurguya doğru bir kaymayı içermekte-

dir. Farklı eylem alanları ve sahaları arasındaki işlevsel bağlantılar ve karşılıklı maddî bağımlılıklar hakkındaki kolektif öğrenmenin kolaylaştırılması işi devlete düşmektedir. Ve yönetişimin tamamlayıcı biçimlerinin birbirleriyle bağlantılandırılabileceği etkinliklerin en üst düzeye çıkarabileceği ortak vizyonların geliştirilmesine katılımın sağlanması ise, politikacılara – ulusal olduğu kadar yerel politikacılara (da) – düşmektedir. Bu tür görevler, devletler tarafından sadece tikel devlet işlevlerine katkılarına göre değil, aynı zamanda politik sınıf hâkimiyeti ve toplumsal yapışma için doğurdukları sonuçlara göre de yerine getirilir.

Yönetimden yönetişime doğru taraf gir kaymanın, bir bütün olarak devlet aygıtını zayıflatması ya da [devletin] özgül devlet projeleri izleme kapasitesini baltalaması gerekmez. Birçok şey, yeni yönetişim mekanizmalarının, devletin yeni bağlamlarda değiştirilmiş hedeflerinin izlenmesiyle ve devlet iktidarının toplumun daha geniş kesimlerine yayma kapasitesiyle ilişkilendirildiği yollara bağlı olacaktır. Bu, aşırı-genişlemiş bir devletin zayıf bir devlet olduğu şeklindeki – ve dolayısıyla devletin faaliyetlerini sadece devlet aygıtının tek başına yapabileceği (ve yapması gereken) faaliyetlerle sınırlayarak bunları bile etkin bir şekilde gerçekleştirmesinin kesin olmayabileceğini ima eden – neoliberal iddiada ideolojik olarak kendini göstermektedir. Her iki açıdan da, hükümet-dışı rejimlerin yayılmasının devletin artık gereksiz olduğunu ifade eden idealist ve yanlış izlenime direnmek önemlidir. Nitekim devlet, kesinlikle tam da bu tür rejimlerin gelişimi nedeniyle önemli bir rolü oynamayı sürdürmektedir. Çünkü artık, sadece birçok bireysel yönetişim mekanizmasında önemli bir aktör olmakla kalmayıp, aynı zamanda sınıfsal güçlerin genel dengesinin ve toplumsal yapışmanın sürdürülmesinin ışığında bu mekanizmaların gözetim sorumluluğunu da taşımaktadır.

Politik rejimlerin uluslarasılaştırılmasına bir dereceye kadar muğlak olsa bile karşı koyan, fakat onu daha da güçlendiren şey, ulusal devletlerin uluslararası politik rejimlerin gelişimini şekillendirme mücadelelerindeki önemlerinin artması ve kendi ulusal sermayeleriy-

le seçmenlerinin çıkarları lehine çalışma tavrıdır tavrıdır. Ulusal devletin, ulusal ekonomik mekânın daha geniş bir ekonomiye nüfuz etmeyi başardığı önceki boyut dikkate alındığında bu durumun kabul edilmesi gerekir. Bununla birlikte, devletin yurtiçinde ve yurtdışındaki ulus temelli mevcut sermayenin yeni bölgeselleşme-küreselleşme biçimlerine bağlı olan yapısal rekâbet gücüne gösterdiği ilgideki gerçek kopukluklar küçümsenmemelidir. Nitekim ihracata bağımlılıklarına rağmen, bu çokuluslu sistemdeki küçük açık ekonomilerin varlığı, kendi ulusal ekonomilerinin yapısal uyumunun sürdürülmesine bağlıydı. Artık bir egemenlik kaybı anlamına geldiği söylenen çeşitli seviyelerdeki uluslararasılaştırılmaya rağmen, kendi ulusal ekonomilerini yönetmeyi başarmış ve iktidar bloğunun birliğini güvenceye almış görünmekteydiler. Ulus devletin uluslararasılaştırılma karşısında iktidarının politik kuruluşuna ya da iktidar bloğunun kenetlenmesine hayatî derecede bağlı olduğunu göstermektedir. Şüphesiz ki bu durum, devlet iktidarının Bölüm 1'de bahsedilen ekonomik hegemonya, ekonomik hâkimiyet ve ekolojik tahakküm dinamikleriyle de şekillendirileceğini söylemektedir.

Üç eğilim ve karşı-eğilime ilişkin olan bu kısa ve genel tartışma, durumdan duruma değişen bileşik ve bireysel gerçekleştirilmeleri dikkate almamıştır. Dolayısıyla özelleştirme [*denationalization*] yorumlarım, devlet örgütlenmesinin ulusal ya da bölgesel düzeylerine pay edilmiş, açık anayasal güçleri içeren federal devletlerle, eyaletlerin/yerel devletlerin sadece o ânda merkezî devlet tarafından talep edilen ya da izin verilen güçleri kullandığı, İngiltere gibi üniter devletler arasındaki önemli farklılıkları göz ardı etmektedir. Benzer şekilde, yönetimden yönetişime kaymayla ilgilenirken, bazı KURD rejimlerinin, devlet, işletme ve sendikalara dayanan üçlü makroekonomik yönetişime ve/veya sosyal yardımlarının iletilmesi için benimsediği, düzenlenmiş öz-düzenleme biçimlerine sahip olduğu kapsamı göz ardı ettim. En azından, burada da, yönetişimin rolünün ortakların yelpazesi değiştikçe güçlendiğini iddia ettim (bkz. Bölüm 6). Ne de çeşitli yönetişim mekanizmalarının farklılaştırılmış önemlerini göz önüne

aldım (örneğin, Danimarka'daki neokorporatist 'görüşmeci ekonomi' ile İngiltere'deki neoliberal ve parastatal kamu kuruluşları arasındaki tezat). Son olarak, uluslararasılaştırılma ile ilgilenirken, SRPR'leri arasındaki farklılıkları, 'post-ulusal' olarak tanımlanabilecekleri kapsamı, özgül durumlardaki bileşimlerini ve farklı devletlerin uluslararası politik rejimlerini tanımlamakta hangisinin daha az ya da daha baskın ve/veya hegemonik olduğu kapsamı da göz ardı ettim. Açıkça, ulusal devletin yeniden yapılandırılması ve yeniden yönlendirilmesi hakkında yapılacak daha ayrıntılı incelemelerin, her bir akıma daha somut ve daha kapsamlı koşullarda bakması gerekecektir. Eğer bu üç akımın her biri değişebiliyorsa, etkileşimlerinin tavrı ve kapsamının da çok daha fazla değişmesi gerektiği açık olmalıdır. Bu da bize bu üç akımın sadece birine odaklanmaktan ya da her birini ayrı ayrı ele almaktan ziyade, üçünü birlikte birbirleriyle etkileşimleri sırasında incelemenin önemli olduğunu göstermektedir.

7. Yeniden Ölçeklendirme ve KURD: Avrupa Örneği

Bu akımların her biri KURD'nin yeniden-yapılandırılmasında kendini göstermektedir. Dolayısıyla artık, ekonomik ve toplumsal politikalar, artık öncelikli olarak ulusal devlet tarafından şekillendirilmekten ziyade giderek çeşitli düzeylerde tanımlanmakta ve izlenmektedir (AB'nin ekonomik olduğu kadar toplumsal boyutuna, bölgesel politikaların önemine ve ulusaşırı işbirliğine dikkat edin); kamu-özel ortaklıklarına, topluluk gözetimine, kendi kendine yeterliliğe, işbirliği vs. üzerine artan bir vurgu vardır; ve refah rejimlerinin şekillendirilmesi konusunda yoğun bir uluslararası mücadele söz konusudur (uluslararası yardım ve hayır kurumlarının yanı sıra OECD, AB, Dünya Bankası, IMF, DTÖ, vs.nin faaliyetlerine bakın). Bu sav, hâlihazırda en gelişmiş çok-düzeyli devlet formasyonu ve/veya çok-düzeyli yönetişim biçimi olarak AB ile örneklendirilebilir.

İlk olarak, AB'nin genel ekonomik politikasının Atlantik Fordizmine daha uygun olan erken döneminden Schumpeterci bir rekâbet

stratejisine doğru tutum değiştirmekte olduğu oldukça açıktır. Avrupa bütünleşmesinin kaynakları, Avrupa'da Atlantik Fordizmi için zemin hazırlayan savaş-sonrası yeniden inşada bulunabilir (ayrıntılar için, bkz. van der Pijl 1984). Dolayısıyla, bu bağlamda savaş-sonrasında demir, çelik ve kömürün yeniden-yapılandırılmasındaki başlangıç rollerine ek olarak, Avrupa toplulukları da endüstriyel girişimlerin en uygun ölçek ekonomilerinin gerçekleştirebileceği bütünleşmiş bir piyasanın yaratılmasını vurguladılar. Bu, tek bir piyasa yaratmaya uygun olan ve özünde liberal bir *Ordnungspolitik* [Ekonomik düzen politikası] gerektiren Keynesçi ulusal politikaların izlenmesinin önemli bir tamamlayıcıydı – özellikle de Roma Antlaşması istihdam politikalarının resmî sorumluluğunu ulusal düzeyde bırakmışken. Nitekim, Sbragia'nın dikkat çektiği gibi, AB'nin temel anayasal çerçevesi, yapısal olarak, liberal ekonomik stratejilere ayrıcalık tanımaktadır: 'Roma Antlaşması'na katıştırılmış olan ekonomik liberalizasyon normu, Avrupa Tek Senedi ve Maastrich Antlaşması'yla güçlendirilerek zenginleştirildi' (2002: 224). Dolayısıyla AB, Delors'un başkanlığında (1985-95), daha aktif bir istihdam politikası geliştirmeye ve Sosyal Avrupa planlarına başlayıp daha sonra da ortaya çıkan ikiz sorumluluğu ilk kez Maastrich Antlaşması (1991) ile kurumsallaştırmaya çalıştığında bile, bu zaten liberalizm lehine olan tarafgir kurumsal kapsamda ve neoliberalizm hâkimiyetindeki bir ideolojik iklimde gerçekleşti (bkz. s. 260-62).

Burada AET'nin – o zamanlardaki adıyla – altı başlangıç üyesinin kapitalizmin düzenlenmiş ya da koordine edilmiş çeşitlerinden birine ya da diğerine ait büyüme tarzlarına ve düzenleme tarzlarına sahip olduğuna ve de ya bir ya da diğer muhafazakâr-korporatist refah rejim biçimine ya da İtalya örneğinde klientelist Akdeniz refah rejimine sahip olduğuna dikkat çekmeye değer (krş. Hantrais 2000; Ruigrok ve van Tulder 1996). Bu da, ekonomik liberalizme olan kurumsal bağlılığın, başlangıçta daha uzağa erişebilen bir liberal program için bastırma aracı olarak hizmet etmekten ziyade, kapitalizmin daha geniş bir ölçekte düzenlenerek bütünleştirilmesi ve pekiştirilmesi için temel

sağlamış olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte koşullar, farklı büyüme tarzları, düzenleme tarzları ve refah rejimleri olan yeni üyelerin Avrupa Topluluğu'na katılmasıyla değişmiştir. Bu, Avrupa ekonomisine daha büyük bir ekonomik ve toplumsal heterojenlik sağlamış ve güçler dengesinin neoliberal yönde kaymasına yardımcı olmuştur. Devlet planlamasını ulusal düzeyden Avrupa düzeyinde yeniden ölçeklendirmenin koşullarını oluşturmak ya da Avro-korporatizmi kurmak da aynı ölçüde zorlaşmıştır (Avro-korporatizm üzerine, bkz. Falkner 1998 ve Vobruba 1995; sınırları üzerine, Streeck 1995). Benzer şekilde, refah devletinin yukarıya, AB'ye doğru yeniden ölçeklendirilmesinden ziyade, Birlik içindeki toplumsal politika ise, geniş oranda toplumsal düzenleme biçimini almıştır. Çünkü, Majone'in dikkat çektiği gibi:

> Toplumsal sahada Komisyon tarafından önerilen tedbirler, Topluluğun 'ekonomik anayasasıyla' uyum içinde olmalıdır, yani, liberal ekonomik düzen ilkesiyle. Bu gereklilik, Üye Ülkelerde refah devletinin gelişimini mümkün kılandan oldukça farklı bir ideolojik iklim yaratmaktadır... Kuruluş Antlaşması'nın her yanını saran ekonomik liberalizm ve sonraki gözden geçirmeler, kamu politikasının bölüşüm hedeflerine tahsisine öncelik vermektedir. Bu nedenle de, Topluluk düzeyindeki toplumsal girişimler için en iyi mantıksal temel, önerilen önlemlerin etkinlik-artırıcı yönlerini vurgulayandır. (1993:156).

Bu zorluklar, Avrupa Para Birliği'nin (EMU) kurumsallaştırıldığı tavır yoluyla güçlendirilmiştir. Üye ülkelerin neoliberal çerçevenin dışına çıkmasını daha da güçleştiren Maastrich Antlaşması çerçevesinde oluşturulan uyum kriterleri, AB'nin bir Avrupa refah rejimi olarak büyük oranda yayılması için gereken finansmanı sınırlı bütçesi nedeniyle önlemiştir. Nitekim belirli açılardan EMU, liberal (parasal) ekonomik istikrar ve büyüme mefhumu adına görece yeğlenebilir katı ekonomik ve politik davranış normlarına uygunluk gerektiren yeni bir 'altın kural' olarak hizmet görmektedir. Özellikle, Maastrich kriterleriyle uyum, kamu harcamalarında kesintiler ya da kısıntıları, sosyal güvenlik ve sosyal yardım reformlarını, devletin sahip olduğu kuru-

luşların daha az ya da daha çok önemde özelleştirilmesini ve kamu hizmetlerinin ticarîleştirilmesini gerektirmiştir. En azından, bu bağlamda bile, Schumpeterci perspektiflerle aynı çizgideki rekâbet gücü, inovasyon ve girişimi aktif biçimde desteklemeye artan bir ilgi ayırt edebiliriz. Bu katılımın temel itici gücü, neoliberal stratejiyle gayet uyumlu olmasına karşın, yine de AB'nin sırasıyla teknoloji politikalarının ve toplumsal politikasının anahtar özellikleriyle resmedilen neo-devletçi ve neo-korporatist stratejilerle desteklenmektedir (bkz. s. 386-90). Şüphesiz bu alandaki çok ilginç bir gelişme korporatizmin yeni bir kılık altında – ücret kısıntısına, sosyal güvenlik reformuna, arz-taraflı rekâbet gücüne ve yeni parasal sistem mantığına genel uyuma yönelik toplumsal paktlar – yeniden ortaya çıkmasıdır (bkz. Deppe ve d. 2000; Regini 2000; Grote ve Schmitter 1999; Rhodes 1998; bkz. Bölüm 6).

İkinci olarak, refah politikası ve toplumsal politika AT'nin kuruluş antlaşmalarında ulusal bir salahiyet olarak devam ettirildi ve bu sahalarda Avrupa düzeyinde politika belirlenmesi, sistematik olarak makroekonomi, endüstri ve teknoloji politikalarının arkasında bırakıldı. Dolayısıyla, Kuhnle'nin dikkat çektiği gibi, '[b]ugün itibarıyla, bireysel vatandaşların Brüksel'den sosyal yardım talep edebilmek için dayanabileceği hiçbir Avrupa toplumsal hukuku yoktur; AB'ye ödenen, toplumsal refahı finanse etmek için kullanılabilecek hiçbir doğrudan vergi ya da sosyal katkı yoktur; ve AB'de herhangi bir sosyal yardım bürokrasisi nadiren vardır' (Kuhnle 1999: 6). En azından, refah politikasının Avrupa düzeyinde kapsamlı ve kompleks tutum değişikliğinin artan kanıtları vardır. Bu açıkça çelişen iki akımı içermektedir. Bir yandan, bazı refah politikaları (eşit ücret, eşit fırsat, devredilebilir refah hakları, sağlık ve işyeri güvenliği için asgari standartlar ve çalışma saatiyle ilgili kurallar) daha geleneksel olan ulusal ölçekli refah önlemlerine ek olarak aşama aşama AB düzeyine yeniden ölçeklendirildi; ve bazı yapısal politikalar da endüstriyel yeniden-yapılanmayı kolaylaştırmak, eşit olmayan bölgesel gelişimi tazmin etmek, tarımı desteklemek ve küçülen toplulukları yeniden canlandır-

maya yardımcı olmak için Avrupa düzeyinde yeniden ölçeklendirildi. Diğer yandan da, Avrupa düzeyinde sosyal politikanın ortaya çıkışı, sosyal yardımdan ziyade çalıştırmacılığa yönlenme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla, '[bu türdeki ekonomik ve toplumsal politika girişimlerinin] politik referans noktası, öyle çok da toplumsal bütünleşme değil, daha ziyade rekâbet yönelimli yapısal değişiklik kaynağı olarak politikanın araçsallaştırılmasıdır' (Deppe ve d. 2000: 20). Kısaca, Avrupa düzeyinde refah stratejilerinin ve çalıştırmacı stratejilerin artan bir karması söz konusudur; fakat Fordist koşullardan ziyade post-Fordist koşullarda etkin olan bir tek piyasa için gereken koşulları oluşturma meselesi etrafında birleşmişlerdir.

Bu tutum değişikliğinin en erken işaretlerinden biri, Avrupa Komisyonu'nun *Beyaz Kitabı* [White Paper] Belirli bir alanda AB'nin faaliyet önerilerini içeren belgelerden oluşur) *Büyüme, Rekâbet Gücü, İstihdam*'da [Growth, Competitiveness, Employment (1993)] bulunabilir. Bu belge, Avrupa ekonomisinin rekabet gücünü ve iyi işler yaratma ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirme kapasitesini etkileyen geniş bir yelpazedeki etkenleri gözden geçirmekteydi; ve – en azından retorik olarak – önümüzdeki yüzyılın başa çıkılması gereken meseleleriyle meşgul olabilecek, eşit oranda geniş bir yelpazede Avrupa-aşırı makroekonomik, çevre, altyapı, teknoloji, öğretim, meslek ve toplum politikası girişimleri tavsiye etmekteydi. Örneğin Komisyon, emek piyasası politikası alanında, emek piyasası esnekliğini geliştirmek için geniş bir 'gelişmiş eğitim saldırısı' öneriyordu. Bu tutum değişikliği, münhasıran ulusal düzeyde yürütülen etkin istihdam politikalarının, artık mevcut küreselleşme ve Avrupa bütünleşmesi koşullarında başarılı şekilde yönetilemeyeceğinin sonunda kabul edildiği, Essen'deki 1994 AB zirvesinde daha da ileri götürülmekteydi (Hoffman ve Hoffman 1997: 22). Nihayetinde, Amsterdam Antlaşması tam istihdama AB için 'ortak bir mesele' olarak bir taahhüt getirdi, bunu rekâbet gücünü baltalamadan 'yüksek düzeyde istihdama' ulaşma amacına çevirdi ve bu alanda uygun politikaları tartışmak ve gelişmeleri izlemek için bir İstihdam Komitesi kurdu.

Bununla birlikte, AB'nin direk tepeden-aşağı müdahaleden ziyade metayönetişime temayülüyle birlikte, Birliğin bu alandaki sorumluluğu, 'koordineli bir strateji' geliştirerek üye ülkelerin faaliyetlerini tamamlamak, ortak kılavuz ilkeler formüle etmek, 'en iyi pratik' ve kıyaslama noktaları oluşturmak ve istihdam için ulusal eylem planlarının izlenmesini gözlemektir.

Bu alanda 1999'dan, kitabın yazılışına kadarki sürede gelişen pratiğin incelenmesi, hem toplumsal politikadaki çalıştırmacı tutum değişikliğinin AB düzeyine nüfuz etme oranını hem de 'ekonomi' alanının daha önceleri ekonomi-dışı olarak görülen alanlara yayılmasıyla ne kadar bağlantılandırıldığını ortaya koymaktadır. Bunun bir yönü de, Deppe ve d.'in (2000:15-16) dikkat çektiği gibi, ilk kez AB emek piyasası kılavuz ilkelerinin genişliğinin, ekonomi, kültür, finans, sosyal yardım ve çalışma bakanlıklarını ortak bir plan sunmaya ve farklı politikaları birbirleriyle bağlantılandırmaya zorlamış olmasıdır. Bu, metalaştırma mantığının yayılması ya da en azından kapitalist ekonomik hesaplamanın toplumun daha geniş kesimlerine yayılması olarak yorumlanabilir. Böyle baskılar, birbirini takip eden her ulusal istihdam paktı döngüsüyle gerilemeden adım adım artmaktadır.

Üçüncü olarak, neredeyse tanım itibarıyla, Avrupa ekonomik ve toplumsal politikası gelişmekte olan refah rejimlerinin üstlendiği post-ulusal doğayı örneklendirir. Bununla birlikte, bizatihi doğasını ele aldığımız AB'nin kendisinin ekonomik ve toplumsal politikadaki daha karmaşık bir uluslararasılaştırmanın parçası olduğunu unutmamalıyız. AB politikalarının evrimi, uluslararası kurumlar, ulusüstü aygıtlar, hükümetlerarası örgütlenmeler ve forumlar, ulusaşırı düşünce kuruluşları, ulusaşırı çıkar grupları ve toplumsal hareketlerin gündem belirlemeye ve politika üretimine artan katılımlarıyla daha da genişleyen bir çerçevede devam etmektedir (krş. Deacon 1996; politika transferi üzerine, bkz. Dolowitz ve Marsh 1996; Peck ve Theodore 2001; ve Stella 2000). Deacon'a rağmen (1996:45-58), bu farklı yapılar arasında politika tavsiyeleri üzerine bazı fiilî anlaşmazlıklar olduğunu kabul etmek önemlidir; fakat bu abartılmamalıdır, çünkü 'Was-

hington konsensüsü' ile birlikte aynı hizaya gelmiş yapılar, ekonomik ve toplumsal politikanın uluslararasılaştırılmasında en etkin noktada bulunma eğilimindedir. Dolayısıyla Deacon ve Hulse (1997: 47), AB KURD'nin toplumsal politikasının rekâbet gücü üzerindeki ters etkisini keşfetmesi ve OECD Eğitim, İstihdam, İşgücü ve Sosyal İşler Müdürlüğü genişletilmiş gelir-destek programlarının ekonomik faydalarını kabul etmesi nedeniyle AB ve OECD politikaları arasında bir yakınsama olduğuna dikkat çekmektedirler. Giderek yoğunlaşan paralel güç şebekeleri ağı yoluyla dolayımlanan bu gelişme, küresel ölçekte sermaye birikiminin koşullarının güvence altına alınmasıyla ilgilenen ulusaşırı bir kapitalist sınıfın ivme kazanmış formasyonunu göstermektedir. Bu, 'yeni anayasalcılıkla' (Gill 1995, 2001), yani, ekonomik ve politik olan arasında sadece ulusal olan bir ölçekten ziyade, küresel ölçekteki yeni bir eklemlenmenin oluşturulma çabasıyla ilişkilendirilmektedir. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, küreselleşen, post-Fordist, bilgi-tabanlı bir ekonomide sermaye birikiminin ekonomik ve ekonomi-dışı koşullar arasındaki ilişkiyi yeniden eklemleme çabalarıyla da ilişkilendirilir.

AB'nin bu yeni anayasal yerleşimde anahtar bir rolü vardır. Dolayısıyla, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, AB'nin bir politik alanvarlığı olarak hâlâ gelişmeye devam eden karakteri, sınırlarının çok ötesinden (özellikle de ABD'den) gelen baskılara tâbidir; ve AB, savaş-sonrası 'liberalliği gömülü' olan uluslararası yapılanmada ulusal ölçeğin birincilliğinin krizinden sonra ekonomik büyüme ve istikrar koşullarına yeniden istikrar kazandırmak amacıyla çeşitli ölçeklerde uluslararası forumlara da dahil olmaktadır. Aynı zamanda, ekonomik ve toplumsal politikanın eğilimsel olarak Avrupalılaştırılması da, yetki ikâmesi ilkesine uygun olarak, biçiminde, formülasyonunda ve uygulanmasında bölgesel ve/veya işlevsel, ulusüstü ve ülkelerarası (cross-national) eyleyicilerin artan rolüyle yakından bağlıdır. Bu bakımdan, AB, ulusal devletler ve ulusüstü hükümet katmanları arasında ilginç bir ölçeksel işbölümü söz konusudur. Çünkü ulusal devletler, geleneksel egemen devlet sahalarında (askerîye, polis) ve refah

politikasında (sınırlı AB bütçesinin, genel toplumsal yeniden bölüşümde [Birliğin –*ç.n.*] temel rol oynamasını, AB bu yeterliliği kazandığı halde bile, engellediği yerde) önemli güçleri ellerinde tutarken, AB ekonomik politika üzerindeki nüfuzunu giderek artırmıştır.

Dördüncü olarak AB, ulusüstü egemen bir devlet, hattâ bir devletler konfederasyonu niteliğini asla elde etmemiş olmasına ve dolayısıyla ulusüstü yönetimden ulusüstü yönetişime bir sıçrama gerçekleştirdiği söylenememesine karşın, çoğu alanda ve çoğu ölçekte ekonomik ve toplumsal politikayı etkilemesini mümkün kılan ve gittikçe genişleyip derinleşen bir dizi yönetişim ve metayönetişim kapasitesi geliştirmiştir. AB'nin kendine has dört özelliği burada özel bir etki yaratmaktadır: Yargıçların ve hukuk davalarının rolü (AB'nin ulusal yasaları geçersizleştirmesini ve antlaşmaları 'anayasallaştırmasını' mümkün kılan); bilgi akışının tam kalbindeki yeri (örgütsel istihbaratta kendisine göreli bir tekellik veren); fiskal yetersizliği (kamu harcamaları iddialarına karşı zayıflığını sınırlayan ve böylece politik gündemi de sınırlayan; bkz. Sbragia 2000); ve AB'yi artan bir şekilde birbirine bağlanan politika sahaları kümesi boyunca ulusal ve bölgesel devlet faaliyetlerini ve ortaklıklarını izlemekle yetkilendiren – ve böylece ona ulusal politikayı yönlendirme ve daha büyük bir uyum kazandırma aracı veren – Avrupa projelerinin ve kılavuz ilkelerinin giderek artan şekilde benimsenmesi (Deppe ve d. 2000; Majone 1993; Wallace 2000). AB'nin rolünü egemen ulus devletiyle ilişkilendirilen geleneksel kriterlere göre değerlendirme çabalarını geçersiz kılan ayırt edici metayönetişim biçimi, Sbragia tarafından aşağıdaki çok iyi ifade edilmiştir:

> Avrupa Birliği, 'yönlendirme' anlamında yönetmektedir, çünkü yapısal olarak bazı meselelerin masada olmasında ısrar ederken belirli bazı meseleleri de masadan uzak [tutmak] için tasarlanmıştır. Bir anayasadan ziyade antlaşmaların kullanılması, bu antlaşmalardaki ekonomik liberalizasyon normunun uluslararasılaştırılması, güçlü bir mahkemenin yaratılması, bilgiye alışılmadık erişimi, kamu fonlarının yokluğu, hep birlikte Birliğin yönlendirmesine yardımcı olmaktadır. (2000: 236)

Benzer şekilde, bölgesel ve yerel otoritelerin ve çeşitli kamu-özel ortaklıklarının giriftleşen (ya da daha paradoksal biçimde hiyerarşisizleşen) hiyerarşilerde örgütlenmiş kapsamlı bir işbirliği şebekeleri ağında hükümetsel rollerin yerine getirilmesindeki anahtar rollerine dikkat çeken Tommel, bölgeler Avrupa'sının giderek

> AT'nin – ya da bir bütün olarak Birliğin – açık, piyasa-yönelimli yönlendirme mekanizmaları kullanarak ve karar-verme ve görüş-birliği oluşturmada daha kapsamlı süreçleri kurumsallaştırarak merkezsizleştirilmiş – kamu ve özel – faillerin ve kurumların rekâbet edici ve işbirlikçi davranış ve performanslarını tetikleyeceği, gelişmekte olan, yeni açık ve esnek bir sistemin harcanamaz unsuru (Tommel 1998: 75)

haline geldiğini söylemektedir.

Kısaca, metayönetişim AB'nin refahı yeniden-yapılandırmakla, tutum belirlemekle ve yeniden ölçeklendirmekle meşgul olduğu en önemli sahalardan biridir. Bizzat bu faaliyetlerin geleneksel devlet iktidarının uygulanması kavramına fiilen uymuyor olması, formasyonun Avrupa düzeyinde devlet genel dinamiğinin önemini görmeyi güçleştirmektedir. Fakat bu faaliyetler, en azından, post-Fordizme geçişte daha büyük rekâbet gücünün ve işletmenin çıkarları doğrultusunda işçilerin esnekliğini ve istihdam edilebilirliğini geliştirme yoluyla tam istihdamın teşvik edilmesi için çalıştırmacı bir AB programının aşama aşama yükselişinde anahtar rol oynamışlardır. Bu, – Thatcher tarafından teşvik edilen ve Fransa'daki neo-devletçi model aracılığıyla Yeni İşçi Partisi [*New Labour*] tarafından sürdürülen modelden İskandinav ekonomileriyle ve Ren Nehri çevresindeki diğer ekonomilerle ilişkilendirilen daha neokorporatist kalıplara uzanan –, farklı ulusal ve bölgesel esneklik ve istihdam edilebilirlik yorumları için hâlâ alan bırakmaktadır. Avrupa İstihdam Stratejisi bunun özellikle iyi bir örneğidir ve, Leibfried ve Peirson'un dikkat çektiği gibi, 'Avrupa'nın gelişmekte olan çok katmanlı toplumsal politika sisteminde' anahtar bir unsur olmaktadır (2000:288).

8. Ulusal Devlet İçin Hâlâ Bir Rol Var mı?

Yukarıda ele alınan akımlar ve karşı-akımlar, ulusal devletin erozyonunu mu göstermektedir? Hem teorik düşüncelere hem de Avrupa Birliği tahliline dayanan kısa cevabım 'hayır'dır. Devletin yeniden eklemlenmesi ne ulusal devletin yavaş yavaş yok olup gitmesini ne de 'daha fazla piyasa, daha az devlet'e dayalı basit bir yer değiştirmeyi gerektirir. Aksine, erozyona uğrayan KURD'dir. Fakat, ulusal devletin bir biçiminin erozyonu genel geri çekilmesiyle karıştırılmamalıdır. Aksine, KURD'nin cepheleri (özellikle kriz yönetimi sırasında kurulanlar) eski konumlarına getirilirken, ulusal devletin sınırları diğer açılardan ileri gitmektedir ve/veya diğer siyaset biçimleri daha fazla önem kazanmaktadır.

Dolayısıyla, yukarıda belirtilen üç genel akıma (özelleştirme, devletsizleştirme ve uluslararasılaştırma) rağmen, ulusal devlet anahtar rolünü korumaktadır. Bu sav, tikel devlet işlevleri ve devletin soysal (ya da 'küresel') işlevi arasındaki ayrım yoluyla netleştirilebilir. Poulantzas (1973) üç tikel faaliyet dizisi belirlemiştir: üretim güçleri ve ilişkileriyle ilgili olarak tekno-ekonomik işlevler; devletin çekirdek askerî, polisiye ve idarî faaliyetlerinin kendini sürdürmesiyle ilgili politik işlevler (örneğin, vergilendirme, polislik faaliyetleri, savunma, yasama, resmî denetim); ve ideolojik işlevler (örneğin, eğitim, vatansever ve ulusal ritüeller, kitle iletişimi). Genel ana fikir ile mutabık olmak için tikel işlevlerin bu sınıflandırmasını kabul etmek gerekli değildir. Poulantzas da kapitalist devlet tipinin soysal (ya da 'küresel') işlevini 'sınıflara bölünmüş bir toplumun toplumsal yapışmasını güvenceye almak' olarak tanımlamıştır. Bu soysal işlev açıklamasına şüphesiz, 'diğer toplumsal bölünme çizgileri, bölünmeler ve çatışmalar tarafından parçalanmış' şeklindeki bir cümleciği de eklemeliyiz (bkz. Bölüm 1). Bu koşullarda, tanık olduğumuz şey KURD devlet projesiyle ilişkili 'tikel' anahtar işlevlerin erozyonu ve Schumpeterci çalıştırmacı işlevlerin peşinden giden, gelişmekte olan postulusal rekâbet devletine bağlı 'tikel' anahtar işlevlerle değiştirilmeleridir. Bu yeniden-örgütlenme, ulusal devletin soysal politik işlevinin

yerine getirilmesindeki anahtar rolünü bitirmez. Çünkü, *ulusal devlet bu hayatî soysal işlev için birincil alan olarak durmaktadır* ve hattâ, ulusal devlet yöneticileri, daha özgül işlevleri kabul ederken bile bu rolü titizlikle muhafaza etmektedir. Bu bakımdan, 'özelleştirme, sonuçta kapitalist devlet tipinin soysal işlevini hâlâ yerine getiren yeniden-eklemlenmiş bir 'ulusal devlet' bırakan kısmi ve düzensiz bir süreç olarak görülmelidir. Bu, tam anlamıyla büyümüş bir 'ulusüstü' devletin, genişletilmiş, sınıflara bölünmüş ulusüstü toplumsal bir formasyonda toplumsal yapışmanın ve kurumsal entegrasyonun sürdürülmesi için zaten gelişmiş olduğunu kesinlikle göstermez.

Dolayısıyla, ulusal devlet, rekâbet eden küresel, üçlü, ulusüstü, ulusal, bölgesel ve yerel güçler arasında daha hâlâ en önemli mücadele alanıdır. Bu, kasıtlı olarak 'içi boş şirketleri', yani bir ülkede ulusüstü bir şekilde karargâh kuran, ama faaliyetlerini başka her yerde sürdüren firmaları hatırlatan içini oyma metaforunun arkasındaki noktadır. İçi boş şirket, hiç değilse çeşitli üretim faaliyetlerini yurtdışına transfer ederken bile çekirdek komuta, kontrol, iletişim ve istihbarat işlevlerini ülke içinde sürdürür. Benzetme yoluyla, 'içi boş devlet' metaforu iki akımı gösterir: İlk olarak, ulusal devlet 'karargâhının' (ya da hayatî politik) işlevlerinin çoğunu – merkezî yönetim yetkisi ve ulusal egemenliğin koşum takımlarının yanı sıra bunları sürdüren söylemler ve genel toplumsal yapışmayı sürdürme sorumluluğu da dâhil olmak üzere – elinde tutmaktadır; ve, ikinci olarak, bu yetkiyi ve egemenliği etkin denetime dönüştürme kapasitesi, güçlerin yukarı, aşağı ve dışarı doğru karmaşık bir yer değiştirmesi nedeniyle giderek sınırlandırılmaktadır. Bu, ulusal devletin tüm önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir: Bilakis, durum tam aksinedir. Nitekim, politik mücadeleler için kurumsal bir alan ve söylemsel çerçeve olarak hayatîyetini sürdürmektedir; ve hattâ egemenliğinin çoğunu – her ne kadar başlıca uluslararası politik toplulukça karşılıklı tanınma yoluyla yeniden-üretilen hukuksal bir kurgu olarak da olsa – elinde tutmaktadır. Fakat, kural-koyucu ve/veya karar-verici güçler ulusüstü yapılara doğru transfer oldukça ve sonuçtaki kurallar ve kararlar ulusal devletleri de bağladıkça, ulusal devletlerin resmî hukuksal hâkimiyetinden hâlâ bir

miktar kayıp meydana gelmektedir. Ulusal devletin farklı bölgesel ölçekler boyunca politik bağlantıları yönetmekte süregelen bir rolü vardır ve meşruiyeti tam da toplumsal temelinin algılanan çıkarlarında bunu yapmaya bağlıdır (Kazancıgil 1993: 128). Dahası, tıpkı çok-uluslu firmaların komuta, kontrol, iletişim ve istihbarat işlevlerinin sürekli olarak yeni haberleşme ve iletişim teknolojilerinin ve yeni şebeke kurma, pazarlık yapma ve görüşme biçimlerinin gelişimiyle dönüştürülmesi gibi, yeni olasılıklar ortaya çıktıkça 'içi boşaltılmış' devletlerin iktidarlarını nasıl tatbik edeceği ve yönelteceğine dair de değişiklikler meydana gelmektedir.

Ziebura (1992) ulusal devletin soysal politik işlevinin devam eden önemine dikkat çekmektedir. Küreselleşme ve ulusaşırı bölgeselleşme eğilimlerinin, popüler şeffaflık, demokratik hesap verilebilirlik ve yakınlık arayışıyla bir karşı-akımı tetiklediğini savunmaktadır. Yerel, bölgesel ya da (en fazla) ulusal kimlik arzusunun, özellikle küçük ulusal devletlerde, güçlü komşu devletlerin tehditlerini ve/veya gerçek demokratik hesap verme sorumluluğundan yoksun ulusüstü kurumların yükselişini tazmin etmek için güçlü dürtüleri yansıttığını eklemektedir. Ulusal devletler genellikle toplumsal çatışmalarla uğraşma konusunda ilgili ulusaltı devletlerinden daha iyi konumdadır. Ek olarak, ulusüstü yapılar sermayenin uluslararasılaştırılmasıyla ve makro-bölgelerin ve bileşenleri ulusal ve bölgesel ekonomilerin yapısal rekâbet gücüyle meşgul görünürken, toplumsal çatışmalarla ve yeniden bölüştürme politikalarıyla genellikle daha az ilgilenmektedirler. Bu konular hâlâ başlıca ulusal çerçeveyle sınırlandırılmıştır ve bu konuları bu bakımdan önemli ölçüde değiştirecek potansiyel fiskal temele sahip olan da ulusal devletlerdir. Nitekim, merkezî hükümet desteği olmaksızın, çoğu yerel ya da bölgesel devlet için burada çok fazla şey başarmak zordur. Bu, ulusal devletin (a) uluslararasılaştırma sürecini idare etmekle aktif biçimde uğraşması gerekliliği ve (b) küresel piyasa dinamiği ve kurumsal bütünleşme ve toplumsal yapışma koşulları arasında giderek büyüyen bir ayrılmayı durdurma şansıyla tek politik yargı olması ikilemini açıklamaktadır.

Kısaca, ulusal devlet için merkezî politik bir rol hâlâ durmaktadır.

Fakat bu rol, yerel, bölgesel, ulusal ve ulusüstü ekonomik ve politik örgütlenme düzeylerin daha genel yeniden-eklemlenmesi nedeniyle yeniden-tanımlanmıştır. Ulusüstü politik örgütlenme sadece hükümetsel güçleri değil, aynı zamanda bir ölçüde popüler demokratik meşruiyeti kazanmadıkça ya da kazanana kadar, ulusal devlet resmî demokratik hesap verme sorumluluğunun en üst yargısı olarak anahtar politik etkenliğini sürdürecektir. Bu rolünü nasıl yerine getireceği ise, küreselleşme, üçlüleşme, bölgeselleşme ve yerel yönetişim canlanması tüm hızıyla devam ettiği sürece, sadece değişen kurumsal matrise ve güçler dengesindeki kaymalara bağlı kalmayacaktır.

9. Sonuç Değerlendirmeleri

Sermaye birikiminin toplumsal olarak katıştırılmışlığına ve düzenlenişine gereken önemi veren ekonomik bir bakış açısı benimsense dahi, bu genel akımları ekonomik değişikliklere göre açıklamak yanlış olacaktır. Çünkü, önce mücadeleler yoluyla devlet eylemi için politik problemlere çevrilmelidirler. İşte o zaman çözümleri, devletin özgül, yapısal olarak kazınmış, stratejik olarak seçici doğası yoluyla dolayımlanır. Benzer şekilde, daha devlet-merkezci bir bakış açısından, bu akımların sadece (politik olarak dolayımlanmış) ekonomik değişikliklere atfedilebilir olmasını savunmak yanlış olacaktır. Çünkü aynı zamanda devlet aktörlerini ve diğer politik güçleri kurumsal olarak yeniden-tasarlamaya ve stratejik tutum değişikliğine girişmek için harekete geçiren *kendine has* politik nedenler de olabilir (krş. Jessop 1994b).

Bu tartışmadan çıkan iki ana sonuç vardır. İlk olarak, birikimin, düzenlemenin ve devletin yeniden ölçeklendirilmesi bakımından, dünya bölgelerinden (üçlüler) uluslararası bölgeler ve ulus-devletler yoluyla sınır-ötesi ya da sanal bölgelere ve devlet-içi bölgelere ve yerlere doğru tüm uzamsal ölçeklerdeki bölgeler hiyerarşisinin yeniden şekillenmesini görüyoruz (Taylor 1991: 185). Ulusaşırı firmalar ve bankalar bu yeniden şekillendirme sürecinde büyük oyunculardır, fakat yukarıda belirtildiği gibi, bu bakımdan kendilerine genellikle ulu-

sal devletlerce yardım ve yataklık yapılır. Bununla birlikte devletler, bu karmaşık ve çelişkili süreçler açığa çıktıkça, küresel yeniden-yapılanmanın birçok iç yansımasıyla da uğraşmak zorunda kalmaktadır (yeniden ölçeklendirmeyle ilgili olarak, değişen devlet faaliyetlerinin bir özeti için, bkz. kutu 5.2). Bu, herhangi bir verili ölçekte devlet eyleyicilerinin yeniden-yapılandırılması ve stratejik tutum değiştirme kadar, ölçekler hiyerarşisinde devletlerin de yeniden konumlandırılmasını (yani, devletin, siyasetin ve politikanın yeniden ölçeklendirilmesi) gerektirir. Kendini hissetteren yapısal rekâbet gücü zorunlulukları hayatta kalışın ekonomik ve politik temelini sağlamak için devletler arasında farklı ölçeklerdeki ittifak stratejileriyle de ilişkilendirilir. Bu ittifakların doğası, uluslararası hiyerarşiyle ilgili ekonomilerin konumuyla değişiklik gösterecektir.

Kutu 5.2 ***Yeniden ölçeklendirme ve devlet müdahalesi***

1. Yeni faaliyet ölçekleri oluşturmak (ve diğerlerini çözmek), böylece de çeşitli devlet güçlerini, kurumsal biçimleri ve düzenleme kapasitelerini yeniden ölçeklendirmek ve yeniden eklemlemek ve kendileri ve diğer aktörler için 'ölçekleri sıçrayarak atlama' imkânı yaratmak.
2. Mobil sermayeyi kendi ekonomik mekânında sabitlemek ve kendi yer-bağımlı sermayelerinin kentlerarası, bölgelerarası ya da uluslararası rekâbet gücünü geliştirmek çabasıyla tamamlayıcı *Standortpolitik* biçimleriyle ya da diğer yer-temelli rekâbet biçimleriyle uğraşmak.
3. Kentlerarası, bölgelerarası ve uluslararası rekâbet politikaları yoluyla düzensiz gelişmeyi teşvik etmek – ve bunu tazmin etmenin yollarını aramak.
4. Devlet işlevlerinin – merkezsizleştirme ve sınır-ötesi bölge oluşumu, bölgesel blok oluşumu, forumlara ve üçlü-arası görüşmelere katılım da dâhil olmak üzere – yeniden ölçeklendirilmesinde ve sınırlarının yeniden çizilmesinde işbirliği.

İkinci olarak, ulusal devletin devam eden önemiyle ilişkili olarak, Atlantik Fordizminin bir zamanlarki ekonomik mekânında toplumsal sınıfların ve kapitalizmin uzatılmış yeniden-üretimi, artık yerel taşıyıcıları, korporatist yanlılığı ve uluslararası destekleriyle KURD'ye politik olarak bağlantılı değildir. Daha uluslararasılaşmış ve yerelleşmiş bir SÇPR'de yeniden-konumlanmıştır. SÇPR'nin tikel işlevleri topraksal örgütlenmenin birçok kurumsal seviyesi arasında dağıtılmıştır ve işlevsel olarak ilgili (ve politik ve ideolojik olarak tanımlı) hissedarların genişletilmiş yelpazesinde paylaşılır. Ancak, toplumsal yapışmayı sürdürmenin soysal politik işlevi, hâlâ bu yeniden-yapılandırılmış ve tutum değiştirmiş politik topluluğun içindeki ulusal devlet düzeyinde yerine getirilir. Bu nedenle, bu ulusal devletin tipik özellikleri ve soysal işlevleri KURD'nden oldukça farklıdır ve içinde işlemekte olduğu stratejik kapsam da önemli ölçüde dönüştürülmüştür.

6
Karma Ekonomiden Metayönetişime

Bu Bölüm, Atlantik Fordist düzenleme tarzında anahtar rol oynayan karma ekonomi krizlerine gösterilen tepkilerdeki devletsizleştirmeye ilişkin daha önceki savların araştırılması üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca, önceki bölümlerde yer alan yönetişim biçimleri olarak mübadele, hiyerarşi ve şebekeler bahsi üzerine kurulu olmaktan başka bunların kapitalist toplumsal formasyonlardaki göreli ağırlıklarının iki açıdan değişmiş olduğunu savunmaktadır. İlk önce, dar biçimde düşünülen kapitalist ekonomide, hiyerarşik örgütlenme biçimleri ağırlıklarını yitirirken şebeke biçimleri Atlantik Fordizminin parlak dönemlerine göre daha çok önem kazanmışlardır. Şüphesiz bu, Fordizmde şebekelerin olmadığı ya da önem taşımadığı veya şebekelerin Fordizmden önceki dönemde önemli roller oynayamamış oldukları anlamına gelmez. Ve ikincisi, integral ya da kapsayıcı anlamda sermaye birikimi koşullarıyla ilgili olarak şebekeler, kesintisiz sermaye birikimi için merkezî önem taşıyan ve yelpazesi giderek açılan ekonomi-dışı koşulların güvence altına alınmasında ve piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesinde önemli ölçüde daha büyük bir rol de kazanmışlardır.

Bu çifte kayma, devletin özel sermayenin kâr edebilir birikimi ve kurgusal bir meta olarak emek-gücünün yeniden-üretimi için gereken koşulları güvenceye alma yolundaki ikili rolünü açık biçimde etkilemektedir. Bu, devletin sermaye birikiminin yönetilmesindeki rolünün

ve daha geniş bir toplumsal formasyonun daha geniş kesimlerindeki toplumsal yapışmanın koşullarının güvenceye alınmasında oynadığı yolundaki daha genel rolün yeniden-eklemlenmesinde görülür. Yeniden-eklemlenmeyi bir eğilime ve karşı-eğilime göre tanımlayabiliriz (bkz. Bölüm 5). Bu eğilim, Atlantik Fordizmindeki/Fordizminin krizler/krizi yoğunlaştıkça, KURD'nin piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesi amacıyla tepeden aşağı doğru ve/veya toplumsal ortaklarının işbirliği aracılığıyla başarılı bir müdahale yapılmasında giderek daha yetersiz kalmasıyla ilişkilidir. Bu durum da, neoliberal 'daha fazla piyasa daha az devlet' taleplerine ve piyasa kurumlarının yeniden-tasarlanmasının piyasa başarısızlığına karşı giderek büyüyen devlet müdahalesinden çok daha uygun bir tepki olacağına dair daha genel bir inanışa prim kazandırmaktadır. Bununla birlikte, neoliberal politika düzenlemelerini ya da neoliberal rejim değişikliklerini idare edenler, eninde sonunda, sadece tanıdık piyasa başarısızlığı biçimlerinin yeniden baş göstermekle kalmadığını, aynı zamanda, gelişmekte olan post-Fordist birikim rejimindeki diğer çelişkilerin önceliğiyle apaçık bir hal alan piyasa başarısızlığının başka biçimlerinin de ortaya çıktığını keşfettiler. Bu da, geniş bir yelpazede yer alan toplumsal güçlerin giderek daha karmaşıklaşan toplumların koordinasyonu amacıyla gerek piyasa gerek devlet alternatifi arayışlarını tetikledi. Bu arayış süreci, eski ve yeni hükümetsiz yönetişim biçimlerine yaygın bir dönüşü – son yirmi yıldır hükümetten yönetişime genel bir kayma olduğuna dair bildik iddiada özetlenmiş bir dönüş – başlattı. Bununla birlikte, önceki bölümlerde dikkat çektiğim gibi, bu genel eğilim, aynı zamanda bizatihi kendisini tamamlayan bir karşı-eğilime yol açtı. Bu karşı-eğilim, devletin giderek daha fazla şebekeleşen toplumda hem planlama hem de piyasa başarısızlıklarını tazmin edebilmek amacıyla kendi kendine örgütlenme koşullarının örgütlenmesinde giderek daha çok belirginleşmesidir. Ya da yönetimden yönetişime doğru tarafgir kayma eğilimi ile uyumlu bir şekilde yeniden ifade edersek, yönetişimden metayönetişime doğru bir kayma eğilimi vardır. Bu bölümün başlıca hedefi, açık paradoksal gelişmenin KURD'nin evrimi içinden

örneklendirilerek değerlendirilmesidir. Fakat ilk olarak, Bölüm 1'de sunulan yönetişim incelemesi kategorileri geliştirilmektedir.

1. Yönetişim Mekanizmalarının Maddî Temelleri

Daha önceki bölümlerde, piyasalar, hiyerarşiler (özellikle bürokratik biçimde örgütlenmiş firmalar ve devletin tepeden aşağı doğru buyruksal koordinasyonu) ve şebekelendirmelerin (hem resmî hem gayrı resmî), etraflarındaki ekonomik, politik ve toplumsal yönetişimin yüksek düzeylerde ekonomik, politik ve toplumsal bir kapsamda dikkat çeken toplumsal formasyonlarda örgütlendiği üç temel direği oluşturduklarını görmüştük. Söz konusu yönetişim biçimlerine ek yapmakta ve/veya yaşamdünyasındaki toplumsal ilişkilerin örgütlenmesinde topluluk için ikincil bir rolü (ya da 'hayali cemaatlerin' dayanışmalarını) dışlamaz. Nitekim piyasalar, hiyerarşiler ve şebekeler, sıklıkla bu dayanışmaların varlığını sürdürmesi sonucunda baltalanabilse de, gene de karmaşık koordinasyonu üstlenerek bu tür toplumsal ilişkilere gömülü olmaktan ek bir artık ya da bir manivela elde edebilirler. Bununla birlikte, şimdilik kapitalizmin politik ekonomisinde, piyasaların, hiyerarşilerin ve şebekelerin önemine odaklanmak için kişilerarası ilişkiler ve topluma katıştırma konularını göz ardı ediyorum.

Piyasalara, hiyerarşilere ve şebekelere yapılan atıfların çağdaş kapitalist toplumlarla ilgili tartışmalarda bu kadar sistematik biçimde yer alması şüphesiz bir tesadüf değil. Örneğin, kapitalizmin çeşitlerini; sürekli tekrarlanan koordinesiz liberal piyasa kapitalizmi, gelişmeye yönelik devlet ve devlet liderliğinde, güdümcü ya da yönetilen kapitalizm ve korporatizm, koordineli kapitalizm ya da görüşmeci ekonomi gibi kavramlar yoluyla ayırt etme çabalarında açıkça görülmektedir. Benzer şekilde, Bölüm 2'de gördüğümüz gibi, çoğu refah rejimi öğrencisi, liberal, sosyal-demokrat ve muhafazakâr-korporatist rejimleri ayırt etmektedir. Kamu yönetimi ve politika-üretimi teorisyenleri de, piyasa, bürokratik ve katılımcı politika-üretimi ve dağıtım

tarzları arasında ayrım yapmaktadırlar. Böyle mecazların tekrarlanması, sadece Aydınlanmanın kavramsal üçlüsünün; yani piyasa, devlet ve sivil toplumun entelektüel tortularına göre yorumlanabilecek kavramlar olarak, bu üçlüye dair ilişkilerin hiçbir şekilde açık olmadığı Asya toplumları üzerine yapılan araştırmaları ne kadar ileri götürdüğü de kesinlikle ilginçtir.[1] Fakat bunların tekrarlanması, kapitalist toplumsal formasyonların belli özelliklerine göre de açıklanabilir. Eğer öyleyse, o zaman göreli ağırlıklarının neden kapitalizm tiplerine göre ve zaman içinde değişiklik gösterdiğini de sormalıyız. Kapitalist üretim tarzının genel matrisi her iki probleme de kısmî bir açıklama sağlar mı?

Piyasa mübadelesi ve liberalizm

Liberalizm, bir koordinasyon mekanizması olarak piyasa mübadelesinin rolünü vurgular. Ekonomik olarak, liberalizm, piyasa ekonomisinin yayılmasını meta biçiminin tüm üretim etkenlerine (emek-gücü ve bilgi de dâhil olmak üzere) genellenmesi ve biçimsel olarak serbest, parasallaştırılmış mübadelenin toplumsal ilişkilerin mümkün olan her alanına yayılması yoluyla destekler. Politik olarak, kolektif karar vermenin şunları gerektirdiğini söyler: (1) sınırlı temel ekonomik ve toplumsal müdahale güçleriyle donatılmış anayasal bir devlet; (2) ekonomide anlaşma yapan tarafların resmî özgürlüğünü ve kamusal alanda

[1] Dolayısıyla, Doğu Asya'da gerçekleşen ekonomik mucizelere üç ana açıklama yaklaşımı vardır: Piyasa güçlerinin serbest bırakılmasını vurgulayan liberal bir yorum, gelişimci devletin rolüne odaklanan devletçi yorum, Konfüçyen kapitalizminin özgüllüklerini vurgulayan kültürelci okuma. Bununla birlikte, yorum farklılıklarına rağmen her üç yaklaşım da piyasa-devlet-sivil toplum paradigmasını benimsemektedir. Asya toplumlarında modern batılı devletlerin tipik özelliği olduğu söylenen devlet ve piyasanın açık kurumsal ayrımının eksik olması, net, hiyerarşik örgütlenmiş egemen bir devletin eksik olması ve güçlü bir şekilde gelişmiş burjuva sivil toplumunun eksik olması boyutunu göz ardı etmektedir. Bu demektir ki bu tür yorumlar aynı zamanda özel-kamu sınırlarını boylu boyunca kesen ve ekonomik ve politik kaynakları özgül ekonomik ve politik projelerin takibine veren ekonomik ve politik güç şebekelerini de ihmal etmektedir; ve yaşamdünyasında bireysel kimliklerden ziyade kolektif kimliklerin yönelimlerinin şekillendiği boyutu da göz ardı etmektedir.

hukuken tanınmış öznelerin temel özgürlüğünü en üst düzeye çıkarmaya bağlılık. Kamu alanı da, bireylerin oluşturduğu birliklerin anayasal olarak geçerli kanunlarca yasaklanmamış her türlü toplumsal faaliyeti yürütme konusundaki kendiliğinden özgürlüğüne dayalıdır. İdeolojik açıdan liberalizm, ekonomik, politik ve toplumsal ilişkilerin en uygun haliyle, resmî olarak özgür seçim kapsamının bilerek ya da ilineksel olarak maksimize edildiği kurumsal bir çerçevede ve kendi maddî ya da ideal çıkarlarını genişletmeye çalışan, resmî olarak özgür ve rasyonel aktörlerin, resmî olarak özgür[2] seçimleri yoluyla düzenlendiğini öne sürmektedir. Bu üç ilke, anarşik piyasa ilişkileri, kolektif karar-verme ve kendiliğinden örgütlenme kapsamı ile olduğu kadar, ekonomik, yasal ve sivil öznelerin kullanabileceği biçimsel ve temel özgürlüklerle de çelişkiye düşebilir. Bununla birlikle, Marx'ın dediği gibi, 'eşit haklar arasında, güç karar verir' (1996: 243). Diğer bir deyişle, liberal ilkeler matrisi içinde, ekonomik, politik ve sivil liberalizmin göreli dengesi kurumsallaştırılmış (fakat değişebilir) bir uzlaşma içindeki değişen güçler dengesine bağlıdır.

Liberalizmin, neoliberalizm biçimindeki yeniden-canlanması sıklıkla finansal ve/veya ulusaşırı sermayenin çıkarlarını dillendiren başarılı bir hegemonik projeye atfedilir. Neoliberal rejimlerin mevcut hegemonyası, şüphesiz ki, politik, entelektüel ve ahlâkî liderliğin Atlantik Fordizminin krizine ayrıntılı bir cevap hazırlamaktaki başarılı deneyimine bağlıdır. Ve sermayenin para kavramının artan önemiyle de açık biçimde ilgilidir (bkz. Bölüm 2 ve 3). Fakat tınısı da kapitalist toplumsal formasyonların genel doğasının derinlerine kök salmıştır. Çünkü liberalizm, bir burjuva toplumunun genel özelliklerine karşılık gelen, görünürde doğal, ama neredeyse kanıt gerektirmeyen ekonomik, politik ve toplumsal tahayyül olduğu sürece kapitalist toplumlar

[2] 'Resmî özgürlük' kavramı burada özgür seçimi sınırlayan çoklu kısıtlamalara bağlı olarak tam *temel* özgürlüğün eksikliğiyle örtülü bir zıtlık çizmek için kullanıldı. Fakat, resmî özgürlüğün kurumsallaştırılması en azından önemli bir politik başarıdır ve piyasa ekonomileri için bir önkoşul olmasının yanı sıra liberal vatandaşlıkta temel bir unsurdur.

içinde az ya da çok 'kendiliğinden bir felsefe' olarak görülebilir. Özellikle de şu dört özellik ile uyum içindedir.

Bunların ilki, özel mülkiyet kurumudur – yani, özerk özel mülkiyetin ve üretim faktörlerinin denetlenmesinin hukukî kurgusudur. Bu, bireysel mülk sahiplerini ve emek-gücü, doğal kaynaklar ve özellikle son yirmi yıl içinde entelektüel mülkiyet gibi kurgusal metaları denetimlerinde bulunduranları, piyasa ekonomisinde ve piyasa toplumunda temel faaliyet özgürlüğüne gereken saygıyı göstermeksizin mülklerini bizatihi uygun gördükleri biçimde kullanmaya ya da temlik etmeye yetkili görme konusunda cesaretlendirmektedir. Bu alandaki 'kural, Özgürlük, Eşitlik, Mülkiyet ve Bentham'dır [yarar/fayda, *–ç.n.*], çünkü bir metanın, mesela emek-gücünün, hem satıcısı hem alıcısı olarak, sadece kendi özgür iradeleri ile sınırlandırılmaktadır' (Marx 1996:186). İkinci ve ilgili olarak, yeterli parası olanların neyi satın alacaklarını ve nasıl kullanacaklarını seçebilecekleri tüketimde 'özgür seçim' görüntüsü vardır. Üçüncü olarak, ekonominin ve devletin kurumsal ayrımı ve işleyiş özerklikleri, devletin müdahalelerin dışında özgür olan ekonomik faillerin faaliyetlerine dış müdahale gibi göstermektedir. Başlangıçta bu, sistemli serbest piyasalar için pek hoş karşılanmayan ancak zorunlu bir ekonomi-dışı koşul olabilir. Bununla birlikte, eğer bu kabul edilebilir asgarî gece bekçisi rolünün hâkim toplumsal tanımlarının ötesine zorlanırsa, serbest piyasalara bir engel ve/veya doğrudan politik baskı olarak görünür. Bu durum, daha çok, söz konusu toplumsal asgarî müştereği çiğnemeyen devlet müdahalesinin hâlihazırdaki tikel çıkarlara zarar verdiği durumlarda geçerlidir. Ve dördüncü olarak, sivil toplumun ve devletin yakından ilişkili olduğu kurumsal ayrımlar vardır. Bu da, toplumsal düzen için gereken koşulların bir kez tesis edildikten sonra, devlet müdahalesinin, sivil toplumun tikel üyelerinin resmî olarak özgür seçimlerine tecavüzü içerdiği inancını kuvvetlendirmektedir.

Bununla birlikte, liberalizme müdahale kapitalist toplumsal ilişkilerin diğer dört özelliği temelinde 'kendiliğinden' de ortaya çıkabilir. İlk olarak, üretim araçlarının süregelen özel mülkiyete rağmen üretim

güçlerinin giderek toplumsallaşması, piyasa anarşisini sınırlandırmak için üretici gruplar arasında ister tepeden aşağı doğru planlama yoluyla ister kendi kendine çeşitli örgütlenme biçimleriyle *ex ante* işbirliği ihtiyacını ortaya koymaktadır. İkinci olarak, üreticilerin (ücretliler de dahil olmak üzere) işbirliği yoluyla toplam gelirlerini en üst seviyeye çıkarılmasındaki ortak çıkarları ile bu gelirlerin nasıl paylaşılacağı konusundaki çelişen potansiyel çıkarlarının yarattığı stratejik ikilemler söz konusudur. Piyasa-dışı çeşitli yönetişim mekanizmaları, işbirliği ve çatışmanın dengelenmesinde yardımcı bir rol oynayabilir. Üçüncü olarak, kurumsal olarak ayrı olan ekonomik ve politik sistemlerin karşılıklı bağımlılığının yarattığı çelişkiler ve çatışmalar vardır. Farklı ekonomik ve politik eylem mantıklarına götüren bu sonuç, aynı zamanda devlet politikalarının ekonomik etkisi ve/veya özel ekonomik kararların politik yansımaları konularında bir istişare ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ve dördüncüsü, sivil toplumun doğasının ya da devletin varsayılan evrensel çıkarları cisimlendirmesi karşısında tikel çıkarlar alanı olarak yaşamdünyasının getirdiği problemler söz konusudur. Tikel ve evrensel olanın dolayımlandırılmasında, bazı kurumsal araçlara duyulan ihtiyacı gösteren, soyut olarak imkânsız olan bu durum, 'genel çıkarın' herhangi hegemonik bir tanımına duyulan ihtiyacı göstermektedir (bu tür uzlaşmaların daima eksik, stratejik seçici doğası üzerine bkz. Jessop 1990b).

Dolayısıyla eğer liberalizm, kapitalist ilişkilerde köklenmiş az ya da çok 'kendiliğinden bir felsefe' olarak yorumlanabiliyorsa, aynı ilişkilere içkin gerilimlere bağlı olarak 'kendiliğinden tutuşmaya' meyilli olduğu da kabul edilmelidir. Bu Polanyi'nin (1944) laissez-faire kapitalizminde kriz-eğilimlerine tepki olarak çoğu toplumsal gücün piyasayı yeniden-katıştırmak ve yeniden-düzenlemek için mücadele ettiğini savunan on dokuzuncu yüzyıl sonuna ilişkin liberalizm eleştirisinde dile getirilmiştir. [Liberalizm] kaçınılmaz uzlaşma sonucu, bir *piyasa toplumuna* katıştırılmış ve bu toplum tarafından sürdürülen bir *piyasa ekonomisiydi*. Aynı nokta neoliberal kapitalizm için de geçerlidir. Dolayısıyla, 'budama[cı] neoliberalizmin[in]', neoliberal pi-

yasa ekonomisini çeşitli korporatist ve devletçi engellerinden kurtarma çabalarından sonra, artık (neoliberal piyasa ekonomisini) neoliberal bir piyasa toplumuna katıştırarak yaşayabilirliğinin orta vadede güvenceye alınması için çabalar sarf edilmektedir (krş. Peck ve Tickell 2002). Bu da çelişkilerin ve çatışmaların yerlerini, verili bir rejimin uzam-zamansal ufuklarının ötesinde değiştirmek ve ertelemek amacıyla alınacak önlemlerin yanı sıra bu ufuklar içinde neoliberal projenin süregelen hâkimiyetinin yanında yer almak, desteklemek ve sürdürmek amacıyla da ek önlemler gerektirir (Jessop 2002c).

İşbölümü ve korporatizm

Bu sav hattı liberalizm ve neoliberalizm ile sınırlanmamalıdır. Modern toplumsal formasyonların diğer iki tipik yönetişim tarzı da kapitalizmin, ekonomik, politik ve toplumsal örgütlenmesinde derinlemesine kök salmıştır. Ve aynı zamanda çelişkili ve gerilim yüklüdürler. Şimdi bırakın kapitalizm içinde daha genel heterarşik yönetişim kalıbının ekonomik ve politik ifadesi olarak korporatizmi kısaca ele alalım (bkz. s. 98 ve devamı). Korporatizm, ilişkili olan çeşitli güçlerin işbölümünde iddia edilen (toplumsal olarak tanımlı) işlevine dayalı birbirine bağlı temsiliyet, politika oluşturma ve politika uygulama sistemi gerektiren işlevsel temsiliyet biçimidir. Bu tanım korporatizmin kendinden gelen özelliklerini belirler. Farklı koşullarda korporatizmin ikincil özelliklerinden türeyen tikel unsurların özgüllüğünü göz ardı eder. Bu özellikler, korporatizmin ideolojik gerekçelendirilmesini, politik meşrulaştırılmasını, işlevsel temellerini ve temsiliyetin kesin örgütsel biçimleri, korporatist yapıların örgütlendiği çeşitli düzeyler, politika-üretiminin gerçek kapsamı, amacı ve tarzı, belirli uygulama biçimleri ve daha geniş ekonomik, politik ve toplumsal düzenlerde korporatizmin (eğer varsa) yerini kapsar.

Korporatizm ilk önce çağdaş Avrupa'da liberal kapitalizme tepkiyle Ütopyacı politik-ideolojik eleştiri olarak güçlü organisist imalarla ile ortaya çıktı. Korporatizmin ikinci ana versiyonu 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarındaki 'örgütlenmiş kapitalizmle' bağ-

lantılıydı. Bu versiyon, mevcut kapitalizme (artık pekiştirilmiş ve tekelci ve emperyalist eğilimler geliştirmeye başlamış) karşı değildi, ancak örgütlü emeğin devrimci tehdidiyle daha fazla ilgileniyordu. Bu iki versiyon, muhafazakâr-korporatist refah rejimlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı (bkz. Bölüm 2). Korporatizmin üçüncü bir evresi, savaş-sonrası Atlantik Fordizmi ve ilgili KURD kapsamındaki tripartizmin oluşumunu gördü. Savaş sonrası yeniden-yapılanma süresince Avrupa'da faşizme ve liberal kapitalizme alternatif olarak gelişen korporatizm, Hıristiyan Demokratlar ve 'Tek Ulus'çu Muhafazakârlar tarafından olduğu kadar, sosyal-demokratlar tarafından da desteklendi. 1960'larda ve 1970'lerde oluşan stagflasyonist eğilimleri yumuşatma umuduyla bazı Atlantik Fordist ekonomilerde yeniden canlandırıldı (bkz. Bölüm 2). Korporatizmin 1980'lerde ve 1990'larda öne çıkan dördüncü çeşidinin önümüzdeki on yıl içinde daha da genişlemesi olasıdır. Çeşitli ölçeklerdeki birkaç Avrupa refah rejiminin korporatist toplumsal paktlara giderek daha fazla itibar edilse de, bu durum korporatizm temelinde enine boyuna pek az ele alınmıştır (kısmen korporatizmin 1970'lerdeki krizlerle ve sendikalarla olumsuz ilişkisi nedeniyle). Daha çok, şebekelendirme, kamu-özel ortaklıkları, stratejik ittifaklar, örgütler-arası işbirliği, düzenlenmiş öz-düzenleme, hissedarlık, üretici dayanışmaları, üretici koalisyonları, öğrenme bölgeleri, toplumsal ekonomi ve birleştirici demokrasi gibi terimlerle ele alınmaktadır.

Her ne kadar çeşitli kılıklarda da olsa korporatizmin bu yeniden ortaya çıkışı, tıpkı liberalizmin yeniden ortaya çıkışı gibi kapitalist formasyonların belirli maddî özelliklerine bağlıdır. Bunlar, piyasa-tabanlı saf bir kapitalist örgütlenme biçiminin sınırlarını oluşturma eğilimi gösteren ve yukarıda listelenen özelliklerin aynısıdır. Gereksiz tekrardan kaçınmak için, kısaca şunları içermektedirler: (1) üretim araçlarının süregelen özel mülkiyetine karşın, üretim güçlerinin artan toplumsallaşması, (2) üretici sınıfların ve grupların toplam gelirleri en üst seviyeye çıkarmaktaki ortak çıkarları ve bu gelirlerin bölüşümündeki çatışmanın yarattığı ikilemler; (3) işleyişsel ve örgütsel olarak ayrı fa-

kat işlevsel olarak birbirine bağımlı güçler arasında devlet politikalarının ekonomik etkisi ve özel ekonomik kararların politik yansımaları konusunda istişare ihtiyacı, (4) bir tikel çıkarlar alanı olarak sivil toplumun doğasının getirdiği problemler. İçkin çelişkileri barındıran bu dört temelden her biri, tam da meydana gelmesine yardımcı oldukları korporatist eğilimlerdeki istikrarsızlıkları tetikler. Dolayısıyla, korporatizmin yükselişi, düşüşü ve yeni bir kılıkta geri dönüşünü içeren ve tekrarlanıp duran döngülerin açıklamasının önemli bir kısmıdır. Bu kalıp verili bir kapitalizm aşamasındaki korporatist politika döngülerinde ve farklı kapitalizm aşamalarıyla ilgili yeni korporatizm tiplerinin yükselişinde görülebilir.

Kurumsal ayrım ve devletçilik

Buyruksal koordinasyon burada ele alınacak üçüncü yönetişim tarzıdır. Dar anlamda ekonominin yönetişiminde şirketin gelişimi ve diğer hiyerarşik biçimler yoluyla önemli bir rol oynamaktadır. Fakat buyruksal koordinasyonun rolü, – daha üst bir örgütün, yani, kapitalist toplumsal oluşumlara has egemen devlet biçiminin denetimine bizzat tâbi olmayan – o kapsayıcı hiyerarşik örgütlenmenin faaliyetlerinde daha da açık görünmektedir. Bu, Weberin klasik modern devletin ayırt edici politik denetim araçlarını esas alan tanımında ve egemen devletler arasındaki ilişkilerin bir tür saf anarşi olduğuna dair gerçekçi uluslararası ilişkiler teorisi önermesinde tezahür etmektedir. Weber, modern devleti verili bir bölge içindeki fiziksel gücün meşru kullanımını bir tahakküm aracı olarak başarılı bir şekilde tekelleştiren zorlayıcı bir birlik olarak tahlil etmiştir. İdarî personel, örgütlü cebir kullanma araçları, cebrin meşru kullanımındaki muteber hak sahipliği, mevcut sınırlar içinde bu cebrin uygulandığı belirli bir toprak parçası ve bu cebrin nesnesi olan vatandaşlar, modern devletin tanımlayıcı özellikleridir (Weber 1948). Bu tanım, kamusal çıkar ya da toplumun iyiliği adına ve verili bir toplumun üyeleri için toplu halde bağlayıcı kararlar alan bir aygıt olarak devlet fikri ile tutarlıdır (bkz. Bölüm 1), fakat pekâlâ devletin rutin operasyonlarında güç kullanımının rolü üzerinde

devletin diğer mühadale tarzları pahasına aşırı bir vurguya yol açabilmektedir. Çünkü Bölüm 1'de dikkat çektiğim gibi, kapitalist devlet tipi, sadece meşru örgütlü zor kullanımı yoluyla ve hukuk devleti kurallarına uygun yasama yoluyla değil, fiskal ve parasal kaynaklar üzerindeki komutası (zor tekeline dayalı örgütlü vergilendirme tekeliyle ve merkez bankası ve yasal ihale üzerindeki denetimiyle bağlantılı) yoluyla, örgütlü istihbarat tekeli yoluyla ve hegemonik birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik vizyonların eklemlenmesinde kök salmış ahlâkî ikna güçleri yoluyla da müdahale edebilir. Devlet güçlerinin kapsamı, kapitalist toplumlarda modern devletin (ya da kapitalist devlet tipinin) soysal işlevlerine karşı tipik-ideal KURD ve SÇPR tarafından izlenen ayırt edici ekonomik ve toplumsal politikaların çoğu için özellikle problemlere yol açmaktadır.

Daha genelde, Weber'in vurgulamak için uğraştığı gibi, devlet müdahalesinin genel kalıbındaki buyruksal koordinasyonun ağırlığında dikkate değer bir çeşitlilik olduğu açıktır. Örneğin, hiçbir şekilde devletin faaliyetlerinin hepsi anlamına gelmeyen sermaye birikimi koşullarıyla ilgili olarak, buyruksal koordinasyonun rolü, sermaye birikiminin (ilk birikimin ilk turu)[3] başlangıç koşullarının oluşturulmasında ve genel dışsal koşullarının (mülkiyet haklarının ve sözleşmelerin uygulanması gibi) yeniden-üretilmesindeki en önemli etken olma eğilimindedir. Özel mülkiyet biçimleri, üretim güçlerinin daha fazla toplumsallaşmasını engellediği zaman; sınıf çatışması ve/veya gelir üzerindeki farklı hak sahipleri arasındaki çatışma, birikimi tehdit ettiği zaman; ekonomik eylem mantığı, önemli politik hedeflerle çatıştığı zaman; tikel çıkarların izlenmesi, devletin ara sıra ilişkilendirildiği hegemonik projelerin, tikel birikim stratejilerinin ve devlet projelerinin gerçekleştirilmesini engellediği zaman buyruksal koordinasyona (ya

[3] İlkel birikim sermayenin kendi kendini değerlendirmesi için oluşturulan koşulları bir seferde bitiren tek seferlik bir süreç değil. sermaye birikiminde daha sonra da rolü devam eden bir süreçtir (bkz. de Angelis 1999). En azından, öneminde de değişiklikler olmaktadır – entelektüel müştereklerin metalaştırılması yoluyla meydana gelmekte olan hâlihazırdaki gelişmeye bakınız.

da tepeden-aşağı devlet müdahalesine) daha fazla bel bağlanmaktadır. Ve şüphesiz, kanundan ziyade örgütlü zora başvurma, egemen devletin olağanüstü hâl ilân ettiği ve anayasal devletin normal burjuva demokratik biçiminin dayandığı resmî demokratik ilkeleri askıya aldığı istisnai dönemlerin başlangıç aşamalarında en belirgin halindedir. Böylesi durumlar, elinizde bulunan çalışmanın doğrudan ilgilendiği ülkelerle çok ilişkili değildir, ancak Atlantik Fordizmi ile ilgili uzamzamansal sabitin sınırları ötesindeki devletlerde ve bölgelerde anahtar bir rol oynamışlardır (örneğin, Atlantik Fordist ekonomilerin çok ciddî şekilde bağımlı olduğu petrol üreten ülkelerdeki askerî diktatörlüklerde).

Yönetişim paradoksu

Sermaye ilişkilerinin yönetimine dair farklı tarzların salınımında ve tekrarlanmasında tuhaf tamamlayıcılıklar söz konusudur. Örneğin, kendini kapitalist toplumların anahtar özellikleri temelinde, yeniden 'kendiliğinden' canlandırma eğilimde olan liberalizm, bu yeniden-canlanma sürecinde diğer anahtar özelliklerden kaynaklanan engellerle karşılaşır. Korporatizm ya da devletçilik gibi diğer söylemler, stratejiler ve örgütsel paradigmaların yeniden-canlanması için temel sağlayan engellerin gerçekleşmeleri de tam da liberalizmi doğuran özellikler tarafından engellenme eğilimindedir. Genel olarak, bu karşılıklı ilişkili eğilimler ve karşı-eğilimler, farklı koordinasyon türleri ve politika-üretim tarzlarının göreli ağırlı çerçevesinde salınımlar üretmektedir. Bu da farklı yönetişim ilkelerinin, kapitalizmin farklı aşamaları ve/veya çağdaş çeşitlerine, az ya da çok karşılık geldiğine işaret eder. Dolayısıyla – Polanyi ve diğerlerinin liberalizmin rekâbetçi kapitalizm için bile açık sınırlamaları olduğuna dikkat çekmelerine rağmen – liberalizm, rekâbetçi kapitalizmin daha sonraki biçimlerinden ziyade muhtemelen öncü biçimlerine daha uygundur; ve liberalizm, devletçilik ve korporatizmin daha uygun olduğu koordineli piyasa ekonomilerinden ziyade koordinasyonsuz piyasa ekonomilerine daha uygundur (bkz. Coates 2000; Hall ve Soskice 2001b; Hollings-

worth ve Boyer 1997b; Huber ve Stephens 2001). Dolayısıyla kapitalizmin farklı aşamaları ve biçimlerinin, etrafında salınımlarının gerçekleştiği ayırt edici kurumsal çekim merkezleri (ya da ağırlık merkezleri) olabilir. Ek olarak, bu biçim ve aşamaların farklı çeşitlerinin, kendine has özelleşme kalıpları ve büyüme dinamikleriyle yapısal olarak eşleşmiş farklı yönetişim kalıplarına sahip olması da muhtemeldir. Bu, zaten topraklarının çok iyi sürüldü ve bizi bu noktada alıkoyamayacak zengin bir araştırma sahasıdır.

2. Piyasa ve Devlet Başarısızlığı

Önceki kısımda oldukça soyut ve basit terimlerle ele alınan üç temel yönetişim biçimi, kapitalist toplumsal formasyonların genel özelliklerinde nasıl kök saldıklarına ve bu özelliklerin de onları nasıl baltalama eğilimi gösterdiğine işaret edildi. Bu bize farklı yönetişim tarzlarının göreli ağırlığının yükseldiği, azaldığı ve tekrar yükseldiği döngüler olasılığı için genel bir açıklama sağlamaktadır. Bu kısımda, söz konusu genel eğilimleri güçlendiren ve aynı zamanda yönetişim kalıplarında daha soyut-somut bazı çeşitleme özelliklerini açıklamaya yardımcı olan bu mekanizmaların her birinin içinde yer alan başarısızlık kaynaklarını ele alacağım. Bir kez daha kapitalist toplumsal ilişkilerdeki hâkim koordinasyon mekanizması ile, yani piyasa mekanizması ile başlıyorum.

Piyasa başarısızlığı

Çoğu ortodoks ekonomist, mükemmel piyasaların 'prosedürel rasyonelliğinin' piyasa başarısını garantilediğini varsayma eğilimindedir. Başarısızlık, ekonomik mübadelelerin mükemmel (dolayısıyla 'tahayyül edilmiş') piyasanın getireceği sonucu üretmediği zamanlarda meydana gelmektedir. Ekonomik işlemlerin hedeflerinden ziyade serbest ve eşit mübadeleye bağlı olan piyasa rasyonelitesi, çoğu durumda başarı ya da başarısızlık, piyasa güçlerinin zenginlik, gelir, yaşam şansları ya da bölgesel dengesizlik üzerinde eşit olmayan etkiler

gibi ölçütlerin esas alınmasıyla değerlendirilemez. Çünkü eşitsizlikler, ancak mükemmel piyasaların işleyişinden türerse (ya da bu işleyişle uyumlu olursa), rasyonel ve âdil olarak değerlendirilebilirler. Bu tür problemler en iyi haliyle, özgün piyasa başarısızlıklarından ziyade piyasa 'yetersizlikleri' olarak görülebilir. Bununla birlikte, ne bu tür yetersizlikler hakkında ne de bu yetersizlikleri ve piyasa başarısızlıklarını toplumsal ve politik eylem aracılığıyla çözümleme araçları hakkında sav sıkıntısı çekilmemektedir.

Devlet ve piyasanın, piyasa-rasyonel bir çerçevedeki sınırları sıkı sıkıya çizilmiştir. Devlet, sadece piyasa kurumları için gereken çerçeveyi çizerek ve savunarak piyasa güçlerinden kol-boyu uzakta durmalıdır. O zaman piyasa güçlerinin mal ve hizmetleri, en etkin şekilde ancak o zaman dağıtabilir. Piyasa, aynı zamanda bir öğrenme mekanizması olarak da işlev görmektedir. Dolayısıyla Hayek, piyasaların ekonomik eyleyicilerini öğrenmeleri ve inovasyona yönelmeleri için tetikleyen piyasa başarısızlığının, aslında zorunlu 'deneme-yanılma' niteliğindeki bir keşif mekanizması olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre piyasa, uzun vadede, birbirine karmaşık bağımlılık ve çalkantılı ortam şartlarında en esnek ve en az zarar verici koordinasyon ve uyarlama mekanizmasını sağlamaktadır. Dahası, neoklasik ve Avusturyalı teorisyenler için, piyasa başarısızlığına ilk tepki – hattâ bu kısa vadede, daha fazla devlet müdahalesi gerektirse bile – 'daha çok piyasadır, daha az değil'. Fakat en azından, mükemmel piyasaların bile, esasında tüm piyasa başarısızlığı biçimlerini ortadan kaldırıp kaldıramayacağı tartışmaya açıktır. Neoklasik ekonomistler bile piyasaların 'tüm sosyal hakları uygun bir şekilde yakalayamayacağı ya da piyasa faaliyetinin tüm sosyal maliyetlerini kaldıramayacağı' kapsamı tanımaktadırlar (Wolf 1979: 138).

Bu yaklaşım burada savunulanla açık biçimde tutarsızdır. Çünkü, Bölüm 1'de savunduğum gibi, kapitalizmin ayırt edici özelliği bu haliyle piyasalar değil, piyasaların kurgusal bir meta olarak emek-gücüne uzantılarıdır. 'Zenginlik yaratma' ya da 'ekonomik büyüme' dürtüsünün kaynağı piyasaların içkin etkinliği değildir. Aksine, bu, emek-

gücünün piyasa-dolayımlı sömürüsü ve ortalamanın üstündeki kâr için rekâbetçi (ve yaratıcı şekilde yıkıcı) arayış yoluyla başarılır; ve bu süreçlerin her ikisi de piyasa güçlerinin işleyişini şekillendirmek ve sermayenin değerli kılınması ve gerçekleştirilmesi koşullarını denetlemek amacıyla yapısal güç biriktirme mücadelelerini içermektedir. Dahası, Bölüm 1'de gene savunduğum gibi, saf ekonomik (ya da piyasa-dolayımlı) ilişki olarak düşünülen sermaye ilişkisi oluşumunda eksiktir. Sürekli yeniden-üretimi, istikrarsız ve çelişkili bir şekilde, değişen ekonomi-dışı koşullara bağlıdır. Dolayısıyla, piyasalar artı-değer arayışını dolayımlayabilirler, ancak üretemezler. Ek olarak, meta ve kurgusal meta, toplumsal ilişkilere nüfuzlarını genişletip derinleştirdikçe, piyasa mekanizmaları yoluyla tamamen çözümlenemeyecek ancak sadece yeri değiştirilebilecek ve ertelenebilecek çelişkiler doğururlar (Bölüm 1 ve 5). Bu anlamda, piyasa başarısızlığı ya da piyasa yetersizlikleri olarak geçen şeylerin çoğu, gerçekte kapitalizmin altta yatan çelişkilerinin bir ifadesidir. Dolayısıyla, piyasalar çelişkileri dolayımlayabilir ve görünüş biçimlerini değiştirebilir ancak onları aşamaz. Benzer şekilde, devlet piyasa başarısızlığına tepki olarak müdahale edebilir, ancak tipik olarak sadece – sınıf mücadelelerini devlete taşıyarak ve/veya fiskal kriz, meşruiyet krizi, rasyonellik krizi vs. çıkararak – bu çelişkilerin biçimlerinde ya da mevcut alanlarında değişiklikler yapar ya da bu çelişkileri o özel devletle ilgili uzam-zamansal sınırların ötesine taşır ya da erteler.

Devlet başarısızlığı

Devlet başarısızlığının mantıksal temeli (piyasada olduğu gibi) süreçsel değildir, fakat özseldir. Bu temel, piyasa güçlerinin anarşisinden ziyade buyruksal koordinasyon (ya da hiyerarşi) yoluyla ifadesini bulur. Saf biçimde, kamusal çıkar ya da genel irade adına verilen toplu halde bağlayıcı kararların tanımlanmasında ve bu kararların yürürlüğe konmasında görülür. Fakat, aynı zamanda tepeden-aşağı planlama ve koordinasyon yoluyla izlenen kolektif projelerin tanımlanmasında da görülebilir. Devlet başarısızlığı bu özsel temel mantığa göre yargılanır:

Devletin kendi işleyiş kuralları ve süreçleri bizatihi kendi politik proje(ler)ini gerçekleştirmekteki başarısızlığına atıfta bulunur. Demokratik rejimlerde bu kurallar ve süreçler, yasallığa saygıyı ve popüler eylem yetkilerinin düzenli yenilenmesini içermektedir. Dolayısıyla devlet başarısızlıklarını tanımlamanın temel ölçütü, tahsisat etkinliği (piyasanın prosedürel rasyonalitesine göre tanımlandığı şekliyle) değildir. Bunun yerine, özgül devlet projelerinin gerçekleştirilme etkinliğidir (genellikle maddî olduğu kadar sembolik olarak da). Bununla birlikte, etkinliğin özgül projelerin başarısını belirleyen ölçütler arasında sayılması da kesinlikle mümkündür. Dolayısıyla, 'para-için-değer' neo-liberal devlet projesinin bir hedefidir.

Dahası, tıpkı piyasa başarısızlığının prosedürel rasyonalitesinin gerçekleştirilmesini engelleyen özsel etkenlerle ilişkilendirilebilmesi gibi, devlet başarısızlığı da etkin politika-üretimini ve uygulamasını engelleyen özgül prosedürel etkenlerle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, çeşitli yorumcular, planlama, bürokrasi, katılım, profesyonel uzmanlığa dayanma vs.'nin yeterli politikalar oluşturma ve/veya kendi etkin gerçekleştirilmelerinin güvenceye alınması konularında farklı başarısızlık biçimleri olabileceğini öne sürmektedirler. Bunun sonucundaki uygulama ve fiskal kriz eğilimleri de, devletin gösterdiği kamu hedeflerinin gerçekleşmediğine dair yaygın bir algılamanın oluşması, politik meşruiyet problemlerine yol açabilir. Buna devlet içinde gösterilen bir tepki, ayrı ayrı başarısızlık eğilimlerini tazmin etme çabasıyla bu farklı politika geliştirme ve uygulama tarzları arasında sürekli dönüp durmaktır (Offe 1975).

Tıpkı neoklasik ekonomistlerin piyasalar hakkında gerçekçi olmayan varsayımlarda bulunmaları gibi, refah ekonomistleri de devletler hakkında mantıksız iddialar ortaya sürmektedirler. Refah ekonomistleri, devletlerin sadece sosyal refahı maksimize etmek için gerekli tüm bilgiye sahip olduklarını değil, aynı zamanda kendi kamusal hedeflerini gerçekleştirmek için hem iç örgütlenme kapasitesine hem de dış müdahalede bulunma yetkilerine sahip olduğunu da varsaymaktadırlar. Ancak, devlet yöneticilerinin (özellikle de seçilmiş politikacı-

ların) zaman ufuklarının kısa-dönemli olduğu ve lobi faaliyetlerine karşı zayıf oldukları; devletlerin faaliyetleri sırasında sınırlı rasyonaliteye (sınırlı bilgi, belirsizlik ve zaman baskıları) bağlı oldukları; sıklıkla çok, çelişkili ve hattâ çatışan hedefler – çoğunun içkin olarak gerçekleştirilmesi de mümkün değildir – izlerler; devlet kapasitelerinin hem 'içselliklerle' (kamusal hedeflerinden farklılıklar gösteren özel maliyet ve menfaat hesapları) hem de dışsal direnişle sınırlandırıldığı; piyasa harici çıktıların prensipte tanımlanmalarının genellikle güç olduğu, pratikte hatalı tanımlandığı ve ölçülmelerinin güç olduğu; ve devlet müdahalesinin, politika-takipçileri arasında kaynak yaratmaktan ziyade, sadece varolan kaynağı yeniden bölüştüren rantçı davranışları tetikleyebileceği geniş oranda kabul edilmektedir (Offe 1975; Wolf 1979).

Devletin başarısızlığına gösterilen farklı tepkiler vardır. Piyasa güçlerini kendi kendini düzelten bir öğrenme mekanizması olarak kabul eden liberal eleştirmenler, devleti de iflah olmazlığa içkin ve de eğitilemez kabul ederler. Devlet başarısızlığının piyasa başarısızlığına benzer şekillerde düzeltilip düzeltilemeyeceğini sorgulamazlar, ancak yerine piyasayı koymaya çalışırlar. Fakat diğer eleştirmenler, hem kendini düzelten politika döngülerine hem de devlette kurumsal yeniden tasarlamaya imkân tanırlar. Devletin kurumsal yeniden tasarlama amacıyla politika koordinasyonunu ve uygulamasını geliştirmeye ilişkin önlemleri, devletteki ve daha geniş politik sistemdeki işbölümünün yeniden tanımlanmasını, devletin tikelci lobi faaliyetlerine karşı daha dayanıklı olmasını sağlayacak şekilde özerkliğinin artırılması, dönüşlülüğü (denetleme ve sözleşme kültürü de dahil olmak üzere) hızlandırmayı ve zaman ufuklarını uzun dönemli politika belirleme ve politika takibi lehine değiştirmeyi kapsayabilir.

Piyasa ve devlet başarısızlığına tepki olarak heterarşi

Piyasa ve devlet başarısızlığı tartışmalarının sıklıkla teorik ve politik-ideolojik açıdan bir çapın karşıt uçları üzerinde yürüdüğü anlaşılmaktadır. Ancak bazı çekirdek varsayımları (da) paylaşmaktadırlar. Her

ikisi de dikotomist kamu-özel ayrımını ve ayrı ayrı piyasa ve devlet sahalarının sıfır-toplamlı algılamasını varsaymaktadır. Böylece, devlet başarısızlığı eleştirmenleri, ekonomiyi bir yandan resmî olarak özgür, eşit ve özerk ekonomik failler arasında karşılıklı avantajı olan, gönüllü mübadele sahası olarak görürken bir yandan da devletin vatandaşların (özellikle de ekonomik fail sıfatlarıyla) temel özgürlüklerine tecavüz eden örgütlü zor üzerine kurulu olduğunu kabul etmektedirler. Zıt biçimde devlet, piyasa başarısızlığı eleştirmenleri tarafından da vatandaşların (özellikle de mülk sahiplerinin) tikelci, egoist, kısa-vadeli çıkarlarına karşı kamusal çıkarların peşinden gitmek için yetkilendirilmiş egemen bir otorite olarak görmektedirler. Her iki durumda da devletin daha fazlası varsa, piyasanın daha azı vardır; değişiklik gösteren bu oranın olumlu ya da olumsuz değerlendirilmesidir. Benzer şekilde piyasa güçlerinin lütufkârlığına inananlar, devlet(in) başarısızlığının normal ve piyasa başarısızlığını da istisnaî olarak görürken, devletin rasyonelliğine ve kamusal çıkarlarını cisimlendirdiğine inananlar tipik olarak piyasa başarısızlığını kaçınılmaz ve devlet başarısızlığını da, istisnai değilse bile, en azından konjonktürel – ve haliyle de geliştirilmiş kurumsal tasarım, bilgi ya da politik pratik ile üstesinden gelinebilecek – bir şey olarak ele alırlar.

Piyasa anarşisi ve buyruksal koordinasyon hiyerarşisi arasındaki bir üçüncü yol, karşılıklı bağımlı aktörler arasında yatay öz-örgütlenmeyi içeren 'heterarşide' mevcuttur. Heterarşi biçimleri arasında, kişiler-arası ağ oluşturma, kurumlararası görüşmeler ve merkezsizleştirilmiş içerik yönlendirmesi (*dezentrierte Kontextsteuerung)* yer almaktadır. Yönetişim biçimlerinden ilk ikisi okuyucular için tanıdık gelmelidir; sonuncusu ise biraz yorum gerektirmektedir. Farklı işleyiş kodlarıyla rasyonalitelerinin ve çeşitli özsel, toplumsal, uzam-zamansal birbirine-bağımlılıklarının her ikisini de hesaba katarak farklı sistemlerin gelişimini yönlendirme (kılavuzluk etme) çabalarını içermektedir. Bu da, paylaşılan projelerde negatif koordinasyon ve işbirliğine, görüşmeye, intersistemik 'parazit azaltmaya' (karşılıklı anlayış) yönelik iletişim yoluyla kolaylaştırılır. Bu, paylaşılan projelere

uyumun buyruksal koordinasyon zincirinden ziyade kendi işleyiş kodlarından kaynaklanması amacıyla farklı sistemlerin işlev gördüğü yapısal ve stratejik bağlamları değiştirmek için para, hukuk ya da bilgi gibi sembolik iletişim medyasının kullanımında kendini göstermektedir (bkz. Glagow ve Willke 1987; Willke 1992,1997).

Yönetişimin rasyonelliği ne prosedüreldir ne de öze dayalıdır: En iyi şekilde dönüşlü olarak tanımlanabilir. Kapitalist piyasanın, azami kâr elde etmek için sonu gelmeyen bir 'iktisatçılık' peşinde koşmaya öncelik veren prosedürel rasyonalitesi, nedeniyle zorunlulukla doğasında biçimseldir; hükümetin ardıl politika hedeflerinin 'etkin' biçimde izlenmesine öncelik veren özsel rasyonalitesi, hedef-yönelimlidir. Heterarşik yönetişim, birbirine bağımlı aktörler arasında, hem negatif hem de pozitif koordinasyonda temellenen ve uzun-vadeli rızaya dayalı projeler etrafındaki görüşmeleri kurumsallaştırılmasına yaramaktadır. Başarısı için anahtar, daha fazla bilgi üretmek ve mübadele için diyaloğa bağlılıktır (böylece, sınırlandırılmış rasyonalite problemini, tamamen ortadan kaldırmaksızın azaltmaktadır); ortakları kısa-, orta-, uzun-vadeli zaman ufuklarında birbirine bağımlı kararlar yelpazesine kilitleyerek fırsatçılığı zayıflatmaktır; ilgililer arasında dayanışmayı teşvik ederek 'varlık özgüllüğüyle' ilgili riskler ve birbirine bağımlılıklar üzerine bina kurmaktır. Yönetişim rasyonelliği, monologdan ziyade diyaloga dayalıdır, monolitikten ziyade çoğulcudur, hiyerarşik ya da anarşikten ziyade heterarşiktir. Bu da, tek bir en iyi yönetişim mekanizması olmadığını göstermektedir.

Çoğu farklı sistemde ve yaşamdünyası alanında son yirmi yıldır heterarşiye başvurma konusunda göze çarpan bir artış vardır. Bu, şebekelendirmeye (örneğin şebekelendirilmiş girişim, şebeke devleti, şebeke toplamı, şebeke-merkezci savaş) yapılan atıflardaki patlamada ve müzakere, çok-failli işbirliği, ortaklık, hissedarlık ve benzerlerine doğru artan ilgide apaçık biçimde görülmektedir. Bu, toplumun yapısıyla ilgili karmaşıklığın dramatik yoğunlaşmasına dünyevî bir tepkiyi temsil etmektedir. Bunun birçok kaynağı vardır: (1) birbirine doğru artan bağımlılıkla birlikte artan işlevsel farklılaşma; (2) bazı ku-

rumsal sınırların artan belirsizliği, örneğin, artan sistemik ya da yapısal rekâbet evresinde 'ekonomik' olarak kabul edilenlerle ilgili olarak; (3) uzamsal ufukların çoğaltılması ve yeniden ölçeklendirilmesi; (4) zamansal eylem ufuklarının artan kapsamlılığı; (5) kimliklerin çoğaltılması; ve (5) bilgi ve örgütlü öğrenmenin artan önemi. Böylesi karmaşıklık, küreselleşme ve çatışan kimlikler karşısında ekonomik, politik ve toplumsal yaşamın yönetilebilirliği hakkındaki endişelerde tezahür etmektedir. Hiçbir surette tepeden-aşağı devlet planlaması ya da piyasa-dolayımlı anarşi yoluyla idare edilemeyecek ya da hemen çözülemeyecek önemli yeni problemlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu, etrafında politika belirleyicilerin olası koordinasyon tarzları arasından seçim yaptığı kurumsal çekim merkezinde (ya da kurumsal cazibe merkezinde) bir kaymayı teşvik etmiştir.

Dönüşlü rasyonelliğin başarıyla sürdürülmesi için koşullar tıpkı çok iyi işleyen piyasalar ya da devlet planlamasının koşulları kadar kapsamlı olmalıdır. Kişilerarası şebekelendirme, kurumlararası görüşme ve sistemlerarası yönlendirme bu bakımdan farklı meseleler ortaya koymaktadır. Özgül yönetişim nesneleri de başarının olabilirliğini etkilemektedir. Örneğin, küresel ekonominin yönetilmesi, insan hakları rejimleri, ulusaşırı suç ve ulusaşırı toplumsal hareketler açıkça çok farklı problemlere yol açmaktadır. Çalkantılı ortamlar görece istikrarlı olanlardan farklı yönetişim problemleri ortaya çıkarırlar – özellikle de rızaya dayalı işleyiş amacıyla öz-düzenleme için zaman gerekiyorsa. Yönetişim mekanizmaları, ilişkili faillerin çevreleriyle birlikte (her ne kadar olasılıkla farklılaştırılmış olsa) uzamsal ve zamansal eylem ufukları üzerinde anlaşmaya varabilecekleri bir çerçeve sağlamalıdır. Aynı zamanda, sıralama problemlerine yeterli çözümler geliştirmenin yanı sıra ortak bir 'dünya-görüşü' şekillendirip teşvik ederek bu faillerin bilişsel ve normatif beklentilerine de istikrar getirmelidir. Bu şekilde zaman içinde, özellikle de farklı zamansal mantıkların olduğu yerlerdeki çeşitli eylemlerin, politikaların ya da süreçlerin tahmin edilebilir bir düzenlemesini gerçekleştirebilirler. Burada söz konusu olan, yapısal olarak kazınmış kendi stratejik seçicilikleriyle ko-

Tablo 6.1 Yönetişim tarzları

	Mübadele	*Komuta*	*Diyalog*
Rasyonalite	Biçimsel ve prosedürel	Özsel ve hedef-yönelimli	Dönüşlü ve prosedürel
Başarı ölçütü	Etkin tahsisat	Hedefe etkin ulaşım	Anlaşmalı rıza
Tipik örnek	Piyasa	Devlet	Network
Stilize hesaplama tarzı	*Homo economicus*	*Homo hierarchicus*	*Homo politicus*
Uzam-zamansal ufuklar	Dünya piyasası, geri alınabilir zaman	Ulusal topraklar, planlama ufukları	Yeniden ölçeklendirme ve yol-şekillendirme
Birincil başarısızlık ölçütü	Ekonomik etkisizlik	Etkisizlik	'Parazit', 'sadece laf üretilen toplantılar'
İkincil başarısızlık ölçütü	Piyasa yetersizlikleri	Bürokrasi, kırtasiyecilik	

ordinasyonun güvenli temellerini kurmaktır. Öz-örgütlenme yoluyla kolektif amaçların takibinde başarının hiçbir garantisi yoktur – tıpkı piyasanın görünmez eline ya da buyruksal koordinasyonun demir yumruğuna (belki de kadife eldiven içinde) dayanmak yoluyla da olamayacağı gibi. En azından, piyasa ve devlet başarısızlığının süregelen kanıtlarıyla karşılaşıldığında, şebekelendirme ve öz-örgütlenme çekici olabilir (üç koordinasyon tarzının özetlenmiş bir açıklaması için, bkz. tablo 6.1).

3. Atlantik Fordizminin Yönetişimi ve Ötesi

Bu giriş ifadelerinin ışığında şimdi de 1980'lerden beri ekonomik ve toplumsal koordinasyonun değişen biçimlerini ele alacağım. Burada izlemeye değecek birbiriyle ilgili üç konu vardır: Ekonomik ve toplumsal yönetişim nesnelerinin değişen tanımları; yönetişimin gerçekleştirilmesinden sorumlu, değişmekte olan kurumlar ve yönetişim mekanizmaları; ekonomik ve toplumsal politikaların gerçekleştirildiği pratikler. Bu konular birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Çünkü yönetişim pratikleri (kurumlar tarafından dolayımlanan), kendi yönetişim nesnelerini bu nesneleri yönetmenin sonucu olduğu kadar önkoşulu olarak da sınırlandırmaya, birleştirmeye, istikrar kazandırmaya ve yeniden-üretmeye çalışır. Dahası yönetişim pratikleri, tipik olarak yönetişimin etkin biçimde işlemesi için gereken özneleri yaratmayı ve yeniden-üretmeyi hedefler (Barry ve d. 1996; Hunt ve Wickham 1994). Dolayısıyla, yönetişimin nesneleri ve tarzları değiştikçe, kurumsal mekanizmalar ve güncel pratikler – ve haliyle tipik yönetişim başarısızlığı biçimleri de değişir. Bu anlamda, ekonomik ve toplumsal politika rejimlerini sadece önceden-verili ekonomik ve toplumsal problemlere tepkiler olarak değil, yönetişim nesnelerinin oluşturucuları olarak da görmeliyiz. Nitekim bu refah devletinin sıklıkla eleştirilen temellerinden biridir – yani adres gösterdiği probleme yol açması. Bu aynı zamanda, refah devletinin – daima çözülecek yeni problemler bularak – kendi kendine yayılacağını ve giderek karmaşıklaşacağını kendini görevlerle aşırı yüklemesi ve nihayet kaçınılmaz olarak yönetilemezlik krizi üretmesiyle birlikte kesinlikle kendi kendini yenilgiye uğratacağını da göstermektedir (örneğin, Crozier ve d. 1975; Luhmann 1990).

Bu tür eleştiriler olsun ya da olmasın, yeni yönetişim biçimleri arayışını tetikleyen KURD'nin bir ekonomik ve toplumsal yönetişim tarzı olarak görünüşteki başarısızlığıdır. Varolduğu iddia edilen kriz(i) sadece KURD'deki 'yönetişim-yönetim-yönetme' tarzlarını değil, KURD'nin toplumsal ve ekonomik yönetişim öznelerini ve nesnele-

rini de etkiledi. KURD, bir kurumsal topluluk olarak yönettiği nesnelerle, bu nesneleri yönetmek için uyguladığı pratiklerle ve KURD rejiminin aktif faillerinin ve/veya 'pasif' öznelerinin kimlikleriyle ve çıkarlarıyla uyumsuz hale gelmesi sonucunda bir yönetişim tarzı olarak başarısız olmaya başladı. Dolayısıyla, (KURD'nin) dört boyutu sırayla ele alınarak, aşağıdaki kriz eğilimleri tanımlanabilir.

İlk olarak, KURD'nde ekonomik yönetişimin birincil nesnesi ulusal ekonomidir. Keynesçi pratiklerin ortaya çıkışı ve pekiştirilmesi, ulusal ekonomiyi sınırlandırmaya ve yeniden-üretmeye yardımcı olmuştur (Tomlinson 1985). Ulusal ekonomik performansı ölçmenin, ulusal sınırlar boyunca ekonomik akışın denetlenmesinin, ulusal ekonomik yönetimin hedefleri olarak enflasyon, istihdam ve büyüme gibi ekonomik kümeleri ayarlamanın ve ulusal ekonomik gelişim için altyapı yaratmanın araçlarını sağlamışlardır. Fakat, Keynesçi ekonomik idare, giderek daha problemli hale gelmiştir ve de Atlantik Fordist ekonomilerde gelişen ve Keynesçi devlet müdahalesiyle (Bölüm 2'de geniş olarak açıklandığı gibi) üstesinden gelinebileceği farzedilen krizi körükleyen stagflasyonist eğilimler doğurmuştur. Ekonomik uluslararasılaştırma bu problemleri şiddetlendirmiştir. Bir ekonomik yönetim nesnesi olarak ulusal ekonomiyi baltalamış ve ekonominin, dolayısıyla da ekonomik ve toplumsal yönetişim mekanizmalarının oldukça farklı algılanma biçimlerine yol açmıştır. Bölüm 3'te gördüğümüz gibi, ekonomik yönetişimin birincil nesnesi olarak ulusal ekonominin yerini, küreselleşme çağında bilgi-tabanlı ekonomi almaktadır. Bilgi-tabanlı ekonomi de, tıpkı çok daha karmaşık ve yönetilemezliğe içkin bir ekonomik ilişkiler topluluğunun bir ekonomik yönetişim nesnesi halinde söylemsel olarak tahayyül edilen ve maddî olarak oluşturulmuş olan ulusal ekonomide olduğu gibi, ilk olarak, gelişmekte olan bir SÇPR'nin politik teknolojileriyle potansiyel olarak yönetilebileceği yeterli sağlamlıktaki maddî ve kurumsal biçimi kazanmadan önce bir ekonomik yönetişim nesnesi olarak tahayyül edilmelidir. Küreselleşen bilgi-tabanlı ekonomiyi, birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik vizyonların az ya da çok geniş oran-

da sorgulanmaksızın kabul edilmiş odak noktası olarak yerleştirmek amacıyla birçok farklı ölçekte ve tabii birçok farklı sahada faaliyet gösteren çok farklı toplumsal güçlerin harcadığıo yoğun çabalara zaten değinmiştim. Bilgi-tabanlı ekonominin uzun vadede Atlantik Fordist dönemin ulusal ekonomisinden daha fazla yönetilebilir olup olmadığı ise, tamamen başka bir meseledir (bkz. Bölüm 1). Bununla birlikte, halihazırdaki bilgi-tabanlı ekonominin büyüme dinamiği, demir atmış olduğu ekonomik mekândaki – bir ulusal ekonomi olması gerekmez – değişen küresel işbölümüne etkin bir şekilde nasıl nüfuz ettirilmişse (ya da belki de daha iyisi şebekelendirildiğine) aynı zamanda kaçmayı başardığı dünya piyasası denetimiyle etkin süreçler aracılığıyla ilişkili olmayı da sürdürmektedir. Bu da uluslararası ekonomik rekâbet edebilirliğe (eğer sadece en iyi pratiği belirlemek için uluslar arası kıyaslama yoluyla ise) ve arz-taraflı müdahale – başlangıçta ulusal talep yönetimini desteklemek için ve dolayısıyla ekonomik müdahalenin birincil hedefi ve aracı olarak – konusunda artan endişelere yol açmıştır. Dahası, Bölüm 3 ve 5'te dikkat çekilen ölçeğin görelileştirilmesi nedeniyle bilgi-tabanlı ekonominin istikrara kavuşturulması ve/veya bu türden bir istikrar kazandırmadan faydalanma çabaları çok daha fazla ölçekte sürdürülmektedir.

Ekonominin yönetime ihtiyaç duyan tahayyül edilmiş kapsamı ve kaplamı da genişlemiştir. Bu kapsam ve kaplam, artık kıt ifadelerle yorumlanmamaktadır ve ekonomik performansı etkileyen ancak KURD rejiminde 'ekonomi-dışı' olarak kabul edilmiş olan fazladan birçok etkeni de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Buradaki yayılma, yapısal rekâbet gücü ya da sistemik rekâbet gücü gibi kavramlarda – rekâbet gücü üzerinde çeşitli toplumsal etkenlerin birleşik etkisinin altını çizen kavramlar – tezahür etmektedir. Dolayısıyla devlet yöneticilerinin müdahelesi de ekonomik açıdan, rekâbet gücünün geliştirilmesi amacıyla ilişkili pratiklerin, kurumların, işlevsel sistemlerin ve yaşamdünyası alanlarının giderek büyüyen yelpazesi çerçevesinde cereyan etmektedir. Bunun devlet üzerinde ilginç ve paradoksal olan iki etkisi vardır. İlk olarak, devlet müdahalesinin potansiyel kap-

samının ekonomik amaçlarla genişletilmesi sonucundaki karmaşıklık savaş-sonrası KURD için tepeden-aşağı tipik müdahale türlerini daha az etkin kılar – bu da devletin bazı müdahale alanlarından geri çekilmesini ve diğer alanlara daha etkili müdahalenin koşulu olarak kendisini yeniden keşfetmesini gerektirir (Messner 1998). Ve ikinci olarak, başarılı bir devlet müdahalesinin gereği olan işbirliği için gereken paydaşlar yelpazesini genişletilirken, devlet kendine ortak olarak faaliyet yürütecek yeni özneler yaratma baskılarını artırmaktadır. Dolayısıyla devletler artık – ister devletle ve/veya birbirleriyle ortaklık yoluyla ister yeni bilgi-tabanlı ekonomide özerk girişimci özneler olarak –, kendi yeni ekonomik stratejilerinin daha esnek, muktedir ve güvenilir failleri olmaları için ekonomik ve toplumsal güçlerin kimliklerini, çıkarlarını, kapasitelerini, haklarını ve sorumluluklarını dönüştürmeye çalışmaktadır. (Barry ve d. 1996; Deakin ve Edwards 1993; Finer 1997).

Bu, tekno-ekonomik paradigmaların şirket bazından daha geniş yönetişim sahalarına transferinde tezahür etmektedir ve en az iki şekilde gerçekleşmektedir: Tekno-ekonomik paradigmaların özel sektörden kamuya ve üçüncü sektöre basitçe genişletilmesi yoluyla ve devletin en uygun görevlerinin ve en iyi kurumsal düzenlemelerinin yeniden belirlenmesi yoluyla (krş. Hoggett 1987; Goodwin ve Painter 1996). Örgütlenme konusunda, Fordist dönem, bürokratik, tepeden-aşağı bir tarzda işleyen büyük ölçekli, hiyerarşik yapıların dönemiydi ve bu model, yerel devlete ve yerel devletin ekonomikle ve refahla ilgili rollerine doğru sözümona genişletilmişti (krş. Hoggett 1987; ve aşağısı). Post-Fordizm şebeke şirketiyle ve yeni bir 'şebeke paradigmasıyla' ilişkilendirilir (Capello 1996; Cooke ve Morgan 1993). Post-Fordizm şu terimlerle tanımlanmaktadır:

> 1960'ların büyük ve dikey olarak entegre edilmiş ve 1970'lerin ve 1980'lerin bir kısmının küçük, özerk, tek-evreli geleneksel şirket modelleri, birçok yöne uzanan güçlü merkezî stratejik işlevleriyle yeni bir büyük şebeke şirketi tipiyle ve çok-şirketli yerel şebekeye entegre edilmiş yeni bir küçük girişim tipiyle değiştirilmiştir. Şebeke boyunca, sürekli evrim geçiren bir iktidar

ilişkileri sistemi hem yeniliklerin dinamiğini hem de geriye dönüşlere dahil olan ortakların tahsis edilebilirliğini yönetmektedir. Şebeke şirketi, çeşitlendirilmiş seri üretimine doğru çekilmektedir ve tek şirketin rekâbet gücü etkeni, potansiyel ortaklarının ellerindeki tamamlayıcı varlıkların denetimidir (Capello 1996: 490).

Şebeke paradigmasının yükselişi, hem kamu sektörü yönetişiminin kurumsal yeniden-tasarlanmasında ve yeni yönetişim biçimlerinin ilişkilendirildiği 'yeni bölgesel siyasette' (ya da yeni kentsel siyaset) (krş. Cox 1993; Gough ve Eisenschitz 1996) hem de çeşitli türlerde kamu-özel ortaklıklarına atfedilen önemin artışında kendini göstermektedir. Dolayısıyla, Parkinson ve Harding girişimci kenti 'kamu sektöründe, özel sektörde ve gönüllü sektörlerdeki anahtar çıkar gruplarının geniş oranda rıza gösterilmiş bir kentsel gelişim vizyonunu gerçekleştirmeye bağlılık geliştirdiği, dolayısıyla bu vizyonu uygulamak için uygun yapıları planladığı ve gerçekleştirmek için de yerel ve yerel olmayan kaynakları harekete geçirdiği kent' olarak tanımlamışlardır (1995:66–7).

İkinci olarak, KURD'nde toplumsal yönetişimin soysal nesnesi (ulusal devletin diğer biçimlerinde olduğu gibi), ilk yargıda ulusal devlet vatandaşlarına ve ikamet eden yabancılara bölünmüş ulusal bir toplumdu. Fakat bu toplum, Atlantik Fordizmine ve düzenleme tarzına uygun şekilde kategorize edilerek yönetiliyordu. Hepsinden başka, toplumsal politika, tam ya da tama yakın istihdam, erkek işçiler için aile geçindirecek bir ücretle yaşamboyu istihdam – her ne kadar aynı işverenle olması gerekmese de – ve sivil toplumun temel birimi olarak ataerkil çekirdek aile koşullarına dayandırılmıştı (Esping-Andersen 1994). KURD, aynı zamanda, sorumlu sendikacılık ve toplu görüşmelerin yöneticilerin artan üretkenliği yönetmesine ve işçilerin de ücret kazanıcıları ve refah alıcıları olarak bu üretkenlikten faydalanmasına imkân tanıdığı, örgütlü emek ve örgütlü iş çevreleri arasındaki sınıfsal uzlaşmaya dayalıydı. En azından bazı marjinalleştirilmiş ya da aşırı yüklenmiş toplumsal gruplar vardı – en dikkat çekicileri emek gücüne ikincil katılımcılar ve ev kadınları, anneler olarak kadınlar ve

göçmenlerle emek piyasasının dezavantajlı kesimlerinde çalışan diğer işçiler (ve aileleri) (Lewis 1998). Bu kalıp hem ekonomik hem de toplumsal olarak baltalanmıştır. Atlantik Fordizmi krizi, tam istihdam, aile ücreti ve cinsiyete dayalı işbölümü varsayımlarını baltalamış ve devlet yöneticilerini, toplumsal ücreti bir iç talep kaynağından ziyade giderek uluslararası bir üretim maliyeti olarak görmeye yönlendirmiştir. KURD, aynı zamanda, kendini formasyon döneminde şekillendiren ve arkasındaki koalisyonun sürmesine yardımcı olan ulusal kimlik ve dayanışmanın zayıflamasından da etkilenmiştir. Bu etki, değerlerde, ulusal kimliklerde ve refah devletine bağlı çıkarlarda meydana gelen değişikliklerde kendini göstermektedir (bkz. Bölüm 2). Bu kaymalar, KURD koalisyon güçlerini parçalamış, daha farklılaştırılmış ve daha esnek olan ekonomik ve toplumsal politika biçimleri taleplerine yol açarak yeniden yapılandırılmış bir refah rejiminin avantajlarına yaşam-boyu erişimin (örneğin yaşamboyu öğrenme) güvence altına alınması ve toplumsal dışlanma meselelerine ilgi gösterilmesine neden olmuştur.

Üçüncü olarak, ekonomik ve toplumsal yönetişimin ulusal ölçeğinin birincilliği, ulusal ekonomi, ulusal devlet ve ulusal toplumun birbirleriyle örtüşmesine ve ulusal devletin egemen bir yapı olarak varlığını sürdürmesine bağlıydı. Bu yapısallaştırılmış uyum da zayıflamıştır. Uluslararasılaştırma, çok-katmanlı küresel kent şebekelerinin gelişmesi, üçlü ekonomilerin (AB gibi) formasyonu ve ulusal devletlerde bölgesel ve yerel ekonomilerin yeniden ortaya çıkışı (bkz. Bölüm 3 ve 5), ulusal ekonomiyi baltalamıştır. Küresel-bölgesel-ulusal-yerel ekonomilerin bu karmaşık eklemlenmesi, ulus devletinin güçlerinin dışarı doğru, tamamlayıcı çıkarları olan yerel metropoliten veya bölgesel devletler arasındaki görece özerk ülkelerarası ittifaklara; yukarı doğru, bölgelerüstü ya da uluslararası yapılara; aşağı doğru, bölgesel ya da yerel devletlere devredilerek 'içinin boşaltılmasıyla' ilişkilidir. Ayrıca toplumsal politikanın uluslararasılaştırılması (ya da en azından Avrupa'da Avrupalılaştırma) yönünde artan çabalar vardır. Ve ulus-devletin birliği; çoklu-etnik ve çok-kültürlü toplumların (kabul etmek

gerekir ki inişli çıkışlı) büyümesiyle ve bölünmüş politik bağlılıklarla (Avrupa kimliklerinin, diaspora şebekelerinin, kozmopolit vatanperverliğin vs. yükselişi olarak bölgeselciliğin ve milliyetçiliğin yeniden-canlanmasıyla da) zayıflamıştır. Dolayısıyla, ölçeklerarası eklemlenmenin – ister endüstriyel bölge, ister kent-bölgesi, ister daha geniş ulusüstü bölgeler, ister sınır-ötesi bölgeler, ister üçlüler düzeyi ya da ister küresel düzey olsun – yeni bir birincil düzey etrafında yeniden gerçekleştirilmesi amacıyla rekâbet eden projelerin yanı sıra, üzerlerinde ekonomik ve toplumsal politikaların izlendiği ölçeklerin yayıldığını da görüyoruz.

Son olarak, KURD karma ekonomi modeli piyasa başarısızlığına tepki olarak ortaya çıkan piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesinde devletin rolünü vurgulamıştır. Bu bakımdan devletin rolü, en azından Fordist örgütsel paradigmayı yansıtmaktadır. Ölçek ekonomilerine inanca dayalı geniş-ölçekli, tepeden-aşağı hiyerarşik yapılar, piyasa başarısızlığını düzeltmenin birincil araçları olarak devletin ekonomik ve refaha ilişkin rollerine kolayca yayılmaktadır. Bu, Atlantik Fordist rejimlerin en liberal biçimlerinde bile 'örgütlü kapitalizm' ve büyük girişimler, büyük sendikalar ve büyük yönetimler çağı idi. Bu model çeşitli etkenlerce baltalanmıştır. Bu etkenler şunlardır: Vergilendirmeye karşı artan politik direniş ve gelişmekte olan stagnasyon-enflasyon; savaş sonrası endüstriyel sermaye ve örgütlü emek arasındaki uzlaşmalardaki kriz; tepeden-aşağı devlet planlaması ve/veya basit piyasa güçlerine süregelen güvenme yoluyla yönetilemeyecek – ki şâyet yapılıyorsa – yeni ekonomik ve toplumsal koşullar ve katılımcı problemleri; 1960'ların sonları ve 1970'ler boyunca yayılmaya devam eden refah devletinin bürokratizmi, katılığı ve maliyeti hakkında artan hoşnutsuzluk; savaş-sonrasındaki uzlaşmaya kolayca uymayacak yeni toplumsal hareketlerin yükselişi (bkz. Bölüm 2). Karma ekonomi modelinin bu problemleri, Keynesçi refah devleti tarafından planlama ve diğer tepeden-aşağı müdahale biçimlerinin kendi ayırt edici krize eğilimleri olduğunu ve başarısızlığa giderek daha fazla meylettiğini göstermektedir. Çeşitli ölçeklerdeki müdahalenin artırılması ve bazı

durumlarda da karar mekanizmasına daha geniş katılım çabalarıyla desteklenen bu devlet biçiminin yeniden canlandırılma çabaları, 1970'lerde başarısızlığa uğramış gibi görünebilir, ancak liberallerden ve neoliberallerden ısrarla 'daha çok piyasa, daha az devlet' talepleri gelmeye başladı. Lâkin birkaç yıl süren neoliberalizm denemesinden sonra, piyasa güçlerinin de birçok alanda pek de öyle mükemmel olmadığı anlaşıldı. Özellikle, müdahalenin Keynesçi refah biçimleri geri çekilmiş olabilecekken, özelleştirmenin, fiyat serbestîsinin ve liberalizasyonun da yeni ve geliştirilmiş düzenleme, yeniden düzenleme ve rekâbet politikalarına ihtiyacı olduğu görülmekteydi. Bunun, öz-örgütlenmeye daha fazla güvenme yolundaki daha genel eğilime katkısı olmuştur. Dolayısıyla, neoliberal rejimlerde piyasa retoriğinin varlığını sürdürmesine karşın, diğer yönetişim tiplerinin hâkimiyetini sürdürdüğü post-Fordist rejimlerde olduğu gibi bu rejimlerde de en önemli akım, şebekelendirmeyi, yönetişimi, ortaklığı ve piyasa başarısızlığını düzeltmenin birincil aracı olarak öz-örgütlenmenin diğer biçimlerine doğrudur. Gördüğümüz gibi, bu ortaklık, düzenlenmiş öz-düzenleme, gayrı-resmî sektör, öz-örgütlenmenin kolaylaştırılması ve merkezsizleştirilmiş bağlam-yönlendirmeye vurgusuyla yeni 'şebeke paradigmasında' kendini göstermektedir. Dolayısıyla, egemen devlet tarafından gerçekleştirilen buyruksal koordinasyondan birbirine bağımlılığa, bilginin bölüşümüne, dönüşlü müzakereye ve karşılıklı öğrenme vurgusuna doğru tarafgir bir kayma eğilimi gözlemleyebiliriz.

4. Yönetişim Başarısızlığı?

Karma ekonomi üzerindeki vurgusuyla Atlantik Fordist döneme göre yönetişim tarzlarında meydana gelen bu temel kaymaları kabul etmek, bizi yönetişim başarısızlığı olasılığını göz ardı etmeye götürmemelidir. Şebekeler yoluyla kendi kendine örgütlenmenin, ekonomik ya da politik koordinasyon mekanizması araçları olarak prosedürel açıdan piyasalardan ya da devletlerden daha etkin olması gerekmez; tabii yeterli sonuçlar üreteceğinin de hiçbir garantisi yoktur. Sürekli

müzakerelere ve görüşmeye bağlılık, kaçınılmaz yönetişim başarısızlığını ortadan kaldırmaz. Yine de, bu tür bir başarısızlığın ölçütü, piyasalar ya da devletler için kullanılan ölçütten farklı olmalıdır. Ekonomideki parasal kârlarda ve/veya (tahayyül edilmiş) mükemmel piyasa hâsılasında olduğunun aksine, yönetişim başarısını değerlendirmek için önceden-verili olan hiçbir biçimsel fayda maksimizasyonu ya da referans noktası yoktur. Ne de devletin buyruksal koordinasyonunda olduğu gibi olumsal özsel bir ölçüt – (tahayyül edilmiş) kamu çıkarına bağlı özgül politik hedeflerin gerçekleştirilmesi – söz konusudur. Yönetişimin birincil noktası, hedeflerin süregelen görüşmeler ve yansımalar içinde ve bunlar yoluyla değiştirilecek olmasıdır. Bu da, yönetişim başarısızlığının çeşitli ortaklar nezdindeki hedeflerin hâlâ geçerli olup olmadığına dair tartışmaların sürmesi karşısında söz konusu hedeflerin yeniden tanımlanmasındaki başarısızlığı da ihtiva edebileceğini göstermektedir.

Fakat, heterarşiye süreçsel ve heterarşik ölçüt de eklenebilir ve piyasanın tahsisinden daha etkin uzun-vadeli sonuçlar ve kolektif amaçların gerçekleştirilmesinde devletlerin buyruksal koordinasyonundan daha etkin uzun-vadeli sonuçlar üretip üretmediği değerlendirilebilir. Bu üç koordinasyon tarzının her üçünün de ilgili rasyonalitesine göre karşılaştırmalı değerlendirmesini gerektirir. Şebekelerin üstünlüğü hakkında çok genel bir iddia enformasyon kapitalizminin ve şebeke toplumunun teorisyeni Castells tarafından ortaya atılmıştır. Castells, toplumsal şebekelerin geleneksel zayıflığının 'şebekenin kesin ölçüsünün ötesinde verilen görevin kapsamını idare etmede, özgül hedeflerle ilgili kaynaklara odaklanmada, işlevleri koordine etmede çektikleri kayda değer güçlükler' olduğunu söylemektedir (2000a: 15). Bu nedenle kaynakları, merkezî olarak tanımlanmış hedeflerin etrafında harekete geçirmek için buyruksal koordinasyona dayanan ve onları rasyonelleştirilmiş, dikey komuta ve kontrol zincirleri yoluyla izleyen örgütlenmeler tarafından daha iyi gerçekleştirilmeye meyilli olduklarını eklemektedir. Bu dezavantajın yeni BİT'nin yayılması sayesinde artık kesinlikle üstesinden gelinmiştir. Çünkü bunlar (BİT), şe-

bekelerin zaman ve uzamı sıkıştırmalarını, hedeflerini reel zamana göre ayarlamalarını ve (hedeflerin) gerçekleştirilmeleri için sorumluluğu merkezsizleştirmelerini sağlamaktadır. Bu da şebekelerin karar-üretimini paylaşmalarını ve performansı merkezsizleştirmelerini mümkün kılmaktadır (Castells 2000a: 15). Ekonomik şebekelerde ve şebekelendirilmiş devlette yatay işbölümünün yanı sıra, ekonomik güç ve otoritenin dikey bölüşümünün de devam eden önemi ışığında, BİT'nin mümkün kıldığı bu küresel şebekeleşme mucizesinin kutsanması pekâlâ sorgulanabilir. Fakat, kendi kendine örgütlenmenin edimsel gücüne karşı böyle bir hayranlığın geniş oranda paylaşıldığına dair çok az kuşku duyulabilir. Bu sınırlı rasyonalite, karmaşık birbirine bağımlılık ve varlık özgüllüğü hallerinde, ekonomide işlem masraflarını azaltmak için bir mekanizma olarak heterarşiye (tüm biçimlerinde) gösterilen ilginin artmasında görülebilir. Bu ayrıca, devletin iktidarı kendi ötesindeki güçlerle paylaşarak ve/veya özgül hedefler için sorumluluğu ortaklıklara (ya da diğer heterarşik düzenlemelere) devrederek, kendi politik hedeflerini güvence altına alma kapasitesini geliştirme sürecinde heterarşinin potansiyeline gösterdiği ilginin artmasında tezahür etmektedir. Bununla birlikte, aynı zamanda koordinasyon araçları olarak buyruksal koordinasyon ve piyasanın devam etmekte olan avantajlarını da göz ardı etmemeliyiz. Hepsinden başka, dünya piyasaları içinde faaliyet gösteren ekonomik şebekeler, ekonomik faaliyetlerinin her noktasında bu piyasalara dayanmaya devam etmektedir; ve ekonomik şebekeler, başka bakımlardan izole edilmiş bireylerin kendi kendine örgütlenmesinden ziyade örgütlerin kendi kendine örgütlenmelerini gerektirmektedir. Ve Nozick'in anarko-kapitalist fantezilerinin *izinde*, eğer şebekelerin işleyişleri ve/veya sonuçları devlet yöneticilerinin, etkilenmiş çıkar gruplarının ya da kamuoyunun beklentilerini karşılamıyorsa, daha devletin kendisini, her şeyi kapsayan hiçbir koordinasyon olmaksızın ve denetimi tekrar merkezileştirme hakkı saklı kalmaksızın, serbest dolaşımlı, kendi kendini örgütleyen bir dizi şebeke olarak çözmesini göreceğiz.

Yönetişim başarısızlığının potansiyel kaynakları

Şebekelerin başarısızlığının karşılıklı kapsamlı bağımlılık ve koordinasyon tarzları olarak piyasaların ve heterarşinin yerlerini tamamen değiştirmesi için gayet geçerli nedenleri vardır. Burada, elinizde bulunan kitabın kapitalist devletin geleceğine olan ilgisini göz önüne alarak, ekonomik ve toplumsal politika amaçlı yönetimden, yönetişime doğru kaymanın başarısını sınırlayan üç dizi etken üzerinde yoğunlaşacağım. Tüm ekonomik ve toplumsal koordinasyon tarzlarını etkileyen ilk dizi, bizzat kapitalizmin doğasına kazınmıştır. Kapitalizmin doğası daima hem piyasalaştırılmış hem de piyasalaştırılmamış örgütsel biçimler arasındaki çelişkili dengeye dayalı olmuştur. Bunun önce piyasa ve devlet arasındaki dengeye göre (ekonomik ve politiğin kurumsal ayrımına ve işleyişsel özerkliğine dayalı bir ayrım) anlaşılmış olmasına rağmen yönetişim, tarafsız üçüncü bir koşul getirmez, fakat dengeye karşı konulabilecek diğer bir alan ortaya koyar (örneğin, özel-kamu ortaklığında lider rol topraklarında). Bunun bir unsuru yeni yönetişim biçimlerinin çatışan birikim mantıkları ve politik seferberlik için yeni bir buluşma zemini sağladığı kapsamdır. Dönüşlü olan bu kendi kendine örgütlenmedeki açık simetri taahhüdünün sermaye birikimi yönetişimimin risk altına girmesiyle birlikte ortaya çıkan nadir gerçekleşme sebebini açıklamaktadır. Çünkü, sermaye birikiminin ekonomik ve ekonomi-dışı koşulları arasındaki bağımlılık biçimlerinde ve emek-sermaye ilişkisinde belirgin yapısal asimetriler söz konusudur. Vurgulanması gereken iki nokta daha vardır. Sermaye birikimi mantığının bizzat kendisinin çelişkiye ve ikileme içkin olduğunu ve piyasa başarısızlığının tazmini için yönetişime dönüşün ne bu çelişkileri ya da ikilemleri askıya aldığını ne de başka her yerde geçici çözümlerinin maliyetinin en azından bir kısmını yer değiştirmeden ya da ertelemeden çözüme kavuşturmadığını hatırlamalıyız. Ve ek olarak, devletin ve siyasetin kendilerinin ikilemler ve çatışmalar tarafından yarıldığını ve bunun meşrulaştırmanın kapsamını ve anlamını problemli hale getirdiğini hatırlamalıyız.

İkinci dizi, yönetişim düzenlemelerinin – bizzat kendisi daha şim-

di bahsettiğimiz asimetrilerin tamamlayıcı bir parçası olan ancak kendine ait özgül yapısal temayülleri de bulunan – daha genel devlet sistemine olumsal yerleştirilmesiyle ilgilidir. Burada özellikle önem taşıyan şey, farklı koordinasyon tarzlarının göreli önceliği ve dönüşlü olarak ulaşılmış yönetişim hedeflerini izlemek amacıyla kurumsal desteğe ve maddî kaynaklara erişimdir. Buradaki hayatî konular arasında, devlet tarafından alınan önleyici ve destekleyici önlemler, maddî ve sembolik destek sağlanması ve diğer koordinasyon mekanizmalarının [yapılanları] kopya ettiği ya da karşı eylemde bulunduğu kapsam yer almaktadır. Çünkü yönetişim mekanizmaları, bütünleyici anlamıyla devlet içinde varolan ve bu bağlamda 'yönetim + yönetişim' olarak anlaşılan çok daha geniş mekanizmalar dizisinin bir parçasıdır.

Bunun üç boyutu vardır: (1) bölgesel ölçek; (2) zamansallıklar; ve (3) teknik işbölümü ve devletin genel politik rolüyle ilişkisi. İlk olarak, hem yönetim hem yönetişim mekanizmalarının farklı ölçeklerde varolması nedeniyle (nitekim işlevlerinden biri ölçekler arasında köprü oluşturmaktır), bir ölçekteki başarı, pekâlâ diğer ölçeklerde gerçekleşenlere bağlı olabilir. İkinci olarak, koordinasyon mekanizmaları da farklı zamansal ufuklara sahip olabilir. Yönetişimin bir işlevi (önceden bağımsız yetkileri olan hükümet kuruluşları ve korporatist düzenlemeler itibarıyla), uzun vadeli sonuçları içeren kararların kısa vadeli politik (özellikle seçimle ilgili) hesaplamalardan ayrılmasını mümkün kılmaktır. Bu rolü, bir zamanlar korporatizm oynadı, fakat ölçeğin görelileştirilmesi üretici grupların devlet idaresinden çıkmasına, çözülmesine ve de katılımı önemli olabilecek 'hissedarlar' yelpazesinin genişlemesine neden oldu. Fakat farklı yönetişim ve yönetim mekanizmalarının zamansallıkları arasında ayrılmalar hâlâ olabilir ve bu da devletin zamanlararası problemlerle ilgilenme ve onları koordine etme yeteneğine ilişkin problemlere yol açar – özellikle de bu problemler, diğer alanların yanı sıra devlet aygıtının kendisi içinde ortaya çıkarsa. Üçüncüsü, çeşitli yönetişim mekanizmalarının özgül tekno-ekonomik, politik ve/veya ideolojik işlevler kazanabilmesine rağmen, devlet tipik biçimde, bu mekanizmaların devletin bölünmüş toplumlarda-

ki toplumsal yapışmayı güvence altına alma kapasitesi üzerindeki etkilerini denetler. Bu anlamda devletler, politikanın devam eden önceliği ve kendi genel rolleri gereği söz konusu edilen farklı işlevlerin paylaştırılmasının denetimini ellerinde tutmaya çalışırlar. Sadece teknik işlevleri açısından değil, devletler hem partizanca hem de genel politik avantajların bakış açısı gereği, yönetişimi açma, kapama, üzerinde oynamalar yapma ve yeniden eklemleme hakkını kendilerinde saklı tutarlar.

Üçüncü kısıtlamalar dizisi, kendi kendine örgütlenme olarak yönetişimin doğasında köklenmiştir. Öncelikle, yönetişim başarısızlığının nedenlerinden biri, eylem koşullarının fazla basite indirgenmesidir, ve/veya yönetişim nesnesini etkileyen rastlantısal bağlantılar hakkındaki eksik bilgidir. Bu da, şâyet söz konusu yönetişim nesnesi, yerelin küresel ekonomiye sokulması gibi, yapısız olana içkin, fakat karmaşık bir sistemse özellikle problem yaratmaktadır. Nitekim, bu daha genel 'yönetilebilirlik' problemine, yani yönetişim nesnesinin yetersiz bilgiyle bile yönetilip yönetilemeyeceği meselesine yol açar (Mayntz 1993; Malpas ve Wickham 1995). İkinci olarak, koordinasyon problemleri sıklıkla kişilerarası, örgütlerarası ya da sistemlerarası düzeylerin birinde ya da daha çoğunda meydana gelebilir. Bu üç düzey, genellikle karmaşık şekillerde ilişkilidir. Dolayısıyla örgütlerarası müzakere genellikle kişilerarası güvene dayalıdır; ve merkezsizleştirilmiş sistemlerarası yönlendirme sistem mantıklarının örgütlerarası ve/veya kişilerarası iletişim yoluyla temsilini gerektirmektedir. Üçüncü olarak, iletişimle (şebekelendirme, müzakere vs.) uğraşanlar ve çıkarları ile kimlikleri temsil edilenler arasındaki problemli ilişki buna bağlıdır. Bu gruplar arasında kaçınılmaz olarak, temsiliyet ve meşruiyet krizlerine ve/veya itaati güvenceye alma problemlerine yol açan boşluklar açılır. Ve dördüncüsü, nerede birbirine bağımlı konularla ilişkili olan çeşitli ortaklıklar ve diğer yönetişim düzenlemeleri varsa, orada koordinasyon problemi vardır.

5. Metayönetişim

Toplumsal dünyanın karmaşıklığı, yapısal çelişkiler, stratejik ikilemler ve çoklu ya da en azından değişken, kararsız hedefler göz önüne alındığında, başarısızlık piyasa güçlerinin anarşisi, devlet denetimi hiyerarşisi ya da örgütler-arası ilişkilerin kendi kendine örgütlenmesinin heterarşisi yoluyla koordinasyon çabalarının zorunlu bir sonucudur. Castells'in izniyle, şebeke ve/veya yönetişimin ortaklık biçimlerinin, ekonomik ve/veya politik koordinasyon problemlerini çözmekte prosedürel açıdan her zaman piyasalardan ya da devletlerden daha etkin olmadıklarını, ne de daima temel değerlere göre kabul edilebilir sonuçlar üretmelerinin daha fazla olası olduğunu vurgulanmaya değerdir. Daha genelde, karmaşıklığın azaltılması ve idaresi için önerilen çözümler olarak, yönetişimin, piyasaların ve devletlerin başarısızlığına ilişkin açık bir paradoks vardır – [bu başarısızlığın, – *ç.n*] sonuçlarını yönetme ve bu sonuçlarla baş etme yönünde çaba harcanırken bizzat başarısızlığın kendisi daha fazla karmaşıklığa yol açmaktadır.

Eğer piyasalar, devletler ve yönetişimin hepsi de başarısızlığa meyilli ise, ekonomik ve toplumsal gelişim için gereken ekonomik ve politik koordinasyon nasıl mümkün olmaktadır ve neden hep başarılı olduğu yargısına varılmaktadır? Bu, kısmen, en azından bazı hedeflerin [o hedeften– *ç.n*] etkilenenlerin en azından bir kısmı açısından toplumsal olarak kabul edilebilir seviyede gerçekleştirilebilmesi için yeterli minimum kıstasların çokluğu ve kazanılmış potansiyel çıkarlar silsilesi ile açıklanabilir. Bundan öte bir açıklama 'yönetmenin ve yönetişiminin bizzat kendisinin dinamik, kapsamlı ve çeşitli olması gerektiği' gözleminden çıkarılabilir (Kooiman 1993b: 36). Bu, örgütlerarası koordinasyon dahi 'metayapıların' (Alexander 1995: 52) ya da daha genel olarak, metayönetişimin ya da belki de daha iyisi kolibrasyonun – yönetişimin yönetişiminin – rolünün altını çizmektedir.

Metayönetişim, en geniş anlamda, yönetişim koşullarının örgütlenmesini içermektedir. Dolayısıyla, yukarıda ayırt edilen üç temel yönetişim tarzına karşılık olarak, biri şemsiye tarz olmak üzere dört metayönetişim tarzı belirleyebiliriz.

Bunların ilki, metamübadeledir. Bu, bireysel piyasaların (örneğin, toprak, emek, para, meta, bilgi ya da bunların uygun alt-Bölümlerinin) dönüşlü yeniden-tasarlanmasını ve/veya piyasalar arasındaki ilişkilerin (piyasaların) işleyişlerinde ve eklemlenmelerinde değişiklikler yaparak dönüşlü yeniden-düzenlenmesini gerektirir. Piyasa failleri başarısızlığa tepki olarak, sıklıkla piyasanın yeniden-tasarlanmasına başvurur ve/veya bu alanda biraz uzmanlığı olduğunu iddia edenlerden hizmet kiralar. Bu uzmanlık iddiasındakiler arasında yönetim guruları, yönetim danışmanları, insan ilişkileri uzmanları, şirket avukatları ve muhasebecileri vardır. Daha genelde, piyasa mekanizmasının kurumsal yeniden-tasarlanması, piyasa dışındaki mekanizmalara katıştırılması, piyasa güçlerinin en-üst biçimsel rasyonelliği gibi konulara uzun zamandır ilgi gösterilmektedir. Aynı zamanda piyasalar içinde piyasalar vardır. Bu da, güçlü rekâbet için en uygun koşulların sağlanması amacıyla 'rejim alışverişine', rekâbetçi ve kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırıcı 'dibe doğru yarışlara' ya da belli durumlarda 'tepeye doğru yarışlara' yol açabilir (bkz. Bölüm 3). Dahası, piyasaların hiyerarşinin ve/veya heterarşinin gölgesinde işlemesi nedeniyle, piyasaları, kurumsal desteklerini ve eyleyicilerini, bizatihi etkinliklerini artırmak ve/veya piyasa başarısızlıklarını ve yetersizliklerini tazmin etmek amacıyla değiştirme çabaları da sarf edilmektedir.

İkinci olarak, metaörgütlenme söz konusudur. Bu örgütlenmelerin dönüşlü yeniden-tasarlanmasını, aracı örgütlenmelerin yaratılmasını, örgütlerarası ilişkilerin yeniden-düzenlenmesini, örgütsel ekolojilerin (diğer bir deyişle, birçok örgütlenmenin birlikte varolduğu, rekâbet ettiği, işbirliği yaptığı ve birlikte evrildiği koşullarda örgütsel evrimin koşullarının örgütlenmesi) idaresini gerektirmektedir. Dönüşlü örgütsel yöneticiler bu tür metaörgütsel işlevleri kendileri üstlenebilir (örneğin, 'makro-yönetim' ve örgütsel yenilenme yoluyla) ve/veya anayasa hukukçuları, kamu tercihi ekonomistleri, kamu yönetimi teorisyenleri, düşünce kuruluşları, dönüşlü planlama savunucuları, politika değerlendirme uzmanları gibi sözde uzmanlara yönelebilirler. Bu, devlet aygıtında devam eden bazen daha kopuk bazen daha sürekli yeniden-tasarlanmada, yeniden ölçeklendirmede ve uyarlamada ve dev-

let aygıtının daha geniş politik sistem içine katıştırıldığı tarzda tezahür etmektedir.

Üçüncü olarak metaheterarşi söz konusudur. Bu, heterarşi ya da dönüşlü öz-örgütlenme için çerçeveyi yeniden tanımlayarak öz-örgütlenmenin koşullarının örgütlenmesini gerektirir. Bazen metayönetişim – Dunsire'ın (1996) kalibrasyon dediği ve en iyi şekilde farklı yönetişim tarzları arasındaki ilişkinin yeniden-tasarlanması için bir şemsiye kavram olarak yorumlanabilecek bir terim – olarak adlandırılır (kabul etmek gerekir ki, kendi çalışmam da dahil olmak üzere). Bu, kendiliğinden sosyallik (Fukuyama 1995; bkz. Putnam 2000) için fırsatlar sağlamaktan daha fazla 'kurumsal zenginlik' amacıyla inovasyonlar getirmeye kadar uzanır (Amin ve Thrift 1995).

Dördüncü ve son olarak, metayönetişim söz konusudur. Bu, farklı yönetişim tarzlarının yeniden eklemlenmesini ve birlikte dengelenmesini gerektirir. Metayönetişimle ilgili anahtar konular, (a) diğer aktörlerin kendilerine atıfta bulunmasıyla nasıl baş edileceği; ve (b) bunların kendilerine atıfta bulunmasıyla nasıl baş edileceğidir (Dunsire 1996: 320). Metayönetişim, hâkim koordinasyon tarzlarında bulunan karmaşıklığın, çoğulculuğun ve dolambaçlı hiyerarşilerin idare edilmesini gerektirir. Yönetişim için koşulların örgütlenmesidir ve metayönetişimle ilgili kişilerin bakış açısından olası en iyi sonucun alınması için piyasanın, hiyerarşinin ve şebekelerin makul karmasını gerektirir. Bu anlamda, yapısal olarak kazınmış seçiciliklerine göre, yani bazı sonuçları diğerlerine karşı asimetrik ayrıcalıklandırmalarına göre yönetişim koşullarının örgütlenmesi demektir. Maalesef, her pratik başarısızlığa meyilli olduğundan metayönetişim ve birlikte dengelenme de olasılıkla başarısız olacaktır. Bu da göstermektedir ki yönetişim ya da kolibrasyonun başarısının garantilenebileceği hiçbir Arşimed noktası yoktur.

Metayönetişim ne tüm yönetişim düzenlemelerini denetleyen bazı daha üst hükümet düzeyleriyle ne de tek, çok-amaçlı yönetişim tarzının dayatılması ile karıştırılmalıdır. Metayönetişim, daha ziyade sürekli bir 'bata çıka ilerleme' süreci içermektedir. Yeni sınır-karışlama rolleri ve işlevleri tanımlamayı, bağlantı araçları yaratmayı, yeni ör-

gütlenmeleri desteklemeyi, diğer ortakları koordine etmek için uygun lider örgütlenmeleri belirlemeyi, kurumları tasarlamayı ve farklı çevrelerde öz-örgütlenmeleri kolaylaştırmak için vizyonlar geliştirmeyi gerektirir. Aynı zamanda, farklı eylem alanları ve sahaları arasındaki birbirine maddî bağımlılık ve işlevsel bağlantılar hakkında kolektif geri besleme ve öğrenme için mekanizmalar sağlamayı ve çeşitli hedefler, uzamsal ve zamansal ufuklar, yönetişim düzenlemesi eylemleri ve sonuçlarını teşvik etmeyi de gerektirir. Özgül stratejiler ve bunlar için girişimler geliştirmekten ziyade bu düzenlemelerin şekle sokulabileceği bağlamın şekillendirilmesini gerektirir.

Devletler, metayönetişimde önemli ve giderek artan bir rol oynarlar. Yönetişim ortaklarının, amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacağı; farklı yönetişim mekanizmalarının ve rejimlerinin bağdaşmasını ve uyumunu güvence altına alacakları; politik topluluklar arasında birincil diyalog kurucu olarak faaliyet gösterecekleri; bilişsel beklentileri şekillendirecek göreli örgütsel istihbarat ve bilgi tekeli oluşturacakları; yönetişim içinde ve üzerinde meydana gelen anlaşmazlıklar için 'temyiz mahkemesi' olarak hizmet edecekleri; daha zayıf güçleri ya da sistemleri sistem bütünleşmesi ve/veya toplumsal yapışma lehine güçlendirerek güç farklılıklarını dengelemeye çalışacakları; farklı stratejik bağlamlarda bireysel ve kolektif aktörlerin kimliklerinin, stratejik kapasitelerinin ve çıkarlarının kendi-anlayışını değiştirmeye ve böylece bunların tercih edilen stratejiler ve taktikler için sonuçlarını değiştirmeye çalışacakları; ve de yönetişim başarısızlığı halinde politik sorumluluğu üstlenebilecekleri denetleyici düzen ve yönetişim için temel kuralları oluştururlar. Gelişmekte olan bu rol, şebekelendirme, müzakere, parazit azaltma ve olumlu koordinasyonun yanı sıra olumsuz koordinasyonun da 'hiyerarşinin gölgesinde' gerçekleştiği anlamına gelmektedir (Scharpf 1994: 40). Aynı zamanda, tam da sürdürülen ekonomik büyüme olasılığını (her ne kadar uzak olsa da) sürdürmek için neredeyse kalıcı kurumsal ve örgütsel inovasyon ihtiyacını da gösterirler.

Dolayısıyla metayönetişim, diğer koordinasyon tarzlarını ortadan

kaldırmaz. Piyasalar, hiyerarşiler ve heterarşiler hâlâ varolmaktadır; ancak 'müzakere edilmiş bir karar-üretimi' bağlamında işlemektedirler. Dolayısıyla, bir yandan piyasa rekâbeti, işbirliği ile dengelenecek ve görünmez el, görülebilir bir tokalaşma ile birleştirilecektir. Diğer yandan da, devlet artık hâkim otorite değildir. Devlet, çoğulcu kılavuzluk sisteminde diğer katılımcılar arasında bir katılımcı haline gelmektedir ve müzakere sürecine kendi ayırt edici kaynaklarıyla katkıda bulunmaktadır. Şebekelerin, ortaklıkların ve diğer ekonomik ve politik yönetişim modellerinin yelpazesi genişledikçe, resmî aygıtlar en iyi şekilde *primus inter pares* [eşitler arasında ilk] olarak kalmaktadır. Çünkü, kamu parası ve hukukunun işleyişlerinin desteklenmesinde hâlâ önem taşımasına rağmen, diğer kaynaklar da (özel para, bilgi ve uzmanlık gibi) başarıları için hayatî olacaktır. Devletin dahli, nitelik olarak daha az hiyerarşik, daha az merkezî ve daha az güdümcü olacaktır. Bilgi mübadelesi ve ahlâkî ikna, ana meşruiyet kaynağı olacaktır ve devletin nüfuzu, ekonomik kaynaklar ya da meşru zor üzerindeki denetimi kadar kolektif istihbaratın birincil kaynağı ve aracısı rolüne de bağlı kalacaktır (Wilke 1992).

6. Metayönetişim Başarısızlığı

Dönüşlü metayönetişimin ekonomik ve toplumsal koordinasyona olası katkılarını kabul etmek, başarının garantisi değildir. Bu kesinlikle örgütsel tasarım ya da kamu yönetimi uzmanlarınca çözülebilecek saf teknik bir mesele değildir. Çünkü devletin tüm tikel faaliyetleri ve işlevleri, toplumsal yapışmayı sürdürmekteki nihai sorumluluğu nedeniyle politik olanın üstünlüğünde yürütülür. Bu kısıtlama, piyasa ve gece-bekçisi devlet arasındaki bir kol-boyu ilişkinin liberal reçetesi için sorun olmaktadır – çünkü devletler, beklenen politik avantajlar söz konusuyken ya da (devletin) toplumsal karışıklığa tepki vermesi gerektiğinde müdahale baskılarına direnecek gücü nadiren bulabilirler. Daha genelde, *eğer her yönetişim tarzı başarısız olursa o zaman metayönetişimin de başarısız olacağını* güvenle ileri sürebiliriz. Bu

yönetişim ve metayönetişim nesnelerinin karmaşık ve birbirine bağlı olduğu yerlerde özellikle olasıdır.[4]

Genelde, bu tahlil sırasıyla entelektüel, pratik ve felsefî olmak üzere üç sonuca yönlendirmektedir. Çünkü, koordinasyon (ister piyasa ister devlet ya da heterarşi yoluyla olsun) çabalarının eksikliğinin kaçınılmaz olduğu bir kez kabul edildiğinde, en az üç boyutu olan gerekli minimum koşulları harekete geçirip yürüten bir yaklaşımı benimsemek gerekmektedir.

İlk olarak, eksik başarı durumunda kabul edilebilir bir sonucun ne olacağına dair dönüşlü bir yönlendirme, piyasada, yönetimde ve yönetişimde başarısızlığın/yetersizliklerin etkisinin karşılaştırılması ve hâlihazırdaki hangi eylemlerin istenen sonuçları getirdiğinin düzenli değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu da sadece öğrenmeye değil, dönüşlü öğrenmenin nasıl olduğunu öğrenmeye da bir bağlılık gerektirir.

İkinci olarak, stratejileri esnek bir şekilde değiştirme ve en başarılı olanları seçme becerisini kaybetmemek için esnek bir tepkiler repertuarının (gerekli çeşitlilikte) düşünülerek geliştirilmesini gerektirmektedir. Çünkü, eğer her ekonomik ya da politik koordinasyon başarısızlıkla yüklü ise, zaman içinde koordinasyonun göreli başarısı, herhangi bir koordinasyon tarzının sınırları belirgin hale geldiğinde koordinasyon tarzları arasında değişiklik yapma kapasitesine bağlıdır. Bu iktisatçı bir bakış açısından etkisiz görülebilir çünkü durgunluğu ve israfı da beraberinde getirmektedir. Fakat başarısızlık karşısında büyük esneklik kaynakları da sağlamaktadır (krş. Grabher 1994). Dahası, farklı dönemler ve konjonktürler, farklı politika karması türleri gerektirdiğinden repertuardaki dengenin de çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu da başarısızlıkların ya da krizlerin yerlerinin değiştirilmesi ya da ertelenmesi için temel sağlamaktadır.

Aynı zamanda da alternatif koordinasyon tarzlarının ideolojik dür-

[4] '[H]er proje daima daha geniş bir kümenin parçası olduğundan, her proje daima diğer proje faaliyetleriyle sarılmaktadır ve bağlantılı olsalar bile bu tür projelerin birbirleriyle tamamen uyumlu olacaklarının hiçbir garantisi olamaz' (Malpas ve Wickham 1995: 46).

tülü tahribinin ters etki yapabileceğini de söylemektedir: Çünkü pekâlâ bir ya da diğer biçimde yeniden keşfedilebilirler. Bu ikilem, Thatcher (1979-90) ve Major (1990-7) hükümetlerinin deneyiminde açıkça görülebilir. Müdahaleci devlete, sendikacılığa ve korporatizme, yerel sosyalizme ve savaş sonrası çözümlemenin diğer özelliklerine gösterilen neoliberal düşmanlık, bunları sürekli yok etme, zayıflatma ya da marjinalleştirme çabalarında kendini göstermiştir. Fakat bu düşmanlık belki de, İngiliz ekonomisi, devleti ve toplumunun modernleştirilmesi teşebbüsünde tutum değişikliklerine gidebilmek için gerekli olmasına karşın bir yandan da hâlâ kullanılabilecek deneyim ve bilgiyi de boşa harcamaktadır. Ve, bir yandan neoliberal projenin önündeki özgül kurumsal ve örgütsel engelleri temizlerken bir yandan da, kendi radikal politikalarının istenen ve istenmeyen etkileriyle daha çalkantılı hale getirilmiş bir ortamda merkezî devleti kısa vadede karmaşık konularla ilgilenebileceği yeterli bir koordinasyon tarzları yelpazesinden mahrum bırakmıştır. Dolayısıyla da Thatcher ve Major hükümetleri eninde sonunda piyasa mekanizmasının sınırları hakkındaki dersleri yeniden öğrenmeyi ve piyasa güçlerinin işleyişine eklemeler yapmak, bu işleyişi tamamlamak ya da tazmin etmek için alternatif koordinasyon tarzlarını yeniden icât etmeyi gerekli görmüşlerdir. Bu yeniden keşif, genellikle değiştirilmiş isimler, yenilikçi söylemler, politika köpürtmesi ve kurumsal iş hacmi arkasına gizlenmiştir. En azından, alışıldık piyasa, yönetişim ve devlet politikasındaki döngü, kentsel yeniden canlandırma ve çoğu diğer politikalar için merkezî hükümet politikalarında tekrarlanmıştır.

Üçüncü olarak, ilişkili toplumsal güçlerin başarısızlık olasılığını kabul etmesi, fakat sanki başarı mümkünmüş gibi hareket etmesi gerektiği anlamında öz-dönüşlü 'ironi' gerektirmektedir. Bu bağlamda en büyük ironi, ironi ihtiyacının sadece bireysel yönetişim mekanizmalarını kullanımıyla bireysel yönetişim çabaları için değil, uygun metayönetişim mekanizmalarını kullanımıyla metayönetişim pratiği için de geçerli olmasıdır. Bununla birlikte, sıklıkla, sinizm ve kadercilik buluruz. Sinikler başarısızlığı bekler, fakat başarısızlık gerçekleşir-

se ve kendi çıkarlarını yürütmenin yollarını ararlar (Enron çöktüğünde yöneticilerinin davranışı, bu tür bir davranışın en rezil yeni örneğidir). Kaderciler başarısızlığı bekler ve dolayısıyla ya hiçbir şey yapmaz ya da kayıtsızca devam eder (gerekli dönüşlülük, gerekli çeşitlilik ve gerekli ironi hakkında daha fazlası için bkz. Jessop 2002b). Şüphesiz, metayönetişim başarısızlığı ihtimalleriyle ilgilenmenin tüm üç boyutu, bir kez daha ekonomik, politik ve toplumsal gelişimin seyri için eyleyenin öneminin altını çizmektedir.

7. Sonuç Değerlendirmeleri

Bu Bölümdeki tartışmalar, sermaye birikiminin her-zaman problemli seyrini nitelendiren karmaşık maddî, toplumsal ve zamansal birbirine bağımlılıkları yönetme araçları olarak liberalizm, korporatizm ve devletçiliğin tekerrürü üzerine genel düşüncelerle başladı. Daha sonra da bu açıklamaya, piyasalardaki başarısızlıkların, aynı birbirine bağımlılıkları yönetmenin aracı olarak kooperasyon ve koordinasyon ile planlamanın yeniden ortaya çıkışıyla ilgili genel yansımaları ekledim. Bu temelde, Atlantik Fordizmindeki yönetişim nesnelerinin, öznelerinin ve kipliklerinin KURD'nin tüm dört boyutu üzerinde karşılıklı oluşumunu tanımladım ve kriz-eğilimleriyle gelişmekte olan başarısızlıklarının taslağını çizdim. Küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonominin yönetişiminde, çeşitli öz-örgütlenme biçimleri söylemlerinde ve pratiklerinde artan bir göze çarpma belirledim. Bununla birlikte, yönetişimin piyasalar ve devlet için üstün bir koordinasyon tarzı olarak süregelen kutlamalarına katılmaktan ziyade yönetişim başarısızlığının genel eğilimlerine karşıt giden bir açıklamaya giriştim. Bu açıklamayı, devlet iktidarının uygulanmasında politik olanın birincilliğine bağlı olarak etkin devlet müdahalesinin sınırlarını ve sermaye ilişkisine içkin çelişkileri ve ikilemleri bir kez daha not ederek güçlendirdim. Bununla birlikte, önceki bölümlere zıt biçimde, bu genel tahlile has yönetişim ve yönetişim başarısızlıklarının biçimleri hakkında daha ayrıntılı bir çalışma ile devam etmedim. Bunun ana nedeni genel hiçbir yönetişim

teorisinin olamayacağıdır, çünkü genel hiçbir yönetişim nesnesi yoktur. Bu, sermaye ilişkisinin özgüllükleri temelinde bir sermaye birikimi genel teorisi inşa etme olasılıkları ile çelişmektedir (bu konuda daha fazla ayrıntı için, bkz. Jessop 1995). En azından daha önceki bölümlerde sunulan tahliller, genel savı desteklenmesi için yeterli olmalıdır.

Sonuçta, başarısızlığın kaçınılmazlığını kabul ederken olumsal olarak kalan pek çok şey olduğunu da not etmeliyiz. Bu, kiplikleri, alanları, biçimleri, zamansallıkları, uzamsallıkları ve başarısızlık etkilerini; ve ek olarak, başarısızlığa tepki verme ya da telafî etme kapasitelerini kapsamaktadır. Öz-örgütlenmeye ilgi piyasa tecrübelerine ve devlet başarısızlığına tepki olarak ve toplumsal dünyanın artan karmaşıklığına tepki olarak son yıllarda giderek artmıştır. Fakat, aynı zamanda savunduğum gibi, öz-dönüşlü öz-örgütlenmenin bizzat kendisi başarısızlığa meyillidir. Başarısızlığın kaçınılmazlığı ile baş etmenin, deneme-yanılma temelli öğrenmeye dayalı küçük-ölçekli, artımlı ayarlamalardan kapsamlı anayasal ve kurumsal yeniden tasarlama çabalarına uzanan çeşitli yolları vardır. Nitekim olduğu haliyle toplumsal düzen, öğrenmesiz *ve unutmasız* imkânsız olurdu. Son olarak, metayönetişimin dört ana biçiminden bahsetmekle (sırasıyla piyasaların, hiyerarşilerin ve şebekelerin dönüşlü yeniden örgütlenmesiyle ve bu farklı yönetişim tarzlarının birlikte dengede durmasıyla ilişkili), karmaşıklığın karşısında üç genel yönetişim ilkesini vurguladım: Bunlar gerekli dönüşlülük, gerekli çeşitlilik ve gerekli ironi ilkeleridir. Bunların sermaye birikiminin düzenlenmesinde ve yönetişiminde nasıl uygulandığı, ki şâyet uygulanıyorsa, hâlâ doğru dürüst araştırılması gereken bir konudur.

7
Schumpeterci Çalışmacı Post-ulusal Rejimlere Doğru mu?

Bu bölümde son beş bölüm boyunca yayılmış olan başlıca sav parçacıkları bir araya getirilmektedir. Bölümde Schumpeterci çalışmacı post-ulusal rejimin Keynesçi ulusal refah devletinin yerini alma eğilimi gösterdiği savunulmaktadır. İlk önce bunu ideal-tip olarak ele alacağım ve daha sonra, KURD'de olduğu gibi, bazı değişken biçimler önereceğim. Niyetim, bırakınız bir üretim tarzı olarak kapitalizme ayrıntılı bir alternatif taslağı önermeyi, burada çağdaş kapitalizmin düzenleme tarzında anahtar bir unsur olarak ana hatları çizilen SÇPR'ye dahi bir alternatif önermek değil. Bu ketumluğun üç sebebi var. İlk olarak, bu çalışma temelde Atlantik Fordizmi dinamiğinin radikal bir yeniden-incelenmesi ve post-Fordist dönemde olası ekonomik ve toplumsal politika biçimlerinin araştırılması amacıyla teorik bir temelin oluşturulmasıyla ilgilidir. Böylesi sınırlı bir çalışma, tüm dünya piyasasını ve yaşam-dünyasını kucaklaması ve böylece bu çalışmanın ilgilendiği uzam-zamansal matrislerin sınırlarının çok ötesine bakması gereken bir alternatif planı için temel oluşturamaz. İkinci olarak, kapitalizmin ekolojik çelişkilerinin ipuçlarını vermiş olmama rağmen, bu çelişkilere bırakınız bir bütün olarak dünyayı, Atlantik Fordizminin ekonomik mekânları için bile gerçekten değinmedim. Herhangi bir alternatifin kapitalizmin politik ekonomisini politik eko-

lojisinin daha kapsayıcı bir eleştirisiyle birleştirmesi gerekecektir. Aynı noktaya devlet iktidarının askerî boyutları ve bu boyutların jeo-politik ve jeo-ekonomik ile ilişkisi için de değinilmelidir. Ve üçüncü olarak, yönetişim başarısızlığı ve kolektif dönüşlülüğün ve romantik ironinin önemi hakkındaki sözlerimi dikkate alırsak, bırakınız bir bütün olarak kapitalizmi, küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomiye ya da SÇPR'ye herhangi bir alternatifin müzmin bir teorisyen tarafından *ex cathedra* [yetkili olarak] dile getirilmesi değil, kolektif ve demokratik bir biçimde geliştirilmesi ve değerlendirilmesi gerekecektir. Umarım bu çalışmadaki mütevazı ifadeler en azından alternatif arayışlarına katkıda bulunur.

1. Eğilimler ve İddialar

Bölüm 2'de Atlantik Fordizmi mekânında gelişen devlet biçiminin stilize edilmiş bir açıklaması sunulmaktadır. Sonraki dört bölümün her birinde ileri düzeydeki kapitalizmde gelişen eğilimleri ve KURD'nin bir ya da diğer boyutuna göre devlet biçimi değerlendirilmektedir. Özellikle şunları tanımlanmaktadır:

- Özellikle Schumpeterci rekabet devletinin yükselişi temelinde özetlediğim Keynesçi tam istihdamdan Schumpeterci ekonomik müdahaleye doğru tarafgir bir kayma;
- toplumsal politikanın ve kolektif tüketimin ekonominin söylemsel olarak i nşa edilmiş ihtiyaçlarına giderek artan boyun eğişi temelinde tanımlanmış olan refahçı toplumsal yeniden-üretim tarzından çalışmacı bir tarza doğru tarafgir bir kayma;
- ekonomi-dışının ekonomik ve toplumsal işlevlerini belirlerken ulusal ölçeğin önceliğinden ölçeğin post-ulusal bir göreceleştirilmesine doğru tarafgir bir kayma; ve
- karma bir ekonomideki piyasa başarısızlıklarının tazmininde devlet müdahalesinin önceliğine yapılan bir vurgudan şebekeleştirilmiş bir ekonomideki hem devlet hem de piyasa başarısızlıklarının tazmininde kamu-özel ortaklıkları ve kendi kendine örgütlenen diğer

yönetişim mekanizmalarına yapılan bir vurguya doğru tarafgir bir kayma.

Şimdiye kadar bu eğilimlerin hepsi geniş ölçüde ve ayrı ayrı ele alındı. Bu sunum tarzı, herhangi başka bir tarzın benimsenmesi halinde her şeyin bir başka şeyle, dahası aynı ânda ilgili olduğu çok hantal bir tahlile dönüşebilecek olan şeyi basitleştirmek için benimsendi. Bu tarz, aynı zamanda benim daha alışılmadık olan bazı kavramlar ve teorik savları, başka bir bağlamdaki ilk bahislerinden ziyade, kitabın genel gelişimi içinde en uygun noktalarda ele almamı da mümkün kıldı. Dahası, sunumla ilgili konulardan başka, dört eğilimi ayrı ayrı ele almaya değer, çünkü bu eğilimlerin her birinin kendi nedensel dinamiği vardır, ve dolayısıyla Atlantik Fordist toplumsal formasyonlar içinde oldukça değişik şekillerde gelişmişlerdir. Yalnızca dört eğilimin her birinin inişli çıkışlı gelişimini ele aldıktan sonra verili bir toplumsal oluşumda SÇPR'ye doğru herhangi genel bir eğilim yaratmak için en azından nasıl birleştiklerini araştırmayı ümit edebiliriz. Bu özellikle önemlidir, çünkü ölçeğin hâlihazırdaki göreceleştirilmesi ekonomik ve toplumsal politikanın farklı şekillerde ölçeksel eklemlenmesini de etkileyerek yönetişimlerinde temel problemler oluşturur.

Son olarak, ister bireysel ister hep birlikte ele alınsın, bu değişiklikler Atlantik Fordizminin nesnel kriz eğilimleri ve algılanan krizlere dair çözüm arayışlarıyla kesinlikle bağlantılıdır. Dolayısıyla gelişmiş kapitalist ekonomilerde – emeğin genel küresel bölüşümü ve dünya piyasası bağlamında – Fordizmden post-Fordizme geçiş, KURD'nin bazı türlerinden SRPR'nin bazı türlerine geçme hareketi için genel kapsamın önemli bir kısmıdır. Bu kaymanın nedenlerinin temelde özgül ekonomik ve toplumsal problemlere verilen tepkilerde kök salmış olmasına karşın bu tür tepkiler daima politik olarak dolayımlanmaktadır. Dolayısıyla, SRPR'nin hızı, yönü ve gelişmekte olan kalıplarının ulusal çeşitlemeleri genellikle ilgili ilk başlangıç noktalarında, büyüme tarzlarındaki farklılıklarda ve küresel ekonomiye nü-

fuzlarında ve kurumsal özgürlüklerle güçlerin ayırt edici dengesinde kök salmıştır. Bu da demektir ki, belirli genel eğilimler çağdaş kapitalizmin mantığında tanımlanabilse ve bu mantıkta temellendirilebilse bile, bu durum kapitalist devlet tipinin yeniden yapılandırılmasının basitçe 'herkese tek beden elbise' açıklamasını doğrulamaz. Bunun yerine, gelişmiş kapitalist ekonomiler arasında benzerliklerin yanı sıra çeşitlilikleri de kavramak ve açıklamak için karşılaştırmalı düzgün tahlillere ihtiyaç vardır. Bu tür araştırmalar okuduğunuz çalışma bağlamında üstlenilmemiştir, çünkü [bu kitap, – *ç.n.*] giderek daha da bütünleşen dünya piyasasında sermaye ilişkisinin ekolojik tahakkümüyle ilgili daha soyut eğilimlerin tanımlanmasıyla ilgilenmektedir. Bu kitapta benimsenen ekonomik belirlenim yaklaşımı, sermaye birikimi mantığının toplumsal formasyonların her yönünü her nasılsa bir şekilde belirlediğine dair iddiaları kesinlikle reddetmektedir. Aksine, ekolojik tahakküm, sermaye birikimi sürecinin diğer kurumsal düzenler ve yaşam-dünyası aleyhine, bunların sermaye birikimi süreci için yaratabileceği problemlerden çok daha fazlasını yarattığı anlamına gelmektedir. Söz konusu kurumsal düzenlerin ve yaşam-dünyasının bu problemlere nasıl uyum sağlayacağı, bu tahlil düzeyinde belirlenemez. Bu, hem söz konusu kurumsal düzenlerin yol-bağımlı ve stratejik seçici karakterinin hem de sermaye birikimi mantığına ilişkin farklı tepkiler etrafında örgütlenmiş olan güçlerin değişen dengesinin daha ayrıntılı tahlilini gerektirmektedir.

Daha önceki bölümlerde, geniş bir nedenler yelpazesi çerçevesinde sunulan ampirik akımlardan her biri 'çoklu belirlenimlerin karmaşık sentezi' olarak görülmelidir (Marx 1973: 100). Herhangi bir akımın, tek bir nedensel mekanizma olarak ele alınması, özlerindeki tanımlayıcı, sentetik ve genelleştirilmiş doğalarının ihmal edilmesine yol açacak kesin bir yanlışa neden olacaktır.[1] Bu nedenle, bu akımları üretmek için birleştirilmiş daha soyut eğilimlerden ve karşı eğilim-

[1] Bu anlamda hiçbir şey KURD'den SÇPR'ye tarafgir bir kaymayla, devletin 'içinin boşaltılmasıyla' ya da yönetimden yönetişime doğru hareketle açıklanamaz. Açıklanması gereken bu kaymaların bizzat kendileridir.

lerden bazılarını ele aldım. Aynı nedenle, bu akımların tam gerçekleştirilmesini nitelendirebilecek ya da sınırlayabilecek olası ampirik karşı-akımları da – bizzat kendileri, özgül soyut eğilimler ve karşı-eğilimleri yoluyla üretilen karşı-akımlar – ele aldım. Bu akımların ifadesi ise zaman ve mekân arasında belirgin değişiklikler gösterir. Son olarak, KURD-SÇPR geçişiyle ilgili dört kaymanın esasen – ama münhasıran değil – Atlantik Fordizminin krizine tepki arayışlarıyla nasıl bağlantılandırıldığını ileri sürdüm. Bu karşılıklı karmaşık ilişkiler setinde, sebep ve sonucu ayırt etmek açıkça güçtür, çünkü bir zamanlar olduğu gibi sorgulanmadan doğal kabul edilen ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel manzara aynı ânda değişmektedir. Bu nedenle mevcut soyutlama düzeyindeki unsurları, yalıtılmış ekonomik ve politik etkenlerin görece nedensel ağırlığını tartmaya çalışmadan, ama ekonomik ve politik dönüşümlerin yapısal eşleşmesine göre ele alınması önemlidir. Dolayısıyla, ekolojik tahakküm kavramı, bulgusal ve analitik olarak özellikle kullanışlıdır. Çünkü, sermaye birikimi mantığının hâkimiyeti altındaki ekonomik ve politiğin, ekonomik ve ekonomi-dışı arasındaki yakın bağlantıya dayalı etkileşimini öne çıkarmaktadır.

2. İdeal-Tipik ŞÇPR

İdeal-tipik SÇPR, tekrara düşme riski pahasına aşağıdaki gibi tanımlanabilir (bkz. Tablo 7.1). İlk olarak, tikel sermaye ve genel sermayenin bakış açısından kârlı özel işin olasılıksız görülmeyen sürekliliğinin koşullarını güvenceye almaktaki özgün rolüyle ilgili olarak SÇPR, arz-tarafına müdahale ederek görece açık ekonomilerde kalıcı inovasyon ve esnekliği desteklemeye ve ilişkili ekonomik mekânların yapısal ve/veya sistemik rekabet gücünü mümkün olduğu kadar güçlendirmeye çalıştığı kadar Schumpetercidir. Bu bağlamda birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik vizyonların gelişimi için birincil örgütleme kavramı bilgi-tabanlı ekonomidir. En azından çağdaş kapitalist formasyonlarda geniş bir yelpazedeki oldukça görüle-

bilir ve birbiriyle bağlantılı değişikliklerle birlikte tınlayan bu geniş kavram, görece açık uçlu olmanın avantajına sahiptir. Bu şekilde, geniş bir ekonomik, politik ve kültürel söylemler yelpazesinde düğüm noktası hizmeti gören bu kavram, tüm formasyonların yeniden yapılanmasına dair sonuçları içerir (krizin anlatımsal inşası ve birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik vizyonların söylemsel tutum değişikliği üzerine bkz. Bölüm 2). Ekonomik politikadaki bu yeni stratejik kaygıları, diğer, önceki politika hedeflerinin reddi, indirgenmesi ya da yeniden eklemlenmesi tamamlamıştır.

İkinci olarak, kurgusal bir meta olarak emek-gücünün problemli yeniden-üretiminin güvenceye alınmasındaki ayırt edici işlevleri bakımından SÇPR, toplumsal politikayı ekonomik politikanın taleplerine bağımlı kıldığı sürece (hiç şüphesiz talihsiz bir şekilde ve yanlış anlaşılma riskiyle) bir çalıştırmacı rejim olarak tanımlanabilir. Bu son başlık altında yer alanlar, emek piyasasının esnekliğinin ve kullanılabilirliğinin teşviki, yeni küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonominin gelişimi ve yapısal ve/veya sistemik rekabet gücünün geliştirilmesidir. Tam da burada ekonomik politikanın kapsamının daha önce 'ekonomi-dışı' olarak görülen unsurlarının sermaye birikiminde artan önemi nedeniyle muazzam genişlediğini ve derinleştiğini tekrarlamaya değer. Dolayısıyla KURD, vatandaşlarının sosyal haklarını genişletmeye çalışırken, SÇPR işyerlerine fayda sağlayan ve böylece bireysel ihtiyaçları ikinci plana iten refah hizmetleriyle daha fazla ilgilenmektedir. Toplumsalın ekonomik politikaya çalıştırmacılık çerçevesinde bu şekilde tâbi kılınabileceği en muhtemel yerler, bu politikaların günümüzde ve gelecekte çalışan nüfusu ilgilendirdiği yerlerdir. Bu nedenle hem emek piyasası politikasıyla, hem de eğitim ve öğretimin çalıştırmacı stratejideki rolü anahtar niteliktedir. Şüphesiz, eğitim ve emek piyasasının işleyişine uzun zamandır gösterilen ilgi, emek-gücünün toplumsal yeniden-üretimine devlet müdahalesinin bir özelliği olmuştur, fakat esnekliğe daha fazla ağırlık veren ve meseleye yeni bir anlam yükleyen SÇPR (Ainley 1997) aynı zamanda eğitim ve öğretimle verilmek istenen beceri ve yeterliliklerin doğasını da tanımlamış olmaktadır. İşte bu nedenlerden devlet, inovasyoncu, bilgi-dürtülü,

girişimci, esnek ekonomide ve bu ekonomiye eşlik eden öz-güvenli, özerk, yetkili çalıştırmacı rejimde ortaklar olarak hizmet görmesi beklenen özneleri (yeniden-)yapmaya da teşebbüs etmektedir (son dönemlere ait bir örnek için bkz. Blair ve Schroder 1999).

Aynı zamanda, kamu harcamaları üzerindeki aşağı doğru baskıyla da ilişkilendirilen çalıştırmacılık kendini, kamu harcamalarındaki mutlak ya da göreli kesintilerde ya da bu kesintilerin başarısız olması halinde, etkin malîyet kısıtlaması önlemlerindeki baskı da göstermektedir. Baskının gerçekleştiği en muhtemel yer ise, kamu harcamalarının emek gücünün (potansiyel olarak) aktif olmayan ve/veya bu güçten henüz ayrılmış olan üyelerini ilgilendirdiği alandır. Bu, emekliliklerin (refah bütçelerindeki en büyük tek kalem) günümüzde konumlandırılışlarında özellikle apaçık olan bu durum, hem kamu hem özel sektördeki emeklilik haklarına giderek daha da sistemli bir saldırıyı içermektedir. Aynı durum sağlık hizmetlerinde de görülebilir. Toplumsal ücretin bir üretim maliyeti olarak, ekonomik performanstan ziyade popülist taleplerle ve toplum mühendisliğiyle daha ilgili olarak, piyasadaki bireysel ekonomik eyleyiciler tarafından daha iyi harcanabilecek gelirlerden verimsiz kesintiler olarak ve üretici sektörde katılıkların kaynağı olarak görüldüğü yerlerde toplumsal harcamalardan kesintiye gidilmesi, özellikle mümkündür. Üretim etkenlerinin mutlak ya da göreli malîyetlerine daha az ve ekonomik çıktıya göreli katkılarına daha çok; rekabet gücünün ekonomik boyutlarına daha az, ekonomi-dışı boyutlarına daha çok; sosyal harcamaların ânlık vergi malîyetlerine daha az, üretime uzun vadeli katkısına daha çok; sosyal harcamanın ânlık verimsiz doğasına daha az, uluslararası ticarette mevcut riskler ve aksamalara karşı işçileri (ve diğer ters etkilenen toplumsal güçleri) tazmin etmekteki rolüne daha çok vurgu yapılan alanlarda gerçekleşmesi ise daha az olasıdır. En azından, sosyal harcamanın her iki açıklaması da buna ekonomik koşullarda bakmaktadır ve her ikisi de sosyal harcamaya aşağı doğru baskı yapmanın yanı sıra ilgili rekabet gücü açıklamalarıyla uyumlu olarak tutum değişikliğine çalışmaktadır.

Tablo 7.1 Schumpeterci çalıştırmacı post-ulusal rejim

Ayırt edici ekonomik politikalar dizisi	*Ayırt edici ekonomik politikalar dizisi*	*Birincil ölçek (eğer varsa)*	*Piyasa başarısızlığını tazmin etmek için birincil araçlar*
Açık ekonomilerde, KBE'yi teşvik için arz-tarafına giderek artan vurguyla, inovasyon ve rekabet gücü üzerine odaklanır.	Toplumsal politikayı genişletilmiş ekonomik politika nosyonuna tâbi kılar; 'toplumsal ücret' üzerine aşağı doğru baskı ve refah haklarına saldırı	Ulusal ölçek pahasına ölçeğin görelileştirilmesi. Yeni bir birincil ölçek oluşturma rekabeti, ulusal devlet(ler)in devam eden rolü	Hem piyasa hem de devlet başarısızlıklarını düzeltmek için kendi kendine örgütlenen yönetişimin artan rolü. Ancak devlet metayönetişimin tatbikinde daha büyük rol elde eder.
Schumpeterci	*Çalıştırmacı*	*Post-ulusal*	*Rejim*

Üçüncü olarak, SÇPR ekonomik yönetimde ve toplumsal politikanın hazırlanmasında ulusal ölçeğin önceki birincilliğiyle karşılaştırıldığında, post-ulusaldır. Bu akıma, ulusal ekonomiyi etkin makroekonomik yönetime karşı daha az hassas, ulusal toprakları da bir güç haznesi olarak daha az önemli hale getiren diğer uzamsal ölçeklerin ve eylem ufuklarının artan önemi sebep olmuştur.[2] Bu, ne uluslararası rekabet gücüyle ilgili ulusal ekonomik politikanın ne de ulusal devletin sonu anlamına gelmektedir. Atlantik Fordist dönemle karşılaştırıldığında ekonomik ve toplumsal politikada ölçeğin görelileştirilmesine işaret etmektedir. Buna yukarı, aşağı ve yanlara doğru ekonomik ve toplumsal politika üretimi işlevlerinin transferi eşlik etmektedir. Kü-

[2] Post-ulusalın bir diğer anlamı da konuyla ilgilidir. Bu bir ulus-devletten (*ister Volksnation, Kulturnation ister Staatsnation olsun)* verili ulusal toprak sınırları içinde çoklu-etnik, çok-kültürlü ve daha 'diasporik' bir topluma doğru harekettir (bkz. Bölüm 5).

resel düzeyde, bu giderek çoğalan sayıda uluslararası kuruluşun (IMF, Dünya Bankası, OECD ve ILO gibi) ve hükümetlerarası forumun (G8 gibi) hâlihazırdaki toplumsal ve ekonomik politika gündemlerini şekillendirmeye artan ilgilerinde görülebilir. Kısmen, bu gündem-şekillendirme çabaları için yansıtıcı olarak görev yapan AB, kısmen de sınırları dışındaki ülkelerde kendi gündemini geliştirme konusunda bizzat aktif bir rol oynamaktadır. Bu, post-sosyalist ekonomilerde, özellikle de yeni aday üye devletlerin ön saflarında en açık biçimde görülmektedir; fakat ortak üye devletlerde ve Kuzey Afrika'da ekonomik politikanın yanı sıra toplumsal politikaya ilgisinde de görülebilir (krş. Deacon 1995,1996,2001; de Swaan 1992; Leibfried 1993; Wilding 1997). AB düzeyi, özellikle de Tek Avrupa Pazarı (TAP) normları, ekonomik yakınsama için Maastrich kriterleri ve APB (Avrupa Para Birliği) gereksinimleri yoluyla ulusal ekonomik ve toplumsal yönetişim üzerine sayısız ve daha sıkı kısıtlamalar da dayatmaktadır. Bu dayatmalar, emek piyasası politikalarının tarafgir biçimde Avrupalılaştırılmasında, ulusal korporatist ve toplu sözleşme müzakerelerinin düzenlenmesine ilişkin dönüşümde ve toplumsal paktların gelişiminde tezahür etmektedir. Bu bağlamda, ekonomik ve politiğin ölçeklerarası yeniden eklemlenmesi konularına yönelik bir dizi çok-düzeyli yönetim ve/veya yönetişim rejimi gelişmektedir – AB gelişmekte olan birçok rejimin sadece birisidir (Poulantzas 1978; Jessop 2000). Aynı zamanda, mikro-ekonomik arz-tarafını ve toplumsal yenilenmeyi etkilemeye yönelik politikaların en iyi uygulama sahalarında tasarlandığı gerekçesiyle bazı ekonomik ve toplumsal politika-üretimini bölgesel, kentsel ve yerel düzeylere devretme eğilimleri vardır. Bazı durumlarda bu bölgesel, kentsel ya da yerel uzamlar arasında sınır-ötesi işbirliğini de gerektirir. Her üç bakımdan da düzenleme rejimleri böylece post-ulusal hale gelmektedir. Ancak bu, paradoksal bir şekilde, söz konusu güçlerin ölçeklerarası transferinin denetlenmesinde ulus devletlerin rolünün gelişmesine – hükümetlerarası ilişkilerde egemenlikten *primus inter pares* [eşitler arasında birinci] bir role kaymaya yol açarak – neden olabilir.

Ekonomik ve toplumsal politikanın yeniden yapılandırılmasının post-ulusal momenti, ölçeklerin yayılması ve ilişkilendirildiği ölçeğin görelileştirilmesi nedeniyle karmaşıktır. Burada üçlüler arasında açık farklılıklar vardır. NAFTA, temelde Kanada ve Meksika'nın gelişmekte olan kıtasal işbölümü içinde hazırladıkları yerlerini en iyi şekilde bulmaya ve bunun yanı sıra ABD'nin üretim ve tüketim normlarının giderek daha fazla içselleştirilmeye mecbur kaldığı sözde-kıtasal bir ekonomi (bizzat kendisi çok farklı ekonomik performans düzeyleriyle birçok farklı bölgesel ekonomiden oluşan) olarak Amerika'nın hâkimiyetine dayalı bir kıtasal ticaret sistemidir. Esasen Japonya'nın bölgesel hegemonyası altında örgütlenen ve giderek daha fazla önem kazanan bir bölgesel işbölümü geliştiren Doğu Asya üçlüsünün etkin bir koordinasyonu güvenceye alacak tutarlı hiçbir kurumsal mekanizması yoktur, çünkü 1930'larda ve 1940'larda Japonya'nın işgâl ettiği ülkelerdeki önemli toplumsal güçlerin içlerinde tortulaşan acı duygularla değilse bile, Japonya içinde bulunduğu kendi politik çıkmazını aşmakta daima yetersiz kalmaktadır. AB, üçlü bölgelerin arasında ekonomik, politik ve toplumsal bütünleşmeye ve daha kararsız bir şekilde ulusüstü devlet yapılarının gelişmesine açık bağlılık gösteren tek örnektir. En azından, her üç bölge sadece ekonomik değil, hukukî, politik ve toplumsal alanlarda da politik rejimlerinin uluslararasılaştırılmasıyla bağlantılıdır. Bu, AB örneğinden üçlünün diğer iki ayağına (ABD ve Japonya) – ya da tam tersi – kolay bir genelleştirmeyi dışarıda bırakmaktadır; lâkin mesele küreselleşmeyi kendi içindeki son dönem değişiklikleri açıklamak için genel bir çerçeve olarak çok fazla zorlamamak gerektiğine dair bir işarettir.

Son olarak, ekonomik ve toplumsal politikaların uygulanma tarzları bakımından, SÇPR, KURD'nin devletçiliğine göre daha rejimimsidir. Bu kendini, piyasa başarısızlıklarının tazmin edilmesinde ve devlet-destekli ekonomik ve toplumsal politikaların uygulanmasında devlet-dışı mekanizmaların artan öneminde göstermektedir. Bu da ulusal devletlerin açıkça (fakat aldatıcı bir şekilde) 'içinin boşaltılmasında' ikinci önemli özelliği, yani tüm düzeylerde – yerel ortaklıklar-

dan ulusüstü neokorporatist düzenlemelere kadar – özel-kamu şebekelerinin devlet faaliyetlerindeki öneminin artmasını sağlamaktadır (örn. Clarke ve Gaile 1998; Falkner 1998). Yönetimden yönetişime (buyruksal koordinasyondan şebekelendirmeye ve diğer kendi kendine örgütlenme biçimlerine) doğru sıklıkla işaret edilen kayma, geleneksel müdahale biçimlerinin ekonomik ve toplumsal politikada artık daha küçük roller oynadığı anlamına gelmektedir. Bu şüphesiz hukuk ve paranın ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir; bunun yerine, aktif ekonomik ve toplumsal yönlendirmenin artık daha yumuşak düzenlemeler ve dönüşlü hukuk yoluyla, ek olarak özel-kamu ortaklıkları, örgütsel istihbarat ve bilgi-paylaşımı vs. yollarıyla işlenme eğilimine girdiği anlamına gelmektedir. Metayönetişim, yani bireysel yönetişim tarzlarının kuralları ve kurumsal çerçevelerinin örgütlenmesi ve farklı yönetişim tarzlarının yeniden dengelenmesi aracılığıyla da anahtar bir rol oynanmaktadır (bkz. Dunsire 1996; Jessop 1998, 2002b). Bu, AB kurumlarının tipik olarak ölçeği yükseltilmiş, ulusüstü egemen bir devlet aygıtı tavrından ziyade, yoğun metayönetişim faaliyetleri ağındaki bir düğüm noktası olarak daha çok faaliyet gösterdiği Avrupa düzeyinde görülebilir. Dolayısıyla bu kurumlar, geniş bir yelpazedeki resmî, yarı-resmî, özel ekonomik ve sivil çıkarları içeren çok farklı eylem ölçekleri içinde ve bu ölçekler arasındaki ekonomik ve toplumsal politikanın düzenlenmesinde merkezî bir rol oynarlar (Ekengreen 1997; Sbragia 2000; Tömmel 1994, 1998; Willke 1992, 1997).

3. İdeal Tiplerin Kullanımı Üzerine

Tüm ideal-tipler gibi, KURD ve SÇPR de mantıksal olarak mümkün bir sosyal fenomen inşa edilmesimde ampirik olarak gözlemlenebilir özelliklerin tek-yanlı vurgulanması yoluyla oluşturulmuştur (bu örnekte, Atlantik Fordist toplumsal formasyonlar). Bu, söz konusu formasyonların yüzey görünüşlerinin naif, teorik açıdan masum gözlemlerden türetildiği anlamına gelmemektedir – aksine, ana akımların ve

karşı-akımların dönüşlü, teorik açıdan bilgilendirilmiş yeniden inşasından ve bunları altta yatan bir nedensel mekanizma üzerine yerleştirme çabasından türemektedirler.[3] KURD ve SÇPR bir fenomenin belirli ayırt edici özelliklerini, o fenomene yapısal uyumu (belki de, tarihsel olarak özgül yapısal çelişkiler, stratejik ikilemler ve söylemsel paradokslardan gelen bir kalıplaşmış uyumsuzluğu da içeren) neyin atfettiğini belirlemek ve o fenomenin ayırt edici gelişimsel eğilimlerini öne çıkartmak amacıyla vurgularlar. Dolayısıyla amaçları, ampirik tahlillerin yerine kullanılmaktan ziyade, bu tür tahlillerde teorik olarak bilgilendirilmiş referans noktaları olarak hizmet etmek ve bu tür ampirik tahliller ile kapitalizmin evrim geçiren politik ekonomisinin gerçekçi eleştirel bir tahlili arasında bağlantılar kurulabilmesini mümkün kılmaktır. Böyle tek-taraflı ideal-tipler, asla eksiksiz olarak gerçekleştirilmezler. Dolayısıyla, ne ideal-tipik KURD, ne de çeşitli alt-biçimleri Atlantik Fordizminde saf halde bulunurlar. Benzer şekilde, ideal-tip bir SÇPR inşa etmek de, ne gerçekte saf halde varolan SÇPR örneklerini önceden varsayar ne de [SÇPR'nin – *ç.n.*] farklı boyutlarınca herhangi bir hareketin düz bir şekilde ve aynı hızda gerçekleşeceğini ima eder. Nitekim, Atlantik Fordizmi ve KURD'nin problemlerine çözüm arayışlarında önemli çeşitlilikler vardır. Bu çözüm arayışları, tüm ulusal rejimler boyunca ne tekyönlü bir hareket ne de çok taraflı bir yakınsama içermektedir. Varolan şeyler, tek yanlı biçimde ele alınmaktan ziyade tüm karmaşıklıkları içinde düşünülmesi gereken (tesadüfî ve arızî özellik alaşımlı) yol-bağımlı tiplerin karmalarıdır. SÇPR'nin ayırt edici özelliklerinin en açık şekilde KURD ile tam da Avrupa-merkezli zıtlıkta oluşmalarına karşın, krize daha çok veya daha az yatkın herhangi bir KURD yokluğunda SÇPR'nin geliştiği önemli Doğu Asya örnekleri vardır. Nitekim, bu

[3] İdeal-tiplerin kullanımı sıklıkla yanlış bir şekilde ampirist ve dolayısıyla burada benimsenen eleştirel gerçekçi yaklaşım tipiyle uyumsuz olarak bırakılmıştır. Bu, ne Weber'in tarihsel tahlillerinde kendi ideal tiplerinin kullanımına ne de Marksizmdeki kavram oluşumunun doğasına karşı âdildir. Weber'in ideal tipleri üzerine, bkz. Ringer 1997; düzenleme yaklaşımında ve devlet teorisinde kavram oluşumu üzerine, bkz. Jessop 1982,1990b, ve 2001b.

Doğu Asya örnekleri bir zamanlar – sözde Asya Krizi'nden önce – Batı'daki kriz eğilimlerini çözüm arayışlarında model olarak hizmet görmekteydi.

Burada ideal-tipik SÇPR üzerine dört yorum uygun olacaktır. İlk olarak gelişmekte olan devlet biçimi için bu terimin seçimi, mümkün olan en yalın şekliyle KURD ile zıtlığını göstermeye yönelikti. Dolayısıyla, ideal-tipik SÇPR, (1) ülke içi tam istihdam, uluslararası rekabet gücü lehine önceliğini yitirdiği sürece; (2) yeniden bölüşülen refah hakları, toplumsal politikanın üretken yeniden düzenlenmesinin ardından ikinci sıraya gerilediği sürece; (3) ulusal devletin birincilliği, diğer ölçeklerdeki tikel devlet faaliyetleri lehine imtiyazlarından arındırıldığı sürece ve (4) müzakere edilip kararlaştırılmış, şebekelenmiş bir toplumdaki yönetişime bir karma ekonomideki hükümetten daha fazla vurgu yapılması, KURD'den açık bir kopmanın işaretidir. Şüphesiz muhalefet, pratikte daha az göze çarpacaktır. Ancak bu zıtlık, birçok yorumcunun uluslararası Keynesçiliğin küresel yayılmanın koşullarını restore edebileceğini ve/veya tarihsel bir başarı[4] olarak refah devletinin geri çevrilemezliğinin ve küreselleşmeden çok etkilenmediğini savunma eğilimi nedeniyle, hem eleştirel hem de bulgusal temele dayandırılabilir. Bu alternatif kavramı geliştirmekteki hedefim, kapitalist devlet tipinin ekonomik ve toplumsal yeniden-üretimin koşullarını zorunlu olarak güvenceye almaya uğraşmasıyla ilgili olmasına rağmen bu ihtiyacın aynı zamanda bir KURD biçimi alması gerekmediğini de göstermektir. Nitekim sermayenin hâlihazırdaki yeniden yapılandırılması KURD'den âdeta fiilî bir kopmayı gerektirmektedir. Bazı devletlerin zorunlu değişiklikler üzerinde olasılıkla bir etki yapamayacaklarının ortaya konması da, (bu devletlerin) yalnızca yeni küresel ekonomide eski biçimlerini korurken hâlâ başarılı şekilde rekabet edebilmeleri halinde bu iddiayı baltalayacaktır.

[4] Böylece Therborn ve Roebroek refah devletinin çeşitli biçimlerini ele alırlar ve (demokratik koşullar altında) geri çevrilemez olduğunu ilân ederler; savları önemli kamu harcamaları programları ve refah devletinin varlığı arasındaki basit denkleme dayalıdır. Bkz. Therborn ve Roebroek (1986). Uluslararası Keynesçilik üzerine bkz. Piore ve Sabel 1985.

İkinci olarak, iki ideal tip, sırasıyla KURD ve SÇPR'nin tarihsel olarak verili, güncel olarak hâkim ya da gelecekteki muhtemel özelliklerinin aksine, ayırt edici özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, savaş-sonrasındaki devlet biçiminin 'Keynesçi' olarak tanımlanması ve böylece de talep-taraflı rolünün vurgulanması KURD'nin arz-taraflı politikaları olmadığı anlamına gelmez. Bölüm 2'de gösterildiği gibi, Fordist üretim ve tüketim normlarını genelleştirmenin bir temeli olarak ve düzensiz ulusal gelişimin azaltılması düzenli bir ulusal altyapıyı da teşvik etmektedir. Aynı zamanda bilim konusunda artan destek yoluyla teknolojik inovasyon arzına, Fordist hatlar arasında yüksek eğitimin genişlemesine yayılmasına ve bazen de ar-ge için askerî desteğe katkıda bulunmaktadır. Fakat, KURD ve SÇPR'de talep- ve arz-taraflı politikalar arasındaki ilişkide önemli farklılıklar vardır. KURD'nin arz-tarafına ilişkin politikaları, ölçek ekonomilerine, büyük bilime ve üretkenlik büyümesine vurgusuyla Fordist paradigma tarafından şekillendirilirken, SÇPR'in arz-taraflı politikaları kalıcı inovasyona, ölçek ekonomilerine, yığın ve şebeke ekonomilerine bilgi-tabanlı ekonomilerin desteklenmesine ve yapısal ve sistemik rekabet gücüne yöneliktir. Bu da, inovasyon sistemlerinin ve rekabete dayalı politikanın açık, stratejik olarak öz-bilinçli yönetimine, açık ekonomilerde başarılı inovasyon ve rekabet gücüne dayalı etkenlerin genel yorumlarına ve kurumsal öğrenme kapasitesine tipik olarak Fordist KURD'de verilen primden çok daha fazlasını atfetmektedir. Zıt biçimde, KURD'nin makroekonomik politikaları ülkeiçi üretken sermayenin taleplerine uymak amacıyla tam istihdam koşullarını yaratmakla ilgiliyken, SÇPR'in makroekonomik politikaları enflasyonla (varlık enflasyonu dahil) ve mobil para sermayesi taleplerinin tatmin edilmesine dönük ihtiyatlı bütçelerle ilgilidir. Benzer şekilde, toplumsal politikaya dönersek, eğitim ve emek piyasasının işleyişine gösterilen ilgi, emek-gücünün toplumsal yeniden-üretimine devlet müdahalesinin uzun zamandan beri tanık olunan bir özelliği olduğundan, yaşam boyu iş (yaşam boyu aynı iş olmasa da) beklentisi içeren Fordizmden ekonomik güvensizlik ve sürekli değişiklik vurgusu içeren post-Fordizme geçiş, farklı bir eğitim ve öğretim biçi-

mine yöneltmektedir. Bu tahlil sürdürülebilirdi, ama umarım şimdiye kadar yazılanlar, yeni faaliyetlerin öneminin yanı sıra açıkça benzer faaliyetlerdeki süreksizliklerin önemini de ortaya koymak için yeterlidir. Şüphesiz, SÇPR de daha genel biçimde, başka ilgi alanları ortaya koyacak ve kapitalist devletlerin birçok tipik ve başka işlevini yerine getirecektir ama SÇPR'yi diğer kapitalist rejimlerden ayıran şey, yukarıda kapitalizmin dinamiği ve devletlerin genel işleyişi konularındaki sonuçlarıyla birlikte dikkat çekilen bu dört özelliktir. Hep birlikte SÇPR'nin birikim stratejisinin ayrılmaz bir parçası olan bu özellikler, mevcut birikim stratejisinin ilişkilendirildiği devlette ve hegemonik projelerde kendilerini gösterirler.

Üçüncü olarak, SÇPR'nin anlamının yanlış anlaşılmasından kaçınabilmek amacıyla dört konuya açıklık getirmek gerekmektedir:

1 Schumpeterciliğe devletin ekonomik yeniden-üretimdeki yeni rolünün karakterize edilmesi sırasında atıfta bulunurken bizzat Schumpeter'in kendisinin tüm kapsamı ve çeşitliliğiyle SÇPR'yi savunduğunu öne sürmek arzusunda değilim. Şüphesiz, ne de Keynes, KURD çerçevesindeki her türden ülkede sonradan beliren tüm kurumsal ve ortak politik gelişmeler için ayrıntılı bir plan hazırlamıştır. Ne Keynes ne de Schumpeter birlikte anıldıkları rejimlerin meşru fikir babaları olarak görülebilir. En azından atıfta bulunduğum bu ekonomistlerin fikirlerini (doğru ya da yanlış) özgül dönemler ve/veya ekonomik rejimlerdeki sermaye birikiminin desteklenmesi sürecinde devletin rolüyle ilişkilendirilmiş bulunan sembolik düşünürlerle bir tuttum.[5] Keynes'in adından, sıklıkla devletin tam istihdamın güvence altına alınmasındaki ola-

[5] Nitekim, başka yerlerde birikimdeki birincil amaçlarına göre Doğu Asya NIC'lerinde ideal-tipik Ricardocu çalıştırmacı sömürge rejimini ve ideal-tipik Listçi çalıştırmacı ulusal devleti ele aldım. (bkz. Jessop 1999c; ve Sum 1998). Farklı ekonomik ve toplumsal müdahale biçimlerinin özgül devlet projelerine nasıl katkı yapabileceği üzerine farklı bir tipoloji geliştirilebilir. Böylece Bismarckçı sosyal emperyalist *Sozialstaat* ile Beveridgeci sosyal demokrat(ik) refah devleti karşılaştırılabilir (bkz. Bölüm 2).

sı rolüne ilişkin artan ilginin gerekçelendirilmesi amacıyla söz edilirdi; Schumpeter ise uzun dalgalı ekonomik yayılmanın motor gücü olan inovasyonun teorisyeni olarak yeniden keşfedildi. Şüphesiz, diğer ekonomilerde de İsveç'teki Wicksell gibi Keynes benzerleri vardı, fakat Keynes, talep taraflı makro-ekonomik yönetimin simgesel figürü oldu. Benzer şekilde, diğer ekonomistler de rekabetin, inovasyonun, girişimciliğin ve uzun dalga ekonomik büyüme dinamiklerini incelemiş, fakat hiçbiri bu işi Schumpeter kadar canlı ve kapsamlı yapmamıştır. Ek olarak, Keynes ve Keynesçiliğin ekonomik politika üzerindeki vurguları, refah devletinin gelişebileceği bir bağlam sağlamışlardır: Çünkü, müteakiben gözlemlediğimiz gibi tam istihdam olmaksızın evrenselci bir refah devletinin sürdürülmesi güç olacaktır. Savaş sonrasında Atlantik Fordizmiyle ilişkili uluslararası yerleşimin temellerinin kurulmasında 'Keynesçi epistemik topluluğun' (Ikenberry 1993) rolü, Keynesçi tam istihdam politikalarında farklı hızlarda izlenen farklı rotalar olsa bile (Hall 1989'daki katkılara bkz.) özellikle önemlidir.

2 İki ekonomist arasındaki zıtlık, talep- ve arz-taraflı kaygı arasındaki herhangi basit bir zıtlıkta ima edilenden çok daha özgüldür. Çünkü Schumpeter'in arz-tarafına ilgisi, Hayek, Friedman ya da Laffer gibi ekonomistlerin gösterdiği ilgiden belirgin biçimde farklıdır. Dolayısıyla, Hayek özgürlük için ekonomik ve oluşumsal koşullarla ilgilenirken Milton Friedman para arzıyla ve Laffer da (gülünesi ancak politik açıdan elverişli Laffer'ı şimdi kim hatırlıyor?) vergilendirmenin değişen oranlarının arz taraflı etkisiyle ilgiliydi. Schumpeter'in kapitalist büyüme dinamikleri tahlilinin merkezinde ise özgürlük, para ya da vergilendirmenin arz-taraflı sonuçlarından ziyade inovasyon arzı vardır. Ve çağdaş kapitalist devletin ekonomik işlevlerinin başarılı performansının odağına yerleşmekte olan şey de inovasyon-dürtülü yapısal rekabet gücüdür.

3 SÇPR'nin toplumsal politika boyutunun tanımlanmasında 'çalıştırmacılığı' benimsemekle, sağlıklı, çalışabilecek durumda olan ki-

şilerin refah desteği almalarının önkoşulunun çalışmak, yeniden-eğitilmek ya da bunları yapmaya istekli olduklarını kanıtlamak olduğunu iddia etmiyorum. Bunun yerine önemli bir toplumsal politikada önemli bir tutum değişikliğinin altını çizmek istiyorum: Ulusal devlette genişleyen refah haklarına dayalı yeniden-bölüşüme ilgiden açık bir ekonomide üretkenciliğe ve malîyeti kısmaya gösterilen ilgiye doğru. 'Çalıştırmacı'nın daha alışıldık anlamı, devletin sadece toplumsal yeniden-üretimin teşvik edilmesindeki rolünün yeniden-örgütlenmesinde daha genel bir akımın özel, neoliberal bir örneğidir.

4 Yönetişim tarzının karakterize edilmesinde 'rejimi' benimsemekle, devletin kaybolup gittiğini iddia etmiyorum. Bunun yerine, piyasa başarısızlığını tazmin edilmesinde kendi kendine örgütlenmenin çeşitli biçimlerinin artan öneminin altını çizmeye çalışıyorum. Bu da kendini gerçekte daha önce dikkat çektiğim kapitalist devlet tiplerindeki diğer değişikliklere eşlik eden yönetimden yönetişime ve yönetimden metayönetişime doğru ikili bir kaymada göstermektedir.

Son olarak, birinden diğerine tarafgir bir hareket olduğunu öne sürmekle her şeyi dönüştüren radikal bir yırtılmanın gerçekleştiğini ileri sürmüyorum. Değişken yol-bağımlı 'muhafaza-çözülme' etkileri her zaman vardır (Poulantzas 1975). Değişiklik, daha önceki toplumsal ilişkileri, kurumları ya da söylemleri dönüştürebilir, yeni işlevler kazandırabilir ve bunları yeni kalıba dökebilir; ya da alternatif olarak, onları seçici biçimde yeni ilişkilere, kurumlara ya da söylemlere eklemlenmiş ve böylece eski bütünlüklerini kaybetmiş unsurlara çözüştürebilir. Böylesi etkiler, tüm toplumsal fenomenlerin farklı kurumsal düzenlere ve/veya söylemlere eklemlenebilecekleri ve bu eklemlenmenin önemine göre çeşitlilik gösterecekleri anlamına gelen çok-değerliliklerine dayalıdır. Bu etkilere dikkat çekmede gösterilen başarısızlık, kolayca farklı dönemler arasındaki göreli sürekliliğin ya da süreksizliğin yanlış okunmasına yol açabilir.

4. Alternatif SÇPR Stratejileri

Temelde KURD ve SÇPR arasındaki küresel bir zıtlığa dayanan tahlilimin içerdiği düalistik kavramlar silsilesi altında boğulduğu savunulabilir. Niyetim bu değildir. KURD'nin çeşitli biçimlerine zaten değinmiştim, şimdi de SÇPR'nin çeşitli biçimlerini ele alacağım. Yukarıda değinilen çeşitli ekonomik ve politik eğilimler, oldukça farklı söylemlerde bir araya getirilebilir (sıklıkla da getirilir) ve ifade edilebilirler ve de yeni küresel ekonomi içindeki farklı güçler, işbaşında olan ve çatışmaya devam eden eğilimlere ve karşı-eğilimlere anlam vermeye çalışırken, birbiriyle çelişen stratejik yönlerle ilişkilendirilirler. Günümüzde henüz hiçbir kavramın açıkça hâkimiyet kuramadığı değişikliklerde, yoğun doğaçlamalar ve deneme yanılmalar söz konusudur. Bununla birlikte, bulgusal amaçlar için dört ideal-tipik biçimi varsayabiliriz: Neoliberal, neo-korporatist, neo-devletçi ve neo-komüniter (bkz. kutu 7.1). Onları tanımlamak için neo- önekini kullanmakla, ilk üçünün Fordizme bağlantılı liberal, korporatist ve devletçi KURD rejimlerinde önemli süreksizlikleri cisimleştirdiğini, neokomüniterciliğin ise daha önceki çabalarla karşılaştırıldığında kapitalist toplumsal formasyonlarda komüniterciliğin kurumsallaştırılmasındaki önemli süreksizlikleri içerdiğini vurgulamak istedim. Bireysel durumlarda karşılaşılabilecek tikel strateji karmaları, farklı stratejilerin izlendiği değişen ekonomik ve politik konjonktürlere, politik güçler dengesine ve kurumsal miraslara bağlı olacaktır.

Neoliberalizm

Neoliberalizm, önde gelen uluslararası ekonomik yapılardan (OECD, İMF ve Dünya Bankası gibi) aldığı destek, ABD'de (günümüzdeki tartışmasız kapitalist hükümran) ve İngilizce konuşulan diğer ülkelerde (özellikle İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada) hem kendisine verilen öncelik ve hem de zamanında post-sosyalist ekonomilerin yeniden yapılandırılması ve bu ekonomilerin küresel ekonomi ile bütünleştirilmesi konularında sahip olduğu paradigmatik statüsü nedeniyle, pekâlâ hegemonik bir ekonomik küreselleşme stratejisi ola-

rak tanımlanabilir. Bu strateji, diğer tüm gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki neoliberal politika düzenlemelerinde (daha radikal neoliberal rejim değişikliğinin yokluğunda bile) açıktır, ancak hegemonik değildir. Bu stratejinin diğer ekonomik ve politik mekânların hâkim ekonomik ve politik güçlerince canıgönülden benimsenmediği yerlerde bile, neoliberal küresel projenin etkileri, sermaye birikiminin artan ekolojik tahakkümüne ve bu projeden faydalanan sermaye fraksiyonlarının ekonomik hâkimiyetine yaptıkları katkılarla sürmeye devam eder.

Neoliberalizm yeni ekonomik ve toplumsal rejime piyasanın yönlendirdiği bir geçişin desteklenmesiyle ilgilidir. Kamu sektörü için özelleştirme, liberalizasyon ve tortu devlet sektöründe ticarî ölçütün dayatılmasını ve; özel sektördeki piyasa çözümlerine pasif destek sağlanması amacıyla yeni bir hukukî ve politik çerçeve ve serbestleştirmeyi gerektirir. Bu, hükümetin esnek-ücretli, esnek-zamanlı, "işe al ve kov (girdi-çıktı)" emek piyasalarını teşvikinde; ayrıcalıklı ekonomik faaliyetler için fiskal sübvansiyonlara dayalı özel işletmelerce yönlendirilen vergi harcamalarının büyümesinde; sosyal güvenlik önlemlerinin ve programlarının ıslah edici gücünü geliştirmeye yönelik tedbirlerin yanı sıra refah devletini düşük ücretleri destekleme ve sübvanse etme aracına dönüştürmeye yönelik önlemlerde; ekonomik ve toplumsal politikanın özel sektörün algılanan ihtiyaçlarına doğru daha genel tutum değişikliğinde kendini göstermektedir. Bu tür önlemlerle, yönetim imtiyazları, piyasa güçleri ve toplumsal ortaklığın güçlü bir devlet lehine inkâr edilmesi eşleşmektedir. Neoliberalizm, hem iç ekonomik mekânın içeri ve dışarı doğru yatırım biçiminde uluslararasılaştırılmasını hoş karşılayan hem de bölgesel bloklar içinde ve daha genelde uluslararası ticaret ve yatırımın liberalleştirilmesini isteyen kozmopolit bir yaklaşımı da içermektedir. İnovasyonun, bireysel girişimcilerin yeni piyasa-güdümlü iklimde teşviklerden faydalanmaktan ve girişim kültürünün hükümetçe daha genel desteklenmesinden kaynaklanan ekonomik canlılıklarının liberasyonunu kendiliğinden takip etmesi beklenir. Ve böylece de, ulusal rekabet gücü bireysel firmaların mikroekonomik rekabet güçlerinin toplam etkisi olarak anlaşılır.

Bundan dolayı, ülke ekonomisinde yeterince derin ve uyumlu çekirdek ekonomik yeterlilikler setinin ve/veya yapısal rekabet gücü için temel sağlamayı amaçlayan yeterli ulusal veya bölgesel inovasyon sistemlerinin devamlılığını korumak konusuna devletin çok az bağlantısı vardır. Bu bağlamda, yerel ve uluslararası devlet aygıtlarından piyasa-güdümlü inovasyon ve çalıştırmacılık yaklaşımının aktarıcıları olarak hareket etmeleri beklenir. Neoliberalizmin bazen serbest piyasaya ve liberal devlete bir dönüş olduğu söylense de, aslında bunların her ikisi de günümüz koşullarında gerçekleşebilir değildir. Bunu yerine, [neoliberalizm] tipik olarak küçük ve orta ölçekli girişimlerin, küresel ölçekteki tekelci rekabetin yeni biçimlerine boyun eğmesini içermektedir. Benzer şekilde, ulusal ve yerel devletler bir girişimci kültür başlatma umuduyla bir *laissez-faire* rolü benimseseler bile, daha hâlâ hem eski sosyal düzenleme tarzını çözecek ve yerine yenisini koyacak hem de kısa-vadeli ekonomik ve politik avantajlar kazanmak amacıyla tüm ad hoc müdahale tavırları için müteakip politik baskılara direnecek kadar güçlü olduklarını kanıtlamaları gerekmektedir. Bunlar kolay başarılacak işler değildir.

Neokorporatizm

Bu strateji, ekonomik eyleyicilerin ekonomik stratejilerine, kararlarına ve davranışlarına devamlı, müzakere edilmiş ve birlikte planlanmış bir yaklaşımın kurumsallaştırılmasına dayanmaktadır. Neokorporatizme bağlı ekonomik güçler, toplumsal olarak katıştırılmış ve düzenlenmiş bir ekonominin istikrarı için kolektif anlaşmaların önemiyle kendi özel ekonomik çıkarları arasındaki bağlantıların kendine-dönüşlü bir anlayışına dayanarak, rekabet ve işbirliğini dengelemek için büyük çaba göstermektedir. Bu sistem, seri üretim ve kitle sendikalarının hâkimiyetiyle, tam istihdam ve stagflasyonun ilgilenilen ekonomik konular olarak önceliklerine dayalı Fordist korporatizmden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, neokorporatist düzenlemelerin kapsamı, emek güçlerinin ve emek piyasalarının artan heterojenliği kadar inovasyon-dürtülü bir büyüme tarzıyla ilişkili olan politik toplulukla-

rın çeşitliliğini de yansıtmaktadır. Gelişmekte olan bir SÇPR'deki neokorporatist düzenlemeler de daha doğrudan ve daha açık biçimde inovasyonun hayatî önemine, bilgi-tabanlı ekonominin yayılmasına, yapısal rekabet gücüne, ve emek piyasalarıyla ilgili olarak da pasif destekten ziyade etkinleştirmeye yönlenmektedir. Neokorporatizm, ayırt edici işlevsel sistemleri (örn. bilim, sağlık, eğitim, hukuk) temsil eden politik toplulukları kapsayacak şekilde ticarî birliklerin ve sendikaların ötesine uzanır; ve politik uygulamalar 'düzenlenmiş özdüzenlemenin' ve özel çıkar hükümetinin yayılması yoluyla daha esnek hale gelerek 'arz-tarafını'n idare edilmesinde daha dolaylı devlet müdahalesi ve özel endüstriyel politikalar üzerinde daha fazla vurgu yapılır. Miras alınmış korporatist düzenlemeler de daha seçici olabilir (örn. daha önce kökleşmiş bazı endüstriyel çıkarları ve yan birimlerdeki ya da marjinal işçileri dışlamak, üzerine güneş doğmakta olan bazı sektörleri bütünleştirmek ve çekirdek işçilere daha fazla ağırlık vermek); ve neokorporatist çekim merkezleri, post-Fordist ekonominin anahtar özelliklerinin daha fazla esnekliğini ve merkezsizleştirilmesini yansıtarak, merkezileştirilmiş işbirliği ve koordinasyon pahasına firmaların ve mahallerin mikro-düzeyine doğru hareket edecektir. Bu kesinlikle firmaları ve/veya mahalleri farklı ekonomik mekânlarda bağlayan ve merkezî hükümeti atlayan 'alt-üst' edilmiş neokorporatist bağlantılarla uyumlu değildir. Devlet ister yerel ve ulusal ister ulusüstü düzeyde olsun, tıpkı neoliberal ve neodevletçi yaklaşımlarda olduğu gibi bu türden neokorporatist stratejilerde de işin içindedir. Bununla birlikte, devletin kaynakları ve eylemleri, neoliberal çözülmeleri ya da özerk, ileriye dönük, neodevletçi girişimleri desteklemekten ziyade korporatist müzakere yoluyla ulaşılan kararlara arka çıkmak ya da desteklemek için kullanılmaktadır. Ve bu da devlet politikalarına itaatin ya gönüllü ya da kamusal statüsü ile donatılmış kendini düzenleyen korporatist örgütler tarafından gerçekleştirilen eylemlere bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Kutu 7.1 Küresel neoliberalizmi teşvik ya da uyum stratejileri

Neoliberalizm
1. Liberalizasyon – serbest rekabeti teşvik
2. Kuralsızlaştırma – hukuk ve devletin rolünü azaltmak
3. Özelleştirme – Kamu sektörünün satılması
4. Kalıntı kamu sektöründe piyasa örnekleri
5. Uluslararasılaştırma – içe ve dışa serbest akış
6. Daha düşük dolaysız vergiler – artan tüketici seçeneği

Neokorporatizm
1. Rekabet ve işbirliğini dengelemek
2. Merkezsizleştirilmiş 'düzenlenmiş öz-düzenleme'
3. Özel, kamu ve diğer 'hisse sahiplerinin' genişleyen yelpazesi
4. Kamu-özel ortaklıklarının büyüyen rolü
5. Açık ekonomide çekirdek ekonomik sektörleri koruma.
6. Toplumsal yatırımı finanse etmek için yüksek vergilendirme

Neodevletçilik
1. Devlet kontrolünden düzenlenmiş rekabete
2. Tepeden aşağı planlamadan ziyade ulusal stratejiyi yönlendirme
3. Özel ve kamu sektörlerinin performansını denetleme
4. Devlet kılavuzluğunda kamu-özel ortaklıkları
5. Çekirdek ekonominin neomerkantilist koruması
6. Yeni kolektif kaynakların büyüyen rolü

Neokomünitarizm
1. Deliberalizasyon – serbest rekabetin kısıtlanması
2. Güçlendirme – Üçüncü sektörün rolünü güçlendirme
3. Toplumsallaştırma – Toplumsal ekonomiyi yayma
4. Kullanım-değeri ve toplumsal yapışmaya vurgu
5. Serbest ticaret değil âdil ticaret; Küresel düşün, Yerel hareket et
6. Vergileri yeniden yönlendir –vatandaş ücretleri, bakıcı ödenekleri

Neodevletçilik

Bu, devletin piyasa güçlerinin gelişmesini yönlendirmek için müdahale ettiği, piyasa-rahatlatıcı fakat devlet-destekli bir ekonomik yeniden örgütlenme yaklaşımı gerektirmektedir. Devlet bunu kendi buyruksal koordinasyon güçlerini, kendi ekonomik kaynaklarını, faaliyetlerini ve kendi bilgi tabanlarını ve örgütsel istihbaratını kullanarak yapar. Bununla birlikte, kentsel, bölgesel, intermestik, ulusal ya da ulusüstü birikim stratejisi lehine bu çeşitli kullandığı çeşitli kaynaklardan yararlanırken, uluslararası rekabetin değişen doğası ve söylemlerinin farkında olan devlet, mevcut söylemlere karşılık gelen ekonomik ve toplumsal politikaları aktif olarak desteklemektedir. Bu bağlamda neodevletçilik, metasızlaştırma, devlet-destekli esneklik ve yapısal olarak tutarlı ve kurumsal olarak zengin bir üretken ekonomik faaliyetler çekirdeğinin dinamik etkinliğini güvence altına almayı amaçlayan diğer devlet faaliyetlerinin bir karmasını gerektirir. Dolayısıyla da devletin yeni teknolojiler, teknoloji transferi, inovasyon sistemleri, altyapı ve gelişmekte olan bilgi-tabanlı ekonominin genel yapısal rekabet gücünü etkileyen diğer etkenlere ilişkin stratejik hedefleri belirlediği aktif yapısal bir politikada; ve başarılı bir öğrenme bölgesi, inovasyon ortamı, endüstriyel kümelenme, girişimsel şehir ve benzerlerini destekleyen pratiğe dökülmemiş, ama birbirine bağımlılıkların teşvik edilmesi amacıyla çaba harcanan aktif bölgesel bir stratejide tezahür etmektedir. Devlet esnek-fiyatlı emek piyasasından ziyade, esnek-becerili bir emek piyasasını teşvik etmek ve emek gücüne yeni beceriler kazandırmayı amaçlayan aktif bir emek piyasası politikası tercih eder; zayıflamakta olan endüstrileri yeniden yapılandırmak ve güneşi parlayan endüstrileri desteklemek için kendi politik ve ekonomik kaynaklarıyla doğrudan ve açıkça müdahale eder; özgül hedeflerin desteklenmesi için kamu, özel ve karma çıkarları kucaklayan çeşitli politik topluluklarla işbirliği ve koordinasyon içindeki eylemler yoluyla, kendi özgül istihbarat ve ekonomik kaynaklarına dayalı bir dizi toplumsal rehberlik stratejisiyle uğraşır. Bu faaliyetler ülkeiçi ekonomide (ya da diğer ilgili ekonomik mekânı) tutarlı ve rekabet gücü olan üretici bir

temel yaratıp sürdürerek ve özgül yüksek-teknoloji sektörlerinde esnek bir uzmanlaşma stratejisi izleyerek teknolojik hiyerarşide yukarılara çıkarmayı hedeflemektedir. Merkezî devlet, bu alanlarda anahtar bir stratejik rol oynamayı sürdürürken bölgesel ve/veya yerel düzeylerde paralel ve tamamlayıcı faaliyetlere de izin vererek bunları teşvik eder. Bölüm 6'da ortaya konulan koşullarda neodevletçilik, merkezsizleştirilmiş bir bağlam yönlendirmesinde güçlü bir devlet rolünü gerektirir. En azından devletin üretici tabanının ve inovasyon sisteminin çekirdek teknolojik ve ekonomik yeterliliklerini koruma arzusu, ulusüstü düzeyde neomerkantilizm ile ilişkilendirilebilir.

Neokomünitarizm

Bu çeşit, ekonomide sermaye birikimi mantığına bir meydan okuma olarak *toplumsal ekonominin*,[6] *toplumsal yaşamın diğer alanlarına* yayılmasını ve burjuva hegemonyasının bir bütün olarak toplum üzerinde tesis edilme mücadelesini desteklemektedir. Bu mantığa karşı, özellikle de mübadele-değerinin hâkimiyetinde köklenmiş en soyut özelliklerine karşı, toplumsal ekonomi, toplumsal kullanım-değerine öncelik vermektedir. Ekonominin örgütlenmesini, dijitalleştirilmiş finans sermayesinin çılgınca dolaşımından ziyade toplumsal yeniden-üretimin ritimlerine yönelik, özgül uzam-zamansal bağlamlara yeniden katıştırmaya çalışmaktadır. Neokomünitarizm, kapitalist mantığın, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, politika, kültür, spor vb. gibi doğrudan metalaştırılan ya da en azından sözde-piyasa güçlerine tâbi kılınan hayatın diğer alanlarına yayılmasına da karşıdır. Nitekim, toplumsal ekonomiyi genişletmek, sermayenin bir bütün olarak toplum üzerinde artan hegemonyasına direnmek için bir temel sağlamaktadır. Çünkü, ekonomik ve toplumsal hayatı kapitalist 'sağduyuya' tehdit oluşturan koşullarda örgütleme olasılığını göstermektedir.

---

[6] Takip eden sav Capri'den (1997) alınmadır, ancak bölümün daha önceki kısımlarında geliştirilen daha genel yaklaşıma uyması için başka şekilde ifade edilmiştir.

Stratejileri birleştirmek

Aynı zamanda, teorik olarak bilgilendirilmiş ampirik gözleme dayalı ideal-tipler olarak da formüle edilen bu dört stratejinin her biri, hiçbir yerde saf biçimde bulunmazlar. Nitekim, bu farklı stratejilerin küreselleşen, bilgi-tabanlı bir ekonomiye geçişi etkileyecek unsurları, tipik olarak özgül durumlarda birleştirilirler. Bu politik müdahalenin tüm düzeylerinde görülebilir. Örneğin, küresel ekonominin yeniden tasarlanmasında önde gelen uluslararası ve ulusüstü örgütler, genellikle neoliberal stratejiye bağlı iken, dört stratejinin farklı unsurlarına verilen göreli ağırlıkta bazı dalgalanmaların yanı sıra, bu uluslararası ve ulusüstü örgütler arasında da hâlâ bazı farklılıklar vardır. Örneğin toplumsal politikanın küreselleşmesiyle özellikle ilgilenen Deacon şunlara dikkat çekmiştir:

> bu tartışmada belirli oyuncuların konumundaki ilginç kaymalar devam etmektedir. IMF, aslında belli bir derece eşitliğin ekonomik büyümeye faydası olup olmadığını sorgulamakla, küreselleşmenin toplumsal boyutunu çok daha ciddiye almıştır. Dünya Bankası, kendi risk yönetimi yaklaşımını küreselleşme bağlamında toplumsal korumaya daha açık biçimde eklemlemiştir. OECD de, küreselleşmenin artık daha az değil, daha fazla toplumsal harcamaya yol açabileceği uyarısı yapmaktadır. ILO Dünya Bankası'nın sosyal güvenlik konusundaki görüşlerine taviz verme işaretleri göstermeye başlamıştır. Daha yakın zamanlarda da, Dünya Ticaret Örgütü'nün rolü ve sağlık ve sosyal hizmetler tedariğinde küresel bir piyasa geliştirmenin cazibesi konusundaki görüşleri, geçmişte sahip olmadığı bir önem kazanmaktadır. (2001: 60-1)

Benzer şekilde, AB'deki, tek pazar stratejisi rekabet gücünün neoliberal bir yaklaşımı üzerine kuruludur – bu da liberalizasyon, kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılması ve uluslararasılaştırma yoluyla AB genişliğinde bir piyasa yaratmaktadır – ve APB (EMU – Avrupa Para Birliği) üye devletlere manevra için sınırlı alan bırakacak neoliberal ekonomik ve toplumsal politika çerçevesinin sağlamlaştırılmasına yöneliktir. AB bu neoliberal çatı altında, yeni teknolojileri, teknoloji transferini vs. teşvik etmek ve bir Avrupa inovasyon uzamı yaratmak amacıyla eğitim kurumlarından, araştırma enstitülerinden işletmelere

ve bankalara uzanan bir yelpazedeki yarı-kamusal ve özel eyleyiciler arasında olduğu kadar farklı devletlerdeki farklı hükümet düzeyleri arasında bağlantı kuran şebekeleri de neodevletçi bir strateji aracılığıyla da koordine etmektedir. Bu AB ekonomik stratejisinin en açık Schumpeterci momentidir. Neoliberal çatı altında da 'toplumsal bir çöp yığınını' önlemeye ve böylece işçilere daha esnek, sorumlu iş lehine yeniden beceri kazandırma ve yeniden eğitme çabalarının altını çizen bir Toplumsal Sözleşme'ye doğru gelişen neokorporatist bir strateji söz konusudur (Falkner 1998; Grahl ve Teague 1991; Perrin 1988). Bu neoliberal piyasa-inşa stratejisi için gereken bir yan destek önlemidir ve güçlü biçimde kurumsallaşamamış olmasına rağmen neoliberal yoldaki diğer hamlelere direnmekte bir temel oluşturabilir. Ve son olarak, AB'nin aktif şekilde toplumsal dışlanmayla mücadele için daha küçük alanlarda toplumsal ekonomiyi desteklemekle uğraştığını görmekteyiz.

Kısaca yaklaşımların kombinasyonunun eklektizm ya da uyumsuzluk göstermesi gerekmez. Nitekim, AT bir on yıl kadar önce, stratejisinin neoliberal unsurlarının yapısal rekabet gücünün katalizörleri, neo-devletçi unsurlarının da gaz pedalı olarak görülebileceğini (hiçbir politik boş laf ve özel layiha belirtisi olmaksızın) bile savunmuştu. AT, neokorporatist projenin bazı veçhelerinin ekonomik ve toplumsal yapışmayı desteklediklerı sürece yapısal uyumun ve geliştirilmiş rekabet gücünün önkoşulu olarak görülebileceğini de ileri sürmüştü (Avrupa Toplulukları 1991: 23).[7] Bu açıklamanın görünüşteki değeriyle ele alınması gerekmez. Örneğin bu açıklama, acımasızca, sadece bir kafa karışıklığı ve el yordamıyla düşe kalka ilerleme belirtisinden daha fazla bir şey olmadığı şeklinde nitelendirilebilirdi. Daha inandırıcı bir şekilde, herhangi bir birikim rejimini ya da devlet projesini gerçekleştirmek için yapılan kaçınılmaz uzlaşmaların bir ifadesi olarak yorumlanabilirdi. Fakat Avrupa ekonomik mekânının önceliği etrafında yeni bir uzam-zamansal sabit inşa etme çabaları açısından in-

[7] Bu unsurlara iliştirilmiş etiketler benimdir. Burada anılan AB Bülteni sadece bir politikalar yelpazesini listelemekte ve ilgili rollerini tanımlamaktadır.

celendiğinde, bu stratejinin daha derin bir yapısal tutarlılığı da olabilirdi. Bu bağlamda TAP (Tek Avrupa Pazarı), gelecekteki birikim stratejilerinin etrafında tanımlanıp izlenebileceği birincil eksen olarak sermayenin para kavramının sağlamlaştırılmasına ve Avrupa ekonomik mekânının kurumsallaştırılmasına yönelik olan neoliberal bir mekanizmadır. Bu mekanizma, Avrupa üçlüsünün ABD ile ABD'nin üzerlerinde hegemonyasını kurduğu uluslararası örgütler tarafından aktif olarak teşvik edilen neoliberal dünya piyasasıyla bütünleşmesine de hizmet etmektedir. Bu anlamda neoliberal proje küresel ekonomi, Avrupa ekonomik uzamı ve örgütlerce Avrupa düzeyi altındaki giderek karmaşıklaşan ekonomik uzamlar ağı arasında bağlantı kurmaya hizmet eden bir projedir. Bununla birlikte piyasa mekanizması başarısızlığa meyilli olduğundan neoliberalizmin tamamlayıcı ve yanları destekleyici önlemlere ihtiyacı vardır. Neodevletçi strateji, Avrupa ekonomisinin yapısal rekabet gücünün inşa edilmesinde özellikle de Amerikan ve Doğu Asya sermayesinin Avrupa ekonomisine giderek daha fazla nüfuz etmesi ve bunun sonucunda Avrupa ekonomisindeki rakip stratejik ittifaklarla ulusal ve ulusaşırı çıkarlar arasında meydana gelen parçalanmalar ve Balkanlaşmayla mücadele etmek amacıyla Avrupa çapındaki bir işbirliği inşasının önündeki birçok ekonomik ve ekonomi-dışı engel göz önüne alındığında önem kazanmaktadır. Zıt şekilde, neo-korporatist strateji, toplumsal politika alanında daha önemlidir. AB bu alanda resmî yeterlilikten yoksun olsa da, hâlâ toplumsal ortaklarla işbirliği yoluyla bir Avrupa toplumsal politikası teşvik etmeye çalışabilir (bkz. Falkner 1998). Dolayısıyla yeni kurumsal düzenlemelere girişmek ve farklı uzamsal ölçekler ve/veya aktör tipleri arasında özgül roller ve tamamlayıcı yeterlilikler belirlemek ve böylece hâkim stratejik hattın etkin eyleme dönüştürülmesinin güvenceye alınması zorunludur.

Her Avrupa ulusal devleti içinde farklı stratejiler de bulunur. Örneğin, Thatcherizm ve daha yakın zamanda Yeni İşçi Partisi politikaları açıkça neoliberal bir stratejinin hâkimiyetinde olsa bile, diğer stratejiler bütünüyle reddedilmemiştir. Dolayısıyla, Thatcherizm örneğinde, merkezî hükümet programları (gerçekte küçük bir ölçekte) tek-

noloji transferine ve kapsamlı teknolojilerde araştırmaya yönlendirilmişti; ve üçlü korporatizme ve ulusal düzeyde toplumsal ortaklık karşısındaki örtülü düşmanlığa rağmen, şirket korporatizmini ve işçi katında 'yeni bir gerçekçiliği' de teşvik etti. Dahası, merkezî hükümet geri çekilirken, yerel ekonomik gelişme girişimleri de SÇPR hatları boyunca yayıldı. Bunlar, İşçi Partisi önderliğindeki yerel otoriteler tarafından genellikle neokorporatist ya da neodevletçi hatlarda işletilmektedir; zıt biçimde, Muhafazakâr Parti önderliğindeki yerel otoriteler neoliberalizme daha meyilliydi ya da örgütlü emeği içermeyen özel-kamu ortaklıklarını tercih ettiler. Blair yönetimindeki yeni İşçi Partisi Thatcherizmin neoliberal mirasının çoğunu kucaklayarak bunları yeni alanlara doğru genişletti. Neoliberalizmin rutinleştirilmesi yolunda ilk adımları da attı. Dolayısıyla, normal politikalar yoluyla gelişmekte olan neoliberal rejimin işleyişini güvenceye almaya, geniş bir yelpazedeki politik alanlar arasında destekleyici politikalar geliştirmeye ve negatif ekonomik, politik ve toplumsal sonuçlarını tazmin etmek için yan mekanizmalar sağlamaya daha fazla vurgu verilmiştir. Şüphesiz, tüm bu önlemler, devletin bütünlüğü, toprak bütünlüğü, politik meşruiyet ve yeniden seçilmekle ilgili süregelen politik endişelerin yanı sıra toplumsal yapışmanın geleceği hakkında daha genel endişelerle belirginleşmiş bir bağlamda izlenmektedir.

Kısaca, bir ya da diğer yönetişim tarzıyla yakından özdeşleştirilen ekonomik, politik ve entelektüel güçler varken, SÇPR'nin bu alt-tipleri, en fazla, etrafında daha az ya da daha çok sünmüş çatışma ve deneme dönemleriyle ilişkili olan farklı ölçeklerde farklı çözümlerin geliştiği (ve gelişmekte olan) kutuplar olarak görülürler. Hâlihazırda SÇPR'nin neoliberal biçimi uluslararası düzeyde hegemoniktir, fakat özgül makro-bölgesel, ulusal, alt-bölgesel ve sınır-ötesi bölgesel bağlamlarda önemli karşı-akımlar mevcuttur. Tikel karma, münferit durumlarda kurumsal miraslara, politik güçler dengesine ve farklı stratejilerin izlendiği değişen ekonomik ve politik konjonktürlere bağlı olacaktır. Aynı zamanda da, bu istisnaî politik refah ekonomisi yaklaşımının kapsadığının ötesindeki etkenlerle üst-belirlenecektir. SÇPR'nin bir alt-tipi etrafında çok taraflı bir düzenleme tarzları ya-

kınsaması – bırakınız hızlı bir yakınsamayı – beklemek için kesinlikle hiçbir neden yoktur. Nitekim, farklı birikim rejimleri, düzenleme tarzları ve toplumsallaştırma tarzları arasında güçlü bir yol-bağımlı yapısal eşleşme olması nedeniyle, farklı üretim rejimleri ile farklı stratejiler arasındaki sürekli kurumsal uyumda köklenmiş sürekli bir yakınsama olması çok daha muhtemeldir.

5. Post-Fordizm ve SÇPR

Savaş sonrası uzun ekonomik büyümenin anahtar yapısal desteği olan KURD, ilişkili olduğu Atlantik Fordist birikim rejimiyle birlikte krize girdi. Nitekim, bu krizler birbiriyle ilişkili olan bu krizler, birbirlerini beslemektedir. KURD krizi kendini gösterdikçe ve enflasyonu ve kamu harcamalarını azaltmak amacıyla uygulanan ekonomik ve toplumsal kısıntılar yoluyla savaş-sonrası büyüme koşullarının eski haline getirilme çabaları başarısız oldukça, vurgu, ekonomik yayılma koşullarının değişen algılamaları ışığında devleti yeniden yapılandırılması ve tutum değişikliği çabalarına kaymıştır. Şâyet yeniden yapılandırma ve tutum değişikliği başarılı olursa, SÇPR'nin bir ya da diğer türünü üretme eğilimi göstereceklerdir. Söz konusu olan hiçbir şekilde otomatik, mekanik bir geçiş değildir, fakat ekonomik söylem, hesaplama tarzları, yeni ekonomik teoriler ve stratejik kavramlar yoluyla dolayımlanmaktadır. Bunların tümü küresel ekonomideki yapısal değişiklikler ve devletin dönüşümü arasındaki önemli dolayımlayıcı bağlantılardır. Çünkü bu değişikliklere ve genellikle bu değişikliklere eşlik eden krizlere ve bu krizlere uygun gelebilecek tepkilere anlam kazandırılmasında bir çerçeve sağlamaktadırlar. Çağdaş devletin yeniden yapılandırılmasının ve tutum değişikliğinin şekillenmesine ve farklı düzenleyici rejimler üretmesine yardımcı olan şey, söylemsel-stratejik kaymaların yeni birikim stratejilerine, devlet projelerine ve hegemonik projelere eklemlenmesi ve [bu söylemsel-stratejik kaymaların – *ç.n.*] destek sağlama ve etkin devlet politikaları yürütme kapasitesidir. Dolayısıyla, küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonominin nihayetinde gerçekleştirilmesi ve pekiştirilmesi ve, şâyet gerçekleşirse, bu

ekonominin düzenlenmesinde anahtar bir unsur olarak SÇPR, geniş bir yelpazedeki mücadelelerin sonucuna bağlı olacaktır. Bunlar, sınıf mücadeleleri sınırları dahilinde olanları; diğer sistemlerin ve yaşamdünyasının kâr-zarara dayalı ekonomik hesaplama yoluyla sömürgeleştirilmesini yayma ya da bu sömürgeleştirilmeye direnme mücadelelerini; politik mücadelelerin artan ekolojik tahakkümü sınırlama mücadelelerini; ve hâkim toplumsallaştırma ilkesi olarak küreselleşen bilgi-tabanlı ekonomiye alternatifler sunan karşı-hegemonik projelere destek sağlama mücadelelerini kapsamaktadır (bkz. Bölüm 1).

En azından, daha önceki savları ortaya çıkaran düşünce-deneylerini sürdürerek, bunları Shumpeterci çalıştırmacı post-ulusal bir rejimin küreselleşen, bilgi-tabanlı, post-Fordist bir ekonomi için olabilecek en iyi – fakat hâlâ eksik ve daima geçici – uzam-zamansal sabit olduğuna dair tek ve cüretkâr bir iddiada özetleyebiliriz. Bu iddia iki şekilde doğrulanabilir. SÇPR ya küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonominin ekolojik tahakkümüyle şekillendirilen modern devletin gerçekleştirilen olumsal biçimidir ya da küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomide kapitalist devlet tipinin zorunlu doğal bir biçimidir.[8] İlk durumda, ekonomik ve toplumsal ilişkilerde küreselleşen enformasyon kapitalizminin hâkimiyeti ve bunun sonucunda (devletin) toplumun daha büyük kesimini kapsayan söz konusu toplumsal formasyona toplumsal katıştırılması aracılığıyla, SÇPR özellikleri kazanma eğilimi göstermesi nedeniyle devlet, *olumsal olarak* post-Fordist (eğer edilirse) kabul edilecektir. Bu durumda ana mekanizma, kapitalist piyasa ekonomisinin ekolojik tahakkümündeki yapısal eşleşme ve eş-evrimleşme olacaktır. Dolayısıyla, eğer modern devlet, farklı özellikleri içeren ekonomik ya da toplumsal bir sisteme dahil edişmiş olsaydı, farklı ikincil nitelikleri nedeniyle, marjinal biçimdeki farklı işlevleri icra edecekti. Bununla birlikte, bu durumda devlet sistemi içkin bir şekilde post-Fordist olurdu. Bu devlet sistemi, yukarıda gelişmekte olan post-Fordist birikim rejiminin temel biçimi olarak tanımladığım küre-

[8] Bu konu, Marksist devlet teorisindeki genel problemin özgül bir versiyonudur (Jessop 1990b): Kapitalist toplumda bir devlet mi yoksa kapitalist bir devlet midir?

selleşen, bilgi-tabanlı ekonomiyle uyumlu[9] temel yapısal özellikleri içerecek bir birikim rejimi, düzenleme tarzı ve toplumsallaştırma tarzı olarak post-Fordizmin sürdürülmesine hizmet ederdi. Bu örnekteki ana mekanizma, devletin sermaye birikiminin ekonomi-dışı koşullarını güvenceye alarak sermaye birikiminin alabileceği biçimlerin şekillendirilmesinde ve yönlendirilmesindeki hayatî rolü olurdu. Bu daha önceki bölümlerde geliştirdiğim yorumdur.

Bu bağlamda post-Fordist devletin iki biçimini analitik olarak ayırabiliriz: Bir geçiş rejimi ve normal, pekiştirilmiş bir rejim. Bir geçiş rejimi, geçiş sırasında belirli işlevler yerine getirir, fakat biçim eksik belirlenmiştir. Bu durumdan duruma Fordist çağın ve KURD'nin kurumsal miraslarına ve Atlantik Fordizminden küreselleşen, bilgi-tabanlı ekonomiye geçişle ilişkili özgül kriz ve mücadele biçimlerine bağlı olacaktır.[10] Fordizmden post-Fordizme kayma, kesinlikle her geçiş rejiminde kapitalist devlet tipinin, tipik görevlerinin yanı sıra geçişle ilgili karmaşık bir görevler nizamını da içerdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu görevler, düşüş halindeki pekiştirilmiş Fordizm ile yükselişte olduğu varsayılan post-Fordizm arasındaki kesişme noktasında bulunan devletin konumundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, iki-yüzlü olan geçiş rejimi, yaratıcı yıkımı içeren müdahalelere girişmelidir. Hem Atlantik Fordist devlet müdahalesinin 'cephelerini geri çekmeli' hem de post-Fordist müdahalenin cephelerini 'ileri götürmelidir'. İlk faaliyetler dizisi sadece düşüşteki Atlantik Fordizmiyle ilişkili istisnaî, krizin-tetiklediği devlet biçimlerini ve işlevlerini sona er-

[9] Bu bağlamda ahenk en iyi şekilde devlet yapılarının 'stratejik seçiciliğine' göre, yani özgül yapısal biçimlerin ve operasyonların Fordizm lehine politikaların izlenmesine ayrıcalık kazandırdığı kapsama göre tahlil edilebilir.

[10] Post-Fordist devletin birbirini izleyen iki ayrı tipini öne sürmek yanlış olacaktır: Geçiş devleti ve pekiştirilmiş devlet. Bu, bir normal üretim tarzından diğerine geçişi yapısal olarak kazınmış güvenceye alma işlevine göre tanımlanan her normal üretim tarzı arasında bir geçiş üretim tarzının ileri sürüldüğü tuhaf yapısalcı mantık hatasını hatırlatacaktır (krş. Cutler ve d., 1977). İşte bu nedenle bir geçiş rejimine belirsiz bir biçimle ve normal bir devlete belirli bir biçimle atıfta bulunuyorum. Hattâ bu yaklaşımın normal devletin çeşitli biçimlerini belirlemek için zorunlu olduğu görülecektir.

dirmeyi değil, daha genelde KURD ile ilişkili normal, rutinleştirilmiş müdahale biçimlerini zayıflatmayı da gerektirir. İkinci faaliyetler dizisi ise, her ne kadar farklı nedenlerle de olsa aynı derecede karmaşıktır. Çünkü bir geçiş rejimi, post-Fordizm ile ilişkili 'normal' devlet biçimlerini ve işlevlerini pekiştirmeye başlamanın yanı sıra post-Fordist bir 'havalanışın' koşullarının oluşturulmasındaki istisnaî önlemleri de sürdürmek zorundadır (bkz. şekil 7.1). Ne birinci ne de ikinci görevler dizisi, yapısal olarak kazınmış ya da stratejik olarak öngörülmüş değildir. Her ikisi de, toplumsal mücadeleleri, tesadüfî keşifleri ve araştırma süreçlerini kapsamaktadır. Bu aynı nedenden dolayı, post-Fordist bir devlete giden çok farklı yollar olabileceği anlamına gelmektedir. Benzer olumsallığı, Atlantik Fordizmi ve farklı refah rejimi biçimleri arasındaki bazı işlevsel denkliklerin nihai pekiştirilmesinin yanı sıra Bölüm 2'de refah rejimleri tipolojileri bahsinde KURD'nin gelişmesinde gördük. Bu, post-Fordist devletlerin, post-Fordizme zorunlu geçişin *ex ante* (dolayısıyla teleolojik) açıklamalarından ziyade, stratejik koordinasyon çabalarının yanı sıra yapısal eşleşme yoluyla nasıl ortaya çıktığının *ex post facto* tahlillerine olan ihtiyacı göstermektedir.[11] Açıkça, etkin geçiş rejimlerinin bir kez gerçekleştiğinde, söz konusu geçişin meyvelerini korumaya tam tamına uygun olup olmadıklarının araştırılmasına değecektir. Neoliberal geçiş biçiminin önemli önleyici ve destekleyici önlemler alınmaksızın istikrarsız olacağına ve sürdürülmesinin güç olduğuna inanmak için bazı nedenleri zaten göstermiştim.

Bu değişiklikler basit bir teknik sabitten çok daha fazlasını içerdiğinden, KURD'den SÇPR'ye geçişin neden daima politik olarak dolayımlandığını ve genellikle güç olduğunu anlamak kolaydır. Dolayısıyla, KURD'den SÇPR'ye geçişin tahlil edilmesindeki hareket noktamın politik ekonominin Marksist eleştirisinden ilham almasına karşın, politikanın eleştirisine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sadece geçi-

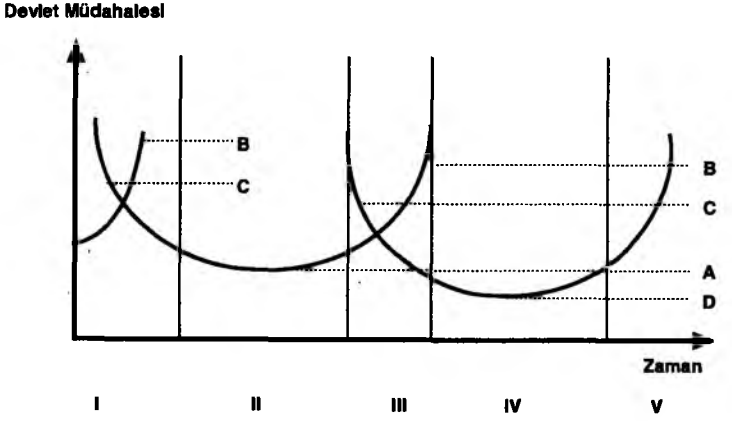
[11] *Ex post facto* tahliller ve düzenleme tarzları ve nesnelerinin eş-oluşturulmasıyla ilgili çalışmalar yoluyla nasıl geliştirilebilecekleri üzerine daha fazla tartışma için, bkz. 1990a, 1990b, ve 2001b.

şin (aynı zamanda her 'muhafaza-çözülme' etkisinin) politik dolayımlanmasını değil, bir tepki olarak söz konusu geçişe yol açan problemlerin ve yönetişimin hem öznelerini hem nesnelerinin yeniden tanımlanmasındaki yapıcı rolünü de yorumlamaya hizmet edecektir. Bu da, devletin özelleştirilmesi [denationalization] ve yönetimden yönetişime doğru bir kaymaya rağmen neden ulusal devletlerin sermayenin ekonomik ve toplumsal gereksinimlerinin nasıl karşılanacağının şekillendirilmesi konusundaki rollerinin neden hâlâ önemli olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Çünkü hangi işlevin yukarı, hangisinin aşağı ve hangisinin yana doğru gideceğini ve orada bulunma koşullarını belirlemeye çalışırlar; ve aynı zamanda hem yönetişim mekanizmalarını tasarlamaya hem de kendi kendine örgütlenmeyi politik olarak örgütlemeye çalışırlar.

Devlet müdahalesinin biçimleri ve düzeyleri

A = Hâlihazırdaki evre ile ilişkili müdahalenin normal düzey ve biçimi.

B = Devletin kriz karşısında hâlihazırdaki evrenin yeniden-üretilmesindeki istisnaî, krizin tetiklediği devlet müdahalesi düzeyi ve biçimleri.

C = Normal ve krizin tetiklediği müdahaleleri önceki evresinden geri çekmek ve sonraki evre ile ilgili normal müdahale biçimlerini ileri götürmek için devlet müdahalesinin istisnaî geçiş düzeyi ve biçimleri.

D = Gelişmekte olan evre ile ilgili normal müdahale biçimleri.

Evreler

I, III, V= Giden birikim rejiminin ve düzenleme tarzının bitiş evresi. Yüksek devlet müdahalesi düzeyleri, hâlihazırdaki aşamanın dinamiğini sürdürmek için krizin tetiklediği önlemlerin, hem hâlihazırdaki normal olanın hem de krizin tetiklediği aşamaları geri çekme önlemlerinin ve sonraki evre ile ilişkili olabilecek normal müdahale biçimlerinin deneme-yanılma yoluyla ortaya çıkmasının bileşiminden türemektedir.

II, IV = Pekiştirilmesinden sonra ve kriz-eğilimlerinin birikmesinden önce yeni evre ile ilişkili normal devlet müdahalesi biçimleri.

Bununla birlikte, çelişkilerin yeni biçimlenişi ve ölçeğin görelileştirilmesiyle, normal bir post-Fordist devlet biçiminin pekiştirildiğinden hâlâ emin olamayız. En fazla, sermaye birikiminin yeniden-üretimi için gereken koşulların güvenceye alınmasıyla ilgilenildiği sürece, kapitalist devlet tipinin bu biçiminin en olası özelliklerini not edebildim (bkz. kutu 7.2). Fakat bu, eski Atlantik Fordizminin ekonomik ve

Şekil 7.1 Sermaye birikiminin dönemselleştirilmesine göre değişen devlet müdahalesi biçimlerinin şematik temsili

politik mekânlarında bile çağdaş kapitalist devlet tipinin enine boyuna, eksiksiz bir tahlili olma iddiasında bulunamaz. Bu, bu tür bir çalışmada rahatlıkla kapsanamayacak olan çok daha büyük bir görevdir. En azından, artık Offe paradoksuna bir çözüm önermeye yetecek düzeyde bir sav geliştirdik.

Kutu 7.2 Sinopsis: SÇPR ve sermayenin yeniden-üretimi

1. Biçimsel olarak rasyonel hukukî düzen ve mülkiyet haklarının korunması gibi sermaye birikiminin genel dış koşullarının güvenceye alınması. Daha dönüşlü ve isteğe bağlı hukukî düzen ve entelektüel mülkiyet haklarına daha büyük ve daha derin şekilde karışma
2. Toprak, para, emek-gücü ve bilginin kurgusal metalaştırılmasını güvence altına almak ve sermayenin yapısal çelişkilerinin ve stratejik ikilemlerine ilişkin modülasyonlarının ve bu tuzden kurgusal metalaştırmanın kapsam ve sonuçlarıyla rekabet halindeki güçlerin değişen dengesini izleyen metasızlaştırılmalar ve yeniden metalaştırılmaları ayarlamak.
   - elektromanyetik spektrumun, sibermekânın, gen havuzunun ve bedenin kurgusal metalaştırılmasını güvenceye almak;
   - devletsiz paranın genişletilmiş piyasa-güdümlü metalaştırılmasını ayarlamak;
   - küresel emek-gücü havuzunun katmanlaştırılması, düzenlenmesi ve yönetişimi ve kafa ve kol emeği arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi;
   - entelektüel sermayenin ilkel birikimini teşvik ve entelektüel mülkiyet haklarının genişletilmesi ve derinleştirilmesi
3. Üretim sürecinde sermayenin emek-gücünü kontrol etme hak ve kapasitesini güvenceye almak ve emek piyasasında ve emek sürecinde sermaye-emek ilişkilerinin kayıt ve şartlarını düzenlemek.
   - (Post-ulusal) ekonomik mekânlar içinde ve bu mekânlar arasında emek piyasasına ilişkin çeşitli esneklik ve hareket edebilirlik biçimlerini kolaylaştırmak için düzenleyici çerçeveyi değiştirmek;
   - Toplumsal politikayı (*Sozialpolitik*), esnek, rekabet edebilir bilgi-tabanlı ekonominin varolduğu iddia edilen ihtiyaçlarına göre yeniden tasarlama, yeniden ayarlama ve tutum değiştirme yoluyla ve/veya maliyet kısıtlaması ya da (uluslararası) üretim maliyeti olarak görülen toplumsal ücrete ve kolektif tüketime sınırlama yoluyla ekonomik politikaya tâbi kılınması.

4. Ekonomik ve ekonomi-dışı arasındaki sınırların belirlenmesi ve rekabetin maddî ve söylemsel olarak oluşturulmuş biçimlerindeki değişikliklerin ışığında ve ekonomi-dışının sermaye mantığı tarafından sömürgeleştirilmesine direnişin ışığında sermaye birikiminin ekonomik ve ekonomi-dışı koşulları arasındaki bağlantıların değiştirilmesi.
   - Sistemik ya da yapısal rekabet gücü nosyonunu teşvik ederek tüm toplumsal oluşumun sermaye birikiminin varolduğu iddia edilen ihtiyaçlarına daha fazla tâbi kılınmasının desteklenmesi ve bu nosyonun rekabet gücünün geniş bir yelpazede yer alan uluslararası kıyaslanmasının benimsenmesi yoluyla genelleştirilmesi;
   - Birincil ekonomik yönetişim nesnesi olarak bilgi-tabanlı ekonominin teşvik edilmesi;
   - Dünya ölçeğinde ekonomi-dışı sistemlerin ve yaşamdünyasının birikim mantığı tarafından sömürgeleştirilmesine direnişle baş etme.
5. Üretimin genel koşullarının, özellikle de kapitalizmin verili bir aşamasına ve/veya çeşidine uygun, uzun devir zamanlı sermaye-yoğun altyapının tedarik edilmesini teşvik.
   - piyasalaştırılmış ekonomik faaliyetlerde kısa vadeli hesaplama hâkim oldukça uzun vadeli üretim koşullarını toplumsallaştırma;
   - küresel, ulusal ve bölgesel bilgi altyapılarını teşvik etmek;
   - toplumsal inovasyon sistemlerini teşvik etmek;
   - sınırlar içinde ve ötesinde finansal, endüstriyel ve ticarî sermayenin faaliyetlerini destekleyen uzamsal sabitlerin planlanması ve sübvanse edilmesi;
   - mobil sermayeyi devletin kendi ekonomik mekânında sabitlemek ve kendi yer-bağımlı sermayelerinin kentlerarası, bölgelerarası ve uluslararası rekabet gücünü geliştirmek amacıyla, tamamlayıcı olan yerel politika biçimleriyle (*Standortpolitik*) ve diğer yer-temelli rekabet biçimleriyle girişmek.
6. Üretici güçlerin giderek toplumsallaşan doğası ve toplumsal üretim ilişkileri ve artı emeğin temellük edilmesinin süregelen ve özel doğası arasındaki temel çelişkiyi idare etmek.

- sermaye akışını uluslararasılaştırma ve hızlandırma etkisiyle uluslararası finansal mimarinin yeniden tasarlanması ve döviz hareketlerinin liberalizasyonu ve deregülasyonu;
- uluslararası ticaret ve DYY için kurumsal çerçeveyi değiştirmek;
- teknolojilerin, endüstriyel ve ticarî sermayenin, entelektüel mülkiyetin ve en azından bazı emek-gücü tiplerinin uluslararası hareket edebilirliğine uygun koşulları örgütleyerek bu bağlamda akış mekânını teşvik etmek;
- teknolojik, ekonomik, hukukî-politik, sosyo-kültürel ve çevresel konuları uyumlu hale getirmenin ya da standartlaştırmanın kurallarını tanımlama konusunda rekabetçi ve çekişmeli mücadelelere girerek ekonomik küreselleşmenin çok-biçimliliğine hitap etmek;
- doğanın gerçek dönüşümü ve temellükü ile eksik ve kısmî parasallaştırılmış ifadesi arasındaki çözülmenin getirdiği ekolojik sermaye birikimi çelişkilerine hitap etmek;
- bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi arasındaki genel gerilimde ifade edildiği şekliyle üretici güçlerin toplumsallaşması ve üretim ilişkileri arasındaki temel çelişkiyi idare etmek.

7. Görece istikrarlı birikim dönemleri için zorunlu uzam-zamansal sabitlerin yeniden yapılmasıyla ilgili birbiriyle bağlantılı yersiz-yurtsuzlaştırma ve yeniden yerleştirme ve zamansızlaştırma ve yeniden zamanlılaştırma süreçlerini eklemleme.
   - yeni eylem ölçeklerini tanımlama ve oluşturmada (ve diğerlerini çözmede) işbirliği yapmak ve böylece çeşitli devlet güçlerini, kurumsal biçimleri ve düzenleyici kapasiteleri yeniden ölçeklendirmek ve yeniden eklemlemek ve kendileri ve diğer aktörler için 'ölçekleri atlama' olasılığı yaratmak. Bu, merkezsizleştirmeyi ve sınır-ötesi bölge oluşumunu, bölgesel blok oluşumunu ve üçlüler-arası müzakere forumlarına katılım kapsar;
   - bazı devlet işlevlerini, özel işlevsel otorite biçimlerine (uluslararası rejimler de dahil olmak üzere) ve/veya mobil piyasa güçlerine devrederek yersizyurtsuzlaştırma;
   - zıt biçimde, toprak sınırları içinde olmayan bazı problemleri bölgesel bir yapıya uydurmaya çalışmak (örn. ulusal devletleri, küre-

sel ısınma konusundaki uluslararası anlaşmaların ulusal devletler nezdindeki uygulanmasından sorumlu kılma);

- (a) potansiyel mobil sermayenin yer-bağımlılığını azaltmaktaki ve/veya kendini zamansal kısıtlamalardan kurtarmadaki çıkarları ve (b) devletin (faydalı olduğu iddia edilen) sermayeyi kendi topraklarına sabitlemekteki ve sermayenin zamansal ufuklarını ve ritimlerini kendi politik rutinleriyle, zamansallıklarıyla ve kriz-eğilimleriyle uyumlu kılmaktaki çıkarları arasındaki gerilimi yönetmeye çalışmak.
- yeni zamansal eylem ufuklarını ve yeni zamansal esneklik biçimlerini teşvik etmek;
- çoklu zaman bölgelerinin (ticarette, diplomaside, güvenlikte vs.) artan belirginliği ile baş etmek;
- zamansallıkların kesişmesini yeniden ayarlamak ve idare etmek (örn. bilgisayar programlı ticareti düzenlemek, tüketim merkezi olarak 24 saat canlı kenti teşvik etmek, çevre risklerini idare etmek);
- kentlerarası, bölgelerarası ve uluslararası rekabet politikaları yoluyla eşit olmayan gelişimi teşvik etmek – ve bunu tazmin etmeye çalışmak.

8. Kapitalist çelişkiler ve ikilemlerin değişen görünüş biçimlerinin, bu çelişki ve ikilemler özgül politik örgütlenme ve seferberlik biçimleri içinde ve bu biçimler yoluyla dolayımlanırken, daha geniş politik ve toplumsal yansımalarına hitap etmek.

- özelleştirme ve ölçeklerarası eklemlenmede devletin artan rolü;
- halihazırdaki devlet işlevlerinin özel-kamu ortaklıklarına ya da yer-bağımlı piyasa güçlerine devirleri yoluyla devletsizleştirilmesi ve böylece bu işlevlerin piyasa-yönelimli zamansallıklarla bağlantılanması ve bu sürecin metayönetişim yoluyla örgütlenmeye çalışılması;
- uluslararası politika rejimlerinin şekillendirilmesi ve uygulamalarının değiştirilmesi.

Not: Bu liste eksiktir ve faaliyetler kısmen örtüşmektedir. Bu faaliyetlerin her biri farklı birikim stratejilerine ve devlet projelerine bağlantılandırılabilir.

6. Offe Paradoksunu Çözmek: Kapitalizm ve Refah Devleti

Giriş Bölümü'nde söylediğim gibi, Claus Offe bir seferinde 'kapitalizmin refah devleti ile *birlikte* varolamayacağını fakat refah devleti *olmaksızın* da varolamayacağını' söylemişti (1984: 153; italikler orijinalinden). Bazıları bunu teorik anlamı ya da ampirik uygulaması olmayan salt retorik bir besleme olarak göz ardı edebilirler. Gerçekte Offe, savını kapitalizmin doğasına dayamaya çalıştı; aynı zamanda bazı pratik sonuçlarına da dikkat çekti. Nitekim, tahlili genelde zorlayıcıdır ve hâlâ dikkatli bir okumayı gerektirir. Ana problemi ise başka bir yerlerdedir. Çünkü, 1970'lerdeki ve 1980'lerin başındaki refah devleti hakkında üretilen çoğu teori gibi, zamanının ekonomik ve politik ufukları ile şekillendirilmişti.[12] Offe tahlilini, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralasya'daki KURD bağlamında geliştirdi ve sermaye birikimiyle ilgili daha genel problemlere tastamam değinmedi. Bununla birlikte, Atlantik Fordist sistem zayıflarken, doğası ve kısıtlamaları hakkında daha iyi bir kavrayışa sahibiz. Ayrıca, belirli özellikleri ve kapitalizmi bir bütün olarak karakterize eden özellikleri arasında ayrım yapmak da daha kolaylaştı.

Dolayısıyla, artık 'Offe paradoksu'na çözüm önerebilecek konumdayız. Bir yandan, kapitalizm (en azından Atlantik Fordist biçiminde) uzatılmış bir süre içinde refah devleti (KURD biçiminde) ile birlikte varoldu. Bu yeni Fordist-KURD sahnesinde rekabet edemeyen firmaların ya da sektörlerin ölümünü ya da zayıflamasını olanaksızlaştırmadı. Haliyle, Fordist birikim rejimi ve KURD düzenleme tarzı karşılıklı olarak çelişkili hale geldi. Bu da sermaye birikimi için yeni ekonomik ve toplumsal temeller aramak amacıyla Atlantik Fordizminden uzağa doğru bir hamleye neden oldu; ki bu da KURD'nin kısmî çözülmesini (karmaşık 'koruma-çözünme' etkilerinin gerektiği gibi ta-

[12] Aynı nokta Poulantzas'ın, 1970 ortalarında Atlantik Fordist ufuklarla da sınırlanmış olan devletin geleceği üzerine çalışması için de geçerlidir (bkz. Jessop 2002a).

nınmasıyla) gerektirmiştir. Bu anlamda yükselen post-Fordist birikim rejimi KURD ile birlikte varolamaz. Fakat, sermaye birikiminin yeni ekonomik ve toplumsal temelleri için süregelen arayış, emek-gücünün toplumsal yeniden-üretiminin ve sermayenin değerlendirilmesinin güvence altına alınmasına yardımcı olabilecek yeni devlet müdahalesi biçimleri için bir arayışı da kapsayarak konuları aynı anda hem daha açık hem de daha karmaşık hale getirmektedir. Belki buna yeni bir uzam-zamansal sabit tipi idaresine yardımcı olacak yeni bir devlet tipi arayışı ya da Offe paradoksuna uygun olarak yeni bir refah devleti arayışı denilebilir. Fakat devletin ekonomik ve toplumsal yeniden-üretime müdahalesinin sürekliliğine yapılan bu vurgu, hem iki yüzlüdür, hem de yanlış yönlendirmektedir, çünkü yukarıda savunulduğu gibi, KURD'nin örgütsel çekirdek ilkeleri kapitalizm ve refah devletinin yenilenmiş birlikte varoluş koşulu olarak SÇPR'ininkiler lehine yürürlükten kaldırılmaktadır.

En azından Offe'nin iddiasında daha derin bir gerçek vardır. Gerçekten de sermaye ilişkisinde piyasa, sivil toplum ve devlet ilişkilerinin daima problemli olmasını sağlayan temel yapısal çelişkiler ve stratejik ikilemler vardır. Kapitalist büyüme özünde ücretli emeğin piyasa-dolayımlı sömürüsüne dayalıdır – dizginsiz piyasanın içkin etkinliğine değil. Piyasalar artı-değer arayışını dolayımlarlar, ancak artı-değeri kendileri üretemezler; piyasa mekanizmasının yayılması yoluyla oluşan metalaştırma sürecinin bizzat kendisi o mekanizmanın kendisi tarafından çözülemeyecek çelişkiler doğurur. Bu, kapitalist piyasa toplumunun en temel biçimlerine kazınmış çelişkilerde açıkça görülmektedir. KURD ile ilişkilendirilmiş 'refah karmasının' Atlantik Fordist rejime, kendi katkısını yaptığı yer, ulusal devletin ve ulusal ekonominin uzam-zamansal matrisinin içindeki bu tür çelişkilerin ve ikilemlerin en azından bir süreliğine idaresiydi. En azından, o zamanlar 'piyasa başarısızlığı' olarak kabul edilen (yani söylemsel olarak bu şekilde inşa edilmiş olan) ve KURD'nin kendilerine karşı uygun bir cevap olarak görüldüğü şeylerin çoğu, gerçekte kapitalizmin daha derin çelişkilerinin bir ifadesiydi. Dolayısıyla, KURD müdahalesi ge-

nellikle – sınıf mücadelelerini devlete taşıyarak ve/veya malî kriz, meşruiyet krizi, rasyonellik krizi vs. eğilimleri doğurarak – sadece bu çelişkilerin biçimlerini ya da alanlarını değiştirmiştir. Ve sermaye ilişkisi bir devlet yönetimi nesnesi olarak ulusal ekonomiyi baltalayan şekillerde gelişirken alttaki çelişkiler yeniden ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, eğer devlet, KURD içindeki piyasa başarısızlıklarını tazmin etmekte başarısız olmuşsa ve buna ek olarak kendi başarısızlıkları ortaya çıkmışsa, bundan piyasaya geri dönüşün işleri düzelteceği sonucu çıkmaz. ŞÇPR, bu sermaye birikimi-toplumsal refah (yeniden-üretim) dairesini kareye çevirmek gibi olmayacak bir işe girişme yolundaki en son çabadır. Armut dibine düşer, KURD bir süre daha vadesini uzatabilir, ama SÇRD'nin de kalıcı olması olasılık dışıdır.

KAYNAKÇA

Not: Yukarıdaki argümanlar geniş çaplı bir okumadan türetilerek geliştirilmiştir. Bu kaynakçada sadece kitapta fiilen atıfta bulunulan materyaller listelenmiştir.

Abrahamson, P. E. 1999: The welfare modelling business. *Social Policy and Administration,* 33 (4), 394-415.

Aglietta, M. 1982: World capitalism in the eighties. *New Left Review,* 136, 5-41. Ainley, P. 1997: Toward a learning society or towards learningfare? *Social Policy Review,* 9, 50-68.

Alber, J. and Standing, G. 2000: Social dumping, catch-up or convergence? Europe in a comparative global context. *Journal of European Social Policy,* 10 (2), 99-119.

Alexander, E. R. 1995: *How Organizations Act Together: Inter organizational Coordination in Theory and Practice,* Amsterdam: Overseas Publishers Association.

Althusser, L. 1977: On the materialist dialectic. In idem, *For Marx,* London: Verso, 161-218.

Altvater, E. 1993: *The Future of the Market: On the Regulation of Money and Nature after the Collapse of 'Real Socialism',* London: Verso.

Altvater, E. and Mahnkopf, B. 1999: *Die Grenzen der Globalisierung* (4th edition), Münster: Westfalisches Dampfboot.

Amin, A. (ed.) 1994: *Post-Fordism: A Reader,* Oxford: Blackwell.

Amin, A. and Graham, S. 1997: The ordinary city. *Transactions of the Institute of British Geographers,* 22,411-29.

Amin, A. and Robins, K. 1990: The re-emergence of regional economies? The mythical geography of flexible accumulation. *Environment and Planning D: Society and Space,* 8 (1), 7-34.

Amin, A. and Thrift, N. 1995: Globalisation, institutional 'thickness' and the local economy. In P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham and A. Madani-Pour (eds), *Managing Cities: the New Urban Context,* Chichester: John Wiley, 91-108.

Andersen, S. S. and Eliassen, K. A. (eds) 2001: *Making Policy in Europe: The Europeification of National Policy-Making,* London: Sage.

Anderson, B. 1991: *The Imagined Community* (2nd edition), London: Verso.

Anderson, J. 1996: The shifting stage of politics: new medieval and post-modern territorialities? *Environment and Planning D: Society and Space,* 16 (4), 133- 53.

Andreff, W. and Andreff, M. 1995: Economic disintegration in Eastern Europe: towards a new integration? In B. Dallago and G. Pegoretti (eds), *Integration and Disintegration in European Economies,* Aldershot: Dartmonth, 113- 41.

Aoki, K. 1998: Considering multiple and overlapping sovereignties: liberalism, libertarianism, national sovereignty, 'global' intellectual property, and the Internet. *Indiana Journal of Global Legal Studies, 5* (2), 443-74.

Archibugi, D., Howelis, J. and Michie, J. (eds) 1999: *Innovation Policy in a Global Economy,* Cambridge: Cambridge University Press.

Ashton, D. and Green, A. D. 1996: *Education, Training and the Global Economy,* Chelmsford: Edward Elgar.

Aumeeruddy, A. T, Lautier, B. and Tortajada, R. G. 1978: Labour power and the state. *Capital and Class, 6,* 42-66.

Bakos, G. 1993: After COMECON: a Free Trade Area in Central Europe. *Europe-Asia Studies,* 45 (6), 1025-44.

Balibar, E. 1990: The nation form: history and ideology. *Review,* 13 (3), 329-61.

Ball, S. X 1998: Big policies/small world: an introduction to international perspectives in education policy. *Comparative Education,* 34 (2), 119-30.

Barnes, W. R. and Ledubur, L. C. 1991: Toward a new political economy of metropolitan regions. *Environment and Planning C: Government and Policy,* 9 (2), 127-41.

Barry, A., Osborne, T. and Rose, N. (eds) 1996: *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government,* London: UCL Press.

Bell, D. 1973: *The Coming of Post-Industrial Society,* London: Heinemann.

Bell, D. 1979: The social framework of the information society. In M. L. Dertouzos and J. Moses (eds), *The Computer Age: A Twenty-Year View,* Cambridge, MA: MIT Press, 163-211.

Benington, J. 1995: *The Europeanization of Local Governance - The Significance of Transnational Networks,* Coventry: Warwick University Local Government Centre.

Benington, J. and Harvey, X 1994: Spheres or tiers? The significance of transnational local authority networks. In P. Dunleavy and X Stanyer (eds), *Contemporary Political Studies,* vol. 2, London: Political Studies Association, 943-61.

Bieiing, H.-X 1993: *Nationalstaat und Migration im Postfordismus - Gerwerkschaften vor der Zerreissprobe,* Marburg: Forschungsgruppe Europaische Gemeinschaften, FEG-Studie Nr. 2.

Biernacki, R. 1995: *The Fabrication of Labour: Germany and Britain, 1640-1914,* Berkeley: University of California Press.

Blair, T. and Schroder, G. 1999: Europe: The Third Way/Die Neue Mitte, *http://www. labour, org. uk/views/items/00000053. html*

Blatter, X 2001: Debordering the world of states. Towards a multi-level system in Europe and a multi-polity system in North America? Insights from border regions. *European Journal of International Relations,* 7 (2), 175-210.

Bioch, H. and Kenyon, P. 2001: The meaning and measurement of international competitiveness. In idem (eds), *Creating an Internationally Competitive Economy,* Basingstoke: Palgrave, 16-35.

Bliihdorn, I. 2000: An offer one might prefer to refuse: the systems theoretical legacy of Niklas Luhmann. *European Journal of Social Theory,* 3 (3), 339-54.

Bonoli, G., George, V. and Taylor-Gooby, P. 2000: *European Welfare Futures: Towards a Theory of Retrenchment,* Cambridge: Polity.

Boris, E. 1995: The racialized gendered state: constructions of citizenship in the United States. *Social Politics,* 2 (2), 160-80.

Bowles, S. and Edwards, R. 1985: *Contemporary Capitalism: Competition,*

Command, and Change in the U.S. Economy, New York: Harper Row.

Boyer, R. 1990: *The Regulation School: A Critical Introduction,* New York: Columbia University Press.

Boyer, R. 1997: French statism at the crossroads. In W. Streeck and C. Crouch (eds), *Political Economy of Modern Capitalism,* London: Sage, 71-101.

Boyer, R. and Durand, J.-P. 1997: *After-Fordism,* Basingstoke: Macmillan.

Boyer, R. and Hollingsworth, R. X 1997: From national embeddedness to spatial and institutional nestedness. In R. X Hollingsworth and R. Boyer (eds), *Contemporary Capitalism: the Embeddedness of Capitalist Institutions,* Cambridge: Cambridge University Press, 433-84.

Boyer, R. and Saillard, Y. (eds) 2002: *Regulation Theory: The State of the Art,* London: Routledge.

Boyer, R. and Yamada, T. (eds) 2000: *Japanese Capitalism in Crisis: A 'Regula-tionisf Interpretation,* London: Routledge.

Braudel, F. 1984: *The Perspective of the World,* London: Collins.

Brennan,T. 1995: Why the time is out of joint. Marx's political economy without the subject, Part I. *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics,* 9-10, 18-37.

Brenner, N. 1998: Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe. *Review of International Political Economy,* 5 (1), 1-38.

Brenner, N. 1999a: Beyond state-centrism? Space, territoriality, and geographical scale in globalization studies. *Theory and Society,* 28 (1), 39-78.

Brenner, N. 1999b: Globalisation as reterritorialisation: the re-scaling of urban governance in the European Union. *Urban Studies,* 36 (3), 431-51.

Brenner, N. 2000: Building 'Euro-Regions'. Locational politics and the political geography of neoliberalism in post-unification Germany *European Urban and Regional Studies, 1* (4), 319-45.

Brock, L. and Albert, M. 1996: De-bordering the state: new spaces in international relations. *New Political Science,* 35, 69-107.

Brookes, M. and Wahhaj, Z. 2000: *The Shocking Business of B2B,* New York: Goldman Sachs.

Brubaker, R. 1992: *Citizenship and Nationhood in France and Germany,* Cambridge, MA: Harvard University Press.

de Brunhoff, S. 1978: *The State, Capital, and Economic Policy,* London: Pluto.

Bryan, R. 1995: *The Chase across the Globe. International Accumulation and the Contradictions of Nation States,* Boulder: Westview.

Bussemaker, X and van Kersbergen, K. 1994: Gender and welfare states: some theoretical reflections, in D. Sainsbury (ed.), *Gendering Wefare States,* London: Sage, 8-25.

Camagni, R. 1995: The concept of innovative milieu and its relevance for public policies in European lagging regions. *Papers in Regional Science,* 74 (4). 317-40.

Camhis, M. and Fox, S. 1992: The European Community as a catalyst for European urban networks. *Ekistics,* 352-3, 4-6.

Capello, R. 1996: Industrial enterprises and economic space: the network paradigm. *European Planning Studies,* 4 (4), 485-98.

Carabine, X 1996: A straight playing field or queering the pitch? *Feminist Review,* 56,31-64. ff

Carpi, X A. T. 1997: The prospects for the social economy in a changing world. *Annals of Public and Cooperative Economics,* 68 (2), 247-79.

Carter, D. S. G. and O'Neill, M. H. 1995: *International Perspectives on Educational Reform and Policy Implementation,* Brighton: Falmer Press.

Castells, M. 1996: *The Rise of the Network Society,* Oxford: Blackwell.

Castells, M. 2000a: Materials for an explanatory theory of the network society. *British Journal of Sociology,* 51 (1), 5-24.

Castells, M. 2000b: *The Rise of the Network Society* (2nd edition), Oxford: Blackwell.

Cerny, P. G. 2000: Globalization and the disarticulation of political power: towards a new middle ages? In H. Goverde, P. G. Cerny, G. Philip, M. Haugaard, and H. Lentner (eds), *Power in Contemporary Politics. Theories, Practices, Globalizations,* London: Sage, 170-86.

Chen, X. 1995: The evolution of free economic zones and the recent development of cross-national growth zones. *International Journal of Urban and Regional Research,* 19 (4), 593-621.

Chesnais, F. 1986: Science, technology and competitiveness. *STI Review,* 1 (Autumn), 86-129.

Clarke, X and Newman, X 1997: *The Managerial State,* London: Sage.

Clarke, S. 1977: Marxism, sociology, and Poulantzas's theory of the capitalist state. *Capital and Class,* 2,1-31.

Clarke, S. E. and Gaile, G. L. 1998: *The Work of Cities,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Cleaver, H. 1979: *Reading Capital Politically,* Brighton: Harvester.

Coates, D. 2000: *Models of Capitalism: Growth and Stagnation in the Modern Era,* Cambridge: Polity.

Collinge, C. 1996: *Spatial Articulation of the State: Reworking Social Relations and Social Regulation Theory,* Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies.

Collinge, C. 1999: Self-Organization of society by scale: a spatial reworking of regulation theory. *Environment and Planning D: Society and Space,* 17 (5), 557-74.

Cook, X, Roche, M., Williams, C. C. and Windebank, J. 2001: The evolution of active welfare policies as a solution to social exclusion in Britain. *Journal of European Area Studies,* 9 (1), 13-26.

Cooke, P. and Morgan, K. 1993: The network paradigm: new departures in corporate and regional development. *Environment and Planning D: Society and Space,* 11 (4), 543-64.

Coombe, R. X 1998: *The Cultural Life of Intellectual Properties,* Durham, NC: Duke University Press.

Cortright, X 2001: New growth theory, technology and learning: a practitioner's guide. *Reviews of Economic Development Literature and Practice,* No. 4. Washington DC: US Economic Development Administration.

Cox, K. R. 1993: The local and the global in the new urban politics. *Environment and Planning D: Society and Space,* 11 (3), 433-48.

Crouch, C. 1993: *Industrial Relations and European State Traditions,* Oxford: Oxford University Press.

Crozier, M., Huntington, S. P. and Watanuki, X 1975: *The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission,* New York: New York University Press.

Cutler, A., Hindess, B., Hirst, P. Q. and Hussain, A. 1977: *Marx's 'Capital' and Capitalism Today,* London: Routledge.

Czarniawska, B. and Seven, G. 1996: Introduction. In idem (eds), *Translating Organizational Change,* Berlin: de Gruyter, 1-13.

Daly, G. 1994: The discursive construction of economic space. *Economy and Society,* 20 (1), 79-102.

Daly, M. 1998: Welfare states under pressure: cash benefits in European welfare states over the last ten years. *Journal of European Social Policy, 1* (2), 129-46.

Dawson, A. C. 1998: The intellectual commons: a rationale for regulation. *Prometheus,* 16 (3), 275-89.

De Angelis, M. 1999: Marx's theory of primitive accumulation: a suggest-

ed reinterpretation.http://homepages.uel.ac.Uk/M.DeAngelis/PRIMAC-CA.htm, accessed 29.11.01.

Deacon, B. 1995: The globalisation of social policy and the socialisation of global politics. *Social Policy Review, 1,* 55-76.

Deacon, B. 1996: *The Globalization of Social Policy,* London: Sage.

Deacon, B. 2001: International organizations, the EU and global social policy. In R. Sykes, B. Palier and P. M. Prior (eds), *Globalization and European Welfare States,* Basingstoke: Palgrave, 59-76.

Deacon, B. and Hulse, M. 1997: The making of post-communist social policy: the role of international agencies. *Journal of Social Policy,* 26 (1), 43-62.

Deakin, N. and Edwards, X 1993: *The Enterprise Culture and the Inner City,* London: Routledge.

Debray, R. 1973: Time and politics. In idem (eds), *Prison Writings,* London: Allen Lane, 87-160.

Deppe, E, Feider, M. and Tidow, S. 2000: Structuring the state - the case of European employment policy. Paper presented at the International Conference 'Linking EU and National Governance', Mannheim, June.

DfEE 1998: *Learning is the Key to Prosperity,* London: Department for Education and Employment.

Doern, G. B., Pal, L. A. and Tomlin, B. W. (eds) 1996: *Border Crossings: the Internationalization of Canadian Public Policy,* Oxford: Oxford University Press.

Doiowitz, D. and Marsh, D. 1996: Who learns what from whom? A review of the policy transfer literature. *Political Studies,* 44 (2), 343-57.

Duchacek, I. D. 1990: Perforated sovereignties: towards a typology of new actors in international relations. In H. X Michelman and P. Soldatos (eds), *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units,* Oxford: Clarendon Press, 1-33.

Duchacek, I. D., Latouche, D. and Stevenson, G. (eds) 1988: *Perforated Sovereignties and International Relations: Trans-sovereign Contacts of Subnational Governments,* New York: Greenwood Press.

Dumenil, G. and Levy, D. 2001a: Costs and benefits of neoliberalism. A class analysis. *International Review of Political Economy,* 8 (4), 578-607.

Dumenil, G. and Levy, D. 2001b: The nature and contradictions of neoliberalism. In L. Panitch and C. Leys (eds), *Socialist Register 2002,* London: Merlin, 43-72.

Dunning, X H. (ed.) 2000: *Regions, Globalization, and the Knowledge-*

Based Economy, Oxford: Oxford University Press.

Dunsire, A. 1996: Tipping the balance: autopoiesis and governance. *Administration and Society,* 28 (3), 299-334.

Dyson, K. (ed.) 1989: *Local Authorities and New Technologies: The European Dimension,* London: Croom Helm.

Ebbinghaus, B. and Manow, P. (eds) 2001a: *Comparing Welfare Capitalisms. Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA,* London: Routledge.

Ebbinghaus, B. and Manow, P. 2001b: Introduction. In idem (eds), *Comparing Welfare Capitalisms. Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA,* London: Routledge, 1-24.

Economides, N. 1996: Economies of networks. *International Journal of Industrial Organization,* 14 (6), 673-99.

Ekengreen, M. 1997: The temporality of European governance. In K. E. Jorgensen (ed.), *Reflective Approaches to European Governance,* Basingstoke: Macmillan, 69-86.

Esping-Andersen, G. 1985: *Politics Against Markets,* Ithaca: Cornell University Press.

Esping-Andersen, G. 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism,* Cambridge: Polity.

Esping-Andersen, G. 1994: Equality and work in the post-industrial life-cycle. In D. Miliband (ed.), *Reinventing the Left,* Cambridge: Polity, 167-85.

Esping-Andersen, G. 1997: Hybrid or unique? The distinctiveness of the Japanese welfare state. *Journal of European Social Policy, 1* (3), 179-90.

Esping-Andersen, G. 1999: *The Social Foundations of Postindustrial Economies,* Oxford: Oxford University Press.

Esser, K., Hillebrand, W., Messner, D. and Meyer-Stamer, J. 1996: Systemic competitiveness: a new challenge for firms and for government. *Cepal Review,* 59, 39-52.

Estevez-Abe, M., Iversen,T. and Soskice, D. 2001: Social protection and the formation of skills: a reinterpretation of the welfare state. In P. Hall and D. Soskice (eds), *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage,* Oxford: Oxford University Press, 145-83.

Etzkowitz, H. 1994: Academic-industry relations: a sociological paradigm for economic development. In L. Leydesdorff and P. van Desselaar (eds), *Evolutionary Economics and Chaos Theory,* London: Pinter, 139-51.

Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (eds) 1997: *Universities and the Global Knowledge Economy. A Triple Helix of University-Industry-Government*, London: Pinter.

European Commission 1992: *Enlargement Document: Candidate Countries and Member States*, Brussels: European Commission.

European Commission 1994: *Expanding Links between the European Communities and East Asia*, Brussels: European Commission.

European Commission 2001: *Unity, Solidarity, Diversity for Europe, its People and its Territory*, Brussels: European Commission.

European Communities, Commission 1991: European industrial policy for the 1990s, *Bulletin of the European Communities*, Supplement 3/91.

European Communities, Commission 1992: *Economic Development and Regional Integration in Asian Regions: Current Status Analysis and Scenarios for Regional Co-operation*, Brussels: FAST Programme Prospective Dossier no. 3.

European Communities, Commission 1993: *Growth, Competitiveness, Employment - The Challenges and Ways Forward into the 21st Century (White Paper)*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Communities, Commission 1994: *An Industrial Competitiveness Policy for the European Union*, COM (94) 319 FINAL, Brussels.

European Union 1999: *Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999. http://www.europedu.*

org.

Evans, P. B., Rueschemeyer, D. and Skocpol,T. (eds) 1985: *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press.

Fairclough, N. 1992: *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity.

Fairclough, N. 2000: *New Labour, New Language?* London: Routledge.

Falkner, G. 1998: *EU Social Policy in the 1990s: Towards a Corporatist Policy Community*, London: Routledge.

Finer, C. J. 1.997: The new social policy in Britain. *Social Policy & Administration*, 31 (5), 154-70.

Flora, P. (ed.) 1986-7: *Growth to Limits: The Western European Welfare States since World War II*, Berlin: Walter De Gruyter (4 volumes).

Forbes, D. K. 1997: Metropolis and megaurban region in Pacific Asia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 88 (5), 457-68.

Frank el, J. 1994: Is Japan establishing a trade bloc in East Asia and the Pacific? In M. Okabe (ed.), *The Structure of the Japanese Economy*,

Basingstoke: Macmillan, 387-415.

Fraser, N. 1987: Women, welfare, and the politics of need interpretation. *Hypatia,* 2 (1), 103-21.

Fraser, N. 1997: Equality, difference and democracy: recent feminist debates in the United States. In X Dean (ed.), *Feminism and the New Democracy. Re-Siting the Political,* London: Sage, 98-109.

Freeman, C. and Perez, C. 1988: Structural crises of adjustment: business cycles and investment behaviour. In G. Dosi, C. Freeman, R. Nelson, G. Silverberg and L. Soete (eds), *Technical Change and Economic Theory,* London: Pinter, 38-66.

Freeman, G. P. 1986: Migration and the political economy of the welfare state. *Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 485, 51-63.

Froud, X, Johal, S., Haslam, C. and Williams, K. 2001: Accumulation under conditions of inequality. *Review of International Political Economy,* 8 (1), 66-95.

Frow, J. 1996: Information as gift and commodity. *New Left Review,* 219,89-108.

Fukuyama, F. 1995: *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity,* New York: Free Press.

Galbraith, J. K. 1967: *The New Industrial State,* Harmondsworth: Penguin.

Garfinkel, A. 1981: *Forms of Explanation: Rethinking the Questions in Social Theory,* New Haven: Yale University Press.

Garrett, G. 1998: *Partisan Politics in the Global Economy,* Cambridge: Cambridge University Press.

Garrett, G. 2001: Globalization and government spending around the world. *Studies in Comparative International Development,* 35 (4), 3-29.

Garrett, G. and Mitchell, D. 2001: Globalization, government spending and taxation in the OECD. *European Journal of Political Research,* 39 (3), 145-57.

Gellner, E. 1993: Nationalism and the development of European societies. In J. livonen (ed.), *The Future of the European Nation State in Europe,* Aldershot: Edward Elgar, 16-30.

Gill, S. 1995: Globalisation, market civilization and disciplinary neoliberaiism. *Millennium,* 24 (3), 399-423.

Gill, S. 2001: Constitutionalising capital: EMU and disciplinary neo-liberalism. In A. Bieler and A. D. Morton (eds), *Social Forces in the Making of the New Europe. The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy,* Basingstoke: Palgrave, 47-69.

Glagow, M. and Willke, H. (eds) 1987: *Dezentrale Gesellschaftssteuerung: Prob-leme der Integration polyzentristischer Gesellschaft,* Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft.

Glyn, A. and Wood, S. 2001: New Labour's economic policy: how social-democratic is the Blair Government? *Political Quarterly,* 72 (1), 39-49.

Gong, G. W. (ed.) 1999: *South East Asia's Changing Landscape,* Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.

Goodin, R. E., Headey, B., Muffels, R. and Dirven, H.-X 1999: *The Real Worlds of Welfare Capitalism,* Cambridge: Cambridge University Press.

Goodwin, M. and Painter, X 1996: Local governance, the crises of Fordism and the changing geographies of regulation. *Transactions of Institute of British-Geographers,* 21 (4), 635-48.

Gough, I. 1979: *The Political Economy of the Welfare State,* Basingstoke: Macmillan.

Gough, J. and Eisenschitz, A. 1996: The construction of mainstream local economic initiatives: mobility, socialization, and class relations. *Economic Geography,* 72 (2), 178-95.

Gourevitch, P. A. 1978: The second image reversed: the international sources of domestic politics. *International Organisation,* 32 (4), 881-911.

Grabher, G. 1994: *Lob der Verschwendung. Redundanz in der Regional-entwicklung: ein sociookonomisches Pladoyer,* Berlin: Edition Sigma.

Grahl, J. and Teague, P. 1991: *1992: The Big Market,* London: Lawrence & Wishart.

Grahl, J. and Teague, P. 1997: Is the European social model fragmenting? *New Political Economy, 2* (3), 405-26.

Gramsci, A. 1971: *Selections from the Prison Notebooks,* London: Lawrence & Wishart.

Grande, E. .2000: Charisma und Komplexitat. Verhandlungsdemokratie, Medi-endemokratie und der Funktionswandel politischer Eliten. *Leviathan,* 38 (1), 122-41.

Gray, A. 1998: New Labour - new labour discipline. *Capital and Class,* 65,1-8.

Gray, H. (ed.) 1999: *Universities and the Creation of Wealth,* Buckingham: Open University Press.

Green, A. D. 1997: *Education, Globalization and the Nation State,* Basingstoke: Macmillan.

Grote, 1 R. and Schmitter, P. C. 1999: The renaissance of national corporatism: unintended side-effect of European Economic and Monetary Union or calculated response to the absence of European social policy?

Transfer: Quarterly of the European Trade Union Institute, 5 (1-2), 34-63.

Grugel, J. and Hout, W. (eds) 1999: *Regionalism Across the North-South Divide: State Strategies and Globalization,* London: Routledge.

Guttman, R. 2002: Money and credit in *regulation* theory. In R. Boyer and Y. Saillard (eds), *Regulation Theory: The State of the Art,* London: Routledge, 57-63.

Habermas, J. 1975: *Legitimation Crisis,* Boston: Beacon Press.

Habermas, J. 1987: *The Theory of Communicative Action. Vol. 2, System and Life-world: A Critique of Functionalist Reason,* Boston: Beacon Press.

Habermas, X 1996: *Between Fact and Value,* Cambridge: Polity.

Hall, P. A. (ed.) 1989: *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations,* Princeton: Princeton University Press.

Hall, P. 1998: *Cities and Civilization,* London: Weidenfeld & Nicolson.

Hall, P. A. and Soskice, D. (eds) 2001: *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage,* Oxford: Oxford University Press.

Hall,T. and Hubbard, P. 1996: The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies? *Progress in Human Geography,* 20 (2), 153-74.

Hancké, B. 1996: Labour unions, business coordination and economic adjustment in Western Europe, 1980-1990, Berlin: Wissenschaftszentrum zu Berlin, Working Paper, FS 1, 96-309.

Hantrais, L. 2000: *Social Policy in the European Union,* Basingstoke: Macmillan.

Harding, A. 1995: European city regimes? Inter-urban competition in the new Europe. Paper to the ESRC Local Governance Conference, Exeter, 19-20 September.

Harvey, D. 1982: *The Limits to Capital,* Oxford: Blackwell.

Harvey, D. 1989: From manageriaiism to entrepreneuriaiism: the transformation of urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler, series B: Human Geography,* 17 B, 1, 3-17.

Harvey, D. 1996: *Justice, Nature and the Geography of Difference,* Oxford: Blackwell.

Haughton, G, Jones, M., Peck, X, Tickell, A. and While, A. 2000: Labour Market policy as flexible welfare: prototype employment zones and the new work-farism. *Regional Studies,* 34 (7), 669-80.

Hausner, X, Jessop, B. and Nielsen, K. 1995: Institutional change in post-socialism. In idem (eds), *Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism,* Chelmsford: Edward Elgar, 3-45.

Hay, C. 1994: Moving or shaking or cowering and quaking? Dances to the tune of local economic development. Paper for ESRC Colloquium.on Community Power and Urban Governance, London School of Economics, 19 December.

Hay, C. 1996: Narrating crisis: the discursive construction of the 'Winter of Discontent'. *Sociology,* 30 (2), 253-77.

Hemerijck, M. and Manow, P. 2001: Hie experience of negotiated reforms in the Dutch and German welfare states. In B. Ebbinghaus and P. Manow (eds), *Comparing Welfare Capitalisms. Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA,* London: Routledge, 217-38.

Hettne, B., Inotal, A. and Sunkel, O. (eds) 2000: *National Perspectives on the New Regionalism in the North,* Basingstoke: Macmiiian.

Hicks, X R. 1959: *Essays in World Economics,* Oxford: Clarendon Press.

Hirsch, X 1976: Bermerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des biirgerlichen States. *Gesellschaft 8-9,* Suhrkamp, Frankfurt, 99-149.

Hirsch, X 1977: Kapitalreproduktion, Klassenauseinandersetzungen und Wider-sprtiche im Staatsapparat. In V. Brandes, X Hoffmann, U. Jiirgens and W. Semmler (eds), *Handbuch 5 (Staat),* Frankfurt: EVA, 161-81.

Hirsch, X 1995: *Der nationale Wettbewerbstaat. Staat, Demokratie und Politik im globalen Kapitalismus,* Berlin: Edition ID-Archiv.

Hirsch, X and Roth, R. 1986: *Das neue Gesicht des Kapitalismus: vom Fordismus zum post-Fordismus,* Hamburg: VSA.

Hirst, P. Q. and Thompson, G. 1999: *Globalisation in Question: The Myths of the International Economy and the Possibilities of Governance* (2nd edition), Cambridge: Polity.

Hoffman, X and Hoffman, R. 1997: *Globalization. Risfcs and opportunities for labour policy in Europe.* European Trade Union Institute.

Hoggett, P. 1987: A farewell to mass production? Decentralization as an emergent private and public sector paradigm. In P. Hoggett and R. Hambleton (eds), *Decentralization and Democracy,* Bristol: School of Advanced Urban Studies, 215-32.

Hollingsworth, R. J. and Boyer, R. (eds) 1997a: *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Capitalist Institutions,* Cambridge: Cambridge University Press.

Hollingsworth, R. J. and Boyer, R. 1997b: Coordination of economic actors and social systems of production. In idem (eds), *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Capitalist Institutions,* Cambridge: Cambridge University Press, 1-47.

Hooghe, L. and Marks, G. 2001: *Multi-Level Governance and European Integration,* Oxford: Rowman and Littlefield.

Huber, E. and Stephens, J. D. 2001: *Development And Crisis Of The Welfare State: Parties And Politics In Global Markets,* Chicago: University of Chicago Press.

Huber, E., Stephens, J. D. and Ray, L. 1999: The welfare state in hard times. In H. Kitschelt, P. Lange, G. Marks and J. D. Stephens (eds), *Continuity and Change in Contemporary Capitalism,* Cambridge: Cambridge University Press, 164-93.

Hudson, A. 2000: Offshoreness, globalization and sovereignty: a postmodern geopolitical economy? *Transactions of the Institute of British Geographers,* 25 (3), 269-83.

Hunt, A. and Wickham, G. 1994: *Foucault and Law: Towards a Sociology of Governance,* London: Pluto Press. Hutton, W. 2002: *The World We're In,* London: Little, Brown.

Hyde, M., Dixon, J. and Joyner, M. 1999: 'Work for those that can, security for those that cannot': the United Kingdom's New Social Security Reform Agenda. *International Social Security Review,* 52 (4), 69-86.

Ikenberry, J. G. 1993: A world economy restored: expert consensus and the Anglo-American powers. *International Organisation,* 46 (1), 289-322.

Illich, I. 1979: *Medical Nemesis: the Expropriation of Health,Tor onto:* Bantam.

Illich, I. 1981: *Shadow Work,* Boston: Marion Boyars.

IMD (Institute of Management Development) 2001: *World Competitiveness Yearbook,* Lausanne: Institute of Management Development.

Interreg 2001: *Impact of Enlargement on Regions Bordering Candidate Countries- Community Action Plan,* Brussels: European Commission.

Iversen, T. 2001: The dynamics of welfare state expansion: trade openness, de-industrialization, and partisan politics. In P. Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State,* Oxford: Oxford University Press, 45-79.

Jenson, J. 1986: Gender and reproduction: or babies and the state. *Studies in Political Economy,* 20,9-46.

Jenson, J. 1997a: Die Reinstitutionalisierung der Staatsbiirgerschaft. Klasse, Geschlecht und Gleichheit im Fordismus und Postfordismus. In S. Becker, T. Sablowski and W. Schumm (eds), *Jenseits der Nationalokonomie? Weltwirtschaft und Nationalstaat zwischen Gloabliserung und Regional-isierung,* Berlin: Argument Verlag, 232-47.

Jenson, J. 1997b: Who cares? Gender and welfare regimes. *Social Politics,* 4 (2), 182-7.

Jessop, B. 1982: *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods,*

Oxford: Martin Robertson.

Jessop, B. 1989: Neo-conservative regimes and the transition to post-Fordism. In M. Gottdiener and N. Komninos (eds), *Capitalist Development and Crisis Theory Accumulation, Regulation, and Spatial Restructuring*, Basingstoke: Macmillan, 261-99.

Jessop B. 1990a: Regulation theory in retrospect and prospect. *Economy and Society*, 19 (2), 153-216.

Jessop, B. 1990b: *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge: Polity.

Jessop, B. 1992a: Fordism and post-Fordism: critique and reformulation. In A. J. Scott and M. J. Storper (eds), *Pathways to Regionalism and Industrial Development*, London: Routledge, 43-65.

Jessop, B. 1992b: From social democracy to Thatcherism. In N. Abercrombie and A. Warde (eds), *Social Change in Contemporary Britain*, Cambridge: Polity, 14-39.

Jessop, B. 1992c: Regulation und Politik: Integrale Okonomie und Integraler Staat. In A. Demirovic, H.-P. Krebs and T. Sablowski (eds), *Akkumulation, Hegemonic und Staat*, Minister: Westfalisches Dampfboot, 232-62.

Jessop, B. 1993: Towards a Schumpeterian workfare state? Preliminary remarks on post-Fordist political economy. *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.

Jessop, B. 1994a: From the Keynesian welfare to the Schumpeterian workfare state. In R. Burrows and B. Loader (eds), *Towards a Post-Fordist Welfare State?* London: Routledge, 13-37.

Jessop, B. 1994b: Post-Fordism and the state. In A. Amin (ed.), *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 251-79.

Jessop, B. 1995: The regulation approach and governance theory: alternative perspectives on economic and political change? *Economy and Society*, 24 (3), 307-33.

Jessop, B. 1997: Twenty years of the regulation approach: the paradox of success and failure at home and abroad. *New Political Economy, 2* (3), 499-522.

Jessop, B. 1998: The rise of governance and the risks of failure: the case of economic development. *International Social Science Journal*, 155, 29-46.

Jessop, B. 1999a: The changing governance of welfare: recent trends in its primary functions, scale, and modes of coordination. *Social Policy and Administration*, 33 (4), 348-59.

Jessop, B. 1999b: Globalization, entrepreneurial cities, and the social econ-

omy. In P. Hamel, M. Lustiger-Thaler and M. Mayer (eds), *Urban Movements in a Global Environment,* New York: Sage, 81-100.

Jessop, B. 1999c: Reflections on the (il)logics of globalization. In K. Olds, P. Dicken, P. F. Kelly, L. Kong and H. W. C. Yeung (eds), *Globalization and the Asia Pacific: Contested Territories,* London: Routledge, 19-38.

Jessop, B. 2000: The crisis of the national spatio-temporal fix and the ecological dominance of globalizing capitalism. *International Journal of Urban and Regional Studies,* 24 (2), 323-60.

Jessop, B. 2001a: Bringing the state back in (yet again): reviews, revisions, rejections, and redirections. *International Review of Sociology,* 11 (2), 149-73.

Jessop, B. 2001b: Capitalism, the regulation approach, and critical realism. In A. Brown, S. Fleetwood and J. Roberts (eds), *Critical Realism and Marxism,* London: Routledge, 88-115.

Jessop, B. 2001c: Institutional (re)turns and the strategic-relational approach. *Environment and Planning A,* 33 (7), 1213-37.

Jessop, B. 2002a: Globalization and the national state. In S. Aaronowitz and P. Bratsis (eds), *Rethinking the State: Miliband, Poulantzas, and State Theory,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Jessop, B. 2002b: Governance and meta-governance. On reflexivity, requisite variety, and requisite irony. In H. Bang (ed.), *Governance, Governmentality and Democracy,* Manchester: Manchester University Press.

Jessop, B. 2002c: Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective. *Antipode* (special issue), 34 (2), 452-72.

Jessop, B. 2002d:The political economy of scale. In M. Perkmann and N. L. Sum (eds), *Globalization, Regionalization, and Cross-Border Regions,* Basingstoke: Palgrave, 25-49.

Jessop, B. and Sum, N. L. 2000: An entrepreneurial city in action: Hong Kong's emerging strategies in and for (inter-)urban competition. *Urban Studies,* 37 (12), 2290-315.

Johansson, H. 2001: Activation policies in the Nordic countries: social democratic universaiism under pressure. *Journal of European Area Studies,* 9 (1), 63-78.

Jones, C. 1993: The Pacific challenge. In idem (ed.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe,* London: Routledge, 198-213.

Jones, M. and Gray, A. 2001: Social capital, or local workfarism? Reflections on employment zones. *Local Economy,* 2-10.

Jonsson, C,Tagil, S. and Tonqvist, G. 2000: *Organizing European Space,* London: Sage.

Joppke, C. (ed.) 1998: *Challenge to the Nation-State: Immigration in Western Europe and the United States,* Oxford: Clarendon.

Jorgensen, H. (ed.) 2002: *Consensus, Cooperation and Conflict: The Policy Making Process in Denmark,* Chelmsford: Edward Elgar.

Kalecki, M. 1943: Political aspects of full employment. *Political Quarterly,* 14 (4),
322-40.

Kalisch, D.,Tetsuya, A. and Buchele, L. 1998: *Social and Health Policies in OECD Countries: A Survey of Current Programmes and Recent Developments,* Labour Market and Social Policy Occasional Paper 33, Paris: OECD.

Katzenstein, P J. 1985: *Small States in World Markets,* Ithaca: Cornell University Press.

Kaufmann, F.-X. 2000: Der Begriff Sozialpolitik und seine wissenschaftliche Deutung. In U. Wengst (ed.), *Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland seit 1945,* Baden-Baden: Nomos.

Kaufmann, F.-X. 2001:Towards a theory of the welfare state. In S. Leibfried (ed.), *Welfare State Futures,* Cambridge: Cambridge University Press, 15-36.

Kazancigil, A. 1993: A prospective view on the European nation state. In X livonen (ed.), *The Future of the Nation State in Europe,* Cheltenham: Edward Elgar, 117-29.

Kearney, M. 1991: Borders and boundaries of state and self at the end of empire. *Journal of Historical Sociology,* 4 (1), 52-74.

Keating, M. 1998: *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change,* Chelmsford: Edward Elgar.

Keil, R. 1998: Globalization makes states: Perspectives of local governance in the age of the world city, *Review of International Political Economy,* 5 (4), 616-45. Kelly, K. 1998: *New Rules for the New Economy,* London: Fourth Estate.

Keman, H., Paloheimo, H. and Whitely, P. F. (eds) 1987: *Coping with the Economic Crisis: Alternative Responses to Economic Recession in Advanced Industrial Societies,* London: Sage.

Kitschelt, H. 1991: Industrial governance structures, innovation strategies, and the case of Japan: sectoral or cross-national comparative analysis? *International Organization,* 45 (4), 453-94.

Kitschelt, H. 1994: *The Transformation of European Social Democracy,* Cambridge: Cambridge University Press.

Kitschelt, H. 1997: *The Radical Right in Western Europe: A Comparative*

Analysis, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Klein, R. 1993:.0'Goffe's tale. In C. Jones (ed.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe*, London: Routledge, 7-17.

Klein-Beekman, C. 1996: International migration and spatiality in the world economy: remapping economic space in an era of expanding transnational flows. *Alternatives*, 21 (4), 439-72.

Kleinman, M. 2002: *A European Welfare State? European Union Social Policy in Context*, Basingstoke: Palgrave.

Knox, P. and Taylor, P. J. (eds) 1995: *World Cities in the World System*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kofman, E. 1995: Citizenship for some but not for others: spaces of citizenship in contemporary Europe. *Political Geography*, 15 (2), 121-38.

Kooiman, J. (ed.) 1993a: *Modern Governance: New Government-Society Interactions*, London: Sage.

Kooiman, J. 1993b: Governance and governability: using complexity, dynamics and diversity. In idem (ed.), *Modem Governance: New Government-Society Interactions*, London: Sage, 35-48.

Kratke, M. 1984: *Kritik der Staatsfinanzen: zur politischen Okonomie des Steuerstaates*, Hamburg: VSA Verlag.

Kuhnle, S. 1999: *The New Social Europe*, London: Routledge. Kundnani, A. 1998-9: Where do you want to go today? The rise of information capital. *Race and Class*, 40 (2-3), 49-72.

Kwon, H. J. 1997: Beyond European welfare regimes: comparative perspectives on East Asian welfare systems. *Journal of Social Policy*, 26 (4), 467-84.

Laclau, E. 1977: *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism; Fascism; Populism*, London: New Left Books.

Lange, S. and Schimank, U. 2000: Sociology for complex societies: Niklas Luhmann. In L. Nash and A. Scott (eds), *Blackwell Companion to Political Sociology*, Oxford: Blackwell, 60-70.

Lauder, H., Brown, P. and Green, A. D. 2001: *Education and Training for a High Skills Economy: A Comparative Study*, Swindon: Economic and Social Research Council.

Lefebvre, H. 1978: *VEtat. Tome 4: les contradictions de TEtat modern*. Paris: Union Generale des Editions.

Lefebvre, H. 1991: *The Production of Space*, Oxford: Blackwell.

Le Gales, P. and Harding, A. 1998: Cities and states in Europe. *West European Politics*. 21 (3), 120-457

Lehman, B. W. 1996: Intellectual property: America's competitive advan-

tage in the 21st century. *Columbia Journal of World Business,* 31 (1), 6-16.

Leibfried, S. 1993: Toward a European welfare state. In C. Jones (ed.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe,* London: Routledge, 133-56.

Leibfried, S. and Pierson, P. 2000: Social policy. In H. Wallace and W. Wallace (eds), *Policy-making in the European Union,* Oxford: Oxford University Press, 267-92.

Leitner, H. 1995: International migration and the politics of admission and exclusion in postwar Europe. *Political Geography,* 14 (3), 259-78.

Levidow, L. 2001: Marketizing higher education: neoliberal strategies and counter-strategies. *Education and Social Justice,* 3 (2), 12-23.

Lewis, J. 1992: Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy, 2* (3), 159-73.

Lewis, G. 1998: 'Coming apart at the seams'. The crises of the welfare state. In G. Hughes and G. Lewis (eds), *Unsettling Welfare: The Reconstruction of Social Policy,* London: Routledge, 39-79.

Leyshon, A. and Tickell, A. 1994: Money Order? The discursive construction of Bretton Woods and the making and breaking of regulatory space. *Environment and Planning A,* 26 (12), 1861-90.

Leyshon, A. and Thrift, N. 1997: *Money/Space: Geographies of Monetary Transformation,* London: Routledge. Lim, C. Y. 1990: The Schumpeterian road to affluence and communism. *Malaysian Journal of Economic Studies,* 27 (1-2), 213-23.

Lindner, G. 1973: Die Krise als Steuerungsmittel. *Leviathan* 3 (4), 342-82.

Lipietz, A. 1982: Towards global Fordism. *New Left Review,* 132, 33-47.

Lipietz, A. 1985: *The Enchanted World: Inflation, Credit and the World Crisis,* London: Verso.

Lipietz, A. 1988: Accumulation, crises, and ways out: some methodological reflections on the concept of 'regulation', *International Journal of Political Economy,* 18 (2), 10-43.

Lipietz, A. 1996: *La societe en sablier: le partage du travail contre la dechirure sociale,* Paris: La Decouverte.

Luhmann, N. 1990: *Political Theory in the Welfare State,* Berlin: de Gruyter. Luhmann, N. 1995: *Social Systems,* Stanford: Stanford University Press.

Luke, T. W. 1994: Placing power/siting space: the politics of the global and the local in the new world order. *Environment and Planning D: Society and Space,* 12 (4), 613-28.

Lundvall, B.-A. (ed.), 1992: *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*, London: Pinter.

MacLaughlhv J. 2001: *Re-Imagining the State. The Contested Terrain of Nation-Building*, London: Pluto. Maier, C. S. 1978: The politics of productivity: foundations of American economic policy after World War II. In P. J. Katzenstein (ed.), *Between Power and Plenty*, Madison: University of Wisconsin Press, 23-50.

Majone, G. 1993: The European Community between social policy and social regulation. *Journal of Common Market Studies*, 31 (2), 153-70. Majone, G. 1994: The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17 (1), 77-101.

Malecki, E. J. 1997: *Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change*, Harlow: Longman. Malecki, E. J. 2002: Hard and soft networks for competitiveness. *Urban Studies*, 39 (5-6), 929-46.

Malpas, J. and Wickham, G. 1995: Governance and failure: on the limits of sociology. *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 31 (3), 37-50.

Malpass, P. 1994: Policy making and local governance: how Bristol failed to secure City Challenge funding (twice). *Policy and Politics*, 22 (4), 301-17.

Mandel, E. 1970: *Late Capitalism*, London: Verso. Manners, J. 1998: Marxism and meaning: towards an immaculate conception of determination. *Studies in Marxism*, 5, 37-54

Mao, Z, 1967: On contradiction. In idem, *Collected Works of Mao Tse-Tung*, vol. IV, Beijing: People's Publishing House, 311-47.

Marginson, S. 1999: After globalization: emerging politics of education, *Journal of Education Policy*, 14 (1), 19-31.

Marglin, S. A. and Schor, X B. (eds) 1990: *The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience*, Oxford: Clarendon Press.

Marsden, R. 1999: *The Nature of Capital: Marx after Foucault*, London: Routledge.

Martin, C. J. 1995: Nature or nurture? Sources of firm preference for national health reform. *American Political Science Review*, 43 (4), 898-915.

Martin, R. 1999: *Money and the Space Economy*, Chichester: Wiley.

Martin, R. and Sunley, P. 1997: The post-Keynesian state and the space-economy. In R. Lee and J. Wills (eds), *Geographies of Economies*, London: Arnold, 278-89.

Marx, K. 1967 [1867]: *Capital*, vol. I, London: Lawrence & Wishart.

Marx, K. 1973 [1857]: Introduction to the contribution to the critique of political economy. In idem, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy,* Harmondsworth: Penguin.

Marx, K. 1996 [1867]: *Capital,* vol. I, in *Marx-Engels Collected Works,* vol. 35. London: Lawrence & Wishart.

Maskell, P., Eskelinen, H., Hannibalsson, L, Malmberg, A. and Vatne, E. 1998: *Competitiveness, Localised Learning and Regional Development: Possibilities for Prosperity in Open Economies,* London: Routledge.

Matzner, E. 1994: Instrument-targeting or context-making? A new look at the theory of economic policy. *Journal of Economic Issues,* 28 (2), 461-76.

Mayntz, R. 1993: Modernization and the logic of interorganizational networks. In J. Child, M. Crozier and R. Mayntz (eds), *Societal Change between Market and Organization,* Aldershot: Avebury, 3-18.

Menzies, H. 1998: Challenging capitalism in cyberspace. In R. W. McChesney, E. M. Wood and J. F. Bellamy (eds), *Capitalism and the Information Age,* New York: Monthly Review Press, 87-98.

Messner, D. 1998: *The Network Society,* London:. Cass.

Milward, A. S., Brennan, G. and Romero, K 1993: *The European Rescue of the Nation State,* London: Routledge.

Minzberg, H. 1983: *Structures in Fives: Designing Effective Organization,* Engiewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Mishra, R. 1985: *The Welfare State in Crisis,* Brighton: Harvester. Mitchell, T. 1991: The limits of the state: beyond statist approaches and their critics. *American Political Science Review,* 85 (1), 77-96.

Mittelman, J. H. 1996: Rethinking the 'new regionalism' in the context of globalization. *Global Governance, 2* (2), 189-213. Morin, E. 1980: *La methode: la vie cle la vie,* vol 2. Paris: Seuil.

Moulaert, E, Swyngedouw, E. A. and Wilson, P. 1988: Spatial responses to Fordist and post-Fordist accumulation and regulation. *Papers of the Regional Science Association,* 64 (1), 11-23.

Müller, C. and Neusüss, W. 1975: The illusion of state socialism and the contradiction between wage labor and capital. *Telos,* 25,13-90.

Munro, R. 1997: Ideas of difference: stability, social spaces and the labour of division. In K. Hetherington and R. Munro (eds), *Ideas of Difference: Social Spaces and the Labour of Division,* Blackwell: Oxford, 3-26.

Murphy, A. 1993: Emerging regional linkages within the European Community: challenging 'the dominance of the state. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie,* 84 (2), 103-18.

Myles, J. and Pierson, P. 2001: The comparative political economy of pension reform. In P. Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State,* Oxford: Oxford University Press, 305-34.

Nelson, R. R. and Romer, P. M. 1996: Science, economic growth, and public policy. *Challenge,* March-April, 9-21.

Nitzan, J. 1998: Differential accumulation: toward a new political economy of capital. *Review of International Political Economy,* 5 (2), 169-216.

Nitzan, J. 2001: Regimes of differential accumulation: mergers, stagflation and the logic of globalization. *Review of International Political Economy,* 8 (2), 226-74.

Notermans, T. 2000: *Money, Markets, and the State: Social Democratic Economic Policies since 1918,* Cambridge: Cambridge University Press.

O'Connor, J. 1.973: *The Fiscal Crisis of the State,* New York: St Martin's Press.

OECD 1981: *The Crisis of Welfare,* Paris: OECD.

OECD 1985: *Social Expenditure 1960-1990: Problems of Growth and Control,* Paris: OECD.

OECD 1994: *New Orientations for Social Policy,* Paris: OECD.

OECD 1996: *Social Expenditure Statistics of OECD Member Countries,* Paris: OECD.

OECD 1999: *A Caring World: The New Social Policy Agenda,* Paris: OECD.

Offe, C. 1972: *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates,* Frankfurt: Suhrkamp. Offe, C. 1975: The theory of the capitalist state and the problem of policy formation. In L. N. Lindberg, R. Alford, C. Crouch and C. Offe (eds), *Stress and Contradiction in Modern Capitalism,* Lexington: D. C. Heath, 125-44.

Offe, C. 1984: *Contradictions of the Welfare State,* London: Hutchinson.

Offe, C. 1985b: New social movements: challenging the boundaries of institutional politics. *Social Research,* 54 (2), 817-68.

Ohlin, B. 1938: Economic progress in Sweden. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 197,1-6.

Ohmae, K. 1991: The rise of the region state. *Foreign Affairs,* 72, Spring, 78-87.

Ohmae, K. 1995: *The End of the Nation State: the Rise of Regional Economies.* New York: Harper Collins.

Orszag, P. R. and Stiglitz, I E. 2001: Rethinking pension reform: ten myths about social security systems. In R. Holzman and J. E. Stiglitz (eds),

New Ideas about Old Age Security, Washington DC: World Bank, 17-56.
Osiander, A. 2001: Sovereignty, international relations, and the Westphalian myth. *International Organization,* 55 (2), 251-87.
Overbeek, H. 1990: *Global Capitalism and National Decline: The Thatcher Decade in Perspective,* London: Hutchinson.
Oxley, H. and Martin, J. 1991: Controlling government spending and deficits: trends in the 1980s and prospects in the 1990s. *OECD Economic Studies,* 17, 145-89.
Painter, J. 1991: Regulation theory and local government. *Local Government Studies,* 17 (6), 23-44.
Palan, R. 1998: The emergence of an offshore economy. *Futures,* 30 (1), 63-73.
Palier, B. and Sykes, R. 2000: Challenges and change: issues and perspectives in the analysis of globalization and the European welfare states. In R. Sykes, B. Palier and P. M. Prior (eds), *Globalization and the European Welfare State: Challenges and Change,* Basingstoke: Palgrave, 1-16.
Pankoke, E. 1970: *Soziale Bewegung - Soziale Frage - Soziale Politik. Grund-fragen der deutschen ' So zialwis sens chaff im 19. Jahrhundert,* Stuttgart: Klett.
Parkinson, M. and Harding, A. 1995: European cities toward 2000: entrepre-neurialism, competition and social exclusion. In M. Rhodes (ed.), *The Regions and the New Europe: Patterns in Core and Periphery Development,* Manchester: Manchester University Press, 53-77.
Parsonage, X 1992: Southeast Asia's 'growth triangle': a subregional response to global transformation. *International Journal of Urban and Regional Research,* 16 (3), 307-17.
Pashukanis, E. B. 1978: *Law and Marxism: A General Theory,* London: Ink Links. Peck, J. 2001: *Workfare States.* New York: Guilford Press. Peck, X and Jones, M. 1995: Training and enterprise councils: Schumpeterian workfare state, or what? *Environment and Planning A* 27:1361-96.
Peck, X and Theodore, N. 2000: Work first: workfare and the regulation of contingent labour markets. *Cambridge Journal of Economics,* 24 (1), 119-38.
Peck, X and Theodore, N. 2001: Exporting workfare/importing welfare-to-work: exploring the politics of Third Way policy transfer. *Political Geography,* 20 (4), 427-60.
Peck, X and Tickell, A. 2002: Neoiiberalizing space. *Antipode,* 34 (2), 380-404.
Perkmann, M. 2000: Euroregions. Strategies of Institution-Building in the

New European Polity. Lancaster University, Ph.D. thesis.

Perkmann, M. and Sum, N. L. (eds) 2002: *Globalization, Regionalization, and Cross-Border Regions*, Basingstoke: Palgrave.

Perrin, J.-C. 1988: New technologies, local synergies and regional policies in Europe. In P. Aydelot and D. Keeble (eds), *High Technology Industry and Innovative Environments*, London: Routledge, 139-62. Petit, P. 1999: Structural forms and growth regimes of the post-Fordist era.*Review of Social Economy*, 57 (2), 220-43.

Petit, P. and Soete, L. 1999: Globalization in search of a future. The contemporary challenge to national policies. *International Social Science Journal*, 160,165-81.

Pierson, P. 1995: *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher and .the Politics of Retrenchment*, Cambridge: Cambridge University Press.

Pierson, P. 2001a: Coping with permanent austerity: welfare state restructuring. In P. Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, 410-56.

Pierson, P. 2001b: Post-industrial pressures on the mature welfare states. In idem (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, 80-104.

Piore, M. J. and Sabel, C. F. 1985: *The Second Industrial Divide*, New York: Basic Books.

Pitruzello, S. 1999: Decommodification and the worlds of welfare capitalism, a cluster analysis. Florence: European Forum (European University Institute), Seminar Paper WS/90.

Piven, F. F. and Cioward, R. 1971: *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*, New York: Pantheon Books.

Piven, F. F. and Cioward, R. 1993: *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare* (2nd edition), New York: Anchor. Polanyi, K. 1944: *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*, New York: Rinehart and Company.

Portelli, H. 1973: *Gramsci y el Bloque Historico*, Mexico: Siglio Ventiuno.

Porter, M. E. 1990: *The Competitive Advantage of Nations*, Basingstoke:Macmillan.

Porter, M. E. 1995: The competitive advantage of the inner city. *Harvard Business Review*, 73, May-June, 55-71.

Porter, M. E., Sachs, 1 D., Warner, A. M., Moore, C, Tudor, J. M., Vasquez, D., Schwab, K., Cornelius, P. K., Levinson, M. and Ryder, B. 2000: *The Global Competitiveness Report 2000*, Oxford: Oxford University Press.

Postone, M. 1993: *Time, Labor, and Social Domination: a Reinterpretation of Marx's Critical Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Poulantzas, N. 1973: *Political Power and Social Classes,* London: New Left Books.

Poulantzas, N. 1974a: *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism,* London: New Left Books.

Poulantzas, N. 1974b: The internationalization of capitalist relations and the nation state. *Economy and Society,* 3 (2), 145-79. Poulantzas, N. 1975: *Classes in Contemporary Capitalism,* London: New Left Books.

Poulantzas, N. 1978: *State, Power, Socialism,* London: New Left Books. Power, M. 1997: *The Audit Society: Rituals of Verification,* Oxford: Oxford University Press.

Putnam, R. D. 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community,* New York: Simon and Schuster.

Radice, H. 1984: The national economy: a Keynesian myth? *Capital and Class,* 22,111-40.

Rasch, W. 2000: *Niklas Luhmann's Modernity: The Paradox of Differentiation,* Stanford: Stanford University Press.

Regini, M. 2000: Between deregulation and social pacts: the responses of European economies to globalization. *Politics and Society,* 28 (1), 5-33.

Reuten, G. and Williams, M. 1989: *Value-Form and the State: The Tendencies of Accumulation and the Determination of Economic Policy in a Capitalist Society,* London: Routledge.

Rhodes, 1998: Globalization, labour markets and welfare states: a future of 'competitive corporatism'? In M. Rhodes and Y. Meny (eds), *The Future of European Welfare: A New Social Contract?* Basingstoke: Macmillan, 178-203.

Ringer, F. 1997: *Max Weber's Methodology: The Unification of the Cultural and Social Sciences,* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Robins, K. and Gillespie, A. 1992: Communication, organisation and territory. In K. Robins (ed.), *Understanding Information: Business, Technology, and Geography,* London: Belhaven, 148-62.

Robins, K. and Webster, F. 1987: Information as capital: a critique of Daniel Bell. In J. Slack and F. Fejes (eds), *The Ideology of the Information Age,* Norwood, NJ: Abiex Publishing, 95-117.

Robins, K. and Webster, F. 1989: *The Technical Fix: Education, Computers and Industry,* London: Macmillan.

Robinson, P. 1998: Beyond workfare. Active labour-market policies. *Institute of Development Studies Bulletin,* 29 (1), 89-98.

Robinson, P. 2000: Active labour-market policies: a case of evidence-based policy-making? *Oxford Review of Economic Policy,* 16 (1), 13-26.

Rodrik, D. 1997: Has globalization gone too far? *California Management*

Review, 39 (3), 29-53.

Rokkan, S. 1999: *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan,* Oxford: Oxford University Press.

Rose, R. and Davies, P. L. 1994: *Inheritance in Public Policy: Change without Choice in Britain,* New Haven: Yale University Press.

Ruggie, J. G. 1982: International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization,* 36 (2), 379-415.

Ruggie, J. 1993: Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations. *International Organization,* 47 (1), 139-74.

Ruigrok, W. and van Tuider, R. 1995: *The Logic of International Restructuring,*London: Routledge. Ruigrok, W. and van Tuider, R. 1996: The price of diversity: rival concepts of control as a barrier to an EU industrial strategy. In P. Devine, Y. Katsoulacos and R. Sugden (eds), *Competitiveness, Subsidiarity, and Industrial Policy,* London: Routledge, 79-103.

Rupert, M. 1994: *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power,* Cambridge: Cambridge University Press.

Sabel, C. F. 1989: Flexible specialisation and the re-emergence of regional economies. In P. Q. Hirst and X Zeitlin (eds), *Reversing Industrial Decline?Industrial Structure and Policy in Britain and Her Competitors,* Leamington Spa: Berg Publishers, 17-70.

Sainsbury, D. 1996: *Gender, Equality and Welfare State,* Cambridge: Cambridge University Press.

Sassen, S. 1994: *Global Cities,* New York: Oxford University Press.

Sassen, S. 1996: The state and the global city: notes towards a conception of place-centered governance. *Competition and Change,* 1 (1), 31-50.

Sayer, A. 2000: *Realism and Social Science,* London: Sage.

Sbragia, A. 2000: The European Union as coxswain: governance by steering. In J. Pierre (ed.), *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy,* Oxford: Oxford University Press, 219-40.

Scharpf, F. W. 1991: *Crisis and Choice in European Social Democracy,* Ithaca: Cornell University Press.

Scharpf, F. W. 1994: Games real actors could play: positive and negative coordination in embedded negotiations. *Journal of Theoretical Politics,* 6 (1), 27-53.

Scharpf, F. W. 1997: Employment and the welfare state: a continental dilemma. Koln: Max Planck Institut fur Sozialforschung, MPIfG Working Paper 97/7.

Scharpf, F. W. 2000: Economic changes, vulnerabilities, and institutional

capabilities. In idem and V. A. Schmidt (eds), *Welfare and Work in the Open Economy. Vol I: From Vulnerability to Competitiveness,* Oxford: Oxford University Press, 21-124.

Scharpf, F. W. and Schmidt, V. A. 2000b: Introduction. In idem (eds), *Welfare and Work in the Open Economy. Vol I: From Vulnerability to Competitiveness,* Oxford: Oxford University Press, 1-19.

Scharpf, F. W. and Schmidt, V. A. (eds) 2000c: *Welfare and Work in the Open Economy. Vol II: Diverse Responses to Common Challenges,* Oxford: Oxford University Press.

Schiller, D. 1988: How to think about information. In V. Mosco and J. Wasko (eds), *The Political Economy of Information,* Madison: University of Wisconsin Press, 27-44.

Schiller, D. 1999: *Digital Capitalism: Networking the Global Market System,* Cambridge, MA: MIT Press.

Schmid, J. 1996: *Wohlfahrtsstaaten in Vergleich: Soziale Sicherungssysteme in Europa: Organisation, Finanzierung, Leistungen und Probleme,* Opladen: Buske & Ledrich.

Schmidt, V. A. 2000: Values and discourses in the politics of adjustment. In F. W. Scharpf and V. A. Schmidt (eds), *Welfare and Work in the Open Economy. VolI: From Vulnerability to Competitiveness,* Oxford: Oxford University Press, 239-309.

Schulz, M., Soderbaum, F. and Ojendal, J. (eds) 2001: *Regionalization in a Globalizing World: A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes,* London: Zed Books.

Schumpeter, J. A. 1934: *Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle,* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Scott, A. J. 1998: *Regions and the World Economy. The Coming Shape of Global Production, Competition and. Political Order,* Oxford: Oxford University Press.

Scott, A. J. (ed.) 2001: *Global City-regions: Trends, Theory, Policy,* Oxford: Oxford University Press.

Shaw, M. 2000: *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution,* Cambridge: Cambridge University Press. Shy, O. 2001: *Economics of Network Industries,* Cambridge: Cambridge University Press.

Siegel, T. 1988: Introduction (to Fordism and Fascism). *International Journal of Political Economy,* 18 (1), 2-9.

Sigurdson, J. 1990: The Internationalisation of R&D - an interpretation of

forces and responses. In J. Sigurdson (ed.), *Measuring the Dynamics of Technological Change,* London: Pinter, 171-95.

Siim, B. 2000: *Gender and citizenship. Politics and agency in France, Britain and Denmark,* Cambridge: Cambridge University Press.

Slaughter, S. and Leslie, G. 1997: *Academic Capitalism,* Baltimore, MD: Johns

Hopkins University Press. Smith, M. P. 2000: *Transnational Ufbanism: Locating Globalization,* Oxford: Black well. Smith, N. J. 1988: The region is dead! Long live the region! *Political Geography Quarterly, 1* (2), 141-52.

Smith, S. 1997: The Indonesia-Malaysia-Singapore growth triangle: a political and economic equation. *Australian Journal of International Affairs,* 51 (3), 369-82. Smyslov, D. 1992: Economic problems of Eastern Europe within the context of the East-West relationships. *Journal of Regional Policy,* 12 (2), 239-50.

Sohn-Rethel, A. 1978: *Intellectual and Manual Labour: A Critique of Epistemology,* London: Macmillan. Somers, M. 1994: The narrative constitution of identity: a relational and network approach. *Theory and Society,* 23 (4), 605-49.

Soskice, D. 1999: Divergent production regimes: coordinated and uncoordinated market economies in the 1980s and 1990s. In H. Kitschelt, P. Lange, G. Marks and J. D. Stephens (eds), *Continuity and Change in Contemporary Capitalism,* Cambridge: Cambridge University Press, 101-34.

Soysal, Y. N. 1994: *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe,* Chicago: Chicago University Press.

Sparkes, M. 2002: Not a state, but more than a state of mind: cascading Cascadia and the geoeconomics of cross-border regionalism. In M. Perkmann and N. Sum (eds), *Globalization, Regionalization, and Cross-B'order Regions,* Basingstoke: Palgrave, 212-38.

Stahel, A. W. 1999: Time contradictions of capitalism. *Capitalism, Nature, Socialism,* 10 (1), 101-32.

Stella, D. 2000: Globalization, think tanks and policy transfer. In D. Stone (ed.), *Banking on Knowledge: The Genesis of the Global Development Network,* London: Routledge, 203-20

Storper, M. J. 1997: *Regional Worlds,* New York: Guilford. Streeck, W. 1992: *Social Institutions and Economic Performance. Studies of Industrial Relations in Advanced Capitalist Economies,* London: Sage.

Streeck, W. 1995: Neo-voluntarism: a new European social policy regime?

In S. Leibfried and P. Pierson (eds), *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration,* Washington, DC: Brookings Institution, 389-431.

Streeck, W. and Crouch, C. (eds) 1997: *Political Economy of Modern Capitalism,* London: Sage.

Streeck, W. and Schmitter, P. C. 1985: Community, market, state - and associations? The prospective contribution of interest governance to social order. In idem (eds), *Private Interest Government,* London: Sage, 1-29.

Streeck, W. and Schmitter, P. C. 1991: From national corporatism to transnational pluralism: organized interests in the Single European Market. *Politics and Society,* 19 (2), 133-64.

Sum,N. L. 1997: Time-space embeddedness and geo-governance of cross-border regional modes of growth: their nature and dynamics in East Asian cases. In A. Amin and J. Hausner (eds), *Beyond Markets and Hierarchy: Interactive Governance and Social Complexity,* Cheltenham: Edward Elgar, 159-95.

Sum, N. L. 1998: Theorizing export-oriented economic development in East Asian newly industrializing countries: a regulationist perspective. In I. Cook, M. Doel, R. Li and Y. Yang (eds), *Dynamic Asia,* Aldershot: Avebury, 41-77.

Sum, N. L. 1999: Re-articulating spatial scale and temporal horizons of trans-border spaces. In K. Olds, P. Dicken, P. F. Kelly, L. Kong and H. W. C. Yeung (eds), *Globalisation and the Asia Pacific,* London: Routledge, 129-45.

Sum, N. L. 2001: An integral approach to the Asian crisis: the (dis)articulation of the production and financial (dis)order. *Capital and Class,* 74,139-64.

de Swaan, A. 1988: *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modem Era,*Cambridge: Polity.

de Swaan, A. 1992: Perspectives for transnational social policy. *Government and Opposition,* 27 (1), 33-51.

Swank, D. 2001: Political institutions and welfare state restructuring: the impact of institutions on social policy change in developed democracies. In P. Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State,* Oxford: Oxford University Press, 197-237.

Swank, D. 2002: *Global Capital, Political Institutions, and Policy Change in Developed Welfare States,* Cambridge: Cambridge University Press.

Swedberg, R. 1998: *Max Weber and the Idea of Economic Sociology,*

Princeton: Princeton University Press.

Swyngedouw, E. A. 1997: Neither global nor local: 'glocalization' and the politics of scale. In K. R. Cox (ed.), *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local,* New York: Guilford, 137-66.

Sykes, R., Palier, B. and Prior, P. M. 2001: *Globalization and European Welfare States: Challenges and Change,* Basingstoke: Palgrave.

Taylor, P. J. 1991: A theory and practice of regions: the case of Europe. *Environment and Planning D: Society and Space, 9* (2), 184-95.

Taylor, P. J. 1994: The state as container: territoriality in the modern world-system. *Progress in Human Geography,* 18 (2), 151-62.

Taylor-Gooby, P. 1996: Paying for welfare: the view from Europe. *Political Quarterly,* 67 (2), 116-26.

Taylor-Gooby, P. 1997: European welfare futures: the views of key influentials in six European countries on likely developments in social policy. *Social Policy and Administration,* 31 (1), 1-19.

Taylor-Gooby, P. 2001a: Tne politics of welfare in Europe. In idem (ed.), *Welfare States under Pressure,* London: Sage, 1-28

Taylor-Gooby, P. (ed.) 2001b: *Welfare States under Pressure,* London: Sage.

Teichler, U. 1999: Higher education and changing job requirements: a comparative view. In M. Henkei and B. Little (eds), *Changing Relationships between Higher Education and the State,* London: Jessica Kingsley, 69-89.

Thant, M., Tang, M. and Kakazu, H. (eds) 1998: *Growth Triangles in Asia: A New Approach to Regional Economic Cooperation,* Oxford: Oxford University Press.

Thelen, K. 2001: Varieties of labor politics in the developed democracies. In P. A. Hall and D. Soskice (eds), *Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage,* Oxford: Oxford University Press 71-103.

Therborn, G. and Roebroek, J. 1986: The irreversible welfare state: its recent maturation, its encounter with the economic crisis, and its future prospects. *International Journal of Health Services,* 16 (3), 319-57.

Theret, B. 1992: *Regimes economiques de Vordre politique,* Paris: Presses Universitaires Franchises.

Thornhill, C. 2000: *Political Theory in Modern Germany,* Cambridge: Polity.

Tölölyan, K. 1991: The nation-state and its others. *Diaspora,* 1 (1), 1-9.

Tomlinson, J. 1985: *British Macroeconomic Policy since 1940,* London: Croom Helm.

Tömmel, 1.1992: System-Entwickiung und Politikgestaltung in der Europaischen Gemeinschaft am Beispiel der Regionalpolitik. In M. Kreile (ed.), *Die Integration Eur op as,* Opladen: Westdeutscher Verlag, 185-208.

Tömmel, I. 1994: Interessenartikulation und transnationale Politik-kooperation im Rahmen der EU. In V. Eichener and H. Voelkoz (eds), *Europdische Integration und verbandliche Regulierung,* Marburg: Metropolis.

Tömmel, I. 1998: Transformation of governance: the European Commission's strategy for creating a 'Europe of the Regions'. *Regional and Federal Studies,* 8 (2), 52-80.

Torfing, J. 1999: Workfare with welfare: recent reforms of the Danish welfare state. *Journal of European Social Policy, 9* (1), 5-28.

UNESCO 1995: *Policy Paper for Change and Development in Higher Education,* Paris: UNESCO.

UNESCO 1996: *Learning: The Treasure Within.* Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-First Century, Paris-UNESCO.

van Apeldoorn, S. 1998: Transnationalization and the restructuring of Europe's socioeconomic order. *International Journal of Political Economy,* 28 (1), 12-53.

van der Pijl, K. 1984: *The Making of an Atlantic Ruling Class,* London: New Left Books.

Van Hoogstraten, P. 1983: *De Ontwikkeling van het Regionaal Beleid in Nederland 1949-1977,* Nijmegen: Stichting Politiek en Ruimte.

Van Kersbergen, K. 1995: *Social Capitalism. A Study of Christian Democracy and the Welfare State,* London: Routledge.

Veblen,T. 1958 [1904]: *The Theory of Business Enterprise,* New York: Mentor.

Veblen, T. 1967 [1923]: *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times. The Case of America,* Boston: Beacon Press. Vellinga, M. (ed.) 2000: *The Dialectics of Globalization,* Boulder: Westview.

Veltz, P. 1996: *Mondialisation villes et territoires: Teconomie archipel,* Paris: Presses Universitaires de France.

Visser, J. 2000: From Keynesianism to the Third Way: labour relations and social policy in postwar Western Europe. *Economic and Industrial Democracy,* 21 (4), 421-56.

Vobruba, G. 1995: Social policy on tomorrow's Euro-corporatist stage. *Journal of European Social Policy,* 5 (4), 303-15.

Wallace, H. 2000: The institutional setting: five variations on a theme. In H. Wallace and W. Wallace (eds), *Policy-making in the European Union,* Oxford: Oxford University Press, 3-37.

Warr, P. G. 1994: Comparative and competitive advantage. *Asia-Pacific Economic Literature,* 8 (2), 1-15.

Weber, M. 1948: Politics as a vocation. In H. Gerth and C. W. Mills (eds), *From Max Weber: Essays in Sociology,* London: Routledge and Kegan Paul, 77-128.

Weber, M. 1978: *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology,* 3 vols, Berkeley: University of California Press.

Weiss, L. 1998: *The Myth of the Powerless State. Governing the Economy in a Global Era,* Cambridge: Polity.

Wessels, W. 2000: *Die Offnung des Staates. Modelle und Wirklichkeit grenzuber- schreitender Verwaltungspraxis 1960-1995,* Opladen: Buske & Ledrich.

Western, B. 1997: *Between Class and Market. Postwar Unionization in the Capitalist Democracies,* Princeton: Princeton University Press.

Wilding, P. 1997: Globalization, regionalization and social policy. *Social Policy and Administration,* 31 (4), 410-28.

Williams, K., Williams, J. and Thomas, D. 1983: *Why are the British Bad at Manufacturing?* London: Routledge.

Williams, F. 1995: Race/ethnicity, gender, and class in welfare states: a framework for comparative analysis. *Social Politics, 2* (2), 126-59

Willke, H. 1992: *Die Ironic des Staates,* Frankfurt: Campus Verlag.

Willke, H. 1997: *Supervision des Staates,* Frankfurt: Campus Verlag.

Wilthagen,T. 1998: Flexicurity: a new paradigm for labour market policy reform? Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin, FSI-98-202.

Windolf, P. 1990: Productivity coalitions and the future of unionism: disintegration of generalized political exchange? In B. Marin (ed.), *Governance and Generalized Exchange: Self-Organizing Policy Networks in Action,* Frankfurt: Campus, 249-73.

Wirth, M. 1977: Towards a critique of the theory of state monopoly capitalism. *Economy and Society,* 6 (3), 284-313.

Wolf, C. 1979: A theory of nonmarket failure. *Journal of Law and Economics,* 22 (1), 107-39.

Wood, E. M. 1981: The separation of the economic and the political in capitalism. *New Left Review,* 127, 66-93.

Woodiwiss, A. 1998: *Globalization, Human Rights and Labour Law in Pacific Asia,* Cambridge: Cambridge University Press.

World Bank 1994: *Higher Education: The Lessons of Experience,* Washington, DC: the World Bank.

World Bank 1994: *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth,* Oxford: Oxford University Press.

Zacher, H. F. 1985: Verrechtlichung im Bereich des Sozialrechts. In F. Kiibler (ed.), *Verrechtlichung von Winschaft, Arbeit und sozialer Solidaritat,* Frankfurt:Suhrkamp, 11-72.

Ziebura, G. 1992: Uber den Nationalstaat. *Leviathan,* 4,1992, 467-89.

DİZİN

Not: Dizin isimleri ve konuları birleştirmektedir. Koyu harflerle baskılı sayfa numaraları verili bir konu hakkında önemli bir tartışmaya atıftır. Belirli sayfa numaraları (örn. 31-3) tartışmanın ilgili sayfalar boyunca sürdüğünü göstermektedir; tek tek verilmiş sayfa numaraları ise iki (31f) ya da daha fazla (31ff) sayfada birkaç ayrı atıfa işaret etmektedir. Dizin tematiktir ve sözcükler, bazen verili bir kelime, kavram ya da ifadenin tam kullanımından ziyade ilgili bir temaya atıf yapmaktadır. Yazarlar, bir ya da diğer tartışmayı desteklemek için kendilerine değinildiğinde değil, sadece kendilerinden doğrudan alıntı yapılması halinde ya da enine boyuna tartışıldıklarında dizine alınmışlardır.

ABD 62, 101, 106, 116, 123f, 167, 173, 180, 205, 217, 223, 258, 267, 278, 281, 301, 376
  hegemonya 167, 200, 208, 283
  sağlık 237
Afrika 281, 374
akademik kapitalizm 258
akışların mekânı 81, 96-7, 150-1, 170f, 174, 176f, 179, 181, 189, 190, 203, 217-8, 263, 293f, 403
aktif emek piyasası politikaları 199, 240-1, 242-5, 248-9, 386-7,
Althusser, Louis 130
anarko-kapitalizm 355
anlatı 34-5f, 152f, 276-8
  bkz. aynı zamanda söylem
antagonizm 41, 143
Ar-Ge 202, 380
artı değer 43, 44, 47, 60, 263
  bkz. aynı zamanda değerlikılma
artı-değer 43 44, 48, 49, 67, 165-6, 179-80
  mutlak 49
  göreli 49
Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği 186
Asya-Avrupa Toplantıları 186
Atlantik Fordizmi 28, 38, 39, 60, 79, 87, 93, 94, 96, **101-7**, 106, 119, 122, 126, 128, 138, 141, 157, 161, 163, 166, 170f, 182,

190, 197, 199, 211, 220, 226f, 233f, 241, 265, 268f, 273, 276ff, 279, 299, 309, 324, **345-52**, 371, 382, 397
büyüme tarzı 103
düzenleme tarzı 104
-inde emek süreci 103, 141
-nde emeklilik aylıkları 249-50
-nin krizi 28, 128, **137-51,** 157, 169, 212ff, 297, 299-300, 329, 345-7, 369-71, 395,-nde yönetişim **345-52**
toplumsallaştırma tarzı 105-6
Avro-korporatizm 311
Avrupa 315
Avrupa Serbest Ticaret Birliği 282
Avustralya 101, 106, 113, 144, 223, 384
Avusturya 106, 113

Baden-Wurttemberg 166, 284, 291
barınma 104, 112-3, 132, 142, 146-7f, 148, 224f, 390
Belçika 113, 172, 268,
Bell, Daniel 179, 205
beşeri sermaye 90, 93, 246, 254ff
Beveridgeci refah devleti 381
Biernacki, Richard 121
bilgi 12-3, 44, 55, 81, **205**, 258, 326, 339-40, 342, 205
bkz. aynı zamanda entelektüel müşterekler, entelektüel mülkiyet, istihbarat
dönüşlü (refleksif)
kurgusal meta olarak 44, 74, 204-5
üretim etkeni olarak 160, 172, 257
bilgi işçileri 164, 180, 195, 204-5ff, 280-1
bkz. aynı zamanda entelektüel emek
bilgi-tabanlı ekonomi 38F, 61, 77-8, 158ff, 160, 163f, 197f, 176-77f, 198f, **201-12**, 238, 243, 254, 258, 259, 295, 346-7, 367, 371-2, 380, 387, 396f, 402 ve devlet 204-5, 402-3
bilgi-yoğun ürünler 165, 201
bilim 37, 68, 184, 207, 298
birikim rejimi 29, 31, 33f, 42, **70**, 75, 87, **103,** 127, 136, 159, 220, 229, 261, 325
birikim stratejisi 35, 67, **69**, 88, 126, 137, 154, 161, 166, 197, 211, 334, 371, 389, 395,
bilgi-tabanlı birikim stratejisi 235, 259
ve ekonomik hegemonya 235
ve uzam-zamansal sabit 94f
birikim, toplumsallaştırmanın hakim prensibi olarak **58-9,** 65, 72f
bkz aynı zamanda sermaye, kapitalizm
Birleşik Krallık
bkz İngiltere üniversiteler 176-7, 204-5, 253, 257-60
özerklik 259
birleştirici pazarlık 166
bkz. aynı zamanda toplu görüşmeler
birlikte dengelenme 99f, **359-60**,

366
Bismarckçı refah devleti 113, 381
Blair, Tony 373
Bonoli, Giuliano 119, 247, 249
Bowles, Samuel 42
Boyer, Robert 34, 104, 121
bölgecilik 1990'lar ve 1930'lar 286
bölgesel blok 183, **279-81**, 281-2
bölgesel devlet 109, 285, **291-2**, 304
bölgesel politika 132, 139, 203, 270, 275, 299-300
bölgeselleştirme 269-70
buyruksal koordinasyon 39, 98, **302**, 326, 333
bürokratizm 106, 146, 150, 344, 351
büyüme tarzı 103f, 163, 310
büyüme üçgeni 301

Cascadia 301
Castells, Manuel 205, 353, 358
Cerny, Philip G. 159
cinsel yönelim 72, 116, 124-5
cinsiyet 31, 72, 91, 116, 125, 149, 222f, 232, 349
  ve refah devleti 230
Cleaver, Harry 55
Cloward, Richard 227
Collinge, Chris 101, 182, 306
Comecon 281-2

'çalışma toplumu' 112, 117
Çekoslovakya 282
Çin 167, 280, 283
Çin'in 'açılması' 167, 283
çocuk bakımı 46, 230, 251
çokuluslu devlet 266-7
çokuluslu şirketler 139, 185-7f, 200f, 319-20, 333

Danimarka 106, 113, 244, 268, 309
dar ekonomi 28-30, 177, 195, 197-8
dayanışma 32, 78, 231-2, 253, 326, 332, 335
Deacon, Bob 304, 314-5, 390
değer biçimin hakimiyeti 60, 390
değer yasası **50-1**, 60, 80, 186, 189
deliberalizasyon 387
Delors, Jacques 310
devlet 34, 41, 157
  bkz aynı zamanda gelişmeci devlet, küresel devlet, integral
  boyutlar **84**, 295-6
  çokuluslu 266
  devlet, bölgesel devlet, egemenlik, ulusüstü devlet
  devlet, yerel devlet, ulus-devlet, ulusal devlet, gece bekçisi
  Fordist devlete karşı Fordist toplumda devlet 127-8
  geçişsel 252-3, 397-8
  hayal edilmiş politik cemaat olarak 34
  in ekonomik işlevleri 89
  -in genel işlevleri 151-2, 297-9, 301-2, 305, 319, 323
  istisnai 334
  kapitalist devlete karşı kapitalist toplumda devlet 29-30, 397
  kapitalist tip 27-9, **77-85**, **142-3**, 198, 234, 318-20, 334,

380, 396, 378, 380, 397
kurumsal topluluk olarak 294
-nde emek süreci 127-8f
post-Fordist 396, 397
postulusal 309, 314, 318
unitere karşı federal 115, 144, 258
ve kolektif bağlayıcı kararlar 34, 82, 333-4
ve KURD 108, 110, **123-26**
ve metayönetişim 306, 361-2
ve toplumsal yapışma 81, 357, 362
yerliyurtlulaşma, topraklar, batı devleti, Westphalia devleti
devlet aygıtı 1-2, 34, **80-1**, 82
devlet başarısızlığı **338-40**, 341, 350-51, 368-9
devlet biçimi 28, **80-1**, 306
devlet birliği 85, 302, 394
devlet iktidarı 27-8, 34, 294
devlet kapasiteleri 79, 82, 116, 128, 137, 141, 169, 211, 228-9, 316-7, 319, 339, 348, 354, 357
devlet müdahalesi 78, 86, 103-4, 112-3f, 120-1, 129-33, 148, 157, 166, 203, 213ff, 325f, 329, 334, 347-8, 351, 364, 368, 381, 386, 389, **397-407**
SÇPR'nde ekonomik işlevlerin öncelliği **209-10**
bkz aynı zamanda ölçekler-arası eklemlenme, politika, devlet
devlet olma hali 297
devlet personeli 34
devlet projesi 35, 84f, 88, 94, 127, 154, 161, 20, 270, 271, 334, 339, 395
devlet sisteminde çoğulluğa karşı teklik 299
devlet teorisi 30, 378
devlet zoru (cebir) 78-9, 333-4
devletçilik 220, 261, 271, 335, 376, 384
bkz aynı zamanda karma ekonomi neo-devletçilik
din 37, 58
direniş 29, 37, 53-4, 63, 145-6, 148, 153, 225, 263f, 330-31, 340, 390f, 402
kendiliğinden 330
doğa **44-6**, 51, 136, 328-9, 403
somut dönüşüm 43-4, 47-8
dolayımlanma 42, 48 f, 49, 54, 60f, 85, 112, 181-2, 286f, 330, 369
dönüşlülük 98, 178, 196, 302, 340, 343, 356, 359-60, 362f, 377
ve yönetişim341-3
düğüm noktası, ölçek 129-31, 280, 295, 306, 372
Dünya Bankası 185, 249, 250, 281, 309, 375, 384, 391
'dünya devleti' 299
dünya kenti 277
bkz aynı zamanda küresel kent
dünya piyasası 29, 30, 36, 56f, 64f, 76, 87, 105, 126-7, 158, 174, 186-7, 189, 200, 277, 291-2, 344, 347, 354, 367, 369, 393
-ndan ayrılma 57, 293
bkz aynı zamanda küreselleşme
Dünya Ticaret Örgütü 206, 310, 391
dünya toplumu 99, 298

düzenleme nesnesi 27-36, 41, 53, 124, 168, 183, 212, 345-52
bkz. aynı zamanda düzenleme tarzı
ilişkisel yaklaşım37
düzenleme tarzı 31, 33 56-7f, 75, 87, 90, 94, 103, 127, 136, 220, 265, 310
ve uzam-zamansal sabit 96
düzenleme yaklaşımı 31-5, 75, 113, 119f, 167
düzenlenmiş öz-düzenlenme 302, 309, 387f

egemenlik 78-9, 81, 269-70, 296, 299ff, 306f, 316-7, 319, 334, 362
eğilimler 51, 57, 75, 92, 369, 384
-in çift katlı tarafgir doğası 75
bkz aynı zamanda karşıeğilimler
ekmek-kazanıcı(ya dayalı) refah modelleri 111-2f, 116-7, 125
ekonomik ve politik olanın kurumsal ayrımı 36, 75,76, 80, 83, 86, 329f, 333-4, 355
emek piyasası 41, 43-4, 63, 89f, 250, 255, 357-8
dualizm 247
geçişsel
parçalanma 63, 134, 216, 248-9
emek piyasası politikası 80, 218, 221, 263-4
aktif 150, 199, 240, 241, 242, 245, 385-6, 380
pasif 240
emek standardı 134
emek süreci 44, 89, 106, 220, 230, 400
ve Fordizm 103, 160
ve post-Fordizm 160-1f, 403-4
bkz. aynı zamanda üretim
emek-gücü 30-1, **41-2**, **46-7**, 55ff, 190, 221, 224, 336-7
kurgusal meta olarak 31-2, **41-50**, **53**, 86ff, **90**, **100**, **108**, **112**, **223**, 235f, 323, 329, 337-8, 372
sabite karşı değişken maliyet olarak 172
soyut değer olarak 54f
üretim etkeni olarak 54f, 55-6, 90, 93, 121, 160, 172, 190, 229
yaratıcı olarak 54f, 55-6, 121, 172, 229, 260, 263
emeklilik aylıkları 108, 133, 142, 148, 150, 174, 237-8, **248-51**, 373
emperyalizm 62, 87-8, 126, 331-2
endüstrisizleşme 163
endüstriyel ilişkiler 121, 123, 132, 165
endüstriyel politika 134-5, 208, 310
endüstriyel sermaye 164-5, 171
bkz. aynı zamanda üretken sermaye
enflasyon 60, 104-5, 130, 132, 134, 143, 154, 174, 195, 242, 249-50, 280-1, 299-300, 346, 351, 380, 394
fiyata karşı varlık 174, 379
bkz. aynı zamanda stagflasyon

351
enformasyon ve iletişim teknolojleri 144-5ff, 161f, 164, 181, 187, 259-60, 208, 276, 284-85, 303, 318
enformasyonalizm 162-3, 167, 204-5, 353-4
entelektüel emek 81, 162, 205, 259-60, 401
entelektüel mülkiyet 55f, 179f, 180, **204-5**, 217, 258, 329, 401
entelektüel müşterekler 57f, 179f, 198, **204**, 260-1, 334
entelektüeller **34, 81, 113, 154-5**
organik 37, 113
eritme potası toplumu 266, 269
eş-evrimleşme 29, 32, 62, 67, 73ff, 93, 107, 113, 122, 129, 189, 222, 227, 371, 396
eş-oluşum 29, 38, 42, 168
eş-kurucu güçler, 212, 345, 365, 398
Etzkowitz, Henry 259
eylem ufku 32-3, 35-6, 69-70, 93f, 136, 141f, 187, 210, 217, 289, 290, 306, 321-2, 342, 360
uzamsal 69-70, 75, 86, 93f, 177-8,f, 185f, 217-8, 232, 264, 273 276-7, 293, 305, 321-2, 360, 373
zamansal 45, 69, 75, 86, 77-8, 210, 217-8, 366, 367, 390, 392-3, 403, 404

Fairclough, Norman 36
fırsatçılık 341
Finlandiya 113
fiyat mekanizmaları 33, 49f, 64, 99, 104
Fordizmin bereketli döngüsü 105, 130-1, 214, 215
Fordizm-sonrası 264, 265
bkz. aynı zamanda post-Fordizm çağı ve refah 150, 243-5, 247-8, 256-7, 265
bkz. aynı zamanda nesil, emeklilik aylıkları
Friedman, Milton 381
Gatesizm 159

gecebekçisi devlet 156, 329, 362
geçici emek piyasası 245
geçiş rejimi 252-3
geçişsel kapitalist sınıf 317
gelir kutuplaşması 164-5f, 2167
gelir-testi 111-2, 146, 225, 247-52, 255f
genelde sermaye 44, 67f, 84, 90, 100, 232, 262
George, Vic 119
gerçek kapsayıcılık 47-8, 205
Goodin, Robert 119
göç 124, 135f, 149-50, 175, **349-50**
göç 131, 288f
görüşmeci ekonomi 115, 309, 326
Gramsci, Antonio 32, 34-5, 37, 79, 82, 95
Grande, Edgar 83
grev, sermaye 68
güçler dengesi 34, 82f, 89, 109f, 116f, **122f**, 158, 171, 172, 194, 231, 235, 303, 311, 321, 328, 384, 395, 401
güçler dengesinin yoğunlaşması

34
bkz. aynı zamanda biçim belirlenim, kurumsal somutluk, stratejik seçicilik
Güney Kore 66, 258, 281

Habermas, Jiirgen 41
Hall, Peter A. 120, 230
harcama, devlet
bkz aynı zamanda toplumsal ücret
vergilendirme
Hay, Colin 290
hayali 35-6, 149
-cemaat 149, 266, 325
ekonomik 35-6, 78-9, 12
genel çıkar 69-70, 78-
politik 35-6, 78-9, 8
hayali cemaat 149, 267, 217
Hayek, Friedrich von 337, 382
hegemonik blok 34, 37, 74
bkz. aynı zamanda güç bloğu hegemonik proje
bkz hegemonik vizyon
hegemonik vizyon 94, 95, 127, 137, 161, 166, 168, 198, 222, 270, 334, 346, 371, 372
hegemonya 34, 35, 65, 69, 74, 101, 122, 127, 154, 271, 330
Amerikan 105, 123f, 126, 140, 167, 208, 269
bölgesel 278, 282, 375
burjuva 59, 71, 390
neoliberal 327
uluslararası politik 101, 299
ve söylem 36, 153f, 372
hesaplama, tarzları 33, 51, 63, 65, 68, 74, 83, 177, 188, 210, 218, 295, 340, 395, 402
heterarşi 98, 332, 341, 342
bkz. aynı zamanda yönetişim
Hicks, John 134
hikmet-i hükümet 80, 85
hipermobil sermaye
Hirsch, Joachim 159
hiyerarşi 98, 324
bkz. aynı zamanda yönetişim, buyruksal koordinasyon
hizmetlerde Baumol etkisi 163
Hollanda 114, 244
Hong Kong 211
Hooghe Liesbet 298, 300
Huber Evelyne 108, 114, 118, 120, 151, 230, 236, 245, 249
hukuk 37, 81, 85, 89, 148, 184, 298, 387
hukukî-politik 35, 59, 76, 145-6
Hulse Michelle 304, 315
hükümet etme sanatı 84

Interreg 283
'ırk' 31, 58, 72, 116, 124, 149, 232, 268

'içi boş devlet' 319
'içi boş şirket' 319
'içini boşaltmak' 350, 376
bkz. devletsizleştirme
içselleştirmek (sınıf) 138
içşehirler 147f, 292
ideal tip 28, 102, 104, 128, 213, 265, 366, **371-2, 377-8**
ideoloji 52, 59, 70, 76, 80, 203, 273, 279, 302f, 307, 310, 318, 323, 328, 331, 340-41, 356-7
ve sınıf 49

İ-İ 162, 165, 176
iktidar bloğu 272, 308
bkz. aynı zamanda hegemonik blok
İktidar
devlet 67, 302
-ın teknolojisi 187, 276
politik 294
toplumsal ilişki olarak 31, 193, 302
toprak (yerliyurlulaşma) 293-4, 297
yapısal 61-2, 67, 119, 316, 354
ilkel birikim 206, 334, 401
İngiltere/İngiliz 62, 91, 106, 123, 172, 223, 243, 258, 267, 272, 309, 317, 364, 384
inovasyon 49, 139-41, 159, 163ff, 165, 176, 178-9, **193-5**, 196, 201, 204, 208, 215, 280, **287-8**, 300, 361-2, 371, 374, 380, 382
e karşı yönetim, bulgusal 213
ve rekabet 197, 201f, 209, 374, 380
inovasyon ortamı 176, 180, 388
inovasyon politikası 140, 143, 159, 202f, 380-1, 388, 390, 402
inovasyon rantları 141, 164f
inovasyon sistemleri 165, 178, 201f, 203, 215, 379, 386
insan hakları 72-3, 342
integral devlet 34, 356-7
integral ekonomi 28-30, 33-4, 196-7, 198, 323, 331
intermestik ilişkiler 292, 303, 389
İnternet 162, 164, 174f
ironi 363-4
İskandinavya 92, 112, 114, 118f, 242, 317
İspanya 82, 226, 266
istihbarat, örgütlenmiş 316, 334f, 361-1, 389f
İsveç 106, 113, 123, 381
İsviçre 113
iş rotasyonu 162, 243-4
işbirliği ve koordinasyon 39, 115, 222, 387
bkz. aynı zamanda korporatizm
işbölümü 222f
işçi sendikaları *bkz.* sendikalar
işlevsel sistem olarak siyaset 37-8, 298
İ-T 165, 176
İtalya 217, 248, 283, 310
ithal ikâmeci endüstrileştirme 108-9, 273
ittifak stratejileri 281-2, **285**, 291, 322

Japonya 111, 113, 116, 166-7f, 172, 182, 212, 217, 258, 259, 278, 282f, 376

kadın, ikili yük 135, 230
Kalecki, Mihaly 227
kamu alanı 80, 92, 179
bkz. aynı zamanda sivil toplum
kamu-özel 176-7, 301, 309-10, 316-7, 340-41
kamu-özel ortaklığı 252, 256, 332, 349, 404
Kanada 101, 106, 116, 267, 376, 384,
kapitalist üretim tarzı 27, 30, 37, 42, 49, 99, 327

kapitalizm 41, **42**, 47-8, **53**, 126, 179
bkz. aynı zamanda değer yasası
düzenlenmiş 310, 388
enformasyonal 180, 205
kanunlar ve eğilimler **49**
koordineli 93, 120, 251, 310, 326, 335
koordinesiz 264, 326, 335
örgütlenmiş 330, 350
rekabetçi 335
zaman ekonomisi olarak 48, 49, **49-52**
kapitalizmin aşamaları 27-9, 49-50, 52, 56-7, 75
bkz aynı zamanda dönemselleştirme
kapitalizmin çeşitleri 27-8, 31, 50, 57, 75, 82, 88, 101, 122, 167, 173, 190, 327
kapsam ekonomileri 141, **161f**, 163-4, 392-3
kâr 33, 36, 43-4f, 49f, 55, 68, 71, 85, 104f, 136-7, 138ff, 196, 215, 235, 236-7, 342
eşitleme 51-2
fazla 196, 207-8
girişimin 55f
kâr oranının düşme eğilimi 137
kâr oranının düşme eğilimi 49
karizma 83
karma ekonomi 39f, 49-50, 87, 107, 110, 114-5, 124, 205, 216, 233, 252, 351, 379
-nin krizi 87, 252
refahın 252
karmaşıklık 35, **42**, 63, 83, 99, 265, 276, 326, 342, 348, 357-8
metodolojik 42-3, 85
ve karizma 83
karşılaştırmalı avantaj 191, 192, 203, 285
kategoriler, ekonomik 30, 42, 75
Kaufman, Franz Xavier 92
kaynak temini 291-2
kemer sıkma 224, 395
bkz. aynı zamanda masrafları kısma, küçülme
kendi'kendine örgütlenme 36, 98, 234, 286, 306, 325, 352, 354-55
bkz. aynı zamanda otopiesis
kendini değerli kılma **36-7**, 47, 52, 58, 71, 90, 232-3
kent 95, 192, 218, **284-5**, 301
bkz. aynı zamanda kentsel politika
-de/-in kriz/-i 146f
dünyaya karşı küresel 276
girişimci 166 265
girişimci şehirler, 284, 288
iç, yoksul kesimler 147f, 292
küresel şebeke/ağ 95, 167, 184, 277, 284, 288, 350
refleksif/dönüşlü 285, 287
kent-bölgesi 284, 291, 351, 375
kentsel politika 132, 270, 274
Keynes, John Maynard 193, 195, 381
Keynesçi rekabet 193, 280
Keynesçilik 130-1, 137-8, 227, 240, 245, 310
Avrupalı 171, 199
tek bir ülkede 151
uluslararası 199, 379
bkz. aynı zamanda talep yönetimi tam istihdam

Kıtasal ikilem 242
kıyaslama 45, 176-7, 186, 225, 252, 256, 315, 402
kimlik 36, 69, 76, 149-50, 167, 188, 266, 280, 296, 296, 320, 342, 345, 356
bölgesel 188
-in politiği 167, 270
sınıf 71-2, 74
sınıfsal olmayan 70f
ulusal 149-50, 167, 222, 253, 320, 349
kinizm 153
kitle iletişim araçları 83, 96, 154-5
kitle toplumu 128, 157, 253
kitle(sel) tüketimi 101, 106, 109, 130ff, 207, 280
kitlesel eğitim 46, 255
kitlesel işçi 103
klientalizm 146, 310
kod, işleyişsel 37
işleyiş kanunu, 41
işleyiş mantığı 341
sistem kodu 74
sistem kodu, 68
temel kod 70
zor, *bkz.* ekonomi-dışı zor
kolektif emekçi 207, 260
kolektif tüketim 39, 57, 106f, 132f, 147, 149, 165, 215f, 221, 224f, 232, **233,** 237, **252-60,** 300, 368, 380, 402
komünitarizm 119, 384
bkz. aynı zamanda neokomünitarizm
Konfüçyen kapitalizm 326
konjonktür 51f, 65f, 72, 76, 92f, 137, 223, 261, 38
-ün idaresi 92
konjonktür dalgalanması, 69, 131, 136, 193, 196, 227, 255
politik 69, 227
koordineli piyasa ekonomisi 93, 115, 120, 186, 221, 251, 293
bkz. aynı zamanda korporatizm
korporatizm 84, 111, 132, 146, 220, 311, 312f, 325, 330-2, 334, 355, 363-4, 385, 393
-in dönemselleştirilmesi 330-2
korporatizm krizi 146, 330, 350
bkz. aynı zamanda işbirliği ve koordinasyon, görüşmeci ekonomi, neokorporatizm, toplumsal pakt, tripartizm
korumacılık 120, 151, 270, 280f, 285-6, 392-4
Kuhnle, Stein 312
kullanım-değeri 47, **48-51**, 54-5f, 56, 170, 174, 179, 188f, 390değer 44, 60
-in yasası **50-2**, 60, 80, 186-7, 190
bkz aynı zamanda mübadele-değeri artı-değer, kullanım değeri
Kulturnation 149, 266, 267, 376
KURD 28, 32, 34, 37-40, 57,86-7, **107-19**, 133f, 149, 172, 197, 214ff, 223, 230, 234, 238ff, 262f, 266, 271, 297, 300, 318, 323, **345-52, 368-9**, 405-6
devlet projesi olarak 310
-nin çeşitleri 40, 55-6

ŞÇPR ile zıtlık 378
uluslararası rejimlerin rolü 104, 123-4
ve eğitim 221
ve kolektif tüketim 105, 221
ve ulusal devlet **123-26**
kurumlar 35, 75-7, 220-1, 264, 276
ve rekabet 288
ve mücadele 75-7, 84
kurumsal çekim merkezi 336, 353
kurumsal ekonomiler 31-2, 210-11, 395
kurumsal topluluk 34, 345-6
kurumsal somutluk 35-6
bkz. aynı zamanda stratejik seçicilik
kurumsal tasarım 185, 203, 223, 339f, 341, 349, 361, 366
kurumsal uzlaşma 56, 69, 70, 77, 94, 99, 127, 133ff, 135, 143, 145-6, 152, 171, 220, 237, 253, 272, 328, 349
kurumsal zenginlik 177, 188, 276, 360
kurumsalcılık 30f, 76
kurumsallaşmış ekonomi 178, 186
küçük burjuva 120, 135
küçük ve orta ölçekli işletmeler 135, 163, 225, 385

Laffer, Arthur 381
Latin Amerika 109, 114, 273f
liberalizasyon 217, 352, 388
liberalizm 93, 114, 309, 316
karakteristiği 327
Lipietz, Alain 105
List, Friedrich 193
Listçi Çalıştırmacı Ulusal Devlet 212, 381
Listçi rekabet **194**, 280f
Luhmann, Niklas 37
ekolojik tahakküm 67

Macaristan 282-3
Majone, Giandomenico 311
makropolitikalar 86-7
Manow, Philip 120, 230
Mao Zedung 130
Marks, Gary 298, 300
Marksizm 30, 37-8, 59, 73, 397-8
Marx, Karl 27, 30, 36, 45, 48, 49, 221
kendini değerli kılma üzerine 36-7
özgürlük üzerine 328
sermaye dolaşımı 37
yöntem üzerine 370
mekân 174f, 189, 233
Meksika 116
merkantilizm 108-9
meso-politikalar 86, 176, 270
Messner, Dirk 86, 176, 192, 293
meşruiyet 35, 78-9, 81, 330, 337devlet78-9, 86-7, 96, 104, 155-6, 209-10, 221, 270
meta biçimi, emek-gücüne genellenmesi **43-4**, 77
bkz. aynı zamanda sermaye, metalaştırma, kurgusal meta, bilgi, emek-gücü, toprak, para, değer, ücret biçimi
metaanlatılar 155
metaheterarşi 358
metalaştırma 47, 53, 65, 69f, 72, 89, 91, 170, 193, 228,

314, 327, 406
bilginin - 89, 193, 205f, 401
bkz. aynı zamanda sömürgeleştirme,
metamübadele **358**
metaörgüt 358
metapolitikalar 86
metayönetişim 40, 97, **98-9**, 185, 206, 305-7, 314-8, 324, 355, **359-62**, 377
metayönetişim başarısızlığı 40
metayönlendirme *bkz* metayönetişim
milliyetçilik 187-8
modern devlet 332
monetarizm 151, 210-11
muhafaza-çözülme etkileri 264, 305, 382, 398 *bkz. aynı zamanda* dönemselleştirme
mücadele 37, 43-4, 71, 91, 95, 122, 146f, 153, 198, 274sınıf 48f, 50-1ff, 55, 70, **71-6**, 76, 80f, 138, 146, 149-50, 338f, 396, 406-7biçimlerin üzerinden aşar 74-6 -nin çok-değerliliği 70-1
müdahale *bkz.* devlet müdahalesi 192-3*bkz. aynı zamanda* inovasyon
mülkiyet *bkz. aynı zamanda* sermaye entelektüel mülkiyet
mülkiyet 55f, 85 *bkz. aynı zamanda* entelektüel mülkiyet
mülkiyet hakları 55f, 329-30, 334
mülkiyet ilişkileri 43-4, 329

NAFTA 376, 278
Nazi Almanyası 126
negatif koordinasyon 341f
neo-devletçilik 311-12, **388-9**, 390, 392
neokomünitarizm155, 384, 390
neokorporatizm 245, 312, 394
neoliberalizm 47, 66, 78, 122, 148, 156, 171f, 202, 220, 225, 228, 234, 271, 279ff, 283, 301, 307f, 311, 325, 328, 330-31, 352, 364, 382-4, 398
biçimleri 260-2, 325-6, 328
dönüş/değişim
eğitim 68, 260
politika ayarlaması 143f
rejim kayması 123, 144f, 148, 155, 170-1, 212, 224, 261
sistem dönüşümü
ve emek piyasası 244-5
ve küreselleşme 57, 66, 121-2, 143, 147, 184, 207, 221, 224, 233, 228, 243, 253, 255, 295-6
'normal' devlet 79, 213, 398
Norveç 113
Nozick, Richard 354

OECD 176f, 241, 245ff, 309, 315f, 375, 384, 391
Offe paradoksu 29, 40, 405-7
Offe, Claus 19, 79, 84, 137, 153, 230, 339
Ohlin, Bertil 108
olumsallık 35, 37, 77
OPEC 138
Ordnungspolitik 310
orta sınıf 145
ortaklık 203, 207, 208, 225, 232, 236, 245, 248, 256-7,

302f, 304, 332
bkz. aynı zamanda korporatizm, kamu-özel ortaklığı, toplumsal pakt, toplumsal ortaklık
ortodoks ekonomi 46f, 336
otonomi, göreli 76, 296, 340
otonomi, işleyişsel 84, 295f, 307, 329, 355,
otopiesis 32, 37-8, 41, 66
otoriter populizm 271
oydaşmacılık 268

öğrenme 45, 61, 63, 127-8, 176, 254-5, 293, 302, 307, 351
bkz. aynı zamanda dönüşlülük
kurumsal 127-8
örgütsel 72, 127-8
stratejik 48
yaparak 191
öğrenme toplumu 72
ölçeğin görelileştirilmesi 152, 134-5, 169, **181-2**, 191, 263-4, 265, **274-78**, 305, 347, 356, 369, 374, 400
ölçek 75, 101, 116, 189, 275-6
bkz. aynı zamanda
düğüm noktası 306, 279-80, 294
hakim 356
-in ayrıksılığı 285-6, 289
kentsel 94, 110-11, 182-3
küresel 181-2
rekabetin 286-7
seçicilik 263-4
ulusal ölçeğin önceliği 39, 108ff, 124-5ff, 182-3, 263-4, 265-6, 273, 293-4, 318-9f
yeniden ölçeklendirme
yerel 181-2
yuvalanma 183f, 187, 274-5f
ölçeklerarası eklemlenme 89, 96-7, 109, 123, 140-1, 191-2f, 186, 187, 263-4f, 272-3, 291, 294-5, 304-5, 319-20-de devlet rolü 294-5, 305f, 319-23
bkz. aynı zamanda özelleştirme, düğüm noktası, ölçek, ölçeğin görecelileştirilmesi
ölçekleri atlamak 322, 403
örgütlü kapitalizm 351
özel çıkar hükümeti 302
özel-kamu 78-9, 175, 225, 375-6
özelleştirme 205, 225, 227, 246f, 261, 309, 352, 385, 388

para 44-5, 55-6f, 71, 75, 86, 89, 93, 130, **133f**, 137, 140, 148, 263, 334, 339, 359, 380
Fordizm'de 93
genel sermaye olarak44-5
kurgusal meta olarak 44, 53
-nın işlevleri **44-5**, 53-4
post-Fordizmde 93
sembolik iletişim aracı olarak 340-1
toplumsal güç olarak 53-4
ulusal para olarak 44-5, 53-4f, 89, 172f
para biçimi 166, 169, 170-1, 198f
para değeri 337
para sermaye 47, 60, 171f, 189-90
paradigma kayması (tekno-ekonomik) 83, 141, 157-8, 169, 178, 201, 318,

348, 357
paradoks 65, 324-5Offe'un 2, 40
paralel güç şebekesi 302, 315
parazit azaltma 341, 361
park bilim ve teknoloji 203, 207, 258, 300
perfore egemenlik
bkz. aynı zamanda devletin özelleştirilmesi 301
petrol rejimi 136, 158, 292
Pitruzello, Salvatore 113
Piven, Frances Fox 227
piyasa 27, 39, 195
-da hakim konum 58f
güçler 39, 48f, 53, 58, 61, 78, 127, 182, 221, 286, 351, 358, 406
liberal 233
piyasa başarısızlığı 52-3, 56, 65, 70, 78, 179, 222, 236-8, 351, 369, 380
piyasa ekonomisi 330
piyasa toplumu 329
piyasa yetersizliği 336-7, 344, 353, 376
Polanya 282
Polanyi, Karl 59, 121, 186-7, 330*bkz aynı zamanda* katıştırılmışlık
politik miras 235
politik partiler 95-6, 125, 135, 236, 246-7, 271
politik rejim 23, 62
politik sınıf hakimiyeti 296
politik topluluk 34
politika ataleti 144, 235
politika
bkz rekabet politikası, ekonomik politika, eğitim politikası, istihdam politikası, aile politikası, endustriyel politika, altyapısal politika, inovasyon politikası, Keynesçilik, emek piyasası politikası, yerel politika, *Ordnungspolitk*, bölgesel politika, toplumsal politika, toplumsal siyaset, *Standortpolitik*, devlet müdahalesi, teknoloji politikası, ticaret politikası, kentsel politika
politika ithali 261
popüler kapitalizm 248
popüler-demokratik denetim 303
popüler-demokratik meşruiyet 320
Portekiz 227
post-Fordist devlet 396
post-Fordizm 93, **159-168**, 197, **211-13**, 243-4, 252, 265, 287, 313f, 317, 324, 347
-de çelişkiler 168-82
-de emek süreci160-1
Fordizm-sonrası 265
girişim 164
hakkında söylemler 159-60, 166-7
havalanış 213, 398 *bkz. aynı zamanda* esneklik bilgi-tabanlı ekonomi
postmodernizm 266-7
post-sosyalizm 261, 281, 282, 374, 383-4
postulusal 266, 309, 314, 367, **373-76**
Poulantzas, Nicos 32, 34, 37, 50, 73, 79, 82, 210, 372, 304f, 319, 375, 405
program ataleti 235

rant, tekel 176
araçsal 37, 41
iletişimsel 62
rasyonellik
Rechtsstaat 81, 327-8, 333-4
refah devleti reformunun kurumsal sınırları 142-3, 234-5, 260-1
refah devleti, değişken biçimler **110-123**
refah döngüleri 226-7
refah hakları 107, 135, 230, 242, 311, 374, 379, 383
refah karması 31-2, 232-3, 252, 260-1, 311
refah rejimi 107-8, **110-14**, **119-23**, 122, 153-4, **222**, 227, 230-1, 268
Anglo-Sakson 117f
Antipodeal 115, 241
bkz aynı zamanda KURD SÇPR
fiskal 146
Hıristiyan Demokrat 62, 242, 249f
İskandinav 112, 114f, 117, 118
Konfüçyen 113
Kuzey Atlantik 113f
liberal 62, 120, 146, 149, 227, 241f, 249Akdenizli 113f
meslekî 146
muhafazakâr-korporatifçi 111, 114f, 117, 146, 242, 249f, 311, 331
refah rejimlerinin toplumsal temelleri 125-6, 133-4, 151, 220-1, 223, 290-1
Schumpeterci çalıştırmacılık 249
sosyal-demokrat 62, 112, 116f, 117, 146, 242, 251
rejim
rejim alşıverişi 358
rekabet 39, 44, 49, 57, 61, 69
bölgesel 173, 177, 198, 218, 238, 322
dönüşlü-refleksif 196, 287
ekonomik 48, 54, 85, 121f, 182, 191, 216, 280
güçlüye karşı zayıf 177-8, 290, 292, 359
-in mekanları 277, 281, 292f
-in ölçeği 286f
-in özneleri 286f
kentsel 177, 198, 218, 239, 303
oligopolistik 233
parti politik 135, 147
Schumpeterci 158, 310, 368
uluslararası 254
rekabet avantajı 117, 158, 165, 176, 190, 205, 285f dinamiğe karşı statik 194, 390
rekabet devleti 39, 158, 159, **197**, 212
neoliberal 209
Schumpeterci 158, **190-209**, 212f, 292, 318-9, 369
ulusal 179
yerel 303
rekabet gücü 61, 78, 86, 97,139, 176f, 239, 255, 271, 275, 285, 374
arz-taraflı 312
ekonomi-dışı 169, 176, 209
mekanları 188, 192, 214, 277
Ricardocu 240
uluslararası 151, 304, 322, 379
yapısal ve/veya sistemik **176**, 178, 192, 193, 198, 209,

216, 239, 253, 280, 285, 289, 298f, 343, 346, 371, 372, 380
rekabet politikası 351
rekabetçi kapitalizm 334
Ren modeli 317
bkz. aynı zamanda koordineli piyasa ekonomisi
resmî söylem 80-1
Ricardo, David 193, 194
Ricardocu rekabet 191, **194-5**, 280
risk 55, 65, 220, 226, 233, 239, 247
Robinson, Peter 240

sağlık politikası 312
sağlık sistemi 68, 112, 122, 143, 233f, 238, 247, 248, 373, 387, 391
Amerikan 237
Avrupa 237, 312
küresel 390
Saillard, Yves 34
sanal ekonomi 164-5, 202
sanal firma 164-5, 180
sanat, işlevsel sistem olarak 37
Asya, *bkz.* Doğu Asya
savaş 66
savaş donanımının ihmali 30, 368
Sbragia, Alberta 310, 316
Scharpf, Fritz W. 118, 132
Schiller, Dan 46
Schmidt, Vivien A. 118
Schumpeter, Joseph A. 193
Schumpeterci rekâbet 193, **194-5**, 209, 280
Schumpeterci rekâbet devleti 159, **190-210**, 212f, 310, 368
SÇPR 40, 199, 213ff, 223, 241, 262, 305, 309, 318, 323, 371-78, **391-407**
çeşitler 40, 384-407
KURD ile zıtlık 378-8
seri üretim 104f, 108f, 132,140, 161f, 171, 207, 209, 300, 386
Sermaye
düzenleme nesnesi olarak **52-57**
toplumsal ilişki olarak 31, 33, 42ff, 49-50, 56, 93, 193, 264
yatırıma dönüşmüş varlıklar olarak 263
sermaye birikimi 29, 38f, 50
-nin olasılıksızlığı 27, 31f, 41-2, 50-2, 100, 129, 270
bkz. aynı zamanda birikim rejimi, birikim rejimi, değerli-kılma
sermaye dolaşımı 36, 47, 53, 57, 60f, 63, 66, 67, 76, 94, 127, 140, 161, 170, 175, 193, 229, 233
ve üretken sermayenin önceliği **60f**
bkz. aynı zamanda sermaye fraksiyonları
sermaye hareketliliği 66-7, 296, 379-80f
sermaye kavramı, paraya karşı üretken 120f, 122, 170
sermaye-emek ilişkisi 41, **42-43**, 46, **47**, 71-4, 88f, 106, 132, 138, 147, 349, 355, 401
sermayeler, tikel 44, 68f, 84f, 90, 100, 232
sermayen ilişkisinin kurucu

eksikliği **53-54,** 59, 63, 77, 86f, 93, 97, 126, 295, 337
sermayenin konsantrasyonu 49
sermayenin merkezileştirilmesi 49
sermayenin para kavramı 119-20f, 170, 189-90, 392
sermayenin teknik kompozisyonu 106
sermaye-teorik yaklaşım 43, 230
sınıf 48, 94
sınıf aidiyeti 71-2
sınıf bilinci 71, 76
sınıf hakimiyeti, politik 296
sınıf mücadelesi 48f, 50ff, 51, 70, **71-5,** 76, 80f, 138, 146f, 149, 337f, 395, 406
sınıf tahlili 48, 72
ve yapısal biçimler 48, 75, 77
Ricardocuya karşı Marksçı 115
sınıflara bölünmüş toplum 56, 318, 356
sınıfsal çıkarlar 72f, 76ve söylemi 76, 144
sınıfsal uygunluk, sınıf ilişkili toplumsal mücadeleler, sınıf ilişkisi 51, 71f 76
sınıf-teorik yaklaşım 43, 230
sınırlı rasyonalite 340, 342, 354
sınırsızlandırma 181
sigorta sosyal 111f , 119, 221-2, 243, 247
Silikon Vadisi 166
Singapur 258
sistemler, işlevsel 176, 180, 184, 298, 387
sistemlerin ve yaşamdünyasının sermaye tarafından sömürgeleştirilmesi 65, 70f, 72, 177, 186, 188, 198, 253, 259, 314, 338, 347, 395, 402
bkz. aynı zamanda metalaştırma, ekolojik tahakküm, yaşamdünyası
sivil toplum 34, 37, 39, 42, 72, 76ff, 110, 232f, 271, 329f, 333
küresel 39, 184-5
bkz. aynı zamanda yaşamdünyası, kamu alanı
sivil toplumun özelleştirilmesi 149f
Soğuk Savaş 142, 280, 299
somut tahlil, *bkz.* soyutlama
Sonyizm 160-1
sorumluluk ücreti 165
sorumluluk, politik **82-83**
Soskice, David 119, 121, 230
Sosyal Avrupa 110-1, 116, 310-11, 391-2
Sovyet Bloku 280, 282
soyutlama, metodoloji olarak 30f, 42, 47-8, 52, 84-5f, 115-6, 117-8, 74, 127-8, 335-6, 268-70
Sozialpolitik 92
sözde-değerlendirme 135
Staatsnation 199, 266, 374
stagflasyon **136**, 137, 215, 240, 331, 345-6, 350-51
Standortpolitik 218, 322, 402
statü çatışması 146f
Stephens, John D. 109, 114, 230, 236, 245
Storper, Michael 285
STÖ 185
strateji 36, 77, 122, 126, 141, 152, 278, 289
ölçeksel 183

bkz aynı zamanda birikim stratejisi, hegemonik vizyon, hegemonya, devlet projesi
stratejik ilişkisel yaklaşım **73-77**, 75
stratejik seçicilik 31, 33, 34, 77, 82-3, 84, 98-9, 122-3, 144, 155, 158, 232-3, 235, 272-3, 231, 330, 355, 360-61, 396
superdevlet 298
superkâr 44
süper emperyalizm 109
Swyngedouw, Erik A. 273

şebeke 40, 61, 62, 78, 98, 132, 161, 232, 303, 306, 325-6, 327, 380
şebeke altyapısı 161
şebeke ekonomileri (şebekelerin ekonomileri) 162, 164ff, 165, 178, 380
şebeke ekonomisi 170
şebeke girişimi 161ff, 180, 343, 347
şebeke paradigması 347-8
şebeke toplumu 379, 343
şebeke üretimi 163
şebekelendirme 320

tamamlayıcılık, yapısallaştırılmış 290-1
tarihsel blok 34, 59, 76, **113**
tarihsel materyalizm 30
tarihsel özgüllük 28, 42f, 125-6, 231, 378
Taylor-Gooby, Peter 119
Tayvan 66, 281
Tek Avrupa Pazarı 375, 393
tekel 195, 331-2, 386
teknoloji 280
iktidarın 347
bkz aynı zamanda enformasyon ve iletişim teknolojileri
teknoloji politikası 142, 159, 201-2, 312f, 403
teknoloji transferi 201-2f, 394, 403
teleoloji 126, 213, 398
terapist devlet 148-9
Thatcherizm 272, 281, 317, 364, 393-4
ticari birlikler/dernekler 125, 271, 304, 349, 386
ticari sermaye 48, 60, 166, 171, 196
ticarileştirme,
öğretimin 260
bilginin 208
toplu görüşmeler 107f, 114, 131ff, 135, 165, 231, 349
topluluk katılımı 225, 248, 256
toplumsal dışlanma 71-2f, 94, 100-2, 166, 242-3, 244, 254, 268, 350, 392
toplumsal ekonomi 988-9
toplumsal formasyon 31, 35, 41-2, 50, 56, 103-4, 128
bkz. aynı zamanda toplumsallaştırma
toplumsal hareketler 72, 95-6, 236
yeni 146f, 149, 187, 220, 271
geçişsel 269-70
toplumsal kategoriler 74, 206, 210
toplumsal katılım 72, 100, 135, 222, 244
toplumsal olarak gerekli (zorunlu) emek zamanı 43-4, 47f, 49

toplumsal piyasa ekonomisi 114
toplumsal politikanın ekonomik politikaya tâbi kılınması **238-60**, 368-9, 372f, 382-3, 385, 401-2 *bkz aynı zamanda* çalıştırmacılık
toplumsal sermaye 177, 206, 210
toplumsal siyaset 91-2
toplumsal ücret 39, 130-1, 151-2, 237, 260, 349, 373
toplumsal yapışma 70, 79-80, 100, 167, 210, 317f, 357, 392
toplumsal-endüstriyel kompleks 62, 236
toplumsallaştırma 50, 58, 65, 72, 85, 136-7, 141, 167f, 177, 210, 389-90, 365-6
  kapitalist **70-3**, 98, 129
toplumsallaştırma tarzı 103, 105-6, 144
toprak 46, 53ff, 401
  yenilenebilirlik 45, 46
  bkz. aynı zamanda doğa
Toyotizm 160
Tömmel, Ingeborg 317
tripartizm 114, 309, 332, 350-51
tüketicilik 146, 287
tüketim 43, 44, 90, 141, 167, 195, 287, 328
  normları, 43, 90, 107-8, 132, 375, 379
  özelleştirilmiş 147
  bkz. aynı zamanda kolektif tüketim, kitle tüketimi, bağlam yönlendirmesi
  bkz. merkezsizleştirilmiş toplumsal kılavuzluk

ulus 72, 149, 255, 266-8, 374
  bkz. aynı zamanda Kulturnation, ulus-devleti, *Staatsnation Volksnation*
ulusal 233
  bkz aynı zamanda siberuzay, akışların mekânı, uzamsallık, uzam-zamansal sabit, zaman-mekân sıkıştırması zaman-mekân uzaklaştırması
ulusal devlet 35, 39, 41-2, 92, 96, 109, **123-26**, 172-3, 229, 241, **266-70**, 297-301, **318-21**, 378-9
  bkz. aynı zamanda özelleştirme KURD ulusal güvenlik devleti
ulusal ekonomi bölgesi 279-84
ulusal güvenlik devleti 58, 66, 110f, 273, 294
ulusal kimlik 150-1, 167, 253, 254-5, 320, 350-in krizi 150-1
ulusal-popüler 81f, 125, 271f
ulusaşırı kapitalist sınıf
ulus-devlet **266-70**, 293-4f
  bkz. aynı zamanda ulusal devlet
ulus-inşası 58
Uluslararası Çalışma Örgütü 374, 390
Uluslararası Para Fonu (İMF) 246, 309, 373-4, 384, 391
uluslararası rejim 960 104, 109, 1360 140f, 166, 186f, 201f, 217-8, 269, 273, 299, 304, 401-2f
uluslararasılaştırma 137f, 183, 186f, 299, 314, 318, 320, 346, 350, 391, 403
  bkz. aynı zamanda küre-

selleşme ölçeğin görelileştirilmesi
ekonomik politika 315
politik rejimlerin 151-2, 246-7, 304, 314
sermayenin 170-1, 200-1, 320
ulusüstü devlet 298
uygunluk, mantığı 37
uyum, yapısallaştırılmış 33f
yapısal çimento, 40, 93ff, 101, 118, 126, 128f
yapısal tutarlılığından, **164,** 166, 263-4, 273f, 281-2, 292. 308, 362-5, **377-90**
uzamsallık 177ff, 185, 293
uzam-zamansal sabit 36-7, 40, 52, 54f, 57, 65, 76, 80, 86-7, **93-7**, 99, **126-36**, 138, 152, 168f, 262, 268, 273, 278f, 393, 406
uzlaşma 33, 56, 69, 77, 94, 145-6, 171
bkz. aynı zamanda kurumsallaşmış uzlaşma
uzun dalga 69-70, 141, 157, 204
uzun dalga itici gücü 141-2, 179, **204**
uzun dalgalarda taşıyıcı güç 141, 204, **204**

ücret 43, 137, 141, 242
bkz aynı zamanda aile ücreti, sorumluluk ücreti, toplumsal ücret
kamu sektöründe 223
maliyet olarak 41, 55f, 90, 93, 141, 151-2, 169, 227-8, 245, 263, 349, 373
talep olarak 41, 55f,94-5, 130, 169, 227-8
ve Fordizm 93, 104
ve post-Fordizm 93
ve toplumsal yeniden-üretim 90-1
ücret biçimi 41, 56, 130ff, 169, 174, 198ff
ücret ilişkisi 90, 162
ücret kesintileri 227-8, 249-50, 256
üçlüler 174, 182f, 183f, 188, 198, 265, 274, **278-9**, 321, 322, 376
Üçüncü İtalya 166, 217
üçüncü sektör 111-2, 115-6, 143, 150, 163, 232f, 234, 237, 248, 252, 348f, 388
üretim rejimi 90, 121, 122, 231, 234, 268, 398
üretim
normlar33, 252, 380
sermaye dolaşımında öncelik 60
bkz. aynı zamanda emek süreci
üretken sermaye 47, **54-58**, 60, 67, 76, 140, 170f, 191-2, 209, 229
hareket halindeki soyut değer **54-58**
kâr kaynağı 55
sermaye dolaşımında öncelik **60f**
varlık stoku olarak **54-58**
ve sermaye kavramı 120, 192
üretkencilik 190, 383
üretkenlik 43, 49, 62, 104, 105, 106, 130-1f, 138f, 150, 163-5, 256f
ve İnternet 163
ve refah devleti 150
ürün döngüleri 174, 190-2, 196
üstbelirle(ni)me 42, 48, 153,

232-3
bkz. aynı zamanda belirlenim

vatandaş ücreti 387
vatandaşlık 80, 108f, 117, 124f, 135, 234, 253ff, 270, 341, 350
görevleri 81
hakları 88, 125, 129, 132, 221, 234f
katılımı 225
rejimleri 125, 135
bkz. aynı zamanda insan hakları
vergi devleti 80, 142
vergilendirme 56, 80, 117f, 120-1, 143, 146, 148, 224, 234, 235, 242ff, 245, 250f, 318, 333
direniş **70-1**, 143, 237, 263, 351
kesintiler 216, 225, 228, 235
Volksnation 149, 266, 374

Warr, Peter 13
Washington Konsensüsü 314-5
Weber, Max 79, 333f, 378
Wende (Almanya) 272
Westphalia devleti 30f, 39, 95, 221, 294f
Whitehead, Alfred North 275
Wicksell, Knut 382
Wintelizm 159-60

yapısal eşleşme 30, 222, 227, 235
yapısal iktidar 59, 68, 122, 338, 356
bkz aynı zamanda ekolojik tahakküm, ekonomik hakimiyet
yapısal politika 388
yapısal seçicilik 82, 156 *bkz aynı zamanda* stratejik seçicilik
yarı-zamanlı istihdam 145, 215
yaşam-boyu öğrenme 254-5f
yaşamdünyası 37, 41, 59, 62-3f, 70f, 74, 76, 95, 177, 184f, 188, 198, 222, 326, 330, 342, 347, 396, 402
-na karşı sistemler 41
bkz. aynı zamanda sivil toplum
sömürgeleştirme
yatırım 37-8, 47, 131-2, 133
yatırım sermayesi 300-1, 304
yazılım 162
yeni anayasacılık 315
Yeni Düzen 126
Yeni Düzen 127
yeni endüstrileşen ülkeler 202, 222
'yeni ekonomi' 60, 159-60
Yeni İşçi Partisi 317, 392
yeni toplumsal haraketler 146f, 167, 187, 220, 222, 271, 351
Yeni Transatlantik Gündem 186
Yeni Zelanda 101, 106, 144, 223, 241, 368, 385
yeniden dağıtım 49, 86, 113f, 119, 136, 23-2f, 236-7, 244f, 304, 320, 379
dönüşlü hukuk 376
nesillerarası 249-50
yeniden metalaştırma 230, 247
yeniden ölçeklendirme 78, 87, 95f, 140, 197
devlet 294, 309-10f, 395-6
refah rejimi 230, 260-1, 312-3
yeniden yerliyurtlulaştırma 54,

89, 203, 234-5, 293-4f, 296f, 301, 402-3
yeniden zamansallaştırma 89
yeniden-üretim 34, 39, 56, 235
ekonomik 28, 30-1, 33, 39, 56, 100, 378
toplumsal 28, 29, 33-4, **88**, **90**, 99-100, 134, 235, 232-4, 379, 406
ve emek-gücü 232
ve ücret ilişkisi 88-90
yerel devlet 116, 300, 304
yerel politika 217-8, 307
yerel uluslararasılaştırma 183
yerlileştirme 44, 110-11
yerliyurtlulaştırma 54, 403
politik iktidarın 294-5, 298f
yetki ikâmesi 115, 302, 315
yığın ekonomileri 165, 178ff, 277-8, 291f, 380
yoksulluk tuzağı 146
yol-bağımlılık 62, 67, 107, 114f, 118f, 119, 143f, 153, 198, 212, 219, 261, 626f, 289, 370f, 378f, 383
yönetişim tarzı 57
Yunanistan 82, 227

zaman 47-8, 51, 55, 227
zamanın ekonomisi olarak kapitalizm 47-8, 51
ufuklar 45, 69, 227
bkz aynı zamanda konjonktür, uzun dalga, dönemselleştirme, uzam-zaman sabitler, zamansallık, zaman-mekân sıkışması, zaman-mekân uzaklaşması,
zaman-mekân sıkışması 52, 65f, 178, **180-1**, 184-5, 188, 198, 210, 218, 275-6, 294-5, 353-4, 388, 404
zaman-mekân uzaklaşması 52, 65f, 178, **180-1**, 184-5, 188, 198, 210, 218, 275-6, 294-5, 353-4
zamansallık 135-6, **177ff**, 183, 189, 200, 289, 295, 356
bkz aynı zamanda zaman
Ziebura, Georg 320f
zihinsel emek *bkz* entelektüel emek

Bob Jessop, çeyrek yüzyıldan uzun bir süredir, ikilemleri ve çelişkileriyle kapitalist devleti nasıl anlamak gerektiği sorunuyla yaratıcı bir biçimde uğraşıyor. ***Kapitalist Devletin Geleceği***, bu uğraşının karmaşık, düşündürücü ve kışkırtıcı meyvesidir. Bu çalışma, Marksist geleneğin kapitalizm ve devlet hakkında verimli bir fikir kaynağı oluşturmaya devam ettiğini itiraza mahal bırakmayacak biçimde ortaya koyuyor.

Erik Olin Wright

Çok yakın bir zamana kadar, "bütün seçeneklerini geçersiz kıldığı", bununla da kalmayarak ebedî bir düzen olarak tarihi nihayete erdirdiği iddia edilen küresel kapitalizmin şu ânda içinde bulunduğumuz ve giderek derinleşen son krizi, ***Kapitalist Devletin Geleceği*** konusunu yeniden güncel ve âcil bir sorun hâline getirdi.

Epos Yayınları olarak, yaşayan en önemli devlet kuramcıları arasında sayılan Bob Jessop'un yayımladığımız kuramsal çalışmalarının, devlet tahliliyle ilgilenen her kesimden akademi dünyasına ve ayrıca yaşanan krize ilerici bir çözüm arayışındaki ezilen sınıf aktivistlerine pratik yararlar sağlayacağına inanıyoruz.

Kapitalist Devletin Geleceği'nde kapitalizm ve kapitalist devletin kesintisizce işleyen metabolizmasının faaliyetleri konusunda girişilen incelemelerin "mevcut dünyalara" kıymetli katkılar sağlayacağını umuyoruz.

Jessop'un daha önce yayımladığımız ***Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*** çalışmasının devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki bu çalışması, neoliberalizmin azat kabul etmez ideologlarının her şeye rağmen hâlâ sürdürmeye çalıştığı gürültü kirliliği içinde boğuntuya getirilmeye çalışılan temel insanlık sorunları hakkında kafa yormayı göze alanlar için çok verimli ipuçları sunuyor.

ISBN: 978-975-6790-54-0

epos Bilim - Felsefe - Politika